

iktisat

dergisi

AYLIK DERGI

HAZİRAN / TEMMUZ 1998 SAYI: 380 500.000 TL.

Türkiye'nin Dinamikleri

Mehmet Akbay • Taylan Akkayan • Kemal Alemdaroğlu • Erdoğan Alkin

• Kaya Ardiç • Taner Berksoy • Alpay Biber • Osman Birsen

• Süleyman Demirel • Sencer Divitçioğlu • Şükrü Elekdağ • Fuat Ercan

• Feridun Ergin • Aynur İlyasoğlu • Gülten Kazgan • Yakup Kepenek

• Mübeccel Kıray • Hasan Kirmanoğlu • Yıldırım Koç • Meryem Koray

• Hayri Kozanoğlu • Münir Kutluata • Erol Manisalı

• Jan Marcou • Fethi Naci • Talat Orhon

• İzzettin Önder • İsmet Özcan • İsmet Özel

• Reşat Özsoğuk • Murat Özyüksel

• Merih Paya • Oktay Sinanoğlu

• Şirin Tekeli • Zafer Tunca

• Ergun Türkcan • Osman Ulagaç

• Fahrettin Yağcı • Zekeriya Yıldırım

İFMC

İÜ İKTİSAT FAKÜLTESİ MEZUNLARI CEMİYETİ
YAYIN ORGANIDIR

“www.isbank.com.tr mi? Hangi caddedeymiş?”

- Cadde değil. Bu, Internet adresi...
- Giriyorsun, işlem yapıyorsun.
- Bilgisayardan?..
- Evet... Kredi alıyorsun, ne bileyim, hisse senedi satıyorsun...
- Yapma ya!..
- Yapmışlar...

Yaptık. Çünkü müşterilerimizin, sunduğumuz her yeniliğe son derece hızlı uyum sağladığını biliyoruz. Şöyle bir düşünün... Türkiye’de ilk kez Internet üzerinde bankacılık sistemini başlatmamızın üzerinden yalnızca 10 ay geçmesine rağmen, www.isbank.com.tr adresini 250.000’i aşkın müşterimiz ziyaret etti. Üstelik yalnızca ziyaret etmekle kalmayıp **İnteraktif Bilgisayar**’da sayısız işlem yaptılar. Kimi havale gönderdi, kimi hisse senedi satın aldı, kimi kredi kartı başvurusunu Internet üzerinde yaptı.

İTERAKTİF BİLGİSAYAR

Onların, Elektronik Bankacılık’ın en son ürünlerini bile bu kadar ustalıkla kullanmaları, basit bir tesadüf eseri değil. Müşterilerimiz, on yıl önce Bankamatik’le başladığımız ‘Elektronik Bankacılık Devrimi’nin ürünleriyle yaşamaya gayet alışkın. Çünkü onların bankasının benzersiz bir elektronik altyapısı var. Çünkü İş Bankası’nın işi: Geleceği tasarlamak.

İnteraktif Bilgisayar’ın yeteneklerinden birkaçı...

- ▶ Vadeli TL, Vadeli/Vadesiz Döviz Tevdiat Hesabı açma
- ▶ Yatırım Fonu alı-satış
- ▶ VDMK alı-satış
- ▶ Hazine bonosu alı-satış
- ▶ Altın alı-satış
- ▶ Lot altı hisse senedi alı-satış
- ▶ Hisse senedi alı-satış talimatı
- ▶ Repo
- ▶ Döviz alı-satış
- ▶ Kredi Kartı borcu öğrenme/ödeme
- ▶ Kredi Kartı’yla yapılan son 15 işlemi görme
- ▶ Tüketici Kredisi taksidi ödeme
- ▶ Havale
- ▶ Yatırım Hesabı ve Vadesiz TL hesap arasında para aktarma
- ▶ Vadesiz TL hesaplarının arasında para aktarma
- ▶ Vadesiz Mevduat hesaplarından ve Yatırım Hesabı’ndan hesap özeti alma
- ▶ İnteraktif Telefon ve İnteraktif Bilgisayar’la yapılmış son işlemleri görme
- ▶ Ödeme tarihlerini hatırlatma
- ▶ Sanal Ticaret
- ▶ Her türlü hesap, hizmet, ödeme işlemleri ve kredi oranlarıyla ilgili bilgi sorma

TÜRKİYE İŞ BANKASI

"Just dream...
It will come true!.."

Side • Sorgun • Belek • Kuşadası

TURTEL
Hotels & Resorts

İSTANBUL: Tel: (0212) 258 64 00 - 227 92 01 - 259 94 89 Faks: (0212) 258 97 37 - 258 28 59

H a y a t ı m ı z ı n yeni normları

İş dünyasına yeni çözümler sunan Sümerbank, özelleştirilmesini izleyen ilk yılda çok yüksek performans gösterdi. Geniş boyutlu yatırım bankacılığı, Kişiyi Özel Bankacılık hizmetleri, kişiyi özel krediler, saygın kredi kartları, yüksek ve güvenli kazanç, sayısı sürekli artan çağdaş şubeler ve Türkiye'nin en gelişmiş bankacılık teknolojisi Sümer Future Otomasyonu... Sümerbank'a gelin, bankacılıkta alışılmış kalıpların dışına nasıl çıkıldığını görün.

A

rtık geleneksel hale gelen İktisatçılar Haftası'nın 23.sünü "Türkiye'nin Dinamikleri" üst başlığı altında gerçekleştirmiş bulunuyoruz. Ve her sene olduğu gibi bu sene de 23. İktisatçılar Haftası'nı özel sayı olarak okuyucularımıza sunuyoruz.

Altı farklı oturumun bant kayıtlarının çözümünden oluşan elinizdeki sayı, Türkiye'de yaşanan değişim sancısının farklı dinamiklerini, çeşitli yönlerden tartışmaya çalışmaktadır. Değişimin olumlu yönde olması, toplumun geniş kesimlerini kapsamaları için canlı bir tartışma ortamını besleyecek platformları sürekli oluşturmaya çalışmak gerekiyor. Bu noktada her sivil toplum örgütü gibi İFMC'ye de önemli görevler düşmektedir.

İktisat'tan

Ayrıca bu sayıyı önemli kılan diğer bir husus da, bu yıl 23.sü düzenlenen haftadaki oturumların, kaybettiğimiz dört değerli hocamıza ithaf edilmiş olmasıdır.

Prof. Dr. Sabri Ülgener, Prof. Dr. Yüksel Ülken, Prof. Dr. Cavit Orhan Tütengil, Prof. Dr. İdris Küçükömer anısına düzenlenen oturumlarda "Üniversitede Değişim ve İktisat Öğretisinde Değişim", "Ekonomik Dinamikler ve Muhtemel Açılımlar", "Türkiye Dünyanın Neresinde" konu başlıkları altında tebliğler sunulmuş, tartışmalar yapılmıştır.

Bu bağlamda İFMC çalışanları olarak biz, İktisadın gerçek hayattaki izdüşümünü dergimizin metinlerine taşıyabiliyorsak ve bu metinlerle birlikte hem İktisadın, hem de ülke ve dünya gerçekliklerinin tartışılmasını sağlayabiliyorsak ne mutlu bize.

Dostlukla...

İ.Ü. İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti yayın organıdır.
İktisat Dergisi, aylık olarak yayımlanır

Kurucuları:

Nibat Batur, Oktay Emed, Reşad Umur.

Sabibi: İ.Ü. İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti adına Yönetim Kurulu Başkanı
Alpay Biber

Genel Yayın Yönetmeni:

Kuvvet Lordoğlu

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü:

Hikmet Akçiçek

Yayın Kurulu:

İlker Aktürkün, Fuat Ercan,
Gündüz Fındıkçıoğlu, Kuvvet Lordoğlu,
Tabir Mutlu, Yasemin Öztürk,
Aylın Soydan

Danışma Kurulu:

Doç. Dr. Kaya Ardıç,
Prof. Dr. Nihat Falay,
Prof. Dr. Merih İpek,
Prof. Dr. Eser Karakaş,
Prof. Dr. Murat Özyüksel

Yayın Kurulu Sekreteri:

İsmail Azgıt

Reklam Sorumlusu:

A. Güliz Çöllüoğlu

Yönetim Yeri:

Cumhuriyet Cad. Ceylan Apt. No: 27/6
80090 Taksim / İSTANBUL

Tel: (0212) 250 50 34 - 250 16 42

Fax: (0212) 235 73 43

Dizgi - Baskı:

Yenilik Basımevi - 243 55 72

Dağıtım:

Dünya Süper Dağıtım

Abone Koşulları: Yıllık: 5 milyon TL.

Altı aylık: 2.5 milyon TL.

Üye, Öğrenci, Arş.-Gör. ve

Öğretim Üyesi: (Yıllık) 4 milyon TL.

Yurtdışı: 45\$

Abone Hesap No:

Akbank Taksim 7097-DHU
Dergide yayınlanan yazılar Cemiyeti bağlamaz; görüşler yazarlarına aittir.
Yayınlamak amacıyla gönderilen yazıların iki nüsha olarak mümkünse bilgisayar disketiyle birlikte ulaştırılmasını rica ederiz.

İÇİNDEKİLER

5 Prof. Dr.
Sabri F. ÜLGENER

6 İktisat Öğretisinde
Değişim

59 Yüksel ÜLKEN Kimdi?

60 Ekonomik Dinamikler
ve Muhtemel Açılımlar

113 Prof. Dr. Cavit Orhan
TÜTENGİL

115 Türkiye Dünyanın
Neresinde

152 İdris KÜÇÜKÖMER'i
Anarken

154 Türkiye'de İnsan

Prof. Dr. Sabri F. ÜLGNER

(08 Mayıs 1911 - 01 Temmuz 1983)

1911 yılında İstanbul'da doğan Sabri F. ÜLGNER ilk ve orta tahsilini İstanbul Erkek Lisesi'nde, Yüksek öğrenimini İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde tamamlamıştır. 1933 yılında aynı fakültenin İktisat ve İktimaiyat Enstitüsü'ne asistan olarak atanmıştır. 1936 yılında İktisat Fakültesi'nin kurulmasıyla Umumi İktisat ve Maliye Kürsüsü asistanlığına geçmiştir. Sabri F. ÜLGNER burada Prof. Neumark, Ropke, ve Kessler gibi iktisatçılarla çalışmıştır. 1937 yılında Doktor, 1941 yılında da "Kapitalizimden Evvel İşe Bahranları" adlı doçentlik tezi ile doçent olmuştur. 1946 sonunda 2 yıl süre ile ABD'ye gönderilmiş burada Prof. J. Schumpeter ve Prof. A. Hanser'in yanında çalışmıştır.

1958-1959'da Münih Üniversitesi'nde, 1964-65'te ABD'de Colombia Üniversitesi'nde konuk profesör olarak destler verdi.

İktisatçı ve sosyolog olarak çağdaş Türk düşüncesine katkıda bulunan ÜLGNER Keynesçi İktisat düşüncesini Türkiye'de ilk kez sistemli bir biçimde ortaya koydu. İktisat Fakültesi dersleriyle makro iktisat sistemini sistemli hale getirdi. Yapıtlarında Türkiye'nin ekonomik geriliğinin temelinde, bir kuşaktan öbürüne aktarılan düşünce geriliğinin büyük payı bulunduğunu öne sürdü.

Max Weber'in Batı Avrupa'da kapitalizmin ruhunu protestan ahlakının belirlediği yolundaki yaklaşımını Osmanlı Türk toplumuna uygulamaya çalıştı. Almanca, İngilizce ve Fransızca bilen Sabri F. ÜLGNER bilimsel çalışmalarla beraber dekanlık dahil çeşitli idari görevlerde bulunmuş, çok sayıda öğretim üyesi ve öğrenci yetiştirmiştir.

Formasyon itibarıyla Alman Tarihçi Okulunu takibeden Sabri F. ÜLGNER hocanın çalışmaları iktisadi düşünce ve doktrin tarihi, İktisat Metodolojisi ve felsefesi konularında yoğunlaşmıştır.

Kitap ve makalelerinden bazıları;

İktisadi İnhitat tarihimizin AHLAK VE ZİHNİYET MESELELERİ (1951); Tarihte DARLIK BUHRANLARI ve İktisadi Muvazenesizlik Meselesi (1951); İktisat Dersleri (1951-1956-1965); Milli Gelir İstihdam ve İktisadi Büyüme (1962-66-74-76-80-86); İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası (1981); Dünyü ve bugünü ile ZİHNİYET ve DİN-İSLAM, Tasavvuf ve Çözülme Deviri İktisat Ahlakı (1981); Zihniyet, Aydınlar ve İzmler (1983); Darlık Buhranları ve İslam İktisat Siyaseti; Descartes Rasyonalizmine Bir Bakış (Makale); Joseph A. Schumpeter (Makale); Gösteriş Maksadıyla İstihlak Meselesi ve Türkiye'nin İktisadi Gelişme ve Kalkınmasındaki Zararlı Tesirleri (Makale); Aydınlar Sosyolojisi ve Çağımız Aydını (Makale)

"23'ÜNCÜ İKTİSATÇILAR HAFTASI" TÜRKİYE'NİN DİNAMİKLERİ 13-14-15-16 MAYIS 1998

İKTİSAT ÖĞRETİSİNDE DEĞİŞİM

(Prof. Dr. Sabri Ülgener Anısına)

1. Gün

13 Mayıs 1998 Sabah

Saat: 11.00

Oturum Bşk. : İzzettin ÖNDER

Sunucu : Reşat ÖZSOĞUK

Sunuş : Alpay BİBER
Talat ORHON
Prof. Dr. Münir KUTLUATA
Prof. Dr. Kemal ALEMDAROĞLU

Açılış : Süleyman DEMİREL

Bildiriler : Oktay SİNANOĞLU
Kaya ARDIÇ

Panelistler : Taner BERKSOY
Fuat ERCAN
Gülten KAZGAN
Hasan KIRMANOĞLU

Reşat Özsoğuk - Değerli dekanlar, öğretim üyeleri, basın mensupları ve değerli konuklar; bu yıl 23'üncüsünü düzenlediğimiz, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mezunlar Cemiyetinin İktisatçılar Haftasına hoş geldiniz.

Haftamız, bugün Sayın Cumhurbaşkanımızın huzuruyla ilk gün oturumunu burada yapacak. Diğer oturumlarımız, geçmiş yıllarda olduğu gibi yine The Marmara Otelinde devam edecek.

Birinci gün konumuz, "üniversitede değişim, iktisat öğretiminde değişim"dir.

Bu toplantıyı değerli Hocamız Sabri Ülgener'in anısına adanmış bulunuyoruz ve kendisini bu vesileyle rahmetle anıyoruz.

Şimdi, sunuş konuşmasını yapmak üzere Sayın Cemiyet Başkanımız Alpay Biber'i huzurlarınıza çağırıyorum.

Alpay Biber - Teşekkür ederim.

Sayın Cumhurbaşkanı, Sayın Rektör, sayın dekanlar, konuklarımız, sayın basın mensupları, sevgili iktisatçı arkadaşlarım; 23'üncü İktisatçılar Haftasına hoş geldiniz.

Ben kısa konuşmak zorundayım, çünkü program o şekilde belirlendi. Daha sonraki bir günde, gönüllü bir kuruluş olan cemiyetimizin neler yaptığını sizlere enine boyuna anlatmak istiyorum.

Bu seneki konumuz Türkiye'nin dinamikleri. Biz Türkiye'nin dinamiklerinin içine insanları da kattık. İnsanları katmakla isabet ettiğimizi görüyoruz. Çünkü, Cumhurbaşkanımızın yaşı ve dolaşması, gezmesi, Türkiye'deki insanın dinamiğinin tipik bir örneği.

O bakımdan, Türk insanının dinamiği bizim açımızdan çok önemli. Türkiye'nin ekonomisinin, tarımının, sanayinin, hizmetler sektörünün yanında insan dinamiği de çok önemli.

O nedenle, İktisatçılar Haftası'nın dördüncü gününün konusu "Türkiye'de İnsan", çeşitli boyutlarıyla tartışılacak.

İktisat Fakültesi Mezunlar Cemiyeti (İFMC) gönüllü bir kuruluştur, sivil toplum kuruluşudur. Gönüllü kuruluşların, sivil toplum kuruluşlarının önemi; moda deyimle söylemiyorum, çünkü bana göre iktisatta moda yoktur, bunların önemi çok fazla. Bizler tarafından yeni yeni anlaşılır olabilir. Çünkü, toplum içindeki belli fikirlerde, paydada anlaşabilmek için bir asgarî çizgi, asgarî müşterek çizebilmek için, taraf olmayan, ama tarafların en rafine unsurlarını tartışabilme gücüne sahip olan böyle gönüllü kuruluşların var olması, yaşama zemini bulması ülkemiz açısından çok önemli. İktisat Fakültesi Mezunlar Cemiyeti böyle bir kuruluş olmaya adaydır.

İFMC, 55 yıllık bir kuruluştur; kendi mezun cemiyetleri içinde yaptıklarıyla, ettikleriyle Türkiye'de

en önde gelenlerden biridir. Bunu söylerken propaganda yapıyorum; çünkü burada bir çok öğrenci arkadaşımız var.

Fakültemizin 22 bin mezunu var, bunun yalnız altı bin tanesi bizim cemiyetimizin üyesidir. Cemiyetimizin üç tane yayını vardır, 23 yıldır yaptığı böyle etkinlikler vardır. Hani Orhan Veli Kanık demiş ya, "İstanbul'un orta yeri sinema, garipliğini söylemeyin anama", biz de, İstanbul'un orta yeri sinema... Sine-maya bir itirazımız yok, İstanbul'un orta yeri sinema olsun, ama bir iktisatlılar evine bizim ihtiyacımız var. Şimdi şöyle diyoruz: "İstanbul'un orta yeri sinema, iktisatlıların evinin olmadığını söylemeyin baba-ma".

Fırsat bu fırsat. Daha sonraki günlerde, iktisatçı-lar evi projemizi size anlat-tık, daha da anlatacağız, Cumhurbaşkanımızdan da randevu aldık, gidip kendilerine de olayı anlatacağız, anlatmak istiyoruz.

Süleyman Bey, geçen sene, önceki seneler ayrı-lırken bize hep "seneye görüşmek üzere" der. 23 İkti-satçı-lar Haftasının 11'ine katılmış durumda. Yani, ar-tık Süleyman Beyi de biz konuk olarak değil bir ev sa-hibi olarak görüyoruz. O bakımdan, sanıyorum, gider-ken bize yine "24'üncü İktisatçı-lar Haftasında buluş-mak üzere" diyecek. Biz şimdiden 24'üncü İktisatçı-lar Haftası için Cumhurbaşkanımıza hoş geldiniz diyoruz.

Ben sözlerimi burada bitirmek durumundayım; hepinize tekrar katıldığınız için teşekkür ederim.

Sunucu - Söz sırası, İktisat Fakültesi Mezun ve Mensuplar Vakfı Başkanı Sayın Talat Orhon'da.

Talat Orhon - Sayın Cumhurbaşkanım, Sayın Rektör, değerli hocalar, sevgili iktisatlılar; 21. yüzyılın eşiğinde dünya hızla küçülürken, küreselleşme konusundaki tartışma aynı hızla büyümektedir. Sabah gazetesi yayınlarından Barnet ve Cavanagh'ın hazırladıkları KÜRESEL DÜŞLER İMPARATOR ŞİRKETLER ve YENİ DÜNYA DÜZENİ adlı kitapta çok önemli ve ilginç sonuçlar ortaya konmuştur.

Bütün ülkeler ve toplumlar içinde hayati önem taşıyan bir kaç paragrafı sizlere aktarmak istiyorum.

Kitabın bir paragrafında şöyle deniyor; Yeni doğan bu küresel sistemin en zayıf noktası becerikli ye-

tenekli fakat değer verilmeyen ve istenmeyen insan-lardır. Sorun son derece basittir. Dünyadaki paralı müşteri-ların satın alabilecekleri mal ve hizmetlerin üretilmesinde giderek daha çok insan ihtiyaç dışı kal-maktadır. Küresel rekabetin getirdiği masrafları kısma baskısı, önümüzdeki yılın ilk çeyreğinde yeryüzünde yaşaması beklenen 8 Milyar insanın büyük çoğunlu-ğunu tehdit etmektedir. Bunlar ne üretici ne de tüketici olabileceklerdir.

Küresel üretimle ilgili paragrafta ise şöyle deni-yor: Dünya ürün hizmetle-ri üreten, pazarlayan ve finanse eden sistemlerin her üçünde de çok küçük sayılar rol oynamaktadır. Dünya nüfusu artarken, yeni dünya ekonomisinde sistemden yararlananlar ve sistemin dışında bırakılan-lar arasındaki uçurum git-tikçe genişlemektedir.

Bahis konusu kitabın son paragrafı şöyle: Gerçek anlamda küresel düşünce henüz ne hükümetlerde ne de şirketlerde yerleşmemiştir. Çoğu lider kendini zenginlik ve iktidara yükselten, sistem değiştirecek kişiler olmak bir yana, tam anlamıyla baskın kültürün ürünleridir. Yeni 1000 yılın eşi-ğinde politikacılar da iş dünyasının yöneticileri de ge-niş bir küresel yaklaşıma sahip oldukları için ödül beklerken ceza bulmaktadır. İnsanoğlunun bağlı bu-lunduğu küresel bilinç, eğitim hem iş dünyasında hem de hükümette liderliği ödüllendirme, destekleme ve yetiştirme yöntemlerimizin ve başarı tanımlama bi-çimlerimizin değişmesi gerekmektedir.

Diğer taraftan İş Bankası yayınlarından YİRMİ BİRİNCİ YÜZYILA HAZIRLANIRKEN isimli ki-tabında PAUL KENNEDY küreselleşme konusunda şu önemli görüşü ortaya atmıştır.

Bugün dedelerimizin ve ninelerimizin zamanına göre daha da açıkça fark edilen bir diğer trend tekno-lojinin geleneksel işleri gereksiz hale getirerek bunları yepyeni üretim sistemleri ile ikame etme biçimidir. Aslında bu durumun memnuniyetle karşılanmadığı söylenemez; dünya ekonomik tarihinin ve insanoğlu-nun genelde refahının yükselmesinin temelinde yatan şey, buhar makinesi ile tekstil üretiminden bilgisayarlı otomobil tasarımına kadar her ürünün meydana getiri-lişinde daha yeni, daha gelişmiş usuller icat edilmesi-dir. Ne var ki bazı değişimler diğerlerine göre çok da-ha ses getirir; yirmi, otuz yıl sonra, biyoteknoloji dev-

riminin geleneksel tarımı fuzuli hale getirmesi, robotik devrimin ise iki asırdan beri devam edegelen imalat sanayii biçimini ve sanayideki istihdamın yapısını değiştirmesi de pekala mümkündür.

Bizim tanıdığımız şekliyle tarım ve sanayi şayet bir gün şekil değiştirecek olursa bu işin gerçekleşeceği alan içi bomboş bir alan olmayacaktır, çünkü bu süreç, biyoteknolojiye dayalı tarım ve otomasyona geçmiş imalat sanayii yüzünden açıkta kalma ihtimali doğan yüz milyonlarca

insanın iş aramak üzere ortaya döküleceği bir demografi patlamasıyla aynı ana tesadüf edecektir. Aynı şekilde, çokuluslu şirketlerin tam kendilerini yerel köklerinden kurtarıp global piyasalardaki paylarının artırmak üzere daha fazla rekabete giriştikleri ve bu amaca ulaşmak için üretimi

Günümüz Üniversiteleri artık faaliyetlerinin alanlarını sadece kendi mensuplarının değer yargılarına göre değil, toplumun ihtiyaç ve beklentilerine ve kendilerine tahsis edilen kaynaklara göre tespit eden kurumlardır.

başka mekanlara taşımak, otomasyona geçmek, laboratuvarlarda yaratılan yeni teknolojileri kullanmak gibi her yola başvurdıkları bir sırada gerçekleşecektir. Bazı şirketler sırf bırakınız yapsınlar'cı kapitalizmin "kuralları"na uygun bir davranış içindedir; asıl mesele gelişmiş ülkelerdeki yerel toplulukların, gelişme yolundaki ülkelerde ise toplumun tamamının kendi işlerine yaramadığı takdirde global pazar mantığını kabul etmekte güçlük çekecek olmasıdır. Bünyesinde herkesin yer aldığı tek bir faaliyet birimi olarak sınırları kalkmış dünyaya doğru yönelen ekonomik ve teknolojik trendler yerine, The Economist'in 1930 yılında bahsettiği ticari çatışmalara ve sosyal istikrarsızlığa yol açabilecektir. Bunun yanı sıra, gelişme yolundaki ülkelerde on milyonlarca insan şehirlere doluşup çalışacak iş bulamadığı zaman şiddete dönüşecek muazzam bunalımların patlak vermesine neden olması da mümkündür.

Son yıllarda dünyada görülen sosyal değişimler yanında teknolojik alanda da çok önemli ve ilginç boyutlarda gelişmelere tanık oluyoruz.

Teknolojiden kaynaklanan toplumsal değişmelerin ilk yansıdığı alan ekonomik faaliyetlerdir. Dünyada bilgi toplumunun oluşması ulusal ve uluslararası ekonomik faaliyetlerde çok büyük değişmelere neden olmuştur.

Bilişim teknolojisinin insanoğluna yarattığı yeni hizmetler ve kolaylıklar belki de soğuk savaşın sona ermesinden daha önemlidir. Gerçekten iş dünyasındaki finans, ticaret yatırım atılımları yeni iletişim imkanları coğrafi uzaklıkları yok ederek küreselleşme olgusunu yaratmıştır.

Bütün bu yeni oluşumların insanoğluna büyük ve önemli katkıları olduğu kabul edilirken bu teknolojilerin ve gelişmelerin ülkelerde uygulanabilmesi için eğitim düzeyinde ve anlayışında gerekli değişimlerin yapılması gerektiğini hatırlatmak istiyorum. Çağımızda Eğitim, geniş anlamı, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde her alanda giderek en önemli yeri almakta toplumların geleceği ve kaderi sorunu olduğu kavranmaktadır.

Ülkemizde mal ve hizmet üretiminde verimliliği etkileyen en önemli faktörlerden birisi de istihdam edilen personelin niteliğidir. Batı dünyasının gelişmiş ülkelerinde ekonomik ilerlemenin en önemli rolü emek ve sermaye gibi fiziki faktörlerin artışı olmayıp, bilgi ve eğitim seviyesinin yükselişi olduğu gerçeği sürekli dile getirilmektedir. Emek ve sermaye gibi üretim güçlerindeki fiziksel büyümenin ekonomiye katkıları %30-40 arasında kalırken, teknolojik ilerleme yaparak öğrenme ve emek kalitesinin yükselmesi, yönetimde etkinliğin sağlanması gibi güçlerin büyümeye katkıları %60-70 olarak hesaplanmıştır.

ABD Başkanı geçen yılın başında eğitimin önemini şu şekilde ifade etmiştir. ABD'nin gelecek elli yılda da liderlik durumunu koruyabilmesi, eğitim kalitesinin yükselmesine, eğitimin gelişen ekonominin ve teknolojinin gereklerine uyum göstermesine bağlıdır.

Bu nedenle emeğin kalitesini yükseltmek, özellikle eğitimi geliştirerek, gelişen teknolojiye ayak uyduracak insan gücünü önceden planlama gereği doğmuştur. Dünyadaki bu gelişmenin paralelinde Türkiye'de nitelikli insan gücüne olan ihtiyaç daha yüksek oranlarda kendini hissettirir hale gelmiştir.

Günümüz Üniversiteleri artık faaliyetlerinin alanlarını sadece kendi mensuplarının değer yargılarına göre değil, toplumun ihtiyaç ve beklentilerine ve kendilerine tahsis edilen kaynaklara göre tespit eden kurumlardır. Dolayısıyla, çağdaş üniversite, toplumun her kesimi ile bütünleşen, faaliyetleri bakımından topluma karşı olan sorumluluğunu ne ölçüde yerine getirdiği denetlenen, faaliyetleri toplum tarafından yönlendirilen, sahip olduğu her türlü fiziki, imkan, tesis, bilgi birikimi ve insan gücünü müteşebbis bir zihniyetle değerlendirerek ek mali kaynak yaratan ve modern iş-

letmecilik teknikleri ile yönetilen, fevkalade gelişmiş yapıya sahip kurumlardır.

Bu itibarla, Batı ülkelerindeki üniversite yönetim sistemlerinin temelinde, vergi mükelleflerince finanse edilen tüm kurumlarda olduğu gibi, üniversitelerin de topluma karşı sorumlu olması ve üniversitelerin de topluma hesap verme mecburiyetinde bulunması düşüncesi yatmaktadır.

Uluslararası rekabetin sürdüğü her alanda olamazda iyi yetişmiş, nitelikli insan gücü başlıca unsurdur. Bu nedenle süratle artan genç nüfusumuzun karşısında, yükseköğretim kurumlarımızın daha da geliştirilmesi kaçınılmazdır. Bu amacın gerçekleştirilebilmesi için yükseköğretime ayrılan kaynakların Batı ülkeleri düzeyine yükseltilmesi kadar belki bundan da önemli olan husus, yeni yükseköğretim kurumlarının öğretim üyelerinin yetiştirilmesinden, derslik, laboratuvar ve teçhizat, kütüphane ve bilgisayar gibi altyapı ve öğrencilerin sağlık, kültür, spor, barınma ve beslenme ihtiyaçlarına kadar uzanan planların hazırlanıp yürürlüğe konması ve uygulamaların denetlenmesidir.

İktisat Fakültemiz ilk defa iktisat ilmini ciddi ve çağdaş bir biçimde okutmaya başlayan kuruluştur. Fakültemizde o yıldan bu yana dünyadaki sürekli değişmelere uyum sağlayacak programlar hazırlanmış ve uygulanmıştır. 1940'lı yıllarda okutulan derslerle şimdikiiler arasında büyük değişiklikler yapıldığını ben yaşayarak görmüş bulunuyorum, ancak dünyada son 10 yıl içinde özellikle bilişim teknolojisinde görülen

büyük gelişmeler nedeniyle iktisat tahsili yapanlar için çok önem arzeden bu gelişmeleri kapsayacak bilgilerle donatılarak geçmiş yıllarda mezunlarımızın başarılarının devamının sağlanması ve ülkemize daha yararlı iktisatçıları yetiştirilmesi dileğiyle hepinize saygılar sunarım.

Reşat Özsoğuk - Şimdi, İktisat Fakültesi Dekanı Sayın Münir Kutluata'yı mikrofona davet ediyorum.

Prof. Dr. Münir Kutluata - Sayın Cumhurbaşkanım, Fakültemizi tekrar şerefliendirdiğiniz için Fakültem adına, hocalarım adına size tekrar teşekkür ediyorum.

Uzun zaman sonra Mezunlar Cemiyetimizin bu faaliyetinden dolayı İktisat Fakültesi mezunları da bir nostaljik amfide yer almış bulundular; onlara da ayrıca hoş geldiniz diyorum.

Efendim, Cumhuriyetimizin 75'inci yılında, 62 yıllık bir iktisat eğitim kurumu, İktisat Fakültesi. Cumhuriyeti kuranlar, Cumhuriyeti kurarken her türlü güçlüğü, her türlü çileyi, arkasından gelen büyük zaferleri âdeta büyük bir alçakgönüllülükle bir tarafa bırakarak, Cumhuriyetin bekası için ekonominin iktisadın iktisadî başarılarının önemine işaret etmişler ve büyük Atatürk'ün kendi döneminde İktisat Fakültesi bu görevle ve bu maksatla kurulmuştur.

İktisat Fakültesi, o tarihten bu yana birçok fakültenin kurulmasına öncülük etmiş, birçok fakülteyi biz-zat kurmuş, ve bazı fakülteler de İktisat Fakültesinden oğul vermiştir. Bizzat kendi gayretleri yanında, çevresine aynı eğitimi veren kurumlara katkısı ile de büyük hizmetler görmüş bir fakültemizdir.

Çok uzatmamak niyetiyle kısaca bir iki rakamı vermek istiyorum, Mezunlar Cemiyetinin bir düzenlemesi olduğu için.

21 bini aşkın mezunumuz, 900 de bu sene ekleneneğini ümit ettiğimiz mezun adayımız var. 7776 lisans öğrencimiz, 2415 lisanüstü eğitim öğrencimiz var, 400'e yakını doktora almak üzere.

İktisat Fakültesi; 65 profesör, 19 doçent, 44 yardımcı doçent, 60 asistan ve diğer yardımcı elemanlarla bu faaliyeti sürdürüyor. Yani büyük sayıda hocalar yok ortada, ama çalışkan, vefakâr bir kadroyla bu faaliyeti sürdürüyor.

İktisat Fakültesi kadroları, bildiğiniz gibi, diğer eğitim kurumlarına da yardımları yanında, Türkiye'de basında, toplumu aydınlatıcı bütün kurumlarda her kesimde yer almak suretiyle bu fonksiyonlarını ifa ediyorlar.

İktisat Fakültesi, Türkiye'nin kalkınma görevini öncelikle üstlenmiş bir kurum olarak faaliyetini sürdürürken, Sayın Cumhurbaşkanımızın her zaman teveccühüne mazhar olmuştur.

Sayın Cumhurbaşkanımızın, Fakültemize bu teveccühü, elbette ki Fakültemizin hizmetlerinden ötürüdür. Ama, iktisatlılar camiası ve İktisat Fakültesinin de Sayın Cumhurbaşkanımıza ayrıca teşekkürleri ve şükranları vardır. İktisatçılar olarak, iktisat camiası olarak Türkiye'nin kalkınma meseleleriyle ilgilenen bir topluluk olarak, Sayın Cumhurbaşkanımızın, önceki dönemlerden başlamak üzere hizmetleri bu kurumlarda ve bu kurullarda tartışılan hususlar olmuştur.

Türkiye'de yıllık yüzde 5 enflasyonlarla yüzde 7,5 peşpeşe yıllar itibarıyla kalkınma hızlarının tutturulabildiğini biz Sayın Cumhurbaşkanımızın daha önceki görevlerinde izledik ve iktisatçılar olarak, böyle eğitim veren bir kurum olarak da iftiharla uzun süre takip etmiş olduk.

Şimdi önemli ufak bir nokta, 21'inci yüzyılın eşğine Türkiye'nin, yeni ulaştığımız ve adına bilgi çağı denilen devirde, tarih boyunca kaybettiği zamanları da telafi edebilecek bir ümitle 21'inci yüzyılın eşğine Türkiye'nin geçiyor olması ve iktisadî bakımdan potansiyelle giriyor olması, bizleri büyük ümitlere sevk eden hususlardan bir tanesidir.

Böyle olunca, bu Haftanın konusu olan "Türkiye'nin dinamikleri" konusu da, Türkiye'nin gerçekten önemli, güçlü, büyük dinamiklere kavuşmuş olması bakımından ciddi bir tartışma ortamı olmuş olacaktır.

Geçen yıl, yine bu salonda yapılan toplantımızda 65 yılına bir atıfta bulunulmuştu; ben yine o tarihe bir atıfta bulunarak sözlerimi tamamlamak istiyorum.

Bu kürsüde, biz bu amfide öğrenciyken, hocalarımız ellerini bize karşı uzatıp, "Türkiye'nin bütün ihrac ürünleri beştir" derdi. Bu beş, bizi çok hırpalamazdı ama, sayıldığı zaman bunların pamuk, tütün, incir, üzüm olduğunu gördük.

O noktalardan Türkiye, dünyanın da yeni girdiği bir çağı yakalama ümidiyle 21'inci yüzyıla girmek üzeredir.

Bu arada hizmeti geçenlere, biz iktisat camiası olarak gerçekten çok büyük şükranlar duyduğumuz

gibi, bu arada Sayın Cumhurbaşkanımıza özel şükranlarımız var. Bu sadece bize teveccühünden değil, Türkiye'nin kalkınmasıyla ilgilenen insanlar olarak kalkınma sevdasından ötürü de ayrıca bir saygımız, hürmetimiz var.

Teşekkür ediyorum.

Sunucu - Sayın Dekanımıza teşekkür ediyorum. Söz sırası, İstanbul Üniversitesi Rektörü Sayın Kemal Alemdaroğlu'nda.

Prof. Dr. Kemal Alemdaroğlu - Sayın Cumhurbaşkanım, İstanbul Üniversitesi ve şahsım adına saygılarımı ve Üniversitemizi onurlandırmanızdan dolayı sonsuz teşekkürlerimi arz ediyorum.

Biraz önce Sayın Dekanımızın da belirttiği gibi, bir ülkede iktisadiyatın ne kadar önemli olduğunu sizler değişik konuşmalarınızda ve uygulamalarınızda bize her zaman gösterdiniz.

Ayrıca, İktisat Fakültemizin böylesi görkemli toplantılarına şeref vermekle de bunu kanıtlamış oluyorsunuz.

Nitekim, ulu önder Atatürk de, daha cumhuriyeti ilan etmeden önce, bir ülkenin iktisadiyatındaki önemi vurgulamak için, hepinizin bildiği gibi, 17 Şubat 1923'te İzmir Birinci İktisat Kongresini toplamıştı. Ve orada verilen kararlar doğrultusunda ülkemiz, sizlerin de üstün çalışmalarıyla ve yönlendirmeleriyle bu noktaya gelmiştir.

Bu yünden, başta ulu önder Atatürk olmak üzere bu konuda hizmeti geçen tüm büyüklerimize huzurlarınızda saygılarımı sunarım.

"Üniversite eğitimi, kültür, güzel sanat etkinlikleri ve spor, yurdun her köşesine götürülmelidir" buyuruyorsunuz, Üniversitemiz, bu öğütleriniz doğrultusunda Sayın Cumhurbaşkanım, 1933-1945 yılları arasında Türk toplumunu aydınlatan "İstanbul Üniversitesi Konferansları" dizisine 27 Nisan 1998'de yeniden başlamış ve Çağdaş Türkiye, Atatürkçülük ve Demokrasi, İslam, Ekonomi ve Türk Boğazları konularında toplantılar düzenlemektedir.

Ayrıca, yerel yönetimlerle iş birliği içerisinde sağlık, eğitim, sanat tarihi ve edebiyat konularında, ilçe belediyelerinin gösterdiği mekânlarda halk eğitimi çalışmaları gerçekleştirilmektedir.

Böylece Üniversitemiz, gerçek anlamda surların dışına çıkmış, yerel yönetimlerle ve halkla bütünleşmiş bir üniversite olmayı göstermiştir ve göstermektedir.

ŞubeSizTM Bankacılık?

Önce, İnternet'te şubeniz var dedik.
Evinizden, işyerinizden bilgisayarınızı
kullanarak, tüm işlemleri yapabileceğinizi
söyledik. Adresimizi verdik:

www.garanti.com.tr

Şimdi diyoruz ki, telefonun ucundaki
uzman bankacı, bir telefonunuzla
tüm işlemleri yapmaya hazır.
Üstelik yılın her günü, günün her saati.

Alo Garanti (0 212) 630 30 30

(0 212) 630 30 30 bireysel işlemlerinizi için.
Şirketinizin işlemleri için de ayrı bir
numaramız var: (0 212) 630 40 40.

Kısacası, artık siz neredesiniz,
şube orası oldu.
Yani bir bakıma şube siz oldunuz.

Bu ŞubeSiz Bankacılık işinde
teknolojinin iki gün sonra bizi
nerelere getireceğini bir bilseniz...
Çok şaşırdınız, çok.

GARANTİ

Başka bir arzunuz?

Mobilyada Çağdaşlık

TELESET®

Ev ve Ofis Mobilyasında Çağdaşlığın Adı

MERKEZ: Sanayi Mah. Sancaklı Cad. No:13 Güngören / İSTANBUL - TÜRKİYE **Tel :** (0212) 556 59 77 • 556 12 14 • 643 31 50 • 643 31 51 **Fax :** (0212) 643 31 52

İZMİR: G.O. Paşa Blv. Yeni Asır İşhanı No: 3 K: 2 / 203 İZMİR **Tel:** (0232) 483 76 69 **Faks:** (0232) 483 69 37

ANKARA: Nasuh Akar Mah. 6. Sok. Bayazıt Apt. 6/A Balgat / ANKARA **Tel:** (0312) 284 05 48 **Faks:** (0312) 284 05 40

1998-99 eğitim öğretim yılında hizmete başlayacak olan Beden Eğitimi ve Spor Yüksek Okulumuz, Türkiye'de İngilizce hazırlık eğitim yapan ilk spor okulu olacaktır.

İlgaz dağında giderek gelişen kış sporlarının daha bilimsel bir düzeyde gerçekleştirilebilmesi için, Ulaştırma Bakanlığına ait yapım halindeki tesisi Üniversitemize kazandırmak çabasıdayız. Bu konuda bizleri desteklemenizi istirham ediyoruz.

Öğrenci kültür merkezi etkinliklerimiz hızla sürüyor. Folklorida birinci olan öğrencilerimiz, felsefe, tıp, hukuk ve diğer bilim dallarında uluslararası bilimsel toplantılar düzenlemektedir.

Güzel sanatlarda başarılı çalışmaları olan ve her ay öğrenci konserleri icra eden konservatuvarımız, henüz mutlu ortama ulaşamadı. Çünkü, emirlerinize karşın, Kireçburnu'ndaki arazide henüz konservatuvar yapımına izin verilmedi.

Üniversitemiz, gelişmekte olan üniversitelerimize ve özellikle Türk Cumhuriyetlerinin kardeş üniversitelerine destek vermeyi sürdürmektedir. Örneğin, Azerbaycan Bakü Tıp Üniversitesi Dış Hekimliği Fakültesine Üniversitemizden gönderilecek olan 70 dış üniteli, gelecek ay Bakü'de Dış Hekimliği Fakültesinde hizmete girecektir.

Gelişmekte olan üniversitelerimize kitap desteği devam etmektedir.

Sayın Cumhurbaşkanım, Atamızın hastalığı süresince kullandığı bazı ilaçlar ve tıbbî gereçlerle ilgili yayınlar üzerine, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına başvurarak, bu ilaçları ve tıbbî gereçleri Üniversitemiz Tıp Müzesi'nde korumak ve saklamak istediğimizi bildirdik. Zatîîlilerinizin de bu konuda desteklerini bekliyoruz.

İktisatçıları toplantısında, Üniversitemizin ekonomik durumu hakkında bilgi sunmak isterim.

Devletimizin, yatırım için Üniversitemize 1998 yılında ayırdığı ödenek 4 trilyondur. Bunun yanında, Üniversitemizin yaklaşık 75 bin öğrencisine ödediği katkı payı 1998 yılında 3,8 trilyondur.

5 bin yatak kapasiteli iki tıp fakültesi hastanesi ve sağlık bilimleri enstitüleri, günde 150 bin vatandaşımıza çağdaş sağlık hizmeti vermekte ve hastanelerimizden 1998 yılı döner sermaye geliri 15 trilyonun üzerinde beklenmektedir.

Ancak, bu gelirlerimizin, 1998 Bütçe Yasasıyla vadesiz yüzde 10 faizle Ziraat Bankasına yatırılması

zorunluluğu, Üniversitemizin ekonomisini gerçek anlamda sarsmakta ve özellikle hastanelerimizin sağlık hizmeti vermesini, başarılı öğrencilerimizin özendirici ödüllendirilmelerini ve yoksul öğrencilerimize burs olanaklarımızı kısıtlamaktadır.

Bu arada, yeterli sayıda sağlık personelinin sağlanamaması ve teknolojinin hızla ilerlediği günümüzde bazı elektronik araçları kullanacak bilgili, düzeyli ve deneyimli teknik elemanların istihdamında zorluklar bizleri güç durumda bırakmaktadır.

Sayın Cumhurbaşkanım, 1997'den 1998'e girerken, ülkemizin en önemli üç sorununun terör, trafik ve enflasyon olduğunu vurguluyor ve devletimizin bütün organlarının bu sorunlarla uğraşması gerektiği belirtiyorsunuz.

Sizin bu belirttiğiniz emirler doğrultusunda, İktisat Fakültemizin değerli mezunlarının dört gün sürecek olan bu toplantılarda, enflasyonun yarattığı gelir dağılımındaki bozulmanın nedenleri ve ekonominin büyüme hızına zarar vermeden düzeltilmesine yönelik önerilerin ve yöntemlerin irdeleneceği inancındayım.

Sayın Cumhurbaşkanım, bir konuşmanızda, "Gençlerin büyük Atatürk'e, demokratik, laik cumhuriyete ve Türkiye Cumhuriyetinin bölünmez bütünlüğüne olan sadakatlerini üniversiteler perçinlemelidirler" diye ifade etmişiniz.

İstanbul Üniversitesinin, düşünceleriniz doğrultusunda Türk gençliğine hizmet vermekte olduğunu huzurlarınızda açıklamaktan onur duymaktayım.

Bu düşüncelerle, İktisat Fakültesi mezunlarımızın 23'üncü İktisatçıları Haftasının başarılı geçmesini diler, saygılarımı arz ederim.

Sunucu - Sayın Rektörümüze teşekkür ederiz.

Sayın Cumhurbaşkanımızın, o enfes ve eşsiz konuşma gücüyle yapacağı ve hepimizde ufuklar açacağı konuşmasına geçmezden önce size bir hususu hatırlatmak istiyorum.

Oturumumuz, Sayın Cumhurbaşkanımızın ayrılmasından bir saat sonra başlayacak, yani yemek molası verilecek ve bugünden sonraki toplantılarımız The Marmara Otelinde, her gün saat 10.00'da başlamak üzere üç gün süreyle devam edecek.

Evet, Sayın Cumhurbaşkanımıza arz ediyorum.

Süleyman Demirel - Konuşmanın düzenli yapılabilmesi bakımından oturduğum yerden konuşmamı mazur görmenizi rica ediyorum.

Değerli İstanbul Üniversitemizin değerli Rektörü, İktisat Fakültemizin değerli Dekanı, İktisat Fakültemizin değerli öğretim üyeleri, değerli hocalarımız ve değerli mensupları ve İktisat Fakültesinin burada bulunan değerli eski mezunları, misafirler; hepinizi saygıyla selamlıyorum.

Ve İktisat Fakültesi'nin değerli öğrencileri, sizleri sevgiyle kucaklıyorum.

Ben burada bir konuşma yapacağım. Tabii, bu konuşmada her şeyi söylemem mümkün değil. Ama, eğer toplantı müsait olsaydı, ona göre tertiplenmiş olsaydı, sizinle sabahdan akşama kadar burada karşılıklı konuşmak isterdim.

Benim esas işim, sorulara cevap vermektir. Bugün onu yapamayacağız ama, sanıyorum ki Sayın Rektörümüz, Sayın Dekanımız benim böyle bir arzumu bir gün yerine getirirler ve doyuncaya kadar sizlerle karşılıklı konuşma imkânını bulurum.

Şimdi bugünkü konuşmama geçeceğim.

Bugünkü konuşma, İktisatçılar Haftası dolayısıyla tertiplenmiştir ve her sene bu konuşma tertipleniyor, 23'üncüsü olduğunu biliyoruz. Ve benim de bu 23 toplantının 11'ine geldiğim ifade edildi ki, bu beni memnun eder; çünkü sanıyorum ki benden daha devamlı bir konuşmacınız yok.

Sonra, Sayın Dernek Başkanı Alpay Biber, benim için "her sene kendi kendini davet eder" dedi; doğrudur, bu sene de o beni davet etti, bundan da ayrıca memnun oldum.

Her yıl sizlerle bir araya gelmekten büyük memnuniyet duymuşumdur. Benim mesleğim iktisatçılık değildir, ama ömrümün, devletimin ve milletimin hizmetinde geçen 50 yılı boyunca iktisat pratiğiyle doğrudan doğruya meşgul oldum.

Biz 1950'li yıllarda Türkiye'nin hizmetine girdiğimiz zaman, 40'lı yılların sonunda kendimizi, savaş bitmiş ve bütün dünyada olduğu gibi Türkiye'de de bir kalkınma çırpınmasının içinde bulduk. Ve kaynaksızlıktan, dünya şartlarından gerçekleştirilemeyen birçok talep, birçok proje bizim önümüze geldi.

Ayrıca, 14 Mayıs 1950'de yapılmış olan seçimlerle -48 sene geçmiş oluyor- Türkiye'nin üstündeki

örtü kalkmıştı. Örtü kalkınca, halk taleplerini ortaya koymaya başlamıştı. Bu talepler başlangıçta belki de çok yüksek talepler değildi. Çünkü halk, daha iyinin ne olduğunu, daha iyinin nasıl gerçekleşeceğini henüz onun tadını da almamıştı. Korka korka birçok taleplerde bulunma gibi bir durumla karşı karşıyaydık. Böyle bir zamanda devletin hizmetine girdik.

Ve gayet tabii ki, bu hizmetler görülürken, iktisat dediğimiz olay; yani bir şeyi neden yapmalı, neden böyle yapmalı, bunda kârlılık nedir ve kaynakları, fevkalade az olan kaynakları daha iyi nasıl kullanmalı; yani hareketlere hesabîlik ve aklîlik getirmeli olayı ile karşı karşıya kaldık. Yani, hesabî ve aklî olmaya bizi mecbur eden şartlar vardı. Hesabî ve aklî olabildiğimiz ölçüde başarılı olduk, olamadığımız ölçüde de başarısız olduk. Bu da iktisadın ana kaidesiydi.

Ekonomi biliminin gelişmesi, özel bir nitelik kazanması dünya pazarının oluşumuyla paralel bir süreçtir. Üç yüz yılı aşkın bir zaman dilimine yayılan bir dönem boyunca ekonomik faaliyetlerin yapısında meydana gelen değişiklikler, ekonomi teorisine de yansımıştır.

Fakültenin her şeyini takip ettim. Ve gerçekten Fakülte, ülkemize çok değerli hizmetler veren pek çok kişiyi yetiştirmiştir, kendi bilim adamları dahil, yani bugünkü bu hizmetleri götüren bilim adamları dahil, ki Sayın Hocamız biraz evvel ifade etti, 1965'de ben burada öğrenciydim dedi. Geçen defa geldiğimde de öyle bir espri olmuştu, ben de o zaman Başbakanım dedim.

Dünyanın rönesansı yaşadığı ve küreselleşme olgusunun hayatın her alanına dönüştüğü bir dönemde yaşıyoruz. Bu bağlamda bugün yapacağım konuşmada, dünya ekonomisindeki değişim ve Türkiye'nin önündeki yeni ufuklardan biraz bahsetmek istiyorum.

Ekonomi biliminin gelişmesi, özel bir nitelik kazanması dünya pazarının oluşumuyla paralel bir süreçtir. Üç yüz yılı aşkın bir zaman dilimine yayılan bir dönem boyunca ekonomik faaliyetlerin yapısında meydana gelen değişiklikler, ekonomi teorisine de yansımıştır. Bir defa daha bu teorideki gelişmeden çok kısa bahsetmek istiyorum.

Adam Smith'in, piyasada ahengi sağlayan görünmeyen elinden Marx'ın emek teorisine, Keynes'in düzenleyici devlet'inden Hayek ve Friedman'ın temelde piyasaların tam serbestiyet fikrine geri dönüşlerine kadar uzanan iktisat teorisindeki değişik görüşler, hayatı ve onun bir parçası olan ekonomiyi anlamamız için yapılmış soyutlamalardan başka bir şey değildir.

Hayek ve Friedman'ın esas katkıları, para politikalarıyla ilgili söylediklerinden ziyade, devletin küçülmesi ve özelleştirme kavramlarının gerek ekonomik pratiğinin, gerek ekonomi düşüncesinin yeniden yapılanmasının tayin edici parametreleri haline gelmelerindeki rolleri bakımından önemlidir.

Bu noktada şu sorunun sorulmasında fayda mülahaza ediyorum: Klasik teorisin "kendiliğinden düzen" temel varsayımına geri dönüş, salt teorik tartışmaların bir ürünü müdür?

Bu soruya belki bir ölçüde olumlu cevap verilebilir. Ancak, bence Hayek'in, bundan onlarca yıl önce ortaya attığı görüşlerin Friedman'ın katkılarıyla teoride hâkimiyet kurması, büyük ölçüde dünya ekonomisinin tek pazara doğru yönelmesiyle mümkün olmuştur. Öncelikle, küreselleşmeyle birlikte ekonomi biliminin kitleselleşmesi ve bireylerin iktisadi rasyonaliteye göre hareket etme alışkanlığının yardımlaşması ivme kazanmıştır. Günümüzde ekonomi teorisindeki ifadeyle, akılcı beklentileri olan birey, somut bir gerçekçilik kazanmaya başlamıştır.

Öte yandan iletişim, ulaşım ve bilgisayar teknolojilerindeki gelişmelerle dünya, gerçek anlamda bir küresel köye dönüşmektedir. Bugün artık odamızdan çıkmadan, uçsuz bucaksız bilgi otoyollarından dünyanın ilçe köşelerine sanal seyahatler yapabilmekte, en uzak noktadaki insanlarla haberleşebilmekte, binlerce kilometre ötedeki bilgi kaynaklarına ve pazarlara ulaşabilmekteyiz.

Bu da, ekonomiden siyasete, kültürden eğitime tüm alanlarda büyük bir dönüşüme yol açmaktadır. Yani, 2000'li yıllara bir devrim ile giriyoruz. Bu devrimin birtakım özellikleri anlaşılmış da değildir.

Bu bağlamda, örneğin internet sayesinde ulusal sınırların dışında pazarlar arayan şirketlerin sayısında tam bir patlama meydana gelmiştir. Bundan 20 yıl önce sayıları 100'ü geçmeyen küresel ölçekte iş yapan şirket sayısı bugün milyonlara ulaşmıştır. Sadece Amerika Birleşik Devletlerinde, 1997 yılında internet aracılığıyla gerçekleştirilen iş hacmi 50 milyar doları bulmuştur. Bu rakamın beş yıl içinde 350 milyar dolara ulaşması öngörülmektedir. Küçük ve orta ölçekli iş-

letmeler, internet sayesinde tüm dünyayı bir pazar olarak görme imkânına kavuşmuşlardır.

Elektronik iş hayatı, ticaretin dördüncü boyutu olarak tanımlanmaya başlanmıştır.

Türk ekonomisi de bu gelişmeden payını alacaktır. Türk girişimcisi daha şimdiden bu yeni elektronik çağın sunduğu imkânların farkına varmıştır. Devlet olarak da, internet teknolojilerindeki en son gelişmeleri Türkiye'ye getirecek alt yapı yatırımlarına hız vermektedir.

Biz geçmişte sanayi devriminin 100 sene sonra farkına vardık. Elektriğin telefonun 50 sene sonra farkına vardık. Ama bu defa, sanıyorum ki bir iletişim devriminin farkındayız ve içinde yaşıyoruz. Bunları onun için söyledim.

Yani, yeni bir çağa girerken yepyeni kavramlar, yepyeni kurumlar, yepyeni aletlerle karşı karşıyayız. Her şey çok değişmiş olacaktır.

Ekonomik anlamda sınırların giderek ortadan kalktığı bir dünyada yaşıyoruz. Bunu herkes kafasına iyi koymalıdır. Sınırlar resmen mevcut olacak, ama fiilen kalkacaktır.

Önümüzdeki yüzyılın hemen başlarında dünya ölçeğinde iş yapan şirketlerin menşeiinden ziyade nerede iş yaptıkları önem kazanacaktır. Diğer bir deyişle, önümüzdeki yüzyıl gerçek anlamıyla küresel şirketlerin ortaya çıkacağı bir yüzyıl olacaktır. Bu noktada belirleyici olan, bu şirketlerin nerede üretim yapacağı, kimlere istihdam ve refah sağlayacağıdır. Ve hedef istihdam ve refah.

Benim söylediğim şeylerin bir kısmını Türkiye'de benimsemeyenler tartışanlar olacaktır, olabilecektir. Bunları gayet doğal sayıyorum. Yalnız, benim söylemek istediğim şey, benim söylediklerim siyaset üstüdür ve hiçbir ideolojik saplantıya yer vermeyen şeylerdir. Zaten, aslında ideolojilerin çoğu da asırla beraber yeterliliklerini yitirmişlerdir.

Amerikan Chrysler ile Alman Daimler Benz şirketleri arasında birkaç günde gerçekleşen, tarihin en büyük şirket evliliği olarak tanımlanan bütünleşme, küresel pazarın 21'inci yüzyılda alacağı boyut hakkında şimdiden fikir vermesi gereken çarpıcı bir örnektir.

**Önümüzdeki yüzyılın
hemen başlarında
dünya ölçeğinde iş
yapan şirketlerin
menşeiinden ziyade
nerede iş yaptıkları
önem kazanacaktır.**

Bana sorarsanız, bundan daha çarpıcısı Euro'dur. Yani, 7 tane ülke paralarını bir kenara bırakıp tek paraya dönüyor ve sınırları kaldırıyor. İktisat okutanlar ve okuyanlar için bu müthiş bir olay. Yani, bunun neler getireceğini ve neler götüreceğini tek başına düşünmek bir vaka. Ve tabii ki bize olan tesirleri de ayrıca düşünmek gerekecektir.

Yani bunlar, aslında millî duygularla karşı karşıya kalmıyor mu? Kalıyor. Yani, bu 7 tane ülke, Euro'ya para veren 7 tane ülkenin kendi millî toplulukları yok mu, ulusal sorunları yok mu? Var. Millî hisleri yok mu? Var. Ama, bütün insanların iyiliğini, refahını mutluluğunu gördükleri yere götürmeye çalışıyorlar. Elektronik iş ortamı, dünyadaki emtia ve para borsalarını birbirine entegre olduğu, 24 saat hiç durmayan bir küresel pazar yaratmaktadır. Bu yeni iş ortamı, yatırımlardaki seçenek zenginliğini tahminlerin ötesine götürmektedir.

Dünyanın bir ucundan diğerine baş döndürücü bir sürat kazanan sermaye hareketlerindeki yeni perspektifler fevkalade enteresandır. Türkiye, yatırım hareketlerindeki bu yeni perspektiften daha çok yararlanmak için, bir yandan dünyayı daha iyi tanımalı, diğer yandan kendini dünyaya daha iyi tanıtmalıdır.

Niçin sermaye hareketlerinin üstünde duruyorum? Çünkü, bir ülkenin kalkınmasına, ileriye gitmesine, zenginleşmesine geldiğimiz yerde, orada kaynak lazım olacak, kaynağın yanında teknoloji lazım olacak. Kaynak ve teknolojinin yanında pazar lazım olacak. Bunları kendi sınırları içinde arama devri bitmiştir. Çünkü, kendi sınırlarınız bunlara yetmeyecektir. O zaman ne olacak? O zaman, işte globalizasyon dediğimiz hadiseyle karşı karşıya kalıyoruz.

Dünyada 4 trilyon dolar sermaye stoku var; bunun takriben 400 milyar dolaşıyor. Ve bu 400 milyardan Polonya 5 milyar dolar alırken Türkiye'nin 800 milyon dolarda kalması yanlış. Niçin yanlış? Nüfusu senede 1.5 milyon artan Türkiye'nin, 7 sene sonra 1.5 milyon çocuğuna okul ve 18 sene sonra 1.5 milyon çocuğa iş vermesi lazım. Bunlar, ancak o istikamette ülkeyi kalkındırmakla mümkün olacak.

İstanbul Borsası'nın Tokyo Borsası'na ve New York Borsası'na olan zaman uzaklığı 7 saattir. İstanbul, bu avantajlarıyla Avrasya'nın ve Orta Doğunun ticaret ve finans merkezi haline daha şimdiden gelmiştir.

Eğitim, sağlık, iletişim, ulaşım ve enerji, 21'inci yüzyıla hazırlanırken öncelik vermemiz gereken temel alanlardır.

Pan-Avrupa ulaşım sisteminde yer alan on kara ve demir yolu koridorunun dördü Türkiye'den geçmektedir. Üç kıtayı birbirine bağlayan ulaşım ağının tam merkezinde Türkiye bulunmaktadır. Akdenizde ve Karadeniz'de ki mevcut limanlarımızın genişletilmesi, yeni limanların inşa edilmesi, uluslararası hava alanlarımızın sayısının artırılması, -nitekim birkaç gün önce Şanlıurfa'da GAP Uluslararası Hava Limanı'nın temelini attık İstanbul Boğazının tekrar geçilmesi, bir defa daha geçilmesi; yani iki defa geçtik, Tuna nehrini Budapeşte'de sekiz defa geçiriyorlar; Çanakkale Boğazı üzerinde yeni bir kıtalararası köprü yapılması, Doğu Karadeniz Otoyolunun Ankara-İstanbul hızlı tren hattı inşaatının gerçekleştirilmesi, Kars-Tiflis demir yolunun, Trans Avrupa otoyollarının doğuya ve güneydoğuya uzatılması gibi projelerin süratle tamamlanması ve Türkiye'nin tarihi İpekyolunu yeniden canlandıracak önümüzdeki yüzyılın başlarında bölgesel ve kıtalar arası çok boyutlu ulaşım ağını kontrol etmeye başlayacaktır böylece.

Bugün Hazar havzasında 20'nci yüzyılın enerji coğrafyası şekillenmektedir. Benim dört beş gündür de uğraştığım olaylardan birisi bu.

Bu coğrafyadaki yeni enerji kaynaklarının dünya pazarlarına ulaştırılmasında, bu ülkelerin gelişen pazarlarına dünyadan mal akımına imkân sağlayacak anahtar konumundaki ülke Türkiye'dir. Bu karakteriyle Türkiye, önümüzdeki yüzyılda terminal ülke olma adaydır.

Bakin, bu söylediğim şeyleri 10 sene evvel burada konuşmak mümkün olmazdı. Değişen dünya ve değişen dünyanın meydana getirdiği yeni siyasetler ve yeni siyasi coğrafyalar. Bunların, bizim önümüze koyduğu fırsatlardan iyi yararlanabilmemiz lazım.

Geniş bir coğrafyanın ticaret, finans, üretim ve iletişim merkezi Türkiye olacaktır.

Daha dün Türkiye'nin öncülük ettiği bölgesel iş birliği kuruluşlarından biri olan ECO'nun zirve toplantısının yapıldığı Kazakistan'dan döndüm. Kazakistan'a yaptığım bu ziyaret sırasında Azerbaycan'a uğradım. Bu çerçevede Kafkasya ve Orta Asya'daki kardeş ülkelerin liderleriyle yeniden temas etme imkânını buldum.

Bu temaslarımda muhataplarım, Türkiye'nin bölgenin dünyaya açılan kapısı olduğu, bu doğrultuda bir an önce hayata geçirilmesi icap eden enerji nakil hatları, ulaşım koridorları ve benzeri projeler konusunda gereken iradeye sahiptirler; onu bir defa daha tespit ettim.

Türk firmaları, dünyanın en büyük 500 firması arasına girmeye başlamıştır.

Türkiye, 1997 yılı sonu itibariyle 53 ülkede toplam 51.405 firmayla yaklaşık 26.5 milyar dolar tutarında yatırım gerçekleştirmiştir. Firmalarımızın sadece Rusya, Orta Asya, Kafkas Cumhuriyetlerinde üstlendikleri müteahhitlik projelerinin doğrudan yatırımlarının toplamı 20 milyar dolara doğru yaklaşmaktadır. Orta Asya'nın her tarafında Türk mühendislerin, Türk işçisinin, Türk teknisyeninin diktiği abideleri görüyorsunuz. Herkes, Kazakistan'da Ankara Oteli'nde kalmak için yarışyordu.

İzmir'de yapılmış bulunan Türkiye dışındaki iş adamları toplantısı gurur verici bir toplantıydı. Türkiye'nin dışında Türkiye'nin 50 bine yakın iş adamı olmuştur.

Ve bunlar, yine 10 sene evvel tahayyül edemediğimiz şeyler.

Bu Avrasya ülkeleriyle, 90'lı yılların başında sıfır olan ticaret hacmimiz bugün 2 milyar dolar civarına ulaşmıştır. Türk iş adamları gerçekten bu ülkelerde, bu ülkelerin imar ve inşası için, bu ülkelerin ekonomik kalkınması için çok güzel işler başarmışlardır.

Bütün bunları söylüyorum; yani her şey yapılmış bitmiş, Türkiye bütün meselelerini halletmiş gibi bir kanaate kimse kapılmasın. Bunlar, bizim gerçekten memnun olabileceğimiz şeylerdir. Memnun olmadığımız şeyler de vardır. Yalnız, memnun olmadığımız şeyler bunları silmez. Yani, terazinin bir kefesine bunları koyacağız, bir kefesine memnun olmadığımız şeyleri koyacağız; ayrı ayrı şeylerdir, onları söylemek istiyorum. Beraberce birbirini götüren şeyler değildir.

Küreselleşme olgusu bir yandan bölgesel ve küresel entegrasyonu kaçınılmaz hale getirirken, diğer yandan rekabeti her alanda dünya ölçeğine yaymaktadır. İşte buraya geliyoruz, çok önemli bir olay.

Bilgi otoyollarıyla, sadece bilgi değil, sermaye, fikirler baş döndürücü bir hızla dünyayı dolaşmaktadır.

Bu gelişmeler çerçevesinde günümüzde dünyayla bütünleşmek, artık mutlaka göğüslenmesi gereken bir

meydan okuma haline gelmiştir. Kaçamazsınız; globalleşme dediğimiz olay budur.

Hiçbir ülke kendi sınırları içerisinde kalarak bir yere varacak durumda değildir.

Bu gelişmeler çerçevesinde günümüzde dünyayla bütünleşmek, artık mutlaka göğüslenmesi gereken bir meydan okuma haline gelmiştir. Kaçamazsınız; globalleşme dediğimiz olay budur.

Cumhuriyet Türkiye'sinin çağdaşlaşma ve aydınlanma projesi, küreselleşme olgusunun bugün kazanmış olduğu boyutlar çerçevesinde daha büyük bir önem kazanmıştır. Yani, sadece ekonomi bakımından başkalarıyla rekabet edecek durumda olacak

değilsiniz...

Çağdaş Türkiye'nin her kurumu, uygar dünyanın standartlarını yakalamak zorundadır. Benim İstanbul Üniversitem, uygar dünyanın kalkınmış üniversiteleriyle aynı şekilde boy ölçüşecektir. Benim İktisat Fakültem, Priston Üniversitesinde ne okutuluyorsa, onu benim gençlerime okutacaktır.

Ve benim çocuklarım, üniversiteleri bitiren çocuklarım dünyanın neresine giderlerse gitsinler, aldıkları temel bilgilerle ve temel kavramlarla hiçbir yabancılık çekmeyeceklerdir. İşte çağdaş dediğimiz olay budur.

Her kurumumuz küresel düzeydeki rekabete uyum gösterecek şekilde yeniden yapılanmak durumundadır. Büyük Atatürk'ün bize gösterdiği hedef, bugün yeni bir yarışmayı da bizim önümüze koymaktadır.

Bugün artık dünya ölçüsünde rekabet edebilmek, refah ve mutluluğun anahtarı olmuştur. Bilgi toplumu olarak tanımlanan bu yeni dönemde her şeyden önemli olan, bilim ve teknoloji alanında ileri gitmektir. Bir ülkenin bunu yapabilmesi için mevcut insan kaynaklarını en iyi şekilde değerlendirmesi gerekir. Bu da araştırmaya, eğitime, sağlığa, yeniliğe önem vermek demektir. Bunları yapabilmek ise, yaratıcı gücün değişimin hizmetinde vatandaşına yakın olan bir devlet ve toplum anlayışını gerektirir. Yani, kavramlar, (devlet kavramı da değişiyor, toplum kavramı da) değişiyor.

Dolayısıyla, bundan böyle hedefimiz refah devleti, "Welfare state" yerine etkili toplum, "Affection Society" ve refah toplumunu "Welfare society"yi kurmak olmalıdır. Bunun üzerinde aslında çok durmak istiyorum.

Yani, her şeyi devletten bekleyen bir toplum, tembelleştirilmiş bir toplumdur. Ve üretici olmaya, etkin olmaya, yaptığı her şeyi daha düzgün yapmaya ve kendiliğinden yapmaya doğru yönelmiş bir toplum... İşte toplum o olacaktır.

Bunun yolu; piyasa ekonomisi, hukuk devleti, demokrasinin birbirinden ayrılmaz bir bütün olduğunu benimsemekten geçmektedir. Üçünü birbirinden ayıramayız.

Bu bağlamda kalkınma artık sadece devletin zenginleşmesi olarak görülmemektedir. Gerçek kalkınma, bireyin mutluluk ve refahının maksimizasyonu ile irtibatlandırılmaktadır.

Buna, insanı merkez alan kalkınma modeli denilmektedir, "People center development."

Bu bağlamda bireyin yaratıcılığının teşviki anahtar bir kavram olarak ortaya çıkmaktadır. Bu

Yaratıcı gücün ve değişimin hizmetinde olan bir devlet anlayışı, ancak demokrasinin yaşatılmasıyla hayat bulabilecektir.

noktada demokrasi ile kalkınma birbirinden ayrılmaz, bir ikili oluşturur.

Yaratıcı gücün ve değişimin hizmetinde olan bir devlet anlayışı, ancak demokrasinin yaşatılmasıyla hayat bulabilecektir.

Cumhuriyet Türkiye'si, büyük Atatürk'ün "çağdaş uygarlık" düzeyine erişme hedefi doğrultusunda yoluna kararlılıkla devam edecektir.

OECD veri tabanı ve metodolojisi esas alınarak yapılan çalışmaya göre, Türkiye'nin kişi başına düşen millî geliri 2010 yılında, kötümser senaryoya göre satın alma gücü paritesinde 12 bin dolara, iyimser senaryoya göre 15 bin dolara yükselecektir. Gerçi bu hesapların devamı var ama, biliyorum ki siz iktisatçılar beş seneden fazla tahmin yapmak istemezsiniz, onun için bu on senelik tahmini uzun buluyorum ben. Ama, bana çok da şey gelmiyor. Neden gelmiyor? Bundan 75 sene evvel 50 dolarla başlamış bulunun, adam başına 50 dolarla başlamış bulunan Türkiye bugün 100 misli artarak 5000 bin dolara, 6000 bin dolara gelmiştir. Sanıyorum ki önümüzdeki 10-15 sene zarfında Türkiye bunu, en azından katlayacaktır. Katladığı takdirde de 15 bin doları buluyoruz.

15 bin dolar çok önemli bir olay.

Mevcut tüm sorunlarımıza, eksiklerimize rağmen, geleceğe güvenle bakmak için her türlü sebep mevcuttur.

Bu pembe tablo çizme falan hikâyesi değildir. Bir tane Türkiye var, iki tane değil ve bu Türkiye hepimizin. Bu, Türkiye'nin iyiliğini istemek evvela, bence, iyiliği için çalışmak kadar önemlidir. Eğer bu Türkiye'nin iyiliğini istemiyorsak, bu Türkiye'nin geleceğine güvenmiyorsak ne için çalışacağız, hangi şevkle çalışacağız? Onun için söylüyorum.

Ve "Ülkemizin geleceğine güvenelim" dediğim zaman ben, kimseyi yanlış bir yere sevk etmiyorum ve kendi kendimi de kandırmıyorum. İçinden geçip geldiğimiz olaya bir bakın, 10 milyonluk Türkiye'den 65 milyon nüfuslu Türkiye'ye gelmişsiniz ve 65 milyon nüfuslu Türkiye 10 milyon nüfuslu Türkiye'den kat kat daha iyi. Ve binaenaleyh, 65 milyon nüfuslu Türkiye'yi bugünkünden kat kat daha iyi hale getirmeye çalışalım.

İşte sevgili gençler, size söyleyeceğim budur. İktisat da mühendislik de hukuk da siyaset de bunun için lazım, aslında biz de bunun için lazımız. Bu ülkeye hepimiz bunun için lazımız.

Türkiye her alanda Avrupa Birliği standartlarını yakalamak mecburiyetindedir. Avrupa Birliği standartlarını; sayıp dökecek değilim, ama hiç olmazsa Maastricht şablonundan bahsedeyim bu İktisat Fakültesi toplantısında.

Maastricht şablonu, ortalama enflasyon yüzde 4 ve PSBR yüzde 3'ün üstünde olmayacak, yani borçlanma nispeti, gayri safi millî hasılaya nispeten. Ve borçlanma yekûnı de gayri safi millî hasılanın yüzde 60'ından yukarı olmayacak.

Bunları tutabileceksiniz. Yani bu üçünü tutabilirsiniz, sanıyorum ki birinci çıtayı geçiyoruz.

Şimdi, Türkiye'nin Avrupa'ya uyum sağlaması veya Türkiye'nin Avrupa Birliği'nin bir parçası olması... Türkiye'nin Avrupa Birliği'nin bir parçası olması, resmî olarak olması, kaydı olarak olmasından daha önemlisi, Türkiye'nin Avrupa Birliği standartlarına uyacak şekilde kendisini getirmesine bağlı.

Bugünkü hadise siyasîdir. Böyle olmuş da şöyle olmamış; bence o çok önemli değil. Önemli olan hadise, bizim kendimizi o standartlara getirmemizdir. O standartlara getirdiğimiz zaman bizi kimse onun dışında tutamaz. Biz çünkü 1856 Paris Konferansında Avrupa'ya kabul edilmiş bir ülkeyiz. Yani, 1856'nın üzeri-

rinden 142 sene geçmiş, acaba Türkiye geçen 142 sene içerisinde geriye mi gitti, yoksa 142 sene öncesinden daha mı geridedir?

Türkiye büyük bir hızla kalkınmasını devam ettirecektir. Türk ekonomisi kabuğunu kırmıştır. Türk girişimcisi dünya ile bütünleşmede öncül rolü oynamaktadır. Türkiye'nin daha süratli adımlar atabilmesi, uzun vadeli projeksiyonları gerçekleştirecek şekilde yeniden yapılanması için ihtiyacı olan demokratik istikrardır. Siyasî istikrar ve devletin küreselleşen ekonomide nasıl daha iyi işleyebileceği konusu esasen bütün dünyada ele alınmaya başlamıştır.

Ekonomik faaliyetlerin sınırlarını aşan bir nitelik kazandığı günümüzde, dünya ekonomisiyle ilgili kararlar, sayıları giderek artan küresel şirketler, finans kuruluşları tarafından verilmektedir.

Şimdi yapılması gereken yeni hedefler tayin etmek ve o hedeflere yönelik stratejik planlamalar yapabilmektir.

Türkiye'nin önündeki yeni hedefler ve ufuklara bakarken şu hususlara dikkatinizi çekmek istiyorum;

Bunların birincisi ve en başta geleni eğitimidir. Eğitimin 21'inci yüzyıl açısından ifade ettiği önemi özellikle vurgulamak istiyorum.

Türkiye mevcut imkânlarıyla, 71 üniversitesiyle genel anlamda eğitim, ülkemizin 21'inci yüzyıla girerken en büyük projesidir.

Bilginin en stratejik meta haline geleceği 21'inci yüzyılda bilgi toplumu olmayı başarabilen ülkeler söz ve ağırlık sahibi olacaklardır.

Türkiye'nin önünde duran en önemli meselelerden biri özelleştirmedir.

Ve konuşmamın başında anlatmaya çalıştım, değişen teoriler.

Ve bugün gelinen noktada, devletin fonksiyonları değişmiştir ve bunu bütün dünya görmüştür, bütün dünya da kabul etmiştir.

Devlet, iktisadî, ticarî, sanayi işlerinin içinden tümüyle çıkmalıdır. Zaten bunların içinde olduğu süreç, devlet klasik görevlerini yapamamaktadır. Klasik görevlerini yapamadığı yerde, o ülkede ister istemez bunalımlar olmaktadır.

Devletin klasik görevleri güvenliktir, eğitimidir, sağlıktır, çevredir, sosyal şemsiyedir ve alt yapıdır; devletin bunları daha iyi yapabilmesi lazım. Devlet, ticaret alanına daldığı zaman bunları istenildiği şekil-

de yapamıyor. Devletin daha iyi işlemesi bugün zaruret haline gelmiştir ve yalnız biz değil, bütün dünya bunları tartışıyor; biz bunların gerisinde kalamayız. Devletin bankacılığının içinde, üretiminin içinde falan işi kalmamıştır bugün.

Yine söylüyorum, benim bu söylediklerimi tartışanlar olacaktır; gayet doğaldır bu. Yalnız gidişatı, çağın icaplarını ne kadar erken görür, ona göre kendimizi ayarlarsak, ülkemizi o kadar çabuk kalkınmaya, mutlu etmeye götürlürüz.

50 milyar dolarlık bir özelleştirme programı devletin önünde duruyor. Bu, milletimizin aslında tasarruflarının yekûnudur. Ama, bunu Türkiye bir an evvel yapmalı; özelleştireceğiz diye ortaya çıktığı tesislerini de daha çok özelleştirmede, modernizasyona para sarf etmediği için, daha çok hantallaştırmaya bırakmış bulunuyor.

Onun içindir ki, önümüzdeki 5-6 sene zarfında özelleştirme mutlaka yürümeli.

Bilgisayar teknolojisinin büyük atılımlarını Türkiye çok dikkatle devam ettirmeli.

Dünyayla bütünleşme alanında önemli hususlardan birisi de sağlık alanıdır. 2000'li yılların başlarında sağlık herkesin hakkıdır, sağlık hizmeti herkesin hakkıdır. "Herkes bu sağlık hizmeti ulaşmalıdır", evrensel bir slogandır. Yalnız, sağlık hizmetinin herkese ulaşması kafi değildir, bu hizmetin istenilen kalitede ulaşması lazım. Çünkü can azizdir ve hayat her şeyden kıymetlidir.

Değerli misafirler, değerli dinleyiciler, sevgili öğrenciler; büyük Atatürk'ün çağdaş uygarlık vizyonuna yürekten bağlı cumhuriyet kuşakları, Türkiye'nin önümüzdeki yüzyılda demokratik ülkeler topluluğunun saygın bir üyesi, çağdaş bir dünya devleti ve bölgesel bir güç olarak parlak geleceğini inşa edeceklerdir.

Cumhuriyet nesilleri, her nesil, birinden diğerine cumhuriyet meşalesini gürül gürül yanar şekilde teslim edecektir. Bizim nesillerimiz bizden sonra gelen nesillere, sizler, sizden sonra gelen nesillere demok-

Bilginin en stratejik meta haline geleceği 21'inci yüzyılda bilgi toplumu olmayı başarabilen ülkeler söz ve ağırlık sahibi olacaklardır.

Haftasının ilk oturumunu açıyorum; daha doğrusu, ilk günkü ikinci oturumunu açıyorum. Sabahtan Sayın Cumhurbaşkanımıza dinledik bildiğiniz gibi.

Bu oturumda, konumuzun başlığı "üniversitede değişim, iktisat öğretilerinde değişim" bu, gerçekten enteresan bir konu. Bunu önce iki meslektaşımın bildirisiyle tartışacağız; ondan sonra, dört arkadaşımızın panelist olarak katıldıkları bir toplantıda ele alacağız.

rat, laik, kalkınmış, refah içinde yaşayan büyük Türkiye meş'alesini; bu aslında dünyayla yarışta önemli bir iştir, bu meş'aleyi taşıyacaksınız.

Ve bu kürsüler, bu değerli hocalarımız ve saygıdeğer mübarek okullarımız, üniversitelerimiz size cumhuriyet meş'alesi fikrini ilimden, bilgiden önce verme durumundadırlar. Çünkü, laik, demokrat büyük Türkiye'nin etrafında toplu isek, huzur içerisinde oluru. Huzur-iç huzur bir ülkenin her şeyidir; iç barış bir ülkenin her şeyidir. İç barışın şartı da, sanıyorum ki bu ülkenin insanlarının bir müştereginin olmasıdır, ortak bir şey, ortak değerlerinin olmasıdır. İşte o da, ülkesiyle, milletiyle bölünmez Türkiye, büyük Atatürk'ün gösterdiği çağdaşlık ve aydınlık yol ve demokrat, laik Türkiye'dir.

Bir şeyi noksan bıraktım, o da şudur: İktisat Fakültemiz, Cumhuriyetimizin 75'inci yıl dönümünde bir sempozyum tertiplemeyi düşünmektedir. Bu, 14 Aralık 1998 tarihinde yapılacaktır ve ben buna gönülden destek veriyorum. Çünkü, Türkiye'nin 75 yılını İktisat Fakültemizin Türkiye'nin nesillerine anlatması kadar doğal bir şey olamaz. Esas görev, İstanbul İktisat Fakültesininidir.

Binaenaleyh, gerek Rektörümüzün, gerek Dekanımızın böyle bir fikri benimsemiş olmaları ve ortaya koymuş olmalarından dolayı kendilerini tebrik ediyorum.

Ben de şimdiden ilan ediyorum ki, o sempozyumun birinci konuşmacısı benim.

Hepinizi sevgiyle selamlıyorum, hoşça kalın.

İzzettin Önder - İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyetimizin -cemiyetimiz diyoruz; çünkü, hepimizin cemiyeti tabiatıyla- bu 23'üncü Geleneksel İktisatçılar

Yalnız, sabahtan açıklandığı üzere -sizde program varsa onu da biliyorsunuzdur- her oturum -güzel bir gelenek başlatılıyor bence- aramızdan ayrılmış bir hocamıza ithaf edilecek. Bu oturumumuz, Prof. Dr. Sabri Ülgener Hocamıza ithaf ediliyor.

Ben, çok duygulandım doğrusu böyle bir oturumda yönetici olmaktan; çünkü, benim de hocam olmuştu Sabri Bey Hocamız, çok da yararlanmışımdır kendisinden. Ben bunu duyduğumda, kendimin niye kitap yazmadığımı anlıyorum rahatlıkla. Ben, doğrusu dürtüst ders kitabı yazmadım hiç. Sabri Hocanın çok güzel bir kitabı vardı: "Millî Gelir, İstihdam ve İktisadî Büyüme" kitabı, fevkalade güzel bir kitaptır gerçekten. Kitabı okurken, Sabri Bey konuşuyor gibi okurdum ve yavaş yavaş okurdum. Her cümleyi bir defa, ama son defa okurdum ve okuduğum zaman da anladım. Şimdi, ben düşünüyorum ki, ben kitap yazsam, arkadaşlarım benim konuşma hızımda okudukları zaman tekrar yeniden okumak mecburiyetinde kalırlardı. En iyisi böyle bir şeye girmemek için kitap falan yazmaya tevessül etmedim hiç.

Şimdi sevgili hocamız rahmetli Ülgener ile ilgili kısa bir hayat hikâyesi okuyayım, ondan sonra, onunla ilgili bir iki noktayı belirttikten sonra bildirilere geçeceğiz. Bana verilen görev icabı tabiatıyla bunlar yapıldığı için, biraz da affınıza sığınarak yapıyorum.

Sabri Ülgener Hocamız, 1911 yılında İstanbul'da doğmuş; ilk ve orta tahsilini İstanbul Erkek Lisesinde, yüksek öğrenimini ise İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinde tamamlamıştır. O zamanlar hukuk ve iktisat bir aradaydı; iktisat bilimleri hukuk içerisinde okutuluyordu zaten. 1933 yılında aynı fakültede İktisat ve İçtimai Enstitüsüne asistan olarak atanmış, 1936 yılında İktisat Fakültesinin kurulmasıyla, umumî iktisat ve maliye kürsüsü asistanlığına geçmiştir. Bu

Her geçen gün daha çok
“memnuniyetle”!...

AKSARAY • AVCILAR • BAHÇEKAPI • BAKIRKÖY
BAYRAMPASA • ELMADAĞ • ERENKÖY
ETİLER • GÜNEŞLİ
BAYRAMPASA • ELMADAĞ • ERENKÖY

KARAKÖY • KOZYATAĞI • KADIKÖY
AKMERKEZ

MERTER • ŞEMSETTİN GÜNALTAY • ÜSKÜDAR
ADANA • ANKARA • GAZİOSMANPAŞA
ADANA • ANKARA • GAZİOSMANPAŞA
ANTALYA • BURSA

ÇORLU • DENİZLİ • İZMİR • GAZİANTEP • GEBZE • İZMİR • BOSTANLI
ESKİŞEHİR • KAHRAMANMARAŞ • KAYSERİ • KONYA • MARMARİS

Her geçen gün daha çok İktisat'lı memnuniyetle tanışıyor.

İktisat, size özel sorunlara size özel çözümler sunuyor.

Siz de bireysel bankaçılık hizmetlerinde memnuniyetle tanışın. Hem de her geçen gün artan bir memnuniyetle...

Genel Müdürlük: (212) 274 11 11 • Merkez: (212) 274 70 20 • Aksaray: (212) 532 29 79 • Avcılar: (212) 676 48 73 • Bahçekapı: (212) 512 01 60 • Bakırköy: (212) 543 53 93 • Bayrampaşa: (212) 565 14 30 • Elmadağ: (212) 230 09 18 • Erenköy: (216) 368 26 82 • Etiler: (212) 287 11 50 • Güneşli: (212) 655 88 22 • Kadıköy: (216) 330 25 60 • Kalamış: (216) 478 43 33 • Karaköy: (212) 251 72 38 • Kozyatağı: (216) 467 04 10 • Merter: (212) 637 44 00 • Nişantaşı: (212) 296 16 00 • Şemsettin Günaltay: (216) 478 40 70 • Üsküdar: (216) 492 85 10 • Yeşilyurt: (212) 662 17 90 • Adana: (322) 363 24 01 • Ankara: (312) 417 99 80 • Gaziosmanpaşa: (312) 447 58 29 • Antalya: (242) 243 69 81 • Bursa: (224) 255 70 80 • Çorlu: (282) 653 83 33 • Denizli: (258) 265 20 41 • Eskişehir: (222) 220 27 80 • Gaziantep: (342) 220 78 50 • Gebze: (262) 643 04 20 • İzmir: (232) 463 69 69 • Bostanlı: (232) 330 12 00 • İzmit: (262) 323 11 00 • Kahramanmaraş: (344) 221 15 30 • Kayseri: (352) 222 23 00 • Konya: (332) 236 87 70 • Marmaris: (252) 413 97 80

**İKTİSAT
BANKASI**

Memnuniyetle

Uluslararası Altın Madalyalı...

1997 yılında Ürgüp
10. Uluslararası Şarap Yarışmasında
"ALTIN MADALYA" kazanmıştır.

TEKEL

dönemde, Türkiye'de bulunan ünlü Alman profesörler vardı; Prof. Neurmark, Röpke, Rustow ve Kessler gibi iktisatçılarla beraber çalışmış. 1937 yılında doktor, 1941 yılında da "Kapitalizmden Evvel İşe Buhranları" adlı doçentlik teziyle doçent olmuş. 1946 sonunda iki yıl süreyle ABD'ye gönderilmiş ve burada Schumpeter ve Hansen ile birlikte çalışmalar yapmıştır. 1958-1959'da Münih Üniversitesinde, 1964-1965'te Amerika Birleşik Devletlerinde Kolombiya Üniversitesinde konuk profesör olarak dersler vermiş. İktisatçı ve sosyolog olarak çağdaş Türk düşüncesine katkıda bulunan Ülgener, Keynesgil iktisat düşüncesini Türkiye'de ilk kez sistemli bir biçimde ortaya koymuştur. İktisat fakültesi derslerinde makro iktisat sistemini sistemli hale getirdi, daha çok Keynesgil sistemleri. Yapıtlarında Türkiye'nin ekonomik geriliğinin temelinde bir kuşaktan öbürüne aktarılan düşünce geriliğinin büyük payı bulunduğunu öne sürdü. Bu da, daha çok ahlâk ve zihniyet meseleleriyle ilgili, onun aktarımlarıyla ilgili. Max Weber'in Batı Avrupa'da kapitalizmin ruhunu Protestan ahlâkının belirlediği yolundaki yaklaşımını Osmanlı Türk toplumunda uygulamaya çalıştı. Rahmetli Hocamız, Almanca, İngilizce ve Fransızca'yı bilirdi. Bilimsel çalışmalar yanında, dekanlık ve çeşitli idari görevlerde de bulunmuştur. Formasyon itibarıyla Alman Tarihçi Okulunu takip etmiştir Hocamız. Kitaplarının, eserlerinin çok mühimlerini, bir ikisini okuyacağım müsaadenizle. Çok ünlü ve güçlü bir eseri, İktisadî İnhitât Tarihimizin Ahlak ve Zihniyet Meseleleri ki, bu, sonradan biraz daha yenilenmiş ismiyle basıldı; Tarih-te Darlık Buhranları; çok ünlü ders kitabı, hâlâ da belki okunuyor olabilir, yani, arkadaşlarımız yararlanıyor. Millî Gelir, İstihdam ve İktisadî Büyüme kitabı ki, gerçekten çok güzel yazılmış, yani, okurken büyük bir zevk alarak okuyabileceğimiz kitaplar; Dünyü ve Bugünü ile Zihniyet ve Din, İslam tasavvuf ve çözülme devri iktisat ahlâkı; Zihniyet, Aydınlar ve İzmeler; çeşitli makaleler de yayımlanmıştır. Mesela, Schumpeter üzerine bir makale yayımlanmıştır; Gösteriş maksadıyla istihlak -yani tüketim- meselesi ve Türkiye'nin iktisadî gelişme ve kalkınmasındaki zararlı etkileri, Aydınlar Sosyolojisi ve Çağımız Aydını.

Şimdi, ben, Hocamızın, birkaç kitabından ufak alıntılarla, bir iki dakika içerisinde çok temel fikirlerini vermek istiyorum, direkt kendi pasajlarını okumak

Aynı usuller, aynı teknoloji bir yerde istenileni verirken, bir başka yerde tam aksi sonuçlara varıyorsa, farkın usul ve aletlerden çok, onları kullananın vasıflarından gelmiş olabileceği bugün bile yeterince anlaşılmış denemez.

istiyorum, kendi yorumumu da hiç koymayacağım buna. Bakın şöyle bir şey okuyorum; burada, İktisatta insanı ön plana çıkarmayı amaçlayan bir görüş hakkında bize fikir verebiliyor mu: "İktisadî analizde zayıf bir tarafımız olmalı; insanları çoğunlukla devre dışı bırakarak, olup bitenlere sadece mal ve para akımı gözüyle bakmayı alışkanlık haline getirmişiz. Dizi dizi rakamlar, formüller, göz doldurucu göstergeler. Hepsi iyi, hiçbirine bir itirazımız yok; ancak, bütün bu dizileri ve matematik bağlantıları temelde ruh ve mana ta-

rafiyla doldurup canlandırarak unsur, yani, insanı hiç yokmuş gibi düşününce işin rengi değişiyor. Ekonomik düzenin son kertede insan davranışımızla belirlenmiş olacağını kolaylıkla gözden kaçırıyoruz. Aynı usuller, aynı teknoloji bir yerde istenileni verirken, bir başka

yerde tam aksi sonuçlara varıyorsa, farkın usul ve aletlerden çok, onları kullananın vasıflarından gelmiş olabileceği bugün bile yeterince anlaşılmış denemez." Bu, tabii, insanı odağa koymasıyla ilgili önemli bir görüşü.

Bir başka ufak pasaj alayım; bu da, iktisat tarihçilerinin bakışıyla ilgili: "Bugünün iktisat tarihçisi, sırf teknik veya hukukî açıya bağlı kalan tetkik çerçevesinin nefes tükayıcı ağırlığını adeta adım adım başından hissetmektedir" demek, bir çeşit tabiatıyla şikâyet bu.

Bir başka noktayı dikkatinize sunuyorum. Şimdi Hollanda'dan başlayarak iktisat psikoloji diye bir akım geliyor. Bu, tabii, 1940'larda, hatta daha da önceleri Amerika'da başlamıştır; fakat, neoklasik iktisadın ve yahut da ana iktisadın insanı rasyonel alan, temeli reddeden bir görüş olduğu için, hâkim görüş tarafından reddedilmiştir ve dolayısıyla bastırılmıştır; çünkü, iktisat psikolojisinin temel varsayımı, temel başlangıcı insan rasyonel değildir, insan sosyal bir hayvandır; bazen aldatılır, bazen bir gruba uyar, bazen bir reklama uyar, kendi kafasına göre hareket eder, rasyonel diye insanı kabul etmek çok fazla doğru da değildir. Zaten rasyonelliği kabul edersek, reklam denilen mekanizmayı ortadan kaldırmamız lazım.

Şimdi, rahmetli Hocamızın bir pasajını okuyorum: "Derin psikolojik tahlillere en ziyade kıymet veren nihai fayda mektebinden dahi insan, işba hadisesi kanunlarına uygun olarak muayyen ve muntazam re-

aksiyonlarda bulunan basit ve mekanik bir varlıktan, bir soyutlamadan ileri gidememiştir" demektedir.

Peki, insan nasıl ele alınmalı diye eserlerini incelemeye devam ettiğimizde, Ülgener; "gerçek ve dolu insanı -bu ifadeyi kullanıyor; bunu ben açmaya yetkili görmüyorum kendimi burada- anlamak, manevî, dinî faktörlerden geçer" diyor. Bu faktörler de iktisat ahlakı ve iktisat zihniyetinin irdelenmesiyle anlaşılabilir. Nedir iktisat ahlakı, iktisat zihniyeti? İktisat ahlakı, uyulması istenen normların ve hareket kurallarının toplam ifadesi; belki bir çeşit süper ego gibi bir şey. Zihniyet ise, gerçek davranış kişisinin sürdürdüğü değer ve inançların toplamıdır.

Üniversitelerin eğitim, öğretim ve araştırma görevleri iç içedir, birbirinden ayrılmaz, bir öğretim üyesi için de bu böyledir.

Ülgener Hocamız, doğal bilimler ile sosyal bilimler alanında bir hocamızdı. Doğal bilimler ile sosyal bilimlerin ayırımı ve bilimin nesnelliğinden ne anlıyoruz acaba, bir

ufak pasaj okuyayım: "Doğal bilimlerin dışa dönük ve tek katlı açıklama tekniğine karşı, sosyal bilimlerin sağladığı ikili yaklaşım. Karşımıza aldığımız sosyal fiil veya kuruluşu dış dokusuyla görebildiğimiz kadar, doku altındaki ruhi ve mana tarafıyla da yaklaşmak ve derinleşmek imkânına sahibiz. Bir küme gezegenin belli bir yörüngede de dönüp dolaştığını dış verilere kayıt edip açıklayabiliriz; fakat, ne maksatla ve ne gibi motifle kümelendiklerini sormak hatırımdan dahi geçmiyor; çünkü, geçtiği anda, ayağımızı metafizik alana basmış olacağımızı biliyoruz. Buna karşılık bir miting alanına toplanmış ya da mescit saflarına dizilmiş kalabalığın dış görünüşünü kayıt ve tescil edebildiğiniz kadar, hangi maksatla ve motifle oraya toplandıklarını da biliyor ve anlıyoruz." Şimdi, buradan şunu görüyoruz ki, doğal bilimler açıklayıcı -Değerli Hocamızın ifadesi böyle- sosyal bilimler ise daha çok anlayıcı nitelikte.

Son bir nokta da, (sanırım Hocamız çok rahatsız olmuştur bu konuda), sosyal bilimlerin sloganlaşmaya açık olduğu tezi hâkimdi Hocamızda; hatta, son bir iki makalesinde bunu açıkça belirtmiştir, belki de o dönemdeki gelişmeleri dikkate alarak. Ben şimdi bunları kesiyorum, tabii, Hocamızın çok çeşitli eserleri var. Gerçekten bunları okuyunca herkes başka türlü anlam çıkarabilir; ama, Sabri Ülgener ile ilgili, genç fikirler bunlardan ibaret diyebiliriz.

Şimdi, müsaadenizle, bildiriler bölümüne geçiyoruz. Bildiriler bölümünde, iki değerli meslektaş hocamız var; birincisi, Oktay Sinanoğlu, ikincisi Kaya Arıç.

Önce Sayın Sinanoğlu'na söz hakkını veriyorum.

Konumuzun başlığını tekrar ediyorum "üniversitede değişim, iktisat öğretisinde değişim."

Buyurun Hocam.

Oktay Sinanoğlu – Merhaba arkadaşlar.

Aslında benden yazılı bir şey istemişlerdi; önceden pek yazmazdık; ama, bu sefer yazdık. Oradaki başlık şöyle; üniversitelerin eğitim, araştırma ve bilgi üretme işlevleri ve ülke iktisadıyla etkileşimleri.

Şimdi, tabii, iktisatta klasik olarak anamal, işgücü vesairenin temel unsurlar olmasının üstüne, daha sonraları, biliyorsunuz, bilim ve teknik buluşlarıyla yapılan yeniliklerin iktisatta başı çektiği tezi ortaya atılmıştı 1950'lerden sonra. Daha sonraları da, bir boyut daha getirildi; mesela, çevre meselesinin de maliyetinin iktisadî meselelere katılması gerektiği filan tezleri 1980'lerde dile getirildi. Böyle şeyler var, onların biraz dışından da olsa, biz biraz farkındayız; ama, şimdi beni daha çok ilgilendiren şahsen eğitimin iktisadî meselelerle olan ilişkisi.

Bir kere, üniversiteden başlarsak, üniversite, yani, Türkçesiyle evrenkent. Evrenkentlerin bence başlıca tabii iki görevi var, iç içe, birbirinden ayrılmaz; birisi, eğitim öğretim, ikincisi araştırma. Bunu söylemek bugünlerde daha da önemli; çünkü, son bir iki yıldır birtakım söylentiler geliyor kulağımıza, YÖK'te birtakım düşünceler varmış, belki de bir kısmı yürürlüğe girmektedir, bilmiyorum. İşte üniversiteleri A sınıfı, B sınıfı filan diye ayırmak ancak bazılarının araştırma yapılmasına müsaade etmek filan gibi birtakım garip şeyler duymaktayım. Üniversitelerin eğitim, öğretim ve araştırma görevleri iç içedir, birbirinden ayrılmaz, bir öğretim üyesi için de bu böyledir. Öğretim üyelerini, bu, ders verir, bu da araştırma yapar filan gibi ayırmak son derece sakıncalıdır; çünkü, eğer bir öğretim üyesi, hangi sahada olursa olsun, bilim adamı değilse, sadece ders vermekle meşgulse ve vaktinin büyük çoğunluğunu ders vermekle geçiriyorsa, sadece ders vermekle geçiriyorsa, ne olur, zaten onun bilgisi kalıplaşır, yaratıcılığı körelir, bilim heyecanı varsa da azalır, kalmaz. Halbuki, öğrenmek, biliyorsunuz, yeni yetişenlere bir bilim aşkı, bir heyecanı, merakı vermek, onları canlandırmak son derece önemlidir, yani, bilginin içeriğinin kendisinden daha da önemlidir. Bu

öğretim üyesinin içerisinde bunlar olmazsa, o heyecanı sönmüşse, içerisinde ateşi kalmamışsa, öğrencilere de böyle bir şey buluşturamaz.

Biliyorsunuz, en iyi öğrenme, bir şeyi okuyup dinlemekle filan olmaz; çünkü, o edilgen, pasif bir şekildedir. Yani, televizyon seyrederek gibi seyret, hemen falan da, kafa sallama, anladım da git. Böyle öğrenme olmaz. Bir insanın bir şeyi gerçekten öğrenebilmesi için, öğrendiği zaman da, bunu yeni durumlarda kullanabilmesi için herhangi bir konunun o insanın kendi beynine mal olması lazım. Kendi beynine mal olmasının tek çaresi, o kişinin o konu üzerinde kendi kafasını yorması, birtakım şeyleri sorgulaması, arasına kafasının karışması, buna cevaplar bulması. Böyle bir cebelleşme debelleşme sonunda, beynine mal olan bilgiler ortaya çıkar ve bir yaratıcılık meydana gelmeye başlar.

Dolayısıyla, evrenkent eğitiminde doktora seviyesine çok önemli bir yer düşüyor; çünkü, doktora usulü, malum, usta-cıracak usulü ve aslında buralardan bin yıl önce Batı'ya geçmiştir; nasıl ki, Oxford Üniversitesinin binaları buradaki bazı Selçuklu devrindeki şeylerden aynen kopya edildiyse, doktora sistemi de buradan oraya gitmiştir ve buradaki önemli olan unsur, doktorada bir iş, daha bir sürü ders olarak değil, araştırma yapılarak bir şeyle, uğraşarak, bulmaya çalışarak, sorgulamayı öğrenerek doktora yaparsa veya doktora böyleyse ki, böyle olması gerekir. O zaman, kendisinin yaratıcılığı gelişir, birtakım şeyleri sorgulayıp cevapları kendisi çözümleri ürettikçe, kendisine bir özgüven gelmeye başlar, yani, bir sorunla karşılaştığım zaman bunun çözümünü ben bulurum, bulabilirim, ben de bu yetenek var diye kendinde bu yetenekleri keşfetmeye başlar. Şimdi, böyle olunca, bağımsız düşünebilen, özgüvenli -ki, özgüven, onur, kişilik, bunlar birbiriyle çok ilgili kavramlar muhakaka- insanlar ortaya çıkmaya başlar ve sonunda da bu insanlar ve o insanların bulunduğu ülkede de bunlar olmaya başlar ve dolayısıyla, bunu her kesimde görmeye başlıyorsunuz. Her kesimde, her şeyi ondan bundan, yabancı uzmandan, IMF'den bekleyen insanlar değil de, kendi şartlarına kendi çıkarlarına göre çözüm arayıp sorgulayıp kendisi bulan, kendisine güvenen kişilikli onurlu insanlar meydana gelir ve böyle bir ülke olur. Böyle ülkelerin bakarsınız, kendilerine özgü bir dış siyasetleri olur, kendilerine özgü bir sanayi ve iktisadi siyasetleri olur, kendilerine özgü birbirlerine bağlı olarak bir eğitim siyasetleri olur, bunları bağlı olarak da bir bilim teknik araştırma siyasetleri olur.

Yani, sadece evrenkentlerde araştırma var, işte bunların iktisadi katkısı var mı? Var mı sahiden, varsa, ne zaman bu katkılar olabiliyor; buna bir bakalım. Bir de, araştırmada doktora eğitimi, doktora öğrencinin yeri çok büyüktür. Yani, bugün herhangi bir ülkede birçok yenilikler yapıp yeni teknik bilimlerle iktisadi da daima ileriye doğru götüren ülkelere bakın, başı çeken araştırmadır, iktisadi çeken, araştırmadan çıkan yeniliklerdir biliyorsunuz ve bunların olmasında da doktora öğrencileri olmasaydı bu işler olmazdı. Dolayısıyla, doktora eğitiminin ve doktora eğitimi sırasında yapılan araştırmaların ülkenin iktisadına, bazı ülkelerde çok büyük katkısı var. Şimdi, buradan öyleyse şöyle bir şey çıkarılabilir; o halde, bir ülkenin, mesela, Türkiye'de o yıl mevcut olan bütün doktoralı sayısına

Dolayısıyla, doktora eğitiminin ve doktora eğitimi sırasında yapılan araştırmaların ülkenin iktisadına, bazı ülkelerde çok büyük katkısı var.

bakalım, bir de iktisadi gelişmesini herhangi birtakım göstergelerle ölçelim, bunların arasında bir bağıntı, matematiksel bağıntı, bir eğri bulabilecek miyiz; eğri bulabiliriz de, düzgün bir matematiksel eğri bulabilir miyiz. Böyle bir bağıntı var mı?.. Şimdi, bilim ve teknikteki buluşların bugün en ileride olan ülkelerin iktisatlarının başını çektiği ve onları daima hızla ileriye doğru götürdüğünde hiç kuşku yok, onu herkes biliyor.

Peki, bunlar, bu araştırmalar, geliştirmeler böyle ülkelerde nasıl oluyor? Bizde TÜBİTAK kurulurken, biz onun ihdaslarını yazmıştık 1962 yılında. TÜBİTAK gibi bir şey kurulduğu zaman, bunun birinci maddesi şu olmalıdır: Ülkenin belirli konularda hedeflerini, amaçlarını tayin etmeli, oraya doğru birtakım araştırmalar olmasını sağlamalıdır. Tam biz bunu dedik, birkaç gün sonra, o zaman Ford Vakfı'nın Ankara'da oturan başkanı, Mr. Noutrop, bu işe merak sarmış birkaç kişiyi evine davet etmeye başladı ve dedi ki "siz böyle bir şey kurmayı tasarlıyormuşsunuz, biz de yardım edelim; ama, bu birinci maddeyi yazmışlar -kim yazmış, ben yazmıştım amaçları, hedefleri bu ne olur mu, bilim dediğin, işte herkes bildiğini okur, bir şeyler yapar, öyle olur, yani hedef medef olmaz." Yani, herhalde demek istiyor ki, hedef diyince komünistlik oluyor. Neyse, sonunda bu kuruldu ve bir de baktık ki, o birinci madde çıkarılmış. İşte yeni kesimler doğuyor boyuna; biyoteknoloji doğuyor durup du-

rukten, yirmi, otuz sene içerisinde alıyor götürüyor. Bir bilim, bilgisayar teknolojisi, iletişim teknolojisi doğuyor, bir araştırmalardan çıkıyor, yirmi otuz sene içerisinde bakıyorsun, yepyeni bir kesim oluyor, en önemlisi kesim haline geliyor iktisadî olarak, bunlar hep malum. Şimdi, böyleyken bunlar nasıl oluyor, yani, Ford Vakfı'nın başkanı Türkiye'de böyle tavsiyelerde bulunurken, acaba kendi ülkelerinde hedefler yok muydu; ona bakalım. Tabii, işte kısmet oldu, biz de o hedef seçen birtakım kuruluşlara bizi yanlışlıkla çağırınışlar birkaç kere, içinden gördük. Böyle ülkele-
rin uzun vadeli, mesela, cumhurbaşkanları dört senede bir değişiyor, buna rağmen bakıyorsun, elli sene ki, başka ülkelerde uyguladığı birtakım faaliyetlerin hepsine bakıyorsun, elli sene hiç değişmeden bir Amerikan politikası yürüyor, nasıl oluyor, dört sene de bir cumhurbaşkanı değişiyor, nasıl öğreniyor bunlar, öğrenmeye vakitleri yok. Böyle bir siyasetleri var. Bütün bunlarda olduğu gibi, araştırma geliştirme konusunda da Amerika, Japonya, Almanya gibi ülkelerde, bakıyorsun, beş on yıllık -ki o zaman on yıllık- hedef tasarımlar koyuyorlar, seçiyorlar ve millet oraya doğru, bir çok bilimci, bir çok üniversitede bir çok kuruluştaki oralara doğru yürüyor. Yalnız, yürüyenlerin birçoğu hedefin farkında değil Amerikan sisteminde. Eski Sovyet sisteminde tabii akademi falan herkes şununla uğraşacak, işte herkese görev veriyor, orada belli. Amerika'da belli değildi, yani, en iyi üniversitelerde bile birtakım araştırmalarla uğraşanlar, niye bunu yapıyorsun denildiği zaman, bakıyorsun farkında değil; ama, bir yerde hedefler seçildi, biliyorum, içinden biliyorum ve birtakım kaynak musluklara açmak kapamak ve reklam, tanıtma, moda etme yöntemleriyle hedeflere doğru bir süre ayrı gidiyor. Şimdi, bu hedefler, mesela, tabii en basiti, en çok bilineni, Amerika'da biliyorsunuz, John Kennedy "aya gideceğiz on senede" dedi ve aya gitmek için bir çok yeni tekniğin, bir çok yeni bilimsel şeyin geliştirilmesi icap ediyordu, birçok yerlerde araştırmalar yapıldı. Tabii, bunu, on seneden önce gerçekleştirdiler ve bundan bir çok yan ürünler doğdu hiç beklenmedik. Çünkü, en azından böyle gönderilen bir şeyin bilgisayarlarla idare edilmesi lazım, o zamana kadar bilgisayarlar bu oda dolusu, kocaman şeyler, bunları roketin üstüne koymanın imkânı yok, onları küçültmek icap etti derken, bugün neredeyse herkesin evinde olan ve herkesin evinde olmasını istediği ufacık bilgisayarlar ki, o eski dev bilgisayarlardan çok daha güçlü, yani chipler, bilgisayarlar küçüldükçe güçlendi.

Japonya'ya bir bakıyorsunuz, adamlar 1980'lerin başında, dediler ki, on senelik ulusal hedef koyuyoruz,

beşinci nesil bilgisayar tekniğini geliştireceğiz, ve bu üstün bilgisayar ve çok üstün chipler meselesinde Amerika'yı da geçeceğiz diye on senelik plan yaptılar. Bir yüklediler ve hakikaten de geçtiler gibi oldu, tabii, Amerika'da o zaman telaş başladı 1980'lerin sonlarında, onu da başardılar. Şimdi, bugünlerde Amerika'da yine bir hedef tasarımı savunmayla ilgilidir yahut toplumsal ya da sağlık konularıyla ilgilidir. Bugünlerde yürürlükte olan tasarımlardan birisi, insanengenomo tasarısıdır, işte beş, on senelik bir tasarım, epey ilerleme kaydedildi, yarısını geçti. İnsangenomo; yani, insanın DNA'sında 100 bin kadar var insanın bütün özelliklerini tayin eden, hüneyu suyunu bile tayin ediyor aslında. Bu genler ve bu genleri meydana getiren, birkaç milyar DNA zincirinin takıları var. İnsan DNA'sını tespit etmek projesi üzerine hedef tasarımı olarak bunu devlet destekliyor, eşgüdümünü sağlıyor ve sağlatıyor. Birçok evrenkentlerde, birçok araştırma kuruluşlarında buralara doğru bunun parçaları üzerinde araştırmalar yapılıyor, bunlar birleştiriliyor, sonunda büyük bir şey ortaya çıkıyor; fakat, çıkarken, yeni biyoteknoloji, moleküler biyolojiyle ilgili, genetik teknolojisiyle ilgili birçok yan sanayi dalı birden bire ortaya çıkıyor. Tarıma çok yeni şeyler getiriyor, tıp da bir çok şeyler getiriyor derken, yepyeni bir şey daha çıkıyor. Bunlar olurken, Türkiye'de bu konuda ne oluyor; hiçbir şey olmuyor.

Bu hedef tasarımları olursa, çok önemli. Hedeflerini saptamamış ülkelerde ise veya saptanmaması için de daima birtakım tedbirlerin devamlı olarak alınmış olduğu ülkelerde de bakıyorsunuz, dağınmış, amaçsız, dostlar alışverişte görsün kabilinden, işte doktora alırsın, doçent olursun gibi araştırma etkinlikleri görülüyor tek tük ve devlet yayın yapmak için yayını, atıflar dizininde yayın saymak için araştırmayı destekliyor. Sonuçta, ciddi bir iktisadî katkı, ciddi bir savunma hamlesi, dünya pazarlarında bazı boşlukları bulup oralarda söz sahibi olma hamleleri, ciddi olarak savunmada bağımsızlaşma gibi hamle görülüyor. Böyle ülkeler, ancak başka ülkelerin istahlarını kabartan pazar ülkeler haline getiriliyorlar, geliyorlar hızla.

Şimdi, doktora sayısı ile iktisadî gelişme arasında bir bağlantı var mı? Eğer yine bu doktora deyince tabii araştırma, o ülkelerdeki araştırmalarla çok bağlantılı bir olay o sayı. O sayıya baktığınızda, eğer o ülkede yine birtakım hedef tasarımları varsa, devletin birtakım genel siyasetleri, amaçları varsa, bir yerlere doğru o ülke gidiyorsa, yani, fizikteki gibi, az entropili, dahası düşük, yani dağınıklıktan daha az uzak bir gidişler varsa, o zaman, o doktora sayısı ile iktisadî gelişme arasında da bir bağlantı bulabilirsiniz doğru orantılı ve-

ya daha hızlı veya daha büyük üstlül bir matematiksel bağıntı bulabilirsiniz; ama, bunların olmadığı yeri de bulamazsınız. Niye bulamazsınız; çünkü, mesela, binlerce öğrenciyi dışarıya gönderip doktora yaptıрма, Tanzimattan beri zaman zaman böyle şeyler olmuştur. Birkaç bin kişi gönderelim, gelsinler de adam olalım. Son yıllarda da, YÖK, ayrıca Millî Eğitim Bakanlığı, çeşitli kuruluşlar özellikle Amerika ve İngiltere olacak şartını koştular, birçok konularda başka ülkeler daha ileride olabilir. Bir konuda İtalya vardır, matematikte Rusya ileridedir, Japonya'da şu vardır falan, hepsinden bir şeyler, en iyisini öğrenelim, şunları öğrenip gelsinler, burada bir şeyler yapsınlar, Japonların yaptığı gibi bir plan program olmadan sadece ve sadece dışarıya birkaç bin kişi gitsin, özellikle İngiltere veya Amerika'ya gitsin, beş sene kalsın orada, devlet adam başına 30 bin dolar harcasın, gelsin diye binlerce öğrenci gönderildi. Şimdi, bu rakamları bir türlü bulamıyoruz; ama, tahmini olarak şöyle rakamlar ortalıkta dolaşıyor, dışarıda şu anda okuyan 60 bin öğrenci var, yani üniversite üstü. Avrupa, bugün Amerika'dan daha pahalı hale geldi. Ufak bir hesap yaparsanız, göreceksiniz ki, senede 2 milyar dolar veya bir öğrenci de beş sene kaldığına göre normal olarak, 6-10 milyar dolar arası Türkiye'den bir gidiş var. Bu gidiş, bu kaynak, özellikle İngiltere ve Amerika'ya gidiyor, başkaları da var; ama, asıl buralara gidiyor. Nitekim birkaç sene önce Amerikan ve İngiliz üniversitelerinde malî bunalım varken, -boyuna üniversiteler araştırma yapacak öğrenci-doktora öğrencilerine para vermeleri gerekiyordu orada, veremezken, telaş içerisinde, en iyi üniversiteler de bir telaş içerisindeyken, bu giden öğrenciler, bu verilen paralar, Amerikan, İngiliz üniversitelerini ihya etmiştir.

Bu giden 60 bin kişiye, senede 2 milyar dolar ayrılıyor. Türkiye'deki bütün yüksek öğretim ve evrenkent veya yükseköğretim kuruluşlarının bütün toplam bütçeleri bu rakamın yanında ne kadardır. Birtakım tahminler yürüttüm, yarım milyar dolar, 60 üniversiteye, 2 milyar dolar Amerika ve İngiltere üniversitelerine. Şimdi, bu büyük bir fedakârlık ve onlara herhalde büyük bir hizmette ve bağışta bulunuyoruz. Bundan bizim çıkarımız ne? Şimdi, orada yapılan araştırmalar için yapılan bilhassa fen, teknik konularda, doktora öğrencilerinden oranın üniversiteleri para almaz, kendisi para verir. Yani, öyle para vererek okuyan doktora öğrencisine ben orada rastlamadım. Para verir, maaş verir, niye; çünkü, o araştırmalar o ülkenin hedeflerine hizmet eden araştırmalardır ve oraya kalır, orayı kalkındırır. Şimdi, biz yalnız para vermiyoruz, devlet ve YÖK, oradaki öğrencilere demiştir ki, öğrenci ora-

da kendisi mesela bir burs, bir yardımcılık maaşı falan bulduğu zaman, ona demişlerdi ki, kabul etmeyeceksin, biz vereceğiz parasını. Yine de ısrar etmişlerdir, bu öğrencileri âdeta cezalandırmışlardır sen niye oradan para buldun diye. Şimdi, buradan bize fayda ne, bunu büyük bir fedakârlık, bir gayeyle yapıyorsak yapalım, tamam, bunun bir gayesi filan yok. Çünkü, oradan yapılan araştırmalar, oradan gidenlerin orada yaptığı araştırmalar, tesadüfen, işte orada birisi açık yer varsa kabul ediyor. Hedef, nedir bilinmeden oradaki birtakım büyük çarkların ufak dişlilerinin dişinin yağı olacak şekilde çalışmalar yapılır, oraya yarar; ondan sonra buraya dönen, onu böyle birkaç kere bir iki yan yapmaya çalışır, sonunda bir şey olmaz, ondan da vazgeçer, vazgeçmek zorunda kalır; çünkü, Türkiye üniversitelerinde ben de görüyorum ki, 5-10 milyon liralık bir alet parçası almak anlaşılan çok büyük bir maharet. Halbuki, diyoruz ki, şu dışarıya hibe edilen paranın yüzde 10'unu bari Türkiye'deki üniversitelere de araştırmanın geliştirilmesi, kütüphanelerinin geliştirilmesi, için ayırırsanız, Türkiye'de büyük bir iktisadî gelişme olur demek icap ediyor. Tabii, bunlar bitmez.

Yalnız şunu da ilave edelim: Şimdi, evrenkent, yani üniversite açısından başladık. Bunu şimdi eğitim olarak da daha geniş düşünürseniz bence, muhakkak ki, genel olarak eğitim, ilkokuldan itibaren eğitim, hatta televizyonla olan belli belirsiz yapılan halk eğitimi, bütün bunlarla iktisadın son derece önemi var, ilgisi var; çünkü, bir eğitim düzeniyle, o milletin o halkın insanlarını kendine güvenmeyen, kendi ülkesinde bir şeyler yapabileceğine, yapılabacağına inanmayan, inanamayan, yaratıcı ve sorgulayıcı olacak şekilde yetiştirilmemiş ve yetiştirmeyen bir eğitim sistemiyle, olsa olsa, ülkede, başka ülkelere güzel ve parlak yıldız dedikleri Parlayan yıldız Türkiye bugün biliyorsunuz, iktisatçılar iyi bilir, Türkiye'de günümüzde gelişmekte olan ve birçok ülkenin iştahını kabartan üç beş tane en büyük pazar olarak parlayan bir yıldızdır. Şimdi, bütün bunların olması için, ortam eğitimle sağlanır ve sağlanmaktadır, yani geniş anlamında eğitimle. Dolayısıyla, bir ülkenin iktisadî olarak ne yapacağı, dünyada ne biçim bir yer tutacağı iktisadî alanlarda, dolayısıyla başka alanlarda ve o ülkedeki nasıl bir eğitim yapıldığı arasında bence çok büyük bir bağıntı var ve Türkiye'deki eğitim bugün, hani bazen bakıldığı zaman, yahu bunun da bir hedefi, planı programı yok gibi, görünüyor; İstanbul Teknik Üniversitesi gibi birçok katkıları bulunmuş Türkiye iktisadına, dünyaya katkıda bulunmuş müesseselerde bile şimdi büyük değişiklikler yapılıyor ve buradan çıkan eğitim amacı

söylenmeyen şöyle bir amaç görülüyor; Türkiye bütün kaymakamları dahil, milletvekilleri dahil, bütün doçenti, mimarı, tarihçisi, dille alakası olsun olmasın, faydası olsun olmasın, kapıcısına kadar ülkenin bütün fertleri ikiyüzlü kelimelik tarzan İngilizcesi öğrensin, başka hiçbir şey öğrenmesin. Şimdi, buradan çıkacak iktisadî sonuçları hızla her gün biraz daha fazla görmekteyiz.

Teşekkürler.

Başkan - Sayın Sinanoğlu'na teşekkür ediyoruz.

Sabahtan Sayın Cumhurbaşkanımız burada değerli konuşmalarını yaparken, enteresan bir mesaj verdi bize ve dedi ki: "Globalleşme, küreselleşme, çağımızın vazgeçilmez, karşı durulmaz akımlarıdır. Türkiye'nin kendisini buna uydurması gerekmektedir."

Şimdi, söz sırası Kaya Ardıç'ta.

Buyurun Sayın Ardıç.

Kaya Ardıç - Sayın

Başkan, sayın konuklar; benim konum, iktisat öğretiminde değişim. İktisat öğretisi, kuşkusuz, iktisat biliminden ayrı düşünülemeyeceği için, bir madalyonun iki yüzü gibi olduğu için, ben, tebliğimde daha çok ağırlığı, vurguyu iktisat kuramına verdim. Bir de, bir yerde de bir yanlış anlaşılardan kaynaklandı, ben öğretisi sözcüğünü teori, kuram bağlamında biraz algılamıştım. Sonradan, cemiyetten arkadaşlarım beni uyardılar.

Efendim, önce bir tanımla müsaadelerinizle başlamak istiyorum. Eğitim ve öğretimin temel işlevi, bir toplumsal kuruluştaki, o toplumsal kuruluşun yeniden üretimini, yani, kendini, varlığını sürdürmesini sağlamaktır. Bu temel işlevdir her toplumsal kuruluştaki eğitim ve öğretimden beklenen. Bu genel işlev kapsamında iktisat öğretisinin de tabii ki, işlevi, iktisadî süreç içerisinde, iktisadî olguların çözümlemesini yapabilecek, beceri ve bilgiyle donatılmış iktisatçılar yetiştirmektir.

Bu vurgudan, temel tanımdan hareketle, müsaadelerinizle, önce, iktisat biliminin biraz doğası, biraz tanımı üzerinde durup, bir noktayı huzurunuzda birlikte tartışmak istiyorum. Yine, 1972 yılında -çok oluyor- ODTÜ'de düzenlenen Türkiye'de okutulan iktisat üzerine konulu bir panelde, bir sempozyumda Sayın

Boratav vermiş. Ben, o tebliğden, affınıza sığınarak bir alıntı yapacağım. Sayın Boratav: "İktisadın bir bilim ve sosyal bilim olduğunu kabul ediyorsak, içeriği ve konusu üzerinde boyulu ihtilafa düşmemiz gerekir" diye başlıyordu tebliğine; ama, tabii, bu konu da çok tartışmalı, maalesef, üzerinde herkesin, bütün iktisatçıların ve toplumsal bilimcilerin anlaştığı bir netlik yok; daha buradan başlıyor ve şu soruyu soruyordu "normatif yönünü ayıkladığımız optimizasyon sorunlarıyla uğraşma hakkını elinden aldığımız anda, gelecekte iktisat teorisinden geriye bir şey kalacak mı" diye bu soruyu sorarak tebliğine başlıyordu. "Normatif yönüyle neoklasik teori ve marjinal analiz, bazılarının sandığı gibi yanlış değildir, yanlışlığının ispatı

imkânsız bir sistemdir. Onda, gerçeği durmadan yaklaşan, fakat, bir türlü ulaşamayan bilimin eksikliklerini, bocalamalarını ve yetersizliklerini değil, keşfinden hemen sonra mükemmelliğe ulaşan ve yüz yılda esas tahliline kusuraşmış olduğu için hiçbir ilave yapılamayan, sadece kapsamı genişletilerek

katkılar yapılan bir özellik görüyoruz. Bu, kuşkusuz aletlerinin ötesinde özü ile de mantığın ve özellikle matematiğin yanılmazlığı ve mükemmelliğidir, bilim değildir" Sayın Boratav'ın saptaması bu. Geriye ne kalır sorusuna da Sayın Boratav'ın yanıtı şu tebliğinde: "Geride bizce sınıflı niteliği iki ayrı yönden ağır basan bir yarım bilim kalacaktır. Birincisi, kapitalist sistemin çağdaş aktüel sorunlarına cevap verme ihtiyacından doğan sınırlı kapsamlı, dar görüşlü fakat bu çerçevede içinde kısmî doğrulara ulaşabilen pragmatik bir kol.

İkincisi ise, münhasıran ideolojik bir görevi olan iktisat teorileri. Kuşkusuz, Boratav'ın marksist bir iktisatçı olarak, bir marksist analiz sonucu ulaştığı bu yargı, tüm iktisatçılarca kabul edilen, paylaşılan bir görüş değildir; ama, marksist olup olmamak bir yana, Sayın Boratav'ın bu saptamasında, tarihsel süreç içerisinde şöyle bir geriye baktığımızda, yadsınamayacak doğru bir yön olduğu kanımca tartışmasızdır; çünkü, günümüzde, üniversitelerde, Batı'da ve ülkemizde okutulan iktisat kuramı, 18. yüzyılda sanayi devriminin gereksinimleri ve sonuçlarıyla bağlantılı olarak, işte bizim de iktisatçıların da bir manevî babamız var; ünlü baba Adam Smith öncülüğünde klasik iktisat ekolü tarafından temelleri atılan modern iktisat bilimi

da iktisat kuramından yararlanamamışlar diye bakılabilir.

Az gelişmiş ülkeler veya gelişme yolunda olan ülkeler açısından bakıldığında ise, neoklasik iktisat kuramının derde deva niteliğinde bir katkısı olduğunu söylemek güç; çünkü, az gelişmişlik sorunları zaten tek başına salt ekonomik boyutu olan sorunlar değil, çok karmaşık, tarihsel, siyasal, toplumsal boyutları ağır basan bir süreç, belki bunu sadece iktisat kuramından beklemek biraz ona karşı da haksızlık olur; ama, bu bile bize bilimsel yöntem açısından iktisat biliminin ve neoklasik iktisat paradigmasının

gelişmiş ve 20. yüzyılın başında matematiksel yöntemler, nicel tekniklerle zenginleştirilerek, neoklasik iktisat diye adlandırdığımız bir okul biçiminde günümüzdeki hâlâ egemenliğini, etkisini sürdürür bir nitelik kazanmıştır. Bu neoklasik iktisadın, az önce Boratav'ın da alıntı olarak aktardığım niteliğinin yanı sıra, buna paralel olarak bir iddiası, iktisat biliminin amoral tarihi, tarihsel boyutu olmayan ve tarihsel boyutunun yanı sıra ahlaki değer yargılarından da arındırarak, âdeta bir teknik bilim ve siyasî boyutu da olmayan saf bir tekniğe indirgeme çabası yatar. Tabii, iktisatçıların arasında bu çok tartışmalı bir şeydir, çeşitli görüşlerde, çeşitli ekollere ait iktisatçıların bunu kolay kolay kabul etmemektedirler.

Başka bir deyişle, iktisat kuramının temel işlevini salt alternatif kullanma yeri olan kıt kaynakların etkin kullanımı sorunsalına indirgeyerek, içerisinde yaşanan sorunların, ekonomik sorunların çözümünü, işsizlik gibi, enflasyon gibi, kalkınma gibi teknik olarak, teknik bağlamda ve teknik yöntemlerle bir teknik sorun olarak ele alıp irdeleme anlayışı ne ölçüde başarılı olmuştur tarihsel olarak baktığımızda, gerek gelişmiş ülkeler açısından gerek az gelişmiş ülkeler arasından?

Gelişmiş ülkelerde, bugün, sanayi ötesi topluma ulaşmış bu ülkelerde, bazı ekonomik sorunların, temel sorunların çözülmesinde katkısı açık, belirli refah düzeyini tutturmuşlar, belirli bir kalkınmayı gerçekleştirmişler, gelir dağılımında bir başarı sağlamışlar, toplumsal güvenlik konusunda başarı sağlamışlar; ama, örneğin, çevre sorunları gibi, işsizlik gibi hâlâ günümüzde başlarına bela olan bazı temel sorunlarda

niteliği hakkında biraz bilgi veriyor, yani, tek başına iktisat bilimi, örneğin, tarihsel, toplumsal, siyasal boyutları olan bir az gelişmişlik sorununun aşılmasında yeterli olamayabiliyor.

Lionel Robbins, ünlü İngiliz iktisatçısının 1932 yılında İktisat Biliminin Niteliği Üzerine Bir Araştırma adlı kitabında verdiği tanım, günümüzde hemen hemen bütün iktisada giriş kitaplarında, birinci sınıflarda benimsenir, geniş kabul görür. Bu tanım da benim dikkatimi çeken ve kanımca önemli olduğunu sandığım bir yön var, o da şu: iktisat, alternatif kullanımı yeri olan kıt kaynaklarla sonsuz insan gereksinimleri arasında optimal denge kurmayı sağlayan, çalışan bir toplumsal bilimdir diye aktarılıyor; fakat, bu aktarmada bu tanım eksik, tam İngilizce özüne baktığımızda, Robbins'in tanımı tam böyle değil, belki bilinçli belki bilinçsiz, bilmiyorum ama, gözden kaçan bir nokta var. Tanımın esası şu: Kıt alternatif kullanımı yeri olan kıt kaynaklarla amaçlar arasındaki ilişki biçimindeki insan davranışını irdeleyen bir bilimdir diyor Robbins. Bu "insan davranışı" boyutu, bilmiyorum, tesadüfen mi ya da bilinçli mi, iktisat giriş kitaplarında, tanımda pek yer almıyor, bir istisnası dışında "insan davranışı" vurgusu göremiyorum. Kanımca, bu, çok önemli; çünkü, bunu yaparken kendi kendime çok düşündüm bu konuda, acaba niye böyle diye. İyi niyetle şu olabilir: İnsan davranışı çok belirsiz, çok karmaşık bir alan. İnsan davranışını irdeleyen zaten toplumsal bilimlerin diğer dalları var. İktisat bilimini de bu dallardan ayrı tutmak, sınır çizgisini belki netleştirmek amacıyla iyi niyetle, ideolojik tartışmalara götürmemek için iktisat bilimini bu insan davranışı

belirsizliği biraz bilinçli olarak yanılmıyorsam uzak tutulmuş, tanımın dışına atılmış. Fakat, bu yapıldığında, bütün insan davranışından kaynaklanan tüm iktisadî sorunların algılanıp çözümlenmesinde tabii salt bir teknik yaklaşımla, teknik olarak bakılıp son derece şık, son derece geliştirilmiş, sofistike, matematiksel, ekonometrik modellerle ele alıp irdelenmesinde, sonuç pek de doyurucu, pek de yeterli olmamakta. Ben, bu yetersizliği, bu "başarısızlığı" biraz da bu insan davranışını tanımın dışında bırakan bir anlayışla, mantaliteyle bağlandırmak istiyorum. Az önce Sayın Önder Hocamızın da söylediği gibi, (ben de onun öğrencisi olmak şerefine nail oldum), az önce değindiği alıntıda, o da, insan davranışını, insanı belki daha başka bir açıdan ruh ve mana yönüne ağırlık vererek; ama, insanı iktisat biliminin dışında tutmanın çelişkisi-
sine, yetersizliğine değiniyordu, ben dinlerken dikkatimi çekti.

Neoklasik iktisat paradigması genel olarak denge kuramının bir ekpozisyonu, bir açık seçik anlatımından ibarettir.

Tabii ki, burada bir yanlış anlamayı önlemek için hemen şunu vurgulamak istiyorum; bunu söylerken, asla matematiksel yöntemlerin iktisat öğretimindeki, iktisat bilimindeki işlevini, önemini küçümsemek aklımızın köşesinden geçmez; fakat, tüm iktisat bilimini matematiksel iktisada indirgeyen bir anlayış var ki, şahsen bir iktisatçı olarak benim anlayışım değil, sadece bunun kendi açımdan kişisel olarak yetersizliğine değinmek istedim.

Yine, burada, müsaadelerinizle bir alıntı yapmak istiyorum. Sayın Fındıkçıoğlu'nun bir alıntısı, meslektaşımız, aynen şöyle diyor İktisat Dergisinde, "Açıkçası matematiksel iktisat özdeştir iktisat teorisi, bu özdeşlik kurulurken, aslında, tüm iktisat teorisi Arrow - Debreu (Walras) çerçevesi ve Bourbaki ekolünden gelen aksiyomatik bir tarzda yapılırsa meşrudur gibi bir ifade edilmemiş önerme söz konusu olabilir. Bugün, önde gelen ekollerin gerçeği de budur. İktisat teorisinin meşru (Ortodoks) çekirdeği genel denge kuramı ve oyun teorisinden ibarettir; ancak, iktisat da giderek steril hale gelmektedir."

İktisat bilminde matematiksel yöntemleri tartışmak kuşkusuz tebliğimizin konusu değil, bunun sınırlarını aşar; ama, sadece iki deyişten söz edeceğim müsaadelerinizle. Bir tanesi, müteveffa İngiliz iktisatçısı,

-İktisatçılar Haftasına da gelmişti; cemiyetimizin başkanları arasında o da vardır.- Sayın İngiliz iktisatçısı Joan Robinson'ın çok güzel bir deyişi var. "İktisatçılar eskiden ideolojilerin arkasına saklanırlardı, şimdi günümüzde matematiğin çalıları arkasına saklanmayı yeğliyorlar" diyor kitabında Sayın Robinson. Bu deyiş, bana biraz anlamlı geldi ve yine ünlü bir deyişle bu konuyu noktalamak istiyorum, yani, matematiksel yöntemlerin kullanılması, niceliksel tekniklerin kullanılması, iktisatta matematiğin zorunlu bir araç olarak tartışılmaz, katkısı, önemi tartışılacak yönü yok; ama, iyi bir uşak kötü bir efendidir matematiksel iktisatta.

Bu giriş niteliğindeki iktisat biliminin doğası üzerine söylediklerimizden sonra, bir parça, müsaadenizle şöyle bir ufuk turla, iktisat kuramındaki kısıtlı son otuz-kırk yıl içerisindeki gelişmeler ne oldu, biraz bunlara değinmek istiyorum.

Bugün, üniversitelerde iktisat bölümlerinde okutulan iktisat kuramı, makro iktisatta neoklasik sentez ve buna getirilen eleştiriler; mikro iktisatta da bireysel rasyonellik ve tam rekabet postulatlarından hareketle, bir yönden Marshallcı kısmi denge modeli ve diğer yönden de Walrasçı genel denge modeli eksenini etrafından dönmektedir. Neoklasik iktisat paradigması genel olarak denge kuramının bir ekpozisyonu, bir açık seçik anlatımından ibarettir. Walrasçı genel denge kuramı son derece önemlidir; çünkü, bu denge sisteminin etkin işleyişini sağlayan belirli koşullar vardır ve bunlar iki grupta toplanabilir. Birinci grup, bizzat dengenin varlığını kanıtlamaya ilişkin koşullardır ve 1950'li yıllarda Arrow-Debreu tarafından tanımlanmış ve geliştirilmişlerdir. Walrasçı genel denge sisteminin işleyişini kanıtlamaya çalışan teknik nitelikteki bu koşullar, özünde tüketicilerin tercihleri ve firmaların uyguladıkları azalan getiriler niteliğindeki teknoloji, teknikle ilgilidir.

İkinci grup, piyasaların örgütlenişi ve piyasada alınıp satılan malların niteliğine ilişkin koşullardır. Tekellerin, bölünmez nitelikteki kamusal malların ve dışsallıkların, ölçeğe göre artan getirilerin, asimetrik ve eksik bilgilenmenin, işlem maliyetlerinin varlığı gibi nedenlerle, rekabet üzerine kurulu genel denge modeli, piyasaların işleyememesi sonucu etkinliğe ulaşamamaktadır. Eksik ve aksak koşullar altında olsa da, piyasa ekonomisinin devletçe komuta ekonomisinden yine de daha iyi işlediğini savunan bir akım, 1960 ve 1970'li yıllarda iki farklı yaklaşımla ortaya çıktı. Bunlardan birincisi, geleneksel kamu ekonomisi diye, kamu ekonomisi başlığı altında toplanan akım; diğeri de, 1980'li yıllardan sonra özellikle Virginia Enstitü-

Spectrum'da çok daha fazlası var!

Beklediğiniz çeşitten çok daha fazlası Spectrum'da... Yerli ve yabancı en iyi markalardan 20.000'e ulaşan ürün çeşitliliği sizi Spectrum'da bekliyor. Kaleminden bilgisayara, masadan silgiye, telefondan kağıda kadar ihtiyacınız olan her şey... Üstelik bulabileceğiniz en iyi fiyatlarla...

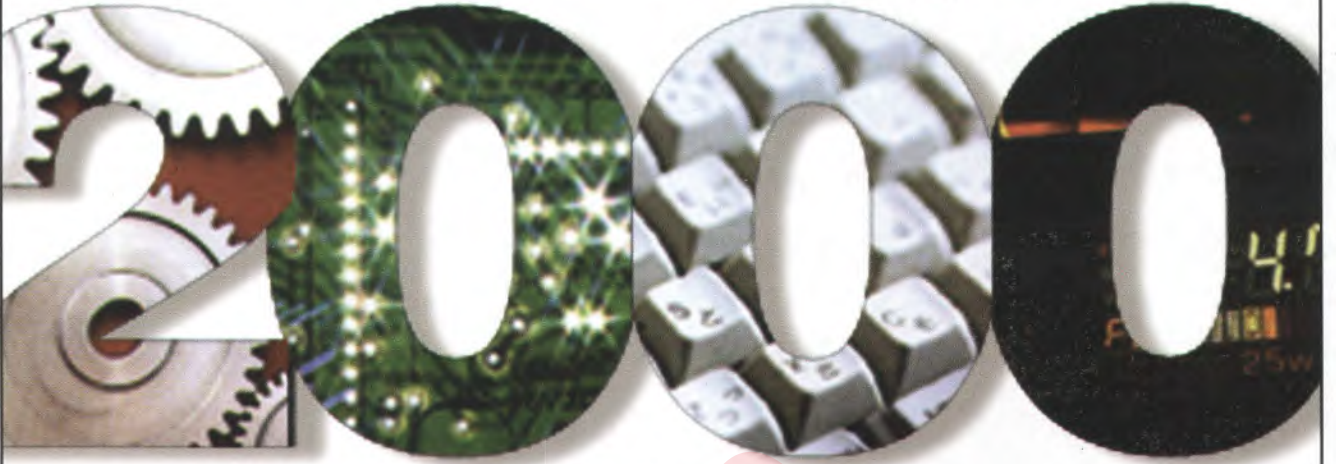
Alıştığınızdan çok daha farklı hizmet de Spectrum'da... Haftanın 7 günü alışveriş olanağı, SpectrumDirect ile büyük alışveriş kolaylığı, iade ve değiştirmeye olanak tanıyan alışveriş anlayışı...

Türkiye'nin ilk ve en yaygın Office Superstore'u Spectrum'a mutlaka gelin.

Spectrum'un size yaşatacağı ayrıcalıklar burada okuduklarınızdan çok daha fazla!

Spectrum
OFFICE SUPERSTORE

Türkiye'yi

'li yıllara
taşıyan
bütün
yatırımcılarımıza
teşekkürler!...

Halk Leasing;

T.C. Halk Bankası ve OYAK'ın
ortaklığıyla kurulmuştur.

HALK LEASING
FİNANSAL KİRALAMA A.Ş.

İSTANBUL

19 Mayıs Cad. No:1
Golden Plaza Kat:2
80220 Şişli-İstanbul
Tel : (0212) 230 92 48 - 234 48 79
Fax:(0212) 230 46 69

ANKARA

Kuveyt Caddesi No:1/5
Kavaklıdere-Ankara
Tel:(0312) 428 05 26
Fax:(0312) 428 05 27

İZMİR

Hürriyet Bulvarı 4/1 Kavala
Plaza No:208 Konak-Izmir
Tel:(0232) 484 11 20
Fax:(0232) 484 12 49

ADANA

Turan Cemal Beriker
Bul. Güzenter İş Merkezi
No:76 Kat:7 D:19 Adana
Tel:(0322) 458 65 01-459 19 02
Fax:(0322) 459 19 03

sünde, Amerika'da Prof. Buchanan'ın başını çektiği kamusal seçiş akımı. Mikro iktisadın bu yetersizliğini Walrasçı genel denge sistemindeki aksaklıkların aşılması amacıyla, birinci akım, bildiğimiz geleneksel mikro iktisadın irdeleme alanı dışında kalan, örneğin aile ekonomisi gibi, uyuturucu piyasası gibi, terörizm gibi konuları, piyasaları da, piyasa analizi kapsamında mikro iktisadın temel sorunlarını yeniden tanımlayarak ele alıp irdelemeyi amaçlıyordu ve devletin piyasanın başarısızlığından hareketle bir iktisadî karar birimi olarak, iktisadî yaşamda bir iktisadî karar birimi olarak rol alarak, piyasanın işleyişindeki bu aksaklıkları gidermek amacıyla ekonomik yaşama müdahale edip sistemin işleyişini sağlamasını hedefliyordu. Burada, amaç, toplumsal refah fonksiyonunu maksimize etmeye çalışmasıydı devletin; fakat, bu, tabii, yeni mikro iktisadın tam rekabet ve rasyonel davranış postulasını aynı analitik araç ve yöntemlerle piyasa kapsamı dışında kalan alanlara yayma denemesi, bireysel seçiş ve tercihlerden, toplumsal rasyonel toplumsal seçiş ve kararlara ulaşmadaki olanaksızlığın, Arrow'un ünlü olanaksızlık teorisiyle kanıtlanmasından sonra başarısızlıkla sonuçlanması kaçınılmazdı; yani, devletin ekonomik yaşama müdahalesinin kuramsal temelleri iktisadî açıdan ortada yoktu ve oluşturulamadı. Bu temel çelişkiyi aşmak ekseninde günümüzde hâlâ çalışmalar sürdürülmektedir.

Bu birinci akıma ters yönde bir ikinci akım, demin de belirttiğim gibi, Amerika'da Virginia Enstitüsünde Prof. Buchanan'ın başını çektiği kamusal seçiş kuramından geldi. Bu sefer tam tersine, devletin başarısızlığından hareketle, devletin ekonomik yaşama müdahalesinin tüm dengesizliklerin, istikrarsızlıkların temel nedeni olduğunu ileri süren bir kamusal seçiş yaklaşımı, devletin ekonomik yaşamdan tamamen çekilmesini savunuyordu; çünkü, ona göre, siyasal piyasa, siyaset piyasasında cereyan eden arz talep olayında arz, bürokrat ve siyasetçiler tarafından yapıyordu, talep de belirli baskı gruplarından ve toplumun egemen belki belirli gruplarından geliyordu. Burada artık belirli bir kamu hizmeti anlayışına sahip kendini topluma adanmış bir devlet memurundan çok, rasyonel bir insan tarafından bu işin yapıldığını, yani arzın rasyonel insanlar tarafından yapıldığını ve bunların kendi çıkarlarını da maksimize etmeye çalıştığını ileriye sürüyor Buchanan ve bu yaklaşım.

Kimilerince "yeni sağ" diye de nitelenen ve devleti ekonomik süreçten dışlayarak mutlak liberalizme varan bu yaklaşım, kaynak dağılımında etkinlik hedefine ulaşabilmek için tam rekabet koşullarının gerçekleşmesine çalışmaktan başka bir öneri geliştirememiş-

tir ve devlet ile bireyler arasında anayasal iktisat çerçevesinde yeni bir toplumsal sözleşme yapılması gerektiğini ileri sürmüştür.

Gerek kamu ekonomisi gerekse kamusal seçiş yaklaşımlarının ikircikli yönü, bir yandan geleneksel mikro iktisadın alanını genişleterek rasyonel maksimizasyon davranışlarının sonuçlarını beşerî sermaye, bürokrasi, kayıtdışı ekonomi, yozlaşma gibi konulara uygulayarak olumlu bir işlev görürken, diğer yandan tam rekabet ve rasyonellik varsayımlarının bu varsayımların geçerliliklerinin en kuşkulu olduğu alanlara uygulamasının doğal sonucu olarak, gerek kuramsal gerek normatif açıdan oldukça tartışmalı ve sınırlı sonuçlara ulaşarak piyasaların ve devlet aygıtının işleyiş konusunda ne bir yenilik ne de kesin ve doyurucu çözüm önerileri geliştirememeleridir.

Sonuç olarak, tek bir modele dayanan ve modelin sorunlarından hareket eden bir anlayışın, ekonomik süreç ve olguların kuramsal irdelenmesini fakirleştirdiği, gerçeğin kavranmasını engellediği bazı iktisatçılar tarafından ciddi eleştiri konusu olmuş, savunulmuştur. Sayın Önder Hocamızın İktisat Dergisinin son sayısındaki bir makalesi bu konuda son derece açıktır. "Net görüntü almanın ve algılanmanın engellendiği" diye bir ibare kullanmaktadır.

Mikro iktisattaki son ve asıl önemli gelişmeler, kuramsal açılımlar 1980'li yıllardan sonra tam rekabet varsayımlarının birer birer terk edilerek tekelleri piyasaların eksik ve asimetrik bilgilenme koşullarının, işlem maliyetlerinin, analize katılmasıyla ve iktisadî karar birimlerinin stratejik karar ve davranışlarının karşılıklı birbirlerini etkilediklerini göz önünde tutan oyun teorisinin çözümleme araçlarından yararlanılarak geliştirilen modellerle gerçekleşmiştir. Belirli bir okula ait olmayan değişik iktisatçıların katkılarıyla oluşan modeller, rekabetçi denge modelinin gerçekçi olmayan varsayımlarının gevşetilmesiyle, üç büyük

Tek bir modele dayanan ve modelin sorunlarından hareket eden bir anlayışın, ekonomik süreç ve olguların kuramsal irdelenmesini fakirleştirdiği, gerçeğin kavranmasını engellediği bazı iktisatçılar tarafından ciddi eleştiri konusu olmuş, savunulmuştur.

gelişme çizgisi ekseninde canlılık ve devinimlerini sürdürmektedirler. Bunlar:

- 1- Sözleşme kuramı
- 2- İşlem maliyetleri ve bilgilenme kuramı
- 3- Oyun teorisi yaklaşımı

Makro iktisada gelince, süremin sonuna geldiğini görüyorum, çok kısaca söyleyeyim. Makro iktisat alanında aslında makro iktisada mikro ekonomik temeller kazandırılması yönünde mikro ağırlıklı gelişmeler olmuştur. 1970'li yıllara kadar makro iktisattaki egemen konsensüs bozulmuştur. 1970'li yıllarda ortaya çıkan bu hızlı büyüme dönemlerinin biterek, hem işsizlik hem enflasyon olgusunun birlikte yaşanması, stagflasyon olgusu, neoklasik sentez ve onun uzantısı Phillips eğrisi analizi sonuçlarıyla çeliştiği için bu konsensüs bozulmuştur. İşte önce Friedman ve Phelps, bu Phillips eğrisi analizine mikro ekonomik temeller kazandırmayı denemişler, çalışmışlardır. Daha sonraları, bu çalışmalar Prof. Mankiw'e göre üç grup altında toplanabilir. Birinci grup çalışmalar; beklentileri sadece uyarlamacı değil, rasyonel beklentiler olarak tanımlayıp, rasyonel beklentiler kavramını geliştirerek oluşturulan modeller. İkinci grup araştırmalar, yeni klasik iktisat modellerini kullanarak makro ekonomik olguyu açıklamaya çalışan Barro Lucas, Sargent'in çalışmaları. Üçüncü grup çalışmalar da makro iktisat alanında, bu yeni Keynes'çi modelleri kullanarak makro iktisadı yeniden tanımlamaya çalışan, özellikle emek piyasasında Keynes'çi iktisada, basit Keynes'çi Ortodoks iktisada mikro ekonomik temeller kazandırmaya çalışan çalışmalardır.

Bu gelişmelerin iktisat kitaplarına ve iktisat öğretilerine yansıyan tabii ki konu başlıkları olarak getirdikleri de şunlar olmuştur: Bazı dışsalılıkları ve teknik gelişmeyi, dışsal değil içsel bir değişken olarak tanımlayan endojen büyüme teorileri, içsel büyüme teorileri Romer başta olmak üzere. İktisat politikalarıyla iktisadi büyüme süreci üzerinde etkili olunabileceğini, bunun için de devletin rolünün yeniden tanımlanması gerektiğini ileri süren, beşerî sermaye, toplumsal marjinal verimlilik, araştırma, geliştirme ve yenilikler gibi kavram ve konuların iktisadi büyüme sürecindeki önem ve işlevlerini vurguluyorlardı.

1980'li yıllarda tüm dünyaya yayılan finansal serbestleşme, ekonomik süreç dinamiklerini o denli etkilemiştir ki, finansla iktisat, yeni bir iktisadın dalı olarak programlarda yer almıştır. Keza, reel iş çevrimleri konjonktür dalgalanmaları yeniden büyük önem kazanmış ve istikrar politikalarına verilen ağırlık artmış-

tır.

Uluslararası iktisatta da mikro ekonomi ve sanayi ekonomisi gibi değişik alanlardaki gelişmelerden yararlanan ve uluslararası mübadelede eksik ve eşitsiz rekabet koşullarını da modele katan Heckscher-Ohlin, Samuelson teoremiyle sınırlı kalmayarak, uluslararası iktisadın temel sorunlarını değiştiren yeni yaklaşımlar egemen oldu ve karşılaştırmalı üstünlükleri dışsal bir neden olarak içsel bir sonuç olarak tanımlayan yeni endojen modeller oluştu.

İktisat öğretilerine geldiğimizde, genel olarak Batı üniversitelerinde bu öğretim programlarına bakıldığında, programların sık sık revize edilip gözden geçirildiğini ve iktisat kuramındaki bu gelişmelere paralel yenilemelerin yapıldığını görüyoruz; fakat, Türkiye'deki iktisat programlarına bakıldığında, maalesef, aynı esnekliğin ve aynı duyarlılığın gösterildiğini söylemek ne yazık ki olanaksız, aynı şeyi söyleyemiyoruz; çünkü, burada, Türkiye'nin dinamikleri yazıyor; fakat, bu Türkiye'nin dinamikleri açısından baktığımızda, üniversiteler Türk toplumunda çok yakın tarihlere kadar, Türk toplumunun gelişmesinde önemli, olumlu işlev oynayan bir dinamik niteliğini maalesef şu son on-onbeş yıldır yitirmiş durumda kanımca.

Matematik, istatistik ve ekonometri disiplinlerinin programlardaki göreceli ağırlığı giderek artmakta; fakat, öğrenciye bu derslerde aktarılan bilgilerin ve nicel tekniklerin düzeyi ve içeriği konusunda ciddi kuşku vardır. En önemlisi, öğrenci, iktisat kuramı ile nicel teknikler arasındaki bağlantıyı model kurabilecek ve bu modeli ampirik verilerle test edip kullanabilecek ölçülerde kavrayamamakta, hâkim olamamaktadır. Kanımca bunun nedeni, tebliğimizin girişinde de vurguladığımız gibi, araç olarak verilmesi gereken matematiksel yöntem ve tekniklerin kimi öğretim üyelerince bir amaç biçiminde algılanıp öğretilmesi ve kuşkusuz bir de öğretim üyelerinin meslekî formasyon ve beceri düzeyleridir.

YÖK'ün şablon programında, lisans düzeyinde çok sayıda gereksiz ders bulunması ve kimi gereksiz bilgi yüklemesi yayılması yine bizim öğretim programlarımızın dikkat çeken bir yönü olmaktadır ve bu kadar niceliksel olarak çok ders içerisinde, örneğin mikro ve makro iktisat gibi, iktisatçının temel formasyonunu oluşturan derslerin sadece haftada ikişer saat olması bence çok yetersiz. Bu ders sayıları artırılsa, herhalde iktisatçı daha iyi iktisat öğrenme olanaklarına kavuşturulur.

Türkiye'de lisans düzeyinde iktisat eğitiminden beklenen özel kesim ve kamu kesiminin gereksinim

duyduğu nitelikli beşerî sermaye niteliğinde işgücünün yetiştirilmesidir. Oysa, üniversiteler, meslek yüksekokullarından farklı işlevi olan kurumlardır, evrensel bilginin öğretildiği, üretildiği kurumlardır. Tabii, normatif olarak bu olması gereken ile Türkiye koşullarının pozitif olarak gerçekte ortaya çıkardığı koşulların sonucu olarak her yıl üniversite kapılarına yığılan milyonlarca işsiz, lise mezununun üniversite kapsamında eğitime alınması zorunluluğunun sonucu olarak ortaya çıkan çelişki, iktisat öğretiminde de yetersizliği bu açıdan tabii ki, haklı gösteriyor demem de anlatmakta yardımcı olmaktadır.

İktisat öğretisi, sonuçta, genel iktisat bilgileri ve kültürüyle donatılmış, piyasaların talep ettiği belirli meslek insanlarını yetiştirmekte ve bunu yaparken de, deyim yerindeyse, iki arada bir derede kalmakta, ne evrensel düzeyde kuramsal bilgiyi ve niceliksel teknikleri yeterince verebilmekte ne de belirli konularda tam bir uzmanlaşma sağlayamamaktadır.

Tabii, iktisat öğretiminin daha etkin ve gerçek iktisatçı yetiştirmek üzere yeniden yapılandırılması gerekiyorsa, bu yeniden yapılandırmanın Batı üniversitelerindeki programların olduğu gibi aynen aktarılması yerine, iktisat bilimindeki son gelişmeler, dünyada ve Türkiye'de değişen koşullar, yaşanan sorunlar göz önünde tutularak, hem dünya ölçeğinde geçerli evrensel hem de Türk ekonomisinin gereklerine yanıt verebilecek işlevsel bilgilerle donatılmış iktisatçı yetiştirme amacına yönelik olması gerekir. Bu yeniden yapılandırmada kanımızca, iktisat öğretisi farklı iktisat okullarının farklı paradigmalarını, bakış açılarını, çözümlerini, öğrenciye zengin bir çeşitlilik içerisinde sunan iktisat kuramı, nicel teknikleri ve matematiksel yöntemleri uygulamalı modeller ve çağdaş iktisat tarihi arasında kurulacak optimal denge ve bileşke üzerine oturmalıdır bu yeniden yapılandırma ve tabii ki, son olarak da bunu söyleyeceğim; bütün bunların üstüne, her şeyden önce belki de, özgür eleştirel akıl ve özerk üniversite her şeyden önce olmalıdır, üniversite, çevresine hâkim olmalıdır.

Çok teşekkür ederim.

Başkan – Sayın Ardic'a hakikaten teşekkür ediyoruz.

Ben iki soru sormak istiyorum, Sokratvari hazırlık yaparak; yani, doğrucu yöntemle bir şey anlatmaya

çalışarak. Kaya Ardic "evrensel bilgi" dedi. Dördüncü sınıftan bir öğrenci bir gün geldi bana "Hocam, bir kitap aldım, anlayamadım" dedi. Ne kitabı okuyorsunuz dedim, "Rosa Lüksemburg'un Sermaye Birikimi" dedi. Anlayamazdı tabii o kitabı; çünkü, biz evrensel bir üniversite değiliz.

Dolayısıyla, yüksekokul ile üniversitenin farkı da buralarda yatıyor zaten.

Şimdi, ben bu oturumu değerli hocalarımıza; Sayın Sinanoğlu'na ve Sayın Ardic'a teşekkür ederek kapatıyorum.

İkinci kısma geçiyorum.

Şimdi, bu birinci günün, üniversitede değişim, iktisat öğretiminde değişim konusuna devam ediyoruz ve son oturum panel niteliğinde bir oturumdur.

Panelistlerimiz Sayın Taner Berksoy, Sayın Fuat Ercan, Sayın Gülten Kazgan ve Sayın Hasan Kırmacınoğlu ve bu sırayla arkadaşlarımız, hocalarımız konuşacaklar.

Şimdi, ilk sözü ben Sayın Berksoy'a veriyorum.

Buyurun Sayın Berksoy.

Taner Berksoy – Efendim, teşekkür ediyorum.

İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyetine de teşekkür ediyorum iki nedenle; bir tanesi, bu geleneksel haftayı hâlâ başarılı bir şekilde sürdürdükleri için; ikincisi, ben, epey bir süre önce, sanıyorum otuz yılı geçti, iktisat eğitimine bu anfiye başladım, buralara kadar inebilme şansım hiç olmadı, hep oralarda dolaştım; ama, çok kalabalıktı; ama, rahmetli İdris Hoca'nın dersiyle iktisat eğitimine başladım, bir süredir de Fakültenin bu taraflarına gelme olanağım olmamıştı, ilk kez uzunca bir süredir bugün bu anfiye gelme imkânı buldum; onun için de bizi tekrar fakülteye döndürdüğü için de cemiyete teşekkür ediyorum. Tabii, bizden önceki iki konuşmacıya tebliği sunan hocalarımıza da teşekkür etmemiz gerekiyor en azından bu konuda yolunuzu açtılar, söylenmesi gereken birçok şey söylediler; bu, bizim işimizi de kolaylaştırdı.

Ben, kısaca, üniversitede değişime değinmek istiyorum başta; çünkü, iktisat eğitimindeki değişim ve yeni yönelimlerde üniversitenin işlevleri, konumunun değişimiyle paralel gidiyor gibime geliyor. Bu soyut düzeyde bilgi üretme, evreni anlama, bu yönde akıl yorma şeklinde örgütlenen üniversiteye böyle bir mis-

yon yükleyen eğitim anlayışı sanıyorum yüz küsur yıl önce terk edildi. Bu, kapitalizmin ilk yeşeme devrelerinde daha temponun hızlanmadığı dönemlerde, gerçekten evrenin anlaşılması, insan ilişkilerinin sırlarının çözülmesi, gayet tabii önem kazanıyordu, önem taşıyordu. Bu, kapitalizmin hızlanmasıyla birlikte, kapitalizm her şeye baktığı gibi, üniversiteye de daha faydacı biçimde bakmaya başladı. Şunu söylemekte hiçbir mahzur görmüyorum; bugün, hem insana hem insanı eğiten kurumlara, sistem, düzen veya ne derse-niz deyin, benim nerede nasıl işime yararsın diye bakıyor.

Anlayış, üniversitelere bakış da bu şekilde faydacı yöne devindiği zaman, üniversite eğitiminin öyle fildişi kulelerde oturan, efendim, (center e-cellent) mükemmeliyet merkezleri şeklinde hayatlarını devam ettirmeleri pek mümkün değil idi. Benim gördüğüm kadarıyla, başta çok yavaşla başlayan, çok hissedilmez biçimde başlayan bu dönüşüm son elli yıl içerisinde fevkalade hızlanmış vaziyette. Yani, üniversite, Kaya'dan özür diliyorum, ben de keşke meslek adamı yetiştirmese, keşke daha evrensel bilgilerle donatılmış insan yetiştirse diye düşünüyorum; ama, üniversite, artık, bu tür bir işlevi yerine getirmiyor. Tam tersine, hemen hemen her konuda meslek adamı yetiştiriyor. Niçin meslek adamı yetiştiriyor; işte bir şey yapsın, bir katkıda bulunsun, bu sistemin kendisinin yeniden üretmesinde bir işlev sahibi olsun katkısı olsun. Dolayısıyla, bakın, üniversite, bu evrensel bilgilerin çözümlemesindeki soyutlama düzeyinden gittikçe uzaklaşıyor, çok daha somut, çok daha hayatın, günlük yaşamın problemlerine çözüm üretmeye çabalayan, o problemleri anlayıp çözmeye beceresi vermeye çalışan bir kulvarda yol almaya başlıyor gibi geliyor bana. Dolayısıyla, soyutlama çabası çok alt düzeylere doğru inerken, somut bilgilerle, daha doğrusu araçlar, musluk tamircisi gibi insanlar yetiştirme üniversitede birazcık daha ön plana geçiyor. Kısacası, üniversitenin çabasında anlama yerine, anlatma ve öğretme birazcık daha ağırlık kazanmaya başlıyor.

Üniversitelerde konuların dağılımı, konulara verilen ağırlık açısından bu söylediğim optikten olaya bakarsanız, iktisadın nereden baktığınıza bağlı olarak belki biraz daha şanslı bir yerde durduğunu söyleyebiliriz mümkün. Bütünyle bu soyutlama düzeyinde sürdürülmesi gereken bilimsel çabalar var ve dikkat edin, çağdaş üniversitenin devinim dinamiği içerisinde bu konular gittikçe ağırlık kaybediyorlar, geri plana itiliyorlar ve giderek, belki önümüzdeki elli sene içerisinde üniversitenin bütünyle dışına atılacak gibi görünüyor. Felsefe, mantık gibi çalışmalar, bir anlamda

sosyoloji, bunlar doğrudan ne fayda sağlayacağı, yani, eğittiği insanı ne tür teçhizatla yükleyip pratik ne tür fayda sağlayacağını çok iyi tanımlayamayan alanlar olduğu için, faydacı bakış açısından üniversiteye yaklaşan bugünün düzeninin eğitim anlayışında gittikçe zemin kaybediyorlar. İşte iktisadın belki de şanslı, ki-me sorarsanız, (bana da sorarsanız) belki de şansızlığı, kendi değişkenlerini sayılabilmesi, kantife edebilmesi, ölçebilmesi. Eğer üniversite gerçekten benim demin çizdiğim doğrultuda değişiyor ise bu, iktisat konusuna ve iktisat eğitimine iki tane avantaj sağlıyor. Bir tanesi, bu sayılabilmek, ölçülebilmek, ölçüyle tanımlayabilmek değişkenlerinizi matematik dilini çok daha kolay kullanabilmenize imkân tanıyor ve dolayısıyla, dikkat ederseniz, iktisatta gittikçe öteki sosyal bilim dallarından kopup, daha böyle şeye doğru yavaşmaya çalışıyor. Sözü de bilerek söylüyorum, çalışıyor diyorum, bütünyle başarılı olabileceği hâlâ kuşkulu ama, daha böyle fizikî bilimlere yavaşmaya çalışıyor. Santafe Enstitüsü diye bir enstitü var Amerika'da. Ben çok merakla izliyorum ne yaptıklarını. Bir miktar bu kaos teorisiyle uğraşıyorlar; ama, temelde yaptıkları, en üst düzeyde fizikçilerle, en üst düzeyde iktisatçıları bir araya getirip, bütüncül bir teori kurabilir miyiz diye çabalamak. Şimdi, fizikçi ile iktisatçı bir araya gelmeye başladığı zaman, tabii bunların anlaşabileceği bir tek dil var; matematik diliyle anlaşabiliyorlar. Dolayısıyla, iktisatta da bütün soyutlamalar matematik, bütün eğitim matematik ağırlıklı olmaya başlıyor ve âdeta bu matematiği hem anlatımda kolaylık olsun diye kullanıyoruz hem de faydacıyız ya, yetiştirdiğimiz insan bir problemin çözümüne, bir sorunun çözüme yönelik olarak yetiştirilecek denildiği zaman, bu, matematik tahlil araçlarıyla teçhiz ettiğiniz insan da, uygulamada karşılaştığı sorunları zaman zaman bu matematiği gerçekten kullanarak, zaman zaman da oradan kazandığı mantıksal avantajları kullanarak o çözümlere daha yatkın oluyor.

Tabii, bu, iktisadın bir tarafında ihmal edilmesi, büyük ölçüde onun da geri plana atılması anlamına geliyor. İktisat neresinden baksanız, toplumsal bilim. Sadece insanın birey olarak varolması, birey olarak yeteneklerini geliştirmesi, yani psikoloji dünyasıyla ilgilenmiyor; o var, artı, insanlar bir araya geldikleri zaman, beraber yaşadıkları zaman ne yaparlar, nasıl hareket ederler, onu da anlaması ve çözmesi gereken bir bilim. Bu anlamıyla da, toplumsal bir bilim. Toplumsal bilim de soyutlamasız olmaz. Dolayısıyla, toplumsal bilimlerde soyutlamayı kaldırdığınız zaman, içeriğini de fevkalade boşaltmış oluyorsunuz.

Şimdi, soyutlama olmadan anlamak olmaz. Anla-

mak için, mutlaka ya sokakta cereyan eden şeye bakarsınız, onu anlamaya çalışırsınız. Tekil bir olayı onu anlamak çok fazla bir şey ifade etmez. Bunu daha üst planda anlayıp; çözümleyebilmeniz için mutlaka sokaktan onu soyutlayıp bakabilmeniz ve anlamamız lazım. Şimdi, toplumsal bilimler soyutlama olmadan olmaz ama, soyutlama olduğu zaman da herhangi bir toplumsal olgunun tek bir anlama biçimi yok; çünkü, anlamaya başlamak veya anlama çabasına başladığınız andan itibaren, anlamaya çalışan insanın dünyaya bakışı, yani temeldeki ideolojisi, anlama biçimini de etkiler.

Şunu söylemek istiyorum: İktisadî yavaş yavaş bu faydacı zihniyet, daha fizik bilimlere doğru ilerken, daha teknik bir birim haline getirmeye çalışırken ki, iktisadın dediğim gibi, buna yatkın bir yönü de var, bu soyutlama becerisi işin içerisinden çıkarılıyor, olayın içi boşaltılıyor, neden; çünkü, ideolojiler bu defa yavaş yavaş iktisadî analiz dışına doğru itilmeye başlıyor. İktisad dediğimiz olay, bütünüyle teknik bir çözüm becerisi haline geliyor.

Bu, tabii, çok da yaygın, yani sadece iktisatta olan bir şey değil, bütünüyle yaygın bir olay ve bizi ideolojilerin sonuna, tarihin son noktasına kadar getiriyor, yani, tek ideolojiyle anlama, yüzeysel bir anlama ve zaten sistem anlamakla ilgisini kopartmış vaziyette. Sistem kendisini döndürmenin peşinde ve dolaşısıyla, bu pratik düzeydeki faydacılık, üniversitedeki faydacılık veya üniversite eğitimindeki faydacılık anlayışı, bana kalırsa, en uygun zeminlerinden birini de iktisadî eğitimde bulmuş vaziyette. Bu, deminden beri değiştirdiğimiz özellikler nedeniyle ve şöyle böyle, hemen hemen bir çeyrek yüzyıldır, belki biraz daha fazlası, iktisadın -demir Kaya da söyledi- tarihsel, felsefi ve ideolojik içeriği boşaltılmış vaziyettedir. Ben, kendimi bildim bileli bu işlerin içerisindeyim, bana kalırsa, tadı da keçi boynuzuna dönmüş vaziyettedir; yani, o eski tadı yok iktisadın; ama, dikkat edin, bakın, gayet de "işe yarar" insanlar yetiştirmeye başladık.

İktisadın ilgilendiği alanlar da buna bağlı olarak kaymaya başladı, enterasan faydacılık açısından. Şimdi, bakıyorum, öğrenciye biz ne öğretiyoruz; benim kendi iktisadî öğretim, döneme kıyasla programda değişme var diye muazzam bir matematik, ekonometri modelleri visaire gibi bir blok gelmiş oturmuş ve bu

blok öteki bütün alanları dışarıya itmiş vaziyette, yani, biz, çocuklara istatistik, matematik, ekonometri falan diye müthiş bir yüklemeye yapıyoruz, teknik öğretiyoruz güya; nerede kullanacak çocuk bu tekniği. Bu tekniklerin en iyi kullanılabileceği alanda paralel olarak zaten oluşuyor, finans alanında kullanıyor bakın dikkat edin, en rahatlıkla bu araçları finans alanında kullanabiliyorsunuz. Bakıyorum bizim öğrenciye, biz böyle yüklemeye yaptıkça, öğrenciler de finans alanına kayıyorlar. Yani, iktisatçı değil, finansmanca da diyemiyorum; çünkü, iktisat diploması veriyoruz neticede ve bu tür bir iktisat malzemesi yetiştirmeye başlıyoruz, başladık. Bu, sadece biz de değil, Türkiye'de değil tabii, şu anda dünyadaki benim gözledi-

ğim. Belki de bütünüyle yanıliyorum, bilmiyorum, belki biz iktisadın tadını kaybettik, ondandır, ama, sanki böyle bir tarafa doğru gidiyor gibi geliyor bana.

Şimdi, bizde bu zemini veya bu eğilimi destekle-

yecek bir de zemin var. Şimdi, toplum bilimler soyutlamasız olmaz diyorum, soyutlama olduğu zaman da mutlaka bir ideoloji boyutu işin içerisine girer diyorum. Biz, toplum olarak, üniversite öncesi eğitim, ilkokul birinci sınıftan, hatta ilkokul öncesi eğitim, hatta aile içi eğitimden başlayarak zaten bu iki nesneyi çok fazla sevmeyiz. Çocuklar soyutlama yapacak, öyle bir oyun üretecek diye ödümüz patlar, iki tokat atarız, gözyüzüne bakıp seyreitse, otur dersini çalış deriz, işte o önündeki denklemleri ezberlemesi lazımdır çocuğun, bu bir.

İkincisi, ideoloji işleri de bize ters gelir. Öyle, ideolojiyle uğraşıldığı zaman da, o zaten yamuk bir insandır. Dolayısıyla, biz, hem üniversite eğitiminin bu faydacı yöne doğru yönelmesini hem iktisadî eğitiminin bu eğilim içerisinde kendisine özgün bir yer kapma telaşını fevkalade bize yatkın bulduk ve balıklama oraya daldık. Yani, dünyadaki eğilimleri, biz, biliyorsunuz, biraz gecikmeyle algılarız, burada gecikme yok gibi, buradaki değişimleri hemen hemen aldık, çok da hoşumuza gitti, uyguladık. Şimdi, tabii, üniversitelerde iktisadî okutulan yerlerde eski malzemeler var; dinazorlar var, onlar hâlâ patinaj yapıyorlar, ya bu böyle olmaz, işte bunun tarihsel bir boyutu vardır, ideolojik boyutu vardır, arkasında felsefesi vardır, işte biraz soyutlama gerekir. Çocuklar, bakın, teori işte, grand teoriler bilmem neler dediğimizde onlar dinazor. Anlamıyor bu adamlar bu işi diyorlar. Sen

işte bilmem ne denkleminin dördüncü derecede türevini alıp bilmem neye eşitleyip, orada opsiyon fiyatını bulduğun zaman işi bitirdin demektir. Dolayısıyla, benim gördüğüm kadarıyla, üniversite böyle bir yönde, dünya da böyle geliyor, iktisat yine aynı şekilde böyle bir yönde geliyor ve biz de hiç sorgusuz sualsiz balıklama bu işin içerisine atlamış gibi duruyoruz. Benim söyleyebileceğim bu kadar.

Teşekkür ediyorum dinlediğiniz için.

Başkan – Çok teşekkür ediyoruz Sayın Berksoy'a.

Şimdi, ikinci olarak Sayın Fuat Ercan; buyurun.

Fuat Ercan – Teşekkürler, sayın başkan.

Öncelikle İFMC'ne düşüncelerimi sizinle paylaşmama olanak sağladığı için teşekkür etmek istiyorum. Sevgili Taner hocamız otuz yıl sonra bu anfilerde olmanın verdiği duygusal yoğunluğu dile getirirken, 1980'li yıllarda üniversite yaşamına başlayan bizler için ise İFMC'nin özellikle İktisat Dergisinin özel bir anlamı olduğunu vurgulamak istiyorum. 1980'nin olaylar zinciri içinde ve tüm bilimsel ortamın tahrip edildiği bir dönemde İktisat Dergisi, biz üniversiteli insanlar için yaşanan süreçleri ve iktisat teorisindeki gelişmeleri anlamamız açısından oldukça özel bir işlev yüklenmişti. Bu anlamda burada olmanın benim için oldukça anlamlı olduğunu ve doğrusu epeyce heyecanlı olduğumu belirtmek istiyorum. İktisatçılar haftasının bu ilk toplantısında sunulan iki tebliğ, üç farklı sorun ve iki farklı düzeyi içeriyor. Bu üç farklı sorunu şöyle sıralayabiliriz;

- Üniversite sisteminde değişim
- Türkiye'de iktisat öğretiminde değişim ve son olarak
- İktisat teorisinde değişim.

İlk iki sorun ampirik, dolayısıyla içinde yaşadığımız dünyaya ilişkin olurken, son sorun teorik ve düşünsel yapılarla ilişkin bir sorundur. Fakat bu iki farklı düzey arasında sıkı ilişkiler var. Eleştirel olmayan ama genel geçer kabul gören iktisat teorilerindeki son dönem gerçekleşen gelişmeler, aynı zamanda üniversite sisteminde ve dahası iktisat eğitiminde gözlemle-

nen değişim eğilimlerini meşrulaştıran bir işlev üstlenmiştir.

Ben konuşmamda birbiriyle bağlantılı olan bu üç sorun ve iki düzey arasındaki bağlantıları açığa çıkarmaya çalışacağım. İlk olarak iktisat teorisi hakkında genel bir bilgi verdikten sonra, iktisat teorisinin 1970'lerden itibaren geçirdiği gelişmeleri anlamaya, bu gelişmelerin eğitim sistemi ve üniversiteler üzerindeki etkilerini vermeye çalışacağım.

Oldukça genelleme düzeyinde konuşacak olursak, aslında genel geçer iktisat teorisinin başından itibaren kapitalist toplumsal ilişkileri bütünsel olarak meşrulaştırıcı bir işlevi olduğunu söylememiz gerekiyor. Eleştirel olmayan iktisat teorisinin meşrulaştırıcı

işlevini tanımlayan en önemli özellik, Kuhn'cu anlamda iktisadı bir disiplin olarak tanımlayan disiplinary matriksin başından beri belirli bir ontolojik referansla hareket etmesidir. Eleştirel olmayan iktisat disiplini aslında A. Smith'ten itibaren sadece ne gibi bir sosyal gerçeklik içinde yaşadığımızı işaret etmemekte, işaret ederken aynı zamanda ik-

tisadi ajanların nasıl hareket etmeleri gerektiği hakkında de evrensel olduğu düşünülen bir dizi formülasyon ileri sürmekte. Böyle bir dünyanın aktörü rasyonel olmak zorunda, M. Weber'in analizinde açıkça ifade ettiği gibi rasyonel olmayan her türlü etkinlik bilimsel anlama ve açıklamanın dışında tutulmakta. Yani hiyerarşik bir anlamlandırma dünyası içinde ekonomik ajanların eylemleri, kapitalist ilişkilerin tanımladığı bir gerçeklik içinde hareket ettiği ölçüde anlam kazanmakta. Ekonomi disiplini böylece ekonomik ajanları rasyonel birey olarak tanımlarken bu ajanların üretici ise kârını, tüketici ise faydasını maksimuma çıkaran birimler olduğunu ileri sürmekte. Genel geçer iktisadın temel referans noktası olan rasyonel birey, yani amaçlarına uygun olarak en uygun araçları seçen birey tanımı, varolan gerçekliği yani toplumu ontolojik olarak bireylerin karar ve etkinliklerine bağlı olarak analiz etmekte. Ekonomik analizin ontolojik referans noktası toplum değil, somut bireysel aktivitelerdir. Bu anlamda eleştirel olmayan iktisat yazını atomistik bir ontolojiden hareket eder, yani dünya farklı şeylerin bütünleşmiş toplamı olarak analiz edilirken, nedensellik ise farklı olaylar arasındaki dışsal ilişki

Genel geçer iktisadın temel referans noktası olan rasyonel birey, yani amaçlarına uygun olarak en uygun araçları seçen birey tanımı, varolan gerçekliği yani toplumu ontolojik olarak bireylerin karar ve etkinliklerine bağlı olarak analiz etmekte.

olarak tanımlanır. Sonuç olarak nesnel gerçeklik bir varoluş biçimi olarak bireylerden oluşurken özne olarak ise bireyler rasyonel kararları ile gerçekliği tanımlamakta. Böylece dünya özne ve nesne olarak iki farklı gerçekliğe ayrılırken, özne ve nesne ise bireyin ilişkili varlığında anlam bulmakta. Berkelayan dualizm olarak tanımlamayacağımız bu dünya da, bireysel özne aynı zamanda nihai olarak dünya hakkında bilgi edinen ve karar alandır. Böyle bir ontolojik çerçeve bir defa belirlendiğinde, verili gerçeğin bilgisine nasıl ulaşılacağı hakkında da temel çerçeve belirlenmiş olur. Buna göre; bilgi bireylerin düşünce ve sezgilerinin sonucunda oluşan bir gerçekliktir. Bir teorinin genel çerçevesini bize veren bu teorik öncüller bir sosyal teori ile karşı karşıya olduğumuzu işaret eder. Bu sosyal teori en kaba anlatımıyla toplumun bireyler toplumu olduğunu ve bireylerin de toplumu belirlediği yönünde bir gerçeklik üzerine inşa edilmiştir. Bu sosyal teoriye göre toplumdaki değerler ve ahlak; bireylerin tercih ve seçimlerinin bir özettir.

Eleştirel olmayan iktisat teorisinin genel çerçevesini verdikten sonra, özellikle iktisat teorisinde değişim ilişkin temel vurgumu yapmak istiyorum; A. Smith'den başlayarak günümüze kadar meşrulaştırma işlevini üstlendiği ölçüde belirleyici olan eleştirel olmayan iktisat öze ilişkin değişiklikler göstermemiştir. Ekonomik gerçekliği;

- yaşamın diğer alanları içinde uygulamaya ve çok daha belirleyici olan yönü ise,

- artan ölçüde disiplinary matrisin ya da teorisinin Lakatos anlamında sert çekirdeğini koruyucu yönde teknik kullanımında uzmanlaşmaya gidilmiştir,

Bu konuya oldukça önemli bulduğum için biraz daha ayrıntılandırmak istiyorum. A. Smith'en itibaren eleştirel olmayan iktisadın tanımladığı gerçeklik üç başlık altında toplanabilir;

- tam rekabetçi bir piyasanın var olduğu,
- bu piyasaların etkin olduğu ve,
- sürekli dengede olduğu yönündeki düşünce,

Weintraub'un açıkça dile getirdiği, eleştirel olmayan iktisadın Lakatosian anlamda sert çekirdeği ve araştırma programı bu değişkenler etrafında örgütlenmiştir. Sert çekirdeği oluşturan bu değişkenlerin geçerliliğini A. Smith formel olmayan bir çerçevede sunarken, Walras aynı çerçeveyi cebir kullanarak güçlendirmeye gitmiş, Pareto dengenin etkinliğini ispatlarken, Debreu ve Arrow matematiksel iktisat kullanarak teknik donanımın daha da artmasını sağlamışlar-

dır. 1970'li yıllar ise aynı sert çekirdeğin Barro ve Lucas tarafından yüksek matematik kullanılarak kendi içinde tamamen farklılaşan bir dilin gelişmesine yol açmıştır. Sosyal gerçeklik kapitalizmin başından itibaren önemli gelişmeler gösterirken, eleştirel olmayan iktisat önemli bir değişim geçirmeden teknik anlamda kullanılan araçların daha da gelişmesine neden olmuştur.

Burada bir konuya dikkatinizi çekmek istiyorum, sosyal gerçeklik karşısında teorisinin sert çekirdeğinin ısrarla korunması çabası, iktisat teorisinin sosyal gerçekliğin teorisinin değil de modellerin gerçekliğinin teorisi olma yönünde bir özelliğin gelişmesine neden olmuştur. Burada I. Kant'ın matematikçiler için ileri sürdüğü eleştiriyi, İktisadi matematiğin içinde hapseden iktisatçılar içinde tekrarlayabiliriz: "Matematikçiler (son dönem eleştirel olmayan iktisatçılar da diyebiliriz) gerçekliğin modelini yapma yerine modelin gerçekliği ile uğraşıyorlar.

Gerçekliğin modeli yerine, modelin gerçekliği ile uğraşmasına rağmen, ya da Mc Cloesky'in vurguladığı anlamda; "bu şansız/sönük bilimin" 1970'li yıllarda belirleyiciliğinin artmasının nedenini sorgulamamız gerekiyor. Burada kapitalist ilişkilere muşluk işlevini üstlenen iktisat disiplininin, 1970'li yıllarda kapitalist ilişkilerin dünya ölçeğinde belirleyiciliğinin artmasına paralel olarak belirleyiciliğinin de artmasının normal olduğunu söylememiz gerekiyor. Yani bu konuşma da çok fazla detaylandıramayacağım, iktisat teorisi ile toplumsal gerçeklik ve güç ilişkileri arasındaki hassas dengeler eleştirel olmayan iktisadın sadece öneminin artmasına neden olmamış, iktisat disiplini kapitalist ilişkilerin yeniden yapılanma süreci için gerekli değişiklikleri de meşrulaştırma işlevlerini üstlendiği ölçüde, genel geçer olma özelliğini güçlenerek korumuştur.

Burada konuşmam için anlamlı olan ikinci noktaya geçiyorum, 1970'li yıllardan sonra eleştirel olmayan iktisat, kapitalist ilişkilerin toplumsal ölçüde güç kazanmasına paralel olarak daha önce iktisat disiplinin tanımlamadığı alanları da analizlerine eklemeye başlamıştır. Burada önemle belirtilmesi gereken bu yeni sosyal alanların iktisat teorisi açısından ele alınması iktisat teorisi açısından önemli değişiklikler yaratmamış tam tersine, yukarıda genel çerçevesini çizmeye çalıştığım ontolojik, epistemolojik yaklaşım dolayında sorunlar ele alınmaya başlanmıştır. Farklı sosyal gerçeklikleri piyasa dengesi ve rasyonel bireyler açısından ele alan ilk ve önemli isim, G. Becker ev ekonomisi, insan sermayesi konusunda analizleri bu

anlamda kısa sürede diğer iktisatçıları temel tartışmalarının çerçevesini belirlemiştir. Özellikle son dönem makroiktisat açısından önem kazanan endojen büyüme teorileri ile birlikte iktisat disiplini bir dizi sosyal gerçekliği iktisat içine çekmişlerdir. Barro ve Lucas'ın da çalışmalarında belirleyici olan bu gelişme, aynı teorik çerçeve içinde kalarak farklı sosyal gerçeklikler analiz edilmeye başlanmış, örnek olarak Barro son çalışmalarında matematiksel bir dizi araç yardımıyla demokrasi ile büyüme arasındaki ilişkileri analiz etmeye çalışmıştır. Bu alanda son önemli gelişme ise G. Becker'in son kitabı olan Zevklerin Muhasebesi'dir. Bu çalış-

"Devlet elinde tutulacak okullardaysa eğitim giderlerini kapsayan ücretler alınmalı ve böylece devlet desteği görmeyen okullarla eşit koşullarda rekabet sağlanmalıdır".

ma ile yaşamın hemen hemen tüm alanları iktisat teorisinin eleştirel olmayan mantığı içinde analiz edilmeye çalışılmıştır. Burada iktisat teorisi için son zamanlarda gözlemlenen farklılaşmaları belki de en iyi bir iktisatçı, Keynesyen iktisatçı

dile getirmiştir. NBER konferanslarından birinde, A. Blinder son dönem yeni klasik iktisatçıların (özellikle genç iktisatçıları olarak bahsediyor) geliştirdiği matematiksel modellerin gerçekliği anlamının ötesinde, kendi teorik varsayımlarını koruma işlevini üstlendiğini ve bu anlamda bu modellerin iktisatçıları için bir ideolojik barikat olmanın ötesinde bir anlam ifade etmediğini belirtmiştir.

İktisat teorisinin bir yandan teknik kullanımının artması diğer yandan aynı teorik çerçeve ile geliştirilen teknikler aracılığıyla yaşamın diğer alanlarının da iktisat alanına çekilmesi üzerine detaylı şekilde durmamız gereken konular. Ama bu gelişmeler içinde biz üniversite kesimini belki de doğrudan etkileyen bir değişim ise, iktisat teorisinin eğitim konusunu da iktisat teorisi içinde analiz etmesidir. Burada yine sermayenin yeniden yapılanma stratejileri açısından yeni yatırım alanı olarak eğitimi görmesi, bilginin ekonomide öneminin artmasına bağlı olarak sistematik bilgi üreten birimler olarak üniversitelerin öneminin artması, merkez kapitalist ülkelerde eğitim konusunda uzmanlaşan sermayelerin yeni piyasalar yönelme anlamında çevre ülkelerinde yeni şubeler yani üniversiteler açması gibi bir dizi değişken süregelen eğitim üzerinde önemli etkileri olduğu ve dahası kapitalizmin ulaştığı aşama dolayında eğitimin işlevlerinin günlük

pratiklerde değişime girdiği bir dönemde iktisatçıları, iktisadın bir alt disiplini olarak gelişeceği eğitim ekonomisinin gelişmesine yol açacaktır.

İktisat teorisinin 1970'lerde neo-klasik bir çerçevede popüler olmasını sağlayan M. Friedman ve daha sonra çok daha kabul gören Hayek, G. Becker, son dönem iktisatçıları Lucas ve Barro eğitimin niçin iktisadi mekanizma içine çekilmesi gerektiği hakkında detaylı bilgiler sunmuşlardır. Eğitimin insanın toplumsal bir ortam içinde verili donanımının geliştirilmesine neden olduğu ve böylece de bireysel olanı toplumsallaştırdığı ölçüde, toplumsal olanın gelişmesine yol açtığını biliyoruz. Ama son dönem eğitim üzerine geliştirilen düşünceler, sorunu yukarıda genel çerçevesini verdiğim atomistik ontoloji çerçevesinde ele olarak eğitimi bireysel yarar ve maksimizasyon ile piyasa sürecine bağlı olarak analiz etme temel eğilim olmuştur. Bu eğilimi aslında kapitalizmin başlarında eğitimcilerinden Wilhem von Humboldt çok net bir şekilde işaret etmiştir; "Eskiler (yani yunanlılar) insanın, insan olarak tüm yeteneklerinin geliştirilmesine ve eğitilmesine çalışıyorlardı. Yeniler ise insanı bir refah, zenginlik ve kazanç gücü olmasına uygun olarak eğitmektedirler. Eskiler erdemli yeniler ise refahı aramaya yönelmişlerdir." İnsanın insan olarak gelişmesi yerine, eğitimi piyasanın bir girdisi ve bireye bir dizi zenginlik sağlayan bir değişken olarak analiz etmek için gösterilen çabalar ilginç. Sorunu piyasa-devlet karşılığı içinde ele alan M. Friedman, kamusal hizmetlerin kötü performansını "bürokratik sistem" dolaısıyla kamusal mantığa bağlamakta. Buna göre, kamusal hizmetlerin sunulmasında "kamu harcamalarının artışı, üretimde düşüşe neden olduğu ve böylece ekonomide "siyah delikler" in açılmasına yol açtığını belirtmekte. Siyah delik muhabetinden sonra "Her alanda olduğu gibi eğitimde de rekabetçi bir piyasa oluşturulması kaçınılmaz olduğu belirtilirken, eğitimin artık bir özel mal olduğu piyasada alınıp-satılabilir bir tür mal olduğu vurgulanmaya başlanmış. Bakın Friedman bu konuda ne diyor; özel kesimle devletin aynı anda eğitim hizmetini sunması sermaye açısından eşitsiz olarak pazarlanması gerektiğini belirtmekte; "Devlet elinde tutulacak okullardaysa eğitim giderlerini kapsayan ücretler alınmalı ve böylece devlet desteği görmeyen okullarla eşit koşullarda rekabet sağlanmalıdır".

Burada yapılan vurgu oldukça açık, devletin eğitim hizmetinden hızla vazgeçmesi ya da vazgeçmiyorsa da vereceği hizmetten yararlananların bu hizmetin karşılığını piyasa koşulları içinde yüklenmesi. Eğitim için kısaca ileri sürülen vurgular;

1997'de "İlk ve Tek" 1998'de Hâlâ "İlk ve Tek"

Gedik Menkul Değerler 1997 yılında, önemli bir güvenilirlik göstergesi olan, **"hiç temerrüde düşmemiş kurumlar"** arasında **üçüncü**, yaygın çalışma göstergesi olan **"sözleşme sayısı"**nda **sekizinci** ve kurumsal gücünün göstergesi olan **"toplam işlem hacmi"** sıralamasında **onsekizinci** olarak sektörün en iyileri arasında yer almıştır.

Gedik Menkul Değerler, "Türkiye'de EN ISO 9001 Kalite Güvence Belgesi'ni Almaya Hak Kazanmış İlk ve Tek Aracı Kurum Olma" unvanını sürdürmektedir. Gedik Menkul Değerler, siz sayın yatırımcılarımıza hizmetin en iyisini ve teknolojinin en yenisini, beklentilerinizin üstünde vermeye devam ediyor.

G GEDİK Menkul Değerler

Farklı poliçesiyle

Aksigorta

her an her yerde sizinle...

Güçlü finansal yapısı ile...

Türk sigorta sektöründeki güçlü finansal yapısı, 3,7 Trilyon'u geçen sermayesi ile Aksigorta'da her 28 saniyede bir poliçe kesiliyor...

Geniş acente ağıyla...

Aksigorta, aynı anlayışı paylaşan, ortak duygu ve ilkelerle çalışan 4 Bölge Müdürlüğü, 7 Bölge Temsilciliği ve 1260 acentesi, müşteri mutluluğuna verdiği önem ve hizmetleriyle Türkiye'nin her an her yerinde...

Eğitim hizmetleriyle...

Aksigorta "Geleceğe Yatırım Projesi" kapsamında, dünyada bir eşi sadece Japonya'da bulunan "Yangın ve Deprem Eğitim Merkezi" ile yangın ve deprem konusunda eğitiyor... gerçekleştirdiği resim yarışmalarıyla tehlikeler konusunda uyarıyor ve başarıları ödüllendiriyor.

AKSIGORTA

"Gerçek Hasarı Tam Olarak Hemen Öder."

İNTERNET: <http://www.aksigorta.com>

GENEL MÜDÜRLÜK:
Mecidiyeköy Mebusan Cad. No: 147
80040 Fındıklı İSTANBUL
Tel: (0212) 251 94 00
Faks: (0212) 244 25 01 - 243 08 61

ADANA BÖLGE MÜDÜRLÜĞÜ
Dört Eylül Sabancı İş Merkezi Kat: 1
No: 3 01060 ADANA
Tel: (0322) 363 09 40 - 363 12 48
Faks: (0322) 363 09 38

ANKARA BÖLGE MÜDÜRLÜĞÜ
Gazi Mustafa Kemal Bulvarı No: 137
06570 Maltepe ANKARA
Tel: (0312) 231 03 43 (8 Hat)
Faks: (0312) 231 50 02

İZMİR BÖLGE MÜDÜRLÜĞÜ
Fevzi Paşa Bulvarı No: 172 / 1 - A
35240 Basmane İZMİR
Tel: (0232) 489 63 34 (Pbx)
Faks: (0232) 483 23 34

KARADENİZ BÖLGE MÜDÜRLÜĞÜ
Kahramanmaraş Cad. Ticaret Mektep Sok.
Ustaömeroğlu Apt. No: 9 / 1 61200 TRABZON
Tel: (0462) 326 72 30
Faks: (0462) 326 71 45

ANADOLU YAKASI BÖLGE TEMSİLCİLİĞİ
Ali Nihat Tarlan Cad. Kahraman Sok.
Hoffman Plaza No: 2 Kat:1
81110 Bostancı / İSTANBUL
Tel: (0216) 463 17 71 - 463 17 48
Faks: (0216) 463 14 82

AVRUPA YAKASI BÖLGE TEMSİLCİLİĞİ
Kartalteppe Söğüt Sok. Uğur Han No: 3 Kat:1
Daire: 8 Kültürgeçmece İSTANBUL
Tel: (0212) 592 92 74 - 75 / 592 92 18
Faks: (0212) 599 71 14

ANTALYA BÖLGE TEMSİLCİLİĞİ
Konyaaltı Cad. Sıtkı Göksoy Apt.
No: 40 / 21 - 22 ANTALYA
Tel: (0242) 248 14 46 (4 Hat)
Faks: (0242) 248 14 49

ESKİŞEHİR BÖLGE TEMSİLCİLİĞİ
İsmet İnönü Cad. Bağkur İş Merkezi
No: 14 Daire: 19 ESKİŞEHİR
Tel: (0222) 230 32 74 - 75 / 230 29 47
Faks: (0222) 230 28 51

DENİZLİ BÖLGE TEMSİLCİLİĞİ
Altıntop Mah. 853. Sok.
No: 7 / 1 DENİZLİ
Tel: (0258) 265 34 17 - 265 35 49
Faks: (0258) 265 38 64

DIYARBAKIR BÖLGE TEMSİLCİLİĞİ
Yenişehir Mah. Ekinçiler Cad. Şahin Apt.
Kat: 1 / 4 DIYARBAKIR
Tel: (0412) 223 61 93 - 224 36 29 - 224 24 25
Faks: (0412) 223 98 32

GAZİANTEP BÖLGE TEMSİLCİLİĞİ
Değirmen Mah. Gazimühürpaşa Bulvarı
Kalın İş Merkezi Kat: 1 No: 65 GAZİANTEP
Tel: (0342) 230 06 88 - 230 81 49 - 231 49 74
Faks: (0342) 230 21 09

- kamunun eğitim için ayırdığı harcamayı azaltmak,

- kamunun sunduğu eğitim hizmetinden yararlananların bu hizmetin maliyetini yüklenmesi;

- en önemlisi eğitim hizmetinin sermaye tarafından sunulması, bu anlamda üretilip pazarlanması gibi farklı yöntemlerin varlığına neden olmuştur.

Sorun ekonominin kârlılık, rasyonellik ve etkinlik ölçütleri dolayımında ele alındığında, eğitimin bireysel/sosyal boyutu önemini kaybetmekte ve belirleyici olan eğitimin den yararlananlar için eğitimin gelecekteki getirisi, eğitimi üretenler için sağlayacağı kâr belirleyici olur. Gerçekten de 1970'lerden itibaren dünya ölçeğinde, eğitimin sosyal boyuttan uzaklaşarak bir sektöre döndüğünü rahatlıkla söyleyebiliriz. Geniş ölçekli bir çalışma F. Stewart'ın belirttiği gibi, "Karanlık Çağlardan beri eğitimin yaygınlaşmasından, ilk defa bu kadar büyük ölçekli bir gerileme" gerçekleşmiştir.

Eğitimin verili işlevlerindeki dönüşüm, Şili, İngiltere, ABD, Porto-Riko gibi bir çok ülkede uygulanmaya konmuş çok daha önemlisi bu konuda olumsuz sonuçlarda F. Stewart'ında dile getirdiği gibi olumsuzlukları bile açığa çıkmaya başlamıştır. Ülkemizde ise bilineceği üzere son zamanlarda genel olarak eğitim sisteminde özel olarak ise üniversite eğitim sisteminde önemli değişimler gerçekleşmekte. Bir yandan kamusal kaynakların kısıtlanması ile kamu üniversitelerinde nitelik kaybı olurken, diğer yandan aynı kamu üniversiteleri yetersiz kaynaklar nedeni ile ürettiği bilgi ve hizmetleri artan oranda ticarileştirme eğilimine girmiştir. Diğer yandan ise, hızla sayıları artan özel üniversitelerin varlığı ise kendi başına eğitimden yararlanma olanağını sadece ekonomik donanım güce indirgemesinin yanı sıra, çok daha anlamsız bir gelişme ile kamu kaynaklarının kamu üniversitelerine aktarılmasında cimrice davrananlar, özel üniversitelere kaynak aktarma için bir dizi mekanizmayı yaşama geçirmeye çalışıyorlar. Ama bunlardan daha kötüsü ve adalet ilkesi açısından akıl almaz olan kısmı, kamu üniversitelerindeki öğretim elemanlarının yetersiz ekonomik donanımından faydalanan özel üniversitelerin, buradaki öğretim elemanlarını transfer etmesi ve belirli bir başarı göstererek kamu üniversitelerini kaza-

nan öğrencilerin bir dizi bilgi donanımından mahrum kalmasına yol açmıştır.

Tüm bu gelişmelerin ötesinde bizleri çok daha yakından etkileyecek Yeni YÜK Yasa Tasarısı, yukarıda genel çerçevesini verdiğimiz eğitimin ekonomik alan içinde analizine uygun bir dizi özelliği içermekte. Bizleri çok ilgilendirmesine karşın, Taslak'a karşı genel bir ilgisizliğin belirleyici olduğunu görüyoruz. Üniversite öğretimindeki önemli değişimleri içeren bu Taslağı tanımlayan temel özellik; üniversitelerin temel işlevinin öğrenimde daha çok piyasa sürecine nitelikli meta olarak bilgi üreten (girişimci üniversite modeli) çerçeve içinde tanımlanmasıdır. Diğer yandan sayıları gittikçe artan özel üniversiteler için yasal zemin ve bir dizi finansal destek sağlanmaktadır. Bir diğer ısrarlı vurgu ise, üniversite-sanayi işbirliğini geliştirecek bir dizi uygulamanın başlatılıyor olması (Meslek ve Teknik Eğitim Bölgeleri" adı verilen uygulama).

Üniversiteleri proje yönelimli bilimsel faaliyetlerle yönlendiren yeni Tasar'da belki de en çok eleştirilecek nokta, öğretim elemanının kendisini metalaştıracak paralı profesörlük uygulamasına olanak tanınmasıdır. Üniversitelerin firmalaşması yönündeki önemli bir diğer değişiklik ise, öğrencilerin ders saati ücreti ile üniversite içinde çalıştırılması yönündeki vurgudur. Özellikle Amerika üniversitelerinde son dönem öğrenci tepkilerinde açığa çıkan bir olgu olan öğrencilerin proje yönelimli üniversitelerde işçileşmesi olgusu, bu madde ile Türkiye'de uygulanmaya sokulmak isteniyor.

Yukarıdaki sıraladığım eğitime ilişkin değişimler sadece sistemin değişmesi anlamına gelmiyor, fakat çok daha önemlisi eğitimin içeriğinin de değişmesine yol açıyor. Piyasa sürecine girdi olabilecek bilgiler, disiplinler özel önem kazanırken, tarihsel ve sosyal gerçekliği ve belki de estetik-sanatsal yönelimli bilgilenme biçimleri gittikçe gözden düşmekte. İktisat eğitimi açısından sorun çok daha büyümekte. Sevgili Kaya Ardic hocamızın genel çerçevesini çizdiği Türkiye'de iktisat eğitimi, son dönem değişimlere bağlı olarak çok daha sorunlu hale gelecek, geldi bile. Öğrencilere daha çok piyasa sürecinde işe yarayacak bilgiler iktisat açısından önem kazanmış, iktisat teorisi önemini yitirirken, artan ölçüde işletme mühendislik ve fi-

nans egemen olmuştur. Ders programlarında işletme ve finans ağırlıklı derslerin egemen hale geldiğini, iktisat teorisinde ise hala 1970'lere ait ISLM eğrilerinin genel çerçevesinin çizdiği bir iktisat eğitiminin belirleyici olduğunu görüyoruz.

Burada bu kadar eleştiriden sonra yanlış anlaşıl-maması için bir konuyu işaret etmek istiyorum, sevgili Oktay hocamız dile getirdi, eğitim, pratik süreçlerde tabi ki işe yarayacak, yaşamın çok daha kolaylaşması için gereken donanımı sağlayacak, ama sorun, üniversiteler bunu yaparken toplumun diğer kesimler karşısında özgürlüğünü koruduğu ölçüde gerçekleşmesi gerekiyor. Üniversiteler ne girişimcilerin belirleyiciliği altına girmeli, ne de kendisi Amerika üniversitelerinde gözlemlendiği gibi girişimci olmalı, üniversite özgür üniversite olarak, Taner hocamızın da belirttiği gibi teorik düzeyi tutturmak, öğrencilerin soyutlama yeteneğini geliştirmek gerekiyor.

Belki bir son nokta, Oktay hocanın verdiği anlamlı bir bilgiyi zenginleştirmek istiyorum; son zamanlarda eğitim kalitesini artırma adına dışarıya yollanan öğrencilere ayrılan kaynak, YÖK'ün kendi içinde eleştirdiği bir miktar. Türkiye'deki üniversitelere ayrılan toplam kaynak 40 milyon dolar iken, dışarıya yollanan kaynaklar 70 milyon doları buluyor. Burada bu kaynak aktarımı çok önemli, diğer yandan YÖK'ten bu yönde eleştiriler de çok anlamlı ama, burada başka bir eğilimin önemli olduğunu düşünüyorum. Son zamanlarda gözlemlediğimiz bir eğilim ise artık birer şirkete dönüşen uluslararası düzeydeki üniversitelerin bizim gibi ülkelerde mantar gibi çoğalan özel üniversitelerle ittifak içine girmesi, bir anlamda artık kaynakları kaynağında tüketme yönünde bir gelişmeden bahsedebiliriz.

Evet eleştirel olmayan iktisat teorisinin genel çerçevesini belirlediği, meşruluğunu sağladığı bu son döneme ait değişimler, özellikle eğitim açısından bizleri yakından ilgilendirmekte, fakat bizlere hüznün veren şey ise bu değişim hakkında yeteri kadar ilgilenmemiz ve gündemimize almamamızdır.

Konuşmamı burada bitiriyorum, teşekkürler.

Şimdi, söz sırası, değerli Hocamız Gülten Kazgan'da.

Ben, çok mutlu oluyorum Gülten Kazgan'ın aynı zamanda öğrencisiyim de.

Buyurun Hocam.

Gülten Kazgan – Efendim, çok teşekkür ederim.

Efendim, Ben, önce İktisat fakültesi Mezunları

Cemiyeti'ne gösterdikleri çaba dolayısıyla teşekkür etmek istiyorum. Bir dergiyi düzenli olarak çıkarıyorlar, her yıl aksatmadan bu haftayı düzenliyorlar ve bizleri bir araya getiriyorlar. Fakültenin yapamadığını Mezunlar Derneği yapıyor.

Gelelim konumuza, bana öyle geliyor ki, gerek dünyanın nereye gittiği gerek dünyanın gittiği yolda iktisat biliminin nereye gittiği, gerek bunların içerisinde üniversitelerin nereye gittiği konularını anlayabilmek için bir tek şeye bakmak lazım. O da, Amerika Birleşik Devletleri neyi hedefliyor, nasıl bir dünya tasarlıyor ve bu tasarım içinde ekonomiye, üniversitelere nasıl bir yer biçiyor. Bunu bilmeden, zannediyorum ki, iktisat bilimi nereye gidiyor, elit üniversiteler nereye gidiyor, Türkiye nerede bunların hiçbirini saptayamayız. Benim kanaatim o ki, Amerika Birleşik Devletleri bir dünya imparatorluğu kurmaya gidiyor. Küreselleşme diye, 1980'li yılların başından itibaren devreye sokulan ve 1990'lı yıllarda ivme kazanan akım, tamamen bir küresel ekonomi kurup, bunun zirvesinde Amerika Birleşik Devletlerinin olmasını hedefliyor. Bir küresel ekonomi yaratılması için ne gerekiyorsa diğer ülkeleri ya ikna yoluyla katmayı ya da eğer yapmazsan dışlanırsın gibi birazcık tehdit yoluyla, değişik yöntemler kullanarak böyle bir küresel sistem oluşturulmasına çalışıyor. Nitekim, küreselleşme diye, serbestleşme, devletin ekonomideki işlevinin minimuma indirilmesi, özelleştirme, dünya ile bütünleşme gibi kavramlar slogan olarak önümüze geldi. Devletlerin ekonomi politikaları oluşturulurken kendi hedefleri öncelik olmaktan çıktı, bu dört öge öncelik alırdı.

Bu bağlamda, tabii, ekonomi bilimi de, bütün bilimler gibi, Amerika Birleşik Devletleri kaynaklı olmaya başladı. Amerika Birleşik Devletlerinde geliştirilen ekonomi bilimi dışında bir ekonomi bilimi dünyada neredeyse yok. Avrupa'da İngiltere'nin sesi hâlâ çıkabiliyor olsa da, o dahi tam değil. Kıta Avrupası'nın bütün dünya ticaretindeki büyük yeri, zenginliği, AB'de bütünleşmenin getirdiği politik güce rağmen, biraz Fransa, matematiksel iktisat ile iktisat yazınına giriyor, biraz da, son zamanlarda İtalya. Ama, ne dünya ekonomisindeki yerleri ne ticaretteki yerleri Avrupa ülkelerinin ekonomi bilimindeki yerleriyle hiç çıkışmıyor. Amerika, burada, egemen, bilime egemen olduğu için, tabii, kullandığımız ders kitaplarına da egemen. İngilizce ders kitapları kullanmasanız da, herhangi bir dilde ya da Türkçe yazılan ders kitapları, Amerikan örneklerine göre yazıldıkları için doğrudan oradaki gelişmeleri bize yansıtıyor.

Yine gördüğüm kadarı, Amerika Birleşik Devletleri, bu küresel ve tamamen serbestleşmiş, özelleşmiş, bütünleşmiş, kârlılık kıstaslarına göre işleyen ekonomiyi sermayesinin egemenliği için hedefliyor. Böyle bir dünya içerisinde çokuluslu şirketler, kendi çıkarları için tamamen serbest hareket edecek, finans kapital dediğimiz likit durumundaki sermaye en kârlı gördüğü yerde yatırım yapacak, ulus-devletin sermayeyi sınırlama gücü olmayacak, öyle ki, ulus devletlerin kendilerine koydukları hedefler devreden çıkacak. Zaten bugünlerde, ulusal ekonomi politikası giderek gücünü yitirmeye başladı. Daha önceki önceliklerimiz ekonominin büyümesi, ona göre sanayileşme, ona göre planlama işsizliğin azalması, gelir bölüşümünün iyileşmesiydi; bunların hiçbirisi artık yok. Şimdi, bir ülkenin başarı kıstasları arasında bu öncelik alan olayları ne ölçüde başarıyla gerçekleştirdiği gündeme geliyor; ne kadar özelleştirdiniz, ne kadar bütünleştiniz, ne kadar serbestleştiniz, ne kadar yabancı sermayeye kapınızı açtınız?

Tabii, böyle bir dünyada bütün kıstaslar değişti. Kıstaslar neler oldu? kıstaslar şunlar: yalnız özel şirketler değil, aşağı yukarı her kurum kâr maksimizasyonuna göre çalışır hale geldi. Her mal, her hizmet bir fiyat karşılığı sunulur olma durumuna girdi. Daha önceki dünyada, refah devleti hedefleniyor sağlık, eğitim, ücretsiz olacak diye düşünülüyordu. Bu hizmetler kamuya açık olacak, burada bir fiyat ögesi mevcut bulunmayacaktı; ama, bugünkü dünyada, yavaş yavaş üniversiteler de, sağlık hizmetleri de, sosyal güvenlik de paralı olmaya başladı. Yani, her şeyin fiyatı olan bir dünya, gittiğimiz yer. Üniversitelerin içinde yer aldığı dünya bu olunca, tabii, üniversiteler giderek daha fazla ücretli olmaya, bilim adamı dediğimiz adamlar, projeler yoluyla kendi finansal kaynaklarını sağlama-yaya yöneldiler.

Yine, gördüğüm kadarı, 21 inci Yüzyılda Amerika Birleşik Devletleri, bir uzay çağına doğru yönelecek. Yani, dünyada küresel imparatorluğu kuracak, artı, uzayda, ayda birtakım bilimsel çalışma tesisleri, turistik tesisler ile oraya uzantısı olacak; birtakım hammaddelerin uzaydan dünyaya getirilmesi, uzaydan yansıtılan enerji kaynakları yoluyla yeryüzüne sağlanacak enerji söz konusu olacak. ABD, teknolojik olanaklarını tümüyle uzay çağına hazırlıyor gibi görüyorum ben; ve dolayısıyla, bugün nerede durduğumuzu, ekonomi biliminin nerede olduğunu bütün bu olgular

çerçevesinde düşünmemiz gerektiğini söylemek istiyorum.

Bu değişim sürecinde, ekonomi bilimi giderek çok boyutlu bir bilimden tek boyutlu bir bilime doğru evrildi. Daha önce, özellikle 1930'lu ve 1980'li yıllar arasında iymesi artmış olan bir okul çeşitlenmesi vardı. Bu çeşitlenme içerisinde değişik okullar ortaya çıkmıştı. Bir yanda iktisadî kalkınma okulu, gelişmiş ülkelerin toplumsal, ekonomik yapılarına göre, daha çok gelişmekte olan ülkeler için politika formülasyonu-

nuna yönelik olarak çalışı-yordu. Bu okul 1980 sonrası dünyada aşağı yukarı rafa kalktı, bu alanda yeni kuramlar artık yok. Yok olmasının nedeni çok açık; çünkü, dünya o kuramlar çerçevesinde oluşturulan politikaları uygulamaya

elverişli olmaktan çıktı; ulus devletler kendi hedeflerine göre politika uygulama durumunda olmayınca, iktisadî kalkınma okulu diye bir okula da gerek kalmadı.

Aynı şekilde, Keynes okulu, bildiğiniz gibi, 1970'li yılların ortasına kadar, gelişmiş ülkelerin makro politikalarının ayarlanmasında aşağı yukarı anahtar bir okuldur, o da devre dışı kaldı. Enflasyona yol açtı, Keynesçi politikalar diye bir gerekçeyle rafa kalktı. Nedeni çok açık; çünkü, bugünün serbestleşen, bütünleşen dünyasında bir ülkenin "eyvah, benim işsizim var, kamu harcamalarını artırayım, bütçe açıkları vereyim" dediği anda, bildiğiniz süreçler hemen devreye giriyor. Bu süreç içerisinde o politika uygulanabilir olmaktan çıkınca, Keynes okulu da devre dışı kaldı. Daha önceki dönemlerden kalma bir ulusal iktisat okulu vardı, Alman kökenli. O da, aynı şekilde devre dışı kaldı. Çünkü, ulus-devlet bağımsız biçimde ekonomi politikaları oluşturamıyor.

Marksist iktisat, tamamen bir tarafa itildi; Sovyetler Birliği çöktükten sonra denildi ki, "işte denendi, sonuç belli, öyleyse buna gerek yoktur" Dolayısıyla, bugünün dünyasında 19'uncu yüzyılın ikinci yarısında neoklasik okul diye kurulmuş olan okul, temelde iktisat biliminin dayandığı kuramlar olarak tek kaynak oldu. Makro iktisada bakarsanız benim gördüğüm kadarı, temel işlevi Keynes'in ne kadar yanlış olduğunu ispatlamak. Bunun için, her şey seferber edildi. Böyle makro iktisat olmaz çünkü, negatif bilim olmaz, sadece bir şeyin yanlış olduğunu ispatlamak için tek boyutlu bilim olamaz, onun yerine bir şey ikame etme-

niz lazım. İkame ettiğinizde, "devlet piyasadan çekilsin, her şeyi serbest bırak, işçi ücretleri düşsün, sosyal devleti ortadan kaldır; işçi ücretleri rahatça düştüğü zaman, her şey kendi yerine gelir" diye de bir makro iktisat var artık. Böyle olunca, bunda temel; neoklasik iktisada döndü. Neoklasik iktisat, aslında, iktisadın pozitif bilimlere en yakın olan, onunla en içli dışlı olan okulu; zaten geliştirilmesine matematikçiler, fizikçiler, pozitif bilimciler, mühendisler büyük ölçüde katkı yapmışlar. Bu açıdan bir pozitif bilime, yakın sağlam tarafı var; ama, serbest piyasa için ideolojik saplantısı da var. Hep şunu düşünürüm: arz talep eğrisi kesişti, kesişme noktasında fiyat-miktar dengeye geldi diyoruz, talep eğrisinin alt tarafında kalan, o fiyatı veremediği için o fiyattan malı satın alamayan bir grup var. O ne oldu? İktisatın dengesine girmiyor. Dolayısıyla, bugünkü iktisat o fiyat dengesini kanun gibi koyan; ama, aşağı tarafa kaldığı için o malı satın alamayanı tamamen dışlayan bir iktisat oldu. Ama, bakarsanız, pozitif bilime de giderek yaklaşan bir iktisat oldu. İnsanı giderek dışladı, işsizlik fakirlik sorun değil, etkinlik en önemli olay oldu. Eğer fakirler varsa o sosyal bir sorun, onunla başkaları meşgul, örneğin sivil toplum örgütleri meşgul olur. Zaten, devletin kaynağı yok, elinde kaynak da kalmıyor giderek. İşte, böyle bir garip dünyaya gidiyoruz: uzaya açılmış, küreselleşmiş bir imparatoru var. O imparator yeryüzüyle de meşgul, uzayla da meşgul. Bizim gibiler, böcekler gibi görülüyor tabii uzaydan, belki hiç görünmüyoruz bile. Kısacası, ilgi alanında, insanın iyice yok olduğu, fakat, bilime de iyice yaklaşmış bir iktisatla karşı karşıyayız bugün. Bunu kabul etsek de etmesek de, olay bu.

Nobel ödülü alanlara bakarsanız, bunların içerisinde en büyük sayıda ödülün, ekonometri kuramına ve, matematiksel iktisada katkı yapanlar ya da Keynes'in devredışı kalmasına katkı yapanlar ya da iktisat tarihini giderek ekonometrik tekniklerle incelemeyi becerenlere gittiğini görürsünüz. Bu, tabii, iktisadın, pozitif bilimlere iyice yaklaştığı; ama, insan boyutunun da iyice devreden çıktığı bir bilim olma yolunda evrildiğini gösteriyor.

Ben, dünyadaki değişmelerin tek boyutlu olduğunu hiçbir zaman düşünmedim. Şöyle ki, eğer, değiş-

meler, toplumda ya da toplumlar arasında var olan çelişkileri giderek derinleştiriyorsa, mutlaka buna karşı birtakım akımlar ortaya çıkacaktır. İlginçtir, iktisat kuramları tarihini incellerseniz görürsünüz ki, bilim olarak iktisadın evrimi sürekli karşıtlıklarla ortaya çıkmıştır. Yani, klasik iktisat, sosyalist akım; neoklasik iktisat, Keynesçi akım, kalkınma okulu, vesaire gibi. Bu karşıtlıklar soyut bir olay değildir. Toplumda

ortaya çıkan çelişkilerin yansımasıdır; yani, eğer, 19'uncu yüzyıl Avrupasında büyük işçi hareketleri, ayaklanmaları, işçi sefaleti olmasaydı, bir Marksist okul ortaya çıkmazdı. Çıkarsa dahi, anlamı olmazdı, tutulmazdı. Eğer etkili oluyorsa, anlamlı oluyorsa, onun nedeni toplumdaki bu çelişkilerdir. Aynı şekilde 1929'da büyük depresyon patlak verirken neo-klasik okul yaya kal-

masaydı, Keynes bu kadar güçle yazında ve uygulamada yer alamazdı.

Şimdi, benim gördüğüm, bu küreselleşen, uzaylaşan yeni ortamda, dünyadaki birtakım çelişkiler giderek derinleşiyor. Her ülkede, Amerika Birleşik Devletleri dahil, gelir bölüşümünde müthiş bir bozulma var. Dünya çapında gelir bölüşümünde bozulma var. Aynı zamanda dünya çapında yeni düzene uyamadığı için dışlanan ülkeler var. Örneğin kimse, Bangladeş'in ne olduğunu ne arıyor ne soruyor. Ama, Hindistan'la herkes ilgili; çünkü, Hindistan digital teknolojiye girmiş, computer software alanında gösterdiği başarıyla bir rakip hale gelmiş. Yabancı sermayeyi o alana çekerek bir ivme vermiş o alandaki sanayiine. Oysa bu ikisi sınırdaş ülkeler, galiba etnik olarak da çok farklı insanlar değil. Ama, öyle olduğu halde, Hindistan gündemde, Bangladeş yok. Aynı şekilde, geliniz, Afrika'ya: kuzeydeki petrol dışında Afrika ile kimsenin ilgilendiği yok; Zaire'de ne olur, Uganda'da ne olur, Kenya'da ne olur; kimse onlarla ilgili değil. Bunlar tek ürünli ülkeler, kakao, kahve, muz, bilmem ne. Dolayısıyla, bir rekabet yaratma durumları falan yok, dışlanmışlar, süreç dışında kalmışlar.

Kısacası, yeni düzen dengesizlik, dışlanmışlık gelir bölüşümünün bozulması, var olan süreçlere katılamayan toplum kesitleri, yaratıyor. Öbür tarafta da, sürece katılmış yüksek eğitilmiş, becerili, çağın teknolojik gereklerini yerine getirebilen bir kesim var. Gi-

Parasallaşan dünyada aydın denen düşünen insanların sayısı giderek azaldı, onlar da paracı oldular.

Bundan ötürü, bu parasallaşma süreci, 19'uncu Yüzyıldan farklı olarak bugünün dünyasında kendi çıkarı dışında düşünebilecek, olaylara ayna tutacak insanların sayısını da çok kısıtladı.

derek bunlar birbirlerinden ayrılıyorlar. Bu nedenle, sanıyorum ki, yakın zamanda, bir yerlerde birtakım düşünen adamlar bu tepkileri dile getirecek kuramları, okulları yaratacaklardır. Çünkü, dünya bugünkü haliyle tepkisiz olamaz diye düşünüyorum. Gerçi, bir önemli gerçek de şu: Parasallaşan dünyada aydın denen düşünen insanların sayısı giderek azaldı, onlar da paracı oldular. Bundan ötürü, bu parasallaşma süreci, 19'uncu Yüzyıldan farklı olarak bugünün dünyasında kendi çıkarı dışında düşünilebilecek, olaylara ayna tutacak insanların sayısını da çok kısıtladı; ama, mutlaka böyle insanların bir yerden çıkacağını düşünüyorum. Bu, belki Orta Afrika'dan olacak, niçin olmasın; Nobel ödüllü edebiyatçılar çıkardıklarına göre.

Başkan – Onlar matematik bilmiyor efendim.

Gülten Kazgan – Ama tepkileri dile getirmek için yalnız matematik değil, önce, fikir lazım. Matematik o fikirlerin bir ifadesi olduğu ölçüde anlamlı olabilir. O açıdan önümüzdeki yıllarda bir tarafta neoklasik iktisat yine aynen gidecek, matematiksel, ekonometrik okullarıyla; ama, öbür tarafta da, bu tepkileri dile getiren önemli akımlar ortaya çıkacak. İşin ilginç, Amerika'da bunun nüvelerini görmemek mümkün değil. Radical Political Economists diye bir grup çıktı örneğin. Bunlar matematikçi falan değiller; ama, işte toplumda biriken bu tepkileri dile getiriyorlar. Bizim gibi ülkeler, ne yazık ki, özellikle aydınları katında uydulaşmaya çok yatkın oldukları için, bu tepkileri dahi duymuyorlar.

İşte belirtmek istediğim nokta bu. Bir yandan neoklasik iktisat giderek matematiksel, daha fazla ekonometrik teknikler kullanan, serbest piyasa varsayımları altında giden böyle bir egemen akım olarak devam edecek; ama, bunun karşısında, dünyanın dışlanmışlarının, ezilmişlerinin durumunu dile getiren yeni akımlar mutlaka ortaya çıkacak. Bunların, çok isterdim ki, bizim gibi gelişmekte olan dünyadan sözcüleri olsun; beyinleri uydulaşmış olmayan kimseler yeniliklere açık düşünceli aydınlar bu formülasyonları yapabilsinler. Bunların sözcüleri de eğer Amerika'dan çıkarsa hiç şaşımayalım.

Gelelim üniversitelere: üniversiteler, tabii var olan dünyanın getirdiği koşulların dışında kalamıyorlar. Yani, onlar da fiyatlı, kâr maksimizasyonlu dünyaya uydukları zaman, projeler yaparak ya da yapılan projelerde, ücretli çalışarak öğrenci katkısı sağlayarak para kazanan, ve buna göre durumunu iyileştiren üniversiteler olmak yolunda gidiyorlar. Türkiye'deki üniversiteler bunun ne kadar dışında kalabilir, bilmiyorum; ama, eğilimler bizdeki üniversitelerin de giderek

bu alanda etkinliklerini sürdürmesi yolunda. Çağın getirdiği baskıların dışında kalmak mümkün değil. Buna tepki gösterdiğiniz zaman, bu tepkileri sadece dile getirmekle kalmayıp, tepkilerin etkinliğini sağlayacak birtakım kurumlaşmaları da birlikte sağlayabilmek gerekiyor. Ama, bugünün dünyasında bildiğiniz gibi, siyasal partiler de tek boyutlu oldular; oysa bu tepkilerin kurumlaştırılmasının aracı siyasal partilerdir. Onlar da tek boyutlu hale geldi. Avrupa'daki Marksist, sosyalist akımlar tümden bitti. Sosyal demokrat diye yola çıkan partiler, isterseniz, Fransa'dakini, isterseniz İngiltere'dekini alın, isterseniz Almanya'dakini alın, hepsi giderek merkez sağ ekonomi politikalarının uygulayıcıları haline geldiler. Dolayısıyla, bu tepkilerin kurumlaşması nasıl olur; öngörmek zor.

Çok teşekkür ederim efendim.

Başkan – Hakikaten Sayın Hocamıza ben de teşekkür ediyorum, yani, insan ne kadar yaşlanırsa yaşlansın, Hocasını dinleyince, hakikaten bir garip oluyor, bazı şeyleri yeniden algılıyor gibi geliyor bana. Ben de şimdi algılamaya başladım ki, niye bizim gibi ülkelerin başına iktisatçılar değil de -hoş, gelince, onun da ne olduğunu da gördük; ama, neyse- daha çok mühendisler geliyor, başbakan oluyor, cumhurbaşkanı oluyor. Sabah ve akşamı karşılaştırdığımda bayağı enterasan bir sonuca vardım.

Müsaadenizle, bir de, Nobel'den bahsetti Değerli Hocam, müsaadelerine sığınarak, bir yanlışım varsa düzeltin lütfen, çok enterasan bir macerası vardır bu Nobelin biliyorsunuz. Murdall diye ünlü bir İsveçli iktisatçı, bu Asya ülkeleri adam olmaz diye eser yazmıştır ve Nobel kazanmıştır. Asya ülkeleri kaplan oldu sonradan; ama, adam öldü tabii. Onlar kaplan oldular; fakat, sonradan şimdi ünlü üniversitelerimiz var, ünlü matematik formülleri kullanıyorlar, işte Princetonlar, Harvardlar, Stanfordlar, LSE'ler vesairler, onlar da bu kaplanların can çekişmeye başladığından böyle bir sene evveli falan demiyorum, bütün simülasyonlara falan rağmen üç ay evvel bile, bu kaplanların ne olacağını fark etmediler ya da belki fark ettiler, söylemediler, o Dünya Bankası'nın ünlü adamları. Şimdi, kaplanlar can çekişiyor, biz de iktisadî hâlâ bilim diye burada irdeliyoruz. Allah, sonumuzu hayır eylesin diyeyim istiyorsanız.

Gülten Kazgan - Bilim konusunda bir şey söyleyeceğim izin verirseniz.

Başkan – Buyurun.

Gülten Kazgan – Efendim, iktisadın bilimsel yanını hiçbir tarafa atmıyorum. Nedeni de nedir, bili-

yor musunuz; tıp biliminin durumu. Şu tıp bilimi kadar moda değiştiren, kurallarını 180 derece değiştirdiğini yaşamım süresince gördüğüm bir dal bilim sayılıyorsa, iktisat haydi haydi bilim. Hiç olmazsa para miktarı artarsa enflasyon olacağını kesinlikle biliyoruz.

Başkan – Hocam, müsaade ederseniz, bir şey anlatayım.

İngiltere’de bir dönemde doktorlar grev yapmışlar, ölüm oranları düşmüş, gerçekten.

Gülten Kazgan – Yüzde yüz doğruluğuna inanıyorum, bunun.

Başkan – Şimdi, konuşma sırası Hasan Kirmanoğlu’nda.

Buyurun.

Hasan Kirmanoğlu – Ercan Bey dışında benden önce konuşanların hepsi hocam oldu. Dolayısıyla, hocalarımın hoşgörüsüne sığınmak suretiyle, şu ana kadar söylenenlerin -ne yapayım, ben öyle düşünüyorum- tam tersini söylemek ya da ifade etmek amacıyla ve niyetindeyim.

Yaklaşık son yirmibeş-otuz yıl süresince ortaya çıkan iktisat teorisindeki gelişmeler dikkate alındığında ki, Kaya Bey biraz önce zamanın verdiği ölçüde, zamanın getirdiği kısıt çerçevesinde çok hızlı biçimde geçmek zorunda kaldı; ama, yine de güzel bir ekspoze yaptı. Bu gelişmeleri, sonuçta bir cümleyle ifade etmek gerekirse, iktisadın gerçekten de giderek ideolojik boyutunun ortadan kalkmakta olduğunu; ama, buna karşılık ve iyi ki, bilim tarafının önplana çıkmakta olduğunu görüyoruz.

Ben, öyle düşünüyorum ve böyle bir gelişmeden de kendi hesabıma şahsen mutluluk duyuyorum. İktisat, pek tabii -altını çizerek, söylemek durumunda- bir mühendislik dalıdır ve böyle de olması gerekir.

Şimdi, aslında bu konuda başka örnekler düşünmüştüm; ama, geçenlerde İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti’nin İktisat Dergisinin 376 numaralı sayısında Taner Cangil isimli bir arkadaşın, üniversiteye, akademiye veya iktisat isimli yazısında gördüğüm bir örneğin, bütünüyle çarpıcı bir şekilde biraz önce ifade ettiğim temel ve esas görüşümü ispat ettiği kanaatini taşıyorum. Taner Cangil isimli arkadaşımızın verdiği örnek şu; büyümekte olan bir ekonomide bu büyümeden farklı sosyal sınıfların eşit olarak ne miktar ve nasıl pay alacakları, hem ideolojik hem politik hem de

matematik sorusudur. Şimdi, her yerde olan işbölümünü biz niye sosyal bilimlere çerçevesinde kullanmayalım ki, kastettiğim ya da ifade etmek istediğim husus şu: Bazı toplumlarda bazı zamanlarda insanlar toplumsal gelirden, özellikle bazı konjonktürlerde farklı toplumsal sınıflar daha fazla pay almak istiyorlar ve bu gelir bölüşümünün daha adil olmasını talep ediyorlar.

Bu çerçevede özellikle bazı iktisatçılar da biraz önce sözünü ettiğim soruyu kendilerine soruyorlar. Bu sorunun neden bazı toplumlarda, bazı zamanlarda sadece sorulduğu, bazı toplumlarda başka bazı zamanlarda sorulmadığıyla bırakalım da sosyologlar ilgilensin, bırakalım protologlar ilgilensin. Biz, böyle bir soruyu eğer soldan düşünen, soldan iktisatçılarsak, bir ideolojik ve politik bir soru olarak soralım; ama, şunu da unutmayalım ki, bu sorunun cevabı, kabul etsek de, etmesek de, beğensek de beğenmesek de, sadece ve sadece matematiksel olarak verilebilir. Benim şahsî ve samimî düşüncem bu.

Şimdi, bu açıdan baktığımız vakit, iktisattaki, kastetilen iktisat teorisi ya da iktisadî düşünce doğal olarak. İnsanın yeri, daha doğrusu yeri olmaması iddiası, bana biraz önce sözünü ettiğim husus açısından baktığımızda, çok uygun olmayan bir kaygı gibi geliyor. Biz, özellikle iktisat öğretimi çerçevesinde zaman zaman haklı, zaman zaman haksız olarak, küçümsediğiniz, teknik dediğiniz, işin ideolojik tarafını bir tarafa bırakıyor. Bilindiği gibi, bu işin; yani, kantitatif tekniklerin ya da yöntemlerin iki boyutu var. Bir, teorik iktisatta kullanılan ileri düzeyde matematik, diğeri ise ampirik sınamalarda iktisatçıların kullandığı ekonometrik modeller.

Dünya üniversitelerinde, mesela, Amerika’da yapılıyorsa, o demeye geldi açıkçası. Burada da yapılmak durumunda; bence, evet, yapılmak durumunda. Biraz önce konuşmamın başında söylediğim sorunun cevabını sadece matematiksel olarak verebiliriz; ama, böyle bir soruyu sormayız ya da sormak isteriz. Aynı şekilde, biz, öğrencilere iyi bir biçimde ekonometriyi öğretilim, ondan sonra, isterse, o ekonometri bilgisiyle öğrenci reel ücretle emek verimliliği arasındaki ilişkiyi incelesin, isterse gitsin borsanın bilmem ne aracı kuruluşunda hisse senetleri prediksini yapsın; bu, bizi ilgilendirmemeli.

Bizim özellikle üstünde durmamız gereken husus, matematiği ve ekonometriyi öğrencilere olabilecek en iyi biçimde öğretmektir. Dediğim gibi, en önemli husus, iktisadın bir sosyal bilim olarak mahiyeti icabı, bu alet adı verilen tekniklerden hiçbir şekil-

de vazgeçmesinin mümkün olmamasıdır. Benim söyleyeceklerim bundan ibaret.

Teşekkür ederim.

Başkan – Sayın Berksoy iki kelime söyleyecek.

Buyurun.

Taner Berksoy – İki şeyi anlamadım, daha doğrusu, birini bilmiyorum...

Başkan – Cevap hakkı doğurmasın lütfen.

Taner Berksoy – Doğacak gayet tabii.

Ben bir şeyi hatırlamadım, bir şeyi anlamadım. Hasan Kırmanoğlu'nun nerede ne zaman benim öğrencim olduğunu hatırlamadım, bildiğim kadarıyla olmadı; bu anlamadığım bir şey.

İkincisi, konuşmacıların söylediklerinde de hem-fikir değilim dedi; ama, ben kendi hesabıma söylüyorum, öteki konuşmacılar da burada. İki şeyi birbirinden ayırt etmek lazım. Bir şey, birimiz, bir durum tespiti yapıyoruz, diyoruz ki, en azından ben kendi hesabıma söylüyorum. Bir süreç içerisinde bu iş böyle geliyor, bir yargı öne sürmek çok da gerekli olmayabilir. Bu süreç böyle geliyorsa, bu süreci geri döndürelim de, öteki tarafa gidelim diye bir şey de söylenmedi. Ayrıca, düzgün kullanıldığı zaman matematik bir dildir, öğrenilmesinde bir mahzur da yoktur. İyi öğretebildiğiniz takdirde, konuşabilme, düşünceyi açıklayabilme becerisi ve gücü artar. İyi öğrenildiği takdirde, uygulayıp belli şeyleri çözümleme becerisi de artar, buralarda da benim son söylenenlerle büyük bir fikir ayrılığım yok. Dolayısıyla, şu tespitte bir yanlış varsa, onu konuşalım. Bu yola girdiği andan itibaren iktisat öğretisinin ideoloji boyutu geri plana itilmiştir. Burada bir yanlış varsa konuşalım, burada bir uzlaşmazlık varsa konuşalım; ama, anladığım kadarıyla bir uzlaşmazlık yok. Onun yerine matematik gelmiştir, o işte birazcık daha bilim haline getiriyor gibi, görünmüştür. O da, iktisadın kendi değişkenlerini tanımlayabilmedeki becerisidir, avantajıdır. Orada da bildiğim kadarıyla bir şey yok. Onun için, uzlaşmazlığın nerede olduğunu anlayamadım, onu mu ifade etmek istedi, bilmiyorum, cevap hakkı doğmaz da bundan. Ben anlamadım.

Başkan – Şu anda Nail Satlığan galiba söz almak istiyor.

Buyurun.

Nail Satlığan – Efendim, çok teşekkürler.

Ben, cemiyetimize bir de şundan ötürü teşekkür

etmek istiyorum. 1998, 1968'in otuzuncu yıldönümü. Taner Berksoy'un bu anfiide İdris Küçükömer'den ders almasının yanı sıra, Türkiye'de 1968, büyük ölçüde bu anfiide başladı. O bakımdan da otuzuncu yıldönümünde İktisatçılar Haftası'nın bu tarihi mekânda başlamış olması çok isabetli bir şey.

Ben, Gülten Hocama iki itiraz yöneltmek istiyorum. Bu, tabii, konuşmasının gerek biçimine gerek içeriğine duyduğum hayranlığı kesinlikle gölgelemeli, belki meyveli ağacı taşlarlar misali bir şey. Şimdi, iktisadın insan boyutunu giderek devre dışı bırakarak toplumsallıktan uzaklaştığını, buna karşılık, giderek bir pozitif bilim olma yolunda ilerlediğini söyledi. Ben, bu teşhise ve bu formüle katılamayacağım.

Şimdi, bir bilimin pozitif olması için, sanıyorum, incelediği alana ilişkin birtakım yasallıklar, eski deyimle kanuniyetler formüle etmesi ve bunlara dayanarak, ilgi alanında anlamlı öngörülerde bulunabilmesi lazım. Asya krizi örneği verildi. Daha sayısız örnek gösterilebilir. İktisat öngörülerde bir pozitif bilim olma kistasları bakımından son derece başarısız bir performans sergilemiştir. Yani, modern iktisadın en ileri teknikleriyle mücehhez insanların kolektif olarak çalıştıkları, her türlü kaynaktan yararlanan merciler, diyelim Asya krizi gibi bir olaydan bir sene önce ya da birkaç ay önce böyle bir olayı öngörememişlerdir. Amerikan borsasına bir ay sonra, iki ay sonra ne olacağını kimse öngöremez, yani, bu konuda yapılacak öngörüler, bir bilimsel öngörü olmaz, olsa olsa bir kehanet olur; bu birinci nokta. O açıdan, bir toplumsal bilim olmaktan uzaklaştığını insanın boyutunu dışlayarak bu tespitime sonuna kadar katılmakla beraber, pozitif bir bilime yaklaştığı tespitine katılamıyorum.

Şimdi, ikinci nokta, şu Marksist iktisat üzerine, yani, o okuldan mezun birisi olarak, şunu söyleyeyim. Şimdi, Marksist iktisadın ve Marksist iktisatçıların dünya akademiyasındaki, akademik kurumlarındaki yeri hiç parlak değil, doğru. Yalnız, hocamın gösterdiği gerekçe varit değil. Yani, hocam dedi ki, Sovyetler Birliği çöktü.

Gülten Kazgan - Bu noktada hemen küçük bir müdahale yapayım yanlış anlamayı engellemek için.

**En önemli husus,
iktisadın bir sosyal bilim
olarak mahiyeti icabı,
bu alet adı verilen
tekniklerden hiçbir
şekilde vazgeçmesinin
mümkün olmamasıdır.**

Ben, kendi fikrimi söylemedim, sadece söylediğim böyle bir gerekçeyle Marksist iktisat da bir yana itildi dedim. Yoksa, benim kendi fikrimi söylemedim. Ben, hâlâ Marksist iktisadın çok önemli olduğuna inanıyorum ve kapitalizmi çok iyi açıkladığına da inanıyorum.

Nail Satlıgan - Ben sizin Marksist iktisadın durumunu bu nedene bağladığınızı söylemek istemedim, böyle yaygın bir kabul var. Ben, ona işaret etmekle yetiniyorum; çünkü, hocamın da kendi eserinde çok parlak bir şekilde sergilediği gibi, Marksist iktisat denilen teorik bütünü neredeyse. Bütünü kapitalist ekonominin işleyişinin izahına yöneliktir; yani, bir müstakbel ya da mutassarrar sosyalist ekonominin işleyişi Marksist iktisadın alanı içerisinde değildir. Yani, kurucusu zaten işte ben geleceğin mutfakları için yemek tarifi hazırlamayı reddederim diye bunu veciz bir şekilde ifade etmiştir.

Üçüncü olarak, Sayın Hasan Kirmanoğlu şöyle bir şey ifade etti. Bunu Taner diye birisi de söylese yanlış, başka birisi de söylese yanlış, New York'taki iktisat da söylese yanlış. Şimdi, benim anlamadığım bir şey var. Yani, bir uzlaşmayı ortadan kaldırmak istedi Taner Berksoy. Ben, uzlaşmanın üzerine yürüeyim, yani, bir konjonktürde, bir iktisadî büyüme döneminde çeşitli toplumsal kategorilerin bu iktisadî büyümeden aldıkları pay, matematiksel olarak belirlenir dedi. New York'taki İktisadın önemlisi buysa, bence yanlıştır. Ben, bu olduğunu da zannetmiyorum.

Taner Berksoy - Öyle bir şey demedim ben.

Nail Satlıgan - Umarım dememişsinizdir. Deme-diyseniz mesele yok; ama, böyle bir şey matematiksel olarak saptanamaz, öngörülemez, benim bildiğim.

Taner Berksoy - Benim söylediğimin onunla uzaktan yakından alakası yoktur.

Nail Satlıgan - Bunu ölçmek için, belki geriye dönük olarak ölçmek için iktisat fakülteleri öğretilerinde istatistik, ekonometri gibi teknikler yararlı olur diyorsan, buna ben de katılıyorum; ama, bu neoklasik iktisada bir teorik meşruluk sağlamaya yeterli olmaktan çok uzak bir önerme olur.

Teşekkür ederim.

Başkan - Buyurun Sayın Üstünel

Besim Üstünel - Teşekkür ederim Sayın Başkan.

Ben de cemiyete ve panelde söz alan değerli hocalara teşekkür ederek sözlerime başlamak istiyorum. Tartışmanın odak noktası olan konuda önce bir anımı anlatacağım kısaca. Minneosota Üniversitesinde bundan yirmi küsur yıl önce ders verdiğim dönemde, bir ünlü Japon ekonomisyen, sanıyorum Moroşima ders veriyordu. İngilizcesi çok kıt; fakat, çok iyi iktisat ve matematik bilen biri, matematik kökenli. Diğer hocalar onun derslerine de gidiyorlar. Geliyor derse, kara tahtayı dolduruyor matematik formülleri ile ve her dersin sonunda, sakın bu formüllere güvenmeyin, kafanızı kullanın diyor. Yani, sizin aklınıza yatmayan bir sonuç veriyorsa, ondan şüphe edin, matematik formüllerine güvenmeyin diyor. Her hafta bunu tekrarlayınca nihayet dayanamıyolar, aralarında gayet iyi iktisatçılar da var, öğrenci gibi katılan. Diyorlar ki, efendim, siz bunu tekrarlayıp duruyorsunuz. Diyor ki, benim İngilizcem çok zayıf, benim mazeretim var. Yani, söylediği şey, matematiğe, ekonometrinin böyle formüllere dökülmüş, sonuçlarına güvenmeyin, sadece ona dayanmayın; fakat, ekonomist olarak aklınıza yatmayan bir şey varsa, onu muhakkak sorgulayın demek istiyor.

Sanıyorum buradaki tartışmalarda daha çok profesyonel iktisatçı yetiştirmek bakımından bir iktisat öğretisi tartışılıyor. Sadece iktisat teorisini öğreterek, mikro, makro vesaire. İyi bir iktisatçı yetiştiremezsiniz. Benim bütün elli yılı aşan deneyimim, boyunca edindiğim vardığım sonuç bu. Biz, öğrenciyken veya doktoramızı alıp doçentlik degremizi alıncaya kadar burada idare hukuku, ceza hukuku, ceza usul hukuku, ticaret hukuku, her türlü hukuk okutuldu; fakat, ekonomi dışında, ekonomistin düşünmesine yardımcı olacak siyaset bilimi, siyaset tarihi, iyi bir sosyoloji okutulmadı. Biz, neden sonra -bilmiyorum şimdi belki okutuluyordur- endüstri devriminin ne olduğunu, Avrupa'yı nereden alıp nereye getirdiğini yabancı kaynaklardan öğrendik. Dolayısıyla, bugünkü iktisat teo-

Bırakın Borsa'nın
profesyonelleri
fırsatları sizin için
yakalasın...

Eczacıbaşı Portföy Yönetimi

Portföy Yönetimi

- Birikimlerinizin sizin yerinize profesyonel kadrolar tarafından (menkul kıymetlere yatırılarak) yönetilmesidir.
- Gelişmiş ülkelerdeki yatırımcıların büyük bölümünün tercih ettiği bir hizmettir.

☛ Eczacıbaşı Menkul Değerler, yatırım dünyasındaki gelişmeleri yakından izleyecek zamanı ya da kapsamlı araştırmalar yapacak olanaklı bulunmayan yatırımcılara, birikimlerini değerlendirebilmeleri için özel bir hizmet sunuyor.

☛ Eczacıbaşı Portföy Yönetimi, çeşitli yatırım olanaklarını (**Hisse Senedi, Bono, Repo, Döviz**) sizin özel tercihleriniz doğrultusunda sizin için değerlendiriyor.

☛ EMD, bu hizmeti karşılığında, *yönetilen portföyün performansına bağlı olarak saptanan bir başarı primi* alıyor. EMD'nin kazancı, müşterisine daha çok kazandırabildiği ölçüde artıyor.

☛ Eczacıbaşı Portföy Yönetimi'ne, Türkiye'nin her yerinden *istediğiniz tarihte* kolayca katılabilirsiniz.

☛ Müşterilerimiz için geçmiş dönemlerde elde ettiğimiz üstün performansı incelemek ve *yatırımlarınızı en iyi şekilde değerlendirmenize* olanak sağlayacak *Portföy Yönetimi* hakkında bilgi almak için aşağıdaki Tanıtım Hatlarımızı aramanız yeterlidir.

Eczacıbaşı

**Eczacıbaşı
Menkul Değerler A.Ş.**

19 Mayıs Caddesi Nova Baran
İş Merkezi Kat: 9 Şişli, İstanbul
Tel: Direkt (0212) 225 61 32 - 234 23 80
(0212) 234 23 46 - 296 73 30

SİZİN ORALARDA HAVALAR NASIL?

Bizim burada harika!

Pencere tipi klima

Split klima

Dış ünite

Salon tipi klima

Çünkü biz burada DemirDöküm klimalarıyla "havalanıyoruz". Onlar da her DemirDöküm ürünü gibi güven ve rahatlık üretiyorlar. Üstelik uzman DemirDöküm servisleri klimanızı ücretsiz monte ediyor. Burada havalar DemirDöküm klimalarla "kendini buluyor". Sizin oralarda havalar nasıl?

CENAJANS
GİYET

DD DemirDöküm

Türk Demir Döküm Fabrikaları A.Ş. Pazarlama ve Satış Grubu: Tel: (0216) 454 15 62 - 454 15 63 Faks: (0216) 317 66 99 İstanbul Showroom: Tel: (0216) 474 03 30 Adana Blg. Satış Md.: Tel: (0322) 459 30 96/97/98
Ankara Blg. Satış Md.: Tel: (0312) 425 43 20 - 22 Bursa Blg. Satış Md.: Tel: (0224) 257 36 10/7 Hat İzmir Blg.
Satış Md.: Tel: (0232) 458 58 58 Samsun Blg. Satış Md.: Tel: (0362) 435 10 52 İnternet: demirdokum.com.tr

7GÜN
servis

24 saat
TÜKETİCİ
DANIŞMA
SERVİSİ
0 800 261 1950
0 800 261 1951

ISITMA
SOGUTMA
HATTI
0 800 261 1847
0 800 261 1848

risinin öğretiminde profesyonel iktisatçı yetiştirilmesinde sanıyorum iktisat dersleri tabii ki ana ağırlığı teşkil edecek; ama, onun yanında hiç vazgeçilmez bir şekilde siyaset bilimi, toplum bilimi, toplum psikolojisi öğretilmek zorundadır. Hatta bir miktar teknoloji ve teknoloji tarihinin öğretilmesi gerekir, siyasî tarihin öğretilmesi gerekir.

Bir de, tabii, profesyonel iktisatçı yetiştirmeyip de, iktisat bilmesi gereken başka profesyonel insanları nasıl yetiştirmemiz gerektiği konusunu tartışsak, orada da iyi bir sosyolog olabilmesi için bir insanın muhakkak çok iyi iktisat bilmesi lazım. İktisat bilenler farklı bir sosyolog oluyor, yakın örneklerini de gördüğümüz gibi, Emre Kongar bunların en parlak örneklerinden biri veya iyi iktisat bilen çok iyi siyaset tarihçisi veya siyasî bilimcisi olabiliyor; ama, iyi iktisat bilmiyorsa, siyaset bilimcisi de olamıyor. Yani, disiplinler arası bağlantının güçlü bir şekilde kurulmasının bence çok büyük yararı var.

Dışarıdaki iktisatçı olarak yetiştirdiklerimizin iktisat teorisini ve iktisat politikasını öğrenmelerinin yetmediğini, onlar hayata atıldıktan sonra görüyoruz. Çok iyi ekonometrik modellerle finans sektöründe çok iyi iş buluyorlar Türkiye'de; fakat, ufacık bir eksiği var, siyaset bilimi bilmiyor. Politikacının hangi verilerle hareket etmek zorunda olduğunu değerlendiremiyor, bir de bakıyorsunuz, çalıştığı finans kurumuna verdiği tavsiyelerle müthiş kayıplara sebep olmuş. Bana söylüyorlar, diyorlar ki: "şu böyle olacak değil mi, hayır, katiyen olamaz diyorum. Hatta 1994 ve 1995 yılında bu yanlış predikşinlere aşıktan karşı çıkışım zaman, bana inanmayanlar 1 milyon dolarına bahse girdiler, yıl sonunda hepsi kaybetti; ama, hiçbirisi bir kuruş ödemedi.

Bir başka konuya kısaca değinmek istiyorum. Profesyonel iktisatçı dışında ekonomide veyahut bir ülkede, ülkenin iç ve dış çıkarlarını korumak için görev alacaklar veya firma düzeyinde ya da makro düzeyde, hükümette, devlette görev alacaklar, eğer kıt kaynakların kullanımıyla ilgili karar alma süreci içerisinde rolleri varsa, isterse bu diplomat olsun, isterse güvenlik kuvvetlerinde olsun, isterse Silahlı Kuvvetlerde olsun veya başka bir kesimde, bunların muhakkak kaynak kıtlığından doğan ekonomik olayı ve o konularda doğru karar almanın önemini çok iyi öğrenmeleri, yani ekonominin özünü, ekonominin temellerini çok iyi öğrenmeleri gerekir. Bu firma düzeyinde de böyledir, bakanlık düzeyinde de böyledir ve sadece ekonomik bakanlıklar da değil, her ana bakanlık konusunda, sanıyorum bu kültürün, bu bilginin hem po-

litikacılara hem mühendislere hem profesyonel diğer çalışanlara verilmesi gerekir.

Teşekkür ederim.

Başkan – Teşekkür ederiz.

Buyurun.

Besim Üstünel – Benim iki konuşmacıya birer sorum olacak; biri, Hasan Kirmanoğlu'na; diğeri Taner Berksoy'a.

Sayın Kirmanoğlu'na olan sorum şu: Dediniz ki, iktisat, pek, tabii, ki, bir mühendislik dalıdır ve öyle de olması gerekir. Şimdi, mühendislik veya daha genel anlamda fen bilimleri, cansız ya da en azından canlıların düşünmeyenlarıyla ilgilenir. Fizik, maddenin hareketiyle, kimya, maddenin yapısıyla, biyoloji, her canlı grubu için ortak olan organik yapıyla ilgilenir. O zaman şöyle bir soru geliyor aklıma, iktisadın öznesi nedir, insan değil midir, düşünen insan değil midir ve her insanın düşünce yapısı birbirinden farklı değil midir, o halde, nasıl tamamen matematikleştirebiliriz iktisadı?

Taner Berksoy'a olan sorum, üniversite, tanımı gereği, bağımsız ve özgür düşünceli insan yetiştirir; fakat, günümüz üniversitesi piyasaya bağımlı düşünen insan yetiştiriyor gibi bir sonuç çıkardım ben konuşmalardan. Bunun aşılabilmesi için sadece üniversite kurumunda yapılabilecek bir reform yeterli mi? Üniversitelerin özerk olması yeterli mi? Yoksa, çözüm, tüm toplumsal sistemin değişimini mi kapsamalı; eğer öyleyse, toplumsal değişimin başlangıç yeri üniversite mi olmalı?

Başkan – Teşekkür ederiz.

Buyurun efendim.

Soru – Dinamikler deyince, benim aklıma hız geliyor. Bugün, toplumlar arasında tartışılan konular; gelir, gider, ekonomik ve sosyal farklılıklar, doğrudan doğruya bunun neticeleri ve bunun ilmi dayanakları ve esasları; halbuki, bugün, ilim adamları toplumlar arasındaki farklılıkların bu öğelerden değil, toplumlar arasında farklılıkların hızdan ileri gidildiğini öne sürüyorlar. Hız fonksiyonu önemli bir öğe olarak göz önünde tutuluyor. Bugün, Türkiye'de hız saatte 40 kilometre, Avrupa memleketlerinde saatte 800, Japonya'da 800, Amerika'da 800. Demek ki, hız fonksiyonu çok önemli bir rol oynuyor. Bugün Sovyetler Birliği yıkıldı, doğrudan doğruya Amerika Birleşik Devletleri yıldızlar savaşını kazandı. Onun neticesi olarak bu oldu.

Diğer taraftan, bugün Amerika Birleşik Devletleri, ben bir sene evvel doğrudan doğruya 2007 senesinde Mars gezegenindeyim diyor. Aynı zamanda, Rusya, Mars gezegenine ne zaman çıkacağını bildirmiyor diyor yazısında Sami Kohen. Doğrudan doğruya bugün Mars gezegeni ve yıldızlara dolmuşlar düzenleniyor. Bu hız ortamında, hız farklılığı toplumlar arasındaki hız farklılığı üzerinde ve bu farklılığından dolayı meydana gelen her türlü ekonomik, sosyal, askeri neticeler dolayısıyla.

Sermayenin marjinal verimine göre getirisi olur, işgücünün marjinal verimine göre geliri olur.

İktisadın alacağı formasyon nedir, istihdam nasıl olur, doğrudan doğruya gelir, gider, sermaye, emek, teşebbüs kabiliyeti, bu hız ortamında nasıl bir neticeye ulaşabilir?

Bunun aydınlanmasını istiyorum veyahut da ekonomi ilmi nasıl bir durum alabilir?

Çok teşekkür ederim efendim.

Başkan – Teşekkür ederiz.

Sayın Kepenek, buyurun.

Yakup Kepenek – Şimdi, benim sözlerim üç noktada ve çok kısa olacak.

Birincisi şu, tabii, bu işin bir teknik tarafı var; bir de düşünce tarafı var. Kuşkusuz teknikleri çok iyi bilmek zorundayız. Bu, araba kullanmak gibi bilgisayar kullanmak gibi bir şey. Ama, bunun nasıl kullandığınız, hangi düşünce ile yükleyerek kullandığınız çok önemli. Yani, şoförlük başka bir şey, nereye gideceğinizi saptamanız başka bir şey. Dolayısıyla, işin matematiği ve tekniklerini almak durumundayız. Son zamanlarda ekonominin bilim olarak büyük darbe yemesinin, öbür sosyal bilimlerin büyük darbe yemesinin ana nedeni şu: İnsan, taş değil, bir genç arkadaşımız da belirtti. Şimdi, jeofizikçi veya o işle uğraşan arkadaşımız, bir taş parçasından giderek, bütün taşlar böyledir diye bir sonuç çıkarabiliyor; ama, iş, insana geldiği zaman, insan davranışına geldiği vakit, insanın özlemine, üretim sürecine nasıl katıldığına geldiği zaman, çok sayıda deneyle çalışsanız bile sağlam sonuç çıkaramıyorsunuz. Bizim bilimsel alanda en büyük sıkıntımız buradan kaynaklanıyor ve o zaman ne yapıyorsunuz, sınıfsal yapıyorsunuz hiç olmazsa. Yani, sınıf çözümlemesini ortaya çıkaran nedenlerden biri de budur. Tek tek yapamayacağınız için ortak çıkarları çıkarıyorsunuz.

O bağlamda, henüz işin sonu gelmiş değil; yani, şunu demek istiyorum. Fuat Ercan arkadaşımızı yanılmıyorsam, şimdi, eğitimi metaya dönüştü dedi; doğrudur; ama, kapitalizmin gelişimiyle, doğuşu yıllardan başlayarak emek gücü metaya dönüşmüştür. Şimdi, maddî emeğin metaya dönüşmesi yıllarca işte bu kuramın temelindeydi. Bunun niteliğinin metaya dönüşümünü tartışmak durumundayız. Bundan sonra yapılması gereken o. Yani, işgücünün niteliğinin metalaşması, bunun için de eğitimin metalaşması söz konusudur. Şimdi, burada, çok önemli öğeler var. Yani, üniversitenin ne yapacağı, yeri, konumu, piyasa ile ilişkileri ve bizim oradaki tutumumuz. Şimdi, burada, tabii, yine ideolojinin sınıfsal çözümlemenin ve başka şeylerin katkısı hep göz önünde tutulmalı; ama, bir şeyi hiç gözden kaçırmamalıyız. Küreselleşmeyi veri alıyoruz diyoruz. Küreselleşme veridir, buna dokunulamaz diyoruz. Burada bir soru işareti var gibime geliyor. Şöyle soru işareti var. Biliyorsunuz, neoklasik teori gelir bölüşümünü marjinal verimliliklere bağlar. Biz, ders kitaplarında bunu size okutuyoruz. Sermayenin marjinal verimine göre getirisi olur, işgücünün marjinal verimine göre geliri olur.

Önce, son gelişmeler bu görüşü büyük ölçüde yıkıyor. Yani, bu doğal, fiziksel, marjinal verimliliğe göre bölüşüm kavramı yıkılmış bulunuyor. Şunu demek istiyorum; neoklasik teoremin azalan getiri kavramı, Ricardo yaklaşımı son zamanlarda büyük ölçüde çürütülmüş bulunuyor. Artan getiri tartışması var. Şimdi, artan getiri tartışması olduğu vakit, neoklasik teoremin o birebir türev olarak giden önermeleri yıkılmış oluyor; dolayısıyla, burada çok büyük boşluk var ve onun yerini almaya çalışan görüşler, biliyorsunuz, bu evrimci dediğimiz Darwin teorisine dayanan yorumlar. Amerika'dan büyük ölçüde çıkan; ama, daha çok Avrupalıların sahiplendiği kurumsal yorumlar ve yeni Marksist yorumlar ile birlikte oldu bu neoklasik teoremin marjinal verimliliğe dayalı gidişinin yıkılması.

Bu, şunu getiriyor: Bizim çalışma alanımız, yani ekonomi, bir geçiş süreci yaşıyor. Sonucuna geliyorum. Şimdi, küreselleşmeyi doğal, Allah'ın bir gönderdiği fırtına gibi, El Nino gibi almanın bir mantığı yok. Neden yok; bir kez, bu süreç içerisinde küreselleşmeyen çok önemli bir öge var, unutulmaması gereken; işgücü. Tanımına göre, emek gücü küresel değil. Nasıl küresel oluyor, şöyle küresel oluyor; birileri (Hindistan'da taşeron iş yapıyor bir gelişkin firma) o yolla küreselleşme oluyor. O zaman, emek gücünün ya da işgücünün yapması gereken orada kendi bulunduğu yeri ne ölçüde kamusal ne ölçüde özel tutabilir

iyi görmek, onu irdelemek; bu, eğitim için de geçerli. Yani, eğitimin metalaşmasında özel alan ile kamusal alan ayırımı üzerinde ekonominin söylemesi gereken çok şey olmalı. Dolayısıyla, bütün bunlar, tekrar edeyim, bizim çalışma alanımıza yeni iş açılımları getiriyor, yeni ufuklar getiriyor, bir de, biliyorsunuz, çok da matematiksel olmayan alanlarda çalışan ve kuramsal çalışan yaklaşımlar var, Kazgan Hocamız, Afrika'dan çıkacak diyor; ama, pek öyle görülüyor. Yine, işte bu Avrupa bağlantısında daha çok düşünce, yorumlar yapılmaya çalışılıyor.

Teşekkür ederim hepinize.

Başkan - Teşekkür ediyorum.

Mİlssaade ederseniz, iki cümle de ben söylemek istiyorum, hem soru hem de biraz haddim olmayarak ufak bir katkı, hele de çok değerli hocalarımın yanında.

Şimdi, Sayın Berksoy, bence biraz kaçırıldık gibi geliyor bana, çok enterasan, güzel bir noktayı vurguladı. Vurguladığı nokta da şuydu: Üniversitelerin -ne demekse bu üniversite de- işlevini neyin fonksiyonu olduğunu vurgulamaya çalıştı, bir yanlış yapıyorsam düzeltin lütfen. Yani, üniversitede biz bilim okutma ehliyetine sahip miyiz? Ne demekse evrensel bilim, yoksa bunu birileri yönetiyor mu? Bu sorunun çok önemle vurgulanması gerek. Yani, Gramscivari bir bilim adamı mı yetiştiriyoruz yahut bilgi adlı insanı mı yetiştiriyoruz -adamı bırakalım, tabii, hanım da olabilir- yoksa hakikaten evrensel şeyler mi yapıyoruz. Şimdi, zannediyorum, fazla yapamıyoruz.

Başkan - Buyurun.

Soru - Şimdi, ben, bir şeyi anlayamıyorum; Amerika, her türlü silah yapıyor, yüzbinlerce insanı öldürecek silah yapıyor, öbür taraftan bazı ülkeler de eroin yapıyor. Şimdi silah yapan ülke, dünyaya kuralları koyan ülke olduğu için, eroin yapan ülkeyi cezalandırıyor. Berksoy'un söylediği felsefeye geleceğiz şimdi. Berksoy: İnsanı tarif ederken, alet yapan hayvan demiş. Yani, hedefine dolambaçlı yoldan varan, işte bunu da şöyle bir misalle anlatır; bir tenis filesi koyar. Tenis filesinin karşısına et parçasını atar ve en ehli bir köpeği koyar. Köpek fileye saldırır ve neden sonra, çok uğraştıktan sonra, dönüp yanlara bakar, yanların açık olduğunu görür, döner o eti gider alır. Fakat, bunun için çok ehli köpek olması lazım. Halbuki, dört yaşında bir çocuğu koyarsınız oraya, karşıya çikolata koyarsanız, çocuk fileye biraz bakar, sonra gider dolaşır hemen on dakika sonra çikolatayı alır, yani, dolambaçlı yoldan hedefine varır insan. Şimdi,

dolambaçlı yoldan hedefine varmak demek, alet yapmak demek, insanlar, doğuştan beri alet yaparak güçlenmişlerdir. Bu alet bugün tarif edilemiyor artık. Silah mı alet, değil mi, yoksa insanlara mutluluk getiren makineler, şunlar bunlar mı alet, yoksa eroin mi alet? Bütün bunlara cevap veremediğimiz takdirde, hiçbir şeyi çözemeyiz. O insanın dolambaçlı yoldan hedefine varması, yani bunun gücü, insanı hayvandan üstün yapan güç, bugün nereye gelmiş o insan; top yapıyor, bomba yapıyor, bir kilo demiri siz ne bileyim çekici yapıyorsunuz, beş misline çıkarıyorsunuz, o bilmem napalm bombası yapıyor, yüz misline, beş bin misline çıkarıyor. Şimdi, böyle bir adaletsizlik varken ortada, böyle bir karmaşa varken, ekonomi ilmini nasıl değerlendireceğiz, gelecek için ne olacak? Ekonomi ilminin yanına başka ilimler mi yamamak lazım, Besim'in dediği gibi, acaba sosyolojiye yeni bir ahlak anlayışı, yeni bir dünya görüşü, yeni bir insanlık tarihi.... Yani, Hazreti İsa mı bekliyoruz, nedir, bir şey olacak yani, olması lazım.

Başkan - Çok teşekkür ederiz.

Gerçekten çok önemli bir şey bu. Hep konuşuyoruz, hep file var önümüzde, fileye gidip elli defa vuruyoruz; ama, filenin öbür tarafına dönmesini bilmiyoruz. Biraz bu konuda sanıyorum, başlangıç ışığını Sayın Berksoy tuttu. Bence, üniversitelerin sistemdeki işlevini belirtti. İkinci yönde de bize, şu arkadaşlar, enterasan bir ipucu verdi eğer onu kastettiye. Acaba, neden başka bir ilişkiler düzeninde üniversitelerin yerini ve rollerini düşünmüyoruz? Eğer üniversiteler, üst yapı kurumu ise, o takdirde, biz yanına sosyoloji de koysak, o sosyoloji de öyle olacak. Psikoloji de koysak, nitekim Sovyetler biliyorsunuz çökmeden, Amerika'da geliştirilen bu beyine dayanan psikolojiye itiraz etmişlerdir. O farklı psikoloji bile ekollere ayrılabiliyor, onlar da çökecektir. Dolayısıyla, temelde, başka bir mutfakta, başka bir kazan mı kaynıyor acaba diye bakmamız gerekiyor diye düşünüyorum.

İkinci bir mesele, yine panelist hocalarımız belki cevap verebilirler. Davranış kalıpları fevkalade önemlidir toplumlarda gibi düşünüyorum ben. Davranış kalıplarını ciddi olarak etkileyen en önemli faktör de, bu beyin oluşturma, yani orada eğitimin rolüdür. İşte o köpeği diyelim veyahut da sosyal hayvan diyelim eğitilmesi beyninin şekillendirilmesinden, haritasının oluşturulmasından geçiyor. Çok açık ve net söylüyorum, bu da ideolojidir işte. Çok açıktır, ideoloji budur işte, eğitimsel ideoloji. Dolayısıyla, biz böyle öğrettiğimizde insanları artık matematiği istediğiniz gibi kullanabilirsiniz, Marksist iktisat da matematikle anlatıl-

muştur, neoklasik iktisat da anlatılmıştır, bunun bir engeli yoktur. İşte hocamız söyledi. Morişiba, Marksist iktisadı anlatıyordu matematikle, matematiğe kimse- nin itiraz etmesi söz konusu değildir, matematik bir alettir; ama, insanın eline verilen çekiç, birisinin kafasına vurulmakta da kullanılabilir, çivi çakmakta da kullanılabilir. Nerede kullanalım meselesidir; bu, ise kafadan geçiyor gerçekten. İşin felsefesinin belirlenmesidir. Teknik, işi alet düzenine indiriyor; fakat, felsefeye nasıl karar vereceğiz.

Ben maliyeciyim. Bir vergi yasası çıkıyor, ben bile bunu üç ayda anlıyorum. Tamam, bunun yarısı benim aklımla ilgili, ben bunu kabul ediyorum. Fakat, diğer yarısı da bunu işin rafine olmasıyla ilgili. Böyle bir sistemde bu kadar rafine sistemde, artık insanların kafasına çekiçle vurulmuyor. Lazerle, evine gittikten sonraki beyninin alındığını hissedilmeyen bir düzende, nasıl bütün bu mekanizmaları demokrasi içerisinde, üniversiteler görevini yapmadan, jakobenist bir akademisyen oluşturmadan, çok da açık söylüyorum. Adamdan oyu nasıl bekleyeceğiz. Sabah Sayın Cumhurbaşkanımız konuştu, şimdi kime inancağız, hocalarımız burada bize başka şey söylediler, benim kafam karıştı. Sayın Cumhurbaşkanı, gayet netçe, gözünü kapayıp çıkıp konuştu "globalleşme çok iyidir, bizim buna uymamız lazım" dedi. Nasıl karar vereceğiz buna, buna Edirnekapı'daki adam nasıl karar verebilir, Silvan'daki adam nasıl karar verebilir buna? Şimdi, dolayısıyla, bizim bu tahlilleri çok açık bir şekilde neyin yönünde yapacağımızı, aleti ne yönünde kullanacağımızı belirtmemiz lazım. Arkadaşlarım var, bunu hepsi biliyorlar. Sınıfta neyi anlattığımızı, ne yönde anlattığımızı bilmeleri, kodumuzu belirtmemiz, onların bilmesi lazım. Çünkü, bizim anlattığımız, hematoloğun anlattığı kan gibi değildir, yeni bir bulgu bulununca kan bilgisi değişebilir; ama, şimdiye kadar kan bilgisi standarttır, karaciğer bilgisi; ama, ekonomi öyle bir olay değildir, onu söylemek istiyordum.

Buyurun.

Fuat Ercan - Sorular kısmındaki tartışmaları izleyince, geçenlerde bir dergide yapılan açıklama aklıma geldi; İktisatçıların yazdıklarını okumayacaksınız, kendi aralarındaki tartışmaları dinleyip, bu tartışma-

lardan ancak gerçek düşüncelerini anlayabilirsiniz. Tartışmalarla bir anlamda iktisat disiplinin tanımladığı ölçüde de hiyerarşik bir çerçeveye yerleştiği formel yapılardan kurtuluyoruz. İzzettin Hocanın jakobenizm üzerinde vurgudan da güç alarak ilk konuşmada pek fazla değinmediğim bir konuya açıklık getirmek istiyorum. Konuşmam sırasında örtük olarak eleştirel olmayan iktisat kavramlaştırmasını kullandım, şimdi bu kavramlaştırma hiç kuşkusuz eleştirel olan bir iktisadın varlığını da içeriyor. Özellikle Hasan Kirmanoğlu'nun tartışma başlatan vurguları açısından bu konuyu biraz daha açmak istiyorum. Eleştirel olmayan iktisadi eleştirirken dikkat edilirse yoğunlaştığım konu onların

Eleştirel olmayan iktisadi eleştirirken dikkat edilirse yoğunlaştığım konu onların matematik kullanıp/kullanmamaları değil, eleştirel olmayan iktisadın çok açık bir verili toplumsal ilişkileri meşrulaştıracak bir içeriğe sahip olduğu yönündeydi.

matematik kullanıp/kullanmamaları değil, eleştirel olmayan iktisadın çok açık bir verili toplumsal ilişkileri meşrulaştıracak bir içeriğe sahip olduğu yönündeydi. Burada eleştirel olmayan iktisat disiplininin tartışmalarda dibe getirildiğinin aksine, başından itibaren bir dizi sosyal referansı var. Bu sosyal referanslardan hareketle yapılan her tanım,

rosyonel olan/olmayan, gelişmiş/azgelişmiş gibi kavramlaştırmalar belirli sosyal gerçekliği işaret ettiği andan itibaren sizi belirli bir hiyerarşik sistemin içine yerleştiriyor, bu da yetmiyor size o konumdan kurtulmanız için bir dizi de öneride bulunuyor. Bu anlamda iktisat disiplini, eşitsizlikleri yeniden üreten bir disiplindir. Bunu bilmemiz gerekiyor. Böylece sorun eleştirel olmayan iktisadın kullandığı teknikler, matematik değil, sorun iktisat disiplininin konuşmamda işaret ettiğim ontolojik referans noktasıdır. Eleştirdiğimiz nokta da budur. Belki hatırlarlar, Hasan Kirmanoğlu hocanın İktisat dergisindeki bir yazısında A. Smith'ten Barro'ya iktisat teorisinde doktrin açısından bir değişim olmadığını sadece ispatlama biçimleri olduğunu belirtmiştir. İşte sorun tam da burada açığa çıkıyor. İktisat teorisi sadece tekniklerle tanımlanamayacağına göre, ve buna karşılık eleştirel olmayan iktisat sürekli savunma da matematik gibi tekniklerin daha sofiksité biçimlerine yönelmesi rastlantı değildir. Artık teorik gerçekliğin özellikle sert çekirdeğin sosyal gerçeklik karşısında zayıflaması ile tek yönelimi teknik donanımı artırmak olmuştur. Uğraş sosyal gerçeklik değil, yukarıda tanımladığımız piyasa temelli analizler olmuştur. Böylece sadece eleştirel olmayan iktisat yönelimli iktisatçılar değil de, eleştirel iktisatçıların da so-

runu kullanılan tekniklere indirgemesi hatalı ve sorunun daha detaylı anlaşılmasını önleyen bir özelliği sahiptir. Eleştirel olan iktisatın, bu anlamda eleştirel olmayan iktisadın temel referansını oluşturan ontolojik gerçeklik ve epistemolojik yönelimin karşısında olması gerekiyor. İktisat disiplininin sosyal gerçekliği, ilişkisel sosyal gerçekliği az sayıda değişkene indirgeyip analiz etmesi, eleştirel olan iktisadın temel yönelimini belirlemekte. Belki de daha da anlamlı olanı, iktisadın eleştirel olması. Burada eleştirel olma sadece eleştirel olmayan teorik analizlerin eleştirilmesi anlamına gelmiyor, çok daha önemlisi sosyal gerçekliğin eleştirilmesi, sosyal anlaşılmasının kolaylaştırılması için eleştirilmesi anlamına geliyor. Burada bir adım daha eleştirel olmanın verili irrasyonel durumları, yanılsamaları ve çelişkileri açıklamakla kalmayıp, olguları yapılarla bağlayan mekanizmaların açığa çıkarılması gerektiğini belirtmek istiyorum. Taner hocamızın soyutlama için söyledikleri bu anlamda önem kazanıyor. İlişkisel bir ontolojiden hareketle olgular arasındaki içsel ilişkiler ve koşulsal ilişkilerin açığa çıkarılması ancak olgular dünyasına eleştirel bakmakla mümkün olur. Bakın son zamanlarda küreselleşme ve kapitalizm arasındaki ilişkileri anlamak için yaptığım çalışmada Dünya Bankası, IMF, OECD gibi piyasa yönelimi kurumların raporlarını çalışmalarını okuyorum, izlemeye çalışıyorum. Bu çalışmalarda Asya kaplanlarının başarıları ihracata yönelik olmaları, piyasa mekanizmalarına bağlanmaları ile açıklanıyordu. Taki kriz patlak vermeden bir ay öncesine kadar bu yöndeki analizler belirleyiciliğini koruyordu. Kriz patlak verdikten kısa bir süre sonra aynı kuruluşlar krizin temel nedenini bu piyasaların küreselleşme sürecinin gereklerine yeteri kadar uymadıkları, uymamalarının nedenini ise devletlerin çok müdahaleci yapılarına bağlayarak açıklamaya başladılar. Şimdi buradan iki önemli sonuç çıkarabiliriz. Blinder'in söylediği gibi eleştirel olmayan iktisatçılar öyle güçlü bir barikat, ideolojik barikat oluşturmuşlar ki, burunlarının dibindeki yangının kokusunu alamadılar, belki de almadılar. Bundan daha da kötüsü, krizin temel nedeni bizzat piyasa iken, ve krizi önceden kestirememenin nedeni yine iktisat teorisinin sert çekirdeği iken, sevgili barikat arkasındaki iktisatçılarımız çözümü barikatlarını daha da güçlendirmekle buldular.

Sonuç olarak iktisat teorisi, eleştirel iktisat teorisi, toplumsal ilişkiler içindeki insanı tüm ilişkiler boyutuyla ele almalıdır. Bu konuda da çok umutsuz değilim, sadece eleştirel olma özelliğini sürekli koruyan marksist analizler değil, eleştirel ampirizm üzerinde yükselen K. Polanyi'nin kurumsalcı iktisadı, Keynesyan okul içinde parasalcı iktisatçılar olarak tanımlaya-

cağımız ve sosyal gerçekliği ampirik düzeyde mekanizmalar dolayında analiz eden P. Davidson, H. Minsky gibi iktisatçılar ve okullar, iktisat teorisini tarihsel bir düzlemde analiz etme eğilimleri, iktisat teorisine feminist açıdan eleştirerek feminist bir iktisadın çizdiği iktidar ilişkileriyle teori arasında ve daha anlamlısı kapitalizm arasında ilişkileri detaylı olarak analiz edilmeye başlanmıştır. Angelo Reati, Bruce McFarlane, G.Lunghini gibi iktisatçıların Marksist iktisat ile Kalecki ve Keynes arasında bir iktisat alanı oluşturma çabaları bu anlamda umut verici ve anlamlı. Umud verici ve anlamlı olan bu gelişmelerin gündemde belirleyici olup olmamaları sorunu ise, hiç kuşkusuz güç ilişkilerine ilişkin bir sorun olup kısa sürede bizim, akademisyenlerin üstesinden geleceği

bir sorun değil, ama iktisatçı olarak bu gelişmelerden haberdar olup, bu gelişmeleri hiç olmazsa kendi uzmanlaştığımız alanın gelişimini sağlayacak şekilde kullanmamız biz iktisatçıların en önemli sorumluluğudur.

Dinlediğiniz için teşekkür ediyorum.

Soru - Şimdi özür diliyorum, bu uzayan iş benim yüzümden başınıza geldi birazcık, biraz da pişman oldum, ben, soruyu Hasan'a dışarda da sorardım. İzzet'in Hoca oturumu kapamak niyetindeydi, ben sadece merak ettiğim için dedim ki, soru sorabilir miyim Hasan'a; hatamız, o orada mikrofonu kullanmak oldu; yoksa, şimdi çoktan eve gitmiştiniz.

Benim pek yeni söyleyeceğim bir şey yok. Soru sorulduğu andan itibaren de düşünüyorum. Benim buradan size aktardığım bakış açısından bakarsanız, üniversite özerkliği birazcık havada bir kavram. Yani, eğer yaşamın maddi gelişimi üniversitenin toplumu veya duruşunu, konumunu değiştirebiliyor ise, ki, değiştirmiş gibi görüyorum ben ve gittikçe daha faydacı bir yönde değiştiriyorsa, daha faydacı bir zihniyetle ürün alma çabası şeklinde değiştiriyorsa ve fiili gelişme de, yine ben öyle görüyorum, o yönde oluyorsa, üniversitenin özerk olup olmaması çok önemli değil. Yani, üniversitenin özerkliği o zaman, işte insanlar istediği saatte gelip gider, herkesin dediğini bir başkası dinlemek zorunda değildir, işte özgürlüktür. Artı, bir şey daha var tabii. Bu faydacı yönde giderken, dikkat edin

Sonuç olarak iktisat teorisi, eleştirel iktisat teorisi, toplumsal ilişkiler içindeki insanı tüm ilişkiler boyutuyla ele almalıdır.

kendi kurumlarını da yaratarak gidiyor üniversite, işte bu özel üniversiteler çıkıyor, paralı eğitim çıkıyor. Netice itibarıyla, bir yerde, parayı veren düdüğü çalar hikâyesi de daha ağırlıklı olarak giriyor. Şimdi, orada da bir özerklik bize alışa geldiğimiz anlamda bir özerklik tanımı orada üretmek de pek mümkün değil. Eğer soruyu doğru anladıysam, onun bir parçası buydu.

İkinci bir şey de, toplumsal değişimin başlangıcı üniversitelerde olur mu dedin, toplumsal değişim yine maddî koşulların değişmesiyle olan bir şey. Yani, üniversitenin ne öyle bir kapasitesi var, ne öyle bir misyon yüklemek gerekir ne öyle bakmak gerekir, Üniversitenin bana kalırsa bir şeyi yok, oldum olası öyle bir misyon da olmamıştır, yani, bir toplumsal değişmeye önderlik etmek vesaire gibi eski türde daha da belirgindir öyle bir misyonu olmadı, çünkü, çok çeşitli düzeyde fikirler, aykırı düşünceler bir araya gelir, bir arada barınır. Hadi burada 40'n bir toplumsal değişme önerisi çıkarın dediğiniz zaman, toplumsal değişme çıkmaz, kaos çıkar; çünkü, onların hepsi birden önder-

lik misyonuna yansır. Bana kalırsa, hiç öyle bir şeyi yok üniversitenin, öyle bir misyon da vermemek lazımdır.

Gülten Kazgan - Efendim, üniversiteler, toplumsal değişimin kaynağı olabilir mi; bu, gerçekten üzerinde durup düşünmeyi gerektiren bir konu; ancak, şöyle geçmiş sürece baktığım zaman şunu görüyorum: Üniversiteler eğer toplumun fikir yaşamında etkili olabiliyorlarsa, bir birikim oluşuyor toplumda ve zaman, zemin uygun olduğu zaman, bu etkili fikirler, siyasal partiler, iktidarlar tarafından kullanılabilirler; fakat, tek başına üniversitelerin toplumdaki değişimin kaynağı olması mümkün değil. Onlar sadece fikirleri hazırlayabilirler ve hazırladıkları fikirleri kullanma amacı zemin zaman ile çıkışırsa, o zaman fikirler etkili olabiliyor; bir.

İkincisi, toplumsal yaşamı değiştirmede tabii, teknolojiyi değiştirme yoluyla etkili olabiliyorlar; ancak, bugünün dünyasında teknolojinin gelişimi de büyük ölçüde şirketlerin kâr hesaplarına bağlı bir olay olmaktadır.

LÜTFEN NOT EDİNİZİ..

CEMİYETİMİZİN ÜYELERİYLE ARASINDAKİ KÖPRÜYÜ DAHA SAĞLAM KURABİLMESİ İÇİN ÇEVRENİZDEKİ ÜYE VE MEZUNLARIMIZLA İLGİLİ HER TÜR HABERİ VE ADRES DEĞİŞİKLİKLERİNİZİ LÜTFEN BİZE İLETİNİZ.

İKTİSAT DERGİSİ ABONE ÜCRETİNİZİ, ÜYE AİDATLARINIZI VE BAĞIŞLARINIZI, AŞAĞIDAKİ BANKA ŞUBELERİNE YATIRABİLİR VEYA SEKRETERYAMIZI ARAYABİLİRSİNİZ.

İKTİSAT FAKÜLTESİ MEZUNLARI CEMİYETİ (İ.F.M.C.)
Cumhuriyet Cad. Ceylan Apt. No: 27/6 80090 TAKSİM / İST.
Tel: (0212) 250 50 34 - 235 61 55 Faks: (0212) 235 73 43

AKBANK Taksim Şb. Hsp. No: 7102
İŞ BANKASI Beyoğlu Şb. Hsp. No: 46783
SÜMERBANK Beyoğlu Şb. Hes. No: 0342 0039 0992 0012 053

KATKILARINIZLA ZENGİNLEŞECEK DAHA GÜZEL BİR İKTİSAT DERGİSİNDE BULUŞMAK DİLEĞİYLE

Yüksel ÜLKEN Kimdi ?

Erdoğan ALKİN

Prof. Ülken, daha yeni Cemiyet başkanı seçilmişti ki, "bizim İktisat Bayramlarını uluslararası yapalım" dedi. Büyüklerimizin her güzel hayaline hevesle ortak olan bizler, "neden olmasın" dedik. Ama sevgili ağabey biraz daha ileri gidip, "Kaldor'u, Robinson'u çağıralım" deyince en hayalperestlerimizin bile nuku tutuldu. İktisat aleminin bu DEVLERİNİ, henüz pek mütevazı bütçeli olan Bayramımıza davet ve gelmeye ikna etmek, eğer (olur ya, mesela) gelirlerse böyle bir programın maliyetini yüklemek, havsalamızın alamayacağı kadar cesur bir girişim ve projeydi.

Ama sevgili Ülken bu hayal projeyi gerçekleştirdi. Ondan sonra Ağabey'i izleyen başkanlar da aynı yürekliliği gösterip İktisat Bayramlarını hem uluslararası şöhretlerin, hem de Türkiye'nin seçkin devlet adamlarının, politik liderlerinin, bürokratlarının, akademisyenlerinin, iş ve meslek adamlarının katkılarıyla zenginleşen gerçek bir açık münazara ortamı haline getirdiler. Yüksel Ağabey böyleydi işte. Bir gün du-

rup dururken "ben Atatürk döneminde Türk ekonomisinin durumunu, bu durumu düzeltmek için yapılanları, dönemin ekonomi zihniyetini araştırmaya karar verdim" dedi. kendisinin Atatürk tutkusunu bildiğimizden, sözlerini bu tutkunun yeni bir tezahürü sayıp, doğrusu bu güç işin altından kalkabileceğini pek tahmin etmedik. Ama araştırmalar hızla devam etti, kitap haline geldi ve ardarda üç baskı yaptı. Daha kimbilir kaç baskı yapacak. Yüksel Ülken'in (Fakülte ders programında aynı isimli bir ders olmasına ve bu dersi kendisinin okutmasına rağmen) Dünya Ekonomisi kitabı bir ders kitabı olmaktan çok, onun diğer tutkusu olan kalkınma olayının gizemine merakının bir yansımasıdır. Kalkınma nedir. Kalkınma sürecini hızlandırmak mümkün müdür? Bu bağlamda, Türkiye nereye gidiyor? Sevgili Yüksel Ülken, etrafındakilerle sürekli tartıştığı bu soruların yanıtlarını arama (ve mutlaka bulma) sorumluluğunu bizlere ve bizlerden çok daha genç kuşaklara miras olarak bıraktı. Devam edeceğiz.

PROF. DR. YÜKSEL ÜLKEN'İN ÖZGEÇMİŞİ

24.2.1929 tarihinde İzmir'de doğan Yüksel ÜLKEN, ilkokul tahsilini İzmir'de tamamladıktan sonra, Orta ve Lise tahsilini İstanbul Erkek lisesi'nde yapmış; 1948 yılında mezun olduktan sonra İ.Ü. İktisat Fakültesi'ne girmiş, 1951 - 1952 ders yılında mezun olmuştur. Aynı yıl doktora yapmak üzere Fransa'ya gitmiş Bordeaux Hukuk ve İktisat Fakültesi'nden 1956 yılında pekiyi derece ile İktisat Doktoru ünvanını almıştır. Yurda döndükten sonra 30 Kasım 1956 tarihinde İ.Ü. İktisat Fakültesi'nde asistanlık görevine tayin edilmiş olup, 1961 yılında Umumi İktisat ve İktisat teorisi Kürsüsü'nde Doçent olmuş, 29 Ağustos 1967 tarihinde Profesörlüğe atanmıştır. İktisat bölümü İktisat teorisi Anabilim Dalında görevine devam etmekteyken 20 Mayıs 1996 tarihinde vefat etmiştir. bir süre Gazetecilik enstitüsü Müdürlüğü, 1976-1979 yılları arasında İ.Ü. İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti Genel Başkanlığı, 1992-1994 yılları arasında Beşiktaş Spor Kulübünde yöneticilik yapan Prof. Dr. Yüksel ÜLKEN evli ve iki çocuk babası olup; Fransızca, İngilizce ve İtalyanca dillerini bilmekte idi.

EKONOMİK DİNAMİKLER VE MUHTEMEL AÇILIMLAR

(Prof. Dr. Yüksel Ülken Anısına)

2. Gün

14 Mayıs 1998 Sabah

Saat: 10.00

Oturum Başkanı : Erdoğan ALKIN

Sunuş : Reşat ÖZSOĞUK

Bildiriler : Zafer TUNCA
Meryem KORAY

Başkan - Bugünkü oturumu Profesör Yüksel Ülken'in anısına açıyoruz. Ben sonra bir iki kelime Yüksel hoca hakkında konuşacağım. Önce bir açılış konuşması yapmak için Reşat Beyi mikrofona çağırıyorum.

Reşat Özsoğuk - Sayın konuklar, hoş geldiniz.

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mezunlar Cemiyeti'nin bu yıl 23'üncüsünü düzenlediği ve kendi alanında önemli bir tartışma geleneğini oluşturduğu İktisatçılar Haftası'nın bu yılki ana başlığı "Türkiye'nin Dinamikleri." İlk günü, dün Cumhurbaşkanının teşrifiyle İstanbul Üniversitesinde yaptık, bugün ikinci oturumun ilk toplantısını burada yapmak üzere bulunuyoruz.

Bu yıl 55 yaşına basan ve kendi alanında gene sivil toplum örgütü diye nitelendirilen Cemiyetimizin faaliyetleri konusunda ve hayalleri konusunda sizlere çeşitli araçlarla, dergimiz, bültenimiz vasıtasıyla ve bunlarında ötesinde Sayın Alpay Biber'in her fırsatta yapmış olduğu açıklamalar vesilesiyle yeteri kadar bilgi verdiğimiz kanaatindeyim. Bu nedenle, bu konunun üzerinde durmak istemiyorum. Gelirken şöyle bir düşündüm; eğer biz bundan 300-400 yıl önce gene İstanbul'da yaşamış olsaydık ve okur-yazar olsaydık kafamız nelerle meşgul olurdu? Herhalde kafamız, Osmanlı Devletinin içerisinde düşmüş olduğu aciz durumdan kurtulmak için aranan istikrar tedbirleriyle, ıslahat tedbirleriyle meşgul olurdu. Bunların başında da, ganimet ekonomisine dayanan ve askerî bir örgütlenmeyle ortaya çıkan devletin, ganimet azalmasından dolayı içerisine düşmüş olduğu acz olayı gündemimizin başlıca maddesini teşkil ederdi. İç isyanlar, işsizlik, paranın değerinin giderek düşmesi, bi-

zim aramakta olduğumuz ıslahat tedbirlerinin neler olduğu konusunda kafa yormamıza neden olurdu. Ve bu dönemde, gene Sarayın altın ve gümüş takımlarını satan ve böylece devletin içerisine düşmüş olduğu malî bunalıma katkıda bulunan devlet adamlarını belki de özelleştirmenin ilk başlatıcıları olarak selamlardık.

Eğer bundan 100-150 yıl önce yaşamış olsaydık, o zaman ne olurdu, neleri tahayyül ederdik?

Gene İstanbul'da yaşıyoruz ve okur-yazar kimse-leriz. Kafamız yine Osmanlı Devletinin içerisine düşmüş olduğu durumdan kurtulması için alınması gereken önlemlerin neler olduğunu araştırmakla meşgul olurdu. Bunun ıslahat hareketiyle bir farklılığı vardı; ıslahat döneminde, yani 300-400 yıl önce yaşarken düşündüğümüz tedbirler Batı dünyasıyla fazla temasımız olmadığından, Batıyı da fazla tanımadığımızdan ve tarihsel olarak onları da din farklılığı nedeniyle küçük gördüğümüzden onları örnek almamıştık. Ama Tanzimat döneminde yaşamış olsaydık, Batının üstünlüğünün farkına varmıştık; Batıyı örnek olarak almak suretiyle bazı tedbirlere müracaat edecektik. Ve gene gündemimizin başlıca konusu işsizlik olacaktı, kaynakların yetersizliği olacaktı, Batıdan borç para bulmak olacaktı, para değerinin düşmesi ve hayat pahalılığı olacaktı. Şimdi bu çizgi içerisinde Batının da farkına vardığımız için, belki Batıdan para bularak fabrikalar yapmak isteyecektik, böyle bir atılım içerisinde olacaktık.

Ve gene düşünüyorum ben, eğer bundan 70-75 yıl önce yaşasaydım ne duyardım, ne düşünürdüm? Herhalde bu ıslahat Tanzimat çizgisinin noktalandığı Cumhuriyet devriminin coşkusunu yaşırdım. Neden yaşırdım? Çünkü, ilk defa olarak egemenlik hakkının gökyüzünden yeryüzüne indiğini ve bunun benden kaynaklandığının farkına vardığım için bu coşkuyu duyardım.

Ve gene o günlerde yaşamış olsaydık, herhalde devletin yeniden örgütlenmesi, halkın bilinçlendirilmesi, okur-yazarlığın yaygınlaştırılması, Osmanlı borçlarının tasfiyesi, bayındırlık hareketlerinin başla-

ISITTIK**SOĞUTTUK****ISITTIK****SOĞUTTUK****ISITTIK****SOĞUTTUK****ISITTIK****SOĞUTTUK****ISITTIK****SOĞUTTUK****ISITTIK****SOĞUTTUK****ISITTIK****SOĞUTTUK****ISITTIK****SOĞUTTUK****ISITTIK****SOĞUTTUK****ISITTIK****SOĞUTTUK****ISITTIK****SOĞUTTUK****ISITTIK****SOĞUTTUK****ISITTIK****SOĞUTTUK****ISITTIK****SOĞUTTUK****ISITTIK****SOĞUTTUK****ISITTIK****SOĞUTTUK****ISITTIK****SOĞUTTUK**

44 YILDIR AYNI İŞİ YAPIYORUZ, HEYECANIMIZDAN HİÇBİR ŞEY KAYBETMEDİK.

Alarko yaptığı işi çok seviyor. Sizlere 44 yıldır hizmet etmekten büyük mutluluk duyuyor. Ve her zaman daha iyiyi sunmak için çalışıyor, araştırıyor ve en yeni teknolojileri kullanıyor. 44 yıldır aynı heyecanla ısıtıyor, soğutuyor, ısıtıyor, soğutuyor, ısıtıyor, soğutuyor...

ALARKO SAN. VE TİC. A.Ş. İSTANBUL: Necatibey Cad. No: 84 80030 Karaköy Tel: (0212) 251 84 00 PBX Faks: (0212) 293 77 01 • **ANKARA:** Sedat Simavi Sok. No: 48 06550 Çankaya Tel: (0312) 440 79 10 PBX Faks: (0312) 440 79 30 • **İZMİR:** Gazi Bulv. No: 3 / 6 35250 Tel: (0232) 483 25 60 PBX Faks: (0232) 441 55 13 • **ADANA:** Ziyapaşa Bulv. Çelik Apt. No: 25 / 5-6 01130 Tel: (0322) 457 62 23 PBX Faks: (0322) 453 05 84 • **ANTALYA:** Metin Kasapoğlu Caddesi Küçükkaya Sitesi A Blok No: 1/4 07050 Tel: (0242) 322 00 29 Faks: (0242) 322 66 64

ALARKO
KONFOR TEKNOLOJİSİ

Türkiye'de gün
Hürriyet'le
başlıyor...

Yaşam, olaylar, insanlar, politikalar ve sonuçlarıyla
Türkiye'nin gündemi Hürriyet'le belirleniyor.
Çünkü Hürriyet, bağımsızlığın, tarafsızlığın ve
çoksesliliğin simgesidir. **Tam 50 yıldır!**

Siz
güne **nasıl**
başlıyorsunuz

Hürriyet
Büyük Gazete

ması, fabrikaların, tesislerin kurulması gibi önümüze ufuklar açan, bize coşku doğuran, coşku yaratan konularla meşgul olurdum. Ama maalesef ben bugün 1998 yılında yaşıyorum. Maalesef derken, bunu yaşadığım çağdan şüphelendiğim için veyahut pişman olduğum için söylemiyorum; bazı sorunlarımızın değişmediğini belirtmek açısından söylüyorum. Önümüze çıkan tabloda gene enflasyon var, gene işsizlik var, gene kaynakların yetersizliği var, gene devletin yeniden dizayn edilmesi, bürokrasinin yeniden yapılandırılması var. Yalnız burada bir şeyin altını çizmek istiyorum; Cumhuriyet devrimi bana insan olmamı tatdırdı, ilk defa olarak egemenin ben olduğumun farkına vardım. Ancak, şimdi bu bana yetmiyor. Bana yetmiyor, çünkü ben bu sistem içerisinde sadece önüme konulanları seçen ve ondan sonra geriye çekilen bir insan olmak istemiyorum. Ben aktif olarak katılmak istiyorum, sivil toplum örgütleriyle birlikte kararların alınmasına, oluşumuna katkıda bulunan bir birey olmak istiyorum; benim talebim bu.

İnsan haklarına saygılı bir düzen içerisinde yaşamak istiyorum. İnsan haklarına saygılı düzen de bana yetmiyor; insan haklarının teminat altına alındığı bir sistemde yaşamak istiyorum, demokratik bir ülkede yaşamak istiyorum. Bu, Cumhuriyet devriminin bana tanıdığı hakların giderek gelişen bir çizgi içerisinde yeni boyutlar kazanarak, yeni zenginliklerle ortaya konulması anlamına gelmektedir.

Böylece, sizin huzurunuzda karamsar bir tablo çizmek istemedim; sadece tarihsel çizgi içerisinde gelen bir oluşumu sergilemek istedim. Bu oluşum içerisinde cemiyetimizin bu yıl düzenlemiş olduğu İktisatçıları Haftası'nın "dinamikler" başlığını taşımasının çok anlamlı olduğunu düşünüyorum. Çünkü Cumhuriyetin 75'inci yılında, gene kendi gücümüze dayanarak karşılıklı anlayış, hoşgörü içerisinde ülkemize, ülkemiz insanlarına yeni ufuklar açmamız gerektiği konusunda sanırım herhalde hepimiz fikir birliği içerisindeyiz. Dolayısıyla, "Türkiye'nin Dinamikleri" başlığıyla tartışılacak olan konular bize bu anlamda gerek teker teker bireyler olarak, gerekse sivil toplum örgütüne düşen görevler olarak çok şeyler katacağını düşünüyorum.

Bu düşüncelerle hepinizi saygıyla selamlıyorum.

Başkan - Efendim, tebliğleri dinlemeye başlaya-

cağız ama, daha önce ben Yüksel Hoca hakkında bir iki şey söylemek istiyorum.

Tabii, Üniversitemizin, daha doğrusu Türkiye'deki bütün üniversitelerin hocaları çok değerlidir. Ama şurasını kabul etmek lazım ki biraz da kıskanarak, bazı hocalar müesseseseleşmiştir, kurumlaşmıştır. Ona bakarsınız, bazen anlamazsınız nasıl oluyor diye, bazen kendi çabalarını, kendi marifetlerini gözlemleyip anlarsınız nasıl müessese haline geldiğini, bazen de anlayamazsınız. Ama her halükârda, kıskançlık belki ağır bir kelime ama, gıpta duymamak mümkün değildir.

Yüksel Hoca; muhakkak ki hepimizin kabul ettiği gibi müesseseseleşmiş hocalardan biriydi. Bunun tabii çeşitli nedenleri var. Hele bizler gibi 40 senedir ken-

disini izlemiş kişiler olarak bu müesseseseleşme olayının nasıl ortaya çıktığını anlamak gayet kolay,

Birincisi, Hoca, etrafındaki herkese, büyüklere veya küçüklere daima çok müsamahalıydı. Sabrına hayrandım. Abuk-sabuk konuşuruz, dinler dinler, epey uzun dinledikten sonra bir tek lafla bizi hizaya getirirdi. Bu tektir niteliğinde olmaz da bazen dalga geçer nitelikte olurdu, aklımız başımıza gelirdi. Bu kadar müsamahayı bir kişinin kendi içinde barındırması hayli güç.

İkincisi, öğrencilerine karşı davranışı.

Ben herhangi bir öğrencisiyle, en sorunlu dönemlerde dahi bir ilişki bozukluğuna hiç rastlamadım; tam aksine en aşırı olanlar bile Yüksel Hoca'ya çok bağlıydılar. Onun için, ne sınıfında sorun olmuştur, ne dışarıda sorun olmuştur.

Ayrıca, tabii ailesiyle ilişkilerini de yakından bildiğimizden, aynı durumu orada da gözlemledik.

Düşünceleri, fikirleri çok aydınlıkçıydı, aşırı derecede Atatürkçüydü; çok eskiden beri, tanıdığımızdan beri çok Atatürkçüydü. Atatürk ve İktisat adlı kitabına bu yüzden gayret sarf etmişti.

Yüksel Hoca; İzmir doğumlu, Karşıyakalı olmasından da daima -bir Beşiktaşlılık bir Karşıyakalılık olmak- çok gurur duyardı.

İstanbul Lisesini bitirdi; o ayrıca gurur duyduğu bir olaydı. Belki İstanbulspor'da eskiden biraz gönlü

vardı ama, benim bildiğimden beri hep Beşiktaşlıdır. Cumartesi dinleyeceğimiz Sencer Divitçioğlu'nun bir sözü de hiç aklımdan çıkmıyor, 20 sene filan oluyor. Yüksel Hoca'nın Beşiktaşlı olduğunu daha yeni öğrenmiş. Beşiktaşın da o zaman hiç esamesi okunmuyor liglerde, bir düşüş döneminde. Sencer Hoca'nın lafı; "Yahu manyak mısın sen, ya Fenerbahçeli olunur ya Galatasaraylı olunur, hiç adam Beşiktaşlı olur mu" dedi. Yüksel Hoca da takıldı, "Yahu sen ne biçim solcusun" dedi "tam halkın takımı işte." Senin de aslında Beşiktaşlı olman lazım filan gibilerinden.

Yüksel Hoca 1952 yılında İktisat Fakültesini bitirdi, sonra Bordeaux'da doktorasını yapmaya gitti.

Sonra 56 senesinde, biz İktisat Fakültesi öğrencisiyken geldi, yani vefatından tam 40 yıl önce İktisat Fakültesine asistan oldu.

1960 senesinde doçent oldu. Doçentlik sınavından çıkışını hatırlıyorum. Biz merkez binasının avlu-

sundan içeri doğru gelirken, o da ağır ağır yorgun bir tavırdaki, eşi ve kardeşi, akrabaları yanında, ağır ağır yorgun bir tavırla bize doğru geliyordu. Tabii biz sevinçliydik, karşılıklı kutladık, sevin-dik.

67 yılında Hocamız profesör oldu ve iki sene evvel 23 Ma-

yıs'da Hocamızı başka bir hayata yahut başka bir aşamaya yolladık, yolcu ettik. Bu sene 23 Mayıs'da yine kabrinin başında onu hep birlikte, eşi, dostu, meslekdaşları mezunlarımız, aile bireyleriyle birlikte anacağız.

Unutmak çok güç müesseseseleşmiş hocaları, hele çok yakınsanız çok güç.

Ve bugünün konusu "Türkiye'nin Dinamikleri", özellikle Yüksel Hoca'nın anısına bu oturumu ayırdık. Çünkü onun en çok tartıştığı konulardan biriydi.

"Türkiye'nin Dinamikleri"ni iki değerli bilimci, iki ayrı açıdan ele alacaklar. Sayın Profesör Zafer Tunca, üretim sektörleri açısından, Sayın Meryem Koray ise üretim faktörleri açısından Türkiye'nin dinamiklerini tartışacak.

Şimdi efendim, izin verirsiniz sözü önce Profesör Tunca'a bırakıyorum.

Prof. Dr. Zafer Tunca - Çok teşekkür ederim Sayın Başkan.

Sayın konuklar, ben de sözlerime başlamadan önce, çok sevgili, kıymetli, saygıdeğer hocam Profesör Doktor Yüksel Ülken'in hatırası önünde saygıyla eğildiğimi belirtmek isterim.

Efendim, şimdi bugün "Türkiye'de ekonomik dinamikler ve muhtemel açılımlar" konu.

Bugün dünyamızda değişim rüzgârları esiyor, etkileşim dünya tarihinde görülmemiş boyutlara ulaştı. Temel etken öncelikle iletişim ve bileşim, yani bilgisayarla haber iletmeye, bilgi iletmeye, bileşim teknolojisindeki gelişme.

Bilgisayar ağları bir yandan bilgi transferi sağlarken, bir yandan da devletlerin getirdiği kısıtlamaları ortadan kaldırmaktadır. Yani devletlerin fonksiyonları yeniden düzenlenmelidir. Dünya, İnternet vasıtasıyla her şeyin özgürce tartışılabilirdiği, her türlü düşüncenin özgürce ifade edilebildiği bir ortam haline gelmeye başlamıştır.

Bu değişimler, teknoloji transferini de gerekli kılıyor. Teknoloji transferi, teknolojiyi bulanların kültürünün de belirleyici kültür haline gelmesine yol açmaktadır. Çünkü, sorun sadece teknolojinin bulunması değil; bu teknolojinin nasıl uygulanacağına dair kuralların da konması ve bu teknolojinin belli birtakım kurallar içinde uygulanmasıdır.

Teknolojiye talep, tabii ki teknolojiyi ithal eden toplumun ihraç edenin koyduğu kuralları da alması, yani bu kurallar ardında yatan mantaliteyi yahut düşünce tarzını da alması demektir ya da bu teknolojiyle ilgili kültürü de alması demektir. Şimdi aksine davranış olursa, örneğin trafik canavarı gibi birtakım canavarlar yaratarak, söz konusu teknolojinin ülke halkına, teknolojiyi ithal eden ülke adına zarar veren bir uygulama şekline dönüşmesi de mümkün olabiliyor.

Şimdi buraya kadar anlattıklarımla şunu söylemek istedim: İç dinamikler kadar dış dinamiklerde önemli.

Şimdi Türkiye'deki ekonomik yapıya kısaca bir göz atmak istiyorum.

Ekonomik kesimlerin Türkiye gayri safi milli hasılası içindeki payına bakacak olursak; hizmetler kesiminin en büyük kesim olduğunu yüzde 58 payla

Bilgisayar ağları bir yandan bilgi transferi sağlarken, bir yandan da devletlerin getirdiği kısıtlamaları ortadan kaldırmaktadır. Yani devletlerin fonksiyonları yeniden düzenlenmelidir.

görüyoruz. Bunu yüzde 28'le sanayi, yüzde 14'le tarım izliyor.

Sanayi ürünlerinin ihracattaki payına baktığımız zaman, bu 1960'larda yüzde 20'ler düzeyindeyken 1980'de yüzde 36'ya çıkıyor ve 97 yılında yüzde 85 oranında.

Türkiye'nin yıllar itibariyle büyüme hızına baktığımızda, yani gelişme hızına, yüzde 5 civarında olduğunu görüyoruz. Sabit sermaye yatırımlarının gayri safi millî hasılaya oranı ise yüzde 25. Bunun yüzde 21'i yurt içi tasarruflarla sağlanıyor, demek ki yüzde 5 gelişme için geriye kalan yüzde 4'lük kısım yabancı kaynaklar sayesinde mümkün oluyor.

İthalatımızın dağılımına baktığımızda, yüzde 30'un yatırım mallarından, yüzde 58'in hammaddelerden, yüzde 12'sinin de tüketim mallarından oluştuğu görülüyor. 1980'den sonra özellikle tüketim malların ithalatında artış var, ama ona rağmen bazı eleştiriler oluyor; tüketim malları işte bu kadar, yazık değil mi. Nihayet yüzde 12 de son derece makul bir oran kanaatime.

Şimdi Türkiye'de iç ve dış dinamikleri incelemeye geçebiliriz.

Bu dinamiklerin bazıları pozitif, bazıları ise negatif dinamikler olarak ele alınabilir. Pozitif dinamikler dediğimiz zaman; ülkenin önünü açan, ona birtakım fırsatlar tanıyan dinamikler. Negatif dinamikler de, isminden de anlaşılacağı gibi ülkenin gelişmesini engelleyen dinamikler olarak nitelendirilebilir yahut da bunları bir başka deyişle ülkenin sorunları, çözümü bekleyen sorunlar olarak nitelendirebiliriz.

Şimdi Türkiye'nin en önemli sorunlarından bir tanesi kuşkusuz istikrar sorunu; hele hele gelişme hızında istikrar sorunu çok önemli. Bu Türkiye'nin gelişme hızındaki düzensizlik Türkiye'nin en istikrarsız yönünü oluşturmaktadır. Peki diğer konularda istikrar var mı dersenez? Ben buna biraz mizah unsuru taşısa da evet diyeceğim. Çünkü yıllardır hep yüksek oranlı enflasyon var, dış ticaret hep açık veriyor, işsizlik hep var; dolayısıyla daha istikrarlı bir ekonomi düşünemiyorum. Negatif anlamda bir istikrar var.

Görülüyor ki, Türkiye'de geleceğe yönelik tahmin yaparken en zor iş gelişme hızı tahmini yapmak. Bunu gerçekten belirlemek mümkün değil.

Türkiye'nin kaynaklarına baktığımızda, yüzde 21'lik iç tasarruf oranıyla bunun yüzde 4 dolayında bir gelişme hızı için uygun olduğunu görüyoruz. Daha

yüksek gelişme hızla kaynak açığı yaratmaktadır. İşte 85 milyar dolarlık dış borcun büyük bölümünün gelişmenin finansmanında kullanıldığını söyleyebiliriz.

Sermaya hasıla kat sayısına baktığımızda bunun da 5 olduğunu görüyoruz. Çünkü yüzde 5'lik ortalama gelişme için, gayri safi millî hasıladan yüzde 25'i yatırılmış. Bu oran oldukça yüksek. 3 olsaydı ne olurdu? 3 olsaydı, Türkiye yüzde 7'lik kalkınma hızını dış kaynak ihtiyacı olmadan sağlayabilirdi. Bu, negatif dinamiklerden birini oluşturuyor. Yani burada sermayenin verimliliğinin ve dolayısıyla da emek verimliliğinin düşük olduğunu görüyoruz. Bu negatif bir dinamiktir.

Negatif dinamiklerden bir tanesi de Türkiye'de enflasyon olayı, en önemlilerinden bir tanesi. Hükümetlerin çok sık değişmesi de enflasyonu körükleyen unsurlardan, olaylardan bir tanesi.

Ancak bakıyoruz, 1980 yılından bu yana iktidara gelen siyasî kadrolar, enflasyonla mücadeleyi birinci hedef olarak aldıkları halde bu konuda belirgin bir iyileşme sağlanmamıştır. Siyasî kadrolar, bu konuda güvenilir olmayı sağlayamamışlardır.

Kamu kesimi açıkları enflasyonun nedeni, ayrıca bu açıkların yarattığı borç ihtiyacı nedeniyle kamu açıkları faiz oranlarını artırmakta ve faiz oranlarının artışı bir taraftan enflasyonu beslerken, diğer taraftan da özel kesime gidecek fonların kamu kesimine aktarılmasına neden olarak -buna biz dışlama etkisi diyoruz-dışlama etkisine veya İngilizce "crowlin out" etkisine neden olmaktadır.

Şimdi, iç borç sorununa eğer iç borç gayri safi millî hasıla oranı olarak bakacak olursak burada büyük bir sorun yok. Çünkü, iç borçların gayri safi millî hasılaya oranı yüzde 20 dolayında ki, bu çoğu Avrupa ülkesinden daha düşük, yani Avrupa Birliği ülkelerinden daha düşük.

Burada problem ne peki? Problem iç borçların vade yapısından kaynaklanıyor, bir de iç piyasanın yahut da sermaye piyasasının, malî piyasaların derinleşmemiş olmasından.

Bundan ne kastediyoruz? Burada enstrüman sayısının fazlalığı veya menkul kıymetlerin fazla sayıda olması bir derinlik anlamı taşımaktadır. İşte bu derinlik yok, o nedenle problem çıkıyor.

Ancak bu konuda şunu söyleyebilirim: 1996 yılında kısa vadeli borçların toplam borç stoğuna oranı, iç borç stoğuna oranı yüzde 48 iken, 97'de 10 puanlık bir düşüş sağlanmış, yüzde 38'e inmiş. Bu belirgin bir

düzelmeyi gösteriyor, Umarım devam eder; devam ederse çok olumlu tabii.

Faiz yükü çok yüksek. Yani bütçe gelirlerinin, ki bunlar vergi gelirleri, vergiler; bunların yüzde 75'i personel ve faiz ödemelerine gidiyor. Geriye kalan yüzde 25'le ne yapabileceksiniz?

Şimdi bu faiz üzerindeki baskının kalkması için birinci koşul, kamu kesimi borçlanma gereğinin azaltılması hiç kuşkusuz; ikincisi ise iç borçların vade yapısının değiştirilmesi.

Şimdi kamu kesiminin ekonomiye müdahalesi açısından söylüyorum, özelleştirme çok önemli. An-

cak, özelleştirmeyle ilgili hemen şunuda belirtmek isterim ki, özelleştirmeyi ekonomik tabanda yüzde yüz müdafaa etmek mümkün değil. Yani ekonomik açıdan tartışsanız, özelleştirmenin çok tartışılacak tarafı var. Ama kamu kesiminin ekonomiye müdahalesinin azaltılması açısından, yani ekonomik boyutundan daha çok ideolojik boyutu olan bir kavramdır özelleştirme, kanaatimce. Ancak, Türkiye bu konuda, dünyaya örnek olacak şekilde başarılı tartışmalar yapmakta, ancak aynı başarıyı özelleştirmenin gerçekleştirilmesi konusunda gösterememektedir.

Bankacılık kesimine gelince, son on yılda elektronik bankacılık ve hizmetlerin çeşitlendirilmesi, ürünlerin çeşitlendirilmesi açısından son derece önemli atılımlar yapmış durumda. Ancak, burada bu pozitif dinamik, bir başka negatif olayla negatife dönüşüyor; bunun ortadan kaldırılması lazım. O da şu: Kredi faizleriyle mevduat faizleri arasında bugün çok önemli büyük bir fark var, aşağı yukarı 50 puan kadar neredeyse. Peki, o zaman ben sorarım kendi kendime, enflasyon olmasaydı bankalar yüzde kaçla kredi verecekti, yüzde elliye mi verecekti? Bu sorunun çözülmesi lazım. Bu, bankacılık kesiminin halletmek zorunda olduğu sorunlardan bir tanesi.

Sermaye piyasası ise, sürekli para girişi, taze para girişi nedeniyle sürekli olarak genişleyen bir piyasa. Oysa yeni menkul kıymetlerle bu piyasanın daha da genişlemesi arzu edilir. Sürekli para girişiyle indeks

artıyor, burada çok önemli bir potansiyel yatıyor. Ben Türkiye'nin bu potansiyelden henüz tam anlamıyla yararlanmadığını düşünemiyorum. Çünkü buradan yararlanmak için, bu kesimden reel kesime kaynak aktarılması lazım, yeni şirketlerin sermaye piyasasına açılması lazım ki reel kesime kaynak aktarılabilir. Oysa ki, burada spekülasyon amaçlarla kazançlar doğmaktadır. Bu, negatif yönü. Ama, kullanmadığımız potansiyelin pozitif yönü, pozitif dinamiğini oluşturuyor. Ne zaman ki burada, bu kesimde bilimsel veriler önem taşıyacaktır, yani birisi hapsurdu öbürü öksürdü diye in-deks inip çıkmayacak, o zaman bu sektör daha verimli olacaktır, Türkiye ekonomisine daha büyük fayda sağlayacaktır.

Özelleştirmeyi ekonomik tabanda yüzde yüz müdafaa etmek mümkün değil. Yani ekonomik açıdan tartışsanız, özelleştirmenin çok tartışılacak tarafı var. Ama kamu kesiminin ekonomiye müdahalesinin azaltılması açısından, yani ekonomik boyutundan daha çok ideolojik boyutu olan bir kavramdır özelleştirme, kanaatimce.

Çok önemli dinamiklerden bir tanesi de, Türkiye'yi 21'inci yüzyıla taşıyacak dinamiklerden bir tanesi GAP projesi. Öncelikle tarım kesimi, özellikle de Güneydoğu Anadolu'nun gelişmesi açısından Türkiye'yi 21'inci yüzyıla taşıyacak önemli bir dinamik oluşturuyor.

Tarımda verimlilik, bunun yanı sıra çok düşük; çok düşük olması da bence pozitif bir dinamik oluşturuyor.

Çünkü, öbür tarafından meseleye bakarsak, bu tarımdaki düşük verimliliğin artırılabilme imkânı var, yararlanmadığımız bir potansiyel var; bu da olumlu görülebilir.

Bence en büyük problemlerden bir tanesi de kentlere yığılan nüfus. Bu yığılmayı durdurma ve, kentlere göçü tersine döndürme açısından da GAP projesi son derece önemli.

Kentleşme Türkiye'nin çok önemli negatif dinamiklerinden bir tanesi; çünkü kentleşme ve kentleşemeyen kitlelerin yarattığı gecekondulaşma da Türkiye için önemli bir negatif oluşturmaktadır.

Gecekondulaşma hukuk dışı konut edinme olarak tanımlanmaktadır. Sayın Emre Kongar bu konuda, bu olayla birlikte gelişen iki süreçte dikkate çekmektedir ki, kanaatimce son derece doğru. Kent arsalarının yağmalanması ve yerel ve merkezî politikada ortaya çıkan yozlaşma. Bu yozlaşma, her türlü rantın, özellikle kentsel rantların politikacılar ile mafya türü kişi ve örgütlerce paylaşıldığı yasa dışı ittifakların ortaya

çıkmasına neden olmaktadır. Yani bu olayın da temelinde, baktığımız zaman kentleşme veyahut kentleşemeyen kitlelerin varlığı olmaktadır.

Bu açıdan baktığımızda, ekonomik, sosyal, ahlaki ve siyasal yönden, bunun etkileri açısından gecekondulaşmanın en negatif dinamik olarak ortaya çıktığını görüyoruz.

Hizmetler sektörüne gelince; bu tabii çok pozitif dinamik oluşturuyor Türkiye için ama, eğer betonlaşmanın ve kıyı yağmasının önüne geçebilirsek. Çünkü, kentsel alandaki rant paylaşımı aynen kıyılarda da devam etmektedir. Ancak, hemen belirtiyim, çok önemli bir potansiyel burada yatmaktadır.

Haberleşmeye gelince; haberleşme konusunda, Türkiye iletişim konusunda, komşu ülkelere baktığımız zaman çok daha ileride gözüküyor. Türkiye bütün komşu ülkelerin önünde. Gerek malî piyasaların, gerekse turizmin gelişmesine de bu konuda yapılmış olan alt yapı yatırımları çok büyük ölçüde hizmet etmektedir.

İnşaat sektörüne baktığımız zaman ne görüyoruz?

İnşaat sektörü, bu kesimi ben 20-25 yıldır Türkiye'yi dışa açan sektörlerin başında görüyorum. Gerçekten de yurt dışı mütehatlik hizmetleri ile bu alanda çalışan şirketlerimiz yurt dışına açılmışlar ve en son teknolojiyi en düşük maliyetle uygulayabilecek durumdadırlar. Ayrıca, Türkiye'nin diğer kesimlerinin yurt dışına açılmasında yardımcı olmuşlardır, özellikle bankacılık kesiminin yurtdışına açılmasını teşvik etmişlerdir. Ayrıca, Türkiye'nin ihracatının bir ara patlamasına bu şirketler neden olmuştur. Nasıl oldu? Öncelikle şantiyelere gıda maddesi ve malzeme ihracıyla, ardından da, o bulundukları ülkelerde, iş yaptıkları ülkelerde açtıkları bürolarla o yöre halkını ve pazarlarını tanıma imkânına kavuşmuşlar ve böylece Türkiye'nin ihracatını artırmışlardır. O nedenle ben bu sektörü de Türkiye'yi 21'inci yüzyıla taşıyacak önemli pozitif dinamiklerden bir tanesi olarak görüyorum.

Türkiye'nin gelişmesinin kaynaklarına baktığımızda, benim de bu konuda çok ciddi bir araştırmam vardı yıllar önce, o zaman ben de görmüştüm ki -halen yapılan araştırmalar da aynı şeyi gösteriyor- Türkiye'deki gelişmenin en önemli kaynağı iç talep genişlemesi.

Türkiye'deki iç talep genişlemesi Türkiye'nin gelişmesi açısından çok önemli oldu gibi, bu 60 milyonluk pazarın diğer ülkeler tarafından da ihmal edilemeyecek bir pazar olduğu gayet açık.

İnsanlarında var olan girişimcilik gücü de Türkiye'yi 21'inci yüzyıla taşıyacak önemli dinamiklerden bir tanesidir. Ayrıca oldukça eğitilmiş genç nüfusu yine böyle bir pozitif dinamik oluşturuyor. Bazen eleştiriler gelebilir bu söylediğime ama, benim piyasayla ilgili olarak sorduğum zaman tanıdıklara, eşe, dosta, ahababa, iki-üç açık işyeri için 10-15 tane çok iyi yabancı dil bilen, hatta yurtdışında master yapmış, yüksek lisans yapmış kişilerin başvurduğunu söylüyorlar. Demek ki böyle bir potansiyel var Türkiye'de. Eğitim ayrı bir konu; oradaki kalitenin mutlak iyileştirilmesi lazım ama, bu arada böyle insanlar da yetişiyor hiç kuşkusuz. Ve ucuz işgücüyle Türkiye problemlerini çözecek güçte gibi gözüküyor eğer fırsat verilirse tabii, hem içeriden, hem dışarıdan.

Orta Asya ve Birleşik Devletler topluluğunda Türk girişimcilerinin 10 milyar dolarlık yatırımı olduğundan söz ediliyor. Bu rakamı kesin olarak bilimsel verilerden almadım, böyle bir şey var. Rakam eğer doğruysa muazzam bir şey. Tabii ki 10 milyar doların hepsinin Türkiye'den çıkmış olması söz konusu değil, dışarıda kazanılan paraların tekrar yatırılması suretiyle toplam 10 milyar dolarlık bir yatırımdan söz ediliyor.

Bütün bunların yanı sıra Türkiye'yi etkileyecek çok önemli bir dış dinamik var. Konumuz biraz da muhtemel açılımlar olduğuna göre, bunu küreselleşmeden bağımsız incelememiz mümkün değil. Birazcık da bu konu üzerinde durmak istiyorum.

Yüzyılımızın son çeyreğinde ortaya çıkan küreselleşme, hiç kuşkusuz Türkiye'yi de etkilemektedir. Aslında baktığımız zaman, küreselleşen asıl şeyin sermaye olduğunu görüyoruz, sermaye ve piyasa ekonomisi. Küreselleşmeyi doğuran da, biraz öncede tebliğimin başında sözünü ettiğim iletişim ve bilgisayar teknolojisinde sağlanan baş döndürücü gelişme. Çünkü bu sayede fonlar uluslararası sınırları geçiyor, ışık hızıyla geçiyor, ışık hızıyla fonlar el değiştiriyor ve bir günde el değiştiren fon, dikkatinizi çekerim, bir günde milyar değil, birbuçuk trilyon dolar mertebesinde, fon dünyada el değiştiriyor.

Türkiye'deki iç talep genişlemesi Türkiye'nin gelişmesi açısından çok önemli oldu gibi, bu 60 milyonluk pazarın diğer ülkeler tarafından da ihmal edilemeyecek bir pazar olduğu gayet açık.

Bugün bütün dünyada hâkim olan; bir, serbest piyasa ekonomisi, ikincisi gümrüklerin kaldırılması, şirketlerin ve sermayenin önündeki engellerin açılması, kaldırılması, rekabet koşullarının sağlanması, özelleştirme, her türlü teşvik ve sübvansiyonun kaldırılması ve nihayet devletin küçültülmesi gibi uygulamalar küreselleşmenin önündeki engelleri kaldırmaya yönelik uygulamalardır.

Sayın Gülten Kazgan Hocamız birtakım ülkeleri, "merkez ülkeler" olarak nitelendiriyor. Biliyorsunuz, Alvin Tofler'in yayını, işte orada da "üçüncü dalga ülkeleri" olarak nitelendiriliyor. Nasıl nitelendirilirse nitelendirilsin, sanayileşmiş ülkeler ki bunlar başta Amerika Birleşik Devletleri, en belirleyici ülke o, ondan sonra Avrupa Birliği ülkeleri ve Japonya. Dünya nüfusunun yüzde 15'ini aşağı yukarı oluşturuyorlar ve dünya üretiminin yüzde 75'ini yapıyorlar. Artık dünyayı şekillendiren ve kuralları koyan da bu ülkeler.

Tarım ve sanayii çağından sonra ileri teknoloji ve bilgi çağını yaratan bu ülkeler dünyaya enformasyon ve buluş satıyorlar, yönetim satıyorlar, kültür ihraç ediyorlar, hatta pop kültürü ihraç ediyorlar. İleri teknoloji yazılımlar, bilgisayar yazılımları, eğitim ihraç ediyorlar, tıbbî bakım ve finansal hizmetler ihraç ediyorlar.

Bu ülkeler, ayrıca yüksek teknolojileriyle, yeni buluşları ile, elektronik bilgi akışı ve sermayeleriyle dünya kaynaklarını kontrol edecek güce ulaşmış bulunmaktadırlar.

Bu ülkeler dünya toplumlarını da özellikle yeme, içme, giyim konusunda da ortak bir kültüre koşullandırmaktadırlar. Artık gençlerimiz aynı sandeviçi bütün dünya ülkeleriyle birlikte yiyorlar, aynı marka sandeviçleri yiyor, aynı marka giysileri ve ayakkabıları giyiyorlar. Dolayısıyla, bir önemli fonksiyon da küreselleşme sonunda, devletin uygulayacağı politikaların sınırlı hale gelmesi. Çünkü, kapalı bir ekonomide uygulanacak anti enflasyonist politikalar dışa açık ekonomide çok daha zor etkisini yitiriyor.

Mal, hizmet ve sermaye hareketlerindeki deregülasyonlar, uygulanacak politikaların da yönünü belirlemektedir. Örneğin sermayeyi ülkede tutabilmek için ve yeni sermaye girişleri sağlayabilmek için, sermaye gelirleri ve kârlar üzerindeki vergilerin azaltılması gerekiyor mesela. Faiz oranlarının da yüksek getiri sağlayacak şekilde düzenlenmesi gerekiyor. Nitekim, bu vergilerin burada azaltılarak, bütün dünyada daha çok tüketim vergisine kayıldığını görüyoruz; yani sermaye gelirleri ve kârlar üzerindeki vergilerin

azaltılarak daha çok tüketim vergilerine kayıldığını görüyoruz.

Bunun yanı sıra, dünyada artan imalat sanayi üretimi nedeniyle rekabet çok büyük boyutlarda artmaktadır; bu da fiyatların ve dolayısı ile kârların artmasını önlemekte. Bu durumda, kârları arttırabilmek için vergi oranlarının düşürülmesi ve faiz oranlarının arttırılması gerekiyor.

Vergilerin azaltılması ne demek? Vergilerin azaltılması kamu kesiminin açık vermesi anlamına geliyor. İç borçları ve dolayısıyla faiz oranlarını arttırıyor vergilerin azaltılması, mantıksal olarak. Böyle olunca, bu durum uzun vadede sürdürülemezdir. Sürdürülemezince ne olacak? Sürdürülemezince, devletin küçültülmesi gerekecek. Bunlar hep mantıksal.

Görüldüğü gibi, küreselleşme aslında kendisini sürdürecektir politikaları da birlikte getirmekte ve toplumları buna empoze etmektedir.

Bunlardan bir tanesi de, çok önemli, ülkeye giren fonların; kur riskini azaltmak ve kârlılığını arttırmak için döviz kurlarının sabitlemesi veya yerli paranın aşırı değerlendirilmesi uygulamasıdır.

Bu olay, kamu kesiminin borçlanma yoluyla faiz oranlarını arttırmasıyla bir araya geldiğinde, spekülasyonlara olağanüstü kârlar sağlamaktadır. Bu durum aynı zamanda sermayenin reel kesimden malî kesime akmasına neden olmaktadır spekülasyon kazançları ve reel büyüme yerini rant ekonomisine ve spekülasyon faaliyetlere bırakmaktadır. Bugün gerçekten birçok ülkede, Türkiye'de de ekonomiyi belirleyen yahut da söz sahibi olan reel kesim değil, malî kesimdir, malî kesim yönlendirmektedir ekonomiyi.

Hiç kuşkusuz, bu tür bir politikanın dış ticaret açıkları yaratması da son derecede doğal. Burada işin ilginç bir yanı daha var. 1980'li yılların sonlarına doğru enflasyonun önüne geçmek için IMF tarafından önerilen politikalar var, döviz kurlarının sabitleştirilerek "çıpa" olarak kullanılması. Türkiye'de de bu oldukça büyük taraftar kitlesi bulmuştu. IMF önerilerindeki bu değişikliği incelediğimiz zaman, bunun malî piyasaların küreselleşmesi, kısa dönemli sermaye hareketlerinin hızlanması ve yükselen piyasalar edebiyatıyla da çakıştığını görüyoruz.

Burada anlattıklarım Türkiye'ye yabancı değil. 1994 Türkiye krizinin ardından, 1995'de Meksika ve Arjantin'de meydana gelen krizler ve nihayet Güney Doğu Asya'da 97'de meydana gelen kriz, işte bu anlattığım nedenlerle ortaya çıkmış bulunmaktadır.

İşte Türkiye'yi çevreleyen dış dinamikleri böylece özetlemeye çalıştım.

Avrupa Birliği macerası şimdilik sona erdi Türkiye'nin; böylelikle Türkiye, bu maceranın sona ermesiyle şimdilik küreselleşmenin dışında kaldı gibi gözüküyor. Ancak, küreselleşme hiç kuşkusuz evrensel bir olay. Ne olursa olsun, Türkiye bu küreselleşmenin dolaylı ya da dolaysız etkilerini hissedecektir.

Avrupa Birliği içerisinde olmasa da, Türkiye'nin Avrupa'da ve Asya'da toprakları vardır ve dolayısıyla ilişkileri her iki yönde de gelişecektir.

Bunların yanı sıra, yanlış ya da doğru, yanlışları doğruları ile Türkiye demokratik sistem içinde serbest piyasa ekonomisini uygulamaya çalışmaktadır. Ve bu kavramlar, bu iki kavram, serbest piyasa ekonomisi ve demokratikleşme Türk halkı için artık vazgeçilmez kavramlar haline gelmiştir.

Üçüncü dalga ya da merkez ülkeleri ile Türkiye'nin ilişkilerinin giderek artacağını söyleyebiliriz. Ancak, Türkiye'nin Orta Asya ve Karadeniz'de daha kullanmadığı çok büyük potansiyeli vardır, işbirliği yapabileceği ülkeler var; yani burada pozitif dinamikler mevcuttur.

Küreselleşmenin de elbette olumlu ya da olumsuz yönleri var; bunları biraz önce ortaya koymaya da çalıştım. Ancak, bu olayın dışında kalmak ya da kalmaya çalışmak, bu ülkelerle merkez ya da üçüncü dalga ülkeleriyle de aradaki farkın daha da açılması anlamına gelecektir.

Burada önemli olan nedir? Önemli olan, Türkiye'yi merkez ülkeleri haline getirecek ya da bu olamasa bile, en azından merkeze yaklaştıracak doğru politikaların uygulanmasıdır. Yoksa, öcünden kaçır gibi kaçmanın bir anlamı yok.

Sonuç olarak; 1980'li yılların başları hariç tutulacak olursa, siyasal iktidarların Türkiye'de uyguladıkları politikaların, Türkiye'nin dış açılmasıyla ben pek ilgili olduğunu zannetmiyorum. Ekonominin dış açılması, dünya ekonomisine entegrasyonu sağlıyor. Türkiye ekonomisinde var olan dinamizm kendi kendini zaten dış açıyor. Zaman zaman "Türkiye de hükümet var mı yok mu" diye tartışmalarımız oldu geçtiğimiz

yıllarda, ekonomi gayet rahat yürüdü. Tabii bu kötü bir şey, ama böyle oldu.

Dışa açılma dediğimiz zaman ne gerektiriyor dışa açılma?

Dışa açılma, daha fazla demokratikleşmeyi gerektiriyor, daha fazla insan haklarını gerektiriyor, daha fazla siyasal ve ekonomik istikrar gerektiriyor. Diğerleri de ilgi alanımda ama, uzmanlık alanımda değil; onun için ben ekonomik istikrarla neyi anlıyorum, onu vurgulamak istiyorum.

İstikrar, ekonomik istikrar, enflasyonsuz bir ortam demektir önce. Derli toplu bir kamu kesimi demektir, gelişme hızında istikrar demektir, dış ekonomik ilişkilerde hiç değilse belli dönemlerde

denge demektir, ayrıca reel ve mali kesimin dengeli büyümesi demektir. Bu açıdan Türkiye'yi sadece mali kesim, para ve sermaye piyasası olarak görenlerin de yanıldıklarını söyleyebilirim. Dünyada meydana gelen krizler de beni kanıtlıyor zan-

nediyorum.

Ekonomik istikrar, kuşkusuz siyasal istikrarı da gerekli kılıyor. Ancak, bu olmasa da, daha önce sözünü ettiğim Türkiye'nin dinamizmi, Türkiye ekonomisinde dışa açılmayı ve büyümeyi istikrarsız da olsa sürdürecektir kanaatindeyim.

Efendim, beni dinlediğiniz için, teşekkür ediyorum, saygılar sunuyorum.

Başkan - Teşekkürler Sayın Tunca.

Söylediğiniz aklıma bir şey getirdi. Dediniz ki; esasında Türkiye'de büyümeyi uyaran toplam taleptir, iç taleptir. Bir de, bu hükümeti artık takan yok, özel sektör kendi dinamizmiyle yürüyor. Bir iddia da var biliyorsunuz; motoru gerçi iç taleptir, özel sektörün dinamizmidir büyümenin ama, bir de bunun finansmanı var. İşte bu finansmanın da çoğunlukla dış kaynaklardan geldiğini söyleyenler var ama, geçen gün bir hesap yaptık bu işi bilenlerle. Son zamanlarda bir 30 milyar dolar net gelmiş, bunun zaten 15'ine devlet el koymuş, 10 milyar dolar da Türkiye'nin net rezervi, Merkez Bankası'nda 7 milyar dolar var. Halkın elindekini de bir tarafa koyalım, özel sektöre kala kala 5 milyar dolar kalıyor bu uzunca bir süre içerisinde kaynak olarak. Hani aklıma şöyle bir şey geldi, bu dina-

mik sektörler arasında yoksa kayıt dışı ekonomiyi de koymak mı lazım? Gerçi her sektöre elini atmış durumda kayıt dışı ekonomi ama, acaba iddia edildiği gibi, son dönemin dinamikleri arasında, bir kayıt dışı ekonomiye de yer verelim mi? Hiç bilimsel tarafı da yok, hiç doğru dürüst bir tarafı da yok, ama ortada bir gerçek var.

Efendim, Sayın Koray tebliğini sunacak, Türkiye'nin dinamiklerini emek-sermaye ilişkileri açısından ele alacak.

Buyrun efendim.

Meryem Koray - Teşekkür ederim.

Hepinize merhaba.

Ben İzmir'den çok yeni bir üniversitenin öğretim üyesi olarak bu seçkin topluluğun karşısında bulunmaktan dolayı mutlu olduğumu söylemek istiyorum her şeyden önce.

Evet, ekonomi geliyor; iç dinamikler, dış dinamikler, kayıtsız ekonomi derken emek nereye gidiyor? Ben buna biraz daha Türkiye çapında değil de, genel emek-sermaye ilişkileri açısından bakmak istiyorum.

Değişim kaçınılmaz bir öge ve her zaman varolan bir süreç; ancak bugün değişimden geçmişe göre daha fazla söz etmemizin bir anlamı da olsa gerek. Bugünkü değişim hem daha hızlı, hem de çok daha boyutlu ve karmaşık. Bu nedenle onu daha fazla duyuyor ve etkilerini daha hızlı yaşıyoruz. Üretim ilişkilerinden yaşam biçimlerine, iletişim ve ulaşım olanaklarından bireysel algılama biçimlerimize dek her alanda karşılaştığımız bir değişim söz konusu. Değişimin temel kaynağı, kuşkusuz teknolojiadaki hızlı değişim. Bu nedenle üretim teknolojisindeki bu hızlı değişimi daha yakından yaşayan ülke veya işletmelerde, bu değişimin hızı da etkileri de daha yakından görülüyor.

Teknolojiye dayalı bu hızlı değişimin bir ucu da, emeğe dayanıyor; emek belki tüketici olarak teknolojik gelişmelerden yararlanırken, işgücü olarak bazı olumsuz sonuçlarla karşılaşabiliyor. Emek açısından bugünün değişen koşullarını üç temel boyutta irdeleyebiliriz: a) piyasaların küreselleşmesi (coğrafik boyut), b) istihdam yapısı ve koşullarının değişmesi (sosyal boyut), c) kimlik, sınıf ve aidiyet istemelerini belirleyen paradigma ve ideolojilerde değişim (ideolojik boyut).

1- Piyasaların Küreselleşmesi

Günümüzün en moda kavramlarından biri olan küreselleşme, pek yeni olmayan, ancak yine gün-

müde daha hızlı seyreden bir süreci tanımlıyor. Küreselleşmenin kaçınılmaz olduğu konusunda görüşler birleşse de, en azından bugünkü küreselleşme olgusuna kuşkuyla bakanlar da var. Küreselleşme konusunda iyimser olanlar, bundan yeryüzünde insanların birbirine benzeme, bütünleşme, küresel etkileşim ve duyarlılığın artması anlamında olumlu gelişmeler beklemekteler. Kuşkuyla bakanlar ise, küreselleşmenin emperyalizmin bir başka adı olduğunu, küreselleşme süreci arttıkça hem yeryüzü, hem de ülke ölçeğinde eşitsizliklerin büyüdüğünü ileri sürmektedirler.

Bu tartışmaların ilgi çekici birçok yanı olduğu açık. Bu tartışmalara pek fazla girmesek de, küreselleşme olgusuna yaklaşabilmek için yeryüzünde "neyin küreselleştiği" sorusunu sormak doğru görünmektedir. Alıp başını giden, birçok söylemin başına kurulan küreselleşme ile, gerçekten yeryüzüne ait duyarlılıkların mı, yeryüzü kaynakların kullanım olanaklarının mı, varılan ileri teknoloji düzeyinin mi küreselleştiğinden söz ediyoruz? Yoksa, bu konularda binbir kısıtlama ve "ancak"lar söz konusu olurken, dünyanın en ücra köşelerinden bile, eğer paranız varsa, bazı malları bulma olanaklarının küreselleşmesinden mi?

Gerçekten bugün, sermayenin yeryüzünde dolaşım hızı, günde 1.5 trilyon doları bulan işlem hacmi, 500 büyük şirketin dünyadaki parasal gücün %42'sini elinde bulundurmastır, bunların arasında en tepede bulunan 100 büyük şirketin 3.4 trilyon dolarlık bir varlığa, 5.5 trilyon dolarlık bir ciroya sahip olmaları, bu çokuluslu, hatta uluslararası şirketlerin dünyadaki endüstriyel üretimin %30'unu doğrudan denetleyebilecek düzeyde olmaları gibi gerçeklikler karşısında tek bir sonuç açığa çıkmaktadır. Bugünün koşullarında küreselleşen sermayedir, uluslararası bazı şirketlerdir.

Sermaye ve uluslararası şirketler küreselleştikçe, kendileri için yeryüzüne dağılan bir üretim ve tüketim ağı yaratmaktadırlar. Böylece karşımıza dünyanın her yerinde üretilen ve tüketilen ürünler gerçeği çıkmakta ve küresel şirketlerin küresel ürünler üretilip satma aşamasına geldiklerinin anlamaktayız. Öyle ki, bugün "işçilerin, kutuların, etiketlerin üzerindeki logolar, küresel bayraklar durumuna gelmektedirler." Aslında uzun yıllar ulusal kalkınma hayallerini sürdüren, Batı'nın yaşam düzeyini yakalamaya çalışan birçok ülke ve birçok insan için artık Batı, üretim ve teknolojik düzey açısından olmasa da, tüketim açısından ayaklarına gelmiştir. Böylece, hayallerin, ürünlerin, markaların küreselleştiği bir "küresel piyasa" gerçeğiyle karşılaşmaktayız.

Şeker Sigorta Poliçesi taşıyın!

Yangın, kaza, makine kırılması, hırsızlık, dolu, sel, hastalık, deprem, heyelan... gibi riskleri siz hiç taşımayın! Bırakın riskinizi Şeker Sigorta Poliçesi taşısın ve karşılasın!

Her gün sayıları artan 345 acentesi, 214 Şekerbank şubesi ve 27 Pancar Kooperatifi ile toplam 586 hizmet noktasıyla sizlere ulaşan Şeker Sigorta, tüm ülke çapında, yaşamın her anında her türlü riskinizi karşılamak için hizmetinizdedir.

Siz de Şeker Sigorta Poliçesi taşıyın... Risk taşımayın!

ŞEKER SİGORTA

Yeni bir güç

Çeşitli alanlarda faaliyet gösteren

MNG Grubu'nun yeni hizmet dalı,

bankacılık...

Güçlü özkaynakları, deneyimli kadrosu

ve çağdaş bankacılık anlayışıyla

MNG Bank ile yeni bir dönem başlıyor.

Aradığınız size özel, tam hizmet

bankacılığı ise... MNG Bank.

İstanbul Merkez (Taksim)
İstanbul Kozyatağı
İstanbul Bakırköy
İstanbul Mecidiyeköy
İstanbul Feneryolu
Ankara
İzmir
Gaziantep
Bursa

MNG BANK

Bu piyasanın işlemesi için kredi muslukları açılmakta, ticaretin serbestleşmesi ve hızlanması teşvik edilmekte ve bu serbest ticaretin pompaladığı bir küresel finans ağı oluşmaktadır. Küresel finans çevreleri en karlı yatırımların, üretimden çok tüketimin finansmanı olduğunu iyi bilmektedirler. Borç batağına batmış, kamu harcamaları için gereken finansmanı kendisi sağlamayayan bunca ülke varken, bir parça mutluluk için vitrindeki malları tüketmekten başka seçenek bulamayan bunca tüketici varken, en karlı alanın tüketmek üzere borç vermek olduğu açıktır.

Küreselleşen piyasa, sermaye ve şirketlerin yaratıkları üretim ağı, kaçınılmaz olarak, bir yandan da "işgücü piyasasını küreselleştirmektedir". Sermaye ve uluslararası şirket için, artık şu veya bu ülkeye ait bir işgücü piyasası ve onun getirdiği bazı koşul ve sınırlamalar değil, küresel çapta bir işgücü kullanımı olanağı söz konusudur. Bu nedenle işgücü için coğrafik hareketlilik olmadan, sermaye için küresel bir işgücü piyasası meydana çıkmaktadır. Bu küresel piyasa içinde kimi, İsviçre Hava Yolları örneğinde olduğu gibi, muhasebe ve bilgisayar işlerini nitelikli emeğin bile ucuz olduğu Hindistan gibi bir ülkede yaptırmakta, kimi fason üretim yoluyla üretimini yeryüzü çapında gerçekleştirmekte, kimi ise, işini parçalara bölerek işine pek yaramayan parçaları işletme dışına kaydırmakta (yurtdışı veya yurt-ici taşeronlara yaptırarak), böylece kendisi için en uygun bir işgücü bilemişi oluşturmaktadır.

İşgücü piyasasının sermaye açısından böylesine küresel bir boyut kazanması sonucunda, sermaye için işgücü kullanımında seçenekler arttığı ve yeni bileşimlerin oraya çıktığı açıktır. Bu yoldaki uygulamaların çok şık bir biçimde takdim edildiği de bilinmektedir; "İşgücünün esnek kullanımı". Hemen her ülkede sermaye, artan uluslararası rekabeti bir gerekçe gibi kullanarak, esnek işgücü kullanımının kaçınılmazlığını vurgulamaktadır. Oysa rekabet gerekçesinin gerisinde, asıl olan sermayenin küreselleşme ve teknolojik gelişmelerle bazı fırsatlar bulması gibi bir gerçek yatmaktadır.

Gerçekten bugünkü teknolojik gelişmeler, küreselleşme ve esneklik uygulamaları içinde sermaye karşısında emeğin gücünün azaldığını, ya da emek karşısında sermayenin giderek güç kazandığını ve bağımsızlaştığını söyleyebiliriz. Sermaye, bir yandan küreselleşme süreci içinde her hür emeğin karşısında daha ucuz emeği çıkarma olanağı bulmakta, öte yandan teknolojik gelişmelerle nitelikli emeğin bile yerini alacak teknolojilere ulaşmaktadır. Durmadan gelişen bu

süreç içinde, emek için, genel olarak her yerde istihdam olanakları daralmakta, hem de çalışma koşulları kötüleşmektedir. Kısacası, küreselleşme ve esneklik emek için, büyük ölçüde, "olumsuzun olumluyu" tehdit ettiği bir nitelik taşımaktadır.

2- Küreselleşme emek piyasası ve sonuçları

Küreselleşen emek piyasasının ve esnek işgücü kullanımının sonuçlarına baktığımızda, üç önemli gelişmenin altını çizmek gerekmektedir. Bunlardan birincisi, işgücünde küresel, bölgesel, ulusal ve hatta işletme bazında "kutuplaşma" eğiliminin önem kazanmasıdır. İkincisi, hemen her yerde karşımıza çıkan "küralsızlaşma" eğilimi, üçüncüsü de, ulusal devlet ve ulusal politikaların emeği koruma gücünün azalmasıdır.

- İşgücünün kutuplaşması

İşgücünün kutuplaşması, işgücünün nitelikli-niteliksiz, örgütlü-örgütsüz gibi ayrımları dışında, daha derin bir ayırım içine girmesi anlamında kullanılmaktadır. İşgücünde her ülkede bu tür ayrımlar hep olagelmıştır. Bugün yaşanan ise, işgücünün küresel, bölgesel ve ulusla düzeyde iki kutba doğru itilmesi anlamını taşımaktadır. Bir yanda, bilgi, uzmanlık ve nitelik açısından gelişmiş ve küresel çapta çalışma olanağına sahip "elit" diyebileceğimiz bir işgücü, öte yanda niteliksiz ve giderek kendisine daha az ihtiyaç duyulan bir işgücü. Birincisinin özgürlük alanı geniştir, çalışma koşulları oldukça doyurucudur. Ötekisinde ise, istihdam olanakları da, çalışma koşulları da giderek kötüleşmektedir. İşgücünün bu bölünmesi, ucuz-pahalı ama, nitelikli-niteliksiz işgücü anlamında bir bölünme değil, dünyada küçük ve elit bir işgücü için koşullar gelişirken, büyük bir kesim için istihdam dışı kalmaya mahkum olma gibi bir bölünmedir. Keyder'in işaret ettiği gibi, "gerek üretimde, gerek tüketimde küreselleşen sistem dünya nüfusunun bir kısmı ile devam edebilir görünüyor. Bunun doğuracağı sonuç ise dünyanın bir dizi coğrafi yöresinin ve nüfusun küreselleşmiş sermaye olgusu dışında kalmaya mahkum olması'dır.

Evet, yatırımlar artıyor, ticaret gelişiyor, üretkenlik ve verimlilik durmadan yükseliyor, ancak tüm

***Küreselleşen piyasa,
sermaye ve şirketlerin
yaratıkları üretim ağı,
kaçınılmaz olarak, bir
yandan da işgücü
piyasasını
küreselleştirmektedir.***

bunlara karşın gelişmiş ekonomilerde bile işsizlik büyüyor ve süreklilik kazanıyor. En gelişmiş yedi ülkede 25 milyon dolayında bir işsiz kitlesi oluşurken, küresel, bazda bir milyara yakın insan istihdam dışı kalmaktadır. Öte yandan istihdam edilenler içinde küçük bir kesim için istihdam güvencesi ve doyurucu çalışma koşulları oluşurken, büyük bir kesim geçici ve güvencesiz işlere razı olmakta, evde üretim yapmakta veya enformel sektörde iş bulabilmektedir. Çekirdek veya elit diyebileceğimiz işgücünün çalışma koşullarının güvencesi de, öteki uçta yer alan ve olumsuz koşullara razı olan kalabalık bir işgücünün varlığı olmaktadır.

- Çalışma yaşamında kuralılaşma

- İkinci önemli sonuç, çalışma yaşamındaki kuralılaşma eğilimidir. Zaman içinde ve emeğin mücadelesi ile kazanılmış olan haklar ve kurallar, işgücü piyasasının küreselleşmesi nedeniyle ve esneklik adı altında giderek yerlerini her duruma göre değişen kurallara bırakmaktadır. Yukarıda değinilen elit işgücü için, bu kurallar değişik fakat olumlu olabilmektedir. Bu işgücünün koşulları, "insan kaynakları yönetimi" adı altında yürütülen çalışmalarla belirlenmekte, bu işgücüne sürekli eğitim gibi yatırım yapılmakta, kalite çemberleri, toplam kalite uygulamaları, prim veya kar dağıtımı gibi uygulamalar gündeme gelmektedir. Ancak bu işgücü için de, olumlu koşulların varlığı ve güvencesi elde edilen haklara değil, işletmelerin karlılık ve gelişmelerine bağlı kalmaktadır. Öte yandan, yukarıda da değindiğimiz gibi, az sayıda işgücü bu olumlu koşullar, çok sayıda ve olumsuz koşullarda çalışmaya razı işgücünün bulunması nedeniyle. Ayrıca, iyi koşullarda çalışma olanağına sahip bulunan sınırlı sayıdaki bu işgücü için, işletmenin karlılığı ve verimliliği esas olduğundan, işletme hedefleriyle bütünleşmek çok önemlidir; bunun dışında sosyal, sınıfsal ya da siyasal her türlü dayanışma gereksizdir ve istenmez.

Böyle bir mantık içinde ve böyle bir çalışma ortamında sınıfsal dayanışma örgütü olan sendikalara da pek hoş gözle bakılmaz. Sendikalar, hem işgücü maliyetini artıran, hem de işletme dayanışmasını zayıflatan örgütler olarak görülürler. İşgücüne, artık esnek ve değişken koşulların yararlarının yanı sıra, işletme dayanışmasının önemi anlatılmakta, bu nedenle varlıklarını koruyabilen sendikalar da bütünüyle kuralılaşlık değilse de, esnekliğe razı olmak durumunda kalmaktadırlar. Sendikalar, böylece varlıklarını koruyabilse de emeğin ve kendilerinin önceliklerini değil işletmenin çıkarlarının öne alan bir politikaya zorlanmaktadır.

Çekirdek işgücü için işlevi azalan sendikalar, çevre işgücü açısından da zorlanmaktadır. Bu işgücü için, kuralılaşlık, güvencesizlik çok daha net olmakta, ancak her yerde artan işsizlik ve işten çıkarmalar nedeniyle sendikaların bu işgücünü koruma potansiyelleri de zayıflamaktadır.

Çalışma yaşamında giderek yaygınlık kazanan kuralılaşlık, kuşkusuz, genel olarak gelişmekte olan ülkelerde, küçük işletmelerde ve enformel sektörde çok daha belirginleşmektedir. Ancak büyük işletmelerin de bazı işlerin fason üretim yoluyla veya taşeron kullanılarak gerçekleştirme yoluna gittiklerini düşünecek olursak, kuralılaşlık yaygınlaşmakta, derinleşmektedir diyebiliriz. Buna bağlı olarak gelişmekte olan ülkelerde çevre işgücü oranı, güvencelerle korunan çekirdek işgücü oranından çok daha büyük olurken, gelişmiş ülkelerde de esnek işgücü uygulamaları içinde giderek göze çarpıcı biçimde büyüyen bir çevre işgücü oluşmaktadır.

Kısaca, uzun mücadeleler sonucu kazanılan yasaların, toplu sözleşmelerin, hakların ve güvencelerin yerini, değişken, güvencesiz ve işverenin tek taraflı olarak belirlediği kurallara almaktadır. Emek adına birer kazanım olarak sunulan bazı haklar ve güvencelerden sonra, yine yasaların bile geçersiz kaldığı, güvencelerin işlemediği bir "kuralılaşlık" dönemine geri dönmektedir.

- Ulusal politikaların işlevsiz kalması

Küreselleşmenin emek için getirdiği üçüncü önemli sonuç, bu kuralılaşmaya paralel olarak ulusal devlet ve ulusal politikaların emeği koruma işlevinin azalmasıdır. Küreselleşen sermaye ve piyasa karşısında, ulusal devlet önemli ölçüde geriler ve güç kaybederken, bunun en önemli faturası da işgücüne çıkmaktadır. Küresel rekabet nedeniyle sermaye, emekten olduğu gibi ulusal devletten de emeği koruyucu politikalarından, en azından, belirli ölçüde vazgeçmesini istemektedir. Emeğin pahalı olmaması gerekir; sosyal harcamaların artmaması tam aksine azalması gerekir; özelleştirme gerekir; iş barışının korunması gerekir; bu gerekenlerin sağlanması için de devletin açık veya gizli emekten yana olan politikalarına son vermesi gerekir. Bu gerekenleri dikkate almayan ülkelerde yabancı sermaye akımı durur, yerli sermaye kaçmak için fırsat arar, üretim yavaşlar, istihdam daralır vs., vs.

Oysa, demokratikleşme süreci içinde siyaset, en başta emek olmak üzere, toplumun çeşitli kesimleri için kendi ekonomik ve sosyal sistemlerini hayata ge-

çinmenin bir aracı olmuş ve özellikle Batı'nın gelişmiş ekonomilerinde bu yolda oldukça etkin bir biçimde kullanılmıştır. Siyasal yapı ve işleyiş gelirin yeniden dağılımında oynadığı rolle piyasa ekonomisini "sosyalleştirilmiş", devlete bilinen "sosyal" niteliği katmıştır. Siyasetin ve siyasal demokrasinin, toplumsal sınıflar arasında böylesine uzlaşma ve göreceli de olsa "eşitli ve adalet" sağlayıcı biçimde kullanılması, gelişmiş batı toplumlarının geliştirmekte olan toplumları için bir "model" niteliği kazanmasında en önemli rolü oynamıştır.

Şimdi ise, devlet ve siyasetin, en başta emek adına yaptığı müdahaleler ve sosyal refah devleti niteliğiyle yaptığı harcamalar fazla bulunmakta, bunların piyasayı ve ekonomiyi olumsuz etkilediği, verimlilik ve üretkenliği azalttığı söylenmekte, ayrıca ekonomiye müdahale gücünü elinde tutan siyasal mekanizmanın siyasette yozlaşma olasılığını ileri sürülmektedir. Kendi içinde yozlaşma potansiyeli olan, ekonomik açıdan olumsuz etkileri olduğu görülen, uluslararası rekabet ve dünya piyasalarına uyum için birer ayakbağı olan devlet ya da siyasal mekanizmalar ve ulusal politikalar için, bu nedenle, en doğru çözüm, bunların olabildiğince sınırlandırılmasıdır. Sınırlı devlet, sınırlı ulusal politikalar, küreselleşme sürecine uyum için önemli ve gerekli stratejiler olarak sunulmaktadır. Kuşkusuz bu stratejilerin sunumunda uygun bir söylem, belirli ölçüde haklılık taşıyan iddialar kullanılmakta ve özünde "siyaseti ve sosyal hakları piyasa ve ekonomik haklar adına sınırlandırma istemi" meşru bir zemine oturtulmaya çalışılmaktadır.

Böylece, sosyal haklar, sendikal haklar ülkenin rekabet gücünü tehdit eden haklar olarak sunulur ve giderek gözden düşer; sonuç olarak az veya çok budanır, ya da uygulamada giderek dışlanır ve bunun adı kamu politikası açısından "uyum ve istikrar politikaları", işletme politikası açısından "rekabet zorunluluğu" olur. Böylece ekonominin istikrarı sermayenin özgürlük alanının genişletilmesine karşılık, emeğin varolma ve mücadele alanının daraltılması anlamını taşır.

Özetle, sermaye için küreselleşme giderek küresel çapta bir güç kazanma anlamına gelirken, emek için anlamı kazandığı haklardan bazı ödünler vermeye zorlanmak ve geri adımlar atmak olmaktadır. Sendi-

kalaşma, iş güvencesi, sosyal güvenlik gibi haklar, bu yolda olumlu gelişmeler kaydetmiş ekonomilerde bile tartışmaya açılırken, gelişme olan ekonomilerde bu hakları varetmenin önü daha da tıkanmaktadır. Emek, piyasa içinde ve yalnızca piyasa koşulları açısından değerlendirilmekte, küresel çaptaki emek fazlası her ülkedeki emek için tehdit oluşturmakta, emeğin insan yanı unutulduğu gibi insan da yalnızca bir "işgücü" olarak değerlendirilmektedir. Böyle bir küresel piyasa nitelikli emek için bile varlığını koruma ve geliştirme olanağı sürekli tehdit altında kalmaktadır; sürekli yenilenen ve hep daha az emek gerektiren teknolojilerle nitelikli emek için de işini yitirme tehlikesi yaşanmaktadır. Öte yandan verimli ve üretken olma çabası

bu işgücü çalışma yaşamındaki gerilimi sürekli arttırmakta, hep daha hızlı ve daha yoğun çalışmak gerekmektedir. Ancak böylece göreceli olarak yüksek ücretler ve belirli bir iş güvencesi sağlanmaktadır.

Öte yandan bunca işsizlik varken ve verimlilik yeni teknolojilerle bunca artmışken, işletmeler ve sermaye çalışma süresinin azalmasına yanaşmadığı için, bu teknolojik gelişme ve verimlilik artışından işgücünün bir kazanç sağladığı da söylenemez. Bu verimlilik artışı ne birçok kişi için yeni iş olanağı anlamına gelmekte, ne de çalışanlar daha az çalışarak daha insanca yaşayabileceği bir çalışma ortamı bulmaktadır. Tam aksine işletmeler, işgücünü fazla çalışmaya yönelterek istihdamın daha da daralmasına yol açmaktadır. İşsizlik arttıkça, emeğin pazarlık gücü daha azalmakta, nitelikli işgücü için bile iş güvencesi kaybolmaktadır. Oysa bu teknolojik gelişme ve verimlilik artışından işgücü adına en büyük kazanç, çalışma saatlerinin azaltılmasıyla işgücü için de birey olarak gelişme olanaklarının ve özgürlük alanının genişlemesi olabilirdi.

3- İstihdam Yapısı ve Koşullarının Değişmesi

Bugün, endüstri-sonrası bir aşamaya geçmekte olan ülkelerde çok belirgin biçimde yaşanan, endüstrileşme gayreti içinde olan bizim gibi ülkelerde de bir başka biçimde hissedilen bir yapı değişikliği ile karşı karşıyayız. Bu yapı değişikliği, yine teknolojik değişikliklere bağlı olarak üretimde de istihdamda da kendini duyurmaktadır. Üretim yapısındaki değişiklikleri bir yana bırakarak, istihdam yapısı ve koşullarındaki değişikliklere bir bakarsak, en başta yapılan işlerin ve

Sermaye için küreselleşme giderek küresel çapta bir güç kazanma anlamına gelirken, emek için anlamı kazandığı haklardan bazı ödünler vermeye zorlanmak ve geri adımlar atmak olmaktadır.

mesleklerin değiştiğini, bazı meslekler ve işler elenirken yeni bazı işlerin ortaya çıktığını, işgücünde önemli bir niteliksel değişim yaşandığını, geçmişte önemli olan kol gücünün yerini günümüzde beyin gücünün aldığını, hemen her meslek ve işte kadın işgücünün devreye girdiğini, çalışma biçimlerinin çeşitlendiğini görüyoruz. Tüm bu değişimler kimi zaman ve kimileri için olumlu gelişmeler anlamına gelirken, kimileri için de iş kaybı, statü kaybı, iş güvencesinin azalışı gibi olumsuz gelişmelere yol açabilmektedir. Tüm bu olumlu ve olumsuz sonuçları bir kerede değerlendirerek bir sonuç çıkarmak isteğimizde ise, istihdamın gerek çalışanlar, gerek çalışma biçimleri açısından oldukça heterojen bir yapıya ulaştığı ve yukarıda değindiğimiz "iki kutuplu işgücü" gerçeği içinde yaşadığı gibi bir sonuca ulaşırız.

Bugün istihdam yapısında göze çarpan değişikliklerin başında endüstri sektöründeki istihdamın daralması, buna karşın hizmet sektöründeki istihdamın artması; buna bağlı olarak mavi-yakalı kol gücünün azalması, beyaz-yakalı beyin gücünün endüstri sektörü de dahil olmak üzere durmadan artması gelmektedir. İşgücünün niteliğindeki bu temel değişim, beyaz yakalı işgücünün kendi içinde farklı nitelikler taşıması, farklı koşullarda çalışması nedeniyle çok daha karmaşık bir işgücü yapısını ortaya çıkarmaktadır. Bu işgücü içinde teknik elemanlar da çalışmakta, uzmanlar da bulunmakta, alt düzeyden üst düzeye kadar yöneticiler de yer almaktadır. Yine hizmet sektörü içinde gazeteciden bilgisayarçıya, öğretmenden turizm elemanına kadar değişen birçok meslek grubu yer almakta ve bunlar arasında farklı işkollarında çalışan endüstri işçisinden çok daha az ortak nokta bulunmaktadır. Ayrıca, bu işgücü içinde geçici sözleşmeyle çalışandan, kardan pay alana kadar değişen çok esnek bir istihdam biçimi ortaya çıkmakta, aynı zamanda kısmen çalışma, evde çalışma, esnek çalışma saatleriyle çalışma gibi birçok çalışma biçimi de söz konusu olmaktadır.

Öte yandan kadınların çalışma yaşamına katılma eğilimleri hemen her ülkede artarken, özellikle gelişmiş ekonomilerde hizmet sektörünün kadın işgücü için gerçekten önemli bir çalışma alanı olduğu görülmektedir. Kadının işgücüne katılımı arttıkça da, kadın işgücünün çalışma yaşamına getirdiği bazı önemli değişiklikler ortaya çıkmaktadır. Kısmen çalışma, esnek çalışma saatleri, iş paylaşımı gibi uygulamaların gerisinde büyük ölçüde ev ve iş yaşamını birbiriyle ulu- laştırmaya çabalayan kadın işgücünün gereksinimleri yatmaktadır. Bu uygulamalar dışında da, genel olarak, kadın işgücünün iş yaşamına ve çalışma statüsüne ba-

kışık erkek işgücünden oldukça farklı olduğu için, kadının işgücüne katılımı arttıkça işgücünde farklı değerlerin, farklı istemlerin ortaya çıkması kaçınılmaz olmaktadır.

Sektörel, niteliksel, mesleki, cinsiyet ayrımlarına dayalı olarak veya çalışma statüsü ve biçimleri gibi çeşitli nedenlerle ortaya çıkan bu karmaşık istihdam yapısı, işletmelerin esnek işgücü uygulamaları içinde daha da karmaşıkmaktadır. Aynı işletmede birbirinden çok farklı çalışma biçimleri, çok farklı ücret uygulamaları ortaya çıkabilmektedir. Kimi işletmeler aynı işletmede taşeron uygulamasına geçerek çalışanlar arasında sendikali olan ve olmayan olarak ikili bir istihdam yaratmakta, kimileri bazı personeli "uzman" kadrosuna alarak az sayıda fakat önemli bu personele daha tatmin edici ücret ödeme yoluna gitmekte, kimileri performans değerlendirmesine göre ücret ödeme sistemi içinde ücretleri farklılaştırmaktadır. Sonuç olarak günümüzde, geçmişte sendikaların başarmaya çalıştıkları ve çalışanlar arasında belirli bir ölçüde de olsa "ücret dayanışması" yaratmak gibi bir uygulama şimdi kavram olarak bile devreden çıkmıştır; bunun yerine bugün bir çok işletmede "esnek ücret uygulaması" denilen uygulama ile birbirinden farklı ücret ödeme sistemleri ve ücret düzeyleri söz konusu olmaktadır. Bu da işletmelerin verimlilik ve rakabet gereksinimlerinin kaçınılmaz bir sonucudur.

Bu gelişmeler arasında hemen her ülkede artan bir işsizlik sorunu ortaya çıkmakta, küçülen, parçalan, özelleştirilen işletmelerde sürekli bir işini kaybetme korkusu yaşanmakta, birçok ülkede formel sektördeki değil enformel sektördeki istihdam büyümekte ve işsizliğe bir ölçüde de olsa çare olmaktadır. Tüm bunlar farklılaşan, karmaşıkmış bir istihdam yapısı anlamına gelmektedir. Bu kadar farklılaşan ve karmaşıkmış işgücünü, geçmişteki gibi, bir toplumsal sınıf, bir ortak çıkar, ortak bir siyasal bilinç içinde düşünmek ve bulmak artık pek kolay görünmemektedir. Böyle olunca da, emeğin sermaye karşısında güç kaybı ve çıkarlarını koruma açısından gerilemesi daha kolaylaşmakta, çünkü bu gerilemeye karşı duracak güç birliğini yaratmak artık pek söz konusu olmamaktadır.

4- Paradigma ve ideolojilerde değişim

Değişen dünya ve koşullar karşısında, kuşkusuz, düşüncelerimizin oluşumunu belirleyen paradigmlar da, dünyaya bakışımızı belirleyen ideolojiler de değişime uğramaktadır. Aynı değişim emek veya işgücü açısından yaşanmaktadır. Bugünün işgücü, sahip olduğu haklar ve olanaklar, sürdürdüğü yaşam biçimi gibi maddesel koşulları açısından değiştiği gibi, ken-

dini ve dünyayı tanımlaması, önem verdiği değerler, gelecek beklentileri gib sosya-kültürel özellikleri açısından da önemli ölçüde değişmiştir. Üstelik bu değişimin, yalnız hizmet sektöründe çalışan daha nitelikli işgücü açısından değil endüstri sektöründe çalışan işgücü için de geçerli olduğunu söyleyebiliriz.

Emeği çevreleyen ve dünya görüşünün oluşmasında etken olan değişimi, kabaca, üç boyutta irdeleyebiliriz: a) ekonoik ve maddi koşullardaki değişim, b) siyasal koşullardaki değişim, c) sosyo-kültürel yapıdaki değişim.

- Ekonoik koşullardaki değişim ve emeğin "tüketici" kimliği

Ülkelere, gelişmişlik düzeyine, ekonoik koşullara ve işkolu ya da işletmelere göre değişse de, genel olarak her işgücü için geçmişten bugüne kazanılmış bazı haklar ve güvencelerden söz etmek mümkündür. En basitiyle çalışma süreci, asgari ücret, ya da hastalık veya yaşlılık sigortası gibi uygulamalar işgücünün büyük bölümü tarafından yararlanan kazanımlardan birkaçıdır.

Bu kazanımlar ve bunlara yol açan gelişmelerle, birçok ülkede emek kendini sınıfsal bir mücadelenin öznesi olmaktan çok, refah toplumunun, ekonoik gelişmenin bir öznesi olarak görmek istemekte ve görmektedir. Hatta yalnız bireysel düzeyde değil, örgütsel düzeyde de benzer bir değişim yaşanmaktadır. Zaman içinde kapitalist sistemle bütünleşen, demokratik yollarla ve reformist bir çizgide hak arama mücadelesinin yeğleyen sendikal örgütlenmeler de bu çizgi üstünde toplumsal bir hareket ve muhalefet olmaktan çok ekonoik büyümeden pay isteyen birer çıkar grubu niteliği kazanmışlardır.

Maddi refahın artmasıyla da, hemen her ülkede işgücü önemli bir tüketici grubunun oluşturmuş ve sınıfsal bir bakış açısıyla kendisi için önemli olması gereken yaptığı iş giderek önemini yitirirken, yaptığı iş karşısında aldığı para veya "satın olma gücü" büyük önem kazanmıştır. Bu noktada, geçmişte emekçi için çok daha farklı anlamlar taşıyan, bugün ise mitinglerde, toplantılarda kullanılan bir slogana dönüşen "emek en yüce değerdir" deyişinin, birçok emekçi açısından bile ne anlam ifade ettiğini sormak gerekir diye

düşünüyorum. Kuşkusuz, emek açısından yaptığı işin önemini yitirmesinin, işe yabancılaşmayı doğuran birçok faktörle ilgisi var; ancak bir nedeninin de maddi koşulların ve tüketim alışkanlıklarının gelişmesi olduğunu görmek gerekir. Ayrıca hangi nedenle olursa olsun, sonuç olarak bu değişimin, emek açısından kimlik, aidiyet ve sınıfsal arayışı belirleme noktasında büyük önem taşımaktadır.

Kuşkusuz işgücünün tamamı için, kazanılan haklar veya elde edilen maddi koşullardaki değişim aynı düzeyde değildir. Ancak işgücü içinde, emeğiyle geçinenler arasında çok iyi, ya da oldukça iyi olanaklara sahip olanlar olduğu da bilinmektedir. Bu konuda işgücünü belki üç ayrı grupta düşünmek mümkündür; birinci grupta yasaların da ötesinde kurumsal veya kişisel güvenceleri olan "ayrıcılık veya elit emek", ikinci grupta yasalarla korunan, fakat bunun dışında pek fazla güvencesi olmayan "ikinci emek", üçüncü grupta da hiçbir güvencesi olmayanlardan oluşan, belki "lumpen proleterya" diyebileceğimiz üçüncü grup yer almaktadır. Ve artık, sahip olunan haklar ve elde edilen maddi koşullar açısından birbirinden ayrılan bu gruplar arasında önemli bir sınıfsal

dayanışmayı korumak da mümkün görünmemektedir. Hatta, tam tersine, aralarında bir çıkar ortaklığı ve dayanışma oluşturmak yerine, zaman zaman bir grup ötekini kendi koşullarını olumsuz etkilemekle suçlayabilmektedir.

Örneğin, birinci grupta yer alan elit emek için kendisinin ihtiyacı olmayan sosyal harcamalar ve kamu hizmetleri için kendisinden daha fazla vergi alınması olumsuz bir devlet politikasıdır; kendisinden toplumun sağlıklı, işsiz kesimleri için fedakarlık istenmesini haksız bulmaktadır. Bu nedenle sosyal devlet uygulamalarına da pek sıcak bakmamakta, hatta bu uygulamaların insanları tembelleğe, kolaycılığa alıştırdığını düşünmektedir. Öte yandan, örgütlü işgücü, taşeron yanında çalışan örgütsüz işgücünden hoşlanmamakta, onun kendisinin çalışma koşullarını olumsuz etkilediğini düşünmektedir. Lumpen proleterya ise, herkese kızmakta, elit işgücünden de, sendikalardan da pek bir şey beklemediğinden kendi başının çaresine bakmaktadır.

Bugünün işgücü, sahip olduğu haklar ve olanaklar, sürdürdüğü yaşam biçimi gibi maddesel koşulları açısından değiştiği gibi, kendini ve dünyayı tanımlaması, önem verdiği değerler, gelecek beklentileri gibi sosya-kültürel özellikleri açısından da önemli ölçüde değişmiştir.

Sonuç olarak kendi içinde farklılaşan emek kendi arasında bir dayanışma oluşturmada gibi, bu farklılaşma her birinin "tüketici" kimliğine, "satın alma düzeyine" daha da önem vermelerine yol açmaktadır. Üstelik sahip oldukları işlerinin güvencesi de, tüketim düzeyinin artmasına bağlıdır. Böyle olunca, emeğin, tüketim toplumunun sürdürülmesinde hem işgücü, hem de tüketici olarak önemli bir aktör konumunda olduğunu; kendisi için de önem verdiği rolün ve değerlerin sınıfsal bir bakış açısıyla değil, daha çok "tüketici" kimliği tarafından belirlendiğini söylemek yanlış olmaz düşüncesindeyim. Kuşkusuz burada yapılan genellenimin dışında kalan işgücü ve işgüçlü grupları her toplumda olabilmekte, ancak bu gruplar genel eğilimin yönünü değiştirecek bir yaygınlık ve güç kazanamamaktadırlar.

- Siyasal Koşullarda Değişim ve Emeğin "Vatandaş" Kimliği

Emeğin sermaye ve kapitallik ekonominin kendisine dayattığı koşullar karşısında geçmişten bu yana önemli bir mücadele verdiğini, bu mücadelenin siyasal partiler aracılığıyla siyasal yapıda, sendikalar aracılığıyla işverenler karşısında olmak üzere iki alanda sürdürüldüğünü ve bu mücadelenin gelişmiş batı toplumlarının bir yandan kapitalizmin işçi sınıfı ve demokrasiyle uzlaşmasına, öte yandan getirilen kurum ve mekanizmalarla demokrasinin gelişmesine hizmet ettiğini biliyoruz. Bunun sonucunda gelişmiş Batı toplumları ekonomik liberalizmi siyasal liberalizmle bütünleştirmişler, devletin toplumsal güçler arasında aracı bir rol oynamasını kabul etmişler ve üç önemli özelliği olan bir toplumsal model oluşturmuşlardır; kapitalist ekonomi veya serbest piyasa ekonomisi, çoğulcu bir siyasal demokrasi ve ekonomiye müdahale eden, kapitalist ekonomiyi adeta "sosyalleştiren" sosyal veya refah devleti.

Bu gelişmeler olurken, sermayenin bazı ödünler vermesine karşılık (sosyal devleti kabullenmek gibi), işçi hareketi de (siyasal partisi ve sendikasıyla) büyük ölçüde evrimci veya reformist bir çizgiye kaymıştır. Bu çizgi üzerinde, sınıf mücadelesinden çok, toplumsal sistemi önemli ölçüde kabul etmek, fakat sistemde emek yararına değişimler yapmak temel politikadır. Bu politikanın gerçekleşmesinde, başlıca araç devlet ve siyasal mekanizmadır. Emekçi kesimler veya işçi sınıfı, demokratik mekanizmalar aracılığıyla ve siyasal yapıyı belirleyerek, "vatandaş" kimliğiyle emekçi olarak sahip olmadığı ekonomik kararlar üzerinde etkili olma olanağını bulacaklardır (Przeworski, 1991 p11). Dolayısıyla emek açısından benimsenen bu çiz-

gi, yine emeğin sınıfsal değil, bir başka kimliği önemsemesine yol açmakta, burada da karşımıza demokratik toplumlarda yüceltilen "vatandaş" kimliği çıkmaktadır.

Kuşkusuz, gerek demokratik mekanizmaların ve siyasal yapının kullanılmasında, gerek vatandaş kimliğinin algılanmasında sınıfsal aidiyet ve sınıfsal bilinç belirli bir rol oynamaktadır. Ancak bu rol sisteme veya siyasal yapıya bir muhalefet olmak yerine, uzlaşma ve birliği yapma temelidir; bu işleyiş ve ilişkilerden kendi sınıfı adına yeni kazanımlar elde etmeye yöneliktir; bu açıdan da ilişkilerde ilkel olmanın çok pragmatik seçimler rol oynar. Bu nedenle, oy potansiyeli, çok zaman, sınıfsal olmaktan çok vatandaş ve seçmen olarak düşünülür ve kullanılır.

Hiç kuşku yok ki, önemli ve örgütlü bir toplumsal güç konumuna gelindiğinde emek açısından sınıf duyarlılığı taşıyan bir vatandaş ve seçmen kimliği önemli kazanımlar elde edilmesine yarayabilir; nitekim, özellikle Batı Avrupa ülkelerinde 50'li yıllardan sonra yaşanan emek adına gelişmelerde işçi hareketinin siyasal etkinliği önemli rol oynamıştır. Ancak hem her ülkede ve her zaman emek açısından güçlü ve birleşmiş bir örgütlülüğü gerçekleştirmek kolay değildir, hem de böyle bir bir örgütlenme içinde bile Batı Avrupa örneğinde olduğu gibi sınıf kavramını ve sınıf mücadelesini önemseyen, geçmişte de kalsa tarihsel bir dönem gerekir. Çünkü emek açısından sınıf kavramını önemsemeden aynı siyasal çizgiyi paylaşmak pek mümkün görünmemektedir. Ancak bu durumda da öne çıkan sistem içinde kalarak, sistemin mekanizmalarını kullanarak sistemden bir şeyler elde edilebilir. Kullanılan sistem de demokratik mekanizmalardır ve bu mekanizmalarda başarılı sonuçlar almak için de, sınıfsal değil, daha kitlesel düşünmek ve örgütlenmek gerekmektedir.

Böylece demokratik toplumlarda çok önemli bir kavram ve uygulama olan vatandaşlık kavramı ve siyasal haklar, emeğin sınıfsal aidiyeti ve sınıfsal seçimlerini ortadan kaldırmaya bile gölgede bırakacak sonuçlar doğurur. Siyasal ve demokratik mekanizmalar yoluyla bazı haklar elde ettikçe sisteme inancı ve güveni tazelenir, edemezse çok zaman demokratik sistemi değil kullanılan mekanizmaların işleyişini eleştirir. Dolayısıyla, demokratik toplumlarda siyasal haklar, hele ekonomik ve sosyal haklarla zengilemişse, emeğin bir sınıf adına toplumsal bir muhalefetin öznesi olmasını önemli ölçüde engeller; veya buna gerek bırakmaz da diyebiliriz. Bu sonuca, zaten demokratik toplumdan istenen budur veya bu demokratik bir

toplumun başarısıdır diyebiliriz; doğrudur da... Ancak burada anlatılmak istenen, emek ve emekçi kavramının, işgücünün çeşitli kesimlerini bir araya getirmek ve aynı bayrak altında toplamak açısından karşılaşılan zorluklar veya yaşanan değişikliklerdir.

- Sosyo-kültürel koşullarda değişim ve emeğin "birey olma" arayışı

Eğitim olanakları, toplumsal statüsü yükselen, belirli ölçüde de olsa gelecek kaygısı azalan bireyin, kuşkusuz kendirte ve topluma bakış açısı da çok değişmektedir. Böyle bir birey, zaman zaman toplumsallaşma sürecini eleştirecektir, çok zaman kendi bağımsız kimliğini geliştirmeye önem verecektir, birçok konuda total bir kabulleniş veya reddediş yerine kendi özgün seçimlerini yapmaya çalışacaktır. Bireyin bu kendine özgü kimlik, seçim ve duruş arayışları artıkça, katı ideolojilere ya da kolektif örgütlenme ve eylemlere bakışında da belirli duraksamalar ve eleştiriler ortaya çıkacaktır. Böyle bir kuşkuca bakış veya böyle bir bireysel çizginin bugün özellikle nitelik işgücü açısından karşımıza çıktığını da görüyoruz.

Üstelik bireyin özelliklerine bağlı olarak varsaydığımız bu gelişme çizgisi, bir de günümüzde önem kazanan birçok değer ve politika açısından özendirilmekte ve güçlendirilmektedir. Bilindiği gibi tüm dünyada neo-liberalizm rüzgarları esmekte, bireyin, özgürlüğün ve farklılıkların önemi vurgulanmakta, ideolojilerin öldüğü ya da en soylu ideolojilerin bile aslında belirli grupların çıkarlarına hizmet ettiği söylenmekte ve birey için tek yolun kendi olanakları ve kendi seçimleriyle başbaşa kaldığı piyasa mekanizması olduğu ilan edilmektedir. Belirli ölçüde kendine güven kazanmış bireyin için de, günün yükselen bu değerlerine tutunmak en doğru seçim olmaktadır.

Öte yandan bireyin toplumsal arayışlar içinde çözümlenmesi yolundaki umutları da büyük ölçüde azalmaktadır. Günümüzde çeşitli ideolojilere inanmış çeşitli örgütler içinde bulunmuş veya kendi toplumunda çeşitli deneyimler yaşamış birçok birey için çeşitli hayal kırıklıklarının yaşandığı bir gerçektir. Örneğin siyasetin yozlaşması, parti-içi kavgaların bitmemesi, liderlerin sultas, en haktan yana söylemlerin bile uygulamada içi boş söylemlerden öteye gidememesi, demokrasinin, eşitlik veya adalet kavramlarının da içi boş kavramlara dönüşmesi gibi günümüzde birçok toplumda karşılaşılan olumsuzluklar bireylerin siyasete olduğu kadar, ideolojilere, kavramlara, örgütlenmelere de bakış açısını olumsuz etkilemektedir. Bu durumda birçok birey için, kendi bireysel yaşamı, kendi seçimleri ve kendi kararlarının ötesinde hiçbir şeyin

önemi kalmamaktadır. İşgücünün bir bölümü, siyasal kurumlara veya siyaset adamlarına yönelttiği bu tür eleştiri veya olumsuz bakışı sendikalar için de taşımaktadır. Sendikalararası bölünmeler, sendika yönetimlerinin tabandaki işgücünden uzaklaşması, sendikalarda iç demokrasinin işlememesi gibi örgütsel yetersizliklere ilişkin eleştiriler, bir de bugün sendikaların etkinliklerinin azalmasına yol açan koşullarla birleşince, bir kısım işgücü için örgütlenme arayışı hiç ortaya çıkmamaktadır diyebiliriz.

Yukarıda değindiğimiz gibi, kendi içinde çok farklılaşan işgücü içinde, özellikle nitelikli, profesyonel meslek sahibi, oldukça güvenceli koşullarda çalışan veya kendi bireysel özelliklerine

dayalı olarak işgücü piyasasında bir yer arayanlar için sendikaların verecekleri fazla bir şey kalmamaktadır. Bu tür işgücü sendikaların dışında kalmakta ve hizmet sektörünün büyümesi ve nitelikli işgücü çalıştırılması arttıkça bu tür işgücü de arttıkça sendikaların örgütlenme potansiyeli giderek daralmaktadır. Sendikaların

bu tür işgücünü örgütlemek isterlerse, önerecekleri başka bir şeyler bulmaları gerektiği açıktır.

Ayrıca, bugün işletmelerin nitelikli ve işletme açısından önem taşıyan işgücü için uyguladıkları yönetim politikaları da, hem bu işgücünden tam yararlanmak için onlara birey olarak bakmak ve bireysel düzeyde ilişkiler kurmaya dayanmakta, hem de onları onların işletme ile bütünleşmelerini sağlamaya yönelmektedir. Böylece sınıf dayanışmasının yerine işletme dayanışması konmakta, bu dayanışma ruhunu aşıl原因 bir işletme kültürü, bir işletme dünyası yaratılmak istenmektedir. Bu uygulamaların da, bireysel açıdan yararlandığı ölçüde işgücü üzerinde etkisi büyük olmakta ve örgütlenme, dayanışma ve toplu çözümler aramanın yerini bireysel pazarlık gücünü oluşturma arayışı almaktadır.

Tüm bu bireysel veya dönemsel, ekonomik veya siyasal gelişmelerin, beğenelim veya beğenmeyelim

**Demokratik
toplumlarda siyasal
haklar, hele ekonomik
ve sosyal haklarla
zengilemişse, emeğin
bir sınıf adına
toplumsal bir
muhalefetin öznesi
olmasını önemli ölçüde
engeller; veya buna
gerek bırakmaz da
diyebiliriz.**

günümüzdeki işgücü yapısını ve işgücünün seçimlerini önemli ölçüde etkilediği ve değiştirdiği açıktır. Özetle bu değişimin işgücünü, hem kendi içinde farklılaşma hem kimlik ve dayanışma arayışlarını geleneksel sınıf kavramı dışına yöneltme, hem ideolojik ve örgütsel mücadeleden uzaklaşma, hem de çalıştığı işletme ile bütünleşme arayışlarına yönelttiğini söyleyebiliriz. Dolayısıyla, emeğin ve emeği örgütleyen sendikaların bugün yaşadıkları tikanlıkların bir bölümü piyasanın küreselleşmesi gibi kendi dışındaki gelişmelerden geliyorsa da, bir bölümü de işgücündeki yapısal ve ideolojik diyebileceğimiz değişimlerden kaynaklanmaktadır. O nedenle işgücünü örgütlemek, ya da sermayenin artan gücüne karşı emeğin gücünü arttırmak ve bu yolla en azından emeğin büyük bir bölümü adına bozulan dengeyi bir ölçüde de olsa sağlamak istendiğinde, yalnız dışarıdaki gelişmeleri dikkate almak değil, işgücündeki değişimleri de görmek ve bunlara uygun yanıtlar hazırlamak gerekmektedir. Kuşkusuz, en başta da, doğru soruların bulunması ve sorulması gerektir.

5- Emek Adına Doğru Sorular ve Daha Bütünlüklü Bir "İnsan" Yaklaşımı

Buraya kadar yapmaya çalıştığım durum saptamasının, birçok karşıt görüşe yol açacak tartışmalı özellikler taşıdığı açıktır. Ancak katı bir bakış açısı ile bakılmadıkça, burada değinilen birçok konunun, bunlar hakkında yorumumuz farklılaşsa da, özünde yaşadığımız bazı gerçeklikleri aktardığını kabul etmek gerekir. Burada yapılmak istenen de, iyi bir gözlemci olmaya çalışarak bazı gerçeklikler hakkında biraz yüksek sesle düşünmek. Yapılan bu saptamalardan sonra, tartışılacak birçok konu olduğu gibi, yapılacak birçok değişiklik olduğu da açıktır. Örgütsel politikalarda değişiklik, siyaset anlayışımızda değişiklik, küreselleşmeye bakışımızda değişiklik gibi.

Ancak belki bunlardan da önce ve bu tür değişiklikleri yapabilmemizi sağlayacak yeni bir dünya, yeni bir ideolojik çerçeve, yeni bir çalışma anlayışı istemenin zamana da gelmiş görünmektedir. Çünkü emek adına olduğu kadar, genel olarak insan adına da, geline noktanın pek iç açıcı olduğu söylenemez. Bir yandan yeryüzündeki ve toplumsal düzeydeki kutuplaşmalar ve eşitsizlikler, öte yandan büyük ilerlemeler kaydeden teknolojik gelişmeler, sermaye kullanımı ve artan üretkenlik düzeyi. Bir yanda aç ve işsiz yığınlar, öte yanda bunca verimlilik düzeyinde bile iş saatlerini azaltmaya yanaşmayan sermaye. Bir yanda uluslararası rekabet, fakat kendi arasında bile bir dayanışma

sağlamaktadır ve bir çıkış yolu bulmaktan uzak işgücü, bireyler ve genel olarak insanlık.

Bu nedenle belki de, en başka kullandığımız ve kabullendiğimiz paradigmaları değiştirmemiz gerekmektedir. Örneğin verimlilik, üretkenlik, ekonomik büyüme, rekabet etmek yeteneği gibi günümüz dünyasında tartışmasız doğru kabul edilen kavramları yeni bir bakış açısıyla ele almak belki çıkış noktasını bulmamıza yarayacaktır... Çünkü bu kavramları bugünkü kabuller içinde kullanmaya devam ettiğimiz sürece, sermaye açısından oldukça hoş olan sonuçlarla, emek veya daha genel anlamda insanlar adına hiç de hoş olmayan sonuçlar devam edecek gibi görünmektedir.

Dolayısıyla burada vurgulamak istediğim birinci konu, birtakım politika ve stratejilerden söz etmekten önce, emek, ya da birey, ya da insan kavramına bakış açımızı etkileyen bugünkü paradigmaları sorgulamak gerektiğidir. Bu anlamda birinci sorgulanması gereken paradigma, verimlilik, teknolojik gelişme ve işgücü arasındaki ilişkilerdir. Bugün geline gelişme düzeyinde, -hem ekonomik, hem siyasal ve kültürel gelişmeyi kastediyorum,- insanlık için temel meselenin, işgücünü nasıl daha fazla verimlilik ve üretkenlik sağlamaya yönelik kullanım yönünde değil, tam aksine artan verimlilik ve üretkenliği nasıl hem işgücünün, hem de insanların gelişmesine dönüştürürüm meselesi olma noktasına geldiğini düşünmek iyi bir başlangıç noktası olarak görünmektedir. İdeolojik anlamda elbette değil, henüz insanlık bu tür düşüncelere oldukça uzak; ancak ekonomik gelişmenin bunun kaldırabilecek noktaya geldiğini düşünmek için çok neden var. Bu nedenle ekonomik gelişme ve üretkenliğin, insanlık adına, birey adına daha fazla yarar sağlayacak bir işleyişe kavuşması için öncelikle bugünkü paradigmaların ve kabullerin tersine çevrilmesi gerekmektedir.

İkinci sorgulanması gereken paradigma, ekonomik olarak önem taşısa da, insanı büyük ölçüde işgücü ve tüketici konumuna indirgeyen "homo economicus" paradigmasıdır. Üstelik bu paradigma, yalnız sermaye çevrelerinin değil, sınıf ideolojilerinin, sendikal politikaların belirlenmesinde de önemli rolü bulunan bir kabülü yansıtmaktadır. Oysa belirli ölçüde doğru olsa da, ne insan yalnızca ekonomik bir varlıktır, ne de insanlığın gelişmesinde bu bakış açısının rolü düşünüldüğü ölçüdedir. Bu bakış açısı büyük ölçüde kapitalist ekonomiye ait ve onu meşruiyetine yardımcı olan bir bakış açısıdır. Bunu değiştirmek de, bugüne kadar olmasa da, bundan sonra işgücü kavramını birey veya insan kavramıyla bütünleştirmesi gereken emek ve onun örgütlerine düşer. Çünkü böyle bir değişiklik

başarıldığında, sermayenin bugünkü egemenliği veya üstünlüğü ve böyle kendi değerlerinin önceliğini sağlayan meşruiyet temelleri derinden sarsılır.

İnsanın yalnızca işgücü değil, bir bütün olarak algılanması ve önem kazanması çalışma kavramının da değişmesini gekertirmektedir. İnsanın işgücü olarak öneminin veya üretkenlik ve verimliliğinin bunca yüceltilmesinin, insan olarak gelişmesinin önünde önemli bir engel olduğunu artık kabul etmek gerekmektedir. İnsanın yaptığı iş kadar, işin insanın kendine ait özerk alanı ve gelişme olanağını ne ölçüde arttırdığı sorulmalıdır. Gorz'un belirttiği gibi "ekonomik amaçlı toplumsal işin kişisel özerklik alanını genişletmenin hizmetinde olması gerektiği düşüncesi" emekten yana ideolojilerin aslında özünde bulunmaktadır (Gorz; 86). Ancak bugüne kadar yapılan, işçi sınıfı hareketinin ve sınıf örgütlerinin, insanın emek olarak değerini yüceltmek olmuştur. Oysa bu bakış açısı, insanı büyük ölçüde üretken ve verimli bir araç olarak görmek ve kullanmak isteyen kapitalist ekonominin işine yaramaktadır. Şimdi yapılması gereken, bu bakış açısını da ters yüz etmek ve çalışmanın, işin insanın yaşamı ve bütünlüğü içinde ancak bir parça olduğunu ve bu parçanın insanın bütünlüğüne, özerkleşmesi ve gelişmesine yardımcı olduğu ölçüde ve değerli olduğunu kabul etmektir.

İşin, böylece insan için sınırlı bir anlamı olması ve insan yaşamında sınırlı bir yeri doldurması, en başta, iş saatlerinin kısaltılmasını gerektirecektir. Kuşkusuz iş saatlerinin kısaltılması, artan işsizlik olgusu karşısında uzun süredir sözü edilen bir istektir. Ancak yine her ülkenin bir diğeriyle rekabet zorunluluğu, böyle bir kısaltmaya izin vermemektedir. Oysa, dünyadaki üretkenlik düzeyindeki artış böyle bir kısaltmanın pekala mümkün olabileceğini göstermektedir. O zaman, hem varolan işlerin daha hakça paylaşımı, hem de işin insanı geliştirici bir araç olarak işlev görebilmesi için iş saatlerinin kısaltılmasından başka bir yol görünmemektedir. Bunun içinde, herşeyden önce, en başta nitelikli işgücü olmak üzere işgücünün bu yolda kazanılması gerekmektedir.

Kabul edilen paradigmalarda böylesine önemli değişiklikler yapmak, hiç kuşkusuz, kolay değildir. Bu zorluk, hem işçi sınıfının kendisi, hem de sermaye çevreleri için söz konusudur. Öte yandan tüm bu baş-

langıç noktaları olarak sunulan paradigma değişiklikleri ilk bakışta, önemli bir sonuç ve değişiklik yaratacak gibi görünmektedirler. Daha çok entellektüel bazı gayretkeşlikler, ya da ütopya arayışları olarak değerlendirilmeye yatkın görünmektedirler.

Ancak emeğin ve emekçi örgütlenmelerinin artan sorunları karşısında, bilinen ve sık sık tekrarlanan siyasal ve örgütsel bazı politiklardan söz etmek de ne ölçüde işe yarıyor diye sorulabilir. Çok zaman, somut

gibi görünen çözüm önerilerini yaşama geçirmek mümkün olmamaktadır. Çok zaman, önce kitlelerin yığınlığı, bireylerin boş vermişliğini yenmekten, daha geniş kesimleri ilgilendirecek ortak paydalar bulmaktan, daha bü-

yük ve ileri hedefler, daha net teşhisler ve politikalar ortaya koymaktan söz ediyoruz. O zaman yeni paradigmalara, yeni ideolojilere veya yeni dünya görüşlerine ihtiyacımız var gibi görünmektedir. Bu nedenle yeni paradigma ve ideoloji arayışlarına daha bir hoşgörüyle bakabiliriz ve bakmalıyız diye düşünüyorum.

Teşekkür ediyorum.

Başkan - Teşekkürler Sayın Koray.

İlginç. Aslında, işçi kendini tek insan olarak hissetmeye başladığında, karşısına çıkan hayatın güçlükleri acaba onun tutumunu nasıl değiştirecek? Bir sürü çelişki var emek sermaye ilişkisinde. Mesela, siz emeğin de sermaye gibi dolandığını söylediniz bugün küreselleşen dünyada ama; maalesef dolanım hızı sermayeye benzemiyor. Bir de üstelik, şu an dünyada dolayan sağlam parayla üretim, toplam üretim değerinin kat kat üstünde olduğundan, aslında vasıfsız parayı vasıflı paraya çevirmek hemen anında mümkün de, maalesef vasıfsız işçiyi vasıflıya döndürmek mümkün olamıyor. Emek hâlâ tutuk. Hatta Avrupa Birliği içerisinde, ki sınıfsız toplum diye kendilerini ilan ediyorlar, daha uzun yıllar bu şekilde emeğin kolayca yer değiştiremeyeceği, hele vasıfsız işçinin hiç yer değiştiremeyeceğini görecekiz. Nasıl çözülecek bu sorun? Bir sürü çelişki. Mesela, dediğiniz gibi emek piyasaları daha elastik olursa işsizlik azaltılabilir mi? Amerika'yla, İngiltere böyle bir modelle Reagan ve Thatcher döneminde bu işin üstesinden geldiler. Belki dünya konjonktürü yardım etti onlara. Ama aynı tavsiyeyi Fransa'ya yapmak mümkün değil; çünkü Fransa'da işsizlerin çoğu genç ve yanlış eğitilmiş genç, biraz da Türkiye'ye benziyor. Esnek emek piyasası modeliyle

Fransa'daki işsizliği yenmek mümkün gibi gözüküyor, şu anda hatta Almanya'da belki.

Başka çelişki de, düşük ücrette olan ülkeler dünya rekabetinde bizi zorluyor. Almanya'da buzdolabı sektöründe diyelim, beyaz eşya sektöründe işçinin maliyeti Türkiye'den altı misli daha yüksek. Teknoloji aynı. "Orada verim yüksek de burada düşük", böyle bir palavra da hiç yer yok, çünkü artık teknoloji aynı. İki tarafta aynı teknolojiyle üretiliyor. Peki, nasıl oluyor da Almanya Türkiye'den fazla buzdolabı satıyor? Türkiye'nin duman attırması lazım Almanya'ya dünya rekabetinde, altı defa düşük olduğuna göre emek maliyeti? Verimlilikle filan da izah edemiyoruz bunu. Demek ki başka birtakım olaylar da var.

Dediğiniz mutlaka çözümdür de, tabii bunun içerisinde sosyoloji, sosyal psikoloji, bir sürü hikâyeler giriyor.

Benim hep endişem şu: Marx'ın yakaladığı gerçeği kabullenmek zorundayız, ama öte yandan, eğer işçi, işçi benliği kadar insan benliğini de düşünmeye başlıyacaksa, çok pratik olarak amiyane konuşayım, hayatın güçlükleri karşısında acaba sizin dediğiniz dönüşümü gerçekleştirebilir mi? Tony Blair denilen adam bu kadar süksa kazandığına göre, İngilterede de çok şuurlu işçi sınıfının, işçi şuurundan insan şuuruna doğru dönerken hangi üçkâğıda doğru gittiğini de tespit etmek mümkün değil. Olabilir. Başka türlü de zaten bu işin içinden çıkılmayacak gibi geliyor.

Efendim soruların tamamını alalım, ondan sonra topluca cevap verelim. Eğer sayın konuşmacılardan herhangi birine kişisel sorunuz varsa onu da ismiyle belirtirseniz daha da kolay cevap verilir.

Buyrun efendim, sorularınızı ve yorumlarınızı bekliyoruz.

Namık Kemal Yıldırım - Sayın Zafer Tunca'ya bir soru yöneltmek istiyorum ben.

"Ekonomik istikrar enflasyonsuz ekonomiyle mümkün" dedi Zafer Bey. Şimdi piyasada enflasyona alıştığımızı artık hepimiz biliyoruz. Yalnız bu son hükümetin de aldığı tedbirler nedeniyle enflasyonda işte üç-beş puan da olsa bir düşüş şu anda yaşanıyor. Bu üç-beş puanlık düşme bile piyasada bir durgunluğa, bir krize neden oldu şu anda. Gazetelere bakıyoruz, altı ay sıfır faizle otomobil kredileri verilmeye başlandı, beyaz eşya piyasasında bir durgunluk, inşaat piyasasında bir durgunluk. Yani enflasyonun düşme eğilimi bile piyasada bir kriz yaşanmasına neden oluyor ve bu krizin giderek derinleşeceği söyleniyor.

Yine geçen gün Milliyet gazetesinde bir yazı vardı. Türkiye'de bir sorun var, o da ancak varlıklı kişilerin Meclise girebildiği. Siyasette şeffaflaşma olmadığı için, milletvekillerinin seçim dönemlerinde harcadığı paraların kaynakları sorulmadığı için böyle bir sorun yaşanıyor. İnsanlar, Türkiye'de yaşayan büyük bir kesim Meclise sesini duyuramadığını düşünüyor.

Şimdi enflasyondan beslenen bir kesim Meclis'te karar mercilerindeyken, enflasyonu düşürücü bir politikayı nasıl uygulayacaklar? Dolayısıyla, biz ve bizden sonraki kuşaklar, Türkiye'de ekonomik istikrar demek olan enflasyonsuz ekonomiyi yaşayamayacak mıyız?

Teşekkür ediyorum.

Başkan - Teşekkürler.

Buyrun efendim.

Feride Gönen - Zafer Bey ve Meryem Hanıma birer sorum var.

Zafer Bey, "Küreselleşme, kendisini sürdürecektir mekanizmaları da birlikte getirir" dedi. Bu çerçevede, son 10-15 yılda gittikçe hızlanan yeni korumacılık önlemleri var, bunu biliyoruz. Amerika'da, Japonya'da enformel yollarla, tarife dışı engellerle veyahut da başka şekillerde, şirket birleşmeleri vesaire şeklinde ortaya çıkan çeşitli korumacılık önlemleri var. Bunu küreselleşmeyle nasıl bağdaştırıyorsunuz? Bu, Zafer Bey'e sorumdu.

Meryem Hanım'a da şöyle bir sorum olacak: Emegün insan yönünün ya da iş gücünün insan yönünün ortaya çıkartılması ya da doğru anlamışsam, artık o şekilde kendi haklarını savunması gerektiğini söylediniz. Bence daha önce de böyle bir yönü vardı ve bu yönünün farkındaydı, 1970'lerde de en azından bunun farkındaydı; ancak iş gücüyle ilgili problemler ya da çalışma hayatıyla ilgili problemler daha ön planda olduğu için iş gücünün hakları veya iş gücü kavramı ön planı çıkmıştı. Ama bu demek değil ki, insan yönü unutulmuştu. Bilmiyorum bu konuda ne diyorsunuz?

Başkan - Buyrun efendim, başka sorusu olan?..

Efendim, demek ki tebliğler fevkalade aydınlatıcı olunca böyle oldu. Bu da yine Yüksel Hoca'nın meşhur sözüdür, "Ne kadar iyi anlatmışsınız ki demek hiç bir karanlık nokta kalmamış."

Buyrun.

Zafer Tunca - Önce birinci sorudan başlayayım. Enflasyonun durdurulmasıyla birlikte, durdurulması söz konusu değil de, düşürülmesi yönünde birta-

kim emareler var ve bu durgunlukla nasıl bağdaştıracağız.

Tabii, anti-enflasyonist politikalar deflasyonist politikalar. Enflasyon artarken kimler zarar görüyorsa, enflasyon düşerken de maalesef aynı kitleler zarar görmektedir bu politikalardan. Talep enflasyonu varsa tabii ki talep kısıcıcı politikalar uygulanacak. Ben de dahil olmak üzere çünkü devlet memuruyum zarar göreceğiz. Şimdi bu bir tercih meselesi. Türkiye, enflasyonla mı yaşayacak enflasyonsuz mu yaşayacak? Katılıyorum; enflasyondan yarar sağlayan gruplar var, kitleler var; enflasyon kendilerini rahatsız etmiyor, hatta belki de enflasyondan menfaat sağlıyorlar. Ancak, enflasyonun gelir dağılımını bozucu etkisiyle sosyal bunalımlara, çalkantılara neden olma olasılığı çok fazla; istikrarlı bir ülkede olmaması gereken bir olay. Şimdiye kadar Türkiye'de enflasyon daha

çok fazla kişiyi rahatsız etmiş değil anlaşılan ki; enflasyonu çözecek şekilde oylara da yansımıyor bu. Yani hiçbir parti, "Ben öncelikle enflasyonu çözeceğim, onun için oy istiyorum" demiyor; demediği gibi, oy veren kitleler, seçmen kitlesi bu tercihi siyasal iktidara yansıtmıyor galiba. Peki bu koşullarda ne olur? Bu koşullarda bu böyle bir süre daha gider. Ancak, bıçak sırtında durmaktadır ekonomi, her an hiperenflasyon tehlikesi mevcuttur. Şöyle olursa çözülür: Enflasyon birden bire bir patlar, yüzde binlere çıkar, o zaman herkes rahatsız olur, o zaman belki çözülür. Böyle gittiği zaman nasıl çözülecek? Böyle gittiği zaman anti-enflasyonist politikalarla çözülebilir. Bu da tabii ki durgunluk yaratar. Bunun başka yolu da yoktur maalesef. Bunu hızlı yaparsınız, yavaş yaparsınız; ama yavaş yapmak da uçağın inmemesi, alçak uçuşta devam etmesi gibi bir şeydir. Yani rahatsız oluyorsak, uzun vadeli baktığımız zaman meseleye, enflasyonun hem ekonomik açıdan, hem ahlaki açıdan, hem sosyal açıdan birçok zararlar verdiğini, o enflasyondan şimdi yararlanan kesimler de görmeye başlayacaklardır ve yahut görüyorlar. Birtakım öyle olaylar olur ki anılar o zaman. İnşallah böyle şeyler olmaz. Ama uzun vadede bir sürü ticaret erbabı ya da sanayici gibi enflasyondan rahatsız olan kesimler de var. Özellikle yurt dışıyla çok fazla ilişkisi olan kesimler bundan rahatsızlık duyuyorlar. Belki malî kesim değil, onu anlattım; düşük döviz kuru yüksek faiz nedeniyle malî kesim bundan yarar sağlıyor ama, reel kesim, hele dış ticaret yapıyorsa, özellikle ihracat yapıyorsa kurların

düşük gitmesinden son derece rahatsız. Yani enflasyonun varlığından rahatsız. Neden rahatsız? Çünkü, düşünün bir iş yeri sahibi olduğunuzu, altı ay sonrası için fiyat verebilir misiniz? Kurların ne olacağını bilmiyorsunuz. Dolayısıyla, reel kesimde büyük ölçüde bu konuda rahatsızlık var. Ne zaman ki reel kesim ağırlığını koyacaktır ekonomiye o zaman enflasyon düzelecektir; yoksa rant ekonomisi şeklinde sürdüğü sürece bunun pek kısa sürede çözümlenmesi mümkün değil. Ama bir şey belli; enflasyon düşerken mutlak durgunluk bir miktar olacaktır, işsizlik bir miktar olacaktır. Bunu hepimiz biliyoruz.

Hiçbir parti, "Ben öncelikle enflasyonu çözeceğim, onun için oy istiyorum" demiyor; demediği gibi, oy veren kitleler, seçmen kitlesi bu tercihi siyasal iktidara yansıtmıyor galiba.

Şimdi Meclise yansıyor mu? Şu anda yansımıyor.

Diğer soruya gelince; yeni korumacılık ve küreselleşme nasıl bağdaşır?

Küreselleşme derken, bütün dünyada herkes bu küreselleşmenin merkez ya

da üçüncü dünya ülkeleri içinde yer almıyor, ben onu belirttim. Amerikan Birleşik Devletleri, Avrupa Birliği ve Japonya; bu merkez veya üçüncü dalga. Diğerleri buna yaklaşmak ya da bunun içine girmek zorunda veya yaklaşmak zorunda, bu tür politikalar izlemek zorunda.

Şimdi bu merkez ülkeleri, tabii ki kendilerini, yüksek emek kullanan, emek-yoğun sektörlerini özellikle, ucuz emekle üretim yapan ülkelere karşı koruyorlar, yani merkez ülkeleri birtakım sektörlerini de dışa karşı koruyorlar. Ama bu arada küreselleşme devam ediyor, sermayeyi ihraç ediyorlar, sermaye dönüyor dolaşıyor.

Şimdi burada birtakım çözümler arama olayı da var, büyük pazardan yararlanma olayı var. Mesela biz hep fakültede konuşuruz Sayın Alkin'le, niçin film endüstrisi Amerika'da daha hızla geliyor da, Fransız film endüstrisi o kadar gelişmiyor ya da İtalyanlarınki niye bocalıyor? Çünkü, geçenlerde Erdoğan Bey söyledi, "5000 sinemada birden vizyona giriyor bir filmi, koskoca pazar Amerika'da."

İşte kitlesel, büyük çapta üretim yapmanın avantajları var Amerika için.

Avrupa da bunu sağlamaya çalışıyor, Avrupa Birliğiyle, sınırları ortadan kaldırarak büyük pazarın avantajlarından çalışıyor. Ama bazı pazarları da tam içine sokmuyor, ama kendisi ihraç edecek birtakım bilgileri, teknolojileri, sermayeyi neyse; fakat kendisi-

ni de korumaya alıyor hiç kuşkusuz. Yani bu anlamda onların mantığıyla bağdaşabilir bir durum var. Çünkü, küreselleşmenin yanı sıra bölgesel birleşmeler de var aynı şekilde, değil mi? NAFTA, işte Avrupa Birliği, ASIAN veyahut bir sürü şeyler var. Bu olaylar da aynı zamanda büyük pazardan yararlanmak için kurulan gümrük birlikleri ya da siyasi birlikler vesaire. Yani

Mesela liberalizmin çok doğru bir yaklaşımı var, asıl gerçek, asıl varlık insan diyor, birey diyor; asıl olan amaç da bireyin özgürlüğü diyor. Bunlar çok doğru şeyler, ama bunu öyle bir biçimde kullanıyor ki; asıl amaç da, asıl varlık da geri plana gidiyor.

bağdaştırabilirsiniz onlar açısından düşünüldüğünde. Biz dışarıdan bakınca pek bağdaştıramıyoruz ama, onların mantığıyla düşünderseniz bağdaşabilir pekâlâ.

Teşekkür ederim.

Başkan - Bir enflasyon için iki kelime...

Kısa dönemde enflasyonu düşürmek, yani makul düzeyde

düşürmek teknik olarak da mümkün değil, politik tarafını bir yana koyalım.

Mesela hepimiz kitaplarda okuduk, iktisat öğrenisiyiz, para politikası, maliye politikası var; yani aynı anda kamu otoritesi faiz artırımını yükseltip parasal genişlemeyi durduracak ki, ikisi birbirine senkronize olsun; faiz yükselecek, parasal genişleme durdurulacak, hatta mümkünse geri çekilecek. Gene onunla senkronize olarak aynı anda maliye politikasında vergiler yükseltip harcamalar daraltılacak.

Şimdi teknik olarak şu bütçeye baktığımızda, iki politikanın da kısa dönemde işlemeyeceği gözüküyor. Zaten faizi bundan yukarı çıkartamazsınız. Harcamaları dramatik bir ölçüde kesmek mümkün değil, bütçede kesilecek yer kalmadı. Adamın 60 milyon geliri var, 40 milyon lirasını kiraya veriyor, efendim 10 milyon lirada doğalgaz parası, gırtlığına kadar borca batmış; adama diyorsun ki, tasarruf et. Nesini tasarruf edecek? Bütçede maliye politikasını uygulayacak yer kalmadı.

Vergileri yükseltmek; onun da birtakım politik güçlükleri yanında teknik güçlüğü de olduğu belli. Mesela, ben hâlâ anlamıyorum, vergide yansıma diye bir olay vardı, devlet kendi verdiği faize vergi koyar mı? Hanı mevduata filan özel bankalarda koysun da mesela; garsona 1000 lira bahşış veri-

yorsun, 200'ünü şimdi geri ver diyorsunuz. Adam der ki, deli mi bu herif? 800 yüz lira verseydi daha baştan.

Eylül ayından bu yana ekonomide bir talep soğuması olduğu bariz olarak gözüküyor. Enflasyonun altında bir ücret, maaş artışı kamu kesiminde; özel sektörde de iki yıllık toplu sözleşmelerde yüzde 80 civarında ücretlerin bağlanması, gündeme biraz damdan düşer gibi gelen vergi tasarısı vesaire talebi biraz soğuttu. Bu ne kadar devam eder bilemiyoruz. Ama bunun enflasyonla mücadeleden, şuurlu mücadeleden dolayı olduğunu ben zannetmiyorum; ama, enflasyonla teknik olarak mücadele imkânını bulursanız, zaten kısa dönemde ekonomiyi durdurup geri de götürür Hükümet böyle bir politikayı uygularsa çok katı biçimde. Ama şimdilik korkmayın; yani bu sene yine yüzde 6'dan filan aşağı bir büyüme beklemiyoruz. Biraz da mevsimlik bu, senenin başında, biraz da para çekildi. Geçen seneki bir yıllık kamu kâğıtlarının stopajları vardı Ocak-Şubat-Mart. Onun için de vergi artı diyorlar ama palavra, o bir seferlik vergi geliri artışı, stopajlardan dolayı. Nisan rakamı açıklandığında göreceğiz öyle birşey olmadığını pek fazla. Ama şu anda zaten hiç telaşa gerek yok; Hükümetin bırakın politik, teknik olarak da enflasyonla sert bir mücadeleyi yürütecek mecali yok.

Yalnız şöyle bir olay var: Ciddi bir şekilde enflasyon, yani değer artışı olacağı için mal talebi söz konusu ciddi bir şekilde, otomobilde olsun diğer eşyada olsun, inşaatla olsun. Yani insanlar, yarın bunu alamayacağım kaygısıyla alış yapıyorlar. Şimdi bunun piyasada böyle olmadığını hissettikleri anda bu alış erteleniyor. Bu alış ertelendiği zaman, o özel sektördeki firmalar ne yapacaklar? Ben aslında onu sordum, bir Arçelik ne yapacak, Tofaş ne yapacak, işte Hyundai ne yapacak?

Buyurun hocam.

Meryem Koray - Aslında ekonominin bu gerçeklerinin insan gerçeğini örtüğünü düşünmüyor musunuz siz zaman zaman? Ben çok düşünüyorum. Ekonomi ve ekonomik araçlar, insanın ürettiği, toplumsal yaşama üretmekle birlikte ürettiği bazı sonuçlar. Ama bu sonuçlar o kadar çok önem kazanıyor ki, onun gerisinde asıl onu üreten insan âdeta yok oluyor. Dünyanın işte belki bu gerçeği var, fark etmesi ve kendisinin ürettiklerinin bu kadar çok kendisine hâkim olmaması gibi bir arayışa girmesi gerektiğini düşünüyorum ben. Bu ütöpik gibi geliyor size; çünkü gerçeklerle çok örtüşmüyor. Ama insanın eğer bu yaratıklarıyla, kendi

den gelen gücümü kullanıyorum diyor. Yani kendi pazarlık gücünü, kendi sermaye karşısında özellikle varlık gücünü bu üretimden alıyor, bu emekten alıyor, bu iş gücünden alıyor. Ama aslında ekonominin ve sermayenin varlığını ve gelişmesini borçlu olduğu bugünkü ekonomik önceliklerin aynı zamanda doğrulayan kavramlar olduğunu unutuyor. Siz verimlilik, re-

ürettikleriyle ne kadar baskı altında kaldığını, ne kadar çok yaşamsal bazı alanlarının ciddi tehdit altında olduğunu düşünürseniz; örneğin bir tanesi, çevre gibi, bunun gerçekten düşünülmesi gereken, hiç de ütöpik olmayan bir gerçek olduğunu ve asıl gerçek olduğunu görmek gerekiyor. Mesela liberalizmin çok doğru bir yaklaşımı var, asıl gerçek, asıl varlık insan diyor, birey diyor; asıl olan amaç da bireyin özgürlüğü diyor. Bunlar çok doğru şeyler, ama bunu öyle bir biçimde kullanıyor ki; asıl amaç da, asıl varlık da geri plana gidiyor. Dolayısıyla, belki bu temel doğrunun şimdi yeniden, ama birçok kitle, birçok grup tarafından yeniden ele alınması ve değerlendirilmesi gerekiyor.

Feride hanımın sorusu, evet, insanın yönü her zaman var, emeğin çok zamanda insan, kavram olarak, amaç olarak... Ben, insan kavramının çok zaman kullanıldığını düşünüyorum. Çeşitli kimlikler altında kullanılıyor; insan iş gücü olarak kullanılıyor, insan tüketicisi olarak kullanılıyor, insan vatandaş olarak kullanılıyor, insan üye olarak kullanılıyor. Birçok kollektivite topluluk, örgütlenme insanın önüne geçiyor ve insanı, o asıl varlığı kullanılan bir varlığa dönüştürüyor. Dolayısıyla, şimdi insanın insan olarak kendisinin bu kadar asıl hale getirilmesi gibi bir devrim yapması gerektiğini düşünüyorum. Emek açısından da aynı şey. Örneğin ne diyor? Emeğin örgütü diyor, sınıfsal gücü diyor, sendikalar sınıf örgütüdür diyor, emek en yüce değerdir diyor, üretim-

kabet, üretkenlik gibi kavramlarla, üretimden gelen güç gibi kavramlarla bakarsanız ve pazarlık gücünü burada ararsanız "homo-economicus" olursunuz ve homo-economicus olduğunuz zaman, iktisatın ve sermayenin bugünkü bütün iddiaları da zaten baştan doğruluk kazanır, meşruiyet kazanır. Oysa ben bu meşruiyet temellerinin sorgulanması gerektiğini düşünüyorum. Evet, bugün kabul edilen bütün ekonomik kuralların ve önceliklerin meşruiyet temelleri, işte bütün insanın böyle homo-economicus olması... Aslında sormak gerekiyor, insanlık tarihinde acaba homo-economicus olarak mı insan gerçek gelişmelerin altına imza atmıştır, yoksa insan olarak mı? Teknolojik gelişmeler insanın sadece bir boyutudur. Belki orada homo-economicus olmanın çok önemli bir dayanağı var, nedeni var; ama insanın insanlık tarihi, insanoğlunun serüveni içerisinde yarattıklarının, ürettiklerinin önemli bir kısmını homo-economicus'la bağdaştıramayız. Çok daha farklı bazı arayışları olduğu için insan birçok gelişmeyi yaratmıştır, üretmiştir.

İşte bunun farkında olmak, bunu önemsemek, öne çıkarmak; dolayısıyla bugünkü iktisat bilimini ve iktisat düşüncesini, iktisat öğretimini değiştirmek, insanı özne yaparak, insanı asıl varlık yaparak ve insanın üretim gücünü sadece bunun bir parçası olduğunu söyleyerek. O zaman siz, dediğim gibi verimlilik kavramına, rekabet kavramına karşı argümanların meşruiyet zeminini yaratırsınız. Ama üre-

timden gelen güç dediğiniz zaman bu meşruiyeti orada bulamazsınız. Çünkü o da diyecek ki; ben rekabet etmek durumundayım, ben verimlilik ölçüsünde sana para ödemek durumundayım. Bunun aksini söylemenize imkân yok. Oysa bugün dünyadaki üretkenlik düzeyi, verimlilik düzeyi bugünkü üretimin ve işin, var olan işin çok daha hakça paylaşımına izin verecek ölçüde. Ama bunun hiçbir zaman böyle olduğu söylenmiyor; tam aksine, dediğim gibi emeklilik süresi Almanya'da bile daha nasıl uzatılır diye tartışılmakta. Çünkü 4 milyona yakın işsiz var. O işi, 35 saate indirerek çalışma haftasını çözmeyi düşünmüyor, ama emeklilik süresini uzatarak üretkenliliğini arttırmayı düşünüyor.

Burada Alman ekonomisinin verimlilik boyutuyla, üretkenlik gücüyle, teknolojik gücüyle böyle bir çözümün sorgulanması gerekiyor ve bunu sorgulayacak olan da "emek, iş gücü" demenin ötesine geçecek olan emekçilerdir. Ama orada işte devrimsel bir düşünce yapılması gerektiğini düşünüyorum.

Dolayısıyla, bugünkü sisteme bir temel muhalefet gerekiyor, radikal bir muhalefet gerekiyor çevreyi kurtarmak için, eşitsiz büyümeyi ortadan kaldırmak için. Bu borçlar; bu borçların altından hangi ülkenin kalkacağını düşünabiliyorsunuz siz? Bu borçlar oldukça Türkiye ekonomisinin enflasyondan, gerçekten doğru dürüst bir istihdam geliştirmesinden, bir sosyal devlet olmasından umudunuz olabilir mi? Benimi hiçbir umudum yok, hiçbir iktidarın bunu çözebileceğini düşünmüyorum. Sadece geçici önlemler, geçici parıltılar, bir anlık çözümler; bunlar insanı oyalayacak, bir sonraki güne hani tekrar yaşamayı sürdürmesi mücadelesi sürdürmesi için gereken önlemler. Gerçek çözüm başka bir yerde. Ama bu gerçek çözümü konuşmak, kabul etmek, bunun kitlesel bir desteğini sağlamak gerekiyor. Kitlesel desteği de nerede bulacağız? Dediğim gibi, öğretim üyesinin de, genel müdürün de, fabrikadaki teknisyenin de, oradaki teknoloji üreten bir beynin de ortak paydası nerede olabilir? Bu ortak payda, emek dediğiniz zaman, iş gücü dediğiniz zaman... Kol gücü diye ayrılıyor, zihin gücü diye, işte kimisi prim alıyor, kimisi kârdan pay alıyor, kimi komisyon alıyor, kimi yüksek ücret alıyor, kimi dolarla ücret alıyor; bütün bunların arasında iş gücü ortak paydasını üretmiyorsunuz. Başka bir ortak payda bulmanız gerekiyor. Bu ortak payda da insan olmak. Buna da liberalizmin meşruiyetini sağlayan bireyin önemiyle birlikte tam göbeğinden vurmak demektir. Eğer ben insansam, bireysem, asıl varlıksam, örneğin

asgarî bir güvence isterim bütün dünyadaki insanlar için.

Yani, söylediğim çok tartışmalı olduğunu, birçok yönüyle tartışmaya açık olduğunu söylüyorum, ama en azından bir fikir olarak değeri vardır diye düşünüyorum.

Başkan - Teşekkürler

Efendim, Hocanın çözümünü, ünlü bilim kurgu yazarı Hanlane, uzun bir hikâyesinde gayet nefis bir şekilde açıklamış, daha doğrusu tüketim toplumu, yani üretim, istihdam, insanların saadeti arasındaki ilişkinin giderek güçlenerek nasıl bir polis devletine dönüşeceğini... Nefis bir hiciv. Onuncu dereceye zor terfi etmiş bir devlet memurunun başından geçenler. Amerika Birleşik Devletleri'nde herkes devlet memuru, devletin istihdam ettiği; başka türlü tüketim toplumu yürümüyor, çünkü tüketmeden üretim olmuyor, üretmeden istihdam olmuyor. Böyle bir kısır döngüye girilmiş. Adam onuncu derecede olduğu için 25 odalı bir villada oturmak mecburiyetinde, günde üç şişe şarap iki şişe şampanya içmek zorunda, karısı beş elbise eskitmeli, kendisinin mutlaka bir lastik ayakkabı eskitmesi lazım. Günde iki saat tenis oynayacak, üç saat golf oynayacak, işte havuzda yüzecek, biraz kirletecek ki suyu değişsin. Şu kadar muz ve tavuk tüketmesi lazım. Haftada bir saat çalışabiliyor. Hikâyeden anlıyoruz ki; Amerika'nın Başkanı bir stüdyoda oturuyor, tek oda, evde hizmetkâr yok. Karısı kendisi yemek yapıyor. Başkan günde on saat çalıştığı için Amerika'nın en mutlu kişisi.

Ve ayrıca, bu onuncu derecedeki memurun evinde on tane robot hizmetkâr var.

Hikâye böyle giderken; adam golfü hiç sevmiyor, ama arada bir müfettişler gelip tenis toplarına, golfu bakıyorlar ve çöp tenekesine bakıyorlar o kadar tavuk, et tüketilmiş mi, muz, elma tüketilmiş mi; tenis topları, golf topları eskimiş mi? Çünkü, eskiyince hemen yenisi üretilecek tüketim toplumu için. Tüketim, üretim, istihdam, refah ilişkisi öyle kurulmuş giderek.

Ve adam diyor ki; "Ben bu robotlara golf oynatmam evin içerisinde..." Hakikaten harika bir şey. Müfettişler ikide bir geliyorlar bakıyorlar, gayet iyi, golf de de iyi tenis de de iyi. Artık adam kusacak yemekten içmekten, eğlenmekten. Günün birinde polis merkezinden tahkikat için çağırıyorlar. Gidiyor. Diyor ki, "Hakkında ihbar var evladım senin için." "Eyyvah" diyor herif, onuncu dereceden onbirinci dereceye düşdü-

nüz mü, üç şişe yerine altı şişe şampanya içmek zorundasınız, yarım saat çalışacaksınız sadece, ondan sonra günde beş saat tenis oynamanız lazım. Her gece mutlaka bir sinema, bir tiyatro, bir konser şart. Titiriyor çocuk, "Nedir?.." Diyorlar ki; "seni terfi ettiriyoruz sekizinci dereceye".

"Ne oldu?" Diyorlar ki, sen tüketim toplumunun devamı için harika bir usul buldun, robotlara eşya eskitmek. Şimdi giyim kuşamı da onlara giydireceğiz, lastik ayakkabıyı da onlara giydireceğiz, tenisi de onlara oynatacağız. Çok büyük bir dertten kurtardın insanlığı, onun için seni terfi ettiriyoruz diyorlar.

Tabii bu mizah ve doğruları ararken polis devletine gitmiş. Çünkü polis devletinden başka hiç birşeyin bunu denetlemesi mümkün değil.

Tüketim, üretim, istihdam, refah ilişkisi insanlığı nereye götürür? O noktadan hayli uzak tabii bir çok ülke ama, haylice de düşündürücü bir mizah. Hayli eski bir hikâye, 1940'larda filan yazılmış bir hikâye bu.

Buyurun, son söz sizin.

Meryem Koray - Teşekkür ederim.

Burada zaten tehlike şu: "İnsanlar üretirler ve tüketirler." Bu ikili içinde hep düşünülüyor. Oysa farklı bir dünya düşünmek gerektiğinden söz ediyorum ben. Ne üretici iş gücü, ne de tüketici insan. Örneğin; bakınız bir tek başkandan söz etti, neden acaba bütün dünyayı insanların yöneteceği ve insanların bütün dünyayla ilgileneceği bir yaşamı düşlemiyoruz? Nerede atom bombası olacak, nerede çam ormanları kurtarılacak; bütün bunların hepimizi ilgilendirdiğini, bu soluduğumuz hava ne kadar bizim için önemliyse hepimizi ilgilendirdiğini yadsıyabilir miyiz? Dolayısıyla, öyle bir dünya ki; bugün kadrolaşmış üç beş kişinin elinde olmayan bir siyaset, efendim üç beş küresel şirketin elinde olmayan bir ekonomi, gerçek küreselleşme, ancak bu şekilde insanların artan zamanlarının olması ve artan zamanlarında, şampanya içerek, şarap içerek, golf oynayarak değil, ama gerçekten kendi yapmak istedikleri şeyleri yaparak. Kimi siyaset olabilir, kimi hobi olabilir, kimi sanat olabilir, kimi dünyayı gezmek olabilir; ama insan olarak gelişmek ve insan olarak kendi dünyasıyla bütünleşmenin yollarını bulmak; doğasıyla, dünyasıyla, ekonomisiyle, toplumuyla, havasıyla böyle bir dünyaya doğru

gidişi özlemek, bunu gerçekleştirebilmek ancak yorgunluktan ölmemiş, eve gidip de bir an önce ayaklarını uzatayım, kafamı da bir saat, iki saat televizyon seyrederek boşaltayım ya da bir futbol maçıyla deşarj olayım demeyecek durumda olmayan insanlarla

yaratılabilir. Yoksa, bunların bir kısmı yorgunluktan ölmüş, kendi gözlerini kapamaktan başka bir şey bilmeyen, bir kısmı da para kazanmaktan başka bir şey bilmeyen iki kesim halinde var olursa, dünyanın geleceği açısından çok

umutlu olmamıza imkân yok.

Tekrar teşekkür ederim.

Başkan - Efendim, sayın teblig sahiplerine, ilginç tebliğleri için çok teşekkür ederiz; size de sıcak ilginiz için çok teşekkür ediyorum.

Oturumu kapatıyorum.

İKİNCİ OTURUM

2. Gün

14 Mayıs 1998 Öğleden Sonra

Saat: 14.00

Oturum Başkanı : Mehmet AKBAY

Panelistler : Yakup KEPENEK
İsmet ÖZCAN
Yıldırım KOÇ

Mehmet Akbay - İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyetimizin geleneksel İktisatçılar Haftası'na tekrar hoş geldiniz.

Bugün sabahki oturumda, "Ekonomik dinamikler ve muhtemel açılımlar" konusunda değerli arkadaşım Zafer Tunca ve Meryem Koray'ın sunmuş oldukları tebliğler üzerine bu bölümde bir panel düzenlenmiş bulunuyor.

Panelistlerimiz; Sayın Yakup Kepenek, ODTÜ Öğretim Üyesi, Sayın İsmet Özcan Türkiye Giyim Sanayi Derneği Genel Başkanı ve tekstilci, Sayın Yıldırım Koç, TÜRK-İŞ Danışmanı.

Sabahki tebliğler çerçevesinde, değerli panelistlerimizin katılımlarıyla bu konuyu tartışmaya başlayacağız.

Panelistlerimizin değerlendirmelerini aldıktan sonra bir çay molası vereceğiz ve çay molasını takip eden bölümde de, söz almak isteyen bütün katılımcıların iştirakiyle konunun tartışılmasına devam edeceğiz ve sonuçlandıracağız.

Buyrun Hocam.

Yakup Kepenek - Değerli konuklar, arkadaşlar, dinleyiciler, öğrenciler dahil; ben önce İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyetinin bu toplantısına katılma olanağı bulduğum için mutluyum, Cemiyete ve sizlere teşekkür ediyorum.

Benim söyleyeceklerim üç ana başlık altında olacak. Bu başlıklar çok büyük ölçüde sabahleyin sunulan bildirilerle ilişkili olacak, ama bu bağlantı çok doğrudan doğruya olmayacak. Şu anlamda ki, bire-bir bildiriler üzerinde durmakla birlikte, asıl bildirilerle bütünleşecek kimi yeni yorumlara, yeni sözlerle gereksinim var diye düşünüyorum.

Özetle, şu noktalara değineceğim: Bir kez, Türkiye dinamiklerini irdelemek için ilk başta altı çizilmesi gereken nokta; dünya dinamiklerinin ana öğeleri ya da

eksenleridir. Eğer Türkiye'yi dünyanın bir parçası olarak alırsanız bu gerekiyor.

İkincisi, Türkiye'nin dinamiklerini siyasal ve ekonomik boyutlarıyla, daha çok ekonomik daha az siyasal boyutlarıyla irdelemek gerekiyor.

Sonra da, "bundan sonrası nedir" üzerine kimi genellemeler yapmak ya da neler yapılabileceği üzerinde kimi irdelemelerde bulunmak." yoluna gidilecektir.

Bu üç başlık altındaki irdelemenin özünde belli var sayımlara, belli verilere dayanacağımı da bu arada belirtmek isterim.

Şimdi değerli arkadaşlar, önce şu küreselleşme denilen olayı doğru tanımlayalım; dünyada ne oluyor ve bu çerçevede ülkemizin konumu, bizim konumuz ne olabilir? Bu noktayı çok kısa olarak irdeleyelim. Sanıyorum bir yarım saat veriyor Başkanımız. Zamanımı ben o çerçevede etkin kullanmaya çalışacağım.

Şimdi dünyadaki gelişmeler, değişimler, küreselleşme dediğimiz sürecin, körün fili yoklaması gibi, kimi yönleriyle, kimi organlarıyla irdelenmeden, ona gitmeden bir bütün olarak görülmesinde yarar var. Hani "ne oluyor" sorusunun artısı eksisiyle, düzgün, doğru irdelenmesinde yarar var.

Kuşkusuz, küreselleşme konusu tartışmalı özelliğini koruyor, hâlâ dünyanın bir geçiş dönemi yaşadığı vurgulanıyor. Öbür yünden de küreselleşmenin 19'uncu yüzyılda, giderek daha öncelerinden başlayan bir süreç olduğu, bunun yeni bir şey olmadığı vurgulanıyor. Bu nedenle, ana öğeleriyle küreselleşmeyi görmekte yarar var.

Şimdi küreselleşmenin ana öğeleri denildiği zaman, bunun kimi olumsuz ve olumlu tarafları da var. Dolayısıyla, olumlu ve olumsuz yönlerini belli bir dünya görüşü çerçevesinde doğru değerlendirmek gerekiyor.

Ne yapıyor bu küreselleşme? Gene bütüncül baktığınız zaman şunu yapıyor: Başta sermaye olmak üzere ve bilgi olmak üzere belli bir hızlı akım sağlıyor, yani bunların dolaşımına hız kazandırmış bulunuyor. İletişim teknolojilerinin gelişimiyle, başka araçlarla ve basın- yayın alanındaki yeni teknolojilerle, banka işlemlerinin teknolojik gelişmesiyle, hızlı bilgi

edinme sağlıyor. Bu çok önemli. Bilgi edinme ve sermayenin hızlı dolaşımı da çok önemli. Ama bu gelişmeye işgücü, aynı hızla yanıt veremiyor; vermesi de doğası gereği olanaklı değil. Başlıca olumsuzluklar burada başlıyor. Nerede başlıyor? Önce küreselleşme işsizlik yaratıyor; sonra gelir bölüşümündeki eşitsizlikleri artırıyor; daha sonra, çok daha önemlisi sanayisizleştirme yaratıyor. Yani, sanayileşmek isteyen ülkelere; "sanayileşmenin gereği yok" anlamında mesajlar veriyor. Böyle olunca da, bir dağılma, bir kopukluk, ortaya çıkıyor.

Bu durumda, ne yapılabilir? Türkiye gibi ülkeler bu sürece nasıl bakar ya da ilgilenir?

Bunun doğallıkla iki ana yöntemi var. Bir kez dünyanın dışında bir Türkiye düşünülmesi varsayımını yaparsanız, buna kesinkes tapınıp karşı koyma gibi bir düşünceyi bir tarafa bırakırsanız, şunu yaparsınız:

Bir, her şeyi, geçmişte olduğu gibi alırsınız. Dünya böyle gidiyor zaten, böyle gelmiş böyle gider dersiniz, işi oluruna bırakırsınız.

Bu oluruna bırakma da şöyle olur: Bir trene bindiğinizde, yanınızdaki tren hareket ettiği vakit nasıl "ben de gidiyorum" diye düşünürseniz, burada da, dünya ilerlerken ben de ilerliyorum sanırsınız. Pek de böyle olmaz, olmadığınızı da sonra fark edersiniz.

Bir yol bu.

İkincisi, dünyanın farkına bilinçli vararak bu genel gidişe özgün, kişilikli, bağımsız, eklemlemeyi nasıl yapacağınızı tartışırsınız. Üçüncü bir yolu yok bunun.

Şimdi gelişmiş ya da bu işin önde giden ülkeleri hep şunu söyleyeceklerdir; Bu işin başını biz çekiyoruz, siz eskisi gibi, gelerseniz gelin diyeceklerdir. Eğer onu kabul ederseniz, o zaman dışlanma, dışarıda kalma ve tümüyle marjinalleşme -ben yabancı terimleri pek kullanmak istemem arna; kusura bakmayın arada çıkarsa- taşralaşmanız kaçınılmaz olur ve geri kalırsınız.

Şimdi bizim dinamiklerimizin irdelenmesindeki çözümün gereken ana ikilem bu. Ya bundan sonrası?..

Şimdi bu çerçevede Türkiye'nin dinamiklerine gelelim.

Türkiye'nin dinamikleri üzerine sabahleyin söylenenler, bildikleriniz ve benzeri noktalarda çok yeni şeyler söylemeyeceğim, çünkü bilinenin tekrarı olacak. Ama bu bilinenin tekrarının ötesinde bazı şeyler söyleyeyim izin verirsiniz.

Önce Türkiye'nin dinamiklerinin, ekonomik ve siyasal dinamiklerin yakalanmasında çok bilinçli, ger-

çekten çok bilinçli, çok güncel bir nokta var. Güncel ve çok uzun bir dönem de etkileyecek olduğu için güncel.

O da şu: Türkiye'de doğru dürüst işleyen bir devlet yapısı, bir kamu yönetimi yapısı yoktur. Bu çok büyük bir eksikliktir. Şimdi doğru dürüst işleyen, etkin, verimli, açık ve topluma

karşı sorumlu bir kamu yönetimi her türlü dinamik, gelişmenin, ileri gitmenin birincil basamağıdır, ana koşuludur. Bunun olmadığı yerde ekonominin bütünüyle yönetimi çok güçleşir, olanaksızlaşır. Şimdi Rousseau'nun Toplum Sözleşmesini yazdığından bu yana yanılmıyorsam 250 yıl filan geçti. Türkiye'nin kamu yönetimi yapısının yeni bir toplum sözleşmesi ile yeniden yapılanmasına ihtiyaç var. Devletin önce aklanmaya ihtiyacı var, temizlenmeye ihtiyacı var ve yeniden yapılanmaya ihtiyacı var. Bu kesin zorunluluk.

Şimdi yaya yollarını yaya açamayan bir yerel yönetim yapısı, kendi içini bile temizleyemeyen bir kamu yönetimi yapısı var. Yargı bağımsızlığını ve hukukun üstünlüğünü Anayasa Mahkemesi ve Yargıtay'ın en başındakiler, Adalet Bakanı tartışmaya açıyor, bu arada. Böyle bir ortam söz konusu. Dolayısıyla, ekonomik dinamizmin sürdürülebilmesi için öncelikle hukuksal yapının düzgün işleyen bir niteliğe kavuşması gerekiyor. Bu birincil zorunluluk. Devleti, eğer toplumun siyasal örgütlenme biçimi diye tanımlıyorsak, bunun olmasında birinci derecede zorunluluk var. Bu işin alfabesi.

Şimdi bir devamına gelelim.

Yasal yapı işlemediğinde ekonominin, makro yönetiminde aksaklık ve bozukluklar daha büyük boyutlara çıkıyor. En başta enflasyon; ben bir yerlerde de söyledim, yani eski komünistlikle, yeni faşistlikle ve başka tür hangi ülkeyi alırsanız alın, bizdeki kadar is-

rarlı, Zafer'in dediği gibi, istikrarlı bir enflasyon içinde yaşatılan bir toplumsal yapı yok. Bu nedenle, istikrar dediğimiz, makro ekonomik yönetim dediğimiz olması gereken öğeler Türkiye'de yok. Başta, bunun oluşturulması gerekiyor ki devamı getirilebilsin.

Nedir bunun devamı?

Ben devletin küçültülmesi önermelerine kesinlikle katılmıyorum. Çok yazdık çizdik, söyledik, ama belki tekrarında yarar var; ben Türkiye'de devletin -şimdiki haliyle değil, yanlış anlaşılmasın-ekonomik ve toplumsal sorumluluğunu yapmadığını düşünüyorum. Bu konuda eksik ve yetersiz olduğunu düşünüyorum. OECD'nin gelişmiş ekonomilerin ortalamasının yarısı kadar bile vergi toplayamayan bir devlet var, ve bütçesinin yarısından çoğunu faiz olarak dağıtan bir devlet yapısı var. Yani ekonomik yönden bu yapının düzeltilmesinin, etkinlik kazanmasının çok önemli olduğunu bu sayılarla da vurgulamak gerektiğini düşünüyorum.

Şimdi bir adım daha atalım; şöyle:

Doğrusunu isterseniz, ben yine Türkiye'de özel kesimin özelleştirilmesini istiyorum. Ne demek, özel kesimin özelleştirilmesi?

Özel kesimin özelleştirilmesinin üç boyutu var. Hemen söyleyeyim, birinci boyutu şu: Eğer küreselleşme varsa, eğer biz kapitalist sistemin içindeyse oyun kurallarına göre oynayacağız. Basket sahasında futbol olmaz, ya da tersi. Nedir bu oyunun kuralları? Önce şudur: Topluma karşı sorumlu bir özel kesim, özel sermaye. Bunun yolu da saydam, açık, yalnız pay sahiplerine değil, (çoğunun zaten böyle hissedarı pek yok ama, pay sahiplerine sorumlu ortaklık değil), topluma karşı sorumlu özel kesim; işçisine karşı sorumlu, vergi memuruna karşı sorumlu, Sosyal Sigorta primini düzgün ödeyen ve tüketicisine karşı sorumlu özel kesim.

Türkiye'nin gelişme dinamiğinde biz özel kesimin düzgün işleyişini sağlayamadık. Hep kıydan dolaştık. Bunun iki yolu var. Bir tanesi, kamu yönetimi-nizle bunu yaparsınız; ezmezsiniz, vergisini alırsınız. Sorumluluğuna çağırırsınız, işçisinin sigorta primlerini, vergilerini doğru ödemesini yatırım gücünüzle sağ-larsınız.

Düzgün kamu yönetimi gerekiyor bunun için. Batılı, bu işin önde giden ülkeleri uzun mücadelelerle, işçi kesimin çabalarıyla bunu büyük ölçüde sağ-ladılar. Biz sermayemizi o anlamda eğitemedik. Şimdi dünyada sermayenin böyle dolaşmasının hızlan-

dığı, palazlandığı bir ortamda eğitim işi çok zor. Ya ne yaptık, 1980'li yıllarda? Biz bunu kamu yönetimiyle eğitemiyoruz, hiç olmazsa dışa açalım diye ithalata, iç pazarı açtık. Şimdi bu da onu çok fazla sağladı denemez. "Biz özelleştirmeyle Türkiye'de rekabeti artırıyor muyuz" sorusunu çok ciddi olarak sormak so-rundayız.

Dolayısıyla, sorumlu, sahiplenene, üretkene, Türkiye'ye -beylik bir laf kullanalım- çivi çakan sermayeye ihtiyacımız var, o önemli. Üretim kapasitesini arttırmak, üretim güçlerini geliştirmek, üretimin artmasını sağlamak yönünden buna ihtiyacımız var; bu bir.

Şimdi gelelim işin devamına, öbür tarafına. Henüz üçüncü kısmı geçmeden bu dinamikleri biraz daha sürdürelim, Türkiye'nin dinamiklerini.

Burada şöyle bir sorun var: Türkiye gelişiminde şu yolu izliyor dünyayla eklemlenirken: Yakın yıllara kadar ya olağan üstü devletin parasal teşviklerinden yararlanarak ihracat yaptı ya da, şimdi devam ettiği gibi ucuz iş gücüyle dışsatım işini yürütüyor. Yani, Türkiye kendi üretici emeğini sömürüye dayandıran bir dışsatım süreciyle gidiyor.

Bu yol çıkar yol değil. Birkaç nedenle çıkar yol değil. Önce, sizin iş gücünüz ucuz ama, daha ucuz yerler var; Doğu Avrupa var, eski Sovyetler Birliği ve yanlarındaki var, daha ucuz yerler var, Afrika, Hindistan gibi. Yani, iş gücünüzü, emeği sürekli ucuz tutarak bir şey elde edemezsiniz. Ya ne yapmanız gerekiyor? İş gücünün niteliğini geliştirmeniz, verimini geliştirmeniz ve hakkını vermeniz gerekiyor. Yani, daha yüksek ücret vermeniz gerekiyor.

Aslında bu benim söylediğim çok yeni değil, ekonomi okuyan bütün arkadaşlarımız, siz hepiniz okudunuz bilirsiniz. Bu, Kaldor'un yorumladığı, daha sonra paradoks diye nitelenen Almanya'nın, Japonya'nın reel ücret artışı ile dışsatım artışını birlikte yürüten uygulamadır.

Bunu gerçekleştirmenin yolu, yani işgücünün niteliğini geliştirerek ihracatta bulunmanın yolu şuradan geçiyor: İşgücünün eğitim düzeyini olabildiğince yükseltmek ve yaşam boyunca eğitim uygulamasına çevirmek.

Bakın, Türkiye'nin dinamiklerine ilişkin çok ilginç bir şey söyleyeyim size. Bunlar en son sayılabilecek veriler. Bugün Türkiye'de ortalama işsizlik oranı yüzde 6 dolayında. Eksik istihdamı da sayarsanız, yüzde 6 da onu sayın, ikisinin toplamı yüzde 12; Almanya'nın ya da Fransa'nın yüzde 12'lik işsizlik ora-

nına yakın bir şey tutar. Yani bizdeki işsizlik durumu, görüntüsü itibariyle Fransa'dan da, Almanya'dan da iyi görünüyor. İspanya'dan hele hele çok iyi; çünkü oradaki işsizlik yüzde 22 dolayında. Şimdi eğriliğe bakın.

Eğriliğin bir başka yönü şu: Bu işsizlik oranı içinde eğitilmiş işsizlerin oranı yüzde 30'ların üzerine çıkıyor. Yani lise ve üniversiteyi bitirenlerin içinde iş arayan, geçerli ücretle ben çalışırım diye piyasaya çıkan insanlarımızın arasındaki işsizlik yüzde 30. Türkiye ortalamasının beş katı oran, kadınlarda yüzde 40'lara çıkıyor. Bu bir eğrilik, bunun düzeltilmesi gerek. Siz eğitiyorsunuz, aile olarak, toplum olarak onca masraf yapıyorsunuz, sonra "ben seni çalıştırmam" diyorsunuz, "Sana iş veremez bu sistem" diye ekliyorsunuz.

Bu olgu neyi getiriyor? Bu dışlanmayı getiriyor, bu bir tarafa bırakılmayı getiriyor; tıpkı ülkemizin değişen dünya karşısında bir tarafa bırakılması gibi, siz de toplumunuzun, üstelik eğittiğiniz, yatırım yaptığınız çok önemli bir bölümünü üretim sisteminizin dışında tutuyorsunuz. Her dışlanma gibi, her dışı tutma gibi bu da kendi çelişmesini doğuruyor, tepki olarak ortaya çıkıyor, siyasal cinayet olarak ortaya çıkıyor. Ankara'da patlıyor. (Kumkapı cinayeti olarak çıkıyor, bu cinayetten üç tane yıldız çıkarıyorsunuz o ayrı). Ama bu çok önemli. Bu üretim sürecinden dışlanma olayı gerçekten önemli.

Şimdi buradan bir adım daha atmamız gerekiyor. Bu adımı atarken bir de dünyaya bakalım, dünyaya yeniden kısa dönüş yapalım.

Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)'nün kuruluşunda olsun, diğer gelişmelerde olsun temel durum şudur arkadaşlar: Araştırma-geliştirmeye, bakın altını çizerek söylüyorum, araştırma-geliştirmeye ve bölgesel kalkınmaya ve sanayinin yeniden yapılanmasına destek verme olanağı var. Uluslararası anlaşmaların hükümlerini elini kolunu bağlaması büyük ölçüde aşılabılır.

Sondan başlayalım, sanayinin yeniden yapılanmasıyla anlatılmak istenen, sanayimizin dünyayla rekabet edilebilir, nitelikli iş gücü çalıştıran, gelişen, saydam, açık bir konuma gelmesidir. Şimdi bu alandaki teşviklere hiç kimse bir şey demiyor, deme hakkı

yok zaten; uluslararası düzenlemeler de bunu yasaklamıyor. Sorun şurada: Sizin, ülkenizin yönetiminin bu olanakları çok iyi değerlendirmesi gerekiyor, emek ve sermaye dengesiyle doğru değerlendirilmesi gerekiyor ve emeği, az önce sözünü ettiğim liseyi bitiren, üniversiteyi bitiren emeği de daha çok istihdam edecek, çalıştıracak yönde yeniden yapılanmayı sağlaması gerekiyor.

Bu makro ekonomi politikalarını uygulayacak olan siyasal yönetimdir.

Türkiye gibi toplumlarda, gelişmekte olan toplumsal yapılarda bu işin, yani sağlığın, eğitimin, sosyal güvenliğin düzgün ve bütünlük içinde götürülmemesi ya da özel alan sayılması sonuça, demin sözünü ettiğim dışlanma ve tepkiyi de birlikte getiriyor.

Son bir nokta daha eklemekte yarar var.

Sayılarla bakarsanız, son yıllarda, özellikle 90 sonrasında yabancı firmalarla patent, isim hakkı, tasarım ve benzeri alanlarda önemli iş birlikleri var. Neredeyse dünyadaki bütün firmalar, lahmancudan en ünlü giyim eşyasına kadar, Türkiye'deki firmalarla bir şekilde ortak

oluyorlar, işbirliği yapıyorlar. Yalnız, biz geçmişte teknoloji alırken, üretim kapasitemizi geliştirirken yaptığımız yanlış, kanımca doğru dürüst bir merkezî yönetimimiz olmadığı için, yine yapıyoruz. Bu yabancı sermayeyle işbirliklerinin ülke yararına daha derinliğine, daha teknoloji getiren, üretim gücümüzü geliştiren yönde olmasını sağlam bir politikayla, sağlam bir teknoloji transferi politikasıyla rayına oturtamadığımızdan hep eksik kalıyoruz. Firma yapılarının bu yönde geliştirilmesi değiştirilmesi gerekiyor.

Bunun bir uzantısı olarak hemen şunu da söyleyeyim: Bir kez, gelişmiş ekonomilerde olduğu gibi Türkiye'de de piyasa koşullarına bırakılamayacak alanlar var. Bunların başında sosyal güvenlik geliyor.

Neden sosyal güvenlik geliyor? Yani, sosyal güvenlik deyince ben, işsizlik sigortası dahil emekle ilgili bütün süreçleri katıyorum; eğitim geliyor, sağlık geliyor ve benzerleri geliyor. Neden bunların kamu alanı olması gerekiyor? Şunun için gerekiyor. Biz bu konuda da ipin ucunu kaçınıyoruz, şunun için gerekiyor: Türkiye gibi toplumlarda, gelişmekte olan toplumsal yapılarda bu işin, yani sağlığın, eğitimin, sosyal güvenliğin düzgün ve bütünlük içinde götürülmemesi ya da özel alan sayılması sonuça, demin sözünü ettiğim dışlanma ve tepkiyi de birlikte getiriyor. Toplumsal yapının bir bölümünün dışlanması ve toplumsal tep-

kiye dönüşmesi sürecini bu toplum yüzyıldan beridir, daha öncelerden başlayarak, çok büyük acıyla yaşıyor. Bu nedenle, toplumsal gelişmeden dışlanmışlığı, eski çağa dönüş, Ortaçağı isteme, öbür dünya özlemine dayalı tepki eğilimlerini önlemek istiyorsanız, bu alanı, özel ellere bırakamazsınız. Özel alan değildir bu; bu kamusal alandır. Dolayısıyla, kamusal sorunluluk, kamu alanı ve kamu süreçlerini yeniden günün koşullarında tanımlamak ve buna göre dinamiklerinizi harekete geçirmek durumundasınız.

Ben zamanımın dolmakta olduğunu biliyorum, çok kısa olarak bir iki şey daha söyleyeyim.

Bildirilere ilişkin olarak şunu belirteyim: Zafer Tunca'nın bildirisine bazı teknik noktalarda itirazlarım var. Onları şimdi burada söyleyecek değilim, onları ayrıca konuşuruz.

Benim özünde Sayın Meryem Koray'ın söylediklerine ilişkin olarak, çok geniş bir tartışma konusu olduğu için insanı yeniden tanımlama ögesini çok soyut bulduğumu belirtmeliyim. Doğru tanımlamanın insanı önce üretim süreci içinde algılaması gerektiğini düşünüyorum. Bildirinin öbür yönlerini kabul ediyorum, yanlış anlamayın. Kuramın çevreyle, ailesiyle, mesleğiyle ilişkilerini; onlara yabancılaşmaması gerektiğini kabul ediyorum. Yıldırım'ın doğrudan konusu ama, şunun altını çizmek gerekiyor değerli arkadaşlarım: Günümüzde, emeğin, kol emeğiyle beyin emeğini birleştiren bir özelliği var. Kol ve beyin emeği birleştirildiğinde insan ortaya çıkar. Tek başına kol emeği yeterli değil. Ta ilk çağlardan beri, köleci toplumandan beri hep kol emeğiyle geldik biz. Beyin emeğinin ortaya çıkması, beyin gücünün üretimde kullanılması giderek artan, büyüyen bir süreç ve kimi ülkelerde bu egemen oluyor. Bizim yakalamamız gereken, kanımca, beyin ile kolu bir araya getiren üretim süreçlerini doğru yakalamak ve yorumlarımızı da insanı, her zaman ama kanımca, bir üretim sürecinin parçası olarak görmek ve öbür uzantılarını, öbür öğelerini birincil, asıl değil, ikincil tutmak. Yani asıl olanın, beyin ve kolu birleştiren anlamda üretim sürecine katılma olduğunu düşünüyorum.

Hepinize çok teşekkür ederim.

Başkan - Sayın Yakup Kepenek Hocamıza teşekkürlerimizi sunuyoruz, her zamanki tatlı anlatımıyla olaya bilimsel yorum getirdiler.

Şimdi programdaki sırayı da izninizle bozmayalım; Sayın İsmet Özcan bu konudaki değerlendirmeleri lütfederlerse devam edelim.

İsmet Özcan - Sayın Başkan, sayın konuklar; ben giyim sanayini temsil eden bir arkadaşınızım. Türkiye'nin dinamikleri dendiği zaman ilk akla gelen de, şu anda lokomotif bir sektör konumunda olan giyim sanayiidir.

Sektörümle ilgili biraz bilgi vererek Türkiye'nin şu andaki konumuyla, ekonomik yapısıyla beraber bizim sektörün de konumunu ele alırsak herhalde dinamiklere biraz yaklaşıyoruz.

Yalnız, Hocamızdan ayrıldığı yerler olacak; onları da burada bu konuşmamın içinde belirtmeye çalışacağım.

79 ve 80'li yıllarda Türkiye'ye baktığımızda değişik bir konumda görüyoruz Türkiye'yi. Bir yanda terör, bir yanda yokluk ve bugün Cumhurbaşkanı olan o gün Başbakan olan Demirel'in de bulunduğu dönemde 70 sente muhtaç bir Türkiye'den bahsediliyor. 24 Ocak Kararları ile Türkiye'nin tüm ekonomik yapısı değişiyor, bütün bu zorlukları aşması gereken bir alt yapı hazırlanıyor.

İşte o alt yapı hazırlanırken de Türkiye'nin dinamiklerine bakılıyor, Türkiye'nin negatif dinamiklerine bakılıyor. Türkiye'nin o anda ki durumuna bakıldığında, dışa açılmanın hangi sektörle olabileceğini, bu sektörün özelliklerinin ne olması gerektiğinde bakıldığında şu ana şeyler ortaya çıkıyor:

Bir defa Türkiye'de üretilmesi lazım; çünkü dövizimiz yok, ithalat yapamıyoruz.

İş gücü olması gerekiyor; o da Türkiye'de var.

Bir de bunun dışa satılıp döviz getirmesi lazım. O da Türkiye'nin en fazla ihtiyaç duyduğu bir konu.

Yine 69'lu yıllara bakıyoruz, bizim sektörün Türkiye'deki sağladığı döviz miktarı 3 milyon dolar gibi, bugün küçük bir işletmemizin getirdiği döviz miktarıdır.

80'li yılların başına bakıyoruz; Türkiye'nin getirdiği tekstil ve konfeksiyondaki döviz miktarı 120 milyon dolar.

90'lı yıllara geldiğimizde bu rakam 2,9 milyar dolar, 97 yılında ise 7,3 milyar dolar. Sadece 90 ve 97 yılı arasındaki artış yüzde 150.

Bu ülkenin gerçek anlamda negatif dinamiği olarak işsizliği daima ön planda tutan ülkemizde her yıl yüzde 10 istihdam sağlayarak o rakamlara ulaşıyor.

Bugün 2 milyon 300 bin çalışmamız var sadece giyim sektöründe. Avrupa'nın tüm tekstil ve giyim

sektöründe çalışan nüfus ise 2 milyon 150 bindir; yani biz ondan daha fazlayız.

Şimdi burada Hocamıza bir cevap vermek istiyorum.

Türkiye'nin dinamikleri içinde 2,9 milyar dolar-
dan 7,3 milyar dolara çıkarken ve istihdam sağlarken,
bu sektör tüm güç ve emeğini bir arada kullan-
mıştır; yani, bilgisini, becerisini, emeğini ve de serma-
yesini.

"Bu sektörü özelleştirelim" dendiği zaman, özel
olan bizim sektörü özelleştirmeye kalktığımızda ne-
lerle karşılaşırız bilemiyorum.

Yine sektörün 97 yılına gelirken, dünyadaki dina-
miklerin de incelenmesi gerektiğine inanıyorum. Ho-
cama katıldığım bir konu var, Türkiye'yi yönetenlerin
yapması gereken önemli bir şey var. Dünyadaki de-
ğişimleri yakinen izleyecekler, ekonominin zarar göre-
ceği her türlü tedbiri alacaklar. Devlet artık bunları
yapar. Devlet çğer tişört üretecekse yanıştır, devlet
papuç üretecekse yanıştır. Devletin aslı görevleri var-
dır; belirli aslı görevlerin dışında hiç birşey yapmaz.
Devlet ekonomiyle uğraşmaz. Devletin bankası ol-
maz; ama devletin sosyal yapıyla ilgili önemli kararla-
rı olabilir. Devletin sosyal devlet olma anlayışıyla il-
gili önemli kararları olabilir, ama bunu yapmak için
de güçlü bir sermaye gerekmektedir.

Biz emek-yoğun bir sektöüz, ama emek yoğun
sektör bugün lokomotifse ülkede, bu 10 yıl daha loko-
matifdir demektir. Eğer 30 yıl sonra hâlâ lokomotifse
ülkede bir yanlışlık vardır. Çünkü değişim, yoğun ser-
maye, yoğun teknolojiye kaymak zorundadır. Bunun
hazırlanma ve planını devlet yapar; o doğrudur. Ama
yoğun sermayeyi, yoğun teknolojiyi yine özel teşeb-
büs yapar.

Ülkenin doğru evliliklere ihtiyacı vardır. Hiçbiri-
miz yanlış evlenmenin peşinde olamayız; eğer bakar-
sanız, yanlış evlilik de boşanmakla neticelenir.

Bizlerin ne zamanını boşa harcayacak, ne eme-
ni boşa harcayacak, ne parasını boşa harcayacak za-
manı yoktur. Biz kararlarımızı çok düşünürüz, çok
düşündükten ve dikkat ettikten sonra en akıllı olanı
seçer ve onu alırız. Kesinlikle, yarın pişman olaca-
ğımız bir evliliğe evet demeyiz. Eğer dünya bugün evli-
liğe gidiyorsa onun bir nedeni var. Niye Alman Mer-
cedesi, Amerikan Chrysler'i ile birleşme ve evliliğe
gitme becerisini gösteriyor ve neden evleniyor? Onu
da söyleyeyim; 94 yılında Kıta Çin'i yüzde 45 oranın-
da bir devalüasyon yaptı. Kıta Çin'inin yalnız başına

dünyada yaptığı bu yüzde 45'lik devalüasyon neticesi,
Amerika'nın bugün Uzak Doğu Asya krizi dediğimiz
ülkelere verdiği dersdir. Bu dersin çıkacağının hesabı-
nı 94 yılından beri Almanya da yapıyor, Amerika da
yapıyor. Eğer bugün Başkanın dahi haberi olmayan
bir evliliğe gidiyorsa, bu doğru bir karardır. Ve dün-
yada şu anda sermaye, sanayi ve teknoloji hızla de-
ğişmekte. Türkiye de bu değişime ayak uydurmak zorun-
da. Bizim sektörümüz de değişmekte. Şu anda sektö-
rümüz kabuk değiştirmenin sancılarını yaşıyor.

İşletme körlüğü diye bir şey var. Bugün bizim ar-
kadaşlarımız değişimin farkında değiller. Ama, sektö-
rünü yöneten bizler değişimin ne şekilde olması gerekti-
ğini, onları lokomotif olmaktan daha öteye taşımamanın
gayreti içindeyiz. Bugün dünyada altıncı konuma gel-
miş bir sektöüz, biz beşinci olmanın hesabını yapı-
yoruz. Kıta Çin'inden sonra Avrupa'ya ikinci en bü-
yük giyim sanayi satan bir ülkeyiz. Birinci olmanın
hesabını yapıyoruz. Paris-Milano-Tokyo hattı bir mo-
da merkezidir; bu hattın içine Paris, Milano, İstanbul
ve Tokyo'yu yerleştirmek istiyoruz, yani İstanbul'u
yerleştirmek istiyoruz. Ve hedeflerimiz 2017 yılında
yükselen bir moda merkezi İstanbul'u hayal ediyoruz.
Hayallerimiz içinde, çalışan insanımıza iş ve emeğin
yoğun olduğu artı emek, sermaye ve teknoloji, üçünü
bir potada eritip moda merkezi olmaya çalışıyoruz.
Bugün ileri sanayi ülkesi olan İtalya var; İtalya'nın kü-
çük kobi'lerle giyim sanayisi sayesinde sağladığı kat-
ma değeri, yani artı değeri 30 milyar dolardır. Biz de
ülkemizi en az İtalya becerisinde, İtalya gibi bir ülke
yapmanın hayalindeyiz.

Dünyayı çok yakın takip ediyoruz. Biz dünya pa-
zarlarında rekabet eden, dünya pazarlarında o rekabe-
tin, azgın rekabetin bütün sıkıntılarını yaşayan bir ko-
numda bir sektöüz. Hepsinin nefeslerini ensemizde
hissediyoruz ve onları geçebilmenin, daha başarılı ol-
manın mücadelesini verirken Ankara'ya da şu mesajı
veriyoruz: Biz buradayız, biz bu şekilde çalışıyoruz,
bizim nefeslerimizi de kendi enselerinizde hissedin,
çalışın görevlerinizi yapın. Biz bu bilgiyi de onlara
aktarmaya çalışıyoruz.

Uzun bir dönem sonra lokomotif olmaktan çıka-
cığını söylediğim sektörün yerini yine üretim ile ilgili
bir sektörün alması gerektiğine inanıyorum ve bunun
böyle olmasının ülke için yararlı olduğunun her za-
man müdafaasını yapıyorum.

Sadece döviz getirisi bazında güçlü sektörlerin
ekonomiye de hâkim olmasını istemiyorum. Çünkü,
sadece döviz getirisiyle ekonomiye hâkim olan sektö-
ler devreye girdiğinde ülkede reel ekonomi devre di-

şı kalıyor, rant ekonomisi devreye giriyor. Bu da ülkenin zararına olan bir şeydir.

Giyim sanayii bugüne kadar kendi dinamiği içinde bu konuma gelmiştir. Şunları da kısaca üç cümle ile söyleyeceğim: Vergi düzenlemeleri yapılmadan,

Türkiye'de memurlar, ta 1926'da çıkarılan 788 Sayılı Memurin Kanunuyla bir işçi aristokrasisi haline getirilmişlerdi.

adil bir sigorta sistemi oluşturulmadan, istihdam teşvikleri sağlanmadan, sanayiler eğitime ve AR-GE'ye özendirilmeden sektörümüzün bir sonraki evreye atlaması çok güçtür. İşte biz bugün o noktadayız, ülkemiz

de o noktada. Ülkeyi yönetenler pek farkında değil ama bu noktadayız. Tekrar ülkenin yapılanması gerekiyor. Yapılanması için de Meclisin demokratik bir şekilde çalışması gerekiyor. Ülkenin şu anda tüm dinamikleri ve ülkenin tek ihtiyacı bu.

Eğer biz bütün bunları yapabilirsek, bizim tek bir iddiamız var ve hep bunu söylüyoruz; reel ekonomi ülkeye gereklidir, rant ekonomisini devre dışı bırakmamız gerekiyor. Teşekkür ederim.

Başkan - Sayın İsmet Özcan'a da, değerli katkıları için teşekkürlerimizi sunuyoruz.

Şimdi söz, işçi kesiminin temsilcisi arkadaşımız Yıldırım Koç'ta.

Buyurun.

Yıldırım Koç - Teşekkür ederim Sayın Başkan.

Sayın Başkan, Sevgili Hocam, değerli dinleyiciler; ben de önce İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyetine teşekkür ederim katıldığım için.

Ben Yakup Hoca'nın öğrencisiyim, 73 mezunuyum ama iktisatçılığım pek kalmadı. Onun için Sayın Zafer Tunca'nın tebliğinden ziyade Sayın Meryem Koray'ın tebliği üzerinde bazı görüşlerim olacak, bazı notlarım olacak; o temelde de bu olaya nasıl baktığımı özetlemeye çalışacağım.

Özetle, tamamiyle zıttını düşünüyorum Sayın Meryem Koray'ın sunduklarının. Biraz böyle köşeli konuşuyorum ama; birincisi, bu işçi-işveren ilişkilerinin gelişmesinde teknolojinin belirleyici olmadığını düşünenlerdenim. Teknoloji, sıralama gerekirse, ki sıralıyacağım; işçi-işveren ilişkilerindeki değişikliklerde dördüncü, beşinci sırada yer alan etmendir, bir faktördür.

Emek cephesi zayıfladı mı, sendikalar zayıfladı mı, sendikalar ölüyor mu? Hayır. Benim uzmanlık alanım sendikacılık tarihi; sendikacılığın tarihinde dönem dönem sendikacılık hareketi sıkıntılar yaşamıştır, dönem dönem bunalımlı dönemler, günler yaşamıştır ama, işçi sınıfı var olduğu sürece, işçi sayısı arttığı sürece sermaye-emek ilişkisi ve çelişkisi olduğu sürece, sendikalar tüm ülkelerde ve tüm dönemlerde işçilerin en yaygın örgütlenme aracı olmuşlardır; bunları anlatacağım.

İşçi sınıfı heterojenleşiyor mu, birlik, beraberlik ve dayanışma duyguları azalıyor mu?

Heterojenleşme geçmişte de vardı; işçi aristokrasisi, nitelikli emek, nitelsiz emek vardı, meslekler arasında farklılıklar vardı. Hele İngiltere'nin 1860'lı, 70'li yıllar sendikacılık hareketini düşünecek olursanız olağanüstü bir dağınıklık vardır. Yani eskiden homojen bir yapı vardı, şimdi heterojen bir yapı demek doğru değil. Aksine, bence sosyal güvenlik, demokrasi, özelleştirme, sosyal devlet gibi konulardaki ortak sorunlar o kadar belirleyici oluyor ki; sınıf içinde geçmişte var olan bazı çelişkiler, farklılıklar ortadan kalkıyor. Bunu da en net işçi-memur ayrımında, o yapay farklılaşmada görüyoruz. Türkiye'de memurlar, ta 1926'da çıkarılan 788 Sayılı Memurin Kanunuyla bir işçi aristokrasisi haline getirilmişlerdi. 1940'lı yılların sonlarına, hatta 1950'li yılların ortalarına kadar bu niteliklerini de korumuşlardı. 1970'li yıllarda kendilerini işçi sınıfından da kabul etmiyorlardı. Ama giderek, 1990 Mayısından sonra kamu çalışanlarının içinde, bu geçmişte var olan işçi aristokrasi konumunun ortadan kalkmasının bilincine varmasını ve birlikte davranış eğilimlerini giderek artan bir biçimde görüyoruz.

Sınıf bilinci, sınıf olgusu kalkıyor mu?

Tam tersi. İzninizle bir örnek anlatayım, çok somut yaşadığım bir olay.

1986 yılında, şimdi rahmetli olan, çok sevdiğimiz, saygı duyduğumuz, mert, delikanlı bir sendikacı vardı, İzmir'de Köy Hizmetlerinde Şube Başkanımızdı Ömer Tunaoğlu adında. MHP'liydi. 1986 Şube Genel Kurulunda, Genel Kurula katılmıştım izleyici olarak, Genel Kuruldaki konuşması "Türkün Türkten başka dostu yoktur" diye başladı, öyle bitti. 86'da böyleydi Ömer Tunaoğlu.

1987-88'de ortak toplantılar yaptığımızda kafası biraz değişmeye başlamıştı. Şöyle diyordu, çok eğitimimizde söyledi bunu: "Arkadaşlar, Türkün Türkten başka dostu yoktur sözünden esinlenerek diyorum ki, dar gelirlinin dar gelirliden başka dostu yoktur."

89'da bahar eylemleri başladı. İzmir'deki bu arkadaşımıza bağlı 5 bin dolayında işçi vardı. İzmir'deki bütün şubeler içinde en militanca mücadele eden, İzmir-Ankara yolunu birçok kez kesen, polis geldiğinde İl Müdürlüğünün içine kaçıp, polis gittiğinde tekrar yolu kesen bu hareketin başında Ömer Tunaoğlu vardı, MHP'liydi. Oy verdiği partiyi sorarsanız, MHP ya da biraz daha yumuşamıştı o yıllar, Doğru Yol diyebilirdi.

1989 yılında Şube Kongresi vardı, "işçi sınıfı" diye konuşuyordu, "işçi sınıfı olarak biz" diye konuşuyordu.

1991 yılında İzmir'de büyük eylemlerimiz vardı. Diğer bir şube başkanımızın anlattığını size anlattım. 10 bin dolayında işçi TÜRK-İŞ Bölge Temsilciliğinin önünde ziyaret eylemi yapıyor, TÜRK-İŞ Bölge Temsilciliği üçüncü, dördüncü kattadır, Ömer Tunaoğlu balkonda elinde megafonla kitleye slogan attırıyor. Attırdığı slogan, "İşçiler birleşin, iktidara yerleşin."

O ara İzmir'e yeni atanmış olan Emniyet Müdürü geliyor olay yerine, arabadan çıkıyor, yanında da Sendikalar Masası Amiri var. Ömer Tunaoğlu'nu da tanımıyor. Ömer Tunaoğlu'nu görünce ve Ömer Tunaoğlu'nun kitleye, "işçiler birleşin İktidara yerleşin" sloganını attırdığını görünce, -o arada bizim diğer bir şube başkanı arabanın yanında-, dönüyor Sendikalar Masası Amirine, "yakalayın Komünisti" diyor. Sendikalar Masası Amiri de, Ömer Tunaoğlu'nu tanıyor ve şaşkın bir biçimde, şöyle diyor: "Efendim, o milliyetçi muhafazakar bir arkadaşımızdır, Komünist değildir".

İşin daha ilginç yanı şu: Bu olayı izlemiş olan, o zamanki 1 Nolu Şube Başkanımız Vural, gidiyor Ömer Tunaoğlu'na diyor ki; "Yine iyi kurtardın, az kalsın komünistlikten yeni Emniyet Müdürü seni içeri alıyordu." Niye diye soruyor Ömer Tunaoğlu? Diyor ki, "sen, işçiler birleşin iktidara yerleşin diye slogan attırıyordun." Ömer Tunaoğlu çok sakın bir biçimde, "slogan doğru, kimin sloganı olursa olsun attırırım" diyor.

Şimdi bu benim, şu son 13-14 yıl içinde insanların davranışlarında gördüğüm değişikliğin, bir örneği; uç mu diyeceksiniz; hayır çok uç değil. Çok Ömer Tu-

naoğlu var. Daha sonra 92'de kanserden kaybettik. MHP'liydi, ama iyi bir işçi sınıfı önderiydi.

Bu anlamda sınıf bilinci, sınıf olgusu ortadan kalıyor mu? Hayır, bence tam tersine, Türkiye'de ilk kez belki bu denli yaygın, bu denli kitlesel bir biçimde sınıf hareketi gelişiyor.

Toplumsal arayışlar içinde çözüm bulma umutları azalıyor mu? Tam tersine, özellikle özelleştirme ve Özal döneminin bireyci kurtuluş yollarının başarısızlıkla sonuçlandığının kitleler tarafından görülmesi ardından toplumsal çözüm arayışları güçleniyor.

Ha, burada diyebilirsiniz ki, çok örnek var. Bir çiçek istisna bir olay mı, yani bir çiçekle bahar olmaz

dendiği gibi istisna bir olay mı; yoksa bir çiçek baharın habercisi mi? Bunu belirlemek istiyorsanız o sürecin içinde olacaksınız. Ben o sürecin içindeyim. 86-87'de yazdığım bir sürü makalede "dev uyanıyor, geliyor" dediğimde birçok arkadaşım benimle dalga geçiyordu, sen kafanı bozmuşsun diye. Ama 89 bahar eylemleri geldiğinde, 86-87'de işyerinde dostlarınız varsa, arkadaşlarınız varsa, sezebileceğiniz bazı ipuçlarının, ortaya çıkan bazı çiçeklerin bahar habercisi olduğunu söyleyebiliyordunuz. Ama olayın dışındaysanız, sürecin dışındaysanız, karar alma süreçlerinin, tabandaki işçiyle bağın dışındaysanız, o takdirde o gözükken çiçeğin gerçekten baharın habercisi mi, yoksa rastgele çıkmış geçici bir olgu mu olduğunu değerlendirmeniz pek mümkün değil.

Ben bugüne kadar ki; aşağı yukarı 24-25 yıldır sendikalardaki çalışmalarım ve, sınıf içindeki konumum itibarıyla, bu anlamda Sayın Meryem Koray'ın bir kısmına değindiğim anlayamadığım noktaların yarattığı olumsuzlukla değil, son derece olumlu, son derece umutlu ve iyimser bir tablo çizmeye çalışacağım. O nedenle de, gelişme ne yönde, ona ilişkin bir iki tespitten başlamak istiyorum.

Birincisi, Türkiye'de işçi sayısı artıyor, uluslararası işbölümü değişiyor -bunlara birazdan vakit olduğu ölçüde değineceğim. Uluslararası işbölümü artık böyle değişti ki; bir dönem dünyanın imalathaneleri İngiltere, Fransa, Almanya iken, son yapılan sayımlara, son yayınlanan verilere göre, imalat sanayiinde geliş-

mekte olan ülkelerde çalışan işçi sayısı, gelişmiş kapitalist ülkelerde çalışan işçi sayısını aştı. Bugün artık gelişmekte olan ülkeler dünyanın atölyeleri haline geliyor. 1980 yılında Türkiye'de 78 tane yabancı sermayeli şirket vardı, bugün 4050 civarında ve bunların önemli bir bölümü imalat yapıyor, Avrupa Birliği ülkelerine veya Orta Doğu Pazarlarına mal satmaya çalışıyorlar. Bu anlamda Türkiye'de hızlı bir işçileşme var.

Martin Hardy, IMF'nin Türkiye Masası Şefi Türkiye'ye geldiğinde TÜRK-İŞ'le 29 Mayıs 96'da bir görüşme yaptı; görüşmeye ben de katıldım Genel Başkanla birlikte. Genel Başkan Türkiye'de işsizlik sorununa değindiğinde ve kırdan kente göçün önlenmesi gerektiğini söylediğinde, Martin Hardy, elindeki bir kâğıda bakmadan iki rakam verdi kafasından. Bu, onun onlar için ne kadar önemli olduğunu da gösteriyor. Dedi ki Martin Hardy, "Türkiye'de faal iş gücü içinde tarımda çalışanların oranı yüzde 45, halbuki tarımın millî gelire katkısı yüzde 14. Bu inecek, yüzde 10'lara inecek. Hükümetiniz gereken tedbirleri alırsa sosyal sorunlar ortaya çıkmaz; ama hükümetiniz gereken tedbirleri almazsa dediğiniz türden yakınmaları duyacağız".

Daha sonra Sayın Demirel de birkaç defa, örneğin Tarım Şûrası açılış konuşmasında, geçen yıl Meclisi açılış konuşmasında, tarımdaki nüfusun yüzde 10'lara inmesi gerektiğini anlattı. Bu, aşağı yukarı 20-22 milyon insanın, yani eş ve çocuklarda dahil edildiğinde, önümüzdeki 5-10 yıllık dönem içinde kırsal bölgelerden kentlere göç etmesi demek. Bu, bir dönem İngiltere'deki, o Ütopya'nın yazıldığı dönemdeki çitleme olaylarında yaşanan olayın aynısıdır; geciktirilmiş bir hızlı mülksüzleşme günümüzde şimdi yaşanmaktadır.

Bir dönem bu mülksüzleşme siyasi nedenlerle geciktiriliyordu, ama şimdi uluslararası işbölümü artık bu hızlı mülksüzleşmenin Türkiye'de yaşatılmasını gündeme getirdi.

Bunun bir başka boyutu daha var. İnsanlar kırdan kente kovulurken, bir dönem Ütopya'da "koyunların yediği insanlar" diye anlatılan olay, şimdi Türkiye'de de kırsal kesimden insanlar ya PKK'yla, ya tarım ve hayvancılık politikalarıyla kovulurken, aynı zamanda geçmişte kentlere göçmüş ve görünüşte işçileşmiş, ama gerçekte tümüyle mülksüzleşmemiş insanlar da hızla mülksüzleşiyor. Çünkü, işçi sınıfı olayından söz ettiğinizde bir mülksüzleşme olgusunu kenara bırakarak yorum yapamazsınız, değerlendirme yapamazsınız.

Eğer işçinin hâlâ köyde yeri varsa, 1940-50'li yıllarda olduğu gibi, 40'lı yıllarda olduğu gibi özellikle hasat mevsimi geldiğinde fabrikalar boşalıyorsa ve o zamanki İktisadi Devlet Teşekkülleri yöneticilerinin en önemli sorunlarından biri hasat ve ekim mevsimlerinde işyerinde işçi tutabilmek idiye; o yapı bugün değişiyor. Bugün artık kentlerde yaşayan insanlar da, ücretinden başka gelir kaynağı olmayan insanlara hızla dönüşüyor.

Bu, tabii sendikacılık hareketinde ciddi dönüşümlere yol açıyor, ciddi sorunlara yol açıyor. Bunu o nedenle çok kısaca, aşağı yukarı kalan sürenin son 2-3 dakikasına kadar özetlemek istiyorum.

Ben TÜRK-İŞ'te görevimin dışında aynı zamanda Türkiye Yol İş Sendikasının Eğitim ve Araştırma Dairesi sorumlusuyum. Her tarafta üyemiz var, yani Yüksekova'da da üyemiz toplantı yaptım, Edirne'de de, Silifke'de de, Sinop'ta da. Teşkilatını ve diğer sendikaların tabanını bir parça daha yakından tanıma imkânım var. Neyi yaşadığımızı özetlersem, belki bu anlatmaya çalıştıklarım biraz daha netleşecek.

80'de yenildik; ama farklı bir sendikacılık hareketiydi, dünyada da, Türkiye'de de. Dünyada sendikacılık hareketi çok eskilerden doğdu ama, sendikaların biçimlenmesi İkinci Dünya Savaşından sonradır bugünkü biçimiyle. Ve hangi koşullarda biçimlendi? Sayın Meryem Koray'ın hiç değinmediği Soğuk Savaş koşullarında biçimlendi. Soğuk Savaş koşullarında, düşük oranlı işsizlik koşullarında ve kapitalizmin altın çağı diye nitelendirilen 1946-1970'li yıllar, yani 70'lerin bunalımları başlayana kadarki dönemde, ki iktisatçılar olarak bilirsiniz, 58'de kısa bir bunalım yaşanmıştır; o kapitalizmin altın çağında sendikalar bugünkü biçimini aldı. Soğuk savaş, düşük oranlı işsizlik ve kapitalizmin altın çağının verdiği olanaklarıyla, yani sosyalleştirilmiş kapitalizm veya ehlileştirilmiş kapitalizm koşullarında. Belirli ülkelerdeki sendikalar dışında; hangileridir bunlar? Fransa'daki CGT'dir, İtalya'daki CGIL'dir, yani Genel Emek Konfederasyonu; onun dışındaki bazı sendikalar dışında düzen içi birer nitelik kazandı bu sendikalar. Fazla mücadeleci değildi. Bize çok ayıp gelen, kısa bir süre öncesine kadar ve hatta hâlâ kullanılan kavram "sosyal partner"dir, "social partner" derler. Almancası da böyledir, İngilizcesi de böyledir. Siz Türkiye'de bir işçi sendikasının işverene "toplumsal ortağım" dediğini duyarsanız büyük tepki duyarsınız. Ama Avrupa'da, İkinci Dünya Savaşı sonrası Soğuk Savaş, ekonomik büyüme, yani kapitalizmin altın çağı ve düşük oranlı işsizlik döneminde ortaya çıkan işçi-işveren ilişkilerinde "social partner" anlayışı hâkimdi.

Çok rahat geliştiler, üye sayıları arttı. Şimdiki üye sayılarındaki düşüşü bir dönemin artmış üye sayısı ile karşılaştırıp "Sendikacılık hareketi bitti" demek kadar büyük yanlışlık olamaz; farklı koşullarda büyüdü. O büyüme ne ölçüde güce yansıdı, o ayrıca tartışılır.

Türkiye'de de böyleydi. Türkiye'de 1946 sonrasındaki sendikaların gelişimine baktığımızda, keşke vakit olsa tartışabilsek ama, çok ciddi desteklerle büyümüştür. Geçenlerde Muzaffer Daysal isminde eski bir sendikacıyla görüştüm. Benim alanım tarih; 1947-1948'lerde CHP'nin sendika kurdurma çalışmalarını anlattı. 1947 yılında nasıl CHP İşçi Bürosunda, İşçi Bürosu Başkanı Dr. Rebii Barkın'ın, Zonguldak Milletvekili ve onun yanında Sebahattin Selek'in, ordudan emekliye sevk edilmiş süvari üstteğmenidir ki, kanımca görevlidir, üçüncü kişi olarak yanlarına Muzaffer Daysal'ı alarak nasıl fabrikalara gittiklerini, nasıl işçi ceza paralarından ayrılan paraları getirdiklerini, Halkevlerinden masa sandalye getirerek sendikalar kurduklarını Muzaffer Daysal anlattı. Bu işi yapan üçüncü kişi olarak hayatta olan tek kişi. Rebii Barkın da vefat etti, Sebahattin Selek de vefat etti.

Türkiye'de sendikacılığın 1980'e kadarki gelişim döneminde Soğuk savaş koşullarını dikkate almazsanız, günümüze göre düşük oranlı işsizliği dikkate almazsanız, nitelikli işgücü açığının meydana getirdiği işçinin daha yüksek pazarlık konumunu dikkate almazsanız, bunların hiçbirini tahlil edemezsiniz, çözemezsiniz.

1980'de bir darbe yedik. 80'le birlikte dünyada bazı şeyler değişti. 70'li yıllarda başlayan değişim 80'li yıllarda Türkiye'ye de yansıdı. Nedir bu? Önce ekonomik bunalım, yani kapitalizmin altın çağı bitti. Kapitalizmin altın çağının bitmesiyle birlikte, yapısal nitelikte bir işsizlik ortaya çıktı. Avrupa Birliği ortalaması yanılmıyorsa 11 küsur şu anda. Onun ötesinde, bununla birlikte 1990 yılından itibaren saldırıda ciddi bir artış var. Sovyetler Birliği çöktü ve Soğuk Savaş sona erdi. Daha önce yumuşamıştı, detant vardı ama, 1990'da bitti.

Değerli arkadaşlar, Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonunun Genel Sekreteri vardı, 93'te TÜRK-İŞ'e geldi. İtalyandı, coşkulu bir insandı, şimdiki Bill Jordan'dan daha coşkulu. Bu biraz donuk biridir. Kendi istifa ederek ayrıldı ICFTU Genel Sekreterliğinden. TÜRK-İŞ Başkanlar Kurulu Toplantısında açık açık Enzo Frizo şunları söyledi, dedi ki; "Komünizm varken işverenlerin bize ihtiyacı vardı. Komünizm çöktükten sonra bize ihtiyaçları kalmadı. Ta-

rihimizde yaşadığımız en büyük saldırıyı yaşıyoruz, köklerimize geri dönmek zorundayız, sokağa geri dönmek zorundayız".

1996'da Brüksel'de ICFTU'nun son kongresi toplandı; o kongrede de sürekli vurgulanan konu, alınan tüm kararlar, "sınıf mücadelesi doğrultusunda hayat zorluyor, bir dönemin yumuşak ilişkileri ortadan kalkmıştır", bu anlatılıyor.

Şimdi bu koşullarda siz sınıf olgusunun ortadan kalktığından nasıl söz edebilirsiniz?

Soğuk Savaşın bitmesinin ardından, uluslararası işbölümünde bir değişiklik ortaya çıktı. Uluslararası işbölümünde demin özetlediğim sonuca vardık bugün. Bir dönem ham madde kaynağı ve doğal kaynakları sömürülen, ayrıca pazar olarak kullanılan az gelişmiş ülkeler bugün dünyanın imalathanelerine dönüştü ve bunu da tabii iletişim ve ulaştırma teknolojilerinde meydana gelen gelişmeler sağladı. Bunları reddetmiyorum, ama, bu "Post-Fordizm" tartışmalarıyla işçi-işveren ilişkilerindeki belirleyici etmenin teknolojik gelişme olduğunu da kesinlikle kabul edemiyorum.

Şimdi bu koşullar bize nasıl yansıdı?

1989 yılında Türkiye'de büyük bir atılım var. Bu atılımın dönüm noktası nedir? 86 Netaş Grevidir, Kasındaki 93 gün süren Netaş Grevi, ardından 1988'deki Seka Grevi 123 gün süren. Bunlar havayı döndürendir, işçide sınıf bilincini geliştiren olaylardır. Kendi tabanımıza, işçimize baktığımızda ne değişti diye, bazı şeylerin değiştiğini görüyoruz 89'a kadar. Bir, sınıf bilinci gelişti. 85'te ben işyerlerime eğitime gittiğimde şube başkanları beni kenara çekerlerdi ve iki şeyde uyarırlardı, aman derlerdi, "bir örgüt lafı etme, bir de sınıf lafı filan etme; millet bunları yanlış anlıyor, komünistlik anlıyor" diye. Ve eylem lafından da ürkerlerdi. 89'da eylemler oldu. Eylemler sonrasında Erzurum'a gittiğimde -iki şubemiz vardır burada- bölgeyi dolaştığımızda şubenin biriyle olduğumda, şube diyordu ki; "Eylemlerde bizdik en önde, öbür şube hep arkadan geldi." Kullandığı terim "eylemler"di. Öbür şubenin arabasına bindiğimde de diyorlardı ki; "Hayır, öbür şube öyle der ama inanma, eylemlerde en önü biz çekiyorduk."

Sınıf dayanışması arttı. Burada uzun uzun örnekler vermek istemiyorum ama, hiç unutamadığım bir örneği anlatayım size.

1988'de İskenderun'da Petrol-İş'le eğitim yapıyorduk, Sarıseki Gübre Fabrikasının işçileri 87'de gre-

ve gitmişti ve Sarıseki Gübre Fabrikasının içinden İskenderun Demir-Çelik'e giden demiryolu geçer. Tek kuruş yardım etmemiş Demir-Çelik işçileri; aksine grev gözçülerine laf atarlarmış Sarıseki Gübre Fabrikasının içinden geçerken, "parasız kaldıysanız buzdolabınızı, halınızı satın alınız" diye.

88'de bunu bana Sarıseki işçi temsilcileri anlattı.

89'da İskenderun Demir-Çelik greve gitti, 127 gün grev yaptılar. O grev sırasında Türkiye'nin her tarafından onlara destek geldi. Grev bittikten sonra her birinin, -o grev sırasında birkaç defa gittiğim için biliyorum o bölgeye, aşağı yukarı 2 milyon lira borcu vardı. 500'er bin lira avans dağıtıldı. 500'er bin lira avans dağıtıldığında o işçiler gidip borçlarını ödemediler, İstanbul'da Tez Koop-İş Sendikasının Migrosda grevi vardı. Hiç kimse onlara gidip bu olayı anlatmak zorunda kalmadan, aralarında İstanbul'daki Migros grevi için önemli miktarda para topladılar ve o tarihten itibaren İskenderun Demir-Çelik'te, ne zaman Türkiye'nin bir tarafında önemli bir grev olsa, ciddi miktarda para toplanır.

Böyle böyle öğreniliyor bu işler. Yani, sınıf içi dayanışma arttı, halkın desteği kazanıldı, belirli eylemler yapıldı. Bu eylemler Türkiye tarihinde görülmemiş eylemlerdir, 1989 bahar eylemleri.

15-16 Haziran anımsayacaksınız; 15-16 Haziran önemli bir olaydır tabii, bir kilometre taşıdır. 1968-69-70'de tek tek fabrika işgallerinin bölgesel düzeyde yaygınlaştığı ve onun da ötesinde işkollarını aştığı bir eylemdir. Ama, 1989'dan sonra başlayan eylemliliğin, katılma sayısı, program itibarıyla ve sonuç alma etkisi itibarıyla 15-16 Haziranı aştığını düşünüyorum. Çünkü 15-16 Haziran, yine anımsayacaksınız, 274 sayılı Sendikalar Yasasında bir değişiklik yapılmasını öngörüyordu. 15-16 Haziran engelleyemedi, değişiklik 1317 Sayılı Yasa olarak çıktı. Daha sonra Türkiye İşçi Partisinin Anayasa Mahkemesine yaptığı başvuru üzerine o önemli maddeler iptal edildi.

Şimdi, 1989-90'larda işçiler arasında sınıf kardeşliği, bizim çok kullandığımız ifadeyle sınıf kardeşliği, sınıf bilinci, etnik köken kardeşliğinin, mezhep kardeşliğinin, meslek kardeşliğinin, cinsiyetin ötesine geçti, önüne geçti. İnsanlar, "parti mi önce gelir, sendika mı önce gelir" dediklerinde, "sendika önce gelir" demeye başladılar. 1987 yılından itibaren, 87 referandumunda, ANAP referandumunda hayır verilsin dediğinde, sendikalar referandumda evet diye kampanya yaptıklarında, birçok ANAP'lı delegenin evet oyu kullandığını biliyorum. 89'dan başlayan eylemlerimizde

birçok ANAP'lı arkadaşımızla omuz omuza yürüdük ve Özal'a karşı, iktidarda bulunan ANAP'a karşı sloganlar attık. 95 yılında Türkiye tarihinin en büyük grevlerini yaptığımızda, 250 bin işçi greve çıktığında - Türkiye tarihinde daha önceki rakam 1980 öncesinde 84 bindir- 250 bin işçi greve çıktığında, 18 Temmuz 1995'ti yanılmıyorsam, önce Doğru Yol'un önüne gidildi. Herkes Doğru Yol'cu sendikacılara bakıyordu, en fazla onlar bağırды, en fazla onlar yuhladı. CHP'nin önüne gidildi, en fazla CHP'li sendikacılar CHP'yi yuhladı. Böyle şeyler eskiden düşünülmezdi.

Şimdi sıkıntılarımız yok mu? Var. sendikacılık hareketi mükemmel mi? Değil tabii. Bunun sıkıntılarını, eksikliklerini, yaptığı hataları sizlerden daha iyi izleyebiliyoruz, potansiyelimizi hayata geçiremiyoruz. Ama. sendikacılık hareketi dinamiktir, canlıdır, organik. Koşullar değiştiğinde, eğer Türkiye'de işçi sayısı artıyorsa, eğer Türkiye'de işçilerin sorunları artıyorsa, eğer uygulanan 24 Ocak istikrar programıyla, 5 Nisan istikrar programıyla ve uygulanan yeni uluslararası işbölümüyle Türkiye'de ücretler düşürülüyorsa, düşürülmek isteniyorsa, eğer onun ötesinde sosyal güvenlik sistemi yok edilmek isteniyorsa, eğer özellikle bazı özelleştirmelerle Türkiye'ye, kanımca vatana ihanet ediliyorsa sendikacılık bitmez. Devletin aslı görevleri yalnızca, özel sektörün giremediği yerlerde altyapı yatırımları, savunma ve adalet değildir. Anayasanın 2'nci maddesi; "Türkiye Cumhuriyeti demokratik ve laik sosyal hukuk devletidir" der. Tabii ki devlet ayakkabı üretecek, tabii ki devlet süt üretecek. Devlet silt üretmesin de, piyasayı üç-beş tane tekelin acımasız hakimiyetine mi bıraksın? İnönü, 1930'lı yıllarda, "Ellerinden gelse bu tüccarlar soluduğumuz havayı bile ticarî meta haline getirecekler" demişti. Yani bırakalım da, devlet yıllarca ürettiği gibi bez üretmesin, piyasaya hâkim olmasın da, piyasa üç-beş tane tekelin hâkimiyetinde mi olsun? Devlet küçültülüyor da demokratikleşme olacak mı zannediyoruz? Hayır, bunlara karşı ne kadar geniş kitleler birleştirebildiğimizi önümüzdeki dönemde göreceksiniz. Sessiz kalan insanlar artık sessiz kalmıyor. Bu da bir sorun bizim için. Ama bu sorunlar bizim yapımızda değişikliklere yol açıyor, bilincimizde farklılıklara yol açıyor, yeni mücadele araçları geliştirmeye çalışıyoruz, yeni yol ve yöntemler geliştirmeye çalışıyoruz, eylemlerimizi geliştirmeye çalışıyoruz. Çok eylem yaptık, bir yerde tıkanıp eylemlerimiz. Ama şimdi şunu tartışıyoruz: Enerji, telekomünikasyon, bankacılık işkollarında eylem yapamazsak, sistemi felç edemeyiz. O zaman hedef nedir? Sadece İskenderun Demir-Çelik'te, sadece madenlerde, sadece Seka'da filan değil, eğer bu üç kri-

tik işkolunu eylemlerimize dahil edebilirsek o zaman sonuç alabiliriz'i tartışıyoruz. İkincisi, tüketici olarak gücümüzü kullanmayı tartışıyoruz, belirli holdinglerin iş yerlerine girmeye çalışıyoruz, işçi atıyorlar. Ama şimdi şunu düşünüyoruz: Eğer Koç'un bir işyerinde ya da Sabancı'nın bir işyerinde örgütlenmeye kalktıgımızda o işyerinden adam atılırsa, biz Koç'un Migrosunda her akşam üstü 300 kişi sıraya girip 5 milyon lira verip birer sakız alıp orayı felç edersek, acaba Koç yarın öbür işyerinde direnmeye devam edebilecek mi? Son derece yasal bir eylem. Eğer ben Koçbank'a eşim, çocuğum, başkasının eşi, çocuğu her gün 300 kişi gidip 500'er bin liralık vadesiz mevduat hesabı açtırıp ertesi günü o vadesiz mevduat hesabını kapatacağım derse, acaba Koç başka işyerinde direnebilecek mi? Bunları tartışıyoruz.

Ve daha da önemlisi, bütün sorunların çözümü siyasîdir, siyasî alanda gücümüzü artırmamız gerektiğini tartışıyoruz ve sendikalaşamayan birçok insanında bu siyasileşme yoluyla çözümler üretebileceğini düşünüyoruz.

Yani, özetle, değerli arkadaşlar, belirli gelişmeler var. Çoğunuz bu hareketin çoğunuz içinde değilsiniz. Belki birkaç arkadaşım bu işin içinde yaşıyor ama, eğer içindeyseniz o büyük potansiyeli sezebilirsiniz. Nasıl 1986-87'de "bu iş bitti" denilen dönemde, sürecin içinde olan, mücadelenin içinde olan, iş yerlerinde olan insanlar o aşağıdan gelen dalgayı hissedebiliyorsa, bugün işçi sınıfı hareketi yeni bir nitelik sıçramasının arefesindedir. Ha bu 99'da mı olur, 2000'de mi olur, bilemem; ama işçi sınıfı nicelik olarak artıyor, nitelik olarak gelişiyor, siyasî olarak gelişiyor, geçmişteki birçok eksikliklerini aşıyor ve kusura bakmanın ama, Sayın Meryem Koray'ın çizdiği karamsar tablo değil, önümüzde Türkiye'nin geleceğini damgasını vuracak bir güç ortaya çıkıyor.

Teşekkür ederim.

Başkan - Sayın Koç'a, Sayın Özcan'a ve Sayın Kepenek'e katkılar için herkes adına en içten tekrar teşekkürlerimizi arz ediyorum.

Başkan - Yorumcularımızın, panelistlerimizin konuya ilişkin yorumlarını zevkle izledik. Bu bölümde sizlerin yorum ve sorularınızı alacağız; söz almak isteyen arkadaşlarımız kürsüye buyursunlar.

Şule Necef - Marmara Üniversitesi İş Çalışma Ekonomisi Bölümü öğretim elemanlarındanım.

Önce, Yakup hocanın, özellikle bu yeni sermaye birikim trendi hakkında biraz daha açıklama yapmasını rica edeceğim.

İkinci olarak da, İsmet bey'den şunları öğrenmek istiyorum: Tekstil sektörü, bizim bildiğimiz kadarıyla, emeğin çok farklı tarzda kullanılışını her boyutuyla görebileceğimiz bir sektör. "Nedir bu boyutlar?" diye baktığımızda; kadın ve çocuk emeğinin, hem de o 1800'lerdeki gibi atölyelerde falan da değil, evlerde ucuz emeğin en uç biçimi olarak kullanıldığına tanık oluyoruz.

Bunun yanında, atölyelerde gene sigortasız çalıştırılan, çok düşük ücretle çalıştırılan işçilere tanık oluyoruz bu sektörde. Bunun yanında, sigortalı olan işçilerimiz var. Bir de, az bir miktarda zannediyorum, sendikali ve sigortalı işçi çalıştıran tekstil işletmeleri var.

Ben kendisinden şunu öğrenmek istiyorum: Tekstil sektörünün geleceği nasıl olacaktır? özellikle, biz başka sektörlerde şöyle şeyler tesbit ediyoruz. Kaliteli, çok fonksiyonlu, kendini yenileyen ürünlerin, pazar paylarını artırdığını görüyoruz başka sektörlerde; ama tekstil, emeğin, ucuz emek üzerinden çok para kazanılabilme konumunu hala koruyan bir sektör gibi yansıyor bize.

Özellikle, bu trend nedir? Yani, bugünden yarına belki cevaplanacak bir soru değil ama, tekstil sektöründe ileriye yönelik uluslararası pazarlarda ciddi paylar elde edebilecek işletmeler, bu ev içi emek üzerinden elde ettikleri kârlarla mı bu payları elde edecekler; yoksa, tasarımdan üretime kadar belirli bir bütünlük içinde, nitelikli iş gücünü, pahalı iş gücünü, sendikali iş gücünü kullanarak mı bu payları elde edecekler? Trend nereye doğrudur? Onu öğrenmek istiyorum.

Bir de, Yıldırım Bey'e ufak bir katkı yapmak istiyorum. Ben de, emeğin uzun vadede önünün çok açık olduğunu, emek mücadelesinin önünün çok açık olduğunu düşünenlerdenim, ama bunu farklı temellere dayandırıyorum; özellikle onun -"Postfordizm" diye arada geçti pek de sevmediği bir konuya dayandırıyorum.

***Ve daha da önemlisi,
bütün sorunların
çözümü siyasîdir, siyasî
alanda gücümüzü
artırmamız gerektiğini
tartışıyoruz ve
sendikalaşamayan
birçok insanında bu
siyasileşme yoluyla
çözümler
üretebileceğini
düşünüyoruz.***

Yakup Bey meseleyi açınca biraz daha iyi anlaşılacak. Önemli gelişmeler yaşanıyor dünyada ama, "bu gelişmeleri daha derinden tahlil etmemiz gerekir" diye düşünüyorum.

Teşekkür ederim.

Başkan - Teşekkürler.

Meryem Koray - Birincisi, gerçekten iş gücünde kutuplaşma yaşandığını, bu heterojenliğin geçmişten farklı olduğunu düşünüyorum. Kuşkusuz, her zaman çeşitli gruplar oldu iş gücü içerisinde; fakat bugün olan, iki uç noktada toplanma anlamını taşıyor, onun için "kutuplaşma" diyorum.

Nitelikli iş gücü, oldukça iyi koşullarda çalışabilen bir iş gücü ile iş bulma olanakları giderek azalan;

işsiz olan, -onlar da iş gücü ama işsiz olan iş gücü büyüyor ve geçici işler bulan, güvenceli koşullardan uzak çalışan, işte enformel sektör, taşeron... Ve şimdi bu, örneğin; aynı ülkenin içerisinde gelişmiş ekonomilerde bile karşımıza çıkıyor, aynı

Türkiye'de lümpen proletarya, birçok şeyi üretmek açısından oldukça zayıf, naif bir proletarya mı giderek büyüyecek? Bunu sormak gerekiyor.

örgütlenmiş işletmelerde de karşımıza çıkıyor. Bir bakıyorsunuz, bir işletmede örgütlü, sendikali çalışan; hemen yanında aynı işletmede, yan yana belki, ama taşeronla çalışan var. Ve birisinin ücretleri oldukça iyiye, diğeri asgari ücretle çalışabiliyor.

Dolayısıyla, böyle bir kutuplaşmanın yaşandığını, bunun ise emeği parçalara bölerek, aralarında birbirleriyle zıt çıkarlar oluşturduğunu ve bu zıt çıkarların onların arasındaki dayanışmayı zayıflatmış olduğunu düşünüyorum. Örneğin; taşeron işçisi için sendikali işçi ne çok ücret alıyor... Ama sendikali işçi için taşeron, eşini tehdit altında bulundurabiliyor.

Enformel sektör, birbiriyle, dayanışmak yerine, birbirini bir ölçüde zayıflatıyor, bir biçimde, birbirine karşı kullanılabilir. Bunun gerideki bir sınıfın; "emek, dayanışma" gibi kavramların zayıflaması var.

İkincisi: Kural dışılaşma olayı; gerçekten her zaman var ama, şimdi artık standartlara ulaşmış ülkeler için bile geçerli. İşte, Avrupa ülkeleri belirli standartlarda. Bizim gibi ülkeler için sendikaların, iş gücünün, kendine hedef olarak aldığı, model olarak gördüğü,

geçmişte hep anlattığımız; "Almanya'da sendikacılık, İngiltere'de sendikacılık, İsveç'te sendikacılık; orda şu kadar, çalışma koşulları şöyle" dediğimiz ülkelerde, bu çalışma koşulları ve iş gücünü koruyan birtakım standartlar tehdit altında. "Ortadan kalkmış" demiyorum, ama tehdit altında ve bir erozyona uğruyor ya da en azından bu kapsamın dışına çıkan bir iş gücü ile karşılaşırız. İşsizler büyüyor, geçici işçiler artıyor, eve iş verme gibi sistemler içerisinde enformel bir boyut da kazanabiliyor burdaki çalışma olayı.

"Sınıf kavramını, dayanışma kavramını zayıflatan bu iş istihdam yapısındaki gelişmeler, bir de sermayenin büyük bir dolaşım gücüyle emeği zayıflatıyor" demiştim.

Bu konuda da; evet, işçileşme çok, ama hangi nitelik ve düşünce boyutunda bir işçileşme? Örneğin; Türkiye'de şu anda yüzde 45 dolayında tarım sektöründe çalışan var, ama tarım sektöründen kentlere gelenler, acaba işçi sınıfına, emekçi kesimine, bu düşünceye, bu "sınıf" kavramına ne ölçüde katkıda bulunuyorlar?.. Tam aksine, bu "sınıf" kavramını, belki bu ideolojik temeli veya dayanışmayı ne ölçüde tehdit edip, geriletiyorlar?

Çoğu, "istihdamda işsizlik" dediğimiz birtakım işler yaratıyorlar, çoğu enformel sektörlü büyütüyorlar. Bu da, aslında örgütlenme, birlikte hareket etme, dayanışma gibi sınıf temeli üzerine kurulacak birliklikleri ve muhalefeti zayıflatan bir olgu olarak karşımızda. Yarın kırdan kente yüzde 45'ten yüzde 10'a indiği zaman, buna, "Türkiye işçileşmiş" diyebilecek miyiz?

Türkiye'de lümpen proletarya, birçok şeyi üretmek açısından oldukça zayıf, naif bir proletarya mı giderek büyüyecek? Bunu sormak gerekiyor.

Dolayısıyla, ben bu gerçeklerin, sendikaların gündeminde olması gereken ve bunlara gözlerini kapatmaması gereken gerçekler olduğunu düşünüyorum; bunu görmek gerekiyor. Örneğin: Geçmişten bugüne, giderek toplu sözleşme kapsamı daralıyor. Bu gerçekler ve bu dinamizm, bu büyüme vesaire varsa, bu daralma neye bağlı o zaman? Oysa, bir gerçek işte bu. Sayılar bunu ortaya koyuyor ve özelleştirmeyle, taşeronlaşmayla, giderek de bu daralmanın olduğunu görüyoruz. Hatta birçok yerde yetki alma konusunda, şu anda idareten yetki alındığını ve yetki alınmama noktasına gelindiğini, bazı iş yerlerinde böyle bir problemin de olduğunu biliyoruz.

Dolayısıyla, evet "işçi" kavramının veya "emek" kavramının kendini savunması için gereken çok

önemli koşullar var; ama, onu zayıflatan çok önemli koşullar da var. Ve sendikaların bana göre en büyük hatası, bunları görmemek konusundaki ısrarıdır.

"Bu nedir, nedendir, nasıldır?" çok tartışılabilir; ama sormak gerekiyor: Bu kadar artan sorunlar karşısında, hâlâ Türkiye'de işçi meselelerini araştıran bir araştırma merkezini; örneğin Türk-İş niye kurmuyor? Hangi meselenin karşısına, nasıl bir politika ve stratejiyle karşı çıkacağını neden öğrenmek istemiyor?

Dinamizmin şu anda bütün dünyada olduğu gibi temel kaynağı, bilgi. Şu anda Türkiye'deki sendikacılığın bana dinamizmini gösteren tek olgu bu olabilir. Başka bir takım kitleler, eylemler ki, onlarında kendi içinde boyutları tartışılabilir; ama bu konuda bile henüz hiç bir girişim yok. Özerk, bağımsız bir takım politika, strateji üretmeye açık; "yarın, 1 yıl sonra, 2 yıl sonra ne diyeceğim; 6 ay sonra şu gelişmeye karşı ne cevap verebileceğim?" diyen, arayan bir sendikacılık, bir sınıf gerçekten dinamik olduğunu gösterebilirdi; o zaman kabul edebilirdim Yıldırım Koç'un dediklerini.

Başkan - Çok teşekkür ediyoruz Sayın Koray.

Başka yorum veya sorusu olan arkadaşımız?..

Buyurun lütfen.

Nebahat Aslan - Devlet'in yeniden yapılanmasının nasıl olması lazım? Siz, devletin yapılanmasını beğenmiyorsunuz. Ama, eğer biliyorsanız; devlet nasıl yapılanırsa, yarınki çocuklarımıza, neslimize karşı daha iyi olur?

Sayın İsmet Özcan'a soruyorum: Bugün İzmir'de çok büyük giyim sanayiinde olan bazı arkadaşlarımız, iş adamları, konkordatoya gitmek durumundalar. Acaba, Türkiye'nin nerelerinde sanayicimizin durumu bu şekildedir? Nedendir? Bunun nedenlerini açıklamalarını rica edeceğim.

Bir de, sayın sendikacı arkadaşımız Sayın Yıldırım Koç "Devlet ayakkağı da yapsın" dedi. Yani, devlet artık bu yolu açıtsa, Sümerbank'ı Holding haline getiriyorsa, özelleştiriyorsa; ben de bazı yerlerin özelleştirilmesinden yanayım. Çünkü, yarın bir gün devlet, Bağkur, SSK, Emekli Sandığı emeklilerinin ücretlerini ödeyemeyecek. Biz, İş Bankası'nın hisselerini aldık da, oradan herhalde, bu ay ki maaşlarımızın ödeneceği kanısındayım.

Teşekkür ederim.

Başkan - Teşekkür ederiz Sayın Aslan.

Evet, panelist arkadaşlarımız kendilerine yönetilen soruları titizlikle not ediyorlar; yorum ve soruları tamamlarsak, bir tur halinde, kendilerine tevcih edilen soruları yorumlayacaklar.

Soru: Yakup Bey'e soruyorum. Yüksek enflasyonun indirilmesini; yani ekonomimizin seyrini öğrenmek istiyorum pratik olarak.

Başkan - Müsaade ederseniz, ben de bir iktisatçı olarak bir yorumda bulunayım.

Ben, başkanlık hakkını hiç suistimal etmek istemiyorum. Ben, eski maliyeci orijini itibarıyla, hesap uzmanlığı, Gelirler Genel Müdür Yardımcılığı, bir dönem OECD'de maliye müşavirliği görevini yaptım ve şimdi de Tekel Genel Müdürlüğü görevinde bulunuyorum.

Enflasyon, sadece devletin yaratabildiği bir ekonomik olgudur; esas itibarıyla. Eğer piyasa ekonomisi, ifade edildiği gibi işliyorsa, dile getirildi-özel sektörün özelleştirilmesi kavramından anladığım rekabet koşullarının sağlanması.

Üç beyaz eşyacı oturup fiyatları tayin ediyorsa, üç otomobilci fiyatları tayin ediyorsa, sırf bu tür istisnai şartlar altında, özel sektörün enflasyon yaratması dışında, enflasyon yaratma yeteneğine haiz ekonomik birim devlettir. Çünkü, para basma yetkisi devletin elindedir. Niye para basmak zorunda kalır devlet? Bütçesi denk değildir; aldığı, verdiği denklemez.

Bütçe açığı ne kadar fazla olursa, o miktarda Hazine kaynaklarına, avansa, emisyonu gitme mecburiyeti doğar.

Enflasyonu önlemenin yolu çok açık; devlet, harcamalarıyla borcunu denk getirebilirse, enflasyon da düşer.

Hayati Şener - Devletin faaliyetlerinin bu hâle gelmesi bir tesadüf müydü, yoksa bir amaç mıydı?.. Yani daha doğrusu, bilerek mi bu hale getirildi? Bazı işlerin görülmesi için böyle bir devlet mi gerekiyordu? Sizce, olması gereken devletten, acaba bağımsız bir devletten mi bahsediyor Sayın Hocamız?

Başkan - Yıldırım Koç'u da ilgilendiren bir konu olabilir. Bu son günlerde gazetelerde bir tartışma var; bağımsızlıkla ilgili. Bir MAİ Anlaşması var.

Bir de, bütün konuşmacılara genel olarak soruyorum: Bu yaptığınız konuşmalarda insan faktörünü biraz unuttunuz mu? Yani, insanla oynanıyor bu arada; bu söylediğiniz şeyler içinde insan var.

Murat Bolat - Yakup Hocama sormak istiyorum: Sağlık ve eğitim alanının kamu alanında olması gerektiğini söylemişsiniz. Dünyada artık, "kalkınma" kavramında önemli değişiklikler olmuştur. Kalkınma, sağlık, eğitim, kültür gibi göstergelerle artık açıklanmakta. Özellikle Türkiye'de, 1980'li yıllardan sonra, sağlık alanında özelleştirme uygulamalarıyla, kamunun bu alandan çekilmeye başlaması, kalkınmanın dar boğazını oluşturma durumuna gelmiş durumda mıdır? İkinci olarak, şu anda 20 milyonun üzerinde, hiç bir sağlık güvencesine sahip olmayan büyük bir toplumsal kesim bulunmaktadır. Bu toplumsal kesim dışlanmış durumdadır. Bunun ilerde yaratacağı sonuçların önünü almamız mümkün müdür?

Teşekkür ederim.

Başkan - Evet, zannediyorum yorumlar ve sorular tamamlandı; en çok soru da size yöneltildi.

Hocam, buyurun.

Yakup Kepenek -Şimdi, tabii "deneyim deneyim" diyor öğretmenler; güç soruları hiç yanıtlamazlar, pas geçerler ya da sona bırakırlar. Ben, öyle yapmamaya özen göstereceğim.

Baştan bazı şeyleri doğru koyalım, ayaklarının üstüne koyalım. Bizim gelişme sürecimize baktığımızda, epey bir geç kalmışlık var.

Bugün burada yok sanıyorum; dün Haydar Kazgan hocamız aynen şöyle dedi: "Küre, yerküre, hani okullarda, yerin, arzın yuvarlak olduğunu gösteren küre, Osmanlı'ya 1890'larda, Abdülhamid döneminde girdi." 100 senelik bir iş, küreyi yakalamamız. Bakın; yani, "dünya düzdür"den küreye, insanoğlu işte Macellan'la 400 sene evvel filan geçmiş, bizim daha 100 senelik bir geçmişimiz var.

Bir şey unutulmaz; -buna yeniden geleceğimi Cumhuriyet bizi akla getiren bir yaklaşımdır. Yani insanı, akılla donanmış canlı varlık olarak tanımlayan bir noktadır. O nedenle, Cumhuriyet çok önemli. Cumhuriyette, kavram olarak insan oluyorsunuz bir kere.

Şimdi, Meryem Koray arkadaşımın dediği insana gelmek için, önce 1920'lerden başlayan bir insan gibi

tanımlanacaksınız; kul olmaktan çıkıp, yurttaş olacaksınız.

Şimdi, Türkiye çok yol aldı gerçekten. "Sevgili arkadaşım" diyeyim, eski öğrencim Yıldırım, 1949'da Türkiye'deki sendikalaşmadan söz etti. Niye unuttuysunuz 1848'i; Manifestonun çıkışı ve o günlerin Avrupasındaki çalkantıları?.. Yani Türkiye, orada da 100-150 senelik bir gecikmeyle geliyor.

Şimdi, bütün bunlardan çıkaracağımız sonuç nedir? "Evet, geç geliyoruz ama, insanlığın bilinç düzeyi çok artmış olduğu için, çok hızla yükseldiği için, daha fazla bundan yararlanmamız gerekir"

diye, böyle düşünmek zorundayız. Ama, işler pek de öyle gitmiyor.

Şimdi, "Cumhuriyet" dedim, onu kasıtlı olarak söyledim. Dünya ile eklemlenmede, bütünleşmede, benim algıladığım kadarıyla, görebildiğim kadarıyla, 1930'lu yıllar, dünya ile eklemlenmede özgün, bağımsız, -bağımsız devletten söz etti arkadaşım güçlü bütünleşmenin deneylerinden, çok önemli deneylerinden biridir. Bu, çok önemli. Neden önemli?..

Atatürk'ün Sanayi Müdürü ve KİT'lerin yaratıcılarından bir tanesi, Şevket Süreyya şöyle diyor: "Şeker istiklali ve 160 bin ton Türk şekeri" diye kadrodan makale yazıyor. Şeker istiklali... Bu, çok önemli...

Başkan - "İstihali" değil...

Yakup Kepenek - "İstihali" değil, "istiklali." Bağımsızlığı; şekerde bağımsızlık.

Yani, bezinizi, tuzunuzu, şekerinizi, her neyse, siz yapacaksınız. Bu, önemli. Bugünkü nesillere düşün, o anlayışı ne ölçüde bugüne taşıdıklarını sorgulamak. Bize düşen o.

Siz, bugünkü teknolojiye, "şu kadar Türk bilgisayarı" diyebiliyor musunuz?.. "Şu kadar milyonluk yazılıma katkı" diyebiliyor musunuz, bunu beyninizle yapabiliyor musunuz?.. İşte, iş bu; işin özü bu, işin temeli bu. O zaman dünya ile bağımsız eklemlenirsiniz, bütünleşirsiniz, saygı görürsünüz, adam yerine konursunuz; çünkü üretirsiniz. Tasarımda üretirsiniz, giyim eşyasında üretirsiniz, modada üretirsiniz, sanatta üretirsiniz, kültürde üretirsiniz, yaratırsınız...

Bu toplum, yaratamamanın sancısını çekiyor, yaratamadığı için Ankara'nın Tunalı Hilmi'sinde adam öldürüyor; yaratsa öldürmeyecek. Bakın, hızlı söylüyorum bunu, bu çok önemli. Yaratana öldürmez, yaratana yaşatır; biz onu kaybettik.

Şimdi gelelim bunun devamına; bu devletin niye bu hale geldiğine ve içerisindeki işleyişe...

Türkiye, demokratik gelişme sürecine 1950'li yıllarda başladığında, çok açık söylenmedi ama, hâlâ günümüzde geçerli, hâlâ benim çok sevgili -isim veremeyeceğim arkadaşlarım bunu söylüyorlar, şöyle bir ikilem -dilemma- ile karşı karşıya bırakıldı: Ekonomik gelişmesi mi tamamlanmalı, yoksa demokratikleşmesi mi önce olmalıydı?.. Buna Demokrat Partinin uygulamada verdiği yanıt çok nettir: "Önce ekonomik gelişme olacak, gelir seviyeniz yükselecek, ondan sonra siz demokrasiyi hak ederseniz, ona layık olursunuz..." Ne demekse bu?

Şimdi, bu saçmalık, bu yanlış tez, Türkiye'de hâlâ geçerli; Türkiye'de ülkeyi yönetenlerin zihninde hâlâ bu var. Bizim gelir düzeyimiz, kişi başına gelirimiz 10 000'i geçmeyince -kim kestirmişse onu da bu ülkede demokrasi olmaz.

Bu ikilem, bu terslik döneminden sonra Türkiye, 1960'lı yıllarda demokratik bir Anayasaya sahip oldu; temel hak ve özgürlükleri Anayasa düzeyinde elde etti, uygulamada elde edemedi. Ve bu terslik, bu uyumsuzluk, hak ve özgürlüklere karşı olanların, faşizan, yarı faşizan, askeriyeden destek alan; 12 Mart'ta ve 12 Eylül'de özellikle destek alan yarı faşizan demokrasi düşmanlarını hep egemen kıldı. Türkiye'de hiçbir zaman, düşünce özgürlüğüne kadar, sonuna kadar geçerli olmadı; hâlâ da değil.

Mutlak anlamda düşünce özgürlüğünün olmadığı yerde, yaratıcılık yoktur; olamaz, eksiktir, güdüktür. Önce bunu sağlayacaksınız.

Bakın, ülkenizin bütünlüğünü koruyacaksınız. O değil, elbette laikliği koruyacaksınız. Benim söylediğim onlar değil; onun ötesinde, mutlak anlamda düşünce özgürlüğünü sağlayacaksınız ki, insanların yaratıcılığı gelişsin.

Açık açık söyledim birkaç kez, burada da söyleyeyim; Türkiye Cumhuriyeti İsmail Beşikçi'yi hapse atmasaydı, biz Güneydoğu sorununu, Kürt meselesini -nasıl diyorsanız dünya görüşünüze göre- çözmede çok daha ileri bir yerde olurduk, çok daha düzgün bir noktada olurduk.

Bakın ne oluyor: Bu fakültenin mensubu Cavit

Orhan Tütengil'i öldürmeseydik... Öldürdüğümüz vakit, sadece Cavit Orhan Hoca ölmüyor başka bir şey oluyor; yeni gelen nesiller, Cavit Orhan Tütengil Hocamız gibi olmamaya özen gösteriyor.

Siz, Akın Birdal'ı öldürmekle ya da yaralamakla kalmıyorsunuz, "insan haklarının savunulması" kavramına kurşun sıkıyorsunuz. Ben onu belirtmek istiyorum; bireysel değil bu mesele. Bütünüyle toplumu felç ediyorsunuz.

Devletin görevi, bunu aklamak, bundan aklanmak; işi bu, yönetimin işi bu. Bu, çok önemli. Bu olmayınca devamı gelmez; birincil olan temel olan o.

Şimdi, neden devlet bu hale geldi?.. Bunun ekonomik sonuçlarına gelelim.

Elimde sayılar var bakın. 1960 senesinde, bu çatışmaların yoğunlaştığı dönemde, Türkiye'nin kişi başına geliri 1594, 1600 dolar. Şimdilerde 3000 dolar. Aşağı yukarı ikiye katlanmış, yani 1500'den 3000'e çıkmış. Aynı dönemde Portekiz'in kişi başına geliri 1800 dolardan 9700 dolara çıkmış; artış 4 kat. Aynı dönemde Yunanistan'da 2000 dolardan 8000 bin dolara çıkmış kişi başına, aynı dönemde İspanya'da 3165 dolardan 13.580 dolara çıkmış.

Şimdi, biz demokrasiden vazgeçtik de; yani faşizan görüntümüzle hep demokrasi adına faşizmi savunduk bu ülkede; ama, "demokrasi" diye diye yaptık bunu ekonomide çok iyi bir yere mi geldik?.. İşte, geldiğimiz yerin sayıları ortada. Ama o Güney Avrupa ülkeleri, faşizan eğilimleri tasfiye edebildikleri için, bizden, ekonomik yönden çok daha fazla gelişme olanağı buldular.

Şimdi öbür tarafına gelelim işin; bu iç işleyiş ne olacak?..

Yıldırım Koç arkadaşım veya öbür sendikacı arkadaşlar veya siyasî partili arkadaşlarımız alınmasın; şimdi önemli bir noktaya geliyorum.

Biz, kurumlarımızın demokratik işleyişini sağlamıyoruz. Bu, firmalarda zaten olmaz; yani firma yapısı belli bir şeydir, yöneticisi vardır vesaire... Olması gerekir ama, az olur. Ama biz, "sendikalarda örgüt içi demokrasiyi; söz özgürlüğünü, katılımı ve benzerlerini çok geliştiriyoruz" diyemeyiz. Ben, sendikalarda az çalıştım ama, siyasî partilerin birinde bulundum; aynı şeyi, aynı şekilde siyasî partilerimiz için de diyemeyiz. Yani, "parti içi demokrasi" dediğimiz kavram, geçerli değil.

Şimdi, kendi partisi içinde demokrasiyi işletmeyen bir anlayış, devletin başına gelince demokrasiyi

işletir mi?.. İşletmiyor. Her şeyimiz yukarıya doğru bağlıdır; memur yukarıya bakıyor. Oysa memurun görevi, maaşını benim vergimden alıyor ise, bana hizmet anlayışıyla olmalı; değil mi? Değil, yukarıya bakıyor.

Şimdi, Fuat Paşa'nın çok güzel bir deyişi var; kendisi 19'uncu yüzyılda Sadrazam. Fuat Paşa İngiliz elçisiyle konuşuyor; "Osmanlı'ya demokrasi nasıl gelir, nasıl kurtarınız" diye. Fuat Paşa: "Yukarıda padişah var. Demokrasiyi getirmek için, yetkisini Kur'an'dan ve Allah'tan alan padişahın yetkilerini sınırlamak lazım, ona gücümüz yetmiyor. Aşağıda halk var; halk da çok cahil, onu da harekete geçiremiyoruz. Bizde demokrasi, papuççu muştası gibi yandan sokulmak zorundadır; yandan gelecek" diyor.

Şimdi, biz bu kurumsal yapılarımızı doğru işletmek durumdayız.

Gelelim cumhuriyete referans vermeye... Cumhuriyet, bilime, tekniğe, üniversiteye, beyin gücüne, eğitime saygıdır, insana saygıdır.

O zamanlar -örnek olsun diye söyleyeyim Hıfzıssıhha Enstitüsü kurulmuş Ankara'da; ilaç, gıda ve benzeri konularında sağlıkla ilgili bir kurumsal yapı. Biz o kurumsal yapıyı felç etmişiz; yok, çalışmıyor, hiçbir şeyi yok. Siyasal nedenlerle birilerini yığına doldurmuşuz ve hiçbir işlevini yapmıyor. Siyasal nedenlerle, Maden Tetkik Arama'yı çalışamaz hale getirmişiz. Merkez Bankasını keyfi olarak kullandığımızda, SSK'nın topladığı primlere bütçe açığı için el koymayı, devlet anlayışı saymışız.

Şimdi, bütün bunların çok iyi denetlenmesinin yolu nerden geçiyor?.. Hak ve özgürlükleri tanımaktan ve örgütlenmeden geçiyor. Yani, örgüt içi demokrasi için, Türkiye'nin dinamiklerinin çalışmasında örgüt içi demokrasi için uğraş vermekten geçiyor; yani bundan bıkınlıktan, yılgınlıktan, "ben vazgeçtim, oldu" demekten değil. "Kurumlaşma" sözcüğünün altını özenle çizmek gerekiyor.

Değerli arkadaşlar, kapitalizm, kurumlaşma demek; şirketle, üniversitesiyle, devletiyle, sendikasıyla. "Kurum" kavramı bizde çok geçerli değil. Biz, kişiyi; insan olarak kişiyi biliyoruz da gerçi onu da çok ciddiye almıyoruz, öldürüyoruz, yok ediyoruz. Yani insanı da kültürümüz çok saygın bir yerde görmüyoruz ama tüzel kişiyi bilmiyoruz ya da çok az biliyoruz. Tüzel kişiyi, kişiye bağlı sayıyoruz; askerî bir mantıkla. Genel müdürün kişiliğine bağlı olarak bankamız iyi oluyor veya kötü oluyor; çünkü, kurumsal yapı işlemiyor; düzgün işlemiyor, hizmet anlayışıyla işlemiyor, etkinlikle işlemiyor. Baştakine bağlı anlayış, ku-

rumlarımıza egemen ve bu egemenliği kırmanın yolu, uyanıktan geçiyor; yılgınlıktan değil. Demokrasiyi olabildiğince işletmekten geçiyor, katılımcı olmaktan geçiyor, katmaktan geçiyor; başka çaresi yok bunun.

Benim sorularımın ekonomik boyutu var tabii; şimdi mesleğimi unutturmayın.

Gelelim işin ekonomik boyutuna.

Şule arkadaşım, "yeni sermaye birikimi süreçleri" dedi.

Anadolu'da bir söz var, "şeytan taşlamaktan ibadete vakit kalmıyor" derler. Şimdi, böyle demokrasi, hak, hukukla uğraşmaktan, ekonomiyle uğraşmaya zaman kalmıyor tabii. Çünkü o, birinci gerekli sorun; ama yine de bazı şeyler söyleyeyim.

Mesele şurada değerli arkadaşlar; günümüzde sermaye birikimi süreçlerinde şu temel noktalar ortaya çıktı: Biz ekonomide hep şöyle okuturuz; Ricardo'dan bu yana, bir "azalan getiri" kavramı vardır bizde; "miktar arttıkça; -toprak da öyle, insan da öyle, sermaye de öyle-bunun getirisi azalır" gibi. Ve bu kavrama dayalı olarak, şimdiye kadarki ekonomi teorisi birçok şeyi matematiksel olarak çok kolay çözdü. Nasıl çözdü? Fiziksel olarak ya da parasal olarak sermayenin karşılığını getirisine bağladı. Sermayenin getirisi ne kadarsa, o kadar kâr alır. "İşçinin getirisi ne kadarsa, o kadar verirsiniz, geriye de bir şey kalmaz. Bölüşüm dediğiniz de budur; bundan da haklı bir şey olamaz. Yani kişiye, getirisinin fazlasını mı verelim?" mantığı, kapitalizmin özüyü 1980'lere kadar. Şimdilerde yıkılan bu teoridir. Şimdilerde görülen, özellikle işçi kesiminin ve sermaye kesiminin getirisinin azalmadığı, tersine arttığıdır.

Bu, neyi değiştiriyor? Bu, "bütün neoklasik, doğal bölüşüm ve herkes hakkını alıp otursun" mantığını alt üst ediyor. Yeni birikim anlayışının özü bu. Pekî, yeni birikimde artan getiriyi sağlayacak olan nedir?.. Artan getiriyi sağlayacak olan, hem sermayenin, hem emeğin, iş gücünün niteliğini geliştirmektir, niteliğini yükseltmektir, kalitesini yükseltmektir. Şimdi, bu nasıl olacak?.. Demin bir arkadaşımız, "sağlık ve eğitimi kamu alanı neden görüyorsun ya da son zamanlarda bu iş gitti" gibilerden bir soru sordu Murat Bolat arkadaşımız; tam da onunla ilgili. Kamu alanı görüyorum; çünkü, her gelişmekte olan ülkede, emeğin niteliksel yükselmesini kamu alanı saymadığınız zaman, sistem çöküyor, olmuyor; rastlantısal oluyor. Ben sınıfa giriyorum Orta Doğu Teknik'te, "kaç arkadaşımız ekonomiyi birinci tercih olarak seçti?" diyorum giriş sınavlarında; 100 kişiden, inanın 5'i geçmiyor. Bu, yanlış.

Biz insanlara, önce yeteneklerini geliştirecek bir eğitim vermiyoruz; anaokulunda, ilkokulda. Kişiyi, yeteneklerini geliştirme yönünden çok iyi eğitim vermiyoruz. Eğitim sistemimiz vermiyor, üniversite de vermiyor. Asansörcüylü profesör yapıyoruz ya da tersini yapıyoruz. Çok acı bir gerçektir, bu bizim sistemimizin işlemeziğinin bir göstergesidir, yanlış işleyişinin bir göstergesidir. En olmayacak adamı götürüyoruz, genel müdür yapıyoruz; siyasî bağlanırları olduğu için bir yerin başına getiriyoruz ve orayı felç ediyoruz.

Dolayısıyla, bu alanın kamusal olması gerekiyor, düzgün işlemesi gerekiyor ve yeteneklerini geliştirme-i gerekiyor.

Eğer bu dediğimiz doğruysa; yer altındaki petrol gibidir sizin nüfus varlığınız, en iyi müzisyeni bulacaksınız 60 milyonun içinden, en iyi roman yazarını bulacaksınız; İktisat Fakültesini birincilikle bitireni "komünist" diye atıp, roman yazarı yapmayacaksınız; onu profesör yapacaksınız, sanatçıyı da sanatçı yapacaksınız. Bunu yapacak olan, kamu alanı; bu ancak kamu alanıyla olur. Bu, özel hislerle olacak iş değil, çok ciddi bir iştir ve yeni sermaye birikiminin de özü budur.

Rıfat Özbek, burada tasarımcılıkta dünya çapında bir insanımız.

Onun gibilerini çoğaltmak durumundayız. Aziz Nesin'leri, Yaşar Kemal'leri yüzlerle çarpmalıyız ki, bu toplum bir yerlerde olsun. Yarın ki nesillere ne ürettiğimizi ve nasıl ürettiğimizi doğru söylemek zorundayız.

Şimdi, "Yunan uygarlığı" diyoruz; seramikle haşır neşirdir, İngilizler, tekstilden bu tarafa, İngiliz kumaşından bu tarafa pek geçemediler, şimdilerde bir şeyler yapmaya uğraşıyorlar; biliyorsunuz Japonlar, Amerikalılar ve Almanlar elektronikte ve otomobilde iyi; ama şimdiki teknolojinin gerekleri ve gidişi, bir yerlerde bize, -kimi öğrencilerim buralarda yapıyorlar o işi beyin gücüyle de bir şeyler yapılabileceğini gösteriyor. Yani Türkiye'de, dinamikler içinde bu öğeyi, yani beyne dayalı üretimi ve onun oluşmasına katkıyı, bunun alt yapısını oluşturmayı çok ciddiye almak zorundayız, çok önemsemek zorundayız. Çünkü, bunu yapmadığımız zaman, dünya ile eklemlememizde kesinlikle yaya kalırız, ikincil kalırız, başarısız oluruz. Sanattan, spordan, her alana kadar en yetenekli bireyleri bu toplumda nasıl ortaya çıkarırız?.. Çünkü birikimin kaynağı o, birikim o demek zaten.

Devletin yapılanmasıyla ilgili Nebahat Hanımın ve öbür arkadaşlarımızın söylediğini anlatmaya çalışalım.

Son zamanlarda bir yanlışdır gidiyor; bu yanlış-ya çok yakın arkadaşlarım düşünüyorlar. Yine isim vermeden söyleyeyim; biraz evvel İsmet Özcan Bey de söyledi, "efendim, devletin elindeki bankaları çıkaralım." O, başka bir çerçevede söyledi ama; şunun için söyleniyor; onu ben yazdım da. "Devletin elindeki bankaları elden çıkarırsak, hırsızlık kalmaz..." Bundan daha yanlış bir mantık olamaz. Yani siz, çalınacak olanı azaltıyorsunuz, hırsıza dokunmuyorsunuz... Böyle şey olur mu?.. Önce siz, hırsızı düzelteceksiniz, çalınacak olanı değil.

Bu toplumu, hırsızla, rüşvetçiyle, canıyla gurur duyan bir toplum olmaktan çıkarmak zorundasınız; işin özü bu.

Yani, hırsızla gurur duyan toplum olur mu?.. On- dan sonra da; üretim, sermaye birikimi, işçi sınıfı. Önce bunu düzeltmek zorundayız... Bu, kadercilik, "Siz kadercisiniz" demiyorum; ama bu, teslimiyettir. Davranışınızın, düşüncenizin, gidişinizin, görüşünüzün hiçbir aşamasında teslim olmak zorunda değilsiniz.

Böyle bir toplantı Birleşik Amerika'da olsaydı, Fransa'da olsaydı, Almanya'da olsaydı, -Profesör Arrow var, Nobel ödülü aldı; konferanslarına gittim- böyle bir toplantıda Arrow'u dinlemeye gelen insan sayısı 10'u geçmez, bilemediniz 20. Magnes Adison diye bir adam var, ekonomide çok ünlü bir adam; -ben geçenlerde onun bir konferansına katıldım yurt dışında- onun adının topladığı insan sayısı bile, 26 idi.

Bunu, şunun için söylüyorum: Bu toplumda bir potansiyel var. Yani, bu kadar geniş bir kitlenin bu işe belli bir konuda zihin yormasının anlamı, arayıştır, istektir. Böyle bir arayış ve böyle bir istek varsa, orada kaderciliğe yer yoktur.

Hepinize saygılar sunarım.

Başkan - Teşekkür ederiz.

Buyurun.

İsmet Özcan - Ben emekli bir bankacıyım. Onun için, biraz da mesleğim oluyor, şöyle diyeyim, ben "Bankalar özelleşsin" dedim. Devletin elinde ekonomiyi yönetecek alet kalmasın. Siz adama kasayı verir, kasanın içini parayla doldurur, anahtarı da teslim edersiniz; "sakın hırsızlık yapma, kafanı kırarım" dediğiniz an, sistem olmaz. Sistemin değişmesi lazım, sistemin kaçak yerlerini kapatmamız lazım.

Hocam kusura bakmayın, burada aynı şeyi söyleyemiyorum, sizin fikirlerinize katılamıyorum; çünkü, sistem buna müsait.

Siyasî Partiler Yasasının değişmesi lazım. Seçim Yasasının değişmesi lazım. Kim değiştirecek?.. Bu partiler mi?.. Bütün bunları bizler değiştireceğiz; yani sivil toplum örgütleri değiştirecek. Onların yapacağı baskıyla değişecek; ama, elindeki silahları alacaksınız. İşte bir silah; silahın bir tanesi bankalar. Hepsini muhalefetteyken, "iktidara gelelim, bankaları özelleştireceğim" der. Hangisi yaptı?.. Onun için, sistemi getireceksin; İşte devletin yapılanması budur. Şu anda devlet yere yapışmış, bütün sistemleriyle yapışmış. Eğer siz bunu ters-yüz edemezseniz, bu reformları yaptırılmazsanız, hiçbir netice alamazsınız. İşte, Meclis toplanmıyor; bütün reformlar orada, kim değiştirecek?..

Demokrasinin en önemli üç unsuru vardır; dernekler, sendikalar ve siyasî partiler. Siyasî partiler, bu demokrasinin önemli bir kurulu olduğunun farkındaysa, ben "İsmet" değilim; farkında bile değilim. Sadece, devleti yönetmeye, hükmetmeye gelen kişiler zannediyorlar kendilerini. Gelirken sistemi rüşvete bağlamışlar, İşte, rüşvetin kanalları da devlet bankalarıdır. Bunun başka bir sistemi yoktur. Onun için Hocam, ben biraz değişik bakıyorum olaya.

Ben şimdi, sektörle ilgili bilgileri aktarayım.

Bir defa, soruyu soran arkadaşımın hiçbir fikrine katılmıyorum. Türkiye'de şu anda bizler, Portekiz aya- rında ücret veriyoruz işçimize. Yani, biraz önce Hocamın verdiği rakamlara bakarsanız, bizde 3 bin dolardır fert başına düşen millî gelir; Portekiz'de 8-9 bin dolardır. Biz, 8 veya 9 bin dolarlık fert başına düşen ülkenin zenginliğine ulaşmış ücreti veriyoruz.

Biz, nitelikli iş gücünün peşindeyiz. Hocam bir şey daha söyledi; "eğitemiyoruz" dedi, doğrudur. Kusura bakmayın, üniversitelerde eğitim yok; yani Türkiye'de eğitim yok, öğretim var bir miktar. Eğiten bizleriz; eğitim için korkunç mesai harcıyoruz. Ben kendi işletmemde şu anda 70-80 tane elemanımı sıfırdan alıp eğittim her şeyiyle. Ve başka yerde çalışan bir elemanı da almıyorum. Hiç olmazsa, üniversite eğitiminden geçmiş, herhangi bir yanlışı öğrenmemiş, en azından doğrularla geliyor; onları eğitmeye çalışıyo-

rum. Biz bunu yapıyoruz. Ve biz bunu yaparken, devlete, "AR-GE'ye, eğitime teşvik verin" dememize rağmen, sadece güllünç yasaları çıkartıp bırakıyorlar ve hiçbir şey verilmiyor, her şeyi biz karşılıyoruz.

Bugün çok büyük rakiplerimiz var bizim işçi ücretleri bakımından. Doğu Avrupa ülkeleri, yani bütün Doğu Blok'u ülkeleri 60-70 dolarla bizle rekabet ediyorlar. İşte, bizim sektörün şu andaki çıkmazlarından birisi bu. Bizden terbiye edilmiş tekstil ürünleri ithal

ediyor Avrupa; Doğu Avrupa ülkeleri de ucuz iş gücünün peşindeler. Bizde ucuz iş gücü kalmadı artık. İstanbul'u bir moda üretim merkezi yapmak istiyoruz, moda üreten bir merkez yapmak istiyoruz. Hedeflerimizi ona göre tayin ettik; Rıfatların miktarını artırmamız peşindeyiz.

2017 yılına geldiği zaman, eğer İstanbul bir moda merkezi olacaksa, yüzlerce binlerce Rıfat'ın oluşması lazım. Onun için de devlete şunu diyoruz: Japonya bunu halletmiş, 40-50 sene önce. Her sene 30 tane talebini Avrupa'nın çeşitli moda merkezlerine eğitime göndermiş, bugün modada söz sahibi haline gelmiş. Biz, burnumuzun dibindeki yere, devletin, becerikli, üniversiteyi bitirmiş, o eğitimi almış elemanlarından her sene 15 tanesini göndersek, 10 sene sonra 150 tane yetişmiş ve Avrupa'da modada söz sahibi olmuş bizim çocuklarımız olacak. Biz, bunların da yatırımını yapıyoruz.

Sizin "iş gücü" dediğiniz, herhalde çok önceleri duyduğunuz bir şeydir bu ucuz iş gücü; onu da izah edeceğim...

Bizim bir hayalimiz daha vardı; Anadolu'da eğitilmiş, yani eğitimlerini almış, öğretimlerini yapmış insan gücü. Ve Türkiye bir çıkmazın içine girmişti; bugün bir Bangladeş, bugün bir Vietnam var, bugün burnumuzun dibinde Bulgaristan var, 25-30 dolar aylıkla insan çalıştırıyorlar ve bunlar bizim rakiplerimiz. Biz, bütün dünyayı yakından izlemek zorundayız.

İşte, 1997 yılındaki bir Uzak Doğu krizi; minimum devalüasyon oranları yüzde 100'ün üstündedir. Endonezya bugün yüzde 400 devalüasyon yapmış, Güney Kore yüzde 108 devalüasyon yapmış, Malezya yüzde 109 devalüasyon yapmış; bunlar bizim rakiplerimiz. Yüzde 100 malları ucuzlamış, aynı pazara hitap ediyoruz...

Biz, Anadolu'ya açtık, "Anadolu ile kucaklaşalım" dedik, geleceğin hesabını orada yaptık ve Anadolu'ya yayıldık. Bugün orada şunu diyebilirsiniz: "Asgari ücretle çalışan insanlarımız var, ama kayıt dışı." Anadolu'da bilhassa gayet iyi bir takip var, kesinlikle şu anda giden insanımız yok. Bizde kayıt dışı insanlar çalışıyor, doğrudur. Daha dün bunun toplantısını yabancılarla yaptık biz. 15 yaş altında çocuk çalıştırmama mecburiyeti getirdi Avrupalı. Meryem Hocam buradadır, bu önemli, onun da bilgisini vereyim. Ve "15 yaşındaki çocuğu çalıştırma" demekle de çocuk çalışmaz. Ben, ülkemizin müdafaasını yaptım, İsveçli'ye dedim ki, "sende fert başına düşen milli gelir 24 bin dolar, bende 3 bin dolar." Neyi istiyorlar biliyor musunuz?.. 2 aylık tatilde dahi çocukların çalışmamasını istiyorlar. "Tamam, ben de Marmaris'e, Bodrum'a gönderirim; açarım orada bir yer, bütün çocuklarımızı göndeririz" dedim. Ama, biz de istiyoruz kendi çocuğumuzun ezilmemesini, kendi çocuğumuzun istismar edilmemesini.

Bunun için tedbirini aldık; ne yapacağız?.. Bugün hazırladığımız raporu Hükümete gönderdik. Hükümet, isteklerimiz doğrultusunda hareket ettiği takdirde, 15 yaş altı hiçbir çocuğumuz çalışmayacak, çalıştırılmayacak.

Kayıt dışı ekonominin de tedbirini aldık. Asgari ücretten vergi almayın, sigortayı yarı miktara alın; bütün kayıt dışı ekonomi bir anda ortadan kalkar. Ve bize 2 senelik de bir geçiş dönemi tanıyın. Kayda alınmış hiçbir insanı kayıt dışına çıkartamazsınız; ama, "kayda alınmamış insanları kayda alın" diye polisiye tedbirlerle de zorlayamazsınız. Dükkanı kapatır gider, yapmaz o işi. Ama, onları önce rahatlatarak, zorlamadan, ekonomiyi de terbiye etmenin yollarını bulmak lazım.

Türkiye'de şu anda sadece kayıt dışı insanların çalıştığını kabul ediyorum, onun dışında düşük ücretle çalışanlar çok istisnadır. Bugün biz rekabet etmekte zorlanıyoruz; korkunç bir fiyat baskısı altındayız. Ama yine, 1998'in ilk 3 ayındaki artış oranımız yüzde 2.5'dur. Büyük bir artış sağlamadık, ama yine bir artış sağladık. Çünkü, 7.3 milyar dolardan, o ilk 3 aya düşen rakamda yüzde 2.5 artırdık. Geçen yıl biraz daha fazlaydı bu rakam. Tabii ki, zorlanıyoruz şu anda; dünyanın değişen şartlarıyla zorlanıyoruz.

Tekstil şu anda yaşanan zorlukları var.

Burada yine devletten bahsedeceğim maalesef, 5 Nisan 1994 kararlarıyla, Türkiye'de bizim sektör bir sıçrama yaptı, Bizim sektör sıçrama yapmadı da, dö-

viz sıçrama yaptı ve para kazandı. İşte o aşamada 1995 yılına gelindi, "1996 yılında Gümrük Birliğine gireceğiz, kotalar kalkacak ve bu kalkmanın neticesi bütün Avrupalı gelecek, ne olur bize mal yap, sat diyecek" hesaplarıyla, 1995'te yanlış olarak 5.5 milyar dolarlık tekstil yatırımı yapıldı; 5.5 milyar dolar.

Bu yanlış yapılan iş neticesinde Türkiye, şu anda dünyanın en büyük ve en pahalı open-end iplik üreticisi konumunda. Ve bu yanlışların getirdiği işler neticesinde, maalesef 1997'de, bir de Uzak Doğu krizi eklendi, yine 1997'nin başında dolar-mark paritesi arasındaki farklılık eklendi; ve maalesef sektörümüz darbe yedi, yara aldı. Bir şey daha var; devlet, çok büyük alıcı olarak finans kesiminin karşısına çıktı. Yüzde 130 para verince, hiçbir sektöre bankalar para vermez duruma geldi, Bu da, yine devletin bir yanlış.

Evet, bütün bunların sonunda, maalesef, İzmir'de 26 yıldır çok başarılı, çok becerikli; yılda 15-20 milyon dolarlık ihracat yapan bir firmamız zor duruma düştü. Tabii bu, bilinenler; suyun üstüne çıkmış ve suyun üstünde kalanlar.

Çok zor bir iş yapıyor bizim sektördeki arkadaşlarımız, hepimiz çok zor bir iş yapıyoruz. Ve çok zor yaptığımız işte de hiçbir teşvik veya başka bir şey de almıyoruz. 1995 yılında, zaten tüm teşvikler kalkmıştı, 1995 yılından sonra da yine, biz büyümeyi devam ettirdik.

Üzülüyoruz; ama bunlar için de çareler ürettik.

Yıldırım Koç - Ben, önce Şule Necefe teşekkür ederim katkısı için.

Meryem Hanımın değerlendirmelerine ilişkin birkaç şey söyleyeceğim.

Tabakalaşma vardır; sınıf içi tabakalaşma. Fakat bu tabakalaşmaya iki şekilde yaklaşabilirsiniz; aşmak için ya da tabakalaşmada tavır alıp, düşmanlık için. Bunun iki örneğini vereceğim.

Mevcut bütçede personel ödenekleri belirleniyor yılbaşında. Bu ödenekler, eğer düşmanlık aracı olarak kullanılacaksa, işçi ile memuru birbirine kardırırsınız. Ama, işçi ve memur birlikte olup, bu ödeneğin artırılması için birlikte çaba gösterebilirler. Bunun iki somut örneğini gördük. Kamu emekçilerinin dört ayrı örgütü var; KESK, Türkiye KAMU-SEN, MEMUR-SEN ve Demokratik KAMU-İŞ. Demokratik KAMU-İŞ küçük, MEMUR-SEN, eski Refah'ın denetiminde fazla bir ağırlığı yok, Türkiye KAMU-SEN ve KESK'in bu konudaki tavırları çok ilginç. Türkiye KAMU-SEN, işçiyi suçlayarak, "işçinin aldığı ücret

yüksektir, bu nedenle bizim maaşlarımız düşüktür" diyerek, Meryem Hanım'ın ifade ettiği bir yaklaşım içinde.

Buna karşılık Kamu Emekçileri Sendikaları Konfederasyonu, KESK ortak tavır alıp, bütçe giderleri içinde faizin payının yüzde 40'dan daha aşağılara çekilmesi, personel ödeneklerinin yüzde 23'lerden yüzde 37-38'lere -bir dönem olduğu gibi çıkarılmasını istiyor. Yani, sizin politikanız değişebilir.

Taşeron işçilerine ilişkin bizim iki politikamız olabilir; ya taşeron işçileri iş yerinden atarız ya da; ayrımına girmeyeceğiz ama, ILO'nun 1949 yılında kabul ettiği, Türkiye'nin 1960 yılında onayladığı ve uygulanmasına ilişkin de 1988 yılında bir Bakanlar Kurulu Kararının, 13 168 sayılı Kararın çıkarıldığı bir Taşeronluk Sözleşmesi var; -tam adı o değil de-kamu kesiminde yapılan ihalelerde iş alan işverenlerin, çalıştırdıkları işçilere, sendika üyesi olmasalar bile, o iş yerinde yürürlükte bulunan toplu iş sözleşmesi hükümlerinin aynen uygulanmasını öngörüyor. Örneğin; şimdi bizim TÜRK-İŞ olarak ve bazı sendikalar olarak tavrımız, ILO-94'ün uygulattırılması... Dışlamıyoruz, onları kazanmaya çalışıyoruz. Bu nedenle, sınıf içi tabakalaşmalarda iki tür politika izleyebilirsiniz; perspektifiniz genişse, sınıfın bütününe kapsayan bir perspektifse toparlayıcı olur, dar bakılıysanız, ilkelse, o takdirde ters bir düşmanlığı öne çıkaran politika izleyebilirsiniz. Bu nedenle, bizim TÜRK-İŞ olarak 3 taktik hedefimiz var şu anda:

1- Kaçak işçiliğin önlenmesi. 4.5 milyon dolayında kaçak işçi var Türkiye'de. Bu rakam, Çalışma Bakanlığında Sosyal Güvenlik Komisyonunda işveren-hükümet ve işçi kesimlerinin üzerinde anlaştığı rakamdır. Ekonomik ve sosyal konsey bünyesinde oluşturulan Sosyal Güvenlik Reformu Komisyonunda çok tartıştık bunu, ulaştığımız rakam 4.5 milyondur.

Kaçak işçiliğin önlenmesini istiyoruz. Bu, diğer kesimlerle bizim dostluğumuzu artıracak bir politika-dır.

2- ILO-94'ün uygulanmasını istiyoruz.

3- Üçüncü olarak da; taktik bir hedef olarak, iş güvencesini, yani Türkiye tarafından onaylanmış olan 158 sayılı ILO Sözleşmesiyle sağlanması öngörülen bu hakkın iç mevzuatımıza yansıtılmasını istiyoruz.

Bu politika da, tabakalar arasındaki çelişkileri artıran değil, tabakalar arasındaki çelişkileri ikinci plana itip, ortak çıkarları öne çıkartan bir politika.

Ayrıca da zaten, deminki konuşmada istemeden es geçtiğim bir konu; sermayenin saldırısı üç alanda; Sosyal devleti yok etmeye çalışıyor, sendikaları yok etmeye çalışıyor; işçiyi koruyucu mevzuatı etkisiz kılmaya çalışıyor, yani tabakalara dönük farklı saldırı politikaları yok. Tabakaların bir kısmını yanına çekecek bir politika izlemiyor. Cepheden sınıfın bütününe yönelik bir saldırı.

Sosyal devleti yok ediyor, sendikalaşmayı ortadan kaldırmaya çalışıyor ve kaçak işçiliği yaygınlaştırarak, işçiyi koruyucu mevzuatı etkisiz kılmaya çalışıyor. Bu da, sınıf içindeki farklı tabakalar arasındaki çıkar birlikteliğini öne çıkaran bir şey.

Diğer bir nokta, bence gerçekten tartışılması gereken bir konu Meryem hanımın değindiği; bu yeni mülksüzleşenler, dost mu, düşman mı?..

Yeni mülksüzleşenler, ilk aşamada pek dost olmuyorlar. Bunlar özellikle gecekondu bölgelerinde, sürekli bir iş sahibi olamadıkları için; aynılıkçı kürt unsurların, PKK'nın arkasına takılıyor, şeriatçı unsurların gelişebileceği bir zemin oluşturuyor ve bu 1 Mayıs'larda izlediğiniz, ağzı kırmızı örtülü, silahlı, sol eylemcilerin örgütlenme alanı oluyor. Fakat bu, yine olumlu bir gelişmedir. Çünkü, kırsal kesimin örgütlenme geleneği yoktur; bu ara kötü aşamadan sonra, bu insanlar işçileşiyorlar.

Peki, fabrika mı kuruluyor?.. Evet, Türkiye'de çok fabrika kuruluyor. Eğer Anadolu'yu dolaşırsanız; Maraş, Antep, Denizli, Manisa, Çankırı, Trakya'nın tümünde, sürekli fabrikalar kuruluyor.

Bu insanlar ilk aşamada; açıkçası gerçek anlamda işçilik bilincine ulaşmasa, işçi sınıfı bilincine sığmasa bile, bu insanların 3 yılı, 5 yılı, 10 yılı ve insanların, insanlık tarihinde ve toplum tarihinde, bu 3 yıllar, 5 yıllar, 10 yıllar öyle çok uzun zaman süreleri değil. Bu insanların, hızla işçi sınıfı saflarına katıldığını, işçileştiğini ve bilinçlerinin de, yaşamlarına uygun bir biçimde dönüşüm geçirdiğini görebiliyoruz.

Anadolu'da, gerçekten hızlı bir yatırım süreci yaşanıyor. Ancak bu arada, Sayın İsmet Özcan'a, bu vesileyle kesinlikle katılmadığım bir noktayı belirtiyim.

Maraş ve Antep'deki tekstil fabrikalarını, o bölgeye gittiğimde inceledik; bu iş kolundaki arkadaşlarımızla. 300 dolayında fabrika var, Antep'te, Maraş'ta, daha doğrusu her birinde. Çalıştırdıkları işçi sayısı, 300-350'ye kadar çıkıyor. Aşağı yukarı tümünde, askerliğini yapmamış genç erkekler, evlenmemiş bekâr kızlar çalışıyor.

Bu insanların işçilik bilinçleri gelişemediği için, her yıl çıkışları veriliyor; tazminatları ortadan kaldırılıyor, yeniden girişleri yapılıyor. Yüzde 80'i kaçak çalıştırılıyor, sigortasız çalıştırılıyor. İş yasasının; "haf-talık çalışma süresi 45 saati geçemez" hükmü kesinlikle uygulanmıyor, fazla mesai kesinlikle verilmiyor, "fazla mesai" diyene de, "git muhasebeye hesabını gör" deniliyor.

Özellikle tekstil iş kolunda bu yaygın; bir de, kapitalizmin ilk geliştiği yıllarda, yani sanayi kapitaliz-minin daha tam ağırlık kazanmayıp, ticaret kapitaliz-minden, sanayiye geçiş sürecinde yaşanan bir vahşi dönem vardır. Bu, "putting out system" dedikleri, eve iş verme sistemi. Anadolu'da en acımasız, en vahşi biçimde yaygınlaşıyor ve bu ihracata dönük bir sistemin parçaları olarak çok sistemli bir biçimde işletiliyor.

Sendikacılık hareketinde bana umut veren diğer bir gelişme, sendikacılık olduğu halde hiç değinilmeyen, kamu çalışanları sendikacılık hareketidir.

Biliyorsunuz, Türkiye'de 1 milyon 600 bin dolayında memur, 300 küsur bin sözleşmeli personel var. Bunlar, 1961 Anayasasıyla sendikalaşma hakkına kavuşmuştu, 1965'te çıkan 624 sayılı Yasayla sendikalar kurdular. 658 tane sendika kuruldu, 1971'de Anayasa değişikliğiyle bu sendikalar kapatıldı. 1990 yılında da yeniden, Anayasada unutulmuş bir hükme dayanılarak, 1990 Mayıs'ında, Eğitim-Sen'in kurulmasıyla yeni bir süreç yaşanıyor.

Şu anda çok farklı iddialar var ama, 300-350 bin kadar kamu çalışanının da, ağırlıklı KESK ve Türkiye Kamu-Sen'de, çok küçük bir bölümünün de, Memur-Sen ve Demokratik Kamu-İş'te örgütlendiğini biliyoruz.

Türkiye'de bu, çok büyük bir potansiyel, canlı bir potansiyel. Çeşitli hatalar yapıyorlar; işçi sendikalarının 1970'li yıllarda yaptıkları bazı hataları yapıyorlar ama, aşılıyorlar giderek bunu. Bu da, Türkiye'de giderek sendikacılık hareketinin önünü açacak olan, ona umut veren gelişmelerden biri.

Türk-İş'te araştırma merkezimiz var. Prof. Dr. Oğuz Oyan 1,5 yıldır Araştırma Merkezimizin başında. Tabii ki eksiklikleri var, tabii ki, üniversitedeki arkadaşlarımızla bu işte; bizim günlük koşturmacamız nedeniyle inceleyemediğimiz noktaları bizlerden daha iyi izleyen arkadaşlarımızla istediğimiz kadar gibi işbirliği sağlanamadı ama, zannediyorum önümüzdeki yıllarda o açık kapanacak.

Ama, işin bir başka boyutu daha var. Hani tamam, sendikalarda yok da, meselâ siyasî partilerimiz-

de var mı, Türkiye'yi yöneten partilerimizde var mı; Biz sendikaları Türkiye'de steril bir oda gibi düşünabiliyoruz.

Sendikalar da bu toplumun parçaları; bileşik kap-lar kanunu gereğince, başka yer neresiyse, burada da, aşağı yukarı ona yansıyor.

Çok kısaca sendika içi demokrasiye ilişkin bir şey söylemek istiyorum.

Sendika içi demokrasiye eksikliklerimiz var. Ama sendika içi demokrasiyi uygulayacak olanlar, kendi toplantılarımızda çok sık tartıştığımız bir konu bu; insan. Bizim halkımızın yüzde 50'den fazlası, belki daha büyük bir bölümü hanımını dövüyor; evde kral. Şimdi, şöyle bir dengesizlik olmaz: Evinde kendisi kral olacak, evinde kendisi diktatör olacak, ondan sonra gelip sendikada demokrasiyi talep edecek...

Bu, mümkün değil, bu bir değişen süreç. Biz de bu demokratikleşme sürecine katkıda bulunmaya çalışıyoruz ama, şu tür hayallere ben kapılmıyorum: Evde diktatör olan babanın, gelip sendikada, sendika yöneticisinden demokrasiyi sonuna kadar talep etmesi, bana gerçekçi bir talep gibi gelmiyor. Karakolda dayak yemeyi kabullenenin, siyasî partide her türlü anti demokratik uygulamayı kabul edenin böyle bir talepte bulunmaya hakkı olmaması gerek. Adını vermek istemediğim bir siyasî partinin il yönetimlerini nasıl zırt-pırt değiştirdiğini düşündüğümde, bunu kabul edemiyorum. Sendikalarda bu, o kadar yoktur; sendikalarda yönetimlere bu kadar geniş yetki verilmemiştir. Açıkçası bence haklılar; bunun eleştirilmesi gerekiyor, sürekli gündemde tutulması gerekiyor ama, çok da hayalci olunmaması gerektiğini düşünüyorum.

Sayın Nebahat Arslan'ın, özelleştirmeye ilişkin değerlendirmelerine bir parça değinmek istiyorum.

Özelleştirme, sadece KİT'lerin yağmalanması, değil; "mülksüzleşme"den söz ettim, kırsal kesimden kentlere göç ettirilmesi demektir.

İşin ilginç yanı şu: Nasıl, her şeyin birbiriyle bağlantılı olduğunu düşündüğünüzde; Avrupa Birliği bizden özelleştirme istiyor, IMF Özelleştirme istiyor,

Şimdi, şöyle bir dengesizlik olmaz: Evinde kendisi kral olacak, evinde kendisi diktatör olacak, ondan sonra gelip sendikada demokrasiyi talep edecek...

Dünya Bankası özelleştirme istiyor ve bunlar aynı zamanda, kırsal kesimden milyonlarca insanın kentlere göç etmesini istiyorlar.

Yem fabrikaları, et-balıklar, ve SEK (Süt Endüstrisi Kurumu) özelleştirilmeden önce, hayvancılık ayakta durabiliyordu. Yem'i özelleştirdiler ve yok ettiler; köylünün aldığı yem fiyatları arttı. SEK'i özelleştirdiler ve yok ettiler; köylü sattığı sütü eskiye göre daha ucuza satıyor, eskiden Et-Balık'a satmasa bile, etin, Et-Balık rayicini öğrenip, tüccarın karşısına öyle gidiyordu.

Üç kuruluşu; Yem'i, Süt Endüstrisi Kurumunu ve Et-Balık Kurumunu özelleştirerek, Türkiye'de hayvancılığı batırdılar, ardından Avrupa Birliğinin elindeki et fazlasını Türkiye'de tüketmeye başladılar. Tekelimizin değerli Genel Müdürü burda. Bana belki söylemek düşmez ama, belki o rahat konuşamaz; ben tarafım bu işte. Tekel'de 500 bin köylü, başka üretimin, tarımsal üretimin mümkün olmadığı kıraç topraklarda şark tipi tütün üretiyor. Türkiye'ye Virginia tipi ve Barling tipi tütünü hâkim kılmak istiyorlar. Ve eğer Tekel'i özelleştirirlerse, 500 bin köylümüzün, köylerden kentlere göç etmesine yol açacaklar. Onun için karşı çıkıyoruz. Yani özelleştirme, sadece çok basitçe, "devletin aslı görevleri bunlardır" değil; dünya çapındaki bir tezgâhın, parçaları bunlar.

Bu nedenle, Türkiye'de özelleştirmeyi savunmak, Türkiye Cumhuriyeti Devletinin köküne kibrit suyu dökmek kadar tehlikelidir. Onun için biz, sendikalar olarak buna karşı çıkıyoruz.

Sermayenin ulus ötesi nitelik kazandığı bir dönemde, ulusal devlete sahip çıkmak mecburiyetindeyiz. "Devleti küçültüyoruz" diye, sosyal niteliğini ortadan kaldırmaya yönelik her şey, Türkiye Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını ve bütünlüğünü tehdit ediyor. Santraller, Tekel, Petrol Ofisi, Telekom özelleştirilirse, millî savunmamıza ve millî ekonomimize büyük darbeler inecektir.

Demokratikleşme iddiası da tümüyle yalandır. Devleti demokratikleştirebilirsiniz ama, sermayeyi demokratikleştiremezsiniz; devlet demokratikleştirilebilir, eksiklikler giderilebilir.

Sayın Hayati Şener'in MAİ ile ilgili söylediğine geliyorum. Biz, kesinlikle MAİ'ye; Çok Taraflı Yatırım Anlaşmasına karşı çıkıyoruz. 12 Mart'ta Başbakan

Sayın Mesut Yılmaz'a verdiğimiz 12 maddelik taleplerimiz arasında, MAİ'nin onaylanmaması vardır. Bunun, kapitülasyonların dünya çapında yeniden; sadece Osmanlı dönemi değil, dünya çapında kurulma çabası olduğunu belirterek ve ayrıca 24 Mart'taki Bakanlar Kurulumuzun oy birliğiyle aldığı karar, Çok Taraflı Yatırım Anlaşmasına karşı açık tavır alınmasıdır.

Sağlık ve eğitimin özelleştirilmesinde şu anlayış çok önemli... Ben, 53 yıllık bir hekimin oğluyum. Hep bir şey söylerdi babam: "Muayenehane açan hekim, karşısına gelen hastayı bir süre sonra müşteri olarak görmeye başlar." Hep böyledir.

Geçenlerde Milliyet Gazetesinde bir haber vardı; "Eğitim kurumları öğrenciyi müşteri gibi görmelidir" diye yazıyordu. Bu, insanlık dışı bir şey. Hekim, hastasını müşteri gibi görmeye başlarsa, öğretmen öğrencisini müşteri gibi görmeye başlarsa, bu ne olur?.. Bağışlayın, insanlık dışı bir şey; insanlığın binlerce yıllık birikimi sonucunda kurduğu insanca ilişkileri yok eden bir şey olur. Ben, böyle bir anlayışı nasıl kabul edebilirim?

Teşekkür ederim.

Mehmet Akbay - Yorumlarınız için teşekkür ediyorum. Çok ağır bir tahrik altındayım; özelleştirme meselesi.

Ben arz etmiştim kendimi tanıtmak bakımından, Tekel Genel Müdürüyüm, ama özelleştirmeden yana bir kamu görevlisiyim. Benim devlette, bu 30'uncu yılım.

Tesadüfen iki uçtaki arkadaşlarımızın görüşlerini dinliyorum. Aradaki uyuşmazlık; beni bağışlasınlar, nerdeyse slogan bazında tartışma, çok anlamlı değil. Zannediyorum, bazı yanlış değerlendirme ve anlamalara dayanıyor.

Türkiye'nin iktisadî alandaki tek meselesi özelleştirme... Yani, "bir gün bütün kamu işletmeleri özelleştirilirse; bankacılıktan, sanayiden ve ticaretten kamu çekilirse, bir sihirli el değmişçesine, Türkiye'nin bütün meseleleri çözülür" tarzında bir iddia var.

Ben kuvvetle inanıyorum, Türkiye'nin daha derin, ve köklü meseleleri var. Türkiye, bütün kamu işletmelerini satsa bile, Türkiye'nin ekonomik meseleleri devam edecektir.

Tekstili tartışık; tekstil, önemli bir sektör Türkiye için, Türkiye'nin avantajları da olan bir sektör. Ama bugün biz, tekstildeki teknolojik düzeyimizle marka yaratamıyoruz; her şeyi ithal ediyoruz.

Türkiye'nin, kendi yaptığı bir tekstil makinası yok, bir dokuma makinası yok; hepsi ithal. Bu makinelerin ithal edildiği ülke; beni bağışlasınlar, bir karalama amacıyla söylemiyorum, son teknoloji ürünlerini vermiyor, bir kuşak önceki ürünlerini veriyor ve ikinci ürünleri, bizim gibi gelişmekte olan ülkelerde ürettiriyorlar ve satın alıyorlar.

Burdaki katma değer giderek büyümesi, bizim bir İtalya olmamız, Fransa ile aşık atmamız, "imkânsız" demiyorum, ama sadece özelleştirmeye veya devletin teşvikleriyle olacak bir mesele değil.

Tekelin özelleştirilmesi konusuna gelince: Türkiye'deki tütünçülüğü, Türk sigara sanayiini iyi değerlendirmek lazım. Bunun kilometre taşlarından add edilen; 1983 yılında, -rakamlarla da ifade edeyim Türk sigara pazarının tamamı 63 bin ton, -bunun tamamını Tekel yapıyor- Türk tütününden mamul sigaralar, artı 10 bin ton kaçak sigara var bu pazarda; Tekelin ve çok uluslu şirketlerin tahminlerine göre.

İşte, "öyle bir sabah rahmetli Özal karar veriyor; haydi bunları ithal edelim. Ondan sonra Türkiye'nin tütünçülüğü batmağa başladı" yorumlarının gerçekte, uzaktan-yakından hiç alakası yok. O günkü mantığı içerisinde yapılması gereken doğru bir şeyi yapıyor ve illegal olarak bu pazara sokulan ürünleri yasal olarak sokmaya başlıyor, üzerinden gereken vergiyi de alıyor.

1997'ye geldiğimizde tablo ne oluyor?.. Türk sigara pazarı 63 bin ton'dan, 101 bin tona çıkıyor. Bunun içerisinde Tekel'in payı 76 bin ton. Türkiye'de bu dönem zarfında fabrika kurmuş olan yabancı sigaracılar 25-26 bin tonluk bir üretim düzeyine çıkıyorlar. Türkiye, özel sektör-Tekel ağırlıklı olarak-nerdeyse eşit paylarda sigara ihracatı yapar hale geliyor. Ve 101 bin tonluk sigara pazarında Tekel'in payı 75 bin ton olmasına rağmen, Tekel de bu arada Amerikan harmanlı sigaralar üretimine dönmek mecburiyetinde kalıyor; çünkü, tüketici tercihi değişiyor. Türk tütünçülüğünü savunan, Türk tütünü üreten insanlarla konuşuyorum; onların cebinde Amerikan şirketlerinin üretmiş olduğu sigaralar var. Bunlara siz hâlâ, "ben size Birinci sigarasını satacağım, hâlâ Yenice sigarasını satacağım" diye dayatamazsınız.

Bu 75 bin tonluk sigaranın içerisindeki Amerikan harmanlı payı da düşersek, gene esas itibarıyla Tekel

tarafından üretilen Türk tütününden mamul sigaraların miktarı 49 bin tona düşüyor.

Yani oran olarak 1983'den, 1997'ye yüzde 100'den, yüzde 49'a iniyor, miktar olarak 1983'te 63 bin tondan, 49 bin tona geriliyor.

Buna karşılık, 1983 yılında sadece, 30 bin, 40 bin tonlarda seyreden Türk tütününün ihracaat miktarı, son 4 yıl içerisinde 150 bin tonların üzerine çıkıyor.

Bu demektir ki; Türk tütünçülüğü, giderek küreselleşiyor. Artık, kendi ürettiğimizi burda sigara yapıp içmekten ziyade, ürettiğimizi daha çok ihraç eden, bu arada tüketici tercihleri doğrultusunda, diğer sigara türlerini üretmek için de, Tekel ve yabancı kuruluşlar da dahil, büyük yapraklı tütün ithalatını önemli ölçüde artıran ve bu arada Türkiye'de bunun üretilmesi gayretlerine de devam eden bir yapılanmadayız.

Dolayısıyla, Tekel'in Türk sigarası üreten fabrikalarından bir tanesi, çok uluslu şirketle ortaklığa konu edilirse, önemli markalarından bir tanesi bu şirkete 49 yıllığına kiraya verilirse, "Türk tütünçülüğü çöküyor, Tekel batıyor" iddiaları tümüyle gerçek dışıdır. Bu konuda sendikacı arkadaşımızın görüşlerine hiç katılmadığımı kesinlikle ifade etmek istiyorum.

Tekelin mevcudiyetinin yarattığı başka bozukluklar var. Türkiye'de sigara fiyatları, dünya fiyatlarını da göz önünde bulundurarak bir mukayese yapmak gerekirse, olması gereken düzeyin çok altında.

Bugün Avrupa'da 3-3,5 dolar çizgisinde, Amerika'da 2 dolar çizgisinde satılan sigaralar; "premiyum" diye adlandırılan birinci kalite sigaralar, Türkiye'de 1 dolara satılıyor. Ve devlet, buna göre, bu değer üzerinden payını alıyor.

Bugünkü yapılanma, Türk tütünçülüğünü, daha önce arz etmeye çalıştığım gibi, korumada yeterli olmadığı gibi, yabancı tütünden mamul sigaraların, tersine çelişkili bir biçimde, promosyonuna sebebiyet veriyor ve Hazine gelirlerinin de azalmasına yol açıyor.

Ben, bütün bu düşüncelerle; bu alandaki bir anlaşmaya imza atan bir Genel Müdür olarak bu işten gurur duyuyorum. Bu yolla Tekel'e ve Türkiye'ye büyük hizmet yapıldığına inanıyorum.

İsmet Özcan - Genel Müdürüm haklı olarak Tekel'den bahsetti. Hiç yorum yapamayacağım, çünkü hiç anlamadığım bir konu. Sigara da içmiyorum; yani müşterisi de değilim.

Yalnız, bizim giyim sanayisiyle ilgili bir şey vurgulamak istiyorum. 20 sene sonraki hedefimizi biz açıkladık; eğer makina üretimi o kadar önemli olsa, biz zaten makina ürettirdik. Şu anda da Türk insanı YUKİ ile bir anlaşma yapmış, Türkiye'de yatırım yapıyor ve makina üretiliyor. O, çok önemli bir şey değil. Ama biz, marka yapmanın, moda yaratmanın peşindeyiz. Bunu da çok zor bir olgu olduğu için, bugün yapamıyoruz. Gelecekteki hedeflerimiz belli; bunu yapacağız. Ama bizim yapıp sattığımız mallar markalanıp tekrar Türkiye'ye geliyor, sizler alıyorsunuz. Onları biz üretiyoruz; onu da bilin. Bütün markalı o malları biz üretiyoruz, şu anda dünyada.

Bir de size bir şey söylemek istiyorum. Ben tekstili değil, giyim sanayiini temsil ediyorum. O dediğiniz tekstille ilgili olay doğrudur, çünkü onun tenkidini ben yaptım.

1995'teki yanlış yatırımın neticesidir. Evet, çocuklar çok küçük ve çok kötü şekilde çalıştırılıyorlar. Tabii tekstil bizim ayrılmaz bir parçamızdır ama, giyim sanayisini temsil ediyorum.

Teşekkür ederim.

Yakup Kepenek - Gelir bölüşümünü hiç konuşmadık. Kısaca şunu hemen söyleyeyim: Türkiye'nin 200 milyar dolar dolayında yıllık gayri safi hâsılası var; yani hepimiz bu kadar üretiyoruz yılda. Bunun yüzde 55'ini, yani 120 milyon dolayında bir bölümünü nüfusun yüzde 20'si alıyor; 12 milyonu alıyor.

Bu şu demektir: Türkiye'nin üst tabakasının, 12 milyonluk bir kitlesinin kişi başına geliri, yılda 10 bin

doların üstündedir ortalama. Bu kesimi, biz vergilendiremiyoruz. Bu kesimin tüketimini İngilizler, "buraya koyduğumuz mal ne kadar zamanda biter?" diye tahmin ediyorlar, "1 ayda" diyorlar; Türkler o kadar hızlı alıyorlar ki, üç günde bitiyor ve adamlar şaşırıyorlar, "bu nasıl tüketim toplumu?" diye.

Artı bir şey daha var; enflasyona ilişkin olarak. Repo ve benzeri -bakın, bu çok tartışılır Türkiye'de, buna hiç girmedik-tasarruflardan bir kişinin bankadaki birikiminden vergi almak başka bir şey, o birikimin -Arapçasıyla nemasından-getirisinden vergi almak başka bir şey.

Türkiye, repo gelirlerini; yani ana tasarrufu değil tabii, tasarrufun getirisini vergilendiremiyor. Bugün bankada 5 milyarınız varsa, örnek olsun diye söylüyorum-repoya veriyorsanız; banka faizi ile değil de, repoda çalıştırıyorsanız, onun getirisi -ben 15'küsür yıllık profesörüm diyelim; kusura bakmayın, övünmek için söylemiyorum benim aylığımın iki katıdır. Benim maaşımın yüzde 35-40'ı vergi olarak gidiyor, ama bu 5 milyarın karşılığı olan, ayda 400 milyona yakın gelirden çok az bir vergi alınıyor. Yüzde 4 bir yerlere kesiliyor ama, vergi vermiyor.

Senede 3,5 milyar aldığınız zaman, yani benim maaşımın iki katı maaş aldığınız zaman ayda, bunun tüketimi çok keyifli oluyor. Hele, taş atıp kolunuz yorulmamışsa, çok keyifli oluyor; biz de boşuna burada enflasyonu tartışıyoruz. İşte, enflasyon bu.

Başkan - Efendim teşekkür ediyorum. Katıldığınız ve sabırlarınız için, hepinize teşekkürler.

İFMC İKTİSAT RAPORU'NUN 3. SAYISI ÇIKTI...

İktisatının temel görevlerinden biri de içinde yaşadığımız iktisadi ve siyasi ortamı temel veriler çerçevesinde değerlendirmek, yorumlamak ve önerilerde bulunmaktır. Bu amaçla geçen Ağustos ayında yayınına başladığımız ve abone sistemiyle dağıtılan İFMC İktisat Raporu'nun üçüncü sayısı çıktı. Bu sayıda Milli Gelir ve Büyüme, Sektörel Gelişmeler, Dış Ekonomik İlişkiler, Kamu Maliyesi, Enflasyon-Devalüasyon, Para ve Kredi Piyasaları konularına yer verildi. Ayrıca Prof. Dr. İlker Parasız, Bilge Okay, Prof. Dr. Targan Ünal yazı ve yorumlarıyla katkıda bulundular.

Piyasa dağıtımı yapılmayacak ve üç ayda bir yayınlanacak Raporun yıllık abone ücreti 4.000.000 TL'dir. Abone olmak istiyorsanız lütfen bizi arayın...

Tel.: 250 50 34 / 235 61 55

Prof. Dr. Cavit Orhan TÜTENGİL

Prof. Dr. Yüksel ÜLGEN

Cavit Orhan TÜTENGİL'i İktisat Fakültesinde asistan olduğunda tanıdım. Tanımaktan, dostluğunu kazanmaktan onur duydum. Gösterişsiz fakat bilgili, mütevazı fakat onurlu, nazik fakat aciz olmayan kişiliği ile hemen dikkati çekti. Devamlı bilgisini yenileyen, devamlı bilgi birikimini artırma çabasını sürdüren bir arkadaşımızdı. Dikkatli, titiz genellikle öğretim üyelerinde pek görülmeyen düzenli bir davranış içindeydi. Ders zili çaldığı zaman derhal yerinden fırlardı. "Retard academic" Tütengil'de yoktu. Herkese saygılıydı, zarıftı ve saygın kişiydi. Ulaştığı düzeye kolay gelmemiştir. Zorlukları bir bir yenerek ve sabırla yükselmişti.

Çalışmaları ilginçti. Sosyolojik açıdan az gelişme'nin sorunlarından yerel basın özelliğine değin geniş kapsamlıydı. Prens Sabahattin, ve Ziya Gökalp, o'nun çalışmalarıyla gerçek kişiliklerini buldular ve tanındılar.

Çok sade gibi görünen son derece etkili bir yazı ve konuşma stiline sahipti. Köklü bilgisi, yazılarında ve konuşmalarında tam olarak yansırı. İnsan sevgisi engin hoşgörüsü sınırsızdı. Kötü davranışları bağışlar, kin nedir bilmezdi.

Böyle bir kişiye kıydılar. Türk toplumunu böyle bir değerden yoksun bıraktılar.

Son zamanlarda bütün çalışmasını bir noktaya yöneltmiş ve yoğunlaştırmıştı. Büyük heves ve heyecanla çalışıyordu. Bu çalışma, büyük Ata-

türk'ün "Halkçılık İlkesiyle İlgiliydi. 100. doğum yıldönümü olan 1981 yılında yayınlanacaktı. Acı kader, bizleri bundan da yoksun bıraktı.

Bilindiği gibi, az gelişmiş ülkeler ikici (Dualist) bir yapıya sahiptir. Tarımsal nitelikli bir ekonominin genellikle ilkel görünümü yanında, çağdaş uygarlığı simgeleyen belirtilere de rastlanır. Azdır, fakat vardır. Sevgili Tütengil, bu azların belki de en pırıltılı örneğini oluşturunuyordu.

Acımız derindir. Vefalı ve dürüst arkadaşımızı unutmamıza olanak yoktur. Anıları ve eserleriyle daima yaşayacak fakat boşluğunu daima yakından hissedeceğiz.

PROF. DR. CAVİT ORHAN TÜTENGİL

(17 Ocak 1921 - 07 Aralık 1979)

1921 yılında Tarsus'ta doğdu. Kıbrıslı bir aileden gelen babası ilkokul öğretmeniydi.

İlk ve ortaokulu Tarsus'ta, liseyi İstanbul'da Haydarpaşa Lisesi'nde okudu. 1944 yılında İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu'nun (Edebiyat Fakültesi) Felsefe Bölümü'nü bitirdi. Çok sonraları İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nden mezun oldu. (1958)

1944 yılında Antalya Lisesi'nde Felsefe öğretmenliğine başladı. 1947-52 arası Aksu ve Kepirtepe Köy Enstitülerinde meslek dersleri yaptı. 1953 yılında İ. Ü. İktisat Fakültesi'nde Toplumbilim asistanı oldu. Cavit Orhan TÜTENGİL T. Dil Kurumu Yönetim Kurulu'nda uzun yıllar görev yaptı.

Cavit Orhan TÜTENGİL araştırmalar yapmak amacıyla 1951-1965 yılları arasında müteakip defalar Avrupa'nın Fransa, Almanya, Hollanda, Belçika gibi ülkelerinde bulundu. Paris'teyken başladığı "Montesqueu'nun Siyasi ve İktisadi Fikirleri" üzerine araştırmasını daha sonra kitap haline getirdi. Doktora tezi olan bu kitabıyla 1957 yılında T. Dil Kurumu Bilim armağanını kazandı. Londra'da iken başladığı Dr. Rıza Nur üstüne yazıları dikkat çekti. Daha sonra bunları da bir kitap halinde topladı.

Üniversite öğrenciliği sırasında Değirmen dergisini çıkaran TÜTENGİL, Diyarbakır'da öğretmenken meslektaşları ve öğrencileriyle birlikte Çizgi dergisini yayınladı. Sonraki yıllarda Yenilik, Yeni Ufuklar, Milliyet Sanat dergilerinde ve Cumhuriyet Gazetesi'nde fıkra, makale, inceleme ve araştırma yazıları yazdı.

Cavit Orhan TÜTENGİL İ. Ü. İktisat Fakültesi Sosyoloji (Toplumbilim) Enstitüsü Müdürlüğü görevini yürütürken 7 Aralık 1979 günü aydınlık ve bilim düşmanı kişilerce evinin önünde işe gitmek üzere otobüs beklerken öldürüldü. Cavit Orhan TÜTENGİL'in Toplumbilimin değişik alanlarını kapsayan kitap, kitapçık, teksir ve konferans notlarından oluşan bir çok eseri vardır.

Eserlerinden bazıları;

Ziya GÖKALP Bibliyografisi (1945); Köy Enstitüsü Üzerine Düşünceler (1948); Ziya GÖKALP Hakkında Bir Bibliyografya Denemesi (1949); Diyarbakır Basın Tarihi Üzerine Notlar (1954); Montesqueu'nun Siyasi ve İktisadi Fikirleri (1956); Dr. Rıza NUR Üzerine (1965); Az Gelişmiş Ülkelerin Toplumsal Yapısı (1966); Köy Sorunu ve Gençlik (1967); Adapazarı'na Göç ve Çalışma Hayatına İntibak Araştırması (Oğuz Arı ile birlikte yapılmıştır.); Sosyal Bilimlerde Araştırma ve Metod (1969); Az Gelişmenin Sosyolojisi (1970); Türkiye'de Köy Sorunu (1970); Atatürk'ü Anlamak ve Tamamlamak (1975); Türkiye'de Köyden Kente Göçün Doğurduğu Eğitim Meseleleri (1959); (Teksir); İngiltere'de Türk Gazeteciliği ve Türkçe Basın (1963); (Teksir); Taşra Gazeteciliği (1965); Türkiye'de Mesken Meseleleri (1965); (Teksir); Türk Halkının MümeYYiz Vasıfları (1970); (Teksir)

* Kaynak; ANA BRITANICA, ARMAĞAN

"TÜRKİYE DÜNYANIN NERESİNDE"

(Prof. Dr. Cavit Orhan Tütengil Anısına)

3. Gün

15 Mayıs 1998 Sabah

Saat: 10.00

Oturum Başkanı : Erol MANİSALI

Panellistler : Şükrü ELEKDAĞ

Jan MARCOU

Besim ÜSTÜNEL

Başkan - Bugün, "Türkiye dünyanın neresinde" konusunu ele alacağız. Önce bugünün, Hocamız Cavit Orhan Tütengil'in anısına ayrıldığını belirtmek isterim. Rahmetli Hocamız Cavit Orhan Tütengil'den birkaç kelimeyle söz etmek istiyorum.

Cavit Orhan Tütengil, 1921 yılında Tarsus'ta doğmuştur ve 1979 yılında da menfur bir silahlı saldırı sonucu aramızdan ayrılmıştır.

"Cavit Orhan Tütengil" dendiği zaman benim aklıma gelen, çağrışım yapan birkaç kelime vardır; "humanizm, aydınlık, dürüstlük, yüksek ahlak, Atatürkçülük" gibi şeyleri çağırıştır bana, hem dostumdur, hem Hocamdır.

Ben, Cavit Orhan Tütengil'i lise yıllarımda tanıdım; lise son sınıftaydım galiba 1958 yılında. Galatasaray Lisesinin salonlarında yıllık Türkiye Sosyoloji Kongresi yapılıyordu. Oraya merak saikiyle öyle gitmiştim, ortalıkta dolaşıyordum, Cavit Orhan Tütengil'e rastladım tesadüfen, ayak üstü kendisiyle konuştuk. İlk tanışmam öyle oldu Hocamla. Daha sonra, fakültede, İktisat Fakültesinde talebelik yıllarımda bazen Sarıcahan'den fakülteye kadar o yolu yürürdüm. Yürürken, yolda Tütengil Hoca'ya rastlardım; o zamanlar yanılmıyorsam Fatih'te otururdu. Birkaç defasında da yolda kendisine arkadaşlık etmiştim, fakülteye kadar beraber yürümüşlük öğrenciliğimde. Beni öğrenciliğimden tanırdı; hocam oldu, ben fakülteye katıldıktan sonra dostum oldu ve kendisi aramızdan ayrıldıktan sonra, Cavit Orhan Tütengil'in uzaktan da akrabam olduğunu öğrendim.

Cavit Orhan Tütengil, hem İstanbul Edebiyat Fakültesini, hem İktisat Fakültesini bitirmiş değerli bir toplum bilimciydi, çok sayıda eserleri vardı. Kırsal alan sosyolojisi, kalkınmayla ilgili sosyal meseleler, Türk sosyologlarıyla ilgili yayınları, Atatürkçülükle ilgili eserleri olan, sosyolojinin sosyal, toplumsal bi-

limlerin değişik alanlarında ürün vermiş bir bilim adamıydı.

En verimli çağında, maalesef aramızdan ayrıldı. Kendisini saygıyla anıyoruz.

İlk oturumumuzda, "Türkiye dünyanın neresinde" konusunu ele alacağız. Bu, gerçekten çok çok önemli bir konu. Türkiye'de halen tartışılan, gündemde olan bir konu.

1990 sonrasında dünya değişti tabii. Türkiye dünyanın neresinde?.. Türkiye'nin coğrafyası değişmedi, coğrafya değişmiyor; ama ekonomik coğrafya değişiyor, politik coğrafya değişiyor, askeri coğrafya değişiyor, hatta kültürel coğrafya değişiyor. Bu zemin değişimleri karşısında, med-cezir hadisesi gibi, Türkiye'nin de coğrafi yeri değişmese bile, ilişki düzeni; ekonomik, politik, askeri, hatta kültürel boyutlarda ilişki düzeni, ilişki sıklığı değişiyor. Avrupa, yeni bir Avrupa oluyor; soğuk savaşın sona ermesinin getirdiği birtakım yeni koşullar çerçevesinde. Kuzey Amerika, yeni bir Kuzey Amerika oluyor; NAFTA'sıyla ve NAFTA'nın veyahut Amerika Birleşik Devletlerinin dünyaya bakış açısıyla. Ve en önemlisi, sanki o İzlanda'da denizden doğan adalar gibi bir Asya doğuyor, Asya dünyaya çıkıyor. Kapalı Asya; Rusya'sıyla, Ukrayna'sıyla, Çin'iyle, kısmen Hindistan'ıyla dünyaya açılıyor. Sanki dünyada olmayan, dünya nüfusunun yarısından fazlasını oluşturan bir kitle ekonomik olarak, politik olarak, kültürel olarak dünya sahnesine çıkıyor, zeminimiz değişiyor; bu, Türkiye'yi de etkiliyor.

Son yıllarda en fazla sözü edilen sözcüklerden bir tanesi "Avrasya" yahut "Türkiye ve Avrasya."

Türkiye'nin dünyadaki yeri; Avrupa'yla olan ilişkileri nasıl bir şekle alacak? Amerika'yla ilişkileri, ikili ilişkilerinden çok, galiba içinde bulunduğumuz bölgede Türk-Amerikan ortaklığının etkisi; ekonomik, politik, askeri, ne boyutlarda olacak?.. Türkiye'nin doğrudan doğruya Kafkasya ve iç Asya; yarın, ileride Çin'le olan ilişkileri ne boyutta olacak?.. Aynen bir kentte yeni çevre yollarının açılması gibi yeni yollar açılıyor ve Türkiye'nin konumu bu nedenle ortaya çıkıyor ve değişiklikler karşısında alacağı durum tartışılıyor.

"Acaba yarın, Avrasya karşısında değil, içinde, göbeğinde bir Türkiye, Avrasya içinde etkin bir istasyon, geçiş istasyonu değil, yerleşik bir istasyon olarak etkinliğini gösterebilecek mi?.. Somuta indirirsek; o bölgeyle ticareti artacak mı, dış ticareti içindeki payı artacak mı, sermaye hareketleri içindeki payı artacak mı, ortak yatırımlar bakımından payı artacak mı, enerji sektöründe ortak yatırımlar, boru hatları bakımından ne oranda Türkiye ekonomisi katılımda bulunacak buradaki ekonomik stratejik potansiyele?.. Ulaştırma bakımında Türkiye'nin katılımı ne olacak?.. Marjinal mi kalacak, mevcut sistemi yürüten

Amerika'nın ve Avrupa'nın öngördüğü ölçüler içinde mi bir rol alıp, bu bölgedeki yerini koruyacak, veya kendisi yeni dinamikler geliştirerek, Avrupa ve Amerika ile -Japonya'yı da eklemek gerekir kuşkusuz iş birliği yanında, kendi ulusal çıkarlarını da öne koyarak, birtakım uzun vadeli politikalar geliştirip, uygulayabilecek mi?" konusunu galiba tartışacağız değerli konuşmacılarımızla.

Ben, ilk olarak sözü Sayın Elekdağ'a vermeden önce; Sayın Elekdağ'la ilgili öz geçmişi de size sunmak istiyorum.

Emekli Büyükelçi Doktor Elekdağ, Paris Üniversitesi'nde doktora eğitimi yaptı. 1951 yılında Dışişleri Bakanlığına girdi. Birleşmiş Milletler New York ve NATO, Paris-Türkiye daimi delegasyonunda çalıştı.

1965-1970 yıllarında Dışişleri Bakanlığında NATO Dairesi Genel Müdürlüğü yaptı.

1970-1974 yıllarında Japonya'da Türk Büyükelçisi olarak bulundu.

1974-1979 yıllarında Dışişleri Bakanlığında Müsteşarlık görevi yaptı.

1979-1989 yıllarında da Amerika'da Türkiye Büyükelçisi olarak bulundu.

Elekdağ, 1989 yılından bu yana Bilkent Üniversitesi'nde ders vermektedir.

1991'den bu yana, Milliyet Gazetesinde uluslararası konularda yazılar yazmakta, haftalık bir köşesi bulunmaktadır.

Bana verilen bu yazılı tekste bir şey eklemek istiyorum. Sayın Elekdağ, yazılarında bir şeye çok dikkat

eder benim gözlediğim kadarıyla; ele aldığı konuyu, bir bütün halinde, başından sonuna kadar getirir ve o yazıyı okuyan, o konuyla ilgili kapsamlı, ayrıntılı bilginin, o iki-üç daktilo sayfalık makale içinde, hepsini algılar. Diyelim, Fener Patrikhanesini mi yazıyor; -ben kesmişimdir; Fener Partirakhanesiyle ilgili bilgi lazım olduğu zaman onu kullanırım-içinde kaynakça-

ları da gösterilerek çok sağlam, ayrıntılı bilgiler verilmektedir. Yazılarında buna titizlikle dikkat eden bir sayın düşünürümüzdür.

Sözü, Sayın Elekdağ'a veriyorum.

Şükrü Elekdağ - Teşekkür ederim Sayın Profesör Manisalı.

Konumuz, "Türkiye dünyanın neresinde?"

Zannediyorum, bu sorunun yanıtını, sadece bizler bu konferansta aramıyoruz. Her ne kadar Türk Hükümetinin bazı üyeleri, biraz da kasılarak, "Türkiye, Avrupa'nın bir parçasıdır, Türkiye Avrupalıdır, Avrupalı kalacaktır" deseler de, yine de Türkiye'nin yeri hakkında Ankara'nın kafası bir hayli karışık. Türkiye'nin dünyanın neresinde olduğu hususunda Ankara'nın şu anda netleşmiş bir görüşü yok.

Sayın Dışişleri Bakanımız İsmail Cem'in, Mayıs ayı başında İstanbul'da toplanan "Yeni Atlantik Girişimi" konferansında yaptığı konuşma, bu durumu çok açık bir şekilde yansıtır.

Sayın Cem konferansta aynen şöyle konuştu, kaydettim, notlarımdan okuyorum. Diyor ki Sayın Cem: "Avrasya, bugün soyut bir kavram, ama gitgide somut hale geliyor. Önümüzdeki 10 yılda, Avrupa ile Asya arasındaki ilişkiler ekonomik, siyasî ve kültürel alanlarda yoğunlaşacak ve bu iki kıta yakınlaşmaya ve entegrasyona doğru yol alacaklar. Şimdiye kadar Batılı müttefiklerimiz bize hep, siz bir çevre ülkesiniz dediler, biz de kendimizi öyle sandık. Ama dünya değişiyor ve Türkiye'nin konumu da değişiyor. Türkiye'nin Avrasya'da bir merkez ülkesi haline geldiğini görüyoruz. Türkiye'nin yeri Avrasya mı?.. Esasında biz, halen kendimizi nereye yerleştirmeliyiz konusunu tartışıyoruz. Türkiye, artık Avrasya kimliği ve değerleri üzerinde de duracaktır. Bu söylediklerimin, Batıya bir alternatif aradığımız anlamında yorumlanmaması önemlidir" dedi. Aynen bunları söyledi. Bunları, sonra Dışişleri Bakanlığında Bakanın Özel Müşaviriyle kontrol ettim, aynen böyle söylemiş; yani

bu ifadelerde hiçbir değişiklik yapmadan sizlere sundum.

Eğer bu sözleri nominal değerinde yorumlarsanız, Sayın Cem'in de, Türkiye'nin yeri hakkındaki görüşlerinin pek net olmadığı ortaya çıkıyor, yani, biraz duygu var, biraz sis var, biraz pus var bu görüşlerde.

İlk önce, şu merkez olma konusunun çok lafını ediyoruz; herkes söylüyor, bizinkiler de söylüyor, bizim siyasetçilerimiz de söylüyor, bu merkez olma konusunu bir ele alalım, biraz bunu açıklığa kavuşturalım" diyorum. Ancak, buradan hareketle bir yerlere gidebiliriz.

Şimdi ben bu konuya, önce, Türkiye'nin doğu ile batı arasında köprü olma rolü ile gireyim. Çünkü bu, buradaki ufak, kısa tartışmamıza ve bu merkezlik rolüne de ışık tutacaktır.

Türkiye'nin siyasi liderleri, Türkiye'nin bu köprülük rolünü dillerine pelesenk etmişlerdir. Ne zamanki bir konuşma yaparlar; Cumhurbaşkanımız, başbakanlarımız, dışişleri bakanlarımız, diğer bakanlarımız, Türkiye'nin önemini belirtmek için daima doğuyla batı arasındaki köprülük rolünü dile getirirler.

Coğrafi açıdan söyledikleri doğrudur; ancak, uluslararası politika ve ekonomi açısından söylediklerinin bir anlamı var mı?.. Hayır, hiçbir anlamı yok. Çünkü, gerçekte uluslararası politika açısından Türkiye'nin bir köprülük fonksiyonu yok. Ne Batılı ülkeler, ne de Orta Doğulu ülkeler Türkiye'ye böyle bir fonksiyon, eski tabirle izafe etmiyorlar. Tabii Türkiye, eğer ulusal güce, uluslararası ağırlığa ve diplomatik dinamizme sahip olsa ve doğu ile batı arasında ara bulucu, uzlaştırıcı, ilişkileri normalleştirici bir görev üstlense, o zaman Türkiye, köprülük fonksiyonunu yapabilir ve bu fonksiyonla haklı olarak övünebilir.

Yani bu durumda, tabiri caizse, statik bir olgu, kinetik enerjiye tahvil edilmiş olur. Şimdi biz, "Türkiye köprüdür" derken, statik bir durumdan bahsediyoruz; coğrafi durumdan.

Siyasetçilerin sadece ülkenin coğrafyasının özelliklerine dayanarak, Türkiye'nin uluslararası alanda köprülük rolüne sahip olduğunu beyan etmelerinin kıymeti harbiyesi yoktur.

Gelelim Türkiye'nin merkezî konumuna. Bunu da çok işitiyoruz şimdi. Sovyetler Birliği'nin dağılması sonucu yeni devletlerin dünya sahnesine çıkmalarıyla siyasi coğrafyada meydana gelen büyük değişiklik ve bu genç devletlerden, çok zengin doğal ve enerji kaynaklarına sahip olan bölümüyle Türkiye'nin tarihî, et-

nik, kültürel bağları bulunması, bu jeopolitik alanda ülkemizi, filhakika merkezî bir konuma getirmektedir. Fakat bu durum, "merkezî" kelimesini birçoğumuzun yorumladığı şekilde, Türkiye'yi kendiliğinden bir güç odağı haline getirmemektedir. Yani, halihazır durumuyla merkezlik statik bir olgudur, bir potansiyelden ibarettir. Bu statik olguyu dinamik hale getirmek, yani güç odağı olmak, Türkiye'nin izleyeceği iç ve dış politikalara bağlıdır.

Ne demek istediğimi belirtmek için, 1992 yılında Türkiye'yi kapak yazısı yapan Time Dergisi'nde yayımlanan bir makaleden alıntı yapayım; uzun bir makaleydi bu. Derginin birinci sayfasında Türkiye ile ilgili Ortaköy Camisi'ni ve arkasında Boğaz Köprüsü'nü gösteren, yani Türkiye'nin kıtalararası rolünü simgeleyen bir de fotoğraf vardı.

Yazı, Balkanlar'dan Çin'e kadar uzanan Türk kültür kuşağının ortaya çıkmasıyla birlikte, bu kuşak üzerinde Türkiye'nin sahip olduğu özel konum nedeniyle, Batılı devletlerin dikkatlerinin Türkiye üzerinde tam odaklaştığı bir anda yazılmıştı 1992'de. Hatırlayacaksınız, Türkiye o dönem, esasında Avrupa Birliği ile ilişkilerini de gündemden düşürmüştü, hiç bunları tartışmıyordu. Fakat, Türkiye'nin bu yeni konumu, özel konumu ortaya çıkınca, İngiltere bunu hemen ortaya attı. Yani, esas itibariyle bunu ortaya atan İngiltere'dir o zaman. Çünkü İngilizler dediler ki, "Türkiye yepyeni bir görev üstlenebilir, hakikaten bu role soyunabilirse..." diye, Türkiye'nin durumunu Avrupa Birliği içinde gündeme getirdiler; biz de o şekilde heyecanlandık o zaman.

Bu yazı, Türkiye'ye atfedilen büyüklük önemi vurgulamak için Batılı ülkeler tarafından gazetelere verildiği varsayılan bir ilanla başlıyordu. Batılı ülkeler, dünya gazetelerine ortaklaşa bir ilan veriyorlar ve diyorlar ki, "biz şöyle bir devlet arıyoruz." Bunun ilanı, bakın çok ilginç; şöyle başlıyor yazı:

"Devlet aranıyor.

Batı ile İslam dünyası arasında arabulucuk yapacak ve karşılıklı güvensizlik ve kuşkuyu iş birliğine dönüştürecek bir devlet aranıyor.

Amerika ve Avrupa ile sıkı ittifak ilişkileri içinde bulunması gereken bu devlet, İslam Dini ve kültürüne sahip bulunmalı ve laik Batı demokrasisini özümsemiş olmalı ve İslam ülkeleri için örnek alınacak bir model işlevi yapabilmelidir.

Bu devletin bazı İslam ülkeleriyle etnik bağları olması, süratle gelişen bir serbest pazar ekonomisine

sahip bulunması ve yoksul bazı kardeş ülkelere ekonomik yardım yapması önem taşımaktadır. Söz konusu işlevleri karşılığında bu devlet, birkaç yıl içinde bölgesel bir süper güç statüsü kazanabilecek ve uluslararası alanda geniş etki sahibi olacaktır."

Burada Türkiye'nin yapabileceği, Türkiye'nin üstlenebileceği tarihî rol belirtiliyor esas itibarıyla. Yani bu, Türkiye'ye Batı'nın değil, tarihin biçtiği rolü gayet kısa bir şekilde bu ilanda belirtmiş yazar.

Ancak Türkiye, bu yazının yayınlandığı dönemde siyasî istikrarsızlık ve zaafiyet nedeniyle, bu eşsiz ve emsalsiz fırsattan yararlanamadı. Ancak, ben inanıyorum ki, bugün hâlâ Türkiye'nin bu tarihsel rolü üstlenebilme imkânı vardır; yeter ki şu üç ön koşulu Türkiye yerine getirsin: Birincisi; devlet sistemine istikrar ve etkinlik kazandırmak için gerekli reformları yapsın. Bunu yapmadan Türkiye hiçbir yere gidemez.

İkincisi; ekonomik ve sosyal dengeleri sağlığa kavuşturmak amacıyla ciddi bir ekonomik istikrar programını ve yapısal reform önlemlerini cesaretle uygulasin.

Üçüncüsü de; demokrasisinin eksiklerini tamamlasın.

Bu adımları atması çok önemli sonuçlar ortaya çıkarır. Bu adımları Türkiye atarsa, Türkiye'nin güçlü, jeopolitik konumunun kendisine sunduğu avantaj ve fırsatlarla örtüşür hale gelir; çok önemli.

İkincisi; keza, Türkiye bu adımları atarsa, Türkiye Müslüman, laik, demokratik modelin dünyadaki yegâne ve tartışmasız temsilcisi olur. Ve bu vasıfla, Türkiye'nin Batı'daki ağırlığı artar. Bu durum ülkemize, Türk kültür kuşağında özel bir konum sağlar ve Avrasya'da bölgesel bir güç olmak özlemi gerçekçi bir zemine oturur.

Ama, burada çok önemli bir nokta daha var, o da şudur: Bu hedefin gerçekleşmesi, Türkiye'nin Batı ile sağlam ve sağlıklı ilişkiler sürdürmesine bağlıdır. Yani, muhakkak Avrupa Birliğine girmek şart değil, ama ilişkiler sağlıklı olacak. Nitekim, Yeni Atlantik Girişimi Konferansına katılan stratejist Brzezinski şöyle konuştu, dedi ki, "Gelecekte Amerika ile Avrupa'nın şekillendireceği yeni birliktelikte Türkiye, Avrasya'da

merkezî bir konumda olacak ve büyük önem kazanacak." Ama, Brzezinski bunu derken, Batı'ya demirlenmiş bir Türkiye'den bahsediyor. Diğer bir deyişle, Batı'dan kopmuş bir Türkiye için Avrasya'daki dengeler negatif nitelik kazanabilir; avantajlar, negatif hale dönebilir. Çünkü, Türkiye böyle bir durumda, bölgesel güç olma şansını da kaybedebilir.

Evet, ben şimdi bu temel ilkenin altını bir kere daha çiziyorum. Batı ile ilişkileri kopmuş veya zayıflamış bir Türkiye'nin, Avrasya'daki özel konumundan yararlanma imkânları zorlaşır. Bunun da anlamı şudur: Türkiye'nin Avrasya'da merkezîleşen konumundan yararlanmasının koşulu, Batı dünyasındaki yerini muhafaza et-

mesine bağlıdır. Avrupa Birliği ile ilişkilerinde karşılaştığı sorunlara rağmen Türkiye, mevcut yerini korumalıdır.

Ancak, benim bu söylediklerim, Türkiye'nin, yüzüne kapatılan Avrupa Birliğinin kapısında çaresizlik içinde beklemesi anlamına gelmez. Türkiye,

Avrupa Birliği politikasını akılcı ve gerçekçi bir şekilde saptamalıdır.

Şunu iyi görmemiz lazım: Yunanistan için en büyük felaket, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üye olmasıdır. Bu nedenle Yunanistan, Türkiye'ye karşı vetosunu sonuna kadar kullanacaktır. Neden bu Yunanistan için bir felakettir?.. Çünkü Türkiye, büyük ekonomik potansiyeli ile ve aynı zamanda stratejik önemiyle Avrupa Birliği'ne girerse, burada bir disiplin içinde ve teşviklerle hakikaten çok önemli bir yer, çok önemli bir ağırlık kazanacaktır. Böyle bir durumda da Yunanistan'ın pabuçları dama atılacaktır; Yunanistan bunu bilir. Yunanistan periferik bir ülke haline gelecektir; Türkiye, eğer Avrupa Birliğine girerse. Fakat bunun da ötesinde Yunanistan, Ege'ye yönelik ve aynı zamanda Türkiye'yi stratejik sarmalamaya yönelik bütün hedeflerinden de vazgeçmek durumunda kalacaktır. O bakımdan hiçbir şekilde ümit etmeyelim; Yunanistan, hiçbir hâl ve koşulda demeyeyim ama, sonuna kadar dayatacaktır.

Yunanistan'ın bu vetosunu kırmanın bir yolu vardır. O da nedir?.. O da, Almanya'nın Macaristan'a ve Polonya'ya verdiği kadar desteği Türkiye'ye vermesidir. Ama, Almanya bunu vermez; o bakımdan gerçekçi olmamız lazım.

Türkiye'nin Avrasya'da merkezîleşen konumundan yararlanmasının koşulu, Batı dünyasındaki yerini muhafaza etmesine bağlıdır. Avrupa Birliği ile ilişkilerinde karşılaştığı sorunlara rağmen Türkiye, mevcut yerini korumalıdır.

Bu söylediklerimin anlamı şudur: Türkiye'nin AB'ye üyeliği belli olmayan bir tarihe ertelenmiştir. Bu, 15 yıl da olabilir, 30 yıl da olabilir, hiç de olmayabilir; bunu bilmezsek, çok yanlış hareket ederiz.

Bunun tersini söyleyenler var; hâlâ "Cardiff'te sizin için bir karar çıkaracağız, sorunları halledeceğiz" diyenler var, hâlâ İngiltere bunu söylüyor Türkiye'ye ve Ankara da buna inanıyor. Cardiff'ten sonra da söylenecek bu. Bunu söyleyenler, Türkiye'yi oyalamak, avutmak isteyenlerdir. Türkiye'nin bu vaatlere inanması, vakit kaybetmesi sonucunu doğurur; gerekli stratejilere yönelemez Türkiye. Bu durumda Türkiye, AB'ye tam üyeliği gündeminden düşürmelidir. Ancak bu şekilde Türkiye, katı gerçeği görür ve gerekli önlemlere yönelir.

Şimdi, bir kere şunu da iyi vurgulayalım: Türkiye'nin Avrupa Birliği'nden dışlanmasının çok ciddi sonuçları olacaktır; zaman içinde bunlar ortaya çıkacaktır. Avrupa Birliği'ne yeni üyelerin katılmasıyla birlikte, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ndeki pazar payını muhafaza etmesi zorlaşacaktır. Avrupa Birliği'ne katılacak merkezî ve Doğu Avrupa ülkelerinin büyük bölümü, Türkiye'nin ihracat ürünlerine rakip ürünler üretmektedirler. Bunların Avrupa Birliği içinde olmaları, sanayi ve tarımlarını modernize edecek her türlü mali ve teknolojik imkândan yararlanmaları, bu ülkeler için büyük bir avantajdır. Türkiye, AB içindeki pazar payını kaybetmemek için, gerekli incelemeleri şimdiden yapmalı ve buna göre Avrupa Birliği pazarında yapacağı mücadelenin stratejisini ortaya çıkarmalıdır.

Ayrıca Türkiye, Uzak Doğu, Güney Asya, Avustralya, Japonya, Çin, Afrika ve Latin Amerika pazarlarına yönelmelidir. Şimdi daha doğrusu, Türkiye, global pazarlara hitap edecek bir yaklaşım geliştirmelidir. Yani Türkiye, Japonya'nın 1950'lerde, Güney Kore'nin 1970'lerde yaptığını yapmalıdır. Ne yaptılar bu ülkeler?.. Bu ülkeler, tüm dünya pazarlarını inceleyerek bu pazarlara sunabilecekleri ürünleri saptadılar, sonra da kendi üretim dizaynlarını buna göre yaptırıldılar. Türkiye'nin yapacağı budur. Türkiye, bu amaçla dünyayı muhtelif bölgelere ayırarak, bürokrat uzmanlar, iş adamları ve akademisyenlerden oluşan daimî çalışma grupları kurmalı ve bu gruplar tarafından yapılacak bugüne ve geleceğe yönelik incelemeler ışığında, dünyaya açılma stratejilerini bina etmelidir.

İki ay önce Kazakistan'daydım. Orada gördüm ki; bizim iş adamlarımız devletin önünde, devletten daha çok biliyorlar. Yani, orada bazı ilginç deneyimler oldu, bunu burada açıklayamayacağım, fakat sonucu budur; bunu açıkça gördüm tekrar. Onun için, bu sac

ayağının muhakkak kurulması lazım. Bu işin içine, hem bilimsel yaklaşımı koymamız lazım, hem pratik yaklaşımı; yani alanda bu konuları öğrenen, bilen kişileri, iş adamlarımızı, hem de bürokrat uzmanları bu işe koymalıyız. Stratejilerimizi böyle oluşturmamız gerek; dünyanın belli bölgelerinde daimi gruplar kurmamız lazım, bunu yapmamız gerek.

Tabii bu tür yaklaşımların devlet yönetiminde istikrar ve etkinliğe her zamandan daha fazla önem kazandıracağını biliyoruz. İstikrar ve etkinlik devlet yönetiminde olmalı; yani işleyen demokrasi haline gelmemiz lazım. Bu gerçek de, Türkiye'nin bir çağı yakalama stratejisi oluşturmaması gerektirmektedir; çağı yakalama stratejisi. Bu çerçevede Türkiye, sık sık ara rejim ihtimallerini gündeme getiren istikrarsız ve tıkalı siyasal rejimini sağlığa kavuşturmalıdır. Halkına ve dünyaya güven verici bir istikrar programı uygulayarak, ekonomisini düzlüğe çıkartmalıdır ve söylediğim gibi, demokrasinin eksiklerini gidermelidir. Bunlar, yapılmayacak şeyler değildir; yeter ki siyasî irade olsun, yeter ki özveri olsun, yeter ki vatan sevgisi olsun.

Evet dostlarım, kanımca Türkiye'nin en büyük düşmanları ne batımızda, ne doğumuzda, ne de kuzeyimizdedir; en büyük düşmanlarımız; kendi iç bünyemizin ürünüdür en büyük düşmanlarımız ve sorumluluklarından kaçınanlar ve kör siyasî ihtirasları uğruna bu reformları yapmayanlardır.

Teşekkür ediyorum.

Başkan - Teşekkür ederim Sayın Elekdağ.

Sayın Elekdağ, genel bir fotoğrafı bazı ayrıntılarıyla birlikte ileriye yönelik olarak ortaya koydu.

Galiba bizim temeldeki sorunumuz; televizyonlarda herkes söylüyor Türkiye, kendi öneminin farkında değil. Aslında bu, hem doğru, hem yanlış bir ifade. Farkında olanlar, Türkiye'nin ulusal çıkarlarıyla, uluslararası sistem arasındaki uyumun sağlanmasını engelliyorlar; yani belli grup çıkarları ön plana çıkıyor, ulusal çıkarın üstüne çıkıyor ve bu grup çıkarlarının yönetimleri doğrultusunda Türkiye, elde edebileceği sonuçları elde edemiyor. Bunu 1990'lardan sonra, 1994-95-96'larda çok somut örnekleriyle gördük; Gümrük Birliği Anlaşması imzalanırken gördük. O belgeler incelenmedi belli gruplar tarafından; tartışmaya açılmadı, bu toplantılarda tartışılmadı. O zaman da, İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti toplantıları yapıyordu, bir tanesinde benim yanımda Jak Kamhi oturuyordu, ben konuşmacıydım; "yahu, hep ben söylemeyeyim Sayın Kamhi, biraz da sen söyle bu objektif şeyleri." dedim. Salondan ses gelmedi;

yalnız kaldığını hatırlıyorum. Şimdi, bugün bazı şeyleri savunanlar, yanlışları görüyorlar; o gün bazı şeyleri savunanlar, bugün yanlışları görüyorlar. Ben, samimi olarak şuna inanmaya başladım: O zaman, yanlış olduklarını bile bile savundular. Yani, uluslararası sisteme tek yanlı olarak Türkiye'nin entegre edilmesi söz konusuydu; bunu yaptılar değişik bir biçimde. Onlar dahi, Avrupa Birliği'nin Türkiye'yi geleceğin Avrupa Devleti'nin içine almayacağını bildikleri halde bunu yaptılar; nedenler başkaydı kendileri açısından.

Dolayısıyla, Sayın Elekdağ'ın söylediği gibi, sorun bizim içimizde, dışarıda değil. İçeride biz, olanaklarımızı değerlendiremiyoruz; artı, özel sektörümüz

çok etkin biçimde dışarıda çalışıyor ve bugün 7 milyar dolarlık sabit sermaye yatırımı yapmış 5 Türk cumhuriyetinde; devlet yardımı olmaksızın, 7 milyar dolar; olağanüstü bir rakam. Ama, özel sektör içinde bir koordinasyon yok. Büyük sermayesi İstanbul grubu ayrı havada; kendi grup menfaati olarak ayrı çalışır, orta ölçekli ayrı bir şey

Türkiye'deki siyasî sistemde hâlâ bir dizi aksaklık mevcuttur. Türkiye bir pazar ekonomisi ülkesi olmasına karşın, birliğin oluşumundaki ekonomik ve hukukî hakları bünyesine alıp sindirmekte zorlanacaktır.

içinde çalışır. Bunlar bir araya gelip, ulusal çıkarlar yahut ulusal politika doğrultusunda politika belirlemezler. Sembolik Odalar Birliği vardır; o böyle bir politika belirleyemez, böyle bir gücü yoktur; güçlü vardır ama, bunu politik alana, uygulama alanına yönlendiremez. Olmamıştır; en azından benim bildiğim, gözlediğim, birebir yaşadığım son 25 yıla baktığım zaman; içinde yaşadığım, dışarıdan değil, içinde yaşadığım, birebir baktığım zaman, bunun böyle olmadığını kendim gözlerimle gördüm, yaşadım. Dolayısıyla sorun, bizim galiba içimizde, Sayın Elekdağ'ın söylediği gibi.

Sözül Jean Marcou'ya vereceğim ama, daha önce özgeçmişini size sunmak istiyorum.

Kendisi genç bir bilim adamı. 1955 yılında Fransa'da doğmuş. Grenoble Üniversitesi'nde 1977'de masterını yapmış. 1979'da, yine Grenoble Hukuk Okulu'ndan araştırma diploması elde etmiş. 1986-88

yılları arasında Grenoble'de l'Institut d'Etudes Politiques'de asistan olarak görev yapmış. 1988-92'de, Fransa'da öğretilen Politik Bilim Programı Koordinatörü olarak İstanbul'da Marmara Üniversitesi'nde görev almış.

1992-97'de, asistan profesör olarak l'Institut d'Etudes Politiques'de Grenoble'de yine görev almış. Ekim 1997'den itibaren de, Law School And l'Institut d'Etudes Politiques'de; Grenoble'de profesör olarak görev yapmakta kendileri. Marmara Üniversitesinde Politik Bilim Programı Koordinatörü olarak; Birleşik Avrupa Projesi Koordinatörü olarak, ayrıca görevlerde bulunmuş.

Şimdi, konuşmasını yapmasını rica ediyorum; Buyurun Sayın Marcou.

Jan Marcou - Teşekkür ederim. Sayın Başkan, baylar, bayanlar, sevgili arkadaşlarım ve meslektaşlarım, size bana sizinle birlikte çalışmam ve düşünüp tartışmam için yapmış olduğunuz davet için, teşekkür ederim. Sizlerle daha önceden bir araya gelmek istedim fakat Grenoble'da Politik İnceleme Enstitümüzün 50. kuruluş yıldönümü nedeniyle orada bulunmak zorundaydım.

Sizlerle Avrupa ülkelerinin, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üyelik başvurusundaki temel problemlerini ne şekilde kavradıklarından bahsedeceğim. Bildiğiniz gibi geçtiğimiz Aralık ayında Lüksemburg'da toplanan üye ülkeler hükümet başkanları konseyi, Avrupa Birliği'nin bir sonraki üyelik programını oluşturan potansiyel adaylar listesine Türkiye'yi dahil etmedi. Tabii ki bu karar Avrupa'nın Türkiye'yi, ön üyelik konferansı olarak kabul edilen Londra Konferansı'na gönülden davet etmesiyle yumuşatıldı. Fakat ikinci defa alınan red cevabı, adaylığın 2. kez askıya alınışı Türkiye'nin günün birinde Avrupa Birliği'ne tam üye olacağıyla ilgili düşüncelerin hızını kesti.

Açıkçası bu benim kişisel olarak üzüntü duyduğum bir karar fakat Sayın Büyükelçinin de konuşmasının başında söylediği gibi, Türkiye'nin Avrupa Konseyi'ne ve NATO'ya üye oluşu, Batı Avrupa ülkeleriyle eskiye dayanan ve hâlâ süre gelen bağlarının olması, onun listeye dahil edilen birçok aday ülkeden farklılığını gösterir. Ayrıca 1963'te yaptığı Ortaklık Anlaşması ve 1995'teki Gümrük Birliği'ne katılması Türkiye'yi 15'lere üye olmaya en yakın aday yapmaktadır. Bu yeni başarısızlık -her şeye rağmen maalesef bunun bir başarısızlık olduğunu kabul etmek gerekir-, birçok siyasî gözlemciyi, Türkiye'nin birliğine katılma süreci konusunda şüpheye düşürdü.

Gerçekten de, Türkiye'nin uzun süreden beri, yaklaşık 50 yıl, çok sesli parlamenter rejim uygulamasına rağmen, 1992 yılında Kopenhag'da toplanan Avrupa Konseyi'nin ortaya koyduğu üyelik kriterlerine tam anlamıyla cevap vermediği muhtemeldir. Sayın Büyükelçi'nin de söylediği üzere Türkiye'deki siyasi sistemde hâlâ bir dizi aksaklık mevcuttur. Türkiye bir pazar ekonomisi ülkesi olmasına karşın, birliğin oluşumundaki ekonomik ve hukukî hakları bünyesine alıp sindirmekte zorlanacaktır. Bu tür sebepler şüphe uyandırıyor ayrıca zaten bunları kendi bünyesinde halletmiştir. Kendi kendimize sormadan edemiyoruz, aslında Türkiye'nin adaylığının askıya alınışının resmî olarak açıklanan sebepleri dışında Avrupa'nın dile getirmeye cesaret edemediği sebepler var mıydı? Bu bana; Polonya, Macaristan, Slovakya, Çek ve Estonya gibi ülkelerin kabul edilmelerindeki hızı mukayese ettiğimde çok açık bir sonuç veriyor. Biliyorsunuz ki Estonya, Lüksemburg Konferansı'nın en büyük sürprizlerinden biriydi. Slovenya'nın üyeliği de öyle bugünden yarına, demokrasi klüplerine, pazar ekonomisi klüplerine girip çıkmakla olacak şey değil aslında.

Ben geçen yıl Estonya'ya gittim. Bu ülkenin henüz tam anlamıyla bir demokrasiye sahip olmadığı ve bir çok azınlık sorunu olduğu kanaatine vardım. Gerçekten de, Türkiye'nin aksine, parlamenter sistemin ve pazar ekonomisinin ne olduğunu bilmekten uzak bazı ülkelerin işlemlerindeki hız şaşılacak bir şeydir.

Bu durumda resmî olarak yapılan açıklamaların ötesinde, genişleme bağlamında Türkiye'nin Avrupa ülkeleri tarafından nasıl değerlendirildiğini, nasıl görüldüğünü sorgulamaya başladık. Çalışmalarında bunları yansıtmayı ortaya koymayı denedim. Bu sorulara cevap vermek için iki türlü çalışma yapmalıydım. Birincisi Brüksel'de ortaya çıkan durumların değerlendirmesini yeniden yapmak. Avrupa Birliği'nin durumunu yeniden gözden geçirip inceleyerek Brüksel Konferansı'nın gerçekten bir Türkiye vizyonu olup olmadığını saptamak, ikinci olarak da, Türkiye'ye ilişkin vizyonu her ülke bazında sınırlayarak belirlemek.

Bu iki yöntemden birincisi bana çok ilginç gelmedi. Avrupa Birliği'nin durumu da genelde bilinen kendi aralarındaki uzlaşmanın neticesidir. Sonuç olarak bunlara bakarak Avrupa Birliği'nin, Türkiye hakkında net bir global vizyona sahip olup olmadığını kestirmek mümkün değil.

İkincisi, her ülkenin Türkiye'ye ilişkin vizyonunu saptamaktır. Bu oldukça yorucu bir çalışmaydı. Eşit çıkarımlar söz konusu olmadı, çünkü Fransa, Almanya

ve İngiltere gibi ülkelerin Türkiye hakkında çok şey dile getirmelerine rağmen diğer ülkeler bu konuyla çok ilgilenmiyorlar, resmî olarak birşey dile getirmiyorlardı.

Buna karşın Türkiye'nin adaylığını, onu zaman zaman duruma göre Avrupa'ya yaklaştıran, zaman zaman da uzaklaştıran bir takım izlenimlere, sorunlara ve argümanlara bağlıyorlardı. Ben daha çok bu sorunların, problemlerin ne olduğuyla ilgilendim. Elbette ki ekonomik problemlere hiç değinmedim, çünkü ekonomik konularda kendimi yorum yapacak kadar yetkin saymıyorum. Bunlar kültürel, dinî ve siyasi problemler, bazılarında açıkça provoke edilmekte, bunlar Avrupa Birliği'ne üye ülkeleri aynı şekilde ilgilendirmez.

Bu problemler nelerdir? Bana öyle geliyor ki dört problem mevcut. Dört büyük siyasi problem vardı.

Birincisi, Türkiye'nin stratejik konumunun göz önünde bulundurulması. İkincisi dinî ve kültürel problem. Üçüncüsü göç ve ülke vatandaşlığına geçiş problemi, son olarak dördüncüsü de demokrasi ve insan hakları sorunu.

İlk olarak, Türkiye'nin stratejik durumunun ne şekilde görüldüğüne bir göz atalım. Gözlemlediğim kadarıyla İngiltere, Fransa gibi ülkeler Lüksemburg zirvesinin etkilerini azaltma yolunu aradılar ve hemen Türkiye'yi bir sonraki konferansa (Londra Konferansı-na) davet ettiler. Özellikle Tony Blair, Jacques Chirac ve zeki bir diplomat olan Dışişleri Bakanımız Hubert Vedrine'in bu konuyla ilgili açıklamalarını gözlemledim. Söz konusu Türkiye olduğunda söylenenlerin hep aynı şeyler olduğunu görmek oldukça şaşırtıcıydı. Gözardı edilebilecek çok nüfuslu ülkelerden bahsediliyordu. Diplomatik bir internet sitemiz var, bu sayede Bakanımız Hubert Vedrine'in yapmış olduğu tüm resmî teklifleri inceleme fırsatı buldum. Vedrine kelimesini Türkiye kelimesiyle kolaylıkla bağdaştırabilirsiniz. Tüm açıklamalarda Hubert Vedrin'in Türkiye konusunda dile getirdiklerinde aralıksız tekrarlanagelen öğeler var, bunlardan biride şudur; Hubert Vedrin Fransa'nın sadece Türkiye konusunda değil, bölgesel

Türkiye bir pazar ekonomisi ülkesi olmasına karşın, birliğin oluşumundaki ekonomik ve hukukî hakları bünyesine alıp sindirmekte zorlanacaktır.

anlamda da uzun vadeli bir stratejisi olduğunu vurgulamaktadır. Size Hubert Vedrin'in Ocak 98 tarihinde Yeni Yüzyıl Gazetesi ile yapmış olduğu röportajdaki açıklamalarından bahsedeceğim; Vedrine "Çağdaş tarihin ötesinde, Fransa ve Türkiye arasındaki ilişkileri ortak çıkarlara dayanan, uzun vadeli bir vizyona sahiptir. Soğuk Savaş döneminden sonra Türkiye'nin stratejik önemi azalmadı. Tam tersine, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra meydana çıkan devletlerin birbirleriyle dayanışmaları ve mevcut enerjilerinin dağıtılması hususundaki politik oyunların ve ekonomik kriterlerin merkezindedir" der. Ayrıca Türkiye'nin, birçok çatışma bölgesinin ortasında bir göç teşkil ettiği ve bu NATO ve BAB çerçevesinde değerlendirildiğinde, Türkiye'nin, Avrupa güvenliği için kesinlikle güçlü bir ortak olduğunu ekler. Türkiye hâlâ komşuları için bir gelişme modeli olarak kabul edilebilir. Bölgede barışı, güvenliği ve refahı sağlama çabalarımız bize Türkiye ile geniş bir alanda işbirliği ve uzlaşma olanağı sağlar. Dışişleri Bakanımızın bu tavrı Fransa'nın Türkiye ile ilgili olarak; Fransa Diplomasisindeki geleneksel ölçülere uygun bir vizyona sahip olduğunu ortaya koymaktadır. General de Gaulle'in 1963 Ortaklık Anlaşması için daha önceden çalışmalarda bulunmuştu. Daha sonradan ilişkilerin dalgalandığı dönemler olmasına rağmen, son 10 yıldan beri ekonomik ve kültürel alanda ilişkiler oldukça aktif olmuştur.

Bildiğiniz gibi bir önceki Fransız Hükümeti şimdiki Josphine Hükümeti ve Alain Juppe Hükümeti, Gümrük Birliği Anlaşmasını desteklemiş ve hatta Avrupa Parlamentosu ve Yunanistan tarafından ortaya konan engellerin aşılması için geliştirilen stratejinin merkezini oluşturmuştur. Türkiye üzerinde İngiltere ve Fransa gibi ülkelerin yürüttüğü son derece stratejik denetleme, onları Avrupa'nın inşaatı için aslında tek olan problemi aşmaya teşvik eden dünya görüşü ve savunma politikalarıyla açıklanabilir. Ve bu ülkeler Avrupa çerçevesinin ötesinde, Türkiye'yi, tartışmasız olarak bölgesel dengelerin içinde görüyorlar. Sanırım bu durumun, NATO'nun genişletilmesi ve eski komünist ülkelerin kabul edilmesi konusunda da ortaya çıkan problemler konusunda Amerika'nın duyduğu kaygılarla birleştiğini düşünüyorum. İtalya da, bölgenin önemi nedeniyle Fransa'nın tarafında yer alarak Türkiye'nin davet edilmesini destekledi. Ro-

ma'nın da bölgeye oldukça stratejik bir yaklaşımı oldu.

Şimdi kendimize şu soruyu sorabiliriz. Türkiye konusunda böyle stratejik vizyona sahip olan ülkeler sadece bu ülkelerle mi sınırlıydı? Acaba Lüksemburg zirvesinde Türkiye'nin adaylığına sert bir şekilde karşı çıkan Almanya ve Yunanistan böyle bir stratejik görüşe sahip değil mi? Ya da bunu Avrupa Birliği'ndeki çıkarları doğrultusunda gözardı etmiş olabilir mi? Az önce ifade edildiği gibi ki bu Sayın Büyükelçi'nin söyledikleri ile de onaylan-

mıştı sanıyorum ki sınır anlaşmazlığı ötesinde, Yunanistan'ın Türkiye ile Ege Denizi'nde girebileceği muhtemel çatışmaların ötesinde, Yunanistan Türk-İsrail yakınlaşmasını ve Kafkasya'daki yeni Cumhuriyetlerle ilişkilerindeki sorunları gözardı

etmedi. Belki de Almanya; bu çalışmalarında mevcut ama daha geniş olarak bahsetmeye vaktim olmayacak Almanya'nın karşı çıkışını başka öğelerle de açıklayacağız, Türkiye'nin Balkanlarda ve Doğu Avrupada genişlemekte olan etkisini gözönünde bulundurdu. Ama bu hipotezimi tam olarak doğrulamış değilim henüz.

Sonuç olarak Türkiye'nin stratejik öneminin nasıl görüldüğü konusunda söyleyeceklerim bundan ibaret.

İkinci olarak dinî ve kültürel problemler:

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyeliğinin gündeme gelmesiyle, Birliğin coğrafi sınırlarının ötesinde, kültürel sınırlarının da ne olduğu belirlemek gerekti. Buradaki soru tam olarak şudur: "Türkiye Avrupa tarafından Avrupalı olarak kabul edilmekte midir?" Ben böyle olduğuna inanıyorum, Fransa ve Avrupa'da Türk Politik sisteminin eğitimini veriyorum ve mümkün olan her fırsatta Türkiye'deki politik gerçeği ve günümüz gerçeklerini tanıtmaya çalışıyorum. Fakat Türkiye'nin çok çok yüzeysel olarak ve yanlış tanınıyor olması beni çok şaşırtıyor. Türkiye'yi Avrupa'ya yaklaştırmak gereken Türk ve Osmanlı tarihi de oldukça yanlış biliniyor. Ayrıca 1996-97 yıllarında Refah Partisi'nin yönetimi, irticacı belediyelerin seçilmesi medya tarafından çok özet olarak genelleme yapılarak yansıtılmıştı. Böyle bir yansıtma da Türkiye'nin imajının iyileşmesini sağlamadı. Bir Avrupa ülkesinde bu tür şeylerle uğraşmak durumunda kalıyorum ve inanmıyorum ki bu o kadar da kolay değil.

Herşeyden önce Türkiye turmanan bir irtica sorunun yaşandığı bir ülke olarak kabul ediliyor. Bildiğiniz üzere İslam bir çok Avrupa ülkesini korkutuyor. Çünkü Avrupalıların bu konuyla ilgili çok fazla bilgileri yok. İslamın çok hızlı yayıldığı kamuoyunda gözlemleniyor. Fakat daha da önemlisi bu İslamî hareketin, bu konuya çok daha duyarlı yaklaşması gereken yetkili kişilerde de gözlemleniyor olmasıdır. Türkiye bu konuda olan tek ülke olarak imajını iyileştirmelidir. Fakat ne yazık ki laiklik Fransa gibi ülkelerde bilinen bir kavramı olmasına karşın, birçok Avrupa ülkesinde bilinmeyen bir kavramdır. Marryive Avrupa'daki laiklik konusunu ve din-devlet sorunlarını vurgulamıştır. Avrupa ülkelerinden bir çoğu laikliği anayasalarına bir madde olarak koymamışlardır. Buna karşın dinin anayasal düzeyde ciddi olarak hissedildiği Yunanistan, İrlanda, Danimarka gibi ülkeler vardır. Latin ülkeler Katolik dinî ile ilişkilerini yumuşatmış olmasına rağmen, dinin anayasal düzeyde varlığını hissettirdiği ülkeler vardır. Avrupa Birliği'ne üye hiçbir ülke Fransa'nın dengelerine yakın ülkeler bile, Fransa gibi resmî olarak bir cumhuriyet, laik bir devlet değildir. Şu halde Türkiye'nin orijinal özelliklerinden biri olan laiklik kavramını anladığımızı ve hatta bu konuda Fransa ve Türkiye'nin Avrupa'da istisnâ bir durum teşkil ettiklerini ve bu durumun Avrupa ülkeleri tarafından çok az bilindiğini çok az kabul gördüğünü söylemek istiyorum. Laiklik kavramının olduğu Fransa'da bile, Hristiyan kültürünün önemli bir yeri vardır. Fransız laikliği Hristiyanlıkla uzlaşmada bulunmak durumunda kalmıştır. Bu uzlaşmada aşırı bir fikir yoktur ve Fransa halkının laikliğe bağlılığının bir sebebi değildir. Hatta laiklik Fransa'da dinî çevrelerde taktir görür. Bazı Avrupa ülkelerinde ortaya çıkan Hristiyan Avrupa kavramı bu sebeple Fransa'da çok gelişmiş değildir. Fransa'daki politikacılar, Almanya'dakilerin aksine böyle bir yanlışlığa düşmemektedirler. Fransız politikacı tarzında düşünen gruplar özellikle dinî boyutun varlığını hissettirdiği Almanya başta olmak üzere birçok Avrupa ülkesinde yoktur. Bildiğiniz gibi Hristiyan Avrupa fikri özellikle geçen yıl düzenlenen ve, Helmut Kohl, Jose Maria Aznar, Wilfrild Martens gibi hristiyan demokrat yöneticileri bir araya getiren Brüksel toplantısı başta olmak üzere birçok toplantıda ifade edilmişti, fakat bu konu Avrupa Ülkelerinin üzerinde tam olarak anlaşma sağlayamadıkları bir konudur. Özellikle bu fikir Fransa'da kabul görmekten çok uzak olduğu gibi, Fransa bu konuda Avrupa'ya muhalefet edebilecek düzeyde değerlendirmektedir. Kültürel ve dinî sorunlar hakkında değinmek istedikleri de işte bundan ibarettir.

Göç ve göçmen olaylarına değinmek istiyorum.

Almanya'nın, Türkiye'nin aday listesine alınmasına muhalif olmasının sebebinin açıklayacak bu önemli argüman, kontrol edilemeyecek göçlerdi. Sorun, Türkiye'nin listeye dahil edilmesiyle Almanya kontrol edilemez bir göç problemi riskini almış olacak mıydı? Bu birçok kişi tarafından biliniyor ki, Lüksemburg'da Türkiye'nin adaylığının incelenmesi sırasında Almanya'nın en fazla kaygı duyduğu konuyu oluşturuyordu. Bunu Hubert Vedrine'in parlamento nezdinde yaptığı tartışmalardan da anlayabiliriz. Konuşmalarında da Almanya'nın bu konuda son derece hassas olduğunu vurgulamıştı. Sanırım bu Almanya'daki göçmenlerin durumuyla ilişkili bir konu, günümüzde Almanya'da 2 milyonu Türk olmak üzere toplam 7 milyon göçmen yaşamaktadır. Almanya'daki Türk göçmenler eskiden beri Almanya'dadırlar. Almanya Sovyetlerin dağılmasından ve Berlin duvarının yıkılmasından sonra yoğun bir mülteci akınına uğradı; 1 milyon 300 bin Yugoslav, 370 bin Yunan, yaklaşık 300 bin Polonyalı mülteci Almanya'da bulunmaktadır. Bunlar Almanya'da uzun süreli tartışmalara ve karışıklığa yol açtı. Bunun sonucunda, Almanya, 1993 yılında temel kanununun 16. Maddesinde değişiklik yapmaya gitti. 16. Madde yeniden düzenlenerek sığınma hakkına kısıtlamalar getirdi. Fakat bu öyle kolay olmadı. Bu girişim uzun tartışmalara sebep oldu ve Anayasa Mahkemesinde ancak 1996 yılında kabul edildi. Bildiğiniz üzere şimdi Almanya'da en fazla tartışılan sorun Vatandaşlık Yasası reformudur. Bildiğiniz gibi Vatandaşlık Yasası sadece "kan hakkı" ile geçerlidir. Bu da yabancılara özellikle Türk göçmenlere vatandaşlığa geçiş imkanını sağlamaz. Teorik olarak bir yabancı bulunduğu ülkede 15 yıl boyunca ikâmet ettiğinde, asıl milliyetini inkâr ederek, vatandaşlık hakkını kazanır. Herşeye rağmen Almanya'da birçok göçmen vatandaşlık hakkı için beklemektedir. Fakat eski kültürleriyle aralarındaki bağları koparmakta zorlanan göçmenler için asıl milliyetlerini inkâr etmek çok rahatsız edicidir. Bu yüzden çok az Türk göçmen Alman vatandaşlığına geçebildi. 1996 yılında 45 bin Türk gibi istisnâ bir rakam Alman vatandaşlığına geçti. Oysa ki 90'lı yıllarda Alman vatandaşlığına geçen Türklerin sayısı birkaç bini geçmiyordu. Bir anda Alman dilini üstün körü konuşan binlerce kişi Alman vatandaşlığına geçerek geçtiğimiz yakın zamanlarda Alman toplumuna entegre oldular. Bu durumda yabancılara Almanlara entegre olması destek görmüyordu. Yakın zamanda Sosyal Demokrat parti tarafından Alman vatandaşlık yasasında değişiklik yapılmak üzere bir teklif sunuldu. Teklif Millî hakkı ile ilgili değişiklikler içermektedir. Hristiyan Demokratlar ne şekilde olursa

olsun vatandaşlık yasasında yapılacak herhangi bir değişikliğe karşı geldikleri için bu teklif başarısızlığa uğradı.

Son yıllarda aynı problemleri yaşayan Fransa'nın Türkiye'ye karşı, bu problemleri göz önüne alarak neden Almanya'dan daha farklı bir yaklaşıma girdiği sorusuna gelince. Sanırım bu sorunla çok fazla ilgilenmeyip; farklı bir tutum içinde olmasının birçok sebebi var. Öncelikle Fransa'nın Almanya'ya oranla gerçekten bir göç ülkesi olup olmadığını sorgulayabiliriz. Çünkü Fransa'da göç olayları, son yıllarda fark edilir şekilde engellenmiştir. Bu yüzden Fransa'nın durumu Almanya'nın durumuna göre çok farklıdır. İkinci olarak da göçün temeli, Fransa'da daha farklı şeylere dayanmaktadır. Fransa'da 300 binden biraz az Türk yaşamaktadır. Ama temel olarak göçmen kitlesi Magribli ve Portekizlidir. Fransa'da vatandaşlık yasasının üç temel kriteri vardır. "Kan hakkı" ve "Mülkiyet hakkı" ile vatandaş olunabildiği gibi, yabancı ailelerin Fransa'da doğmuş çocukları da vatandaşlık hakkına sahiptirler. Aile fertlerinden herhangi biri Fransa'da doğmuşsa ya da çocuk 11 yaşından sonra aralıksız 5 yıl boyunca Fransa'da ikâmet ettiyse vatandaşlığa hak kazanır. Pek tabii ki Fransa'da da, Vatandaşlık Yasası konusunda yapılan reformlar geçtiğimiz yıl tartışmalara sebep oldu. Fakat Fransa "toprak hakkını" sürdürdü. Çünkü ancak en iyi bu şekilde yabancıların entegrasyonunu sağlayabileceği kanaatindeydiler. Fransa'daki Türk göçmenlerin ayrı bir özelliği vardır. Sosyolog arkadaşım Roger Establet eserlerinden birini Türk göçmenlere vakfetti. Türk göçmenlerin Fransız toplumu üzerindeki gözlemlerini ifade etmek amacıyla

la Montesquieu'den bir cümleyi eserine alıntı yaparak koydu. Eserin adı "Nasıl Fransız Olunur?" Eser Fransa'da yaşayan Türk göçmenlerin katıldıkları anket sonuçları temel alınarak hazırlanmıştır. Fransa'daki Türk göçmenlerin özelliklerini şöyle sıralayabiliriz; sadece 10 yıl için Fransa'ya geliyorlar. 10-15 yılın sonunda, tam topluma entegre olmaya

başlayacakları bir dönemde, Türk göçmenler ülkelerine dönmeyi tercih ediyorlar. Sanırım burda çarpıcı olan şudur ki; milliyet oldukça önemli bir olgu çünkü bu açıdan bakıldığında Almanya'daki ve Fransa'daki Türk göçünün birbirinden ne kadar farklı olduğunu görürsünüz. Almanya ve Fransa'daki vatandaşlık kavramının kapsamı da birbirinden oldukça farklıdır. Almanya'da vatandaşlık milliyeti simgeliyor, oysa ki Fransa'da topluma entegre olmak için gerekli çabayı gösteriyor olmak vatandaş olmak için yeterli. Fransa'da olaya etnik açıdan çok siyasî bir boyut kazandırılmış. İki ülkenin vatandaşlık kavramları arasındaki fark bana Avrupa vatandaş oluşumunda karşılaşılabilecek problemler konusunda ışık tuttu. Son olarak demokrasi ve insan hakları konularına değinmek istiyorum. Bunun tüm Avrupa ülkelerinin ortaklaşa paylaştığı bir sıkıntı olduğunu biliyoruz. Bunun üyelik için gerekli kriterlerden biri olduğu da herkes tarafından biliniyor. Hukuk devleti ve Türkiye demokrasisi olgularında hâlâ bir takım eksiklikler vardır. Farkedilir, kaydadeğer ilerlemelerin yanında bu konuda gerileme de vardır. Güney'in siyasî sistemlerini öğretirken öğrencilerime her zaman Türkiye'nin anayasal kontrolle 60'lı yıllarda tanıştığının altını çizdiriyorum. 60'lı yıllar Portekiz ve İspanya gibi ülkelerin hâlâ diktatörlük olduğu dönemlerdi. 60'lı yıllarda Türkiye anayasal düzeni tanıyan, parlamentosu ve Anayasa Mahkemesi olan bir cumhuriyetti. Gerçekte bu günkü Türk siyasî durumu mükemmel değildir. Avrupa'nın, bugün cevabını almak istediği soruya; Türkiye'nin demokrasisini yoğunlaştıracak ve nihai olarak gerçekçi ve inandırıcı bir hale getirmeye yetkin olup olmadığıdır.

Öyle sanıyorum ki, bu demokrasi ve insan hakları sorunu iki kutuplu dünya düzeninin bozulması bağlamında yeni bir dönemece girmiştir. Komünist dünyasının yıkılmasıyla, hukuk devletleri ve demokrasi konularında gelişmeler sağlandı. Bu sadece çok seslilik, demokrasi sorunu değildir, aynı zamanda bir hukuk devleti de olunmalıdır. Bu konudaki gereklilik kendini daha da hissettiren bir eğilim gösterdi. Söz konusu olan şu ya da bu şekilde parlamenter sistemi yürütecek işlevsel bir çözüm bulmak değildi. Artık demokratikleşmek isteyen bir ülke; vatandaşlık hakları'nda, günlük yaşamda olmak üzere toplumun her kademesinde iyileştirmeler yapmak için bir takım sorulara cevaplar bulmalı, basın ve iletişim özgürlüğüne olanak tanımalı, ceza usulünü iyileştirmelidir.

Bildiğiniz üzere Almanya'nın, demokrasi ve insan hakları hususunda Türkiye için çok olumsuz bir görüşü var. Almanya'nın demokrasi ve insan haklarına karşı kendi tarihinden kaynaklanan son derece hassas bir duyarlılığı mevcut. Genel olarak Almanya, insan hakları ve demokrasi konularını; gerek dış politikasının, gerekse ulusal politikasının odak noktası yapar. Örneğin çocuk aldirma (kültaj) konusu, "yaşam hakkı" ile ilgili gerekli düzenlemeler olmadığı için uzun süre engellendi. Almanya'nın Avrupa Adalet Mahkemesi ile, Birliğe ilişkin hukuksal prosedürün uygulanması konusunda, yaşadığı ilk sürüşmenin temelinde yine bu vardı. Almanya'nın Türkiye ile olan ilişkilerinde insan hakları konusunu nasıl ön planda tuttuğunu anlıyoruz. Geçen yıl Mart 97'de Dışişleri Bakanı Klaus Kinkel'in Türkiye'yi ziyareti sırasında, Türkiye ve Almanya arasındaki tansiyonun nasıl bir derece tımandığını anlıyoruz.

Fransa insan hakları konusunda kesinlikle oldukça duyarlı bir ülkedir. Yine de durumun Fransa'da oldukça farklı olduğunu sanıyorum. Fransız yetkililer ve Dışişleri Bakanı, Alman meslektaşlarına göre bu konuda, çok daha tedbirlidirler. Sadece Türkiye'yi kapsayan bir tavır yoktur.

Fakat Fransız diplomasisinde 25 yıl önce Başkan Pompidou tarafından dile getirilen bir gelenek vardır. Bir ülkenin politik rejimini bilmeden de o ülke ile ilişkiler sağlanabilir. Türkiye'deki insan hakları sorunu Fransa'da ortaya net olarak konulmaktadır. Bunu en

çok siyasî partiler, kişisel olarak parlamenterler ve sivil toplum örgütleri. Parlamento'da parlamenterler tarafından sunulan yazılı sorulara Dışişleri Bakanı'nın verdiği cevaplar var ama siyasî yetkililer, Türk yetkilileriyle olan ilişkilerinde konuyu bu şekilde ele almıyorlar. Hubert Vedrine bir açıklamasında insan hakları sorununun stratejik düzene bağlı olduğunu belirtiyor. Hubert Vedrine Türkiye ile ilgili bir soruya cevap verirken "İnsan haklarını göz ardı edemeyiz ama bütün bir Türkiye dış politikası da insan hakları konusu üzerine inşa edilmemelidir" dedi. Dışişleri Bakanı'nın insan hakları konusunda Türkiye'de gerçekleştirilmiş gelişmeleri değerlendirecek kapasitede olması Dışişleri düzeyinde durumu farklı kılmaktadır. Bu konuda Türkiye'ye yardım etmek çabası içindedir. Çalışma kağıtlarının arasında demokrasiyi geliştirmek isteyen kişilerin açıklamaları var. Dışişleri Bakanı'nın konuşmasında sık sık tekrarladığı konulardan biri de, Türkiye'de karanlık güç oyunlarına yer verilmemesi gerektiğidir. Fransa, Almanya ve İspanya'nın birbirinden farklı tutumları vardır. Demirel'in yakın zamanda İspanya ziyareti sırasında, İspanya neden konuşacağını çok iyi biliyordu. Çünkü 20 yıldan fazla, bariz olarak demokratik bir geçiş dönemi geçirdi. Bu konuda Türkiye'ye karşı daha esnektir. Yine de insan hakları ve demokrasi konusunun tüm Avrupa ülkeleri için aynı derecede önemli olduğunu düşünüyorum. Fakat bu konu Avrupa'nın Türkiye konusunda derin olarak ne düşündüğü hakkında çokta fazla belirleyici değildir. Almanya için durum güç sorununundan ötürü özel bir hal almıştır. Fransa içinse tersine insan hakları ve demokrasinin gelişmesi Türkiye'nin ulaşması gereken bir hedefidir. Sonuç olarak Avrupalı ülkeler tarafından ortaya konan Türkiye imajının arkasında çeşitli problemler olduğunu söyleyeceğim. Gerçekten Almanya'nın, Fransa'nın durumlarına bakıldığında görülen bu. Bir tarafta Avrupa'nın kültür, din, halk gibi objektif verilere eğilmesi gerektiğini düşünen, diğer tarafta da daha subjectif olarak Avrupa'nın gelecek isteyen ve Avrupa kavramını dünya sahnesine yerleştirmek isteyen tek bir ülke olduğunu düşünen ülkeler. Benim için ilginç olan Avrupa'nın kendi içinde farklılıkları olduğunu görmektir.

Teşekkür ederim.

Başkan - Teşekkürler Profesör Jean Marcou.

Jean Marcou, Avrupa açısından Türkiye'ye bakışı ele aldı.

Tabii, bazı şeyler var burada söylenmesi gereken; ben bir örnek vermek istiyorum.

1989 yılında Gırne'de bir uluslararası konferansta, Türkologların bulunduğu, bunların içerisinde Profesör Levis, Profesör Hail, Profesör Gunfel, Profesör Philip Robens, Doktor Steinbach, Elizabeth Picaf, Fransa'dan Doktor Mango gibi, Türkiye'yi en iyi bilen Avrupalıların bulunduğu bir ortamda Doktor Şahap Kocatopçu, "Avrupa için Türkiye'nin üyeliği bakımın-

dan en önemli unsur nedir? diye bir anket yapalım bunlar arasında" dedi. Bir anket yaptı Şahap Bey; bir numaraya "kültürel" nedeni koydular bu adını saydığım Türkologların hepsi. Biz şaşırdık kaldık Şahap

**Lüksemburg
Toplantısı'nda Avrupa
çok dürüst davranmıştır.
Haksızlık etmiştir bize
göre ama, dürüst
davranmıştır.**

beyle ikimiz; hiç beklemediğimiz bir şeydi çünkü. İşte, ekonomik nedenler falan filan gibi şeyler bekliyorduk; ayak üstü yaptığımız ankette hepsi de bir numaraya "kültürel" nedeni koymuş bu adlarını saydığım Türkologlar.

Bunu, şunun için söylüyorum: Bir subjektif unsurlar var Avrupa'nın Türkiye'ye bakış açısında, bir de nesnel faktörler var; sayısal şeylerdir bunlar. Bunları bizim bilmemiz gerekiyor. Yani, Avrupa için Türkiye'ye böyle bakıyor? Kendine göre çok haklı nedenlerle. Kendi bütçesine bakıyor; "Türkiye'yi alırsam, bana ne yük getirecektir?" diyor. Profesörün söylediği gibi, sosyal dolaşıma bakıyor; "bugün 63 milyon, yarın 83 milyonluk bir Türkiye, başta almasa bile, devlet ilerledikçe eninde sonunda serbest dolaşımı alacaktır; Avrupa'da dolanırsa 83 milyon, Avrupa'nın hali nice olur?" diye bir hesap yapıyor; sosyal bir hesap yapıyor sendikasından bilmem nesine kadar ve "nüfusa göre temsil sisteminde üst kurumlara yerleşmiş Türklerin, direksiyonun bir kenarından sağlamca tutması bana ne kazandırır?" diyor Avrupa.

Türkiye'nin stratejik konumundan Avrupa, bugün de yararlanıyor. Şirketleriyle birlikte o konuma da girer; yani, stratejik konumundan dolayı, bizim Genclik Kurmay Başkanının yanına girip bir silahla saldırma değil ki strateji bugün. Ekonomik olarak, bugünkü koşullarda Türkiye'nin içinde bulunduğu bütün stratejik hususlardan yararlanır Avrupa. Gümrük Birliği çerç-

vesinde yararlanır şu anda imzaladığımız anlaşma dahilinde; o olmasa dahi yine yararlanır; büyük firmalar gelir yararlanır. Yani şu anda bizim büyük firmalar, çoğunlukla Avrupalılarla kurdukları ortak şirketler kanalıyla Kafkasya'da, Orta Doğu'da, Balkanlar'da bunu sürdürebilirler. Bunun için Ankara'yla Brüksel arasında oturup bir şeyler imzalamaya gerek yoktur. Dünyadaki uygulamalara baktığımız zaman, ne deniyor?.. "Dünyayı 50 bin şirket idare ediyor" diyor. Bunlar daha da birleşiyorlar, bu 50 bin 25 bine iniyor yavaş yavaş; 20 bine iniyor. Yani, bu tür anlaşmaların dışında bir hadisedir.

Avrupa'nın Türkiye'ye bakışında; tam üye alınmanın Avrupa'ya ne kazandırıp ne kaybettireceğine bakmak lazım. Bu, nesnel bir hadisedir. Başta söylediğim subjektif hadisedir, adını saydığım profesörlerin değerlendirmeleri; Ama, sayısal birtakım hadiseler var. Bugünkü bütçeyi kaldıramıyorlar; 12 ülke daha alacak, 11 ülke daha alacak, onu bütçeye koydukları zaman, kanlı bıçaklılar şimdi, birbirlerine girdiler. İspanya rezerv koyuyor, Yunanistan bar bar bağırıyor; bugün, her yıl 5 milyar dolar cebine, bütçesine para giriyor Avrupa Birliği'nden, "bunun azalmasını istemem; Polonya rayına oturduğu zaman" diyor. Onlar bunun kavgasını yaparken, bir de koskoca Türkiye'yi içine alması demek, geleceğin Avrupası'nda sosyopolitik olarak Türkiye'yi tepeye oturtması demektir. Kendimizi Avrupa'nın yerine koyduğumuz zaman, bunun uzun vadede de bir nesnel mantığının olmadığını görüyoruz. Bu, "Seviyor-sevmiyor"dan daha çok, hesap-kitap meselesidir. Sevip-sevmediği, altında dipnot olarak, ikinci faktör olarak ilave edilir. Ama, biraz daha nesnel bakarsak ve Sayın Elekdağ çok haklı olarak konuşmasında söyledi, Cardiff toplantısından acaba bir şey çıkar mı?.. Yani, çıksa ne olacak?.. Yani, çıksa da bir anlamı yoktur bunun; uzun vadede Türkiye'nin, Avrupa Devleti içinde yer alacağı yahut tam üyeliği konusunda hiçbir güvencesi yoktur. Bu, sadece bir oyalama meselesidir; Kıbrıs ve Ege'de bazı ödünleri almak için bir parmak bal çalmadır.

Lüksemburg Toplantısı'nda Avrupa çok dürüst davranmıştır. Haksızlık etmiştir bize göre ama, dürüst davranmıştır. Eğer Lüksemburg Toplantısında, geçen Aralıkta, "12'nci ülke olarak Türkiye'yi alacağım" deseydi inanmaya inanmaya; en büyük kötülüğü bize yapmış olurdu. Biz buna inanırdık; alacakmış gibi, dedikleri her şeyi, "nasıl olsa içine gireceğiz" diye yapardık ve en sonunda, 5-6-10 yıl sonra birtakım pürüzler çıkarılır, Türkiye'nin alınmayacağı sonucuna varılırdı. Çok dürüst davranılmıştır Lüksemburg Toplantısı'nda; ben Avrupa'yı takdir ediyorum, hiç kızımı-

yorum; Almanya'yı takdir ediyorum, gerçekleri söylemiştir Almanlar kendilerine göre. Bugün yalan söyleyip, bu gerçekleri 10 yıl sonra söyleselerdi, Türkiye daha büyük, geri dönemeyeceği büyük maliyetlerin altına girerdi siyasî olarak, ekonomik olarak.

Olaylara biraz, Türkiye-Avrupa ilişkilerini de sağlam zeminde, duygusal olmadan, ölçülebilir unsurları masanın üzerine yatırarak bizim bakmamız gerekiyor. Duygusal bakıyoruz; üyeliği Atatürkçülükle karıştırıyoruz, üyeliği Batılılaşmayla, çağdaşlıkla karıştırıyoruz. Yani her şeyi; elmalarla armutları birbirinin içine soktuğumuz zaman da, oturup Avrupa ilişkilerini konuşurken bilimsel, nesnel bir tartışma ortamı hiçbir zaman yaratamıyoruz. Ben bu işi, birinci elden Hocam Besim Bey'le birlikte uzun yıllar yaşadığım için -o benden tabii daha eski-biraz heyecanlı tepki veriyorum o yüzden; gayri bilimsel tepki vermemi mazur görün.

Besim Üstünel - Sayın Başkan, ben, Sayın Elekdağ'ı çok eski yıllardan beri tanırım, Planlamada, İktisadî Planlama Dairesi Başkanı olurken, Sayın Elekdağ NATO'dan sorumlu bir görevliydi Dışişleri Bakanlığında ve ilk yaptığımız ortak toplantıda, onun, ekonomik konudaki bilgisi beni çok etkilemişti ve o yıllarda, ben, Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde Dünya Ekonomisi, Dış ticaret ve Türkiye'yle ilgili dersler verirken, geleceğin diplomatlarına iyi iktisat öğrenemezseniz, dünyanın nereye gittiğini ekonomik verileriyle bilemezseniz, iyi bir diplomat olup, Türkiye'nin çıkarlarını gereği gibi savunamazsınız diye söyledim ve Sayın Elekdağ'ı örnek gösterirdim.

Buna bir şey daha ilave edeyim; Sayın Elekdağ, daha sonraki yıllarda, bugün için çok önemli olan ve önemi daha yeni anlaşılan iki merkezde uzun yıllar görev yaptı. Bir tanesi, Tokyo'da, Japonya'nın bir ekonomik süper güç olduğu yıllarda Türkiye'yi temsilen bu ekonomik backgrounduyla orayı gözlemledi ve sanıyorum bir hayli bilgi ve deneyim edindi. Daha sonra Washington'a tayin edildi, yine, uzun yıllar, Amerika'nın iki superpowerdan biri olduğu yıllardan başlayıp, tek başına superpowerdan olduğu yıllarda da oradaki Washington Büyükelçiliği hizmetini yürüttü.

Ankara Antlaşmasını yaptıktan sonra Türkiye, planlı dönemin de başı, 1963'ten 1998'e tam 35 yıl, bu 35 yıl içerisinde, o Ankara Antlaşmasının gereğini gereği gibi yapseydi, ekonomik konulardaki başarısını ilk on yılda olduğu gibi, daha sonraki yıllarda da sürdürseydi, toplumsal yapısını ekonomik yapıdaki değişmeye göre, kültürel değerlerini bir sanayi toplumunun gerektirdiği şekilde, bir demokratik toplum olarak

yenileyebilseydi, özellikle, 1970'li yılların başında, dünya para sisteminin değişmesi karşısında, onu izlemeyen bir ülke olma hatasını yapmasaydı. Petrol şokları karşısında birbirini izleyen hatalı politikalar izlemeseydi. Yani, gereken şartlardaki değişmeye uyum sağlayan bir esneklik ve başarı gösterebilseydi, Türkiye, Ortadoğu'nun en azından bir Güney Kore'si veya ondan ileri, belki de, Japonya'sı durumuna gelebilirdi gibi geliyor bana. Böyle bir durum olsaydı, acaba, Avrupa, yine, bize karşı bugün gösterdiği tutumu mu gösterirdi, yoksa, yalvar yakar, alelacele alır mıydı?

Teşekkür ederim.

Dr. Şükrü Elekdağ - Bu konu üzerinde çok uzun konuşulabilir.

Sizin, zaten, sorunuzun içinde cevabı var; yani, böyle bir Türkiye, muhakkak ki, Avrupa Birliği'ne girerdi, Avrupa Birliği'nin kapıları açılırdı.

Netice itibariyle, bir de dünya kamuoyu vicdanı var, Türkiye'yi destekleyen ülkeler var Amerika gibi. Netice itibariyle Avrupa Birliği içerisinde de Fransa var. Bütün bunlar, Türkiye lehindeki argümanlarını çok daha kuvvetli kullanırlardı böyle bir durumda.

Esas itibariyle, sizin bahsetmiş olduğunuz Türkiye, sorunlarını çözmüş bir Türkiye olurdu. Bugünkü derdimiz nedir; Türkiye, sorun çözen değil, sorun üreten bir ülkedir; derdimiz budur. Bütün dünyadaki varlıklar, bütün yaratıklar, devletler de dahil, hepsi, sorun üretirler, büyümek için, gelişmek için bu bir zarurettir; fakat, sorunları aynı zamanda çözerler. Türkiye'nin içinde bulunduğu dönemde, özellikle, son yedi sekiz sene içerisinde, Türkiye, devamlı sorun üretiyor ve sorunları çözemiyor ve ürettiği sorunlar, sosyopolitik sorunlar, Türkiye'nin önünde bir mayın tarlası gibi büyüyor, bunlar, patlamaya hazır. Onun için, hiçbir hükümet, sorunlara el atmaya cesaret edemiyor; hele, bunlar, koalisyon hükümeti olursa, bir konuya el attıktan sonra, kısa bir süre sonra seçim olacağını düşünürler.

Fransızların bizim Nasrettin Hoca'ya benzer bir mizahi karakteri vardır; Bridan'ın eşiği. Bridan, eşiğini alır bir gün götürür bir ahıra bağlar; fakat, bir taraf-

Türkiye, devamlı sorun üretiyor ve sorunları çözemiyor ve ürettiği sorunlar, sosyopolitik sorunlar, Türkiye'nin önünde bir mayın tarlası gibi büyüyor, bunlar, patlamaya hazır.

ta yeni yaş kesilmiş samanlar, öbür tarafta da biraz daha kuru samanlar var. Eşek, acaba bu taraftan mı yesem, bu taraftan mı yesem diye aklıktan ölür en sonunda. Yani, mizahi, karikatürel bir şey; ama, bakınız, hiçbir karar alamıyoruz, son yıllarda, belki, yirmi, otuz, kırk yılda, bu kadar kuvvetli kamuoyu desteğine sahip bir hükümet gelmedi; ama, on aydan beri bir istikrar programı çıkaramadılar ortaya. Bunun nedeni nedir, ortada, biliyoruz. Bunun nedenini, Sayın Liderlerimizden bir tanesi ortaya koydu, gerçekçi konuşuyordu, aynı zamanda, bu, Türkiye'deki politikacının da egoizmini de ortaya koyuyor. Dedi ki: "Bizde o göz var mı; çünkü, biz başlıyoruz böyle bir istikrar programını uygulamaya, kemer sıkmayı isteriz, ondan sonra, diğeri gelir, seçimlere gider, biz de zokayı yeriz." O anlama getirdi, çok daha kibar konuştu tabiatıyla. Eğer, sorunlara bu şekilde yaklaşırsanız sorunları halledemezsiniz. Yani, insan insanın kurdudur; bunu, Hobbes söylemiş böyle; Türkiye'de insan insanın kurdu. Türkiye'de politikacı insanın kurdu oluyor bu dönemde, bu durumda. Onun için, böyle konulara işaret etmemek elde değil ve bunları hiç olmazsa böyle toplantılarda dile getirmemek mümkün değil.

Ben, sizin sorunuza bir yanıt vereyim; yani, muhakkak ki, böyle bir durumda, Türkiye'ye kapıları açılırdı Avrupa Birliği'nin. Çünkü, böyle bir Türkiye, Avrupa Birliği'ne sorun götürecek bir Türkiye değil, birtakım katkılarda bulunacak bir Türkiye olurdu. Bugün, Avrupa Birliği Türkiye'ye bakınca, sadece sorun getirecek bir Türkiye olarak görüyor. Kendisine çözüm getirecek bir Türkiye değil. Sayın Manisalı'nın söylediği gibi de fena yakalanmışız; çünkü, NATO içinden nasıl olsa o ülkelere biz stratejik bakımdan, askerî bakımdan gerekli olan güvenliği veriyoruz; yani, esasında, Türkiye, çok ilginç, bütün diğer alanlarda sorun üretirken veya Avrupa Birliği'ne girdiği takdirde sorun taşıyacak bir ülke, güvenlik alanında Türkiye sorun tüketici değil, sorun üretici bir ülke; ama, biz, bunu, maalesef, diğer konularda zayıf olduğumuz için tam anlamıyla değerlendiremiyoruz.

Bu, daha önce de konuşuldu, Sayın Besim Üstünel'i de, Sayın Manisalı'yı da ben gördüm bu Harp

Akademilerinde yapılan konferansta, orada da, bir değerli profesör bunu dile getirdi, çok yerinde bir tespiti. Dedi ki: "Eğer, Türkiye, Orta Asya Türk Cumhuriyetleriyle ilişkisini, daha aktif -bugün, oldukça iyi, tam belki tatminkâr değil; ama, özel kesimin de yaptıklarıyla bir ilerleme var- bir hale getirseydi ve Türkiye, oradaki kazanımlarını dağarcığına koysaydı, Avrupa Birliği Türkiye'ye biraz daha başka türlü bakabilirdi" Yani, bence, dikkate alınacak, altı çizilecek bir husus.

Sizin, Sayın Ecevit üzerindeki etkinizi çok iyi biliyoruz, kendisine lütfen söyleyin, derhal, tam üyelik için müracaat etsin." Niye dedim, alacak mısınız? "Hayır, almak için değil, fakat, Yunanistan yapacak, hazırlığı var, ikinizi birden reddedebilmek için" dedi.

Zannediyorum, sizin sorunuza bir ölçüde cevap verdim.

Bana bir gün sordular, Bilkent Üniversitesinde bir konuşma yaparken, bir İngiliz sordu. Dedi ki: "Türkiye'nin cumhuriyet tarihinde yaptığı en büyük yanlış nedir?" Ben bazı şeyler söyledim "yok, benim kanaatimce cumhuriyet tarihinde Türkiye'nin

yaptığı en büyük yanlış, Yunanistan girdiği zaman, Türkiye'nin de Avrupa Birliği'ne tam üyelik için müracaat etmesidir" dedi. Ben, buna tam katılamıyorum; çünkü, Türkiye'nin o sırada koşulları o kadar zordu ki, düşünün yani, 12 Eylül'den sonraya gelen tarih, bu tarih, Türkiye biraz müşkil bir durumda, Kıbrıs hadisesi çıkması, biraz daha tartışmalı durumda, silinmemiş hafızalarda, o bakımdan, ben, tam olarak kabul edemedim; ama, yabancıların zihninde bu var, onu söyledim.

Besim Üstünel - Ben bu konuda bazı şeyler eklemek istiyorum; sorumu ilk sorduğum zaman Sayın Büyükelçiye, arada iki örnek vermiştim, dünya para sistemindeki değişmeye ayak uyduramaması, petrol şokları karşısında hatalı bir yol izlemesi.

1970'li yıllar, 1980'e bizi götüren; yani, sadece ekonomik bakımdan değil, siyasal bakımdan da, demokrasiye mal olan birtakım hatalar zinciri. O dönemde, o hatalar yapılmasaydı, Türkiye, Yunanistan'la birlikte ve göğsünü gere gere, alını dik olarak gayet iyi koşullarla, o zamanki adıyla Ortak Pazara veya Avrupa Topluluğu'na üye olabilirdi. O dönemde, Türkiye, dövize o kadar muhtaç bir durumdaydı ki, kendi dövizini kendin bul diyerek, sanayicileri böyle ortada bırakmışlardı. Adam fabrikayı kurmuş, fabrikayı kurmak için döviz tahsis edilmiş, teşvik belgesi verilmiş, fabrikayı çalıştırabilmesi için günlük ihtiyacı olan

enerjiyi günde iki saat, üç saat kesiyorsunuz; buna rağmen, kullandığı birtakım girdileri ithal için döviz veremiyorsunuz; böyle birtakım karanlık günler yaşanırken, bana, Emin Noyel, Avrupa Birliği'nin Brüksel'deki genel sekreteri o zaman, bir Ankara ziyaretinde geldi, dedi ki: "Sizin, Sayın Ecevit üzerindeki etkinizi çok iyi biliyoruz, kendisine lütfen söyleyin, derhal, tam üyelik için müracaat etsin." Niye dedim, alacak mısınız? "Hayır, almak için değil, fakat, Yunanistan yapacak, hazırlığı var, ikinizi birden reddedebilmek için" dedi. Gerçekten de, 1970'li yıllar veya 80'lerin başı. Zaten, 12 Eylül olduktan sonra mümkün değil. 12 Eylül'ü yapanlar, çok yakından bildiğim bir olay çünkü, Avrupa Birliği üyelerinin büyükelçilerini toplayıp, generaller "hemen Avrupa Birliği'ne başvuralım" diyecek kadar bu işin, bu konunun acemisi; çünkü, demokrasiyi kestiğiniz an, adamlar, bütün ilişkilerini kesiyorlar. Yani, taraftarlar adamlar, Avrupalı olmak istiyorlar, demokrasiye de taraftarlar; ama, bir türlü, o sistemi yaşatacak ekonomik konularda, sosyal konularda sorun çözen bir sistem yaratamamışız.

O bakımdan, sanıyorum, Sayın Büyükelçinin söylediklerine ilave olarak, şöyle bir sonuca varmamız gerekir: Türkiye, coğrafyasından doğan jeopolitik önemini kullanarak elde ettiği ekonomik çıkarları, ekonomisini daha da güçlendirecek şekilde, hata yapmadan kullanabilseydi, yani, ekonomik güçlülükten doğan jeopolitik, jeostratejik önemini, coğrafyasından doğan önemini ekleyebilseydi, bugün, Ortadoğu'da büyük bir denge unsuru ve aynı zamanda, Orta Asya'daki Türk Cumhuriyetleriyle ilişkileri çok daha güçlü, dolayısıyla, herkesin, oraya beraber gitmekte can atacağı bir ülke olurdu ve dolayısıyla da, hem Orta Asya'da onlara faydamız daha çok olurdu hem de Avrupa'yla ilişkilerimiz çok daha düzenli olabilirdi.

Teşekkür ederim.

Başkan – Teşekkür ederiz Sayın Üstünel.

Efendim, bir soru açıkta kaldı, demin, arkadaşımızın sorduğu soru, Yunanistan'la ilgili. Şöyle bir durum var; Yunanistan'ın 1981'deki durumuyla, bugünkü durumunu karşılaştırdığımız zaman göreceli olarak, Yunanistan'la diğer AB üyeleri, o zamanki dokuzlar, Yunanistan onuncu üye olmuştu biliyorsunuz, arasındaki fark artmamıştır, azalmıştır sayısal olarak incelediğiniz zaman. Dolayısıyla, Yunanistan'ın 1981 sonrasındaki performans trendi, daha önceki trendine göre daha olumludur. Karşılıksız, tek yanlı yardım almaktadır; yani, yılda 5 milyar dolar ci-

varında, bu, direkt yardımdır; bir 5'e, 10'a çıkabilecek yıllık rakamlar koyun, endirekt dolaylı unsurları da koyduğunuz zaman, Avrupa Birliği'nin Yunanistan'a yaptığı bu yıllık katkının çok büyük olduğunu görüyoruz.

İkinci konu, Sayın Üstünel ve Sayın Elekdağ'ın ortaya attığı konuyla ilgili olarak... Efendim, benim bazı gördüğüm raporlar Almanya'da hizmete özel hazırlanmış, hepsi, 1977-78 senesinde, 20 yıl önce, Türk işgücü Almanya'da yoğunlaştıktan sonra, Almanya, Türkiye'nin, o zamanki AET'ye alınmaması konusunda Bonn, kararını çoktan vermişti, ben, raporlarda bunu birinci elden gördüm; Almanya'nın iç raporları. Almanya, o zaman, yirmi yıl önce karar vermişti, kendine özgü, kendi millî çıkarları doğrultusunda bir karardı bu; Avrupa'yla paylaşmadığı, diğerlerinin, belki, hiçbir zaman paylaşmadığı.

Yunanistan başvurduğu zaman biz de başvurmuş olsak, Yunanistan'ın girmesini birkaç sene ertelerdik; Yunanistan 1981'de giremezdi, 1985'te, girerdi. Ben, Yunanistan, 1981'de girerken, 1980 yılında ve 1979 yılında Avrupa Birliği Parlamentolarında, tam üyelerin parlamentolarında, dokuz üyenin parlamentosunda Yunanistan'la ilgili konuşmaları okudum; milletvekilleri, bakanlar ne konuşuyorlar; çok ilginçtir. Yani, öyle güzel mazeretler öne sürülüyor ki. Beş yıldızlı alkışlarla alınmış, dokuz parlamentodaki konuşmaya baktığınız zaman, İngiltere parlamentosu, Fransa parlamentosu, hatta hatta Almanya parlamentosu.

Besim Hoca bahsetti, Yunanistan'ın Almanya'yla Türkiye karşıtı politikası. Daha uzun perspektiften baktığımız zaman, esas İngiltere. Ege politikasında İngiltere'nin yaklaşımlarıyla, NATO içerisinde de görüyoruz, Kıbrıs konusunda da görüyoruz, orada, tam bir bütünlük söz konusudur; tabii, İngilizler, bu konuda daha rafine işledikleri ve son İşçi Partisi Hükümetinin bakanları gibi, diğer bakanlar konuşmadan işlerini yürüttükleri için kamuoyuna yansımazdı bunlar, son yeni gelen hükümetin bakanları biraz hevesli konuştukları için hata yapıyorlar, ama, diğerlerinin de yansması bunlar. Tabii, Almanlar falan biraz daha düz ve kaba baktıkları için kamuoyuna yansımakta ve kamuoyunda büyük gürültü çıkarmaktadır; İngilizler, bunu, çok güzel, tereyağdan kıl çeker gibi yapıyorlardı.

Aslında, Türkiye'nin önünde biraz da siyah ve beyaz gibi bir pozisyon var seçeneklerimiz açısından. Türkiye, kabuğunu kırmak zorunda. İç dinamiklerden kabuğunu kıramıyor. Öte yandan baktığımız zaman,

özellikle, sivil kesim ve iş hayatı, aşağıdan yukarı dinamiklerde oldukça iyi gidiyor; Balkanlarda olan faaliyetlerine bakıyorsanız, Bulgaristan'da Romanya'da, bilmem, üç bin firma, beş bin firma, şöyle veya böyle faaliyet gösteriyorlar. Türk Cumhuriyetlerinde bakıyorsunuz, 7 milyar doları aşmış bugün, Türk firmalarının buralarda yaptıkları yatırımlar. Çoğunluğu da orta ve küçük ölçekli yatırımlar, büyüklerin oranı daha da az, yeni yeni giriyor büyükler; Aşağı yukarı çok büyük bir dinamik var; fakat, bunları konsolide edecek yukarıdan aşağıya hükümet politikaları yok. Bilgi alıyorum "biz, hükümete rağmen bu işi başardık" diyorlar. Yani, bunu, siz, bir Fransa'da, bir İngiltere'de bir Almanya'da bir Japonya'da, o ülkenin iş çevrelerinin üçüncü ülkelerdeki faaliyetleriyle ilgili olarak böyle bir ifadeyi duyamazsınız, bu, ters bir ifadedir, hükümete rağmen diye bir şey olmaz. Hükümetle veya daha geniş kapsamda devletle birlikte bu yürütülür. Niye; ulusal çıkarın gereğidir, ondan dolayı. Demek ki, orada, ulusal çıkarlar konusunda, dış ilişkiler veya bölgesel ilişkiler bakımından tutarsızlıklar var, uyumsuzluklar var. Ya Sayın Elekdağ'ın konuşmasında bahsettiği gibi, bazı siyasîlerin bu konuda kafaları henüz bulanık, aydınlık değil, yetersizlikler var bu konuda, kendi konuşmasında belirttiği gibi. Yahut, aşağıdaki bürokrasiye hakim değiller; size, somut bir örnek vereyim, bürokrasiye hakimiyet bakımından: Şimdi, su taşınacak Güney'den Kıbrıs'a, KKTC'ye. Bu su geçen sonbaharda taşınacaktı, olmadı. Geçen yıl sonunda taşınacaktı, olmadı. Bu 19 Mayıs'ta Demirel gidip başlatacaktı, olmadı, haziranın başına kaldı. Niye bilir misiniz; Devlet Su İşleri Genel Müdürünün kendi üstüne düşen görevi bizim tarafta ihmal etmesinden kaynaklanıyor. Bakan şikâyet ediyor, diğer üst yönetim şikâyet ediyor; yani, hükümet bir öncelik koyuyor, kendi bürokratına bunu yaptıramıyor. Kulağından tutar, atarsınız; bu kadar basittir. Niye, ulusal çıkara ters düşen bir davranış vardır. Demek ki, bunu genelleştirdiğiniz zaman dış ekonomik ilişkilere, iktisattaki diseconomis dediğimiz şey buradan kaynaklanıyor.

Kendi dinamiklerimizi konsolide edemiyoruz. Öbür taraftan, büyük sermayenin bir kısmı, Ankara'daki bu boşlukları görünce, kendine göre ulusal hesaplar yapmaya başlıyor; yani, dış politikayı kendine göre yönlendirmeye çalışıyor, dünya sistemiyle kendi ayrı entegre oluyor; yani, Türkiye'den bağımsız, Türk ekonomisinden bağımsız, Ankara'daki ulusal politika-dan bağımsız bir sisteme entegrasyon var; bunun zararlarını da çekiyoruz, daha da göreceğiz, çok çok zararlı şeyler oluyor. Bazı konularda açık konuşmak ge-

rekirse, Türkiye'nin bilinçli bir şekilde vesayet altına alınmasına olanak sağlayacak ilişkiler kuruluyor. Bunların önümüzdeki yıllarda daha somut kitapları çıkacaktır, raporları çıkacak dönüp bakacağız, 60 milyonun hiç mi haberi olmamış, altımızdan iskemleyi götürmüşler de niye fark etmemişiz diye oturup ağlayacağız; bunlara. Her şeyi de açık açık söyleyemiyorsunuz, bir kısmı, dava konusu bile olabilir. Cumhuriyet'te yazdığım Holbrook'la ilgili bir yazı için Amerikan Büyükelçiliği galiba bana dava açıyor.

Dolayısıyla, bu konularda, en azından, gözükmeyen şeyleri su yüzüne çıkarmamız gerekiyor. Bazen; konuştuğumuz şeylerin yüzde 90'ını konuşmasak bile bir şey kaybetmeyiz; ama, konuşulacak şeyleri konuşmuyoruz eksik kalıyor, ondan sonra, bunun maliyetini 60 milyon ödüyor.

Hepinize katıldığınız için teşekkür ederim; sayın konuklarımıza da çok teşekkür ederim.

İKİNCİ OTURUM

3. Gün

15 Mayıs 1998 Öğleden Sonra

Saat: 14.00

Oturum Başkanı : Osman BİRSEN

Sunuş : Prof. Dr. Feridun ERGİN

Panelistler : Doç. Dr. Hayri KOZANOĞLU
Prof. Dr. Merih PAYA
Osman ULAGAY

Başkan - Değerli konuklar, bugünün oturumu olarak "Sermayenin Serbest Dolaşımı ve Sonuçları" başlığı altındaki oturumu açıyorum.

Açış konuşmasını yapmak üzere, Sayın Prof. Dr. Feridun Ergin'i kürsüye davet ediyorum.

Buyurun Hocam.

Prof. Dr. Feridun Ergin - Sayın Başkan, değerli dinleyenlerim; sizlerle, çok nadir olsa da, buluşmak, beraber bir iki saat geçirmek, daima, bütün bir sene boyunca, unutamayacağım bir zevk teşkil etmiştir.

Sayın dinleyenlerim,

Dünya ekonomisi Yirminci Yüzyılda ikinci defa teknolojik devrimlerin dinamizm ortamında hareketli bir konjonktür yörüngesine girmiş bulunuyor. Günümüz koşullarını 1920'li yıllarla karşılaştırdığımızda, devletleri ayıran sınırların her iki dönemde de serbest sermaye dolaşımını engellemediğini görüyoruz. Ancak sermaye hareketlerinin boyutları ve temposu, birbiriyle kıyaslanamayacak derecede farklı. 1920'lerin dengeleri zorlayıcı birkaç yüz milyonluk veya milyarlık sermaye işlemleri, şimdi yerini Gulliver'in devler ülkesine yakışacak rakamlara bırakmış. Toplam borsa işlemlerinin 15 trilyon dolara yaklaştığı ve uluslararası transferlerin 1.5 trilyon dolara dayandığı gün oluyor. Stratejik inflection noktalarını kollayan spekülâtörler, makro dengeleri sarsabiliyorlar. Baht'ını kurtarmak için açık piyasa işlemlerine 25 milyar dolar döken Tayland başarısız oluyor. Hong Kong para otoritesi, krizi önlemek için bir gecede faiz oranlarını %10'dan %300'e çıkartıyor.

Her iki dönemin sermaye hareketlerinin yönlendirici koşullarında, ilginç benzerliklere de rastlanıyor.

Talep potansiyeli ile üretim kapasiteleri arasında farkın yıllar ilerledikçe giderek büyümesi, ipoteksiz tüketim kredilerinde aşınıklara kaçılması, spekülasyon hummasının borsa kurlarını tırmandırması, para sistemi reformları 70 yıl arayla aynı konularda ve farklı dekorlarla sahneye konulmuş senaryoları andırıyor. Bölgesel krizler birinci senaryoya göre Lâtin Amerika'da, diğerinde ise Uzak Doğu'da başlıyor.

Sermaye hareketlerinden Türkiye de 1920'lerde pay alıyor. Çok sayıda yabancı şirket ve kişisel firmaların getirdiği döviz ile borsa işlemleri dış ticaret açığını kapatıyor. Ancak Avrupa paralarının altın standardına geçişlerinden sonra sermaye piyasalarında ve dış ticarete beliren deflasyonist eğilimler memleketimizde hissediliyor. Tescil edilen yabancı şirket sayısında azalma görülüyor. Döviz kurları yükseliyor. İthalat geriliyor. Yıllar ilerledikçe ağırlık kazanan diğer denge-sizlikler deflasyonist eğilimlere ekleniyor. 24 Ekim 1929 kara perşembe New York borsa paniğinde haraç mezar 13 milyon senet elden çıkarılıyor.

1 Ocak 1999'da hayata geçirilecek euro sistemi, altın standardından çok daha karmaşık. Dengeleri zorlayıcı faktörlerin çapı ve belirsizlikler, Avrupa'da ve diğer kıtalarda durumları

değerlendirmeyi kolaylaştırmıyor. Politik, sosyal, ekonomik yapıları homojen olmayan memleketlerin hızlı yapısal değişimler çağında tek merkezden yönetilecek para otoritesine bağlanmaları denenmemiş bir model. Demokrasilerin ekonomik politikaları, az/çok oy aritmetiğine ayarlıdır. Kabul edilmiş prensipler ne olursa olsun, işsizlik ve kitlelerin önem verdikleri diğer sosyal sorunlar ergeç seçim platformlarına getirilebilir. Frankfurt'da bir ülkeyi gözeterek alınacak karar, bir diğerinin zararına olabilir. İşsizlik korkusu ve geleceğe güvensizlik daha şimdiden çalışanlar arasında yaygın. Frankfurt'daki blok içindeki zorunluklar dolayısıyla benimsenecek stratejilerin dünya ekonomisini nasıl etkileyeceği belirsiz. Euro'ya "Avrupa kalesinin Truva atı" diyen kişi, derinlik içerikli bir metophore ile önemli bir noktayı işaretlemiş olabilir.

Yapısal değişim ve yeniden yapılanma dönemlerinde prognosttic kolay olmuyor. Örneğin Harvard barometresi ve diğer konjonktür meteorologları iyimser

***Dünya ekonomisi Yirminci Yüzyılda
ikinci defa teknolojik devrimlerin
dinamizm ortamında hareketli bir
konjonktür yörüngesine girmiş
bulunuyor.***

görünürlerken 1929 kriziyle karşılaşılabilir. İnternet aracılığıyla enformasyon ve işlem akımlarının aşırı yoğunluğu ve karışıklığı, finans sektörünün daha önce görülmemiş hipertrofik boyutları, denenmemiş bir supranasyonal para sisteminin depolotize edilmesini engeller, şu anda bazılarına göre dünya ekonomisi ufuklarını bir sis perdesiyle örtüyor.

Memleketimize gelince... Bütçelerin denk, emisyonun sabit ve dış ticaret açığının küçük rakam olduğu yıllarda Avrupa para reformlarından etkilenmiştik. Son zamanların enflasyon, hızla kabaran dış borç ve kambiyo kurları istikrarsızlığı koşullarında yapısal değişimler ve sermaye hareketleri açısından beklentileri az sonra değerli panelistlerimizden dinlemek fırsatını bulacağımızı tahmin ediyorum.

Hepinize saygılar ve öğrencilerime de sevgiler.

Başkan - Teşekkür ediyorum Sayın Hocam.

Müsaade ederseniz, oturumumuzun panel kısmına geçiyorum.

Sağ tarafımdan başlamak üzere sayın panelistleri tanıtayım: Doç. Dr. Hayri Kozanoğlu. Sayın Kozanoğlu, Türk Exzim Bank'ta araştırma koordinatörü olarak çalıştı. Halen, Marmara Üniversitesi'nde doçent olarak öğretim üyeliğine devam ediyor.

Hemen ilk solumda oturan panelistimiz, Sayın Zekeriya Yıldırım. Sayın Yıldırım İktisat Fakültesi mezunu. Daha sonra, kariyerlerimiz birlikte başladı Maliye Bakanlığı'nda aynı promosyon üyesi olarak maliye müfettişi görevi aldıktan sonra, Merkez Bankası'nda Genel Müdür Yardımcılığı, Genel Müdürlük, Başkan Yardımcılığı, Başkanvekilliği ve daha sonra da, özel teşebbüste Türkiye'nin en büyük gruplarından birinin genel koordinatörlüğü ve finans koordinatörlüğü görevini gördükten sonra, şu anda, kendisi, danışmanlık firması sahibi olarak görev hayatına devam ediyor.

En solumdaki panelistimiz Prof. Dr. Sayın Merih Paya. O da, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Öğretim Üyelerinden. Uluslararası Finans Piyasaları ve Makro Ekonomik konularında ders vermektedir.

Bir diğer panelistimiz Sayın Osman Ulagay. Onu, zaten, hergün izlemek suretiyle tanıyoruz. Kendisi, İstanbul doğumlu, Robert Kolej Lisesinden sonra Boğa-

ziçi Üniversitesi'nde tahsilini tamamladı, ekonomi bölümünden mezun oldu. Daha sonra, özel teşebbüste bir müddet çalıştıktan sonra gazeteciliğe başladı, gazetecilikte de, daha çok, ekonomi alanında ihtisas kazandı ve ekonomiyle ilgili basın hayatımızın ilk mimarlarından olma özelliğini kazandı. Şu anda da, muhtelif gazetelerden sonra, Milliyet Gazetesi'nin yazarı olarak, ekonomi ve bölüm şefi olarak görev yapıyor.

Birinci konuşmayı Doç. Dr. Sayın Merih Paya'ya veriyoruz. Genel bir yaklaşım, özellikle para sistemi açısından bir yaklaşımı bize belirtecek.

Daha sonra, ikinci konuşmacımız Zekeriya Yıldırım hem dünya gerçeklerine temas edip, onu, Türkiye

bazına doğru çeken bir konuşması olduğunu belirttiler; o şekilde ikinci konuşmayı kendilerine veriyoruz.

Sayın Hayri Kozanoğlu da, daha çok, yine, Türkiye bazında ve esas itibarıyla bu getirilen veyahut da dünyadaki liberal sermaye hareketlerinin sonu-

cunda ortaya çıkan sorunlar itibarıyla konuyu derinleştirme özelliği var konuşmasının. Böylece, sorunlara değinmiş oluyor ki, bu alan, Sayın Ulagay için kaçınılmaz bir fırsatı yaratacaktır zannediyorum.

Son konuşmacımız da, ifade ettiğimiz gibi Sayın Ulagay. Hem dünya gelişmeleri itibarıyla hem de Türkiye yapısı ve bunun getirdiği sorunların, hem Türkiye'de hem dünyadaki etkileri itibarıyla bize görüşlerini sunacak.

Yine, müsaade ederseniz, Başkanlığın verdiği avantajı kullanarak ben de birkaç söz söylemek istiyorum. Her ne kadar, çok sevdiğim, saydığım Hocam da burada, beni affetsin. Onun derslerinden hatırladığım kadarıyla tabii bazı şeyleri söyleyebileceğim; ama, ümit ederim ki, belki, sayın panelistlerimize, bu konuda derin bilgi sahibi olan panelistlerimize, en azından bir işaret gösterme fırsatı benim için doğmuş olur.

Sermaye hareketleri dediğimiz zaman, ta ilk derslerden itibaren düşündüğümüz bu üretim unsurları, hep soru olarak çıkar, üretim unsurlarının serbest rekabet sistemi içerisinde sınırsız hareket kabiliyetini bulması konusunu hatırlarım. Şimdi, tabii, bu olunca hemen ilk başta akla gelen de, mal hareketinin serbest bir şekilde dolaşımı konusu. Bu konu, zaten çok ince-

lendiği için ve bilindiği için bir tarafa bırakıyoruz, oradaki liberalleşme hareketi, çok öncelerden başladı. Netice itibarıyla de, şimdi, nihai sonuçlarına gelecek ölçüde gelişti.

Daha sonra gelen bir ikinci alan, tabii ki, sermaye hareketleri. İşgücünün hareketi, birçok sosyal ve başka sorunları yaratması dolayısıyla hep son plana bıraktı, nitekim, birçok entegrasyonda dahi en önemli problem olarak görüldü; bu, bizim başımıza gelen konulardan da biriydi.

Dünyanın, özellikle 1960'dan itibaren başlayan sermayenin daha liberal esaslar içerisinde dolaşımı konusu, bir noktada, dünya ekonomisinin gelişmesini ve yönünü tayin etti. Niye; çünkü, 1960'dan itibaren görüyoruz ki, bu sermaye hareketlerindeki hacim, fevkalade hızlı bir şekilde büyüdü. Tabii, bu yalnız büyümeye işaret etmek belli bir şekilde hadiselerin önemini göstermek açısından yetiştiriyor; yani, bu hareketin ne için olması gerektiğini de burada hatırlamakta yarar var.

Öyle olduğu takdirde, böyle bir yaklaşım yapılmaya kalkılırsa, tabii ki, sermayenin en yüksek verimi bulduğu yere doğru gitmesi konusunu hatırlamamız lazım; yani, bir maksimizasyonu sağlamak açısından. Böyle olduğu takdirde, bunun arkasında, bir ekonomik fizibilite var; yani, sermaye serbest dolaşıma girerse, en yüksek veriminin bulunduğu yere gitmek suretiyle, en yüksek üretim kapasitesini veya bu sermayenin verimin de bir şekilde kazanılması mümkün olacak; teorisi de bu. Bunun tabii sonucu olarak da ülkeler arasında veya da bölgeler arasındaki sermayenin maliyeti diyebileceğimiz faiz veya onun dışındaki getirilerin belli bir şekilde sermaye katlığında doğan yüksekliğinin belirli bir seviyeye doğru aşağıya inmesi veya ortalamalara doğru gitmesi şeklinde özetlenebilir.

Geçmiş tecrübeler, referans kitaplarının bize verdiği işaretlere göre bakarsak, gerçekten, özellikle son dönemlerde, 1980'den sonraki bu liberalleşmenin getirdiği faizlerdeki yumuşamaya işaret ediyor, özellikle, bu 1997, yani, 1990'lı yıllarda daha bariz olarak ortaya çıkıyor.

1997 yılının, eğer, çok kısa bir şekilde özetini vermek gerekirse, gerçekten, uzun zaman şikâyet edilen uzun vadeli reel faiz oranlarının daha düşük seviyelere doğru çekilebildiği bir dönemi ifade ediyor ki, bu da, gelişme açısından bir fırsat yarattığını, bu itibarla da, liberal olan sermaye hareketlerinin, liberalleşen sermaye hareketlerinin dünya ekonomik gelişme-

sine daha büyük katkı yapabilecek halde olabileceğine işaret ediliyor.

Tabii ki, bunun getirdiği sorunlar da var; zannediyorum, bütün panelistlerimiz bunlara da değinecek. Özellikle, 1997'nin sonuna doğru ortaya çıkan Güney Doğu Asya Krizi, bu sermaye hareketlerinin liberalleşmesinin getirdiği sorunlardan bir tanesine dikkati çekecek nitelikte; muhakkak ki, panelistlerimiz bu konuyu da ele alacaklar.

Ben, bunlara da dikkat çektikten sonra, tabii ki, Türkiye'nin durumu burada çok önemli. Panelistlerimiz, yine, 1989'dan itibaren özellikle Türkiye'de başlayan sermaye hareketlerinin ve döviz işlemlerinin daha liberal esaslarla yürütülmesi konusundaki tecrübelerine değinecekler.

Ben, yine, panelistlere işaret etmek üzere bir hususu daha hatırlatıyorum. Şimdi de, bütün dünyada, özellikle de Avrupa'da, EMU ve dünya para sisteminin geleceği konusu çok ciddi şekilde tartışılmakta. Acaba, EMU, gerçekten bir rezerv para olma özelliğini doların elinden alacak mı?

Ben, çok fazla ileri gitmeden, sayın panelistlerimize, değinmeye çalıştığım, genel gördüğüm veya da değinebildiğim hususlara işaret etmelerini rica ediyorum. Değinemediğim konularda da, tabii, verecekleri bilgiler için teşekkür ediyorum.

Müsaadelerinizle, ilk konuşmacıya ben sözü vermek istiyorum; buyurun.

Merih Paya - Konuşmamı iki bölümde ele almayı düşündüm. İlk önce, literatürde temel finansal konular nasıl değerlendiriliyor, buna temas edeceğim.

İkinci aşamada da sermaye hareketlerinin gerçekleştirildiği zeminleri, daha doğrusu rejimleri veya rejimsizlikleri kısaca ele almak istiyorum.

Finansal sistemin uzun bir tarihi var, dolayısıyla, tartışmaların da uzun bir tarihi var. Bu tartışmalara bir göz attığımızda ilk önce şunu görüyoruz: Finansal sistemin konumunda bir tartışma yok. Bu konuda bütün literatür, finansal sistemin son derece hayati öneme haiz olduğu noktasında hemfikir. Finansal sistem hayati bir öneme haiz, çünkü, reel sektörün gelişimine katkıda bulunuyor. Fakat, finansal sistemin önemi, reel kesimin gelişmesine sağladığı katkıyla ilişkili. Bunun dışında, finansal kesim, insanların refahını artırıcı doğrudan bir üretimde bulunmuyor, sadece, reel kesimin gelişmesine katkıda bulunduğu kadarıyla, insanların refahına dolaylı katkıda bulunuyor.

Bu önemli konumu nedeniyle, finansal kesim, altyapının altyapısı olarak tanımlanıyor ve reel kesimin hayatı veren, reel kesime can veren kan olarak görülüyor; fakat, finansal kesimin, bu işlevi, yani reel kesimin gelişmesine hangi rejimde katkı sağlayabileceği konusu, çok değişik tartışmalara yol açmış. Tartışmaların iki kutbu var; bazı iktisatçılar finansal liberalleşme halinde finansal kesimin katkısının, reel kesimin gelişmesine katkısının çok daha yüksek olacağını öne sürmüşler. Literatüre baktığımızda, bu görüşün teorik temelleri (aslında, uygulamada çok eski bir mazisi var) oldukça yeni.

Günümüzdeki finansal liberalleşmeyi amprik bulgularla test etmek çok güç, çünkü, her şeyden önce, finansal liberalleşme bugün öngörüldüğü siteril ortamda gerçekleşmiyor.

70'li yıllarda Edward Shaw ve Donald Mc Kinnon çalışmaları bu konudaki ilk teorik katkıları. Daha sonraları, bu çalışmalar hızlanmış, değişik iktisatçılar, finansal liberalleşmenin olumlu yönlerini vurgulayan çeşitli teorik çalışmalar yapmışlar. Bunların hepsini

burada saymak mümkün değil. Ben, kısaca, fikir vermek üzere, Robert Lucas'ın ve Bruce Shmit'in çalışmalarına işaret edeyim.

Tartışmanın diğer kutbunda müdahaleci, yani, finansal sistemin mutlaka denetim altında tutulmasını savunan yaklaşımlar var. Finansal serbesti halinde finansal sistemin reel kesimden kopuk bir gelişme sergileyeceğini, bu çerçevede reel kesime yönelebilecek kaynakları kendi içerisinde tutabileceğini ve böylece reel kesimin gelişmesini engelleyebileceğini söylüyorlar. Ayrıca, bunlar uluslararası düzeyde de sıcak para akımlarının oluşabileceğine işaret ediyorlar.

Bu kutupdaki görüşlerin oldukça eski bir mazisi var. Önce Karl Marks'ı belirtelim. Daha sonra Keynes finansal liberalleşmenin sakıncalarını gösteren çok sistematik çalışmalar yapmış. Bu gelenek, daha sonra Tobin'le devam etmiş. Günümüzde, yeni Keynes'cilerden Joseph Stiglitz Post Keynes'cilerden Philip Arestis ve nihayet Marksist iktisatçılardan Poul Burket, finansal liberalleşmeyi eleştiren, finansal liberalleşmenin ekonomik gelişmeyi engelleyici olacağını açıklamaya çalışan çeşitli yaklaşımlar üretmişler.

Literatüre bir göz attığımızda, bugün için finansal liberalleşmenin lehinde ve karşısındaki görüşlerin eşit

ağırlıkta temsil edildiğini görüyoruz ki, bu da, bugün yaşadığımız uygulamaya göre oldukça farklılık arz etmekte; çünkü, günümüzde uygulama, kesinlikle finansal liberalleşmenin lehinde.

Şimdi bilimsel yaklaşımların amprik bulgularına kısaca göz atalım. Amprik bulgular çok net sonuçlar vermemiş, çeşitli yönleriyle eleştiri konusu olmuştur. Ayrıca, bu amprik çalışmalar, 1997 krizini kavramadığı için zaten ayrıca bir tartışma konusu. Ayrıca, günümüzdeki finansal liberalleşmeyi amprik bulgularla test etmek çok güç, çünkü, her şeyden önce, finansal liberalleşme bugün öngörüldüğü siteril ortamda gerçekleşmiyor. Bugünkü, uygulamaları gerçek anlamda bir finansal liberalleşme olarak da tanımlamak mümkün değil.

Bu açıklamalardan sonra, kısaca uygulamaya göz atalım. 1944'lerde oluşan Bretton Woods finansal sistemin baskılanması gerektiğinden hareket etmiş, sermaye hareketlerinin iki uç noktada; yani, hem sermayenin çıktığı ülkede hem de sermayenin girdiği noktada kontrol edilmesi gerektiğini savunmuştur. Bu Bretton Woods Antlaşmasıyla ilgili her zaman söylenen bir husus vardır. Bretton Woods finansal sistem, reel kesimin patronu değil, hizmetkârı konumuna getirilmiştir. Ancak, Bretton Woods ömrü fazla uzun olmamıştır. 1971'lerde sistemin sorumluluğunu yüklenen, yani, çeşitli finansal maliyetlerini yüklenen Amerika Birleşik Devletleri bu sistemi artık sürdürmek konumunda olamayacağını beyan etmiş, 1971 yılında sistem çökmüştür. Esasen Bretton Woods katı bir finansal kontrole dayalı bir sistem olduğunu söyleyemeyiz; çünkü, hemen, daha başlarında, Bretton Woods'un hemen ilk dönemlerinde, EURA dolar piyasaları gelişmeye başlamıştır, ilginçtir EURA dolar piyasalarının oluşumunda, Sovyetler Birliğinin ihtiyaçları etken olmuştur. Şöyle ki, Sovyetler Birliği, o dönemde, bir taraftan uluslararası faaliyetlerini yürütmek için, sağlam döviz rezervlerine ihtiyaç duyuyordu diğer taraftan da, bu döviz rezervlerini o soğuk savaş ortamında Amerika Birleşik Devletlerinde tutmak istemiyordu. Sovyetler Birliğinin, dolar cinsinden döviz varlıklarının İngiltere'de tutulması şeklinde bir çözüm olunca, EURO dolar piyasaları ortaya çıkmıştır. EURO dolar piyasaları, aslında, imtiyazlı bir kıyı bankacılığıdır. Diğer bankaların tabi olduğu kısıtlamalar kıyı bankaları için geçerli olmadığı için büyük ilgi görmüş. Ülkeler, EURO dolar piyasalarının gelişmelerine şu veya bu şekilde göz yummuşlar; yani, bankacılık sisteminin bütünü içerisinde bir haksız rekabet oluşturmakla beraber bu sisteme göz yummuşlardır. Bretton Woods çöküşünden sonra da, kurların serbest

dalgalandığı bir ortamda, EURO dolar piyasaları finansal liberalleşmenin ileri boyutlara taşınmasından büyük rol oynamışlardır.

Şimdi finansal liberalleşmenin bazı özelliklerine kısaca temas etmek istiyorum.

Finansal serbesti bütün piyasalarda aynı hızda gelişmiyor. Finansal serbesti de ön planda olan sekürütizasyon yani, ikinci piyasalarda likitide kazandırılmış kağıtların emisyonu şeklindeki finansal hareketler, çok hızlı gelişme gösteriyor. Buna karşılık banka kredileri şeklindeki uluslararası finansal hareketler o kadar hızlı değil. Aynı şekilde parekende bankacılık gibi finansal faaliyetlerin uluslararasılaşması son derece sınırlı.

Finansal liberalleşmeyle birlikte ortaya çıkan bir diğer husus, finansal liberalleşmenin ajanları, yani, kurumlar, çok değişik faaliyetlere yöneliyorlar. Uluslararası faaliyet ortamında, artık, finansal kurumların çalışmalarını izlemek mümkün olamamakta, bu da, bir dizi sorunlar oluşturmaktadır. Bu sorunların, basında riskin artması geliyor. Yani, finansal kurumlar daha riskli kurumlar haline geliyor. Ayrıca, bu kurumların saydamlığı kaybolduğu için bunları denetlemek son derece güç. İlginçtir, 1992'de, Brüksel'deki bir banka, (Bank For Kredit And Commerce International), biliyorsunuz, birden bire batınca, inanılmaz sonuçlar ortaya çıkmış. Bu finansal kurumun, çeşitli terörist odakları desteklemek dahil, pek çok illegal faaliyetlerde bulunduğu görülmüş. Yani, bütün bunlar, uluslararasılaşmanın sonucu, Uluslararası kurumları izlemek, denetlemek mümkün olmuyor.

Bu sürecin, yani, finansal kurumların uluslararası düzeyde faaliyet göstermelerinin diğer bir sorunu insider trading dediğimiz dıştan bilgilendirme sorunudur. Aynı şekilde asimetrik enformasyon sorunu, uluslararası finansal piyasaların istikrarını azaltıcı bir diğer gelişme olarak karşımıza çıkıyor.

Finansal liberalleşmenin çok önemli bir unsuru, devlet: Devletler piyasaların en önemli müşterileri halinde karşımıza çıkıyorlar.

Kısaca finansal liberalleşme, Bretten Woods'tan sonra, belirli bir rejim çerçevesinde gerçekleşmiyor; bugün, finansal hareketleri denetleyecek kurumlar yok. Yani, burada, bazı kurumlar varsa da, mesela, Bank For International Sedlement gibi, bunların faaliyetleri, yetkileri son derece sınırlı, finansal hareketleri denetleyecek durumda değiller. Bugünkü finansal sistem veya sistemsizlik devletlerarası bir anarşik görünüm içerisinde sürmekte ve sık sık büyük dengesizlik-

lere büyük krizlere yol açmaktadır ki, işte, bu krizlerin bir tanesi de yaşamakta olduğumuz Uzak Doğu krizidir.

İlginç olan bir nokta, bu sorunlara rağmen, kapitalist internasyonalin şimdilik finansal piyasalara birdenbire getirmekte pek istekli olmamasıdır. Burası çok açık, şimdilik böyle bir istek gözüküyor, sadece, birtakım sorunlar ortaya çıktığı zaman, G5, G7 veya G8 forumlarında o sorunla ilişkili olarak bazı girişimler yapılıyor, mesela, 1985'te galiba Plaza Mutabakatı gibi. Ama, bunlar, finansal hareketleri belirli bir sisteme bağlayıcı girişimler değil, sadece, o anda sorunlara ilişkin bazı tedbirler içeriyorlar. Günümüzde finansal hareketlerin Frank Sinatra doktrini çerçevesinde geliştiği öne sürülüyor. (Sinatra'nın My Way şarkısına atfen) yani, bütün uluslar, kendi menfaatleri doğrultusunda finansal sistemi manipule etmeye çalışıyorlar.

Bilimsel literatürde bu noktada çok açık, net bir görüş birliği var, bu işin bu şekilde gitmesi mümkün değil. Finansal hareketlerin GATT'a benzer bir süreç çerçevesinde düzenlenmesi gerektiği noktasında bir görüş birliği var; ama, bu görüş birliğinin şu aşamada bir sonuç doğurmayacağı da çok açık.

Ben konuşmamı süremi aşmadan burada bitiriyorum.

Başkan - Ben özellikle teşekkür ediyorum Sayın Hocama; konuyu, Bretton Woods'a dayandırarak hem de teorik gelişmelerine de dikkat çekmek suretiyle, günümüzün sorunlarına kadar getirdi.

Yalnız, müsaade ederseniz, bir konuda kısa bilgi vereyim: Özellikle karapara konusunda bazı çalışmalar var; yani, 1989 başından itibaren başlayan bir elejment var. Hatta, özellikle tesadüf olarak söyleyeyim, onun Türkiye açısından temsiliyi yaptığım için Paris'te, böyle de bir özelliği olması açısından ben burada buna dikkat çekiyorum ve şimdi de, onun üyesi olarak, bu konuda mücadele veren ülkeler içerisinde bulunuyoruz.

Müsaade ederseniz, bu saptamadan sonra, bir hususa daha dikkat çekeceğim. Zannediyorum, parasal hareketler açısından bankacılık hacmi itibariyle, uluslararası bankacılık faaliyetlerinin büyümesi itibariyle daha zayıf kaldığına dikkati çekti Sayın Paya. Özellikle de, bunun dışındaki tahvil, bono tipi borçlanmaların ise çok hızlı bir şekilde büyüdüğünü biliyoruz. Özellikle bunu belirtmek istiyorum ve kendisine teşekkür ediyorum.

Şimdi, müsaade ederseniz, ikinci konuşmacı olarak Sayın Zekeriya Yıldırım'a söz bırakıyorum.

Zekeriya Yıldırım - Sayın Başkan, saygıdeğer hocalarım, değerli meslektaşlarım, basınımızın değerli mensupları; hoşgeldiniz.

Şu arada, yaşadığımız dünya, bilgi çağına ulaşmış vaziyette ve bilgi çağıyla beraber de küreselleşme denilen bir olgu, bütün dünyayı sarmış vaziyette. Bireyler, artık, huzuru, mutluluğu, kendi sınırları içerisinde değil; ama, kendi sınırları dışında cereyan eden değişik, sosyal, ekonomik ve politik olaylarda arıyorlar ve küreselleşme olgusu, ülke sınırlarını aşarak, önlenemez bir şekilde etrafımızı çevirmekte. Tabii, bunun gerisinde de, iletişim teknolojilerinde yaşanan ve duracağı da benzemeyen bir devrim var.

Şimdi, ekonomik hayatı nasıl etkiliyor küreselleşme diye bakalım... Mal ve hizmet hareketlerinde küreselleşmenin önce bir bloklaşma şeklinde ortaya çıktığını görüyoruz. Değişik coğrafi bölgelerde bulunan ülkeler, kendi aralarında mal ve hizmet ticaretinin serbest bir şekilde yapılması için değişik bloklar kuruyorlar. Bunu, Amerika Kıtası'nda da görebilirsiniz, Avrupa'da, zaten, yaşadığımız canlı bir olay var, Uzak Doğu'da görebilirsiniz. Ama, sermaye hareketleri, mal ve hizmet hareketlerinin önünde koşmakta ve küreselleşme olgusuna tanım olarak daha çok yaklaşmış vaziyette. Rakamlarla bunu görmek mümkün, Sayın Hocam açılıştaki bunu ifade etti; uluslararası sermaye piyasalarında bir günde el değıştiren döviz tutarı 1,5 trilyon dolardır. Bu, dünya mal ve hizmet ticaretiyle karşılaştığında, görüyoruz ki, ulaşılan hacimler mal ve hizmet ticaretinin kat kat üstüne, hatta, elli katına kadar ulaşmış durumda.

1996 yılı sonu itibariyle uluslararası sermaye piyasalarından sağlanan finansman 1,5 trilyon dolar civarında olmuş. Bu tutarın yüzde 90'ı OECD ülkelerinin kendi aralarında cereyan etmiş, ancak yüzde 10'luk bir bölüm gelişmekte olan ülkelere kalmış; ama, OECD ülkelerinin kapsamı da, son yıllarda genişletmekte olduğunu buradan hatırlatmak istiyorum.

Gelişmekte olan ülkelerin finansmanında kullanılan 285 milyar doların 110 milyar doları, doğrudan sermaye yatırımları olarak gerçekleştirilmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında da makro ekonomik istikrarı tesis eden ülkeler, sermaye hareketlerinden daha çok faydalanma imkânı bulmuşlardır. Biraz önce Sayın Paya değindiler; finansman hareketlerini sağlama-

da, sermaye piyasaları bankaların önüne geçmiş bulunmakta. Yine, finans sektörü, bankalar, tam hizmet verme anlayışı içerisinde değişik ihtisasa sahip olan kolların, bankaların bir araya gelerek bir konsolidasyon eğilimi içerisinde olduklarını görüyoruz, son aylarda, uluslararası piyasalarda faaliyet gösteren dünya devi bankaların birleştiklerini de bu espri içerisinde, bu anlayış içerisinde değerlendirebiliyoruz.

Yine, bir başka özelliği finans piyasalarının, artık, finans piyasalarında fertler kadar, tasarruf sahibi bireyler kadar, kurumsal yatırımcıların rolünün artmakta olduğu, bu kurumsal yatırımcıların başında da sigorta şirketleri ve özel emeklilik fonları gelmekte.

Finans piyasalarını yönlendirmekte B.Woods'un yarattığı kurumlar halen etkinliğini sürdürmekte

Uluslararası Para Fonu başta olmak üzere; ama, bunun yanında bir başka güç daha çıktı, o da, rating şirketleri.

Uluslararası sermaye piyasaları reel sektörü etkileyip, etkilemediği yönünde amprik çalışmalar devam ededursun; ama, bizim uygulamada gördüğümüz kadıyla da sermaye hareketlerinin yoğunluk kazandığı ülkelerde büyümenin hızlandığı görülüyor. Bu faydasının yanında, zaman zaman, ülkelerin kendi içlerinde veya kendi dışlarında dünyada kendi kontrolleri dışında dünyada cereyan eden olayların etkisiyle sermaye piyasalarında, sermaye hareketlerinde, zaman zaman spekülative hareketlerin de varlığını görebiliyoruz. Bu spekülative hareketlere karşı koymak için, gelişmiş ülkeler, birtakım yardımlaşma mekanizmaları kuruyorlar. Avrupa Para Sistemi bunun örneği.

Avrupa para sisteminin arkasında şu günlerde oluşturulmasına tanık olduğumuz Avrupa Para Birliği'nin yine aynı mantık içerisinde oluşturulduğunu söylemekte sakınca yok. Yine, G7 ülkelerinin zaman zaman Maliye Bakanlarının bir araya gelerek kurdukları konsültasyon mekanizmaları da, yine, bu spekülative hareketlere karşı gelişmiş ülkelerin geliştirdikleri yardımlaşma mekanizmaları olarak görülebilir.

Aynı yardımlaşma mekanizmaları piyasaların denetiminde de oluşturulmaya çalışmakta. Bunların tam amacına ulaştığını söylemek mümkün değil. Ortaya

***Finans piyasalarını yönlendirmekte
B.Woods'un yarattığı kurumlar halen
etkinliğini sürdürmekte Uluslararası
Para Fonu başta olmak üzere; ama,
bunun yanında bir başka güç daha
çıktı, o da, rating şirketleri.***

çıkan birtakım istenmeyen sonuçlardan Sayın Paya söz etmişti biraz önce.

Ülke düzeyindeki denetimde ne yapılıyor? Oraya baktığımızda, ülke düzeyindeki denetimin sınırlarının genişletilmekte olduğunu görüyoruz. Finans kuruluşlarının bilançoları, artık, o ülkedeki faaliyetlerle sınırlı olarak denetlenmemekte, bütün dünyadaki faaliyetleri içerecek şekilde konsolide bir bazda denetlenmekte.

Yine, finans piyasalarının gelişmesiyle ortaya çıkan bilanço dışı enstrümanlar, vadeli işlemler, opsiyonlar gibi, bu denetimi kapsamına almakta ve yine denetimde sağlanacak işbirliğinin bir aracı olsun diye de her ülkede uygulanmak üzere denetim standartları üzerinde mutabık kalmaktadır.

Bu gelişmiş ülkelerdeki yardımlaşma mekanizmaları, gelişmekte olan, emerging markets diyelim buna, bundan sonra lütfen gelişmekte olan ülkelere söz ettiğim zaman, emerging markets olarak anlayın; çünkü, şu anda gündemimizdeki konu sanıyorum, finans piyasalarının irdelenmesinde, bir nevi, ikinci safhanın oluşumuna katkıda bulunan ülkeler bunlar. Burada, bu ülkeler ne kadar güçlenirse güçlensinler, kaplan olsunlar, aslan olsunlar, henüz, daha, paraları, hard currency niteliğini kazanmış değil. Dolayısıyla, bu ülkeler, kendilerine sermaye hareketlerini çekerken, gelişmiş ülkelerin ödediği fiyatın üzerinde bir prim ödemek durumunda kalıyorlar. Hele hele bu ülkeler, kendi paraları üzerinden birtakım borçlanma enstrümanları ihraç ederlerse, o zaman ödedikleri risk primi biraz daha artmakta. Maalesef, bu ülkelerin, kendi aralarından, gelişmiş ülkelere olduğu gibi spekülasyon hareketleri karşı koyacak birtakım yardımlaşma mekanizmaları da geliştirilmiş değil. Yardımlaşma mekanizmaları olmadığı için kriz ortaya çıkıyor, kriz ortaya çıktıktan sonra para fonu davet ediliyor o ülkeye. Para fonu, ondan sonra, herkesi bir masa etrafına toplayıp, bir yardım kampanyası başlatıyor o ülkeleri kurtarmak için.

Bu ülkelere denetim standartları, gelişmiş ülkelerdeki kurumsal yapıyı kazanmış değil. Kazaların meydana gelmesi için daha uygun bir ortamı da bünyesinde taşımakta.

Yine baktığımızda bu ülkelere, küresel eğilimlere bağlı olarak devletler ekonomik hayattan çekilmekte, dolayısıyla, borçlanma ajanlığını da özel sektöre devretmektedirler. O zaman, devletlere ikinci bir önemli rol çıkmakta, o da, bu borçlanma ajanlığını devrettikleri piyasaları, özel sektör kuruluşları, finans kuruluşları başta olmak üzere denetlemek görevi, o konularda

düzenleme yapmak görevi. Uzak Doğu tecrübesi bize gösterdi ki, gelişmekte olan ülkeler olarak da benim tercüme ettiğim kesim, henüz, daha bu denetimleri geliştirmiş değil, kazanın meydana gelmesi için uygun zemini henüz ortadan kaldırmış değil.

Bir başka konu dikkatlere geldi Güney Doğu Asya Kriziyle, bu da, özel kesimin devletin güdümünde olması ve her türlü yozlaşmaya da açık bulunması. Bütün bunlar, sermaye hareketlerini incelendiğinde, bardağın boşaldığı sonucunu yaratan nedenler olarak karşımızda durmakta. Buradan, spesifik olarak, bu genel açıklamalardan sonra Güney Doğu Asya Krizinin nasıl çıktığını daha iyi değerlendirebiliyoruz. Öncelikle şunu kaydetmekte fayda var: Bu ülkeler, bir makro ekonomik istikrarın oluşması için, gerekli temelleri en iyi uygulayan ülkeler olmuştur. Uluslararası sermaye akımları da, o makro ekonomik istikrarın o ülkelere tesis edilmesi sonucu o ülkelere akın etmişlerdir.

Tabii, bu akımların oluşmasında da, biraz önce sözünü ettiğim rating şirketlerinin o ülkelere devletlere ve devletlerin dışında özel şirket kuruluşlarına verdikleri yüksek notların etkisi büyük. Tabii, bu ülkeler, tesis ettikleri makro ekonomik istikrar sonucu olarak, sadece, uluslararası sermaye piyasalarından fon sağlamamışlar, ayrıca, doğrudan sermaye girişinde de önemli mesafeler kaydetmişlerdir. Sadece Malezya'ya 1996 yılında krizden bir sene önce gelen doğrudan sermaye yatırımı 6 milyar dolardır. Biraz sonra değineceğim, daha spesifik olarak, Türkiye'ye on yılda gelen doğrudan yabancı sermaye miktarına eşittik.

Bu bölge ekonomileri, makro ekonomik istikrarı tesis ederken bir hata yapmışlar, hata yaptıklarını görmemişler daha doğrusu, paralarını dolara bağlamışlar. Doların zayıf olduğu dönemlerde bunun faydasını görmüşler, ihracatlarını canlı tutabilmişler, yüksek tutabilmişler; ancak, doların değer kazanmaya başlamasıyla ihracat yapma güçlerini kaybetmişler, süratle cari işlem dengeleri bozulmuş, bu bozulan dengelerin gerektirdiği açığı da süratli borçlanmalarla telafi etmişler, borç stoklarını kısa sürede büyütmüşler.

Güney Doğu Asya olayında bir başka tartışma konusu, bu sağlanan fonların, verimli mi, yoksa, verimsiz alanlarda mı kullanıldığı. Burada, tartışmalar ve tartışmalardan çıkan sonuçlar değişik. Bazılarına göre, bu ülkeler, gerçekten, verimliliklerini de artırmışlar, bazı görüşlere göre verimliliklerini artıran ülkeler olmuş; ama, bazı görüşlere göre de, bu ülkeler, sadece sermaye girişinin etkisiyle, fizikî sermaye ka-

pasitesini büyüttmüşler, teknolojiye, verimlilik artışına yatırım yapmamışlardır; ama, bir bankacı olarak baktığınız zaman, yaptıkları en büyük hatanın, likitidesi son derece düşük, verimli olup olmadığı bir yana; ama, bir bankacı için çok önemli olan likitide unsurunu hiçe sayarak, gayrimenkul yatırımlarını uzun vadede ancak semeresini verecek olan gayrimenkul yatırımlarını teşvik etmeleri, finanse etmeleri, onların krizde daha da zora düşmeleri sonucunu yaratmış.

Biraz önce finans kesiminin yeterince denetlenmediğine temas ettim; ama, bir başka sonucu var bu krizin. Tayland'da başlayan kriz, lokal olarak kalmamış, zincirleme bütün bölgeye yayılmış. Demek, uluslararası sermaye hareketlerinin, kriz çıktıktan sonra, etkilerini, sadece krizin çıktığı ülkede değil; ama, zincirleme olarak diğer ülkelere yayılma ihtimalinin çok yüksek olduğunu bu kriz bize öğretti, hatta, orada kalmayıp, gelişmiş ülke piyasalarına yansıtma ihtimali de her zaman bir tehlike olarak görüldü.

Burada, acaba, ben, kendim, bu panele davet edildiğim zaman, bu manzara karşısında, acaba, nasıl bir savunma mekanizması oluşturulabilirdi, bundan sonra ne yapılabilirdi diye düşündüm ve kendime, belki, size ters gelebilir; ama, Avrupa Para Birliği'nin oluşumundaki nedenleri irdeleyerek, bir çözüm yaratmaya çalıştım. Bir an için Avrupa Para Birliği'nin oluşumuna geri dönelim.

Avrupa Para Birliği neden oluşturuldu? Benim tespit edebildiğim temel üç neden var.

Birincisi, Euro'nun kullanılmaya başlamasıyla, Avrupa'da tek paranın kullanılmaya başlamasıyla, ülkeler, hükümlerlik haklarının simgesi olan para basma hakkından vazgeçiyorlar ve böylece, siyasi birliğe doğru bir adım atıyorlar; bu, konumuzun biraz dışında. Ama, bir başka gerçek var, bu, konumuzla biraz ilgili. Keynesyen ekonomi politikaları, artık, küreselleşmeyle beraber terk edilmişe benziyor, bilmiyorum Sayın Paya katılacak mı? Makro ekonomik istikrar, bilyümenin en önemli şartı haline gelmiş durumda. Makro ekonomik istikrarı demokratik düzenlerde sağlamak, ne kadar olgun bir demokrasinin olursa olsun, biraz zor gözüküyor. Avrupa Birliğine üye ülkeler, bu makro ekonomik istikrarın gerektirdiği disiplini, kendi toplumlarına ve parlamentolarına doğrudan kabul ettiremeyeceklerini gördüler, Maastricht'te bir anlaşma yaptılar ve bu anlaşmanın arkasına sığınarak kendi toplumlarına makro ekonomik istikrarın şartlarını âdeta dikte ettiler.

Avrupa Para Birliği'nin oluşmasında bir başka neden; mal ve hizmet hareketlerinde, biliyorsunuz,

önce, tek pazar oluşturuldu; ama, bu tek pazarda rekabet edebilmek için öncelikle, finansal maliyetlerin eşitlenmesi gerekiyordu. Burada da, çok güçlü bir paraya karşı, diğer ülkelerin, Alman Markına karşı diğer ülkelerin şansı pek fazla görülüyordu. Onlar da, kendilerine rekabette eşit duruma getirmek için Avrupa Para Birliği'ni kurarak, Alman Markı kadar güçlü bir parayı yaratarak, ona sahiplenerek bu sıkıntıyı aşmak çabası içerisine girdiler. Dikkat ederseniz, makro ekonomik istikrarı tesis etmekte en çok zorlanan ülkeler, İtalya, İspanya, Portekiz olmuştur; çünkü, en çok buna ihtiyacı olan ülkeler onlardı.

Şimdi, bunu yaptıktan sonra, Euro'ya sahip olduktan sonra da, bu ülkelerin Uzak Doğu Asya'da yaşanan, uluslararası sermaye piyasalarının getirdiği spekülasyon hareketlere maruz kalmaları pek mümkün gözüküyor. O zaman, bu Avrupa Birliği tecrübesinden şu çıkarılmaz mı diyorum: Ne kadar denetlenirse denetlesin o ülkeler kendi mali sistemlerini, bir gün, herhangi bir şekilde, kendi dışlarında bir nedenle bu spekülasyon baskılara maruz kaldıklarında, bir yerde ellerini kaldırmak mecburiyetinde kalıyorlar. Bugün, bir Kore ekonomisi, bazı Avrupa ülkelerinden çok daha güçlü olsa gerek; ama, aynı Kore, parasını savunmıyor. O zaman, sermaye hareketlerini kazandığı serbest ortamında, kendilerini bu spekülasyon hareketlere karşı savunmakta uzun süre direnemeyecekleri bir gerçek haline geldi. Buradan şuraya gelmek istiyorum: Nasıl mal ve hizmet hareketlerinde bütünlük peşinde, bloklaşma peşinde, sanıyorum, bu spekülasyon hareketler, acaba, bir gün, biz de Avrupa Birliği'ni takip etsek, kendi bölgemizde bir parasal birlik oluştursak gibi düşüncelerin yeşereceği konusunda bende bir beklenti oluştu, buna falcılık da diyebilirsiniz; ama, böyle bir beklenti oluştu, başka türlü bu işin içinden çıkılacağını sanmıyorum.

Belki, 2010 yılına geldiğimizde, dünyada üç dört paranın tedavül etmekte olduğuna şahit olacağız.

Türkiye, makro ekonomik istikrarı tesis edemeyen bir ülke olarak, maalesef, şu anda dünya ekonomisinde yerini almış durumda. Makro ekonomik istikrarı tesis edememesinden dolayı da çok fazla sermaye hareketlerine maruz kalmış değil. Son on yılda Türkiye'ye giren sermaye 32 milyar dolar. 32 milyar doların 14 milyar doları cari işlemler ve net hata noksanın telafi edilmesinde kullanılmıştır. Geriye kalıyor 18 milyar dolar, bu 18 milyar doların da, ödemeler dengesi dışındaki faaliyetleri finanse ettiğini düşünebiliriz. 18 milyar doların 7 milyar doları, Merkez Bankası'nın kendi borçlanmasıyla sağlanmıştır, kredi mektuplu

döviz tevdiat hesaplarından, böylece, Türkiye'ye Merkez Bankası'nın borçlanması dışında ve ödemeler dengesi finansmanının telafisi dışında, 11 milyar dolar döviz girmiştir. İç borç stokumuza bakıyoruz, 1987 sonundan 1997 sonuna kadar, Türkiye'de iç borç stokunun da 13 milyar dolar kadar arttığını görüyoruz. Tabii, paranın kuyruğuna bir işaret takip etmek mümkün değil; ama, netleştirdiğiniz zaman, sonuçta, Türkiye'de ödemeler dengesi ihtiyaçları dışında yapılan borçlanmaların, Hazinesin ve devletin iç borç stokunun finansmanında kullanıldığını görüyoruz.

Bunun yanında, biraz önce sözünü ettim, Türkiye'ye on yılda giren doğrudan yabancı sermaye miktarı da 6 milyar dolar civarında kaldı sadece.

Türkiye, bu 11 milyar dolar, iç borç stokunda park eden 11 milyar dolar bir sıkıntı yaratır mı, Uzak Doğu, Güney Doğu Asya Krizi Türkiye'de tekrarlanır mı? Kısaca buna temas edeyim; Türkiye, 1994'te, aslında, mini Güney Doğu Asya krizi yaşadı. Bunun da sebeplerinden biri, tabii ki, o günlerde, hatta, daha önceden başlayan birtakım spekülasyon girişimlerdi bu 11 milyar doların teşekkülüne katkıda bulunan ve orada aşırı değerlendirilmiş bir Türk Lirasına yakalandı Türkiye ve bunun da maliyetini ödedi, o gün bu gündür Merkez Bankamız Türk Lirasının aşırı değerlendirilmesine imkân vermemek üzere kur politikasını düzenlemekte; yani, Güney Doğu Asya ülkelerinin kur politikasında yaptığı yanlışları tekrarlamamaya özen göstermekte. Türkiye'de, biraz önce de söyledim, bu gelen sermaye artışları nerede kullanıldı, ödemeler dengesi finansmanında kullanıldı, orada da baktığımız zaman, ödemeler dengesi finansmanında kullanılanın çok fazla mahzur teşkil etmediğini görüyoruz; çünkü, Türkiye ithalatının yüzde 30'u yatırım mallarından oluşmaktadır. Baktığımız zaman, yaptığımız birtakım ölçümlerde de Türkiye'de verimliliğin de artmakta olduğunu görüyoruz; ama, biraz önce söylediğim gibi, bu paraların, içeriye giren, ödemeler dengesi dışında yapılan finansmanın devlet içborçlanma stokunda fark edilmiş olması burada önemli. Türkiye'de bir dış ödemeler krizi çıkarsa, bunun kaynağı, Güney Doğu Asya'da olduğu gibi özel sektördeki gelişmelerden değil, devletin bütçesinde, malî ve bütçe politikalarında çıkabilecek sonuçların dış ödemeler denge-

sine yansımalarından çıkabileceği sonucunu çıkarabiliyoruz.

Bugün, Türk finans sistemi, bu trafiğin ortasında bulunmakla, biraz lükse almış vaziyette, kolay kazanca almış vaziyette. Bu, devlet bütçe politikası değişip, finansman açıkları azaltıldığı ölçüde, bu lükse alışan kesimin sıkıntıya düşeceği de bir gerçek. Devletin de, şimdiden buna hazırlıklı olması lazım, denetimini buna göre yapması diye düşünüyorum.

Türkiye'de bir dış ödemeler krizi çıkarsa, bunun kaynağı, Güney Doğu Asya'da olduğu gibi özel sektördeki gelişmelerden değil, devletin bütçesinde, malî ve bütçe politikalarında çıkabilecek sonuçların dış ödemeler dengesine yansımalarından çıkabileceği sonucunu çıkarabiliyoruz.

Son olarak da, biraz önce Uzak Doğu Asya ülkelerinin krize düşmesi ile Avrupa Para Birliği'nin kurulması arasındaki paralellğe yine değinerek, Türkiye'nin de, ne kadar istikrara kavuşursa kavuşsun, sonuçta, Türk Lirasını bu spekülasyon hareketlere karşı korumasının da bir sınırı olduğuna işaret etmek istiyorum. Onun için, Avrupa Birliği'ne üye olma-

nın ötesine bakmalıyız, ufkumuzu biraz daha açmalıyız ve artık biz Avrupa Para Birliği'ne üye olmayı konuşmalıyız diye düşünüyorum.

Teşekkür ederim Sayın Başkan.

Başkan - Teşekkür ediyorum Sayın Yıldırım.

Gerçekten, sermaye hareketleriyle ilgili hem dünya hem Türkiye açısından bir röntgen görüntümü veren bir konuşmayı izlemiş olduk hep birlikte.

Müsaade ederseniz, bir iki konuya ben de temas etmek istiyorum. Özellikle, globalleşme konusuna dikkati çekiyor Sayın Yıldırım. Gerçekten de, bu, günümüzün, küreselleşme olarak da Türkçesi, bu hareket artık başlamış ve bunun artık bir şekilde durmayacağına dair bir inanç var. Bunu da en fazla destekleyen husus, iletişim çağı olarak nitelendirilen önümüzdeki çağ; hatta, bunun başladığına işaret edenler var. Bu itibarla, bunun da sonucu olan rekabetin artması, rekabetin artmasıyla da birlikte piyasalardaki birleşmelerin zorunlu hale gelmesi gibi hadiseleri zaten yaşıyoruz ve Sayın Yıldırım piyasadaki gelişmeler olarak bunlara da dikkat çekiyor.

Asya kriziyle ilgili olarak fevkalade açıklayıcı ve güzel bilgiler verdiler. Ben de, kısaca ekleme yapabilir miyim diye söz almak istiyorum. Burada, gerçekten, çok ilginç bir nokta var, hep biz bu dengesizlikten

bahsederken, belki de, ülkemizdeki şartlardan da kaynaklanan, hep bu kamu dengesizliklerinin getirdiği krizleri ele alıp, makro ekonomik dengesizliklerin kaynağı olarak da kamu açıklarını gösterip, bu şekildeki analizlere çok alışmış durumdayız. Belki, IMF, Dünya Bankası ve genel ekonomik hareketleri izleyenlerin de yaklaşımı daha fazla böyleydi. O açıdan da Güney Asya'da özel teşebbüsün yarattığı krizi de gözden kaçırmış oldular. Gerçekten, rakamlara bakıldığı zaman, görüyoruz ki, Güney Doğu Asya'daki ülkelerde kamu açıkları yok, fazlaları var. Demek ki, bu kaynaklar, sermaye hareketinden gelen kaynaklar, hep savunulan, yani, özel teşebbüs eliyle kullanılması safhasında dahi, belli bir şekilde, daha sonra sorun çıkabilecek şekilde kullanıma açık olabiliyor. Şimdi, burası çok önemli bir husus. Dünya bunu tartışıyor, bunu nasıl önleriz diye. Belki, yine, ileride konuşmacılar temas edebilirler, özellikle, IMF'nin buna mani olamaması, ileriye doğru bu konuda tekrar teşkilatlanmasını, anasözleşmesinin buna ilişkin bazı değişikliklere tabi kılmasını tartıştı en son genel kurulda.

Bu itibarla, öndümüzdeki konuşmacıların da bu konulara temas edeceklerini tahmin ederek, ben, fazla derine girmek istemiyorum; ama, Türkiye'yle ilgili Sayın Yıldırım'ın öne sürdüğü bir husus var ki, bunun çok tartışılacağını, yalnız bu panelin sınırları içerisinde de kalmayacağını düşünüyorum. Gerçekten, geçmiş on yıldaki sermaye hareketleri dolayısıyla net hata noktasından gelen dış paranın bir şekilde iç borç akümüülasyonunda park ettiği gibi bir şey söylediler, 13 milyar dolarlık, bunun, tabii, irdelenmesi lazım, böyle bir veri veya böyle bir analiz şimdiye kadar yapılmadı, çok ilginç olabilir, tabii, bu da potansiyel bir tehliktir. Bu itibarla, bu konunun daha da araştırılması lazım. Bundan sonra söz alacak konuşmacılar bu konuya temas ederlerse, memnuniyetimi şimdiden beyan ederim.

Üçüncü konuşmacı olarak sözü Sayın Kozanoğlu'na veriyorum.

Hayri Kozanoğlu - Teşekkür ederim Sayın Başkan.

Demokrasiye, insan haklarına, özgürlüklere olan saldırıların arttığı bir dönemde, özellikle, salı günü İnsan Hakları Derneği Başkanı Akın Birdal'a yönelik saldırıda bunun üst düzeye ulaştığı bir dönemde, 70'li yıllarda, alçakça bir saldırı sonunda öldürülen Cavit Orhan Tütengil'in anısına düzenlenen bir oturumda konuşmaktan mutluluk duyuyorum ve bunu da çok önemli buluyorum, öncelikle bunu söylemek istedim.

Merih Bey şunu söyledi, her ülkenin finansal piyasalara, sermaye akışlarına ilişkin düzenlemeleri kendinin yaptığı ve Sinatra Doktrini diye adlandırılan, Sinatra'nın My Way şarkısından yola çıkılarak, Sistem devam edebilir mi, ben, bunun ekonomik anlamda da devam edemeyeceğini düşünüyorum. Bugün, belki bilenleriniz vardır, Frank Sinatra'nın ölümünü de ajanslardan öğrendik, yani, kendisini kırmamak için de bunu devam ettirmek gibi bir anlayış olamaz; çünkü, öyle bir noktaya geldi artık dünya, özellikle, bu Asya kriziyle yaşanan dengesizlikler sonucunda, IMF, Dünya Bankası gibi kurumlar bile, artık, finansal akışlara bir denetim getirilmesi gerektiğini, bu kadar boş sermaye akışlarının dünyada sistemik bir krize yol açabileceğini kabul ediyorlar. Mesela, bunun son örnekleri, dünya bankasının baş ekonomisti Stiglitz, Şili'de uygulanan sermaye akışlarının belli bir kısmının, yüzde 30 kadarının faizsiz mevduat hesaplarına aktarılmasını öngören uygulamanın desteklenebileceğini söyledi. IMF üç yıldan beri, sermaye akışlarına dolaylı veya dolaysız denetimlerin uygulanabileceğini söylüyor. Biliyorsunuzdur, Tobin Vergisi denilen tüm sermaye akışlarına sabit bir vergi getiren bir uygulamadan söz ediliyor, bu tartışılıyor. Bunun özelliği şu; uzun süreli olsun, kısa süreli olsun, doğrudan sermaye yatırımı olsun, portföy yatırımı olsun, tüm sermaye akışlarına, 0,25 gibi, 0,50 gibi sabit bir vergi uyguladığınız zaman, uzun süreli olan, kalıcı olan, gerçek ekonomiye yönelme amacı olan sermaye için bu çok önemli bir miktar olmayacak; ama, kısa süreli, gelir geçer sermaye için bu önemli bir cezalandırıcı etki olabilecek. Kısacası, artık, dünya finans sisteminin düzenlenmesi gerektiğini, aşağı yukarı tüm aktörler kabul etmeye başladılar.

Uluslararası ekonomilerde, artık, piyasaların hem polis, hem savcı hem de yargıç olduğu söyleniyor; yani, her şeye piyasalar karar veriyor ve piyasalar o kadar da anonim değiller; meşhur kişilikler var, mesela, George Soros gibi, bunlar inceliyorlar dünya ekonomilerinde, açık noktaları buluyorlar, kendilerine göre bir yargıya varıyorlar ve ondan sonra da infaz da yapabiliyorlar. Biliyorsunuz, 1992 yılında, İngiltere ve İtalya'nın Avrupa para sistemi dışına çıkmasıyla sonuçlanan bir para krizi yaşanmıştı, G. Soros hızlandırıcı etkisini kendisi de kabul ediyor ve İngiliz Pound'un devalüe edilmesinden 1 milyar dolar kazandığını da itiraf ediyor; ama, savcı rolünü de terk etmiyor, diyor ki: "İşte, ben önce uyarmıştım onları, gazetelerde uyarılar yayınladım, okuyucu köşesine mektup yolladım, paranızı devalüe etmezseniz sonu iyi olmaz dedim, ondan sonra da infazımı yaptım." Bunu neden

söylüyorum; çünkü, tekrar Soros gündemde, zaten hep gündemdeydi, Asya kriziyle de gündemdeydi; ama, evvelsi günkü Garden Gazetesinin başlığı bunun üzerineydi. Soros, yeni bir saldırıya geçmiş, 8 milyar dolar civarında bir pozisyon aldığı söyleniyor İngiliz piyasalarında ve paundun devalüe edilmesi halinde bu pozisyonundan 2 milyar dolarlık bir kâr elde etmeyi bekliyormuş. Zekeriya Bey de bahsetti, şimdi, dünyada futures obsen sbep adı verilen çok gelişmiş enstrümanlar var, bunlar çok büyük getiriler sağlayabilen kumar araçları olarak da görülebilir. Aslında, orijinleri riskleri önlemek, ekonomideki aktörleri, döviz kurlarından, faizlerden, mal fiyatlarından oluşan risklere karşı kendilerini koruma olanağı vermek; ama, bunun, artık görülüyor ki, spekülasyon yanı sıra çok daha ağır bastırıyor ve teknik olarak bunun çok detayına girmek istemiyorum; ama, obsiyon piyasalarında paundun düşmesi üzerine kumar oynayarak önemli bir pozisyon aldığı söyleniyor. Şimdi, çok enteresan bir ilişki var, Soros'la İşçi Partisi arasında birbirlerine büyük sempati duyuyorlar, İşçi Partisinin ona bir şükran hissi olduğu söyleniyor.

Bilirsiniz, IMF'ye genellikle bizim gibi ülkeler giderler, az gelişmiş ülkeler giderler. Son örneği, IMF kapılarına düşen, gelişmiş ülkenin son örneği 1976 yılında İngiltere'yi ve ondan sonra da İngiliz İşçi Partisi bir daha seçim kazanamamıştı, İngilizlerin belleğinde bu olay kazınmıştı, bir anlamda, onun rövanşı olarak kabul ediyorlar 1992'yi ve o bakımdan Soros'a böyle bir minnet borçları var. Bir de, şu anda, İşçi Partisi, paundun değer kazanmasından, ihracatın olumsuz etkilendiğini düşünüyor, sermaye akışlarının serbest olduğu bir dönemde, hükümetlerin para ve maliye politikalarını kendilerinin yönlendirme şansları da çok azalıyor, çok daralıyor, onun için, Soros gibilere ihtiyaç duyuyorlar; şu anda bir devleşmenin lehlerine olacağını, dış ticarete kaybedilen rekabet gücünün böylelikle kazanılabileceğini düşünüyorlar. Biliyorsunuz, İşçi Partisi, Avrupa Birliği'ne, ortak paraya girme konusunda Muhafazakâr Partiye göre daha istekli ve 2002 yılına kadar ortak paraya geçmeyi hesaplıyorlardı, böyle bir devleşmenin bu süreci de hızlandıracığını düşünüyorlar; yani, önemli misyonlar da Soros gibilere yüklenmiş oluyor.

Son zamanlarda bu tip konuşmalar belki sempatiyle belki karşılanmıyor, genellikle ekonomi üzerine teknik konuşmalar daha anlamlı gibi görünüyor ama ben biraz düşünelim istiyorum. Şimdi, Asya'da önemli bir kriz yaşanıyor ve bu kriz, aslında, aşırı üretim krizi. Özellikle Kore gibi bazı ülkelerin araba üretimleri devam ediyor, belli bir teknik birikimleri var, işgüçle-

ri gelişmiş, sermaye altyapıları var ve dayanıklı tüketim aletleri, otomobiller, çeşitli ürünler üretebiliyorlar ve dünyada bunlara ulaşmak isteyen, bunların yokluğunu çeken bir dolu insan var; ama, onlar bu malların yokluğunu çekerken, bu ülkeler de bu malları satamamak nedeniyle çok önemli bir sıkıntıyla karşı karşıya. Endonezya'da, bugün, televizyonlarda yine vardı, ayaklanmalar devam ediyor, ölenlerin sayıları yüzü aşmış çünkü olaylarda, böyle, açlıktan kıran, en temel gereksinimlerini sağlayamayan milyonlarca insan var ve Soros gibi kumarlardan milyarlarca dolar para kazananlar var. Şimdi, küreselleşme dediğimiz süreç, böyle bir süreçse, muhakkak bunların yaşanması gerekiyorsa, ben, doçent olmayı, bilim insanı olmayı bir tarafa bırakıp, insan olarak, bu süreçte, bir şekilde karşı çıkılması gerektiğini düşünüyorum; çünkü, ekonominin tüm kitaplarında, tüm öğretilerdeki genel tanımı insan gereksinimlerinin sağlanmasıdır. Bu insan gereksinimleri sağlıyor; ama, çok sınırlı sayıda insanın gereksinimlerini sağlıyor, böyle bir gerçekle karşı karşıyayız. Dünyada, bu süreçten en başarılı çıktığı söylenen bazı ülkeler, örneğin, Meksika'nın şu andaki kişi başına geliri, 1982 yılının, yani, dünya borç krizinin patladığı yılın hâlâ daha gerisinde veya dün bir istatistik okudum, sanayileşmiş ülkelerden birisi Kanada'da son yedi yılda gerçek ücretler gerilemiş. Pazar günü gazetelerde vardı, Merkez Bankasının son raporundan alınmış, Türkiye'de gerek özel kesimde gerek kamu kesiminde gerçek ücretlerin gerilediğine ilişkin istatistikler yayınlanmıştı. Yani, öyle bir süreç var ki, göklere çıkarılıyor, iletişim teknolojisi, bilgisayar teknolojisi, bir şeyler aşıldı deniliyor; ama, çalışan insanların, emeğiyle geçinen insanların gelirleri geriliyor. Bunu, bir yerde herkesin sorgulaması, ekonominin bir teknik tartışma değil, bir sosyal bilim, insanî boyutu olan bir konu olduğunun hatırlanması gerekiyor. Şimdi, Asya krizinden bahsediyoruz, bu krizi en yoğun yaşayan ülkeler Endonezya, Malezya, Kore, Filipinler, buralarda otoriter yönetimlerin olduğu, kronik kapitalizm denilen, Türkçe'ye belki ahbap-çavuş kapitalizmi diye çevrilebilecek olan düzenlemelerin ne kadar verimsiz yatırımlara neden olduğu bugünlerde söyleniyor. Bunlar biliniyordu, ya-

Dünyada, bu süreçten en başarılı çıktığı söylenen bazı ülkeler, örneğin, Meksika'nın şu andaki kişi başına geliri, 1982 yılının, yani, dünya borç krizinin patladığı yılın hâlâ daha gerisinde

ni, Suharto 20 küsur yıldır iktidarda, Malezya'nın Devlet Başkanı, Başbakanı Muhatir Muhammed 10 yılı geçmiş durumda. Halbuki, Dünya Bankası'nın iki yıl evvelki bir raporunda, bu ülkelerin, önümüzdeki on yılda 750 milyar dolarlık altyapı yatırımına ihtiyacı olduğu söyleniyordu. Yani, bu ülkelerin ekonomilerinin bir felakete doğru gittiğinin uyarısını sözlü edilen rating kuruluşları yapmıştı, biliyorsunuz, Türkiye'de de yaşandı, bu rating kuruluşları, genellikle sorunlar çıktıktan sonra uyanıp notları düşürüyorlar; yani, öğretmenlere benziyorlar, kötü kağıdı aldıktan sonra talebeyi bırakıyorlar; halbuki, eğer, bir başarı elde edilecekse, hoca açısından da önceden bir şeyleri öğretmektir. Şimdi, bu ülkelerdeki sorunlar üç noktada toplanıyor: İşte, döviz kurları aşırı değerlenmiş deniliyor. Aşırı yatırım olduğu söyleniyor ve aşırı dış borçlanma olduğu söyleniyor. Zaten sermaye akışlarını, ki, bu ülkeler sermaye akışları konusunda, Türkiye gibi, Latin Amerika ülkeleri gibi çok hızla serbestleşme adımları atmış ülkeler değillerdi. Süreç içerisinde buna zorlandılar; mesela, Kore, bunun iyi bir örneğidir. Kore, OECD'ye katıldıktan sonra, OECD şartlarını uygulamak amacıyla, sermaye akışlarını -ki, bir ölçüde serbestleştirmişti; ama, bu ülkelerde de görülüyor, Türkiye'de de görüldü, Meksika'da da görüldü-, sermaye akışlarını kısa sürede serbestleştirdiğiniz zaman, bir kere, hızlı bir sermaye girişi oluyor, bu sermaye girişi sonucunda bu ülkelerde yaşandığı gibi verimsiz yatırımların finanse edilmesi, riskli yatırımların finanse edilmesi söz konusu olabiliyor, hızlı sermaye akışları kaçınılmaz bir şekilde döviz kurunun değerlenmesi sonucunu yaratıyor. Yani, teknik olarak yabancıların tasarrufuyla yatırım yapmanın ve tüketim yapmanın olanaklarını yaratıyor ve bu daha ileride, daha şiddetle faturası ödenecek olan bir mutluluk dönemine yol açıyor.

Aynı ülkelere bakıyorum; geçtiğimiz yılda, Kore, Endonezya, Malezya, Filipinler ve Tayland'ın aldığı sermaye toplamı, sermaye akışı 97 milyar dolar net olarak. Bunun, bu yıl, eksi 12 milyar dolar olacağı söyleniyor; yani, 12 milyar dolar sermaye çıkışı yaşanacak. Şimdi, düşünün, Zekeriya Bey rakamlardan bahsetti, Türkiye'nin 10 yılda aldığı toplam yabancı sermaye, doğrudan yabancı sermaye yatırımı 6 milyon dolar veya net olarak 10 yılda elde ettiği sermaye 32 milyar dolar, bir yılda, 110 milyar dolarlık bir değişim oluyor. Şimdi, bu ekonomilerin ayakta kalması böyle bir sistem içerisinde, parasal ve mali dengelerini tutturabilmesi mümkün değil. Türkiye'yi hatırlarsak, Türkiye'nin deneyimini de, aslında, benzer bir deneyimi yaşadık biz 1994'te. Bu 1989'da 32 sayılı kararna-

maye sermaye akışlarını serbestleştirilmesinin kaçınılmaz bir sonucuydu. Aslında 1989 Türkiye'nin ekonomisinin gelişmesinde çok önemli bir dönüm noktası. Çeşitli nedenlerden çok önemli bir dönüm noktası. Bir tanesi, Türkiye'de izlenen bilinçli bir sermaye birikim modelinin yeni bir aşaması; çünkü, 1980'den itibaren, 24 Ocak sürecinden itibaren, Türkiye'de bilinçli bir sermaye birikim süreci izleniyordu. Yani, bu işi, ancak özel sektörle, girişim özgürlüğüyle başara-biliriz şeklinde bir zihniyet hâkim olmuştu ve bu kesime, özel kesime toplumun kaynaklarını aktarmanın çeşitli mekanizmaları yaratılmıştı. En yaygın olarak, bildiğiniz gibi, 80'li yıllarda vergi iadeleri, ucuz krediler yoluyla destek sağlanmıştı; fakat, bu bir noktada tıkanı. Bu, aslında, Türkiye'nin iç dengelerinden öte, dünya dengelerinden dolayı tıkanı; çünkü, vergi iadeleri, ucuz krediler, sadece, yerel sermayeye avantaj sağlayan, diğer taraftan, rekabet süreci içerisinde yabancı sermayeye zarar veren uygulamalardı ve dünya ticaret düzenlemeleri, o zaman ki GATT düzenlemeleri, vergi iadeleri şeklinde, ucuz krediler şeklinde sübvansiyon aktarımına izin vermiyordu. İşte, 1989'da sermaye hareketlerinin serbest bırakılması ve bu sayede, yurtiçi borçlanma, kamunun borçlanma kağıtlarını, yabancıların da alabilmesine olanak sağlanması, bu sermaye birikim sürecinde hem yerel rantiyelere hem de yabancı uluslararası sermayeye bu süreçten yararlanma olanağı verdi; bu anlamda bir uzlaşmayı sergiliyordu.

Diğer taraftan, 1988'den itibaren yükselen işçi mücadelesi, çalışanların talepleri sonucunda, bu kesimin ücretlerini daha fazla bastırmanın olanakları kalmamıştı, politik olarak da Anavatan Partisi bu anlamda bir tıkanmaya girmişti. Hem ücretler anlamında, emek kesimi anlamında belli tavizleri verebilmenin hem de bunun faturasını sermaye kesiminden çıkartmamanın tek yolu, sermaye akışlarını serbestleştirmek ve bu şekilde önemli bir para girişi sağlamaktır. Zaten, bu yıldan itibaren dikkat edilirse, gittikçe, sermaye kesiminin özellikle Kurumlar Vergisi şeklindeki ödemeleri geriledi. Mesela, günümüzde, Kurumlar Vergisi, yani, tüm bankaların, tüm ticaret şirketlerinin, sanayi şirketlerinin, holdinglerin ödediği vergilerin toplamı, gayri safi millî hâsılânın yüzde 1,5'una eşit yaklaşık olarak.

Türkiye, bu son on yılda, bu süreçte neleri gerçekleştirebildi? Bir tanesi, yıllardır, hepimize, hem insanî hem ekonomik faturası yüksek olan bir savaşı sürdürebildi hem demin söylediğim gibi yerel sermayeye ve uluslararası sermayeye rantlar şeklinde yüksek faiz ödemeleri yaptı hem de bunu, toplumun geniş

bir kesiminden vergi almadan yapabildi. Her ne kadar, kamu maliyesinin dengeleri çok bozulduysa da, bir şekilde, bu borçları, içborçları bugünkü düzeyine taşıyarak, bunu sürdürebildi. Bu süreç ne zaman sallantıya uğradı; 1994 yılında ki, bu, ayrı bir tartışma konusu, çok önemli politik hatalar, ekonomik politika hataları yapılmıştı, belki, o dönem de daha hafif geçirilebilir ve bugüne kadar gelinebilirdi; ama, içinde bulunduğumuz noktada, Türkiye'de yatırımların çok yavaşladığı, üretime yönelik faaliyetlerin çok sınırlandığı bir dönemden geçtik ve bu kadar büyük bir boşluk düzeyine ulaştık.

Kısaca söylenmesi gereken, sermaye akımlarını serbest bıraktığımız zaman hem dünya dengeleri bozuluyor; bir ülkede meydana gelen dengesizliklerin başka ülkelere daha şiddetle aktarılma olasılığı artıyor. Mesela, Meksika'da, 1994'te yaşanan kriz, dünyanın diğer ülkelerine de, tekila etkisi şeklinde ifade edilerek hem Latin Amerika hem de dünyanın diğer ülkelerine sıçradı. Asya'da yaşanan kriz, aynı şekilde, tüm dünyada bir sistemik tehlike, bir deflasyon tehlikesiyle, hem sanayileşmiş ülkeleri hem gelişmekte olan ülkeleri tehdit eder bir boyuta geldi.

Bu bakımdan, Türkiye'nin özel bir konumu var. Türkiye'nin çok yakın ekonomik ilişkileri olan, birebir özdeşleştirildiği ülkelerin sayısı çok az. O bakımdan, Türkiye, 1970'lerin sonunda dışborç krizini yaşarken, bu dünyadaki üç dört sene sonra patlayacak olan dünya borç krizi sürecini hızlandırmadı, Türkiye, tek bir vaka olarak görüldü. 1994 yılında da Türkiye, kendi malî krizini yaşarken, bu, şiş kebabı etkisi, rakı etkisi diye dünyada adlandırılabilir olan bir sıçramaya neden olmadı. Biz, genellikle, krizlerimizi kendi yatağımızda yaşıyoruz, fazla kimseye bulaştıramıyoruz; ama, bunun faturasını hepimiz ödemiyoruz; ama, toplumun emeğiyle geçen kesimleri ödemeye devam ediyorlar.

Benim, kısaca söylemek istediğim, bu sürecin, dünyada da, Türkiye'de de devam edebilecek bir süreç olmadığı; çünkü, insanların yaşam kalitesine, geçimlerine, toplumdaki eğitimlerine, sağlığa, yani, toplumun geleceğine önemli bir katkı yapmadan, insanlar, büyük faturalar ödüyorlar, dünya, krizler atlatıyor. Bu bakımdan, küreselleşme, bu boyutuyla tekrar gözden geçirilmesi, eleştirilmesi gereken bir süreçtir diyorum.

Teşekkür ediyorum.

Başkan - Teşekkür ediyorum Sayın Kozanoğlu.

Bir noktada, anladığım kadarıyla, hep, sermaye hareketlerinin daha liberal olması durumunda çıkan sorunlara tamamen işaret etti. Hiç, bunun yararları konusuna değinmediler. Belki, o konulara da, fazla dikkat etmek lazım; ama, trafik kazalarına dikkat etmenin önemi kadar, bu trafikle sağ salim yerine ulaşanların sayısının da büyük olması karşısında, bunu da anlayışla karşılamamız gerektiğine inanıyorum. Niye; çünkü, netice itibarıyla sermaye de kıt olan bir şey; yani, sermaye bir şekilde hareket ediyorsa, bunun verimli alanlarda kullanılması şartlarını aramak, bu mahzurlarını ortadan kaldırmak kaydıyla, iyi bir şey olması gerekir diye düşünüyorum. Bu noktada, belki, bazı rakamları vermekte yarar var. Benim elimde bir OECD serisi var; şimdi, bu seriye göre, her yıl, ciddi bir şekilde kaynak yaratıyor bu sermaye hareketleri dolayısıyla. Bunun önemli bir bölümü de, de-

1994 yılında da Türkiye, kendi malî krizini yaşarken, bu, şiş kebabı etkisi, rakı etkisi diye dünyada adlandırılabilir olan bir sıçramaya neden olmadı.

vamlı olarak artış dolayısıyla, gelişme yolundaki ülkelere kanallı oluyor. Öyle bakarsanız, yararlı bir faaliyet şeklinde değerlendirilmesi mümkün gibi gözüküyor. Bir de, büyüklükleri fevkalade hızlı artış gösteriyor. Mesela, 1993 yılında 818 milyar dolarlık bir yeni kaynak yaratılmış. Bu, 1995 yılında 1,3 trilyona çıkmış, 1996 yılında 1,6 trilyon dolar, 1997 yılında, nihayet, 1,8 trilyon dolarlık bir yıllık kaynak yaratıyor. Bundan payı alıp iyi kullanabilme meselesi. Zannediyorum, Sayın Kozanoğlu da o konuya daha fazla dikkati çekmek için söylüyor; yoksa, sermayenin bir şekilde gidip de, gerçekten, üretimi, reel ekonomiyi, Sayın Hocamızın söylediği gibi, destekleyecek yönde kullanılırsa yararlı olduğunu kabul etmemiz gerekir diye bir ifadede bulunmak istiyorum.

Şimdi, müsaadenizle, son konuşmacı olarak Sayın Ulagay'a söz vermek istiyorum.

Buyurun.

Osman Ulagay - Teşekkürler Hocam.

Değerli izleyiciler, değerli hocalarım, İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti'nin geleneksel İktisatçılar Haftasında böylesine önemli bir konunun tartışılmasında, bana da söz hakkı verildiği için öncelikle teşekkür etmek istiyorum.

İlginc bir şekilde, benden önceki iki konuşmacının da değindiği bir kişinin sözleriyle başlamak istiyorum. O da, Dünya Bankasının baş ekonomisti olan Joseph Stiglitz, kendisi, Sayın Paya değindi, ünlü bir iktisatçı aynı zamanda. Dünya Bankası baş ekonomisti Stiglitz, bundan aşağı yukarı bir ay kadar önce Fay National Times Gazetesinde yayımlanan bir yazısında durumu şöyle anlatıyor. Diyor ki: "Dışa açık küçük ekonomiler, açık denizde kürekle yol almaya çalışan küçük kayıklara benziyor. Bunların ne zaman alabora olacağını kestirmek olanaksız. Dümencinin yeteneksizliği felaket şartını artırır, tekne su alıyorsa batması kaçınılmaz bu şartlar altında; ancak, kayık dayanıklı ve dümenci iyi olsa bile, bir büyük dalganın, her zaman, bu küçük kayığı batırması tehlikesi var." Yani, böyle bir dünyada yaşıyoruz ve bu dünyada, bu okyanusta, daha küçük ekonomilerin, dünya ekonomisini kendi başlarına yönlendirecek bir hacme ve güce sahip olmayan ekonomilerin daha büyük riskler taşıdıkları da ayrı bir gerçek.

Bunu, herhangi bir kimse, bir muhalif iktisatçı, küreselleşmeyi eleştiren bir aydın söylese, belki, başka bir anlama da gelebilir, başka türlü yorumlanabilir; ama, Dünya Bankası'nın; yani, sistemin odak noktasındaki bir kuruluşun baş ekonomisti çıkıp da bunu söyleyince, biraz da başka bir gözle bakmak lazım; yani, bu adam niye çıkıyor, bunu söylüyor ve okyanustaki tehlikelerden bahsediyor. Acaba, bu tip küçük ülkelere, siz, haddinizi bilin, kendi havuzunuzda gemi yüzdürün, öyle okyanuslara falan açılmayın mı demek

istiyor; ya da, başka bir şey mi ima ediyor.

Sanıyorum bunu demek istemiyor; ama, diğer konuşmacıların da belirttiği gibi, özellikle geçen yıl yaşanan Asya krizinden sonra, dünyada genel bir panik havası var ve gidecek yayılan kaygılar var. Sayın Kozanoğlu'nun değindiği Soros, dünyanın en ünlü spekülâtörlerinden bir tanesi. Soros'un,

Asya krizinin alevlendiği geçen yılın sonbaharında yaptığı konuşmalar, yazdığı yazılar var, büyük bir panik havasını yansıtıyor ve Soros, kendisi "malî sistem tamamen piyasalara bırakılamaz" diye gayet kuvvetli çıkışlar yaptı. Yani, malî sistemi piyasalara terk ettiğiniz takdirde, bunun büyük felaketler getirebileceğini kendisi ifade etti; demek ki, bu riskler gerçekten var ve bu okyanustaki seyrüsefer içerisinde, herkesin başına her an bir şeyler gelebilir. Ben, bunu, sadece küçük kayıklarla da sınırlamıyorum doğrusu, büyük kayıkların da bu fırtına içerisinde değişik akıbetlere uğramaları söz konusu olabilir diye düşünüyorum.

Dünya Bankası verilerine göre, yine, değişik rakamlar da söylendi, gelişme yolundaki ülkelere yönelen orta ve uzun vadeli sermaye girişleri, bunlar, Dünya Bankasının son verileri, 1990 yılından 1997'ye kadar geçen sürede altı kat artarak, 1997'de 256 milyar dolara yükselmiş. 256 milyar dolar, yalnızca, gelişme yolundaki ülkelere özel sermaye hareketleri. Burada, bir parantez açıyorum, bunlar, bir yıldan kısa vadeli kredileri içermiyor, o ayrı. Orta ve uzun vadeli özel sermaye akımları. Bunun dökümüne baktığımızda, 121 milyar doları doğrudan sermaye yatırımları, 18,5 milyar portföy yatırımları, 74,5 milyar doları tahvile borçlanma, 42 küsur milyar doları kredi şeklinde borçlanma. Bir yılda 256 milyar dolar, bir bu rakamı aklımızda tutalım, gelişme yolundaki ülkelere sunulan dışkaynak.

Bunun yanı sıra kısa vadeli krediler var. Kısa vadeli kredilerin de 1997 ortasında, yani, bu kriz patla-

madan önce erişmiş olduğu stok rakamı, yine, gelişme yolundaki ülkelere, 360 milyar dolar. Görüldüğü gibi, rakamlar büyük ve bu boyutta bir dışkaynak ortalarında dolaşırken ve birlikte teknoloji ve diğer katkılar da getirerek ekonomilere katkı yapma olanağını barındırırken, buna karşı çıkıp, hayır, ben kendi havuzumda kayık yüzdürebileceğim diyebilmek, gerçekten de kolay değil. Bir ülke, sanıyorum, böylesine bir seçeneği benimseyerek, ben fırtınayla karşılaşmak istemiyorum; onun için, kendi havuzumda kayık yüzdüreceğim derse, sonunda, onun geleceği nokta, çok bahsedilmeyen başka ülkenin akıbetidir maalesef, o da, Güney değil Kuzey kore, biliyorsunuz, açlık içerisinde, halkının yabanî otları yiyerek beslenmeye çalıştığı kapalı bir ekonomi modeli.

Demek ki, böyle bir alternatif, aslında, şu anda elimizde yok; belki de, sıkıntıların bir bölümü de ondan kaynaklanıyor. Aslında, bir tane temel ekonomik model alternatifi var ve onun varyasyonları üzerinde tartışma cereyan etmekte.

Değişik ülkelerin deneyleri de bize çok açık gösteriyor ki, bu uluslararası arenada dolaşmakta olan dış kaynağı iyi değerlendirebilen ve çok miktarda kendisine çeken ülkeler, bundan büyük ölçüde yararlanmış durumdadır. Bu ülkeler arasında da, şimdi krizde olan Asya ülkeleri başı çekiyor. Yine, Sayın Kozanoğlu'nun değindiği gibi, 1996 yılında, sadece bu beş ülkeye, bugün, krizdeki beş ülkeye (yani, Tayland, Kore, Malezya, Filipinler ve Endonezya'ya), 96-97 milyar dolarlık net bir özel dış kaynak girişi söz konusu ve 1997 yılında, geçen yıl, ki, yılın yansına kadar kriz de yoktu, yılın ikinci yarısındaki sermaye kaçışlarının boyutlarını düşünün ki, bu, 96 milyar dolarlık artı rakam, eksi 12 milyar dolar; yani, 108 milyar dolarlık bir kaçış söz konusu. Bu boyutta bir kaçışın o ekonomilerde yarattığı çok büyük depremi ise, bugün, bu ekonomiler yaşamaya devam etmekte ve sanırım bir süre daha da yaşayacaklar.

Bu krizin bir özelliği, yine, değinildiği gibi, bunun, öncelikle, özel firmalardan kaynaklanan bir kriz olması. Yani, Asya ülkelerindeki borçlular, büyük ölçüde devletler değil, özel firmalar ve bankalar. Zekeriyâ Yıldırım arkadaşımız bu krizin nedenlerini ayrıntılı bir şekilde anlattı, onun için, ona girmek istemiyorum; fakat, ortaya çıkan tablo şu; uluslararası sistem, uluslararası para fonuyla, Dünya Bankası'yla, diğer kuruluşlarıyla, bu tür krize karşı önlemleri alacak şekilde bir kurumsal yapıya sahip değil. Yani, alışılan model, hep, devlet risklerinin giderilmesi ya da devlet borçluluklarının konsolidasyonu için düşünülmüş tedbirler

olduğundan, şimdi, çok daha karmaşık bir tablo var karşımızda; çünkü, bu ülkelerde, binlerce borçlu şirket ve onlara kredi açmış olan bankalar, sermaye yapıları tamamen erozyona uğramış mali kuruluşlar ve bu kuruluşlara kim nasıl kaynak aktaracak ki, tekrar üretime geçebilsinler, tekrar borç verebilir duruma gelsinler. Çok karmaşık bir yapı var karşımızda, o bakımdan da, Asya krizinin atlatılması, 1994'te Türkiye'de, 1995'te Meksika'daki krizlerin atlatılması kadar kolay olmayacak; ayrıca, bunun, başka faktörleri de var. Bilindiği gibi Türkiye'nin ki, çok kendine özgü bir durumdu. Biliyorsunuz, bizim döviz rezervimiz eridi ve tekrar yerine geldi bir altı sekiz aylık süre içerisinde ve bu büyük ölçüde bir iç operasyon olarak gerçekleşti. Yani,

Türkiye'deki döviz rezervleri de, tipik, bildiğimiz sıcak para hareketi değildi. Meksika ise, Kuzey komşusu Amerika'nın çok büyük desteğiyle ve Amerika'ya ihracatını bir yıl içerisinde müthiş rakamlarda artırarak krizden çıkma yolunu bulabildi. Halbuki, Asya ülkelerinin, maalesef, böyle bir kurtarıcısı yok, Japonya bu rolü oynayamıyor, Çin'in kendi problemleri var, o yüzden, burada, başka problemler söz konusu. Fakat, uluslararası sistemin, kurumsal yapısının böyle bir sorunu çözümlemeye yeterli olmadığı ortada. O bakımdan, değişik öneriler var, bunların içerisinde, işte, Tobin'in sermaye hareketlerinden bir vergi alınması önerisi gibi ya da Şili'deki sıcak para hareketlerini caydırıcı önlemlerin kurumsallaştırılması gibi öneriler var ve aslında, bugün yapılan G8 zirvesinde de beş maddelik bir gündem var dünyanın önde gelen ülkelerinin önünde. Böyle bir krizi önlemek için, uluslararası mali sistemin mimarisini nasıl değiştirebiliriz diye bir gündem var. Bu beş maddelik bir gündem. Birincisi, mali sistemde saydamlığın ve veri dağılımının geliştirilmesi.

İkincisi gelişmekte olan ülkelere bir hazırlık dönemi desteği sağlanması. Üçüncüsü, ulusal finansal sistemin yapısının güçlendirilmesi. Dördüncüsü, özel sektörün, kendi verdiği kredilerin sorumluluğunu sonuna kadar taşıması. Yani, bugüne kadar yapılan örneklerde, biliyorsunuz, değişik şekillerde kurtarma operasyonları yapıldı, bunun önünü alacak bir yeni düzenleme öngörülüyor. Beşincisi de, IMF gibi kuruluşların rolünün güçlendirilmesi, IMF'nin, daha kap-

Asya krizinin atlatılması, 1994'te Türkiye'de, 1995'te Meksika'daki krizlerin atlatılması kadar kolay olmayacak

samlı krizlerle başedecek noktaya gelebilmesi. Ancak, bütün bu önlemlerin hangi hızla devreye girebileceği ve ne kadar etkili olabileceği, tabii, zaman içerisinde görülecek. Burada, geçmiş deneyler, maalesef, şunu gösteriyor: Ancak çok ciddi krizler gündeme gelirse, bu gibi önlemler de öne çekilebilir; yoksa, bu krizler yaşanmadan, böyle önlemler alınmıyor.

Bütün bunlar, aslında, küreselleşmenin getirdiği bir büyük çerçevenin içerisine oturuyor ve bu olayı tek başına bir olay olarak da görmemek gerekli diye düşünüyorum. 1997'den bu yana yaşanan olaylara baktığınız zaman, birkaç başka olayın bir anda yaşandığını görüyoruz. Bir tanesi, uluslararası şirketlerin müthiş bir evlenme furyası içerisinde olduğunu görüyoruz. Geçen yıl, 1997 yılında 1,3 trilyon dolarlık işlem tamamlanmış bu şekilde; evlenmeler ve birleşmelerle 17 bin küsur şirket burada işlem görüyor; biz, bunların en ünlülerini duyuyoruz; ama, manşetlere çıkmayan binlercesi var. Yani, irili ufaklı dünya çapında şirketler, küresel ekonomideki 2000'lere dönük konumlarını almak üzere yeni bir çaba içerisinde.

İkinci olarak, bence, Asya krizinin çok net gösterdiği nokta şu: Küresel oyun, küresel kurallarla oynanacak. Yani, bunun, bir sürü tatsız sonuçları var, hoşumuza gitmeyecek sonuçları var; ama, karşımızdaki gerçek bu. Oradaki bir Kore şirketi, kendi kurallarıyla bu oyunu oynayıp, Amerikalı rakipleriyle dünya pazarında başedemeyecek; çünkü, bunu yapması, Amerikalı şirketlerin, Avrupalı şirketlerin aleyhine olacağı için, oyun, eğer, küresel çapta oynanacaksa, küresel kurallarla oynanacak ve bütün ülkeler de, bütün oyuncular da buna uymaya mecbur olacak.

Üçüncü ortaya çıkan nokta, bu son derece akışkan fonlar. Şimdi, geçen yıl Asya'da yaşanan krizle ve Asya'dan bu kaçan büyük sermayeyle, geçen yıl bir küçük tereddütten sonra, Amerika borsasında ve Avrupa borsasında yaşanmakta olan yüksek çıkış arasında da bir ilişki var gibi görünüyor ve oradan kaçan paranın önemli bir bölümünün de, Avrupa ve Amerika borsasına akarak, o borsaları, bir görülmemiş balonun içerisine doğru sürüklediğini görmekteyiz. Bunun sonuçlarının ne olacağı, tabii, ayrı bir tartışma konusu; ama, sanki, bir sıfır toplamı oyun oynanmış gibi de bir tablo çıkıyor ortaya; bir tarafın kaybettiğini, öbür taraf kazanç hanesine, en azından, geçici bir süre yazabiliyor.

Bir diğer faktör, bireysel ve kurumsal yatırımcıların tercihleri, dünya ekonomisinin yönlendirilmesinde çok büyük rol oynuyor. Burada, mesela, çok söylenmeyen bir rakam daha söyleyeyim size, Japon ekono-

misi, biliyorsunuz, yedi sekiz yıldan beri krizden çıkamıyor; oysa, Japonya, dünyanın en zengin ülkelerinden bir tanesi, en büyük tasarruf havuzuna sahip olan ülkelerinden birisi, Amerika'ya devamlı kredi açan ülke. Bu rakamlarda doğrusu çok büyük oynamalar oluyor, hangisi güvenilir, bilmiyorum; ama, Japon tasarruflarının ellerindeki kaynağın 7-8 trilyon dolar mertebesinde olduğu söyleniyor; yani, Japonya, bütün bu tedbirleri alıyor, hükümet paketler açıyor, altyapı yatırımları falan, bir türlü ekonomiyi canlandıramıyor; çünkü, Japonya'da, şu anda, en popüler olan şey şu, herkes, evine kasalar alıp, paralarını kasada saklıyor; ama, sisteme sokmuyor. Dolayısıyla, bireysel yatırımcıların tercihleri, neticede, dünya ekonomisini belirleyecek bir önem kazanmış bulunuyor.

Bu ortamda, bununla tamamlamak istiyorum; ulusal devletin rolünü de, tamamen yeniden düşünmek gerekiyor. Acaba, bugünün dünyasında, ben hiç açık denize açılmayayım, dolayısıyla kendimi koruyayım diyen bir devlet modeli mi daha geçerli, yoksa, açık denizde küçük kayıkla bile nasıl yol alınabileceğini kestirebilen bir devlet modeli mi geçerli diye, sanıyorum, düşünmek lazım. Çünkü, şunu görebiliyoruz ki, bu olanakları iyi değerlendirebilen ülkeler için, gerçekten, şu anda dünyada büyük fırsatlar da var ve küreselleşmenin ilk faturasını ödeme durumunda olan gelişmiş ülkelerde; çünkü, gelişmiş ülkelerin bence çok ciddi sorunları var, Euro'nun yaratacağı sorunlar var, dünya çapında bir meşruiyet krizinden belki söz etmek mümkün, bütün bunlar da belki gündeme gelecek, onun için, gelişmiş ülkelerde küreselleşmeye karşı maddi tabanı da olan ciddi ve haklı bir söylem var; yani, biz, bu işsizlik sorununu nasıl çözeceğiz, küreselleşmenin ve teknolojik gelişmenin yarattığı çok temel bir işsizlik ve toplumun bir ikili toplum haline gelmesi sorunuyla karşı karşıyalar; ama, onlar, böyle diye bizim çok farklı konumdaki bir ülkedeyseniz tam aynı söylemi benimseyerek, küreselleşme onlar için kötüyse, bizim için de aynı ölçüde kötüdür, diye bir yanılgıya da kapılmamamız lazım. Özellikle, Türkiye'nin dinamikleri ve potansiyelleriyle, küreselleşme, çok ciddi fırsatlar da içeriyor bence Türkiye gibi bir ülkeyi; gemiyi batırmadan götürecek yönetimler burada şart. Eğer, aksini yaptığımız takdirde, zaten, okyanustayız, fırtına var ve sandal küçük.

Teşekkür ederim.

Başkan - Sayın Ulagay'a teşekkür ediyorum

Gerçekten, bir okyanus içindeki harekete benzeten bir yapı var bu sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi karşısındaki, özellikle, hacim olarak küçük ül-

kelerin durumu itibariyle. Buradaki tehlikelere işaret etmekte çok haklılar ve zannediyorum, önümüzdeki dönemin ana çalışma konusu bu olacak. Gerçekten, küçükler için de, yalnız onlara has tehlikelerin olmadığını kabul etmek lazım; çünkü, globalleşmenin bu seviyesi dahi belli bir entegrasyonu ifade etmesi dolayısıyla, artık, ilişkilerin giriftleşmesi dolayısıyla, küçüklerde veya bölgesel çıkan sorunların da globalleştiğini biliyoruz. O itibarla, bunun da global bir konu olarak tanımlanması ve çözüme ulaşacağı konusunda bir kanaat getirebiliriz.

Bir noktada, bu Asya'dan kaçan para konusu, Türkiye'de, oldukça tartışılan bir konu, acaba, Türkiye'ye gelecek mi gibilerinden. Ben, bu soruyla çoğu zaman muhatap olmuşumdur. Sorunların çıktığı krizlerden sonra ne oluyor diye geçmişe bakıldığında, elimizde geçmiş bir performans var, o da, Güney Amerika performansı. Orada gözüken, yani, borç krizinden sonra, bir müddet bu para kaçmış; ama, daha sonra, oraya, doğrudan sermaye olarak geri dönmüş; yani, hisse senedi şekline dönüşmüş. Bu itibarla, daha sonra da reel ekonomiye katkı yapar hale gelmiş. Şimdi, bazı düşünürlere veya bu işi takip edenler, Güney Doğu Asya için de böyle bir hareketi muhtemel görüyorlar. Son Asya krizinden dolayı oradan çıkan paranın kendi menşesine döndüğünü kabul etmek lazım; kendi menşesine dönünce de, Sayın Ulagay'ın söylediği gibi, Amerika'daki balon teorileri ve bunun tartışılması sonuçları da ortaya çıktı. Gerçi, o balon konusu, uzun zamandır, Amerikan Merkez Bankası veya Federal Rezervle borsalar arasında bir tartışma konusuydu; zannediyorum, biraz daha alevlendi.

Sayın Ulagay'ın çok isabetle değindiği bir noktaya ben temas etmek istiyorum. Önümüzdeki dönem itibariyle de en fazla üzerinde durulan veya durulacak konunun Japon mali sisteminin bu yükü kaldırıp, kaldıramayacağı hususu ki, Ulagay'ın son söylediği sözler, biraz alarming bir durum ortaya çıkabileceğine işaret ediyor. Ümit ederiz ki, böyle bir şey olmaz; çünkü, bunun sonuçları yalnız Japonya'yla sınırlı kalmayacağını kestirmek, zannediyorum, çok kolay. Bu itibarla, Japon sisteminin daha açılması, ki, bu açılma yalnız bu parasal dengeler açısından değil, onun dışındaki dış ticaret dengeleri açısından da bir ihtiyaç halinde duruyor ve bunun başarılı olmasını ümit etmeliyiz diye düşünüyorum.

Sorulara geçelim diyoruz. Fakat, burada da, mülksade ederseniz, soru soracaklara diyorum ki, bu EMU konusu, yani, Avrupa Para Birliğinin getireceği

sorunları biraz daha irdelemekte yarar olabilir diye düşüncemi ifade ediyor, saygılar sunuyorum.

Zekeriya Bey'in konuşması, gerçekten, çok aydınlatıcıydı. Uzak Doğu krizi üzerinde yaptığı değerlendirme çok yerinde; fakat, ufak bir ekleme belki yapmama izin verir. Finans yönü, kaynak kullanımında ve kaynakların yönetiminde, yani, bankalar dahil, reel sektörün firma yönetiminde yapılan hataların sebep olduğu krizlerin ötesinde, bunların hepsi, zamanla düzelir; yani, acil, finans krizi, IMF gelir para verir, yeni krediler açılır, 15 tane banka kapatılır, 10 tane büyük dev kuruluş iflas ettirilir, kötü yönetenler cezasını görür, gider; ama, bunun dışında, finans sektörünün dışında Uzak Doğu'da geçici olmayan bir olay var ve bu devamlı o bölgeyi ve Türkiye'yi de dikkate alması gereken bir olay. O da, Çin'deki başarılı büyüme olayı. Düşünün, son senelerde, Çin, ana Çin yalnız Amerika'ya 50 milyar, 60 milyar dolarlık ihracat yapıyor. Hangi ürünleri ihraç ediyor, Güney Kore'nin ve diğer Asya ülkelerinin yaptığı ihracatı, ona benzer mallar ihraç ediyor. Dolayısıyla onun ucuz emeğiyle yarışmasına imkân yok diğer ülkelerin; çünkü, Çin'in emek maliyeti, ondan sonraki en düşük emek maliyeti olan ülkenin sekizde biri. Dolayısıyla, önümüzdeki 25-30 yıl bunu dikkate almak zorunda. Bundan Türkiye olarak çıkaracağımız sonuç şu; bizi, uzaktan etkiler diye aldırmaayabiliriz; fakat, bugüne kadar, Türkiye, maalesef, çeşitli dönemlerde yaptığımız uyarıya rağmen, iktisatçıların yaptığı uyarıya rağmen, ihracatını genellikle bir iki ürüne dayandırmıştır, büyümesini de öyle, tekstil giyim sanayi ve ithal edilmiş demir çelik ürünlerinin, burada eritilip, bilmem ne yapıp, hurdaların tekrar ihraç edilmesi gibi birtakım avantajı ve katma değeri düşük olan ürünler. Oysa, bu, emek yoğun ürünler üreterek, bunlarda üstünlük kazanılarak bir yere varılamaz ve Çin faktörü dikkate alındığı zaman, önümüzdeki on onbeş yıl için, en azından, Türkiye'nin, süratle, büyüme ve ihracata dönük sanayileşme konusunda yepyeni bir strateji geliştirmesi ve uygulamaya başlaması lazım. Katma değeri yoğun, teknoloji yoğun ürünlere, genç ürünler dediğimiz ürünlere geçmek için, özel sektör, devletle, planlamayla işbirliği halinde, bankaların da, finans kuruluşlarının da öncülüğüyle, güdümüyle belki bir yeni tutuma girmek zorundayız. Bu bakımdan, Sayın konuşmacının sözlerini son derece uyarıcı buluyorum.

Yine, aynı konuda, Zekeriya Bey'in konuşmasında bir şey dikkatimi çekti, özel sektör de krize sebep olabiliyor. Osman Ulagay hatırlar, 1994 krizi patlamadan önce yaptığım bir sempozyumda, kendisi de vardı, Türkiye'deki enflasyonu, krizin, ancak yarısı en

çok kamu kesimindeki, kötü yönetime fatura edilebilir, diğer yarısı da, tamamen, özel sektöre fatura edilmesi gereken şeydir, onlar, tutumlarını düzeltmedikçe... İşte, gördük, askeri dönemde, 1980-83, bütün ciddi önlemlere, ücretlerin, maaşların dondurulmasına rağmen, enflasyon yüzde 26'ya indi, ancak, 50'den 26'ya, yarısı. Öbür yarısı niye duruyor, çünkü, asıl görev düşecek olan kesim göreve çağırılmıyor. Yani, halk kesimi ve özel firmalar kaynak kullanımında yeterli etkinliği sağlayamıyor, bankaların tutumları da, enflasyonu azaltma yönünde bir bilinçli politika geliştirilemiyor, vesaire.

Yine aynı konuşmacının Euro konusuna değinmek istiyorum. Euro konusunda söyledikleri çok doğru; çok dikkat etmemiz gereken bir şey; fakat, Zekeriya Bey'in değil, Avrupalıların yanıldığı bir nokta var. Kabul ettikleri anayasa gerçekten millî olarak kendi başlarına yaptıramayacakları şeyleri, makro düzeyde istikrarı sağlayacak şeyi, Maastricht Antlaşmasına koymuşlar, kendilerini bağlamışlar. Fakat, bu, altın rejimi dönemine, Keynes öncesi döneme dönmek anlamındadır. Onun için, kendilerini sıkı bağlamışlar, fakat, işsizlik yüzde 18'e çıkıyor, 16'ya çıkıyor, son derece büyük tehlike işaretleri var; fakat, bir şey yapamıyorlar. Bu, birleşmeden sonra daha da önemli olacak; fakat, kabul ettikleri model, neoklasik modeldir, tıpkı, altın rejiminde olduğu gibi, yani, Sayın konuşmacı dedi ki: "Makro ekonomik istikrarı sağlamak, ekonomik büyümenin ön koşuludur ilkesi kabul edilmiş." Neoklasik iktisatta böyle; fakat, çağdaş büyüme teorisi elde edebilmek için ve uluslararası açık ekonomide, yarıştan kazanabilmek için, sadece makro ekonomiyi sağlamak yetmez, hatta, bazen, bu, sakıncalı olabilir. Nitekim, Amerika, bu bakımdan Avrupa'yı geçiyor, Japonya, her haliyle Avrupa'yı geçebiliyor; çünkü, Amerika'nın da, Japonya'nın da dayandığı büyüme modeli, başarılı olmuş olan büyümenin üçte ikisi teknolojinin gelişmesiyle, yani, yeni ürünler geliştirmek veya yeni teknolojiler geliştirmekle elde edilmiş; yoksa, dar, istikrarlı bir ekonomik politika izlemekle değil. O bakımdan, sanıyorum, Avrupa, kendini kolay kolay düzeltemez; fakat, en azından, Avrupa'nın belki dışında kalmış olmanın avantajlarını kullanarak, Türkiye, önümüzdeki on onbeş yılda, daha hızlı teknoloji geliştirerek, üreterek, belki, Avrupa Birliğine daha kolay, ileride, uzun vadede girme şansını elde edebilir.

Son olarak, kısaca, Sayın Ulagay'ın değindiği noktaya değinmek istiyorum. Kredi kullanmak bakımından, gelişmekte olan ülkelere, sanıyorum, 257 milyar dolar kaynak transfer edilmiş. Tabii, bu, onların gelişmesine katkı anlamına gelebilir, gelmeyebilir de. Çünkü, o kaynağı aldığı zaman nasıl kullandığına bağlı. Eğer, bazı ülkelerin yaptığı gibi, bu krediyi alıp da, o sayede tüketimini artırmışsa, bugünkü ve kısa dönemdeki refah artışını, bugünkü kuşakların daha

çok tüketim yaparak yaşamasını ve bunu da ithalata dayalı tüketim artışı şeklinde yapmışsa, sürdürülebilir büyümeyi elde etmeleri mümkün değil ve bu borçları geri ödemeleri zamanı geldiği zaman, kriz ortaya çıkar. Dolayısıyla, kaynakların miktarı değil, nasıl kullanıldığına bakılması gerekir sanıyorum.

1982 veya 1983'te, Dünya Bankasının, yine, baş iktisatçısı olan, başka bir profesör gelmişti, İktisatçılar Haftası'nda, Ankara'da görüşmeler yapmış, giderken burada konuşma yaptı, Sheraton'daydı o zaman ve dışa açılmayı tavsiye ediyor Türkiye'ye, Türkiye, liberasyona gidecek, açılacak. Ben de soru sordum, dedim ki, açılrsa da, Marmara'dan Akdeniz'e, oradan okyanuslara çıkmaya benzer, acaba, bizim tekne, bu okyanustaki dalgalara, fırtınalara dayanabilir mi, ne dersiniz dedim. Yoksa, bir planlama mı gerekir? Çünkü, Haliç kaptanlarını Marmara'da kaptan yaparsanız, Marmara'da batar gemi. Marmara ve Akdeniz'de kaptanlık yapma belgesi olanı Frans Atlantike verirsiniz, onlar da gemiyi batırır. Bizim kaptanlarımız ve bizim tekne o maceraya hazır mı dediğim zaman, bana verdiği cevap çok ilginçti, "Profesör Üstünel, Ankara'daki plancıların ve yöneticilerin hangi kalitede olduklarını benden iyi bilir" dedi.

Teşekkür ederim Sayın Başkan.

Başkan - Teşekkür ediyorum Sayın Hocam.

Sorular, çok tamamlayıcı unsurları taşıyan bu görüşleriniz için teşekkür ediyorum. Zannediyorum, konuşmacıların ilave edeceği bir husus yok.

Bir cevap açısından Sayın Ulagay bir hususa işaret edecek.

Osman Ulagay - Bu Türk şirketlerinin yapısı ve enflasyona katkıları, o konuya girmeyeceğim, belki, tekrar açılırsa konuşuruz da, direkt atıf yaptığımız, bu

ülkelere giden kaynakların nasıl kullanıldığı konusu. Yani, bu 256 milyar doların nasıl kullanıldığı konusu gerçekten çok önemli. Yalnız, burada, şu anda krizde olan Asya ülkeleri, bir çok ölçüye göre, bu kaynakları en iyi kullanan, en hızlı şekilde yatırıma dönüştürülen ülkeler arasında yer alıyor bilindiği gibi. Hatta, Sayın Kozanoğlu söyledi, bu ülkeler, fazla iddialı büyük yatırımlara gittiler. Mesela, yarı iletkenler sahasında çok büyük yatırımlara gittiler ve biliyorsunuz, yarı iletkenler piyasasında bir kapasite fazlası oluştu ve bundan dolayı fiyatlar düştü. Dolayısıyla, bu kaynakların öteden beri bildiğimiz anlamda doğru kullanılması; mesela, sanayi yatırımlarına, hatta, ileri teknoloji yatırımlarına kullanılması dahi, bazı hallerde krizi önleyemiyor; çünkü, orada, kaynakların yapısıyla, kullanımları arasındaki eşleşmeye de bakmak lazım; yani, kısa vadeli kaynakları çok uzun vadeli ve tıkanan piyasalarda yatırıma dönüştürürseniz, bu da, bir kriz nedeni olabiliyor sonunda, bu, yönü de için çok önemli. Ayrıca, bir kısmı da yine söylendi, bu ülkelerin bazılarında, biliyorsunuz, çok büyük gayrimenkul spekülasyonlar oldu ve oraya giden kaynaklar, o, tabii, kötü kullanım kategorisine girebilir.

Zekeriya Yıldırım - Sadece ben bir tespit yapmıştım, bu hareketlerin nerede fark ettiğini söylemiştim ve Türkiye'de bir kriz ihtimalini düşündüğümüz zaman, nereden kaynaklanabileceğine de işaret etmek istemiştik; ama, tabii, siz, biraz daha geriye götürüyorsunuz, ben, o tarafı tartışmadım. Kamu finansman açıklarının ortaya çıkış nedenleri için ayrı bir tartışma yapabiliriz, ayrı bir panel düzenleyebiliriz, o, önümüzde bir sorun olarak çıkıyor. Tabii ki, verimlilik, artık, Türk ekonomisinde ciddiye alınması gereken, önemli bir hedef olarak dikkate alınması gereken bir olgu, bundan kaçamayız; artık, bütün sistemler, verimlilik üzerine oturmaktadır. Biraz evvel Hocam işaret etti, Avrupa ile Amerika Birleşik Devletleri arasındaki en büyük farklılık, teknoloji ve verimlilik alanında çıkıyor. Makro ekonomik istikrarı temin etmek tek başına tabii ki yeterli değil; ama, makro ekonomik istikrar da, verimliliğe giden yolda önemli bir aşama olsa gerek.

Başkan - Gerçekten, ben de bu hususta bir söz söylemek istiyorum. Ayşe Hanım bu yanlış yatırımlara değindi; yalnız, orada, kamu, özel gibi birtakım ayrımlara artık gidemeyeceğimiz bir noktaya geldiğimize inanıyorum. Şu açıdan; yani, yanlış yatırım kamu da yapabiliyor, özel de yapabiliyor, bunu, kanıtlarıyla gördük. Kamu eliyle, hatta, merkezi planlama işte, birtakım kendine göre daha rasyonel kaynak dağılımı iddiasıyla yola başlayıp, sonunda, muazzam atıl

kapasiteyle duran bir komünist sistemi biliyoruz günümüzde, onun bir transformasyonu ilgili bir sorunu yaşıyoruz şu anda. Öte yandan da, gerçekten, yine, özel teşebbüs eliyle yapılmış yanlış yatırımlar dolayısıyla da ortaya çıkan fazla kapasite ve onun sonuçları itibarıyla de bir Güney Doğu Asya Krizini de yine yaşamış durumdayız. Bu itibarla, bunun verdiği bir ders var.

Salih Burak - Ben, 18 yıldan beri bazı lafları duyuyorum, 18 yaşındayım. Türkiye gelişmekte olan bir ülke, öğrendiğim kadarıyla, bu, 1920'li yıllardan beri söylenen bir sözmüş. 1920'li yıllardan hesaplarırsınız, 70-80 yıl geçiyor, biz, ne zaman gelişmiş bir ülke olabileceğiz. Artık, bunun için yeni oluşumların zamanı gelmedi mi?

Bakıyorsunuz, Türkiye'de her şey günlük yaşanıyor, hatta anlık. Şu anda Avrupa Birliği'nden, açıkçası, pek medet ummuyorum; çünkü, sorunu ekonomik olarak düşünmüyorum, bunun siyasî yanı da var. Bakıyorsunuz, işte, bayrağınızı değiştirin diyorlar. Olaya Hristiyan lobisi olarak bakıyorlar, buna sadece ekonomik olarak bakarsanız girebilirsiniz; ama, siyasî yönden de bakmak zorundayız. Bu yüzden, bizi pek alacaklarına inanmıyorum. Ülke olarak sonuçta da kendi çıkarımızı düşünmek zorundayız. Türkiye Orta-doğu ülkesidir, Asya ülkesidir, Karadeniz ülkesidir, Akdeniz ülkesidir... Yani, burada birçok ülke var ve biz birçok ülkeyle kavgalıyız, siyasî olarak, bakıyorsunuz, Yunanistan, Suriye, İran, Irak, Bulgaristan, Ermenistan, bunlarla ticaret yapamıyoruz. Şu anda Euro sorunu var ülkemizde, Euro güçleniyor, Türkiye daha çok zor duruma düşüyor, Asya Avrupa'ya dumpingli mal satıyor, ihracatımızı kırıyor; yani, dibe vuracakmış gibime geliyor. Bunun için yeni oluşumların olmasını istiyorum; siz, bu konuda ne düşünüyorsunuz?

Zekeriya Yıldırım - Tabii, özeleştirisi güzel bir şey; ama, özeleştirisinin boyutlarını çok da ileriye götürmemek lazım. Hep beraber, Türkiye'yi çok daha iyi yerlerde görmek istiyoruz, senelerdir, bu dibe vurma edebiyatını hep beraber yapıyoruz, belki, tonları farklı olabiliyor; ama, sonuç itibarıyla görüyoruz ki, Türkiye de dibe vurmuyor; ama, Türkiye'de daha iyi şeyler yapılabilir. Türkiye'de, şimdi, tartıştığımız, Türkiye'nin daha iyi bir yere gelmesinin bir yönü, o da, sermaye hareketleri; ama, bunun yanında, bu, sizin aradığınız dünyanın Türkiye'de oluşması için bir başka zenginlik gerekiyor, o da, insan kaynakları. Türkiye'de insan kaynaklarını oluşturmada için yatırım yapmak zorundayız; eğitim ve sağlık harcamalarımızı geliştirmek zorundayız. Eğitim ve sağlık harcamalarımız da, so-

nuç itibarıyla, bir bütçe, bir dağılım sorunudur, bütçe istikrarı içerisinde kaynakları nereye ayırdığınızın sorunudur. Onun için, öncelikle, bizim, bugünkü faize çalışan bir bütçe yapısını terk edip, eğitim ve sağlık harcamalarına daha çok pay ayırarak, sizlerin yetişmesine daha çok kaynak ayırmak zorundayız. Belki bizim nesillerin yapmadığını sizler yapacaksınız, bu ülke sizlere de güveniyor, sizler, bu konuda kendinizi sorumlu hissetmelisiniz. Sanıyorum bu toplantı, Sayın Hocamız Cavit Orhan Tütengil'in anısını yapıyor. Bir gün, Hocamızla son derste buluştuğumuz zaman kendisine çiçek takdim ettik. Hocamız da, son derste, bize, son bir mesaj vermek ihtiyacını hissetti. Bize "bu sıraları işgal eden sizlerin en önemli görevi, dışarıda bu sıraları işgal etmek için bekleyen öğrencilerin sayısının çok fazla olduğunu düşünerek, bir an önce başarıyla bu sıralardaki görevinizi tamamlayıp, bu sıraları boşaltmaktır" diye de bir son mesaj vermişti. Sizin, çok heyecanlı ve dinamik bir iktisat fakültesi olduğunuz anlaşılıyor.

Hayri Kozanoğlu - Ben, dünyaya bakışta da, Türkiye'ye bakışta da, genelde, iyimser bir insanım, benim kötümserliğim, serseri sermayenin başı boş dolaşmasının bize, Türkiye'ye ve dünyaya bir hayır getirip, getirmeyeceği üzerine. Yoksa, gerçekten, toplumda bir dinamizm olduğuna inanıyorum, toplumda, özgürlük, demokrasi, eşitlik anlayışıdır, insanların bu konudaki mücadeleler için ekonomiye de yansıtacağına inanıyorum. İşte, en basit, tartıştığımız kamu açıkları, bütçe. Gerçekten, bütçe, bir kısım teknisyenlerin, politikacıların hazırladığı bir şeyden öte, tüm toplumun tartışabildiği, sorgulayabildiği, gerçekten, yaşayan bir metin haline gelirse, bu bile çok önemli. Zekeriya Bey'in dediği gibi sağlığa, eğitime daha fazla para ayırırsak, örneğin, anlamsız bir savaşı, herkesin, yani, emeğiyle geçinen insanların da, rantide dediğimiz insanların da bir ölçüde, uyuşturucu, silah kaçakçısı değillerse, faturasını ödediğimiz bir savaşı sona erdirebilirsek, toplum olarak karar alma süreçlerine ağırlığımızı bu şekilde koyabilirsek, daha adil bir vergi düzeyi getirebilirsek, vergi yasası çıkarabilirsek, vergi ödemeyen kesimlerden vergi almayı, aşırı vergi ödeyen kesimlerin daha adilane vergi ödemelerini sağlayabilirsek, gerçekten, toplum kaynaklarının çok büyük bir kısmının, reel faizler şeklinde, toplumun çok sınırlı bir kesimine aktarılmasını önleyebilirsek ki, bunu önlemek, sadece uzman olan, buralarda, panellerde özellikle konuşma olanağı sağlanan insanların değil de, toplumdaki herkesin, bu alınan kararlardan, siyasi ve ekonomik kararlardan etkilenen herkesin karar süreçlerine katılması, aktif olarak katılmak için gayret sarf

etmesi mümkün olursa, ben, iyimserliğimi devam ettireceğim.

Ben şunu söylemek istiyorum: Türkiye'de büyük işsizlik var, bir. İkincisi, ben, biraz dışa çıkmak istiyorum özel sektör olduğum için. Bugünkü hükümetlerimize insanlarımız güvense, Türkiye'de, taşrada büyük bir altın potansiyeli var, gerek cumhuriyet altını olarak gerek reşat altın olarak gerek bilezik olarak. Şimdi, Avrupa Birliği bizi almıyorsa, bizim ihtiyacımız yok diyorum, biz, kendi kendimize çok iyi konuma gireriz diyorum.

Zekeriya Yıldırım - Altını mobilize etmek, bir ekonomik olaydır. Biraz önce Sayın Ulagay söyledi, Japonya'da, bırakın altını, paraların kasalara kitlelenmesinden söz etti. Siz, Türkiye'de, altının yastık altından yahut da küplerden çıkarılarak, başka tasarruf vasıtalarına çevrilmesi için gerekli ortamı yaratırsanız, paranıza güven yaratırsanız, paranızın aşınmasını önleyebilirsiniz, sanıyorum, kendiliğinden bu olay çözülecektir. Tabii, olayın sadece ekonomik boyutu yok, Türk toplumu açısından da, altının başka yönden önemi var. Bunu da veri olarak kabul etsek bile, Türk toplumu geliştikçe, ekonomik olaya verdiği önem arttıkça, bu mobilizasyonun hacminin de artması pekala mümkün; ama, her şeyden önce, onun yerine ikame edilecek tasarruf vasıtalarına olan güvenin tesisi gerekiyor.

Hayri Kozanoğlu - Ben, iktisat günlerine izleyici olarak katılan biriydim, 1980'li yıllarda çok duyduğum bir espriyi hatırlıyorum. Şimdiye kadar, ekonomiyi, mühendisler yönetti, hukukçular yönetti; ama, bir tek iktisatçılar yönetmedi gibi espri yapıldı; ama, yakın yıllarda, sizin, "20-25 bin mezunumuz var, onlar ne kadar süreçlere katılıyor" sorunuzdan esinlendim, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi mezunlarını tenzih ederim; ama, yakın yıllarda, bir iktisatçı yönetimi deneyimi yaşadık, onun için, buralarda, artık, bu espri yapılmamaya başladı, sadece onu söylemek istiyorum.

Coşkun Kılıç - Kitlelül üretimden, parçasal ve küçük üretime geçiş süreci yaşanırken, şirket birleşmelerinin artması nasıl bir ilişkidir? Bunun, çelişkin veya bağlantılı ilişkisi var mı? Bunu öğrenmek istiyorum.

Başkan - Zannediyorum, soru, kitlelül üretimden, parçasal üretime geçerken, birleşmelerin etkisi ne olabilir, bunu analiz etmenizi istedi.

Osman Ulagay - Teknolojideki değişim, aslında, üretim tarzında da çok ciddi bir değişimi gündeme ge-

tirdi. Bunu, birçok konuyu tartışırken, yeterince dik-
kate almadığımızı düşünüyorum. Bunun, insan ilişki-
lerinden felsefi boyuta kadar uzanan çok çeşitli uzan-
tıları var. Şimdi, şirket yapılarına baktığımız zaman,
bu yeni teknolojilerin ve yeni üretim tarzının gerekle-
riyle uyumlu yapılar oluşmaya başlıyor. Mesela, bili-
yorsunuz, fordist üretim biçiminin bir uzantısı olan hi-
yerarşik yönetim modelleri büyük ölçüde terk edili-
yor, onun yerine, çok daha yatay üretim modelleri ve
en tabanda çalışanların dahi katkısının sağlanabilece-
ği, karar alma süreçlerine katılabileceği modeller gün-
deme geliyor. Aynı şekilde, büyük şirketler, bu hiye-
rarşik yapıdan kurtulmanın bir yolu olarak, kendi ya-
pılarını küçük şirketler halinde yeniden örgütleyiyorlar.
Mesela, bu, Braun Bavori diye çok meşhur bir şirket
var, bunun en bilinen örneklerinden biri, bu, büyük bir
şirketi, binlerce küçük şirkete dönüştürdü ve bu şirket-
lerin en büyüğü 40 kişiden oluşuyor; yani, 40 kişiden
daha büyük bir yönetim biriminin bugünün dünyasın-
da verimli olmayacağı bir noktadan hareket ederek, bu
tip bir yapı oluşturuyor, böyle bir yapılaşma var; ama,
bu şirket evliliklerine baktığımız zaman da, sanki, bu-
nun tersiymiş gibi bir izlenim ortaya çıkıyor, bu sefer,
çok devasa yapılar oluşmaya başlıyor. Şimdi, bir Da-
imler'le bir Crsysler, ikisi zaten dev, ikisi birleşiyor
bir süper dev. Peki, o zaman, bu iki kavram çelişmi-
yor mu, yani, bir yerde, siz, çok daha büyük bir yeni
dev yaratmış olmuyor musunuz? Böyle bir soru, tabii
ki, gündemde. Ancak, bu tür birleşmelerde, sanıyorum
ki, asıl motif, bu küresel pazarda köşe başlarını tuta-
bilmek ve dışsal ekonomilerden yararlanabilmek.
Teknolojinin çok önemli gereklerinden birisi, biliyo-
sunuz, araştırma ve geliştirme, yeni buluş yapabilen,
burada bir sıçrama yapabilen firmalar ancak pazarlar-
da öne çıkabiliyorlar ve yeni teknolojilerde o kadar
hızlı bir gelişme var ki, altı ayda, sizin buluşunuz de-
mode olabiliyor, yani, altı ayda bir model değişimleri
söz konusu, bu mikroelektronik gibi teknolojilerde.
Onun için, bu sürekli yenilenmesi gereken bir alan ve
çok büyük yatırım gerektiriyor. Bunu, firmalar tek tek
ele alacaklarına, bir ara, değişik ülkelerde, mesela,
konsorsiyumlar da kurdular, devletin de katkısıyla,
mesela, otomotiv sanayinde konsersiyumlar kurdular;
ama, bunu, şirket bünyelerinde halletmeye çalışma
motifi de var bunun arkasında. Fakat, bu yapılar içeri-
sinde nasıl altyapılar oluşacak. Yani, bu büyüyen dev
şirketler kendi içinde nasıl örgütlenecekler, bu küresel
yapıyı oluştururken ve bu çok kültürlü yapıyı oluşt-
rurken ne gibi örgütlenmelere gidecekler, bunları gö-
receğiz. Ayrıca, şöyle iddialar da var; bugün, stratejik
birleşme dediğimiz bu birleşmeleri yapan şirketlerin
gelecekte çok ciddi sorunlarla karşılaşp, belki, geri

adım atmak zorunda kalabilecekleri, bunun, kendi yı-
kılmaları olabileceği yolunda da iddialar var; bunu gö-
receğiz; ama, şu anda, sanıyorum ki, önde gelen mo-
tif, bu küresel oyunda iyi bir yer tutabilmek amacı bu
birleşmelerde.

Başkan - Evet, genç arkadaşımızın bu ileriye
doğru kendini bir noktada, komiteden hareketlendiren
cesaret verici konuşması için teşekkür ediyoruz, bütün
gençlerimizin bundan örnek almasını diliyoruz. Bizler
de, tabii, bunu gerçekleştiren kimseler olarak, bizi ta-
kip edenlerin böyle olmasından da, bir noktada hem
kıvanç hem de rahatlık duyuyoruz.

Bu globalleşme ve sermaye hareketlerinin libe-
ralleşmesinin önüne geçmenin pek mümkün olmaya-
cağı gibi bir kanaate sahip olmanın doğru olacağını
düşündüğümü ifade ediyorum. Her ne kadar bu hare-
ketlerin getirdiği bazı sorunlar, bazı tehlikeler olsa da-
hi. Bu itibarla, bu gelişim içinde, her halükarda bu so-
runların üzerine eğilmek gerekiyor. Sayın konuşmacı-
larımızın bir bölümü, (özellikle bunları ön planda tu-
tarak) bu sorunlar çözülmeksizin, daha fazla ileriye
gidilmesinde ilave tehlikeler olabileceğine, belli kriz-
ler çıkma ihtimalinin sosyal ve onun dışında bazı ya-
ralar çıkarabileceğine dikkat çekti ki, çok haklıdılar.

Öte yandan da, bu gelişim sürecinin, bir noktada,
artık, yalnız, bir sermaye hareketi yahut bir ekonomik
düşünceden daha ziyade, dünyanın gelişme trendini
teşkil ettiğini de dikkate alırsak, bu yapıdan da, kendi-
mizi uzak tutmamamız gerektiği konusunda da görüş
ifade eden arkadaşlarımız oldu. Özellikle, başlangıç
itibariyle, Sayın, Paya Hocamızın ifade ettiği gibi teo-
rik temellerinin tartışıldığı bir ortamı yaşıyoruz; ama,
bir noktada da, pratiğini, artık, sonuçlar olarak görü-
yoruz. Bu önümüzdeki sonuçların, ileriye doğru daha
dikkatli bakmak açısından fırsat doğurduğuna inanı-
yoruz. Bu itibarla da, günümüzün bu haber ulaşımın-
daki çabukluk ve bilginin paylaşımı şartları içinde,
doğruyu bulacağına olan inancımızı tekrar tazelemek
istiyorum.

Ben, bu toplantıyı ve oturumu bu şekliyle kapat-
mak istiyorum. Sizlerin katılımı ve sayın panelistleri-
mizin derin vukuf içinde konulara yaptıkları temaslar
için teşekkür ediyor, hepinize saygılar sunuyorum.

İdris KÜÇÜKÖMER'i Anarken

Fethi NACİ

Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi, 24 Nisan 1998'de, "İdris Küçükömer'in Anısına Türkiye'de Sivil Toplum Arayışları" konulu bir toplantı düzenliyor. Toplantı, "İ. Küçükömer'in düşünce ve yaklaşımlarından hareketle Türkiye'de sivil toplum düşünce ve pratikleri serüvenini birlikte tartışma, değerlendirme ve geliştirmeyi" hedefliyor. Bu konuları bilim adamları işlerler, ben arkadaşım İdris'ten söz etmek istiyorum.

İdris de, ben de Giresun'un yoksul ailelerinin çocuklarıydık; o, benden de talihsizdi, çok küçükken babasını kaybetmişti, dayısı büyüt-müştü İdris'i.

İdris'i, ilkin, Trabzon Lisesi'nde okuduğu yıllarda, uzaktan tanımıştım; arkadaşı (ve arkadaşım) Nahit Bilgin'le birlikte, bize epey tuhaf gelen ceketler giyerlerdi. (Nice yıllar sonra, İdris'in Giresun'da nasıl "okuyabildiğini" Nahit'ten dinlemiştim: "İlkokulu da, ortaokulu da aynı pantolonla bitirdi...") Bu yoksulluk üniversitede de arkasını bırakmadı İdris'in. Liseyi bitirince askere gitmiş, askerlikten sonra İktisat Fakültesi'ne girmişti. Aynı fakültede okuyorduk. Askerlik dolayısıyla benden iki sınıf gerideydi. Geçimini sağlayabilmek için Beyazıt'taki üniversite inşaatında işçi olarak çalışıyordu. O yıllarda İdris'le tanıştık ve arkadaş olduk.

Bu arkadaşlık, epey sonra, siyasal düşüncelerimizdeki benzerlikle pekişti. Mehmet Ali Aybar, İdris'in Türkiye İşçi Partisi'ne girmesi için

benim öneride bulunmamı istemişti. Çok iyi anımsıyorum: Ankara'daki kongrede, Başkanlık kürsüsünde oturan Çetin Altan'ın İdris'in konuşmasına müdahalesi, İdris'in konuşmasını bitiremeden kürsüden inmek zorunda kalması İdris'i nasıl kırmıştı...

İdris, üzüntülü bir döneminde, 1971'de, 20 yıldır gitmediğim Giresun'a birlikte gitmemizi istedi. Gittik. Kulakkaya ve Bektaş yaylalarına çıktık. Dönüşte, Erimez'de, pancar ("kara lahana") çorbası içtik, o karanlık yüzlü aşçı dükkânında "Hüma Kuşu" türküsünü dinledik. Benim ilk dinleyişimdi, çok sevmiştim; İstanbul'a dönünce İdris o türkünün de bulunduğu kaseti hediye etmişti.

1970 sonları, İdris'in Büyük Ada'da "ev yapma" yıllarıdır. (Ve tabii borçlarla boğuşma yılları...) İdris'i yalnız bırakmamak için her cumartesi Ada'ya giderdik. Ufak tefek yardımlarımız da olurdu: Gelen keresteyi yoldan inşaata taşımak gibi. Sonra, iskeleye yakın bir lokantaya giderdik.

İdris, 1960'ın sonlarına doğru başladığımız (ve bugün de süren) haftalık içkil toplantıların müdavimiydi.

Son yıllarında iki oğlunun varlığı galiba İdris'in en büyük mutluluğu oldu... Hey koca İdris, canım kardeşim...

Yeni Yüzyıl, 20 Nisan 1998

PROF. DR. İDRİS KÜÇÜKÖMER

(01 Haziran 1925 - 05 Temmuz 1987)

1925 yılında Giresun'da doğdu. Osmanlı-Türk tarihine getirdiği değişik yorumlarla tanınan İktisatçı ve düşünür.

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde öğrenim gördü. Aynı fakültede doktorasını tamamladı, daha sonra da doçent oldu. Fakülte kurulunun profesörlüğe yükseltilmesi için aldığı karar, Üniversite Senatosu'nca onaylanmadı. Bunun üzerine Danıştay'da açtığı davayı kazanmasına karşın, profesörlüğüne ilişkin kararname 10 yıllık bir gecikmeyle ancak 1976'da yürürlüğe girdi. 27 Mayıs 1960'tan sonra özellikle Yön dergisindeki yazılarıyla tanındı. Daha sonra Ant Dergisi ve Milliyet Gazetesi'nde güncel ve genel siyasal konulara ilişkin yazıları ve tartışmaları yayımlandı. En önemli yapıtlarından biri olan Düzenin Yabancılaşması: Batılasmada 19. yüzyıldan başlayarak Osmanlı toplumunda ortaya çıkan yapısal değişiklikleri, Batı'yla ilişkileri, üstyapı kurumlarının geçirdiği evrimi inceledi. Türkiye'de kapitalizmin gelişmesindeki çarpıklıklar göstermeye çalıştı. Devletin "Despotik" karakterinin Türkiye'de "sivil toplum"un gelişmesinin önündeki en büyük engellerden biri olduğunu savundu. Bu görüşleriyle, Osmanlı - Türk tarihini Asya tipi üretim tarzı (ATÜT) çerçevesinde ele alan kuramcılar arasında yer aldı. 1960'ların ikinci yarısında dönemin Türkiye İşçi Partisi (TİP) genel başkanı M.A. Aybar'ın ortaya attığı, "ceberut, tepeden inmeceli devlet" in yarattığı bürokrasinin, sosyalizmi önleyen başlıca toplumsal güç olduğu yolundaki görüşlerde de KÜÇÜKÖMER'in yaklaşımının derin izleri görülür. KÜÇÜKÖMER'in Düzenin Yabancılaşması'nda kurduğu ve geleneksel ilerici kavramını tersyüz ettiği şemada İttihat ve Terakki ile Kemalizm bürokratik ve antidemokratik devleti kurup koruyan, bu anlamda da "sağ" olarak nitelendirilmesi gereken bir çizgiyi temsil eder. Kitlelerin "İslamcı Doğucu" eğilimleri ise, bu tepeden inmeciliğe bir tepki olarak anlaşılmalı ve seçkin bir tavırla reddedilmemelidir.

KÜÇÜKÖMER'in öteki yapıtları arasında Gelişmiş ve Az Gelişmiş Ülkelerin İlişkileri Üzerine (1966); İktisat İlkeleri Üzerine (1964) ve İktisat İlkelerine Yeniden Bakış (1972) sayılabilir.

Ölümünden kısa bir süre önce Sosyal Demokrasi Partisi'ne (SODEP) giren KÜÇÜKÖMER'in bu dönemde yazdığı son yazılar İktisat Dergisi'nin 274. (Eylül 1987) sayısında yayımlanmıştır.

TÜRKİYE'DE İNSAN

(Prof. Dr. İdris Küçükömer Anısına)

4. Gün

16 Mayıs 1998 Sabah

Saat : 10.00

Oturum Başkanı : Fethi NACİ ✓

Açılış : Mübaccel KIRAY

Bildiriler : Sencer DİVİTÇİOĞLU
Murat ÖZYÜKSEL

Başkan - Söze önce bir şeyle başlayacağımı, "ağlamak yığılığa dahil." Ben, sevdiğim insanların ölümünden sonra o insanlar hakkında konuşmak istemiyorum. Çünkü ne zaman konuşmaya başlasam ağlamaya başlıyorum. Ama İdris için bir şeyler söylemek isterim tabii; ağlayacak olursam eğer, sözü keserim, kusura bakmazsınız.

İdris'i ben lise yıllarımdan hatırlıyorum ve de acayip ceketler giyerdi; Naif diye bir arkadaşı vardı, kareli, çizgili ve uzaktan bakınca zülpe intibai uyandıran bir insandı. Onun geçmişini çok sonra öğrendim. Geçmişini bir cümleyle özetleyebilirim, İdris, ilkokulu ve ortaokulu aynı pantolonla bitirmişti. Yani, ben de yoksuldum ama, o bizden de beterdi, çok gençken veya çocukken babasını kaybetmişti ve dayısı büyümüştü İdris'i. Liseyi bitirdikten sonra, önce askerliğini yaptı; üniversiteye başlamak için para yoktu tabii. Sonra da İktisat Fakültesine girdi. Benden, o yüzden, iki sene sonra mezun oldu. Biz aslında Sencer'le başlamıştık ama, o birinci sınıfta çıktığı için, benden bir sene sonra o mezun oldu. İyice pekiştirdi bilgilerini.

Ben, liseyi parasız yatılı okudum, üniversiteyi burslu okudum ve bir sene bile sınıfta çakma hakkım yoktu; o keyfi yaşayamadım ben; o da, yoksulluktan.

İdris, askerlik sonrası İktisat Fakültesi'ne girdi ve İktisat Fakültesi'ne girdiği sıralarda Trabzon Talebe Yurdu'nda kalıyordu ama, karnını doyurmak için üniversitenin inşaatında işçi olarak çalıştı. Marksizmle tanışması bir hayli geç oldu diyebiliriz. Yani, övmek gibi olmasın ama, ilk metni benden Trabzon Talebe Yurdu'nda dinledi, bizim hızlı komünist olduğumuz yıllarda Lenin'in işçi sınıfı ihtilali ve Ayn Kautsky diye bir kitabı vardı, ben onu okurken, İdris'e oradan bir fragman okumuştum. Ama, ondan sonraki yıllarda, İdris alabildiğine gelişti ve bir tek düzenin yabancılığı bile İdris'i yaşatmaya yeter diye düşü-

nüyorum. Çünkü, İdris, bence, Türkiye'de Marksist düşünceye katkısı olan tek iktisatçı dersem, bana kızmayın.

Sayın Mübaccel Kıray açış konuşmasını yapacak şimdi bizlere.

Mübaccel Kıray - İktisat Fakültesi Mezunları camiasına bu ikinci, üçüncü davet; doğrusu, hiç içine girmemiş olduğum bir fakültenin davetlerini çok ilginç karşılıyorum.

Bir daha tekrar edeyim; belki işittiniz, bilmiyorum, ben iktisatçı değilim, iktisat fakültesiyle de hiçbir zaman çok yakın ilişkim olmadı; ama, benim gibi dinazorları İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti davet ediyor; ben bundan çok gurur duyuyorum, teşekkür etmek istiyorum.

Sosyal bilimlerin bir başka koluyla, işte böyle, sosyolojisiyle vesairesiyle ilgilenen bir insan olarak, acaba Türkiye insanı nerede duruyor diye baktığımız zaman, benim konuşmalarımı veya yazılarımı görmüş olanları kusturacak kadar çok söylemiş olduğum, ama, çok da haklı olduğum bir yerden başlamak istiyorum; köylülük bitiyor Türkiye'de. Türk toplumunun, en basit kriteri kullanırsak, yüzde 80'ini kırsal alanda, basit teknoloji tarımsal üretim yapıp, üretim fazlası olmayan bir aşamadan çıkıp da tarımın ticarileştiği, çiftçileştiği bir dönemde şehirleşme ve şehre ait grupların teşekkül ettiği bir aşamanın içindeyiz; Türkiye insanını bu anlamda anlamak gerekir diye düşünüyorum.

Burada, köylülüğün bitmesi, yani, basit teknoloji, kendisinin tükettiğini üreten grubun çözülüşünün arkasından gelen şehirleşme, şehirdeki işçileşme, istiyorsanız ücretlileşme yeni grupların teşekkülü meselesini biraz daha teorik bir çerçevenin içine koyarsak nasıl anlarız diye baktığım zaman, şöyle bir şey çıkıyor ortaya; toplum ve kültür tarafı var. Kültür, yaşam tarzı anlamında, değerler, düşünceler, ideolojiler anlamında. Toplum, insanların enteraksiyonu, gruplar anlamında kullanılıyor. Peki, her toplumda böyle bir mesele var, artı, bunun içinde bir insan var. İnsan, grup üyesi olarak veya çeşitli grupların üyeleri olarak, enteraksiyon halinde, ona ne oluyor diye bir şey var. Çok daha önemlisi, bugünkü güncel konular, her ne kadar ben güncel politikayla uğraşmasam da, yine bir

şeyler söylemek gereğini duyuyorum. Bunların hepsinin çalkalana çalkalana oluşturduğu politikalar var. Politikalarından parlamento politikası kastetmiyorum, şehirlerin gelişmesine ait politikalar, köylülüğün bitmesine ait politikalar, teknolojinin seçimine ait politikalar, insanları insan yapan eğitime ait politikalar ve saire. Bunların hepsini, biz, toplum, kişi enteraksiyonlarıyla beraber alabiliriz ve temel eksen, köylülüğün bitişi, seçilmiş bir düzen olarak rekabetçi, bugünkü yumuşatıcı tabirle liberal, bildiğimiz, eski tabirle düpedüz kapitalizm dediğimiz rekabetçi düzenin oluşumunda acaba neler oluyor ve Türkiye insanına neler oluyor, ben bunu nasıl görüyorum... Tabii daha başka bir iddiam olamaz; benim görüşüm diye söylemekten başka.

Çok önemli bir şey var; sosyal psikolojinin bize öğrettiği her toplum belirli gruplardan ve bu gruplara grup üyeliğini taşıyan insanlardan oluşur. Hiç kimse Robinson Crusoe değildir, Robinson Crusoe bile kaçınıcı yüzyılda İngiliz toplumunun üyesidir, bu olmaktan olmaz. Ama, toplum homojen değildir, ayrılmış grupları vardır, demin bahsettiğim iki grup temel olmaz üzere, 17'nci yüzyılı alırsanız, köylüler, artı, esnaf, artı, politikaları tayin eden asker, din grupları, siyaset adamları, saray vs. gibi. Ama, değişme başladığı zaman ve yeni sanayileşmiş toplum, sanayileşmeye giden o yolun yarısında bulunan bir topluma doğru gittiğiniz zaman birdenbire gruplar çoğalıyor; herkes kendisinin nerede olduğunu o köylü-bey ilişkileri veya esnaf ilişkileri içinde herkes nerede olduğunu bilir, herkes o grubun neler gerektirdiğini bilir. Bunun da protokolü vardır; yemek şöyle yenir, selam böyle verilir, vergi şöyle ödenir, işte başka insanlarla, dışarıyla ilişkiler diyaloglarını kimse de yerinden şüphe etmez, herkes nerede durduğunu bilir. Bunun sosyal psikolojideki tabiri ankorodur. Yani, bir yere demir atar ve o temel referans grubu içinde ne yapacağını bilir. Böyle bir durağan toplum düzeninde, köylülük çözülmeye başlamadan evvelki, siyasal olarak bir saltanat düzeni çözülmenden evvelki durumda herkes nerede durduğunu bilir.

Bu grupların içinde ikinci bir mesele daha var, referans grubu. İnsanlar yalnız kendi ait oldukları reel gerçek grupla ilgili olarak hareket etmezler, kendilerini üyesi olarak görmek istedikleri gruba göre de, referans grubuna göre de hareket ederler. Bu, durağan toplumlarda çakışır. Fiilen gerçek gruplar, referans grubu, içine girmek istediği grupla, ikisi birbirine çakışır. Bir köylünün değişime başlamadan evvel hangi grupla olmak istediği hakkında bir şüphesi yoktur; köylüdür, bitti veyahut esnaftır, bitti, orada durur; re-

ferans grubuyla, kendisini içinde görmek istediği grupla hakiki grubu arasında tam bir uyuma vardır. Ama, değişme başladığı zaman bu böyle olmaz. Özellikle bizim toplumlar gibi köylülüğün çabuk çözülmediği, şehirdeki yeni toplum düzeninin, ki, bu bahsettiğimiz kapitalist düzene bağlı Türkiye'nin seçimi ve bunu kolaylaştıracak devlet müdahaleleriyle beraber gelişen düzen içerisinde, kişilerin fiili gerçek gruplarıyla, mensup oldukları gruplarla, referans grupları, içinde olmak istedikleri grup meselesi birbiriyle karışır ve çatışır; asıl mesele buradan çıkıyor.

Bu düzenin içine girdiğiniz zaman bu rekabet, ilk defa, referans gruplarıyla insan olarak, kişi olarak toplumun yapısı değişiyor, onu anladık, köylülük bitiyor, rekabetçi kapitalist düzen gelmekte ve köylü çözüldüğü zaman da şehre geliyor, şehirde de bir gruba ait olmak istiyor; acaba hangi gruplara ait oluyor ve bu büyük rekabetçi grubun içerisinde nasıl bir şey çıkıyor, referans grubuyla, şey grubu... Buradaki en büyük mesele rekabetçi toplumların rekabetle vertikal, dikey hareketlilik olasılığının olup olmadığı çok büyük bir mesele olarak ortaya çıkıyor. Bunun tipik örneği tabii Amerika Birleşik Devletleri'ndeki toplumdur; oradaki dikey rekabet, Almanya'dan da, İngiltere'den de fazladır hepinizin bildiği gibi ve dolayısıyla, referans grubu bir üstteki tabaka, bir üstteki meslek, bir üstteki kontrol gücü olmasına rağmen, oraya erişmek, mitolojik olarak eşit olduğu için -mitolojik kelimesinin altını çizmek lazım belki de- herkes referans grubuyla fiili mensubiyet, üyeliğini taşıdığı grubu yarıştırmak ve devam eder gibi görünür. Oradaki mesele, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki mesele bir bakıma İngiltere'deki meselede 19'uncu yüzyılda alınan hangi gruplar bu dikey hareketlilikten referans grubunu kendisiyle aynileştirecek kadar hızla olabiliyor, hangisi etmiyor. Bunu söylemek istiyorum, sonra Türkiye'ye tekrar geleceğim. Amerika'da büyük referans grubuyla ilgili büyük rekabet yalnız, hepinizin de çok iyi bildiği gibi, büyük bir Hristiyan beyaz toplum için olmaktadır. O kadar ki, hele başlangıçta daha çok olmak üzere, bugünlerde hâlâ devam ediyor, Anglo Sakson kökenliyseniz biraz daha kolay, ama İtalyan kökenliyseniz de o kadar zor değil. Hemen, o dikey hareketliliği yukarıya doğru, tabakanızı yukarı çıkarabilirsiniz

Sosyal psikolojinin bize öğrettiği her toplum belirli gruplardan ve bu gruplara grup üyeliğini taşıyan insanlardan oluşur.

ve kabul görürsünüz. Ama, iki grup mesela orada çok belirgin bir tavanla karşılaşılıyor. Bunun bir tanesi beyaz olmayanlar. Yani, hem sarı ırktan hem siyah ırktan olanların karşılaştığı tıkanmadır, öbürü de Musevilerin karşılaştığı tıkanmadır; bir türlü onlar o handikapı aşamazlar. Referans gruplarıyla gerçek üyelik grubunu birbiri üzerine çıkırtamazlar eskiden olduğu gibi, tabii Amerika'da eski yok, köylülük yok, onu biliyorsunuz, Avrupa'da olduğu gibi diyelim.

Musevileri bir tarafa bırakalım, onların başka kanalları var gelmek için, birçok zamanda geliyorlar, günlük hayatta daha çok diskriminasyon yaşıyorlarsa

da resmî hayatta yaşamıyorlar. Fakat, Zenciler bunu hâlâ çok iyi yaşıyorlar. Referans grubuyla esas grubu birbiriyle uyusturulamadığı zaman ne oluyor? Uyum mekanizmaları içinde, Türkiye için de sonra söyleyeceğim gibi, önemli olduğu miktarda, eğitim çok önemli rol oynuyor, para

Açıkça ortaya koymamız gereken mesele iki türlü olacak; bir tanesi kendiliğinden oluşan uyum mekanizmaları, öbürü, politikalar geliştirerek uyumu sağlanmaya çalışan düzenlemeler.

kazanmak önemli rol oynuyor, meslek sahibi, biraz daha prestijli meslek sahibi olmak rol oynuyor, bir yere kadar geliyorlar; gelmediği zaman, bu sefer başka politikalar çıkıyor. Mesela Amerika'da siyah güzeldir hadisesi vardı yahut biz Afrika orijinliyiz, müthiş bir üzerine bastırma, bizim kültürümüz de var.

Amerikalı siyah nüfusun "biz Afrikalıyız, Afrika kültürü yücedir" politikaları ikisi arasındaki ayrıklığı çözemedikleri zaman oluşturdukları politikalar; ama çok ilginç, bu politikalar 20-25 sene evvel çıktı, Nikson, Reagan, Bush politikalarının, ayrılığın çok üstüne vardığı zamanlarda, bunu çözmek için çıktı, ama sonra, bu daha biraz rahatladı, bugünlerde artık hiçbir siyah liderin Afrikalı olduklarını tekrar söylemesine gerek yok, çünkü, Amerika toplumuna uyumu çözmüyor; burada tekrar bir ayrıklık var. Böyle bir çelişki oluyor.

Türkiye'de hadise bu kadar dramatik değil ama, şöyle bir mesele hâlâ var; Köylülük çözülüyor, tam kapitalist sanayi devrimini tamamlamış rekabete, radikal mobilliteye açık dikey mobilliteyi yaşıyor mu, yaşamıyor mu meseleleri ortaya çıktığı zaman, acaba Türk insanı nerede durdu, köylülükte referans grubu hak-

kında bir talebi yoktu; ama, eski köylüler, şehirlere gelip de şehirlerde kolayca işçileşemediği, ücretlileşemediği zaman ne oluyor; kısmî olarak, işçileşip, ücretlileşip, ücretlileşmeyi bilhassa vurguluyorum, eliyle çalışan değil de, elinden başka türlü işlerde çalışan beyaz yakalı, pembe yakalı dediğim... Pembe yakalıların kim olduğunu biliyor musunuz? Kâtip, sekreter grubu; onların çoğu genellikle çok sevimli hanımlar olduğu için, onlara pembe yakalı bir sıfat yakışır, mavi yakalı deyince herkes anlıyor, eliyle çalışan işçi, beyaz yakalı deyince yüksek memur olduğu da anlaşılıyor; ama, pembe yakalı deyince, mavi yakalılar kadar rutin işlerde çalışan ve genellikle cinsiyete has bir yön almış olan sekreterlik gibi, bilgisayar kullanımı gibi meslekler anlaşılıyor bugünlerde. Dolayısıyla, orada belirli bir yer edinemediği zaman eski köylü şehre gelip de, ne tür meseleler çıkıyor ortaya?

Kırsal yöreden şehre gelmiş olan insanlar, hepimizin bildiği gibi, son 50 senedir konuşa konuşa artık havı dökülmüş haliye döndü, evvela marjinal işlerde çalışıyor, sonra küçük girişimcilğe giriyor, ondan sonra **ev üretimi** dediğimiz karısına, kızına evde dokumacılık yapıyor yahut konfeksiyonculuk yapıyor kendi sanıyor, ta ki daha büyük bir modern kapitalist düzenin belirgin iktisadî formasyonuna girinceye kadar. O formasyona girdikten sonra, sanıyor musunuz ki referans grubuyla fiilen üyesi olduğu grup birbiri üstüne çıkıyor, hayır. Artı, hâlâ köylü gibi düşündüğü, hâlâ, fırsatını bulduğum, yapayım diye giriştiği için değer yargıları da ne fiilen mensup olduğu grubun düzenine ne de aspirasyonuna; yani, referans grubundan üyesi olmaya çabaladığı yere uyuyor. Bunun da sonucu, bir düzensizlikler, kaidesizlikler ve inanılmaz başka tür rekabetçilik, kurt kanunu ortaya çıkıyor. Bugün Türkiye'de yaşanan mesele budur.

Bu arada, açıkça ortaya koymamız gereken mesele iki türlü olacak; bir tanesi kendiliğinden oluşan uyum mekanizmaları, öbürü, politikalar geliştirerek uyumu sağlanmaya çalışan düzenlemeler. Evvela kendiliğinden oluşan uyum mekanizmalarına bakalım. Çok ilginçtir, ilk uyum mekanizması bir tüketim meselesidir. Ne kadar şehirli gibi, artı, Avrupalı gibi, artı, oranın üst tabakaları gibi tüketilirse, o kadar aspire ettikleri undukları referans grubu üyeliğine yakın olacağını zannediyorlar, ne kadar çok biçim tüketilirse hatta. Eğer, çok parayla tüketiyorsanız tamam, az parayla tüketiyorsanız blue jean, hiç mesele değil yani, blue jean de bir aspirasyon meselesi, oraya girilebilir. Tüketim bir numaralı bir uyum meselesi oluyor. Bunun müthiş misalleri verilebilir; tabii lokanta seçiminden, evdeki makarna pişirme tarzından, en ucuz yemekleri-

mizden biri olarak giyime kolayca gelir, şimdi biraz daha paralanınca eşya meseleleri geliyor, küçücük yere kocaman oymalı İtalyan üslubu şeyler, bir sürü de komiklik yaşanıyor tabii, gösterişçi tüketim çok önemli bir yere girerek. Gösterişçi toplum artık voka-bilerimize girdi. Tam 50 sene önce gösterişçi tüketim hakkında bir doçentlik tezi yazmıştım, hâlâ geçerli. Gösterişçi tüketim hepimizin bildiği bir şey. Tüketim ilk uyum mekanizması. Neye uyum mekanizması; üyesi olması umulan referans grubunun, ben, şu tabakanın insanıyım demek yahut şu grubun üyesiymi diyebilmek için yapılan bir mesele. Pekâla, bu çok açık seçik, hepimiz bunu her zaman görüyoruz.

İkinci uyum mekanizması, ikinci kuşakları ilgilendiren bir tarzda ailelerce şey yapıyor, hatta kendileri bile gece kursları vesaireye yönelerek, eğitim; köylülüğün dışında ve marjinal kayıt dışı ekonominin dışında bir gruba mensup olabilmek için kullanılan dikey mobilite kanalı, açık seçik eğitimidir. Eğitim 1940'lerden sonra, 50'lerde, 60'larda obsesyon halindeydi, kime giderseniz konuşurdu ki, o zamanlar benim en çok sahaya çıktığım zamanlardı, birçok saha araştırmasında, ne olacak deyince, ilk önce eğitim. Hiç kimsenin daha aşağısından geçmiyor, mühendis çok para kazanacak, doktor, avukat vesaire. Kim; Çukurova'nın çok dağlık bölgesindeki köy. Bu kadar basitti mesele, şehir ve kapitalist rekabetçi düzene uyum sağlama için gösterilen çare.

Üçüncü bir uyum mekanizması paraya dayalı olarak, tabii eğitimle beraber meslek geliyor, üçüncüsü, bununla beraber, inanmayacaksınız ama, sanat, güzel sanatlar; son derece önemli bir uyum mekanizması oluşturuyor. Bu sanatla beraber vereceğim misal akademik kariyer. Nereden gelerseniz gelin, ilk gerçek gurubunuz ister gecekondu mahallesi olsun, ister Üçü köy olsun, ister Akdeniz, Karadeniz, yeryüzü, gökyüzü neresi olursa olsun, rekabetçi düzenin içinde kendinize bir referans grubu olarak seçeceğiniz yer, sanat, bu her şey olabilir, müzikten, resimden akademik kariyere kadar, şimdi, burada hiç kesintiler yoktu, falan, bunu sonraya bırakalım, bu gösterişçi tüketimde de var, blok, öbür taraflarda da var; fakat, üçüncü kanal bu.

Bu kadar rekabetçi bir düzenin içine giriyorsunuz, kendinize tüketimle, eğitimle, teknik konulara dayanan eğitimle, mühendis olmak, elektrikçi olmak vesaire gibi bir eğitimi, artı, sanat ve akademik kariyer gibi yönlelere girerek, yeni referans gruplarına ulaşmaya çalışıyorsunuz, bu belli. Ama, tıpkı Amerika'daki siyah nüfusun karşılaştığı gibi, burada da bazı bloklarla karşılaşıyor. Buradaki bloklar referans gru-

bunun erişilmezliğinden değil, bir türlü toplum yapısının yerine oturmamasından kaynaklanıyor. Bu toplum yapısının yerine oturmaması zamanlarda, yani, referans grubunda hızla bir eğitim alamadığımız, hızla hayat seviyesini, belirli bir gösterişçi tüketim seviyesine yükseltecek kadar geliriniz olmadığında yahut doğuştan getirdiğiniz kapasiteler sizi şarkıcı, türkücü, ressam, karikatürist vesaire yapamadığı zaman, ne oluyor, biliyor musunuz ne oluyor, yaşasın dinsel kurumlar... Kendisini dinsel bir referans grubuna atan kişi, kendisini yeni topluma uyum yapmış sayıyor. Bu toplumda rekabetçi kapitalist düzen bile olsa, onun gerektirdiği gerçek gruplar oluşmadıkça işçileşme, ücretlileşme, beyaz yakalılaşma, pembe yakalılaşma, ne isterseniz deyin, onlar yerine oturtulmadıkça, geniş bir eğitim, modern eğitim düzeniyle, bunlara üyelik kolaylaştırılmadıkça, sanatkâr diye hiç olmadık garip müzik tarzlarını veya yazım tarzlarını ortaya çıkaranların kalite ayıklamasını yapamazsınız, artı, şehre gelip de havada kalanlar, kendilerini kolayca, bugünlerde, ister tarikat deyin, ister cemaat deyin, ne isterseniz deyin, o biçim grupların içine atıyorlar; çünkü, tavan alçak.

İkinci bir tarafı var bu işin; hiçbir şey bu kadar kolay siyah ve beyaz değildir bu düzenin içerisinde. Bu düzenin içerisinde mutlaka hesaba katılması gereken bir dış politikalar konjonktürü vardır. Hem memleketin içinde takip edilen konjonktürel hem de dünya konjonktüründeki gerekli politikalar meselesi. Türkiye belki de tarikat ve cemaat çıkmazına, duvarına çarpmazdı referans grubu seçmekte eğer Nikson, Reagan, Bush dönemi bütün dünyaya köylülüğün çıkma ve sanayileşmeme, ama, sadece Sovyetleri çökertmeye dönük dinsel gruplaşmaları pompalama imkânı vermeseydi. Bu devre 25 sene sürdü, unutmayın. 1973'te Vietnam yenilgisinden sonra, Amerika Birleşik Devletleri'yle beraber bütün müttefikleri sadece harp ederek bir başka sosyalist yapı düzeninin yıkılamayacağını fark ettiler. O zaman son derece rasyonel bir şeyle, biz kendimiz, kapitalist, rekabetçi toplumu sürdürürüz, siyahların şöyle veya böyle olması çok önemli değil, o zaman çıkmıştır siyah güzeldir, Afrika kökeni nedir gibi politikalar orada, bütün dünya için dinsel düşünce ve siyasî örgütlenme tarzını komünizmi ve daha da müşahhas olarak Sovyetler Birliğini yıkmamanın bir numaralı politikası olarak geliştirdiler. Bu olabilir; ama, bunu Türkiye gibi köylülüğün çıkıp da, kapitalist rekabetçi düzene geçmekte olan artı ürünü kısıtlı bir memlekette ne yapacağı, nereye götüreceği meselesini o zamanlar ne kimse düşünmüştü, tabii Amerikan dış politikasının bunu düşünmesi diye bir meselesi yok, bunu bekleyemezsiniz de; halbuki, on-

lar bu referans gruplarını falan çok iyi bilirler. Ama, bizim içimizde de kimse düşünmedi, kimse sormadı; aman köylülük bitmesin. Özal zamanı politikasının bir numaralı meselesi, tabir şuydu hatırlayacaksınız, "köylü göçmesin, şehirler büyümesin..." Şehrin büyümesi ikinci bir meseledir. Mesele, köylülüğün bitmesi, işçiliği değil, işçiliğin, beyaz yakalılığın, pembe yakalılığın gelişmesi örgütlenme ve üretimdir. Hayır, bunu da baltaladılar. Özal dönemi Türkiye'de, üretimin, köylülüğün bitmesinin tam anlamıyla baltalandığı süreçtir. Öbürlerini, hani "benim memurum işini bilir" falan filan, onları konuşmuyoruz bile, onlar çok başka türlü bir şey.

İşin politika tarafı nereye geldi; işin politika tarafı bittiği zaman çok garip bir meseleyle karşılaştık.

1 - Kimse çalışmıyor, tembellik en önemli mazhariyettir. Peki kim çalışıyor, hiç kimse çalışmadan olmaz, mutlaka birileri çalışacak, kim çalışıyor; sevgili kadınlarımız, ölesiye çalışıyor, pembe yakayla çalışmıyor, yani, bilgisayarın başına geçip de, temiz bir ofiste emeğinin karşılığı da şu kadar ücret olarak çalışmıyor. Aile emeği olarak çalışıyor, hem çiftçi, hem köylü olarak çalışıyor, hem dikişçi hem bilmem neci olarak çalışıyor, Amerikalıların sweatshop dedikleri yahut İngilizlerin, en olmadık iş şartları altında çalışıyor. Oğullarımızı ne yapıyoruz; eskiden bir obsesyon halinde olan eğitim mekanizması öldü, havlu attı. Yalnız Eğitim Bakanlığı atmadı havluyu, eğitim gereksiz... Peki ne yapacağız, kızlar yeter, kızlara bir şeyler

bulalım, çalıştıralım, yeter.

Yani, çok garip bir yere geldik. Ama, en büyük mesele, referans grubunun, ister patronaj sistemi olarak, yani, grup birliği olarak dinsel örgütleri seçerseniz ve dinsel örgütlerin içinde, sizleri en çok ilgilendiren ekonomist olarak kayıtsız ekonomide holding aşamasına kadar çıkarak, burada da eski köylü zihniyetinde, Allah rızası için in-

san çalıştırarak, holding seviyesine kadar gelirseniz de, buradaki politika üretkenler bunun için hiçbir şey yapmazsa 50 yıl, her şeye layıksınız demektir. Yani, neymiş, büyük gruplar değişmesi yaşanan bir memlekette durağan bir köylü-bey ilişkisi toplumundan son derece hareketli yepyeni meslek ve örgüt grupları ortaya çıkarken, bunu düzenli bir şekilde yapmaktan vazgeçip, dünyadaki büyükler istedi diye siz, durağan kalmaya mahkûm etmeye çalışırsanız, durağan durmuyor; istesenez de değişiyor, istemesenez de değişiyor, ama, değişirken, olmadık kör, çıkmaz sokaklara giriliyor. Bu, referans gruplarıyla, fiilen mensup olunan yollar, isterse en beğenmediğiniz rekabetçi kapitalist düzen olsun mutlaka çakışır hale getirilmelidir. Türkiye'de siyah nüfus yoktur söz gelişi, yani, bir duvarla karşılaşmayacaksınız, bunu çözmek gerekir.

Türkiye, benim gördüğüm kadarıyla bugünlerde böyle bir ikilemin içerisinde ve biraz da böyle başı boş duvara doğru koşu koşu gidiyor, ne olacağını pek bilmiyorum doğrusu. Ben, her zaman çok nikbin bir insandım. Analizi yapılan şey çözüm değildir ama, çözümü başkaları bulabilir diye düşünürdüm, bugünlerde eğer bu çözüm bulunmazsa, hakikaten kötü şeyler olacak bu memlekette.

Başkan - Sayın Mübeccel Kıray'a teşekkür ediyorum.

Sencer Divitçioğlu - Bir defa kolektif eylem diyoruz, ne olduğunu söyleyeyim, toplumsal eylem teorisi yeni bir teori. Bütün toplum bilimlerinde aşağı yu-

karı kullanılabilir. İki kişinin üzerinde olan bütün toplulukların bir amaca yönelmesi için eylem yapmasını kolektif eylem deniliyor. Onun için, bu kelimeyi seçtim, yani iktisatçı olmayan Sencer olarak seçtim, başka bir bilimle uğraşan, iktisat yok söyleyeceğim şeyde.

Kolektif eylem hikâyesinde iki büyük hizan var katkılar bulunan Batı'da. Bunlardan bir tanesi Hobbes; 16'ncı yüzyıl. Diğeri Adam Smith; 18'inci yüzyıl. Hobbes'un analize girerken yaptığı tek aksiyom şu, herkesin herkese karşı olduğu durum. Smith ise, herkes kendi çıkarları peşinde koşar diyor. İkisinin de hareket noktası bireydir. Herkesin, bireyin bireye karşı olduğu durum, herkes, birey kendi menfaatleri peşinde koşarken, toplumun da menfaatlerini gerçekleştirmiş olur. Ben, buna genellikle, Smith de diyor, Hobbes'da demiyor böyle bir şey ama, ikisine birden bencillik diyelim. Bencillikten dolayı kavga oluyor, bencillikten dolayı iktisadî çıkarlar ağırlanıyor. Bunu sağlayan, Hobbes'da, devlettir. Devlet, kanunları koyanlar yoluyla, halkın kendi içindeki, halkın devletle ilişkilerini arasındaki uyumu işbirliğini -kooperatif- sağlar. Öyleyse bu var, bu aşamadan hareket ederek, toplum uyum içine girer ve bundan dolayı da devlet gereklidir ve kanunlar gereklidir ve bireyin bu kanunlara uyması gerekir.

Böylece kolektif eylemin, birdenbire işbirliği bir eyleme döndüğünü görürsünüz. Oyun, insanlar arasında işbirliği getirir.

Smith'e geldiğiniz vakit, durum, aşağı yukarı aynıdır; ama, dikkat ederseniz burada uyumu sağlayan, işbirliğini sağlayan kimdir, diğer devlet; devlet getirmiştir. Smith'e geldiğiniz vakit daha başka söylüyor; insanlar kendi çıkarları peşinde koşarken piyasa mekanizması aracılığıyla belirli bir optimuma gelirler, yani, toplumda herkesin birden refahı yükselir. Böyle olunca, toplum da uyum içindedir, denge içindedir ve hemen söyleyeyim pareto optimumundadır. Şimdi, dikkat ederseniz, bir tanesinde diğer devlet sizi optimuma getirdi, pareto optimumunu biliyor, iktisatçı burada herkes... Pareto optimumuna geliyor, öyleyse kolektif eylemde her yazara göre, Batılı yazara göre kolektif eylemde işbirliğinin bir tanesi de diğer devlet, öbürü de piyasa; piyasa yahut müzayedeci; müzayedeci vasıtasıyla dengeye gelir. Daha doğrusu işbirliği sağlanır, pareto optimumu gerçekleşir, bu bakımdan düşündükleri toplum rasyonel bir toplumdur. Bu fikir, sonradan genel denge teorisi ve pareto optimumu neoklasiklerde ortaya çıkacak. Kimin tarafından çıkacak; öncelikle Barlas, De Bourq, sonra Aruhan.

Öyleyse iki yazarın da söylediği, çünkü bunlar başlatıyorlar analizi, doğrudur, siyaset bilimidir yahut toplum bilimidir, sosyolojidir; öyleyse tam iktisattır. İktisattır ama, ikisi de hep aynı taraftadırlar, bir olan, özdeş olan biriyle. Birisinde devlet, bir tanesi müzayedeci. Barlas müzayedeciliği yapardı, oturur her ilin arzı talebi yazardı ve bunlara denk getirirdi, arz talebe eşittir. Arz talebe eşit olduğu vakit, toplumda optimizasyon gerçekleşmiştir. Dikkat edin, burada üstüne vurguluyorum, hepsi bireyden kaynaklanıyor bunların.

Şimdi, dönüyorum Osmanlı toplumuna, Osmanlı toplumu sanıyor muydunuz ki optimizasyonu bilmiyordu. Biliyordu; yani, toplumun uyum içinde ve denge içinde nasıl yaşayacağını biliyor muydu, tabii biliyordu. Daireyi adliye için düşünün. Daireyi adliye hiç bizim bildiğimiz, benim bildiğim hiç olmazsa, dil kaynaklarını fazla bilmiyorum, Kutadgu Bilig'te, sonra da İbni Haldun vasıtasıyla geliyor 14'üncü yüzyılda. Ne diyor: Ordunun güçlü olması için, mal üretimine ihtiyaç vardır. Mal üretimi reaya-dan hasıl olur. Reaya adaletle kollanır-sa korunur, yaşar; adaleti de devlet sağlar. Bir tane birey gösteremezsiniz, hepsi grup. Karşınızda bir denge var, bir optimizasyon var; mükemmel üstelik de; ama, kim yapıyor bunu, aslında adalet yapıyor. Devletin adaleti. Adalet mülkün temelidir. Adalet kavramı hem Yunan'da, hem Pers döneminde vardır. Demek ki, burada birey olmadan toplumsal eylem, fonksiyonların sahipleri tarafından, dikkat edin, ordu, reaya, adalet; bu fonksiyonların sahipleri tarafından ve başta devletin vesayeti altında gerçekle değil, yani, toplumsal işbirliği ne olur, gerçekleşir. Böyle gördüler, onun için her vakit övgüyle bahsettiler. Benim toplumum, bu zümreler arasında astates dediğimiz şeylerin arasında birbirini destekleyen hareketlerle toplumu uyuma doğru, daha doğrusu işbirliğinde pareto optimumuna götüremedi. Aradaki fark, bir tanesinin bireyler tarafından getirilmesi, ikincisi ise zümreler tarafından, fonksiyonlar tarafından, yani, toplumdaki işlevler tarafından yerine getirilmesidir.

Yalnız, bir şey var, toplumda bu işbirliği olduğu

**Osmanlı toplumu
sanıyor muydunuz ki
optimizasyonu
bilmiyordu. Biliyordu;
yani, toplumun uyum
içinde ve denge içinde
nasıl yaşayacağını
biliyor muydu, tabii
biliyordu.**

halde, sonuçlanacak bir oyun düşünüldüğü halde eksante, ekspost gerçekleşme hiç de böyle değildir. Osmanlı toplumu 14'üncü yüzyıla kadar 19'uncu yüzyıla kadar ihtilaflarla doludur. İhtilaf kelimesini komplikt olarak alıyorum, her şey bunun içindedir. Anlaşmazlık, uyuşmazlık, dirliksizlik, kavga, çatışma, savaş, hepsi. Bunlarla doludur, bunun tarihidir aslında.

Beyle umarlılar arasındaki kavga, samsa çavuşhaneden dolayı dirlik vermedi. Mevlevî Babai çatışması, devletle ahi birlikleri arasındaki silahlı çatışma, Osmanlı İhlanlı yanlıları, hatırlayın, hutbe okutulacağı vakit İhlanlı yanlısı imam çıktı, okutamazsınız dedi. Akbörklüler, Albörklüler sen onlardan artık ayrıl diyen, Alaattin Paşa'yı dinleyerek Orhan'ın yaptığı şey, Türkmenle, yaya ve yeniçeri birlikleri arasındaki çatışmalar, yetmez mi; sadece Murat Döneminin yarısına kadar ki ihtilaflardan bahsediyorum.

Hoş, ben, teali Osmanlının sayfalarından bunu çıkarmış değilim sadece, bunu herkes çıkardı, yani, Osmanlı tarihçileri de çıkardı. Osmanlı tarihçileri, örnek, Koçibey, örnek, Aliye Bey, örnek, Kâtip Çelebi, örnek, Naim Ağa, her sayfasını açın ihtilaflar vardır.

Sayıyorum, ihtilaflar, silahlı çatışmalar bazen, tımarlı sipahilerle ayan, ulemayla suhte, reayayla eşkiya, devletle yeniçerililer, alıllı askerler yeniçerililer, sarayla saray kendi içinde, padişahla veziriazam, beylerbeyiyle sancak beyi, devletle ayan arasında. Yani, bu ihtilaflar hep size Osmanlı toplumunda işbirlikçi bir kolektif eylem olduğunu gösterir, ima eder.

Osmanlı toplumunda ihtilafların varlığı, bize, toplumda, oyunun işbirliksiz olduğunu gösteriyor genellikle. Ben de, bu oyunu, oyunu böylece betimledikten sonra, anlattıktan sonra, açıklamadan bunu bir formalize etmek istiyorum ki, formalize ettiğimiz vakit, muhtemelen daha iyi anlaşılacak. Oyun, teoriye, başlangıç olarak iki teoriye dönüşmektedir. Kullanacağım şey, bilinen, yeni, kolektif eylem teorisinde çok kullanılan suçlular yahut ikileme adlı kıssadır, bu model değildir, teori de değildir. Sadece bir şeyi anlattırsınız, gösterirsiniz iyice, o anlatığınız şey onunla uyuyor mu, uyumuyor mu, bakarsınız; yani, kıssadan hisse çıkarırsınız. Öyleyse bu bir oyundur, oyun teorisine dahil bir özel oyundur. Bunun için iki varsayımda bulunmam lazım. Bir tanesi oyuncular iki kişidir. Çok varsayım değil, herkes yapabilir bunu; ama, ben söyleyeyim, Osmanlı toplumunda oyunculardan bir tanesi devlettir, bir kişidir, D büyük, bir kişi, K büyük. Tabii, reaya N kişidir; fakat, sosyal bilimlerde N kişiyi bir kişiye indirgemek oldukça olağandır. Arola yapmıştır, sosyal fayda fonksiyonları, şunlarla, bun-

larla yapılabilir, ben, burada, daha başka ayrıntıya girmeye ihtiyaç duymuyorum. İki varsayımım var burada, bir tanesi, tıpkı eskilerin yaptığı gibi, insanların kendi çıkarları peşinde koşması, bunları varsayım olarak alıyorum, iki taraf için, iki oyuncu için de, dikkat edin, rasyonel olup olmadığıyla ilgilenmiyorum; çünkü, rasyonellik modern bir deyimdir ve bazı ön koşullar gerektirir, bunları da saymıyorum, isterseniz, sayayım, sağlamlık gerektirir, geçişlilik gerektirir ve süreklilik gerektirir, bunları da saymıyorum; çünkü, böyle bir rasyonel seçište olacak insanların ancak 20'nci yüzyılda olacağını sanıyorum; onun için, ortaçağlar için böyle bir hikaye olmaz tabii. Daha fazla bir şey söylüyorum, burada biraz daha açıklayacağım, iletişim eksikliği vardır oyuncular arasında. Bunu şöyle diyeceğim, bunu, hem kullanacağım hem de açıklayayım biraz. Çünkü, iletişimin tamam olması için, toplumda, özellikle reayel kesiminde, örgütlenme özgürlüğü demeyelim, örgütlenmenin olması lazım, halk kesiminde, pekişlik olması lazım, koordinasyon yerine kullanıyorum; çünkü, pekişlik şu anda, Azeri ve Türkmen Türkçelerinde kullanılıyor, hatta, Harzemşah Pekiş diye birisi de vardır, pekişlik yoktur, isteyen tabii bunu benimser, benimsemez, onu bilmem, muhtemelen istemezler. Dolayısıyla da iletişim yoktur, bu da, bencillik, ya da kendi çıkarları peşinde koşmak başa dert oldukça, zayıf varsayım üzerine, bu da o kadar zayıf bir varsayım, yani, ters olarak kullanıyor, kullanılabılır ve oyun bir kere oynanmıştır, ikinci oyun yoktur. Yani, oyunda yineleme yoktur. Yineleme olsa, işbirliğine dönüşeceğini biliyorum ben.

Şimdi, bu kıssayı anlatmaya çalışacağım. Kıssanın konusu şu; iki kişi, gasp suçundan sanık olarak getirilmişler ve tutuklanmışlar. Savcı, bunlara şu önerilerde bulunmuş, bir, eğer, suskun kalır, itiraf etmezlerse, ikinize de birer yıl vereceğim. İki, eğer, sizi ayrı ayrı odalarda sorgulayacağım, eğer, birisi, öbürünü itiraf ederse, adam elini kolunu sallayarak buradan gider; ama, öbürü, suçlu, on yıl hapis yer. Üç, eğer, ikiniz de itiraf ederseniz, beşer yıla kurtulursunuz. Oyunun hikayesi bu. Şimdi, diyorum ki, iki tane demek ki, oyuncuların karşısında strateji var. Bunlardan birisi suskunluk, öbürü, suç ortağını ihbar etmektir. Bundan ne yapabilirim, bir matris çıkarabilirim. Bu matrise ödül matrisi adı verilir. Yani, her oyuncunun seçtiği strateji karşısında alacağı ödül bu matriste gözüktüyor. Burada, söylediğim alınan sayılar hiçbir zaman kardinal sayılar değildir, ordinal sayılardır, yani, birinci, ikinci, üçüncü, o ondan iyidir, o ondan iyidir, bir iki üç dört beş altı yedi değil. Şimdi, bakın, öndeki rakamlar, birincinin ödülünü gösterir, arkadakiler ikin-

cinin kazancını yahut ödülünü gösterir. Şimdi, bakın, ikisi de suskunluğu tercih ederse, birincisi bir alır, ikincisi iki alır, neden dolayı bir alır, iki alır diye sormayın lütfen; çünkü, bunlar, kişisel nesidir oyuncunun, tercihleridir. Eğer, ikinci oyuncu, birinci oyuncuyu ihbar ederse, birinci oyuncu eksi yedi alır; yani, on yıl hapis yer, öbürü ise 4 alır çıkar gider. Eğer, birinci oyuncu ikinciye ihbar ettiyse, kendisi bundan üç kazanır, ikinci oyuncu ihbar edildiği için on yıl yer, burada eksi iki alır. Şimdi, burada, dikkat ederseniz, varsayımların ikisi de var; yani, bencil adamlar arkadaşını ihbar etmiştir, kendi çıkarları peşinde koşmuştur, birinci varsayım. İkinci varsayım, ne dedim, toplumda iletişim olmadığı için birbirlerinden haberleri yoktur, o ondan haberi olmadan o da ondan haberi olmadan itirafıta bulunmuşlardır. Şimdi, lütfen, bakın, eğer, aralarında anlaşma olsaydı, oyun, işbirlikçi olarak oynanmıştı, neler kazanacaklardı, ikisi de artı kazanacaklardı, artı bir, artı iki. Halbuki, işbirliksiz oyun olduğu için, birisi eksi iki kazandı, birisi eksi bir. Öyleyse, herkes çıkarları peşinde koşarken, toplumun, çıkarı yahut faydası, ne dersiniz deyin, artmaz, bazı hallerde ne olur, azalır. Yani, ihtilafli oyunlarda, eğer, Osmanlı toplumunda çok ihtilaf varsa, çok sık, tabii, hemen bir parantez açıyorum, bu oyun, Osmanlı İmparatorluğundaki ihtilafları bizatihi göstermek için kullanılan bir oyun değil, her yerde bir ihtilaf var; ama, ihtilafın çok sık olduğu oyunlarda, toplumun, bu parantez optimumundan nerede ne olacağını gösterir, düştüğünü gösterir, yani, söylediğim, benim baştan beri anlattığım, geçen oturumda anlattığımın aynısı burada da vardır; ama, burada ne oluyor, siz, formel olarak sorunu görmüş oluyorsunuz, ispat değil bu. Şimdi, siz şeyi aldığınız zaman, rakamları öyle seçersiniz ki, bu, işbirlikçi oyuna da dönüşebilir; ama, bu demektir ki, böyle olursa Osmanlı toplumu, D nereye düşecektir, bu oyun böyle oynanırsa, yani, bencilse ve de kendi arasında iletişim yoksa, bu oyuna, bu tuzağa düşecektir, söylemek istediğim bu.

Burada bir hikaye daha var. Bu oyun, öyleyse, alt bir optimumda gerçekleşmiştir. Bana sorarsanız, bu, bugünkü Türkiye'yi de gösterir; çünkü, o kadar çok düzeyde ihtilaf var ki, sayalım mı, hayır; çünkü, bazı şeylere de dokunuyoruz, saymayalım; ama, o kadar çok ihtilaf var ki, muhtemelen, toplum, hep, alt optimumda yaşıyor; yani, irrasyonel yaşıyor. Anlaşılar da aralarında rasyonel olacaktır. Bir tane örnek bile yeter, Tansu Hanım'la Erbakan anlaşaydı başka türlü olacaktı iş; halbuki, gittikçe alt optimuma geçtiler.

Bir şey daha açıklar, dolaylı olarak açıklar. Ben, varsayımını yaparken, Osmanlı insanının rasyonel

olup olmadığıyla ilgilenmedim, böyle bir varsayımın yok; ama, oyun sonunda irrasyonel çıktı. Yani, bu şu demektir; bu, Osmanlı insanının rasyonel mi irrasyonel mi diye bir sorunu yok. Osmanlı insanının sorunu, bencil, kendi peşinde koşması; çünkü, şimdi dönüyorum başa ve çünküyle bağlıyorum; çünkü, yukarıdan beri söylediğim Hobbes ve Smith de bireyden hareket ediyordu ve birey ve devlet arasındaki kolektif işbirliği sağlanıyordu, neler vasıtasıyla, bir sürü örgüt vasıtasıyla, ortaçağdan bahsediyorum. Sayıyorum, İngiltere'de Teeld Pears, Handers, Sailhs, Barot daha sonra Parlament, Fransa'yı sayıyorum, bunların devletle alakası yok şimdi, bunlar, Santaner, Komisyon, Comein, Atejenereu, Parlemont, şimdi, bunlar, hep, halk ile arasındaki örgütlenme. Yani, pekişlenme ve iletişim şebekeleridir. Osmanlı toplumunda bu iletişim şebekelerinden hiçbir tanesi yoktur. Eğer, reaya tımarlı vasıtasıyla iletişimi devletle kurarsanız, yani, komik bir şey olur; çünkü, tımarlı devlettir zaten. Onun için, devlete çoğulcu devlet demek doğrudur, ikinci devlet ki, Osmanlı Devletidir, zaten, daireyi adliye de çok açık gösterir, bütüncül bir devlettir. Sizin her şeyinizi sarar, isterseniz, buna, iğgüdü deyin.

Başkan - Sayın Sencer Divitçioğlu'na teşekkür ediyoruz.

Şimdi Murat Özyüksel iktisadî davranışlarımızın tarihsel kökenleri üzerindeki deneme başlıklı bildiriye okuyacak.

Murat Özyüksel - Değerli iktisatlılar, 23 üncü iktisatçılar haftasının bu son oturumunda sizlerle birlikte olmaktan mutluluk duyuyorum. Bu oturumun iki önemli yönü vardı. Birisi Sayın Profesör Doktor İdris Küçükömer'in anısına olması, diğeri de Sencer Hoca'nın tebliğ sunmasıydı. Çünkü, bizim bu doğrultudaki düşüncelerimizi, yani, Osmanlı Türk toplumunun tarihsel birikimi bağlamındaki düşüncelerimizde ufku-muzu açan iki önemli hoca, Sencer Hoca, ve İdris Hoca'ydı.

Ben, Türkiye'de insan deyince, bir iktisadî tarihsel boyut üzerine konuşmam rica edildi, tabii spekülasyon olmak zorunda olan bir konu bu. Çünkü, belgelere dayanmayacak, belgelere dayansa bile ne kadar doğru bilgi elde ederiz, o da tartışma konusu. Diyelim ki, günümüzden 100 yıl sonra ev kiralari ya da ev fiyatları hakkında bir araştırma yapılsa, tapu senetlerine baksalar, görelî fiyatlar bağlamında, herhalde son derece yanıltıcı sonuçlarla karşılaşırız. Kaldı ki, benim şimdi sunacağım bildiri de insanların davranışları, düşünceleri, düşünce dünyası ön plana çıkacak, dolayısıyla, ister istemez biraz spekülasyon olacak.

Günümüzde insanlar göğüslerini gere gere, kendilerini hiç bir toplumsal / ahlaki ya da dini baskı altında hissetmeden iktisadi faaliyetleri sonucu bol para kazanabiliyorlar. Ticaretini yaptıkları malları olabildiğince ucuza alıp pahalıya satarken bundan etik bir kaygı duymadıkları gibi, elde ettikleri kârı başarılarının göstergesi olarak kabul ediyorlar. Bu nedenle kâr elde etmeyi iktisadi açıdan olduğu kadar toplumsal prestijleri için de arzuluyorlar. Oysa Henri Pirenne'in tüccar sınıfının kökenini açıklarken örnek gösterdiği ünlü tiplmesi Ermiş Godric, ucuza alıp pahalıya satma sürecinin sonunda korkunç bir yoksulluktan çok varlıklı bir adam durumuna geldiğinde, vicdanen hiç de rahat değildi. Üzerindeki dini / ahlaki baskı o derece güçlüydü ki, sonunda binbir güçlüklerle elde ettiği servetini yoksullara dağıtarak inzivaya çekilmek zorunda kalmıştı.

Godric'in öyküsü istisnai bir durum sanılmasın. Kilisenin ve dini ideolojinin gücü dönemin insanları üzerinde ahlaki bir dizgin işlevi görüyor, adil fiyat öğretisi kendilerini tümüyle kazanç tutkusuna kaptırmalarını engelliyordu. Tüccarlar, yaşam tarzlarının ebedi kurtuluşlarını tehlikeye düşürmesinden çok tedirgindiler. Birçokları, ölüm döşeginde hayır kurumları kuruyorlar, ya da "haksız kazançlarını" geri vermek için servetlerinin önemli bölümünden vazgeçiyorlardı. Kazancın karşı konulmaz kıskırtıcılığı ile dinsel ahlakın katı kuralları arasında ikiye bölünen vicdanlarında fırtınalar kopuyordu.

Her toplumun yaşadığı özgül tarih, o toplumun davranışlarına vurur. Batı dünyasında Godric'lerle başlayan ekonomik sosyal ve siyasal gelişmeler nice engellerden sonra burjuvazinin zaferiyle sonuçlandı. Burjuvazi, yüzyıllar süren bu süreçte bir yandan ticaret ve endüstrinin gelişimi yönündeki çabalarını sürdürürken, diğer yandan gelişimine destek sağlayacak kendine uygun bir hukuk düzeni oluşturmak zorundaydı. Bunların dışında bu gelişimi destekleyecek üçüncü bir unsur da, girişimcilerin moral dünyalarında rahatlamalarını sağlayacak olan değişimlerdi. Sermaye birikiminin batıya özgü şansı, embriyon halin-

deki burjuvazinin feodal güçleri tasfiye ederken ittifak yapabileceği önemli bir gücün varlığıydı: monarşi, bir başka ifadeyle kendisi de feodal güçleri denetleyemediği için "primus inter pares" konumunda olan monark

Sermaye birikiminin batıya özgü şansı, embriyon halindeki burjuvazinin feodal güçleri tasfiye ederken ittifak yapabileceği önemli bir gücün varlığıydı: monarşi, bir başka ifadeyle kendisi de feodal güçleri denetleyemediği için "primus inter pares" konumunda olan monark İttifak feodal güçleri geriletirken, yani feodal monarşi mutlakiyetçi monarşiye dönüşürken, bir sonraki dönemde karşı karşıya gelecek olan burjuvazi ve monarşi birlikte güçleniyordu.

İttifak feodal güçleri geriletirken, yani feodal monarşi mutlakiyetçi monarşiye dönüşürken, bir sonraki dönemde karşı karşıya gelecek olan burjuvazi ve monarşi birlikte güçleniyordu. Daha sonra burjuvazi monarşiyi de tasfiye ederek ulus devleti kendi sınıf çıkarları doğrultusunda dönüştürecek tir. Bu siyasi dönüşümün temelindeki iktisadi tarihe dönecek olursak: 16. yüzyılda sermaye birikimi belirli bir noktaya gelmişti. Ulus devletlerin merkantilist politikaları birikimin dış kaynaklarının da yara-

tilmasında belirleyici olmuştu. İç ve dış kaynaklı enflasyon (özellikle Amerikan altın ve gümüşü) sınıfların güç dengelerinin değişimini etkilemişti. Bu aşamada "Eve İş Veren" tüccarın lonca yönetmelikleri dışına çıkarak üretimi işbölümü temelinde yeniden örgütlemesi, ve bunu yaparken devletin desteğini alması, bu sürecin manifaktüre doğru uzanmasını beraberinde getirmişti. Sermaye birikimini sağlayan unsurların, topraklarından kovulan serflerle eski lonca ustalarını ücret karşılığı yanlarında çalıştırmaya başlamalarıyla, kapitalist üretim ilişkileri belirgin biçimde ortaya çıktı.

16. yüzyılda ekonomik devrimle birlikte siyasal, entelektüel ve dinsel devrim de yol almaktaydı. Sermaye oluşmakta, oluşurken de kapitalist bir siyaseti dikte etmekte, kapitalist bir zihniyete can vermekteydi. Düşünceler, duygular, inançlar kapitalizmin renklerine boyanmaktaydı. Yeni bir dünya - burjuva dünyası - çalışmakta, kazanmakta, zenginleşmekte ve büyümekteydi. Burjuvazi çok farklı tabakalardan oluşsa da, bunların hepsi aynı düşünce duygu ve varoluş tarzı iklimine mensuptu. Zihniyet dünyalarında geçmişe göre değişen neydi sorusuna verilecek ilk yanıt, kuşkusuz akıl olmalıdır. Çok berrak, ayağı yere basan bir akıl; anlamak isteyenlerin, anlamının tadına varmış insanların akli. Dönemin burjuvazisi temkinli ve ılımlıdır da. Harcaması kolay olan paranın, kazanılması-

nın ne kadar güç olduğunu bilmektedir. 16. yüzyıl tüccarı; elinin altında ne posta, ne telgraf ne telefon, ne otomobil, ne uçak; elinde ne kağıt para ne çek olduğu halde dünyayı bizzat dolaşan; mallarını büyük zahmet maliyet ve tehlikelere katlanarak taşıyan; bu yolculuklarda farklı insanlar adetler, yaşam tarzlarıyla karşılaşan, çeşit çeşit ulusla, örfle dinle temas ederek önyargılarından uzaklaşan bir kişilik sergilemekteydi. Böyle bir kişiliğin ufkunun, çağının çok ötesinde olması kaçınılmaz bir durumdu. Her anlamda özgür ve fetihçi karakteri ön plana çıkmaktaydı. Esas olarak da din alanında.

Din hâlâ insanlar üzerinde çok güçlü, evrensel, baskıcı bir etkiye sahipti. Yaşamın en din dışı görünüşleri dahil (bir vasiyetname düzenlenmesi, bir doktora sınavının yapılması...) tüm alanları dinsel eylemlerdi. Çanlar gündelik hayatın ritmini vermekte, bu hayatın merkezinde Tanrı'nın evi kilise bulunmaktaydı. Bu durumda akla duydukları güvenle, yeniye duydukları merak ve ilgileriyle, özgüvenleri ve eski sınırları aşma istek ve iradeleriyle burjuvalar ne düşünmekteydi? Onlar da diğer insanlar gibi ayine gitmekte, oruç tutmakta, kilise yasalarına uygun bir yaşam sürmekteydiler. Kilisenin temel öğretilerinden kuşku duymamakta, ama kendilerini rahat değil, kaygılı hissetmekteydiler. Birşekilde bilinçlerinde bir boşluk bir eksiklik vardı. Kendilerine uygun bir doktrine sahip olmadıklarını hissetmekteydiler. Halka vaaz veren papazların yetersizliklerinin farkındaydılar. Durumlarını tek kelimeyle ifade etmek gerekirse beklemekteydiler.

Bu bekleyiş sürerken Almanya'nın içlerinden Martin Luther'in sesi duyulmuştu. Luther özgürlük demiş, bu "hristiyanca" özgürlük kavramını herkes kendince algılamıştı. Daha sonra ne hümanistlerin ne köylülerin ne de altın avcısı Anvers sarrafları gibi burjuvaların anladıkları özgürlük ile Luther'inki arasında hiç bir benzerlik olmadığı ortaya çıkacaktı. Luther (Calvin, Farel ve diğer reformcular da) dönemin dinsel gereksinimlerine uygun çözümleri hedeflememiş, kendi hissettiklerini ve kendi hakikatlerini yazmıştı. Luther hiç de doğmakta olan kapitalizmin yandaşı değildi. Tam tersine eski fikirlerin eski önyargıların taraftarıydı. Tutkulu bir biçimde anti-kapitalistti, azgın bir yahudi düşmanıydı. Ortaçağ doktrinlerine bağlıydı. Fuggerlere yağdırdığı lanetlerin haddi hesabı yoktu. Ancak Fuggerler; acenteleri, temsilcileri, akrabaları veya rakipleri hepsi de Lutherci olmakta tereddüt etmemişlerdi. Arzuladıkları doktrine kavuşmuşlar, sıra bunu kendi çıkarları doğrultusunda uyarlamaya gelmişti. O zamana kadar kilise; bankerlerin, tüccarların vicdanlarını günah işliyorsunuz diyerek baskı altına

alıyor, onları günah çıkartmaya çağırıyordu. Her iktisadi eylemden sonra günah çıkartmak olacak iş değildi. Halbuki reformcular onlara şöyle seslenmekteydi: İncili açınız okuyunuz, onu size kendi dilinizde veriyoruz. Orada Tanrı'nın sizinle aracısız konuştuğunu göreceksiniz. Öyleyse aracı, papaz, şu yararsız azizler kalabalığı ne işe yarar? Para işlerinizde başkalarına güvenirmisiniz? Selamete ilişkin konularınız bundan çok daha önemlidir; bunları yalnızca Tanrı'yla, aracısız çözümlünüz.

Bu noktadan itibaren burjuvazi reformasyonu dönüştürmekte zorlanmadı. Calvin'in öğretileri daha da elverişli unsurlar içermekteydi. Tanrı'nın insandan istediği, dünyadan uzaklaşması, bir manastıra kapanması değil, bizzat Tanrı'nın içine yerleştirdiği konum ve meslek dahilinde, ödevlerini yerine getirmesiydi. "Beruf" kelimesi ilk kez Luther'in İncil çevirisinde kullanılmıştı. Başlangıçta Tanrı'nın insanları ibadete davet ettiği yer anlamı giderek özellikle Calvin'in yazılarında ibadet çevresinden dünyevi aleme çıkmıştı. Beruf hem çağırma fiilinden gelmekte, hem de bugünkü anlamı olan meslek kavramını içermeye başlamaktaydı. Mesleğinin gereklerini yerine getirmek, Tanrı'nın iradesine uymaktır, hem genel yarara hem de Tanrı'nın şanına hizmet etmek, onun eserini (dünya) mükemmelleştirmektir. 17. yüzyılda birçok Calvinist burjuva çalışma dininin gereklerini seve seve yerine getirecektir. Yalnızca çalışan kazanır, zenginleşir. Peki bu yeni dinin zenginlik karşısındaki tavrı nedir? Eğer zenginlik tensel günahkar zevklere yol açıyorsa, israf ve aşırı tüketim içinse kötüdür. Eğer Tanrı'nın insanı yerleştirdiği meslek içinde Tanrı'nın iradesine uymak için sarfedilen bir çabanın sonucuysa hiç de kötü değildir. Buradan, iş dünyasında başarıya ulaşmanın, Tanrı tarafından kutsandığı sonucuna varmak için, geriye bir adım kalmıştır ki, pürtenler bu adımı da hızla atacaktırlar. Yeni Godric'lerin vicdani bir sorunları kalmamıştır, artık gönül rahatlığıyla, ibadet edercesine çalışıp sermaye birikimini hızlandırabilirler.

Şimdi de doğunun Godric'leri nasıl bir tarih yaşadılar, sorusunu yanıtlamaya çalışalım. Osmanlı İmparatorluğu'nda, henüz canlı bir doğu ticaretinin sürdüğü 15. yüzyılda bazı uzun mesafeli ticaretle uğraşan tüccarların elinde hatırı sayılır boyutlarda sermayeler birikmişti. Bursa, Selanik, İstanbul, Edime gibi merkezlerde eve iş verme, hatta manifaktürel gelişmelerin izine raslanmaktadır. Örneğin bazı tüccarların köylü kadınlara pamuk sağlayarak pamuk ipliği eğittikleri, pamuk ipliğini sağladıklarında kumaş dokutarak, bunları uzak pazarlara gönderdikleri görülmekteydi. (Eve iş verme yöntemi) Ayrıca İstanbul'da 20 civarında üç-

retli işçi çalıştıran tekstil atölyelerine de raslanmaktaydı. (Manifaktür). Embriyon halindeki bu müteşşebbislerin güçlenebilmeleri, lonca / gedik sistemini geriletebilmelerine bağlıydı. Oysa sistem Avrupa'dakinin tersine çok iyi direndi. Bunun nedeni, lonca esnafının güçlü bir müttefike sahip olmasıydı. Bu güçlü müttefik, batıda tüm feodal kurum ve güçlere karşı burjuvaziye destekleyen devlet idi. Osmanlı Devleti'nin görece merkezi bürokratik niteliği, kentlerin işesini ordunun ve donanmanın gereksinimlerini önplana alan, dengenin bozulmasına yol açabilecek tüm gelişmelere karşı duyarlı bir politikanın titizlikle uygulanmasını gerekli kılıyordu. Gedik / lonca yönetmeliklerinin sınırlamaları sonucunda biriken servetler, üretim sürecine sokulamadığından, ya mukataalara ya da tefeciliğe yöneliyor veya iddihar ediliyordu yani toprağa gömülüyordu. (Kabusname: "...çok malın olsa ve saklamazsan, anı toprağa ismarla yani yerde göme-ko..." 12. yüzyılda yazılan bu kitabı ulema 19. yüzyıl-

da hala övüyor ve kitabın yeni basımları yapıyordu.) Devletin uyguladığı müsadere yöntemi de bu gelişmeleri destekliyor, servetlerin diğer bir kısmının vakfedilmesine neden oluyordu. Ayrıca toprak düzeni reayanın mülksüzleşmesini desteklemediğinden ve lonca ustaları arasında farklılaşma gerçekleşmediğinden ücretli işgücü stoğu da oluşmıyordu. Sonuç olarak devletin ekonomik süreçlerdeki ağırlığı, embriyon halindeki çekirdeği hemen başlangıçta yok etmişti. Eğer siyasi iktidara ağırlığını koyacak güçte bir burjuva sınıfı oluşabilseydi, öncelikle lonca sisteminin getirdiği engellerden kurtulmak ve toprağı alınır satılır hale getirmek için mücadele edecek; bunlardan birincisi sermaye birikimini sağlarken, ikincisi de özgür emeğin doğuşuna yol açacaktı. Bir sonraki aşama ise devletin burjuvazinin gelişimini destekleyecek şekilde yeniden örgütlenmesi, gerekli hukuksal ve kurumsal düzenlemelerin yapılmasıydı. Örnek olarak, kapitalist işletmelerin karlılığını ve girişim özgürlüğünü olanaklı kılan yasaların çıkartılması.

Buraya kadar, sürecin kapitalizm doğrultusunda ilerleyebilmesi için gerekli ön koşulların ikisi vurgulandı; iktisadi etkinliklerin burjuvazinin denetiminde genişlemesi ve bunu destekleyici bir hukuksal / kurumsal çerçevenin oluşumu. Bu noktadan itibaren in-

sanımızın iktisadi zihniyet ve davranışları devreye sokulabilir. Yukarıdaki iki tür gelişme sağlanabilseydi, hem bu gelişmelere paralel, hem de bu gelişmelerin kah nedeni ve de kah sonucu olarak zihniyet ve davranış normları da klasik burjuva değerleri bağlamında değişebilirdi. Batı benzeri bir anlayış değişikliği orada olduğu gibi kapitalizmin gelişimine gerekli katkıyı sağlayabilir, böylesine farklı bir süreç Türkiye insanının bugünkü iktisadi bakış ve davranışına da farklı bir tarihsel birikim sunabilirdi. Gelişme bu doğrultuda olmadığına göre, iktisadi / moral dünyamızın tarihsel dayanağını oluşturan sürecin nasıl ilerlediğine dair bir analiz denemesine girmemiz gerekiyor.

Eğer siyasi iktidara ağırlığını koyacak güçte bir burjuva sınıfı oluşabilseydi, öncelikle lonca sisteminin getirdiği engellerden kurtulmak ve toprağı alınır satılır hale getirmek için mücadele edecek; bunlardan birincisi sermaye birikimini sağlarken, ikincisi de özgür emeğin doğuşuna yol açacaktı

Yukarıda her iki dünya için açıklanan gelişim sürecinin önemli sonuçlarından biri, ticaret yollarının Akdeniz'den Atlantik kıyılarına kayması idi. Bu değişim Osmanlı Devleti için paradoksal bir durum ortaya çıkarıyor: İmparatorluk askeri / idari yayılımının en parlak dönemine

ulaşırken, iktisadi olarak kendi içine kapanma ve Atlantik ekonomilerine karşı gerileme dönemine giriyordu. Bu durum ekonomik açıdan bakılırsa, oldukça durağan bir tablo ortaya çıkarıyordu: toprağa dayalı kırsal bir yapılanma ve bu yapılanmayı tamamlayan geleneksel zanaat anlayışı ile sürdürülen lonca üretimi. Unsurlarını ayrıntılandıracağımız kapitalizm öncesi bu tablo, doğuda olsun batıda olsun birbirine oldukça benzer özellikler taşır. Farklılıklar yukarıda vurgulanan değişim süreciyle başlar. Nitekim değişim başlamadan önce her iki toplumun ruhban zümresi, kendi kopyumlarını benzeri biçimlerde sınıflandırır. Batıda ruhban; çalışanlar (laboratores), savaşanlar (bellatores), dua edenler (oratores) ayrımını meşru ve değişmez kılmaya çalışırken (örneğin Laon piskoposu Adalberon: ... Tanrı'nın evi üçtür. Yeryüzünde birileri dua eder, diğerleri savaşır, ötekiler de çalışır...); Mevlana Cami'nin Nefahat-ül Üns adlı kitabında benzeri birayrım şu şekilde ortaya konuyordu: "Ademoğlu üç firkadır: Ümera, ulema ve fukara". Burada enteresan olan nokta, her iki sınıflandırmada da tüccar ve zanaatçılardan hiç söz edilmemiş olmasıdır.

Doğu ticaretinin en gelişmiş döneminde bile, büyük tüccarlar sınırlı sayıda merkezler etrafında toplanmıştı. Ticaret yollarının değişimiyle beraber bu mer-

kezler bile önemini kaybetmişti. Örneğin, sözünü ettiğimiz gelişme Sivas ve Bağdat gibi, bir zamanların önemli ticaret merkezlerinin tenhalaşmasına, diğer kentlerin durağan yapılarıyla benzeri özellikler kazanmasına yol açmıştı. Embriyon halindeki büyük tüccarların giderek önemini kaybetmesi, "tacir", "bазерган" gibi kelimelerin kullanımlarında görülen anlam kaymalarından da anlaşılır. Başlangıçta, ulular sanatı olarak kabul edilen bazergan giderek çarşı esnafı, seyyar satıcı ve hatta bugünkü anlamında kullanılır olmuştur. (Sabri Ülgener'in, bu konuda verdiği bir diğer örnek; sanat erbabı anlamına gelen harifin, herife dönüşmesidir.)

Ticaret yollarının değişimi, bir anlamda, Batı'nın değerleri ve ekonomisiyle birlikte ortaçağdan çıkışını, Osmanlı'nın ise yeniden bu durağan çağa dönüşünü haber veriyordu. Tarih Osmanlılarda adeta geriye doğru işliyordu. Doğu'da olsun Batı'da olsun, ortaçağın konumuz açısından önem taşıyan temel karakteristikleri şu unsurlarla açıklanabilir: kapalı ve durağan bir ekonomik örgütlenme, artı ürünün doğrudan üreticiden çekilmesinde ekonomi dışı zor, etik değerler ve davranış kalıpları üzerinde din ve ilahiyatın belirleyici etkisi (o kadar ki, günlük hayatın ritmi çan ve ezan sesleriyle belirleniyor). Toplumsal sınıfların maddi endişeleri bile iktisat dışı nitelikler gösteriyor. Örneğin egemen sınıfların servet ve altın merakı kar ve rantabilite kaygıları taşıyor; siyasi yaşamda paye ve itibar sahibi olma, asalet, gösteriş ve benzeri feodal değerleri sağladığı için isteniyor. Kınalızade'nin aktardığına göre, kendisine ticaretten bahsedildiğinde İranlı bir hükümdarın tiksinti ile verdiği yanıt: "...Eğer biz ticaretle müştakil olursak saltanak ve imareti kim eylesün..." olabiliyor. Aristokrat sınıfların gözünde iktisadi faaliyetlerin değersizliğiyle ilgili batıdan bir örnek vermek gerekirse, Fransa'da devrime kadar ticaretle uğraşanların soyluluk ünvanlarından vaz geçmeleri zorunluluğu gösterilebilir. Egemen sınıfların yanı sıra, Osmanlı'da iktisat dışı karakter, konumuz açısından özellikle kent esnafında incelenmeye değer bir nitelik taşıyor.

Osmanlı esnafının duygu ve düşünce dünyasına girebilmek için işe Ahilerden başlamak ve ahi - lonca süreci üzerine dikkatle eğilmek gerekir. Ahilik 12. ve 13. yüzyıllardaki güvensiz koşullarda Anadolu insanının cemaatleşme kaygısının görüntülerinden biridir. Gerçekten de iktisadi ve siyasi belirsizlikler, dönemin insanı için dağınık ve bireysel bir yaşam olanağını adeta olanaksız kılmaktaydı. Kendini güçsüz ve yalnız hissetmenin sonucunda çağın insanı kendine en yakın çevreyle bir kapanma / cemaatleşme sürecine giriyor-

du. Yani insanlar diğer meslekdaşlarıyla bir kader birliği biçiminde örgütleniyorlardı. Birbirlerine uzun bir süre, belki bir ömür boyunca birlikte çalışma ve yaşama, aynı imanı ve inançları paylaşma, dışarının baskı ve tehditlerine birlikte karşı koyma, dayanışma sözü veriyorlardı. Bu sürecin tasavvufu ilgili boyutu ise tarikatlardı. Tasavvuf edebiyatında hem ahi kuruluşlarından, hem de tarikatlardan cemaat sözüyle bahsedilmesi, ikisinin de aynı süreç ve koşulların ürünü olmasındandı. (Allah cematle birlikte veya cemaat rahmetidir...) Feodal Avrupa da benzeri nedenlerle cemaatleşme sürecini yaşamış, kapitalizmin gelişimi bireyin yeniden cemaatın yerini almasını beraberinde getirmiştir. Oysa ahilik, siyasi kargaşa ortadan kalkınca, bu kez iktisadi endişelerle daha çok kapanarak cemaat yapısını sürdürmüştür.

Ahiler dayanışma ve yardımlaşmayı esas alan disiplinli bir topluluk ruhu taşıyorlar, dış tehditlere karşı yiğitce ve birlikte kendilerini savunuyorlardı. Dönemin savaş, isyan ve istila dalgaları arasında, ahi teşkilatı sanat erbabı için huzur ve emniyet verici bir özellik taşıyordu. Merkezi idarenin kurulamadığı dönemlerde, ahilerin cengaverlik, bahadırılık olarak nitelendirilen mücadeleci ruhları ön plana çıkıyor, dönem dönem Orta Anadolu kentlerinin yönetimine katıldıkları oluyordu. Bu koşullarda döneme özgü ideal değerler de, İbn Batuta'nın hayranlıkla söz ettiği yiğitlik, el açıklığı, misafirperverlik, samimilik gibi özelliklerdi. Ahi kurumlarının asıl iktisadi işlevleri bu sayılan insani değerlerin o derece arkasında kalıyordu ki, onları bir meslek topluluğu olarak tanımlamak dahi zorlaşıyordu. Osmanlı henüz bir beylik iken ahilerin yukarıda sayılan nitelikleri devam ediyordu. Hatta Osmanlı kuruluş sürecinde bu özelliklerden yararlanmasını bilmişti. Bilindiği gibi Köprülü, Ahileri Osmanlı'nın kurucu unsurları arasında saymaktadır. Ancak Osmanlı merkezi güçlendikçe, ahilik de siyasi gücünü yitiriyordu. Giderek tuttuğunu koparan, yiğit, mücadeleci ahi, yerini kendi huzur ve sükunu içine gömmüş mütevekkil bir lonca esnafına bırakıyordu. (Bu noktada, biraz evvel Sencer Bey'in sözünü ettiği Osmanlı - Ahi çatışmasında, ahiliğin artık kaybettiğini düşünebiliriz.) Doğal olarak bu süreç bir anda gerçekleşmedi. "Alp eren" kavramı bize ara aşamayı çok iyi özetlemektedir. Gelişim sürecinde giderek ön plana geçecek olan tasavvuf şimdiden alpliğin yanına crenliği eklemiştir.

Lonca esnafının da iktisadi faaliyetlere karşı duruşu içe kapanmayla birlikte sürecektir. Birey; aile, lonca, tarikat bağlamında sıkı sıkıya kapanırken, bunları aşan sosyal ilişkilere olumsuz gözle bakılacak, ak-

lı başında insanın ancak cem'a ve cemaata gideceği ileri sürülecektir. Bu mütevekkil insanın, geleceğe yönelik iktisadi bir faaliyet içine girmesi de ahlaki açıdan sakıncalı görülecektir. Zira böylesi bir çaba, onu asli görevlerine (ibadet v.b.) yeterince vakit ayırmaktan alıkoymaz. Kaldı ki üretim teknolojisi ve hukuksal yapı da, uzak bir geleceğe yönelik çabaları olanaksız kılmaktadır. Veri teknolojik koşullarda her şeyi toprağın bereketinden ve gökyüzünün rahmetinden bekleyen reayanın yanı sıra, müşteri peşinde koşmaya ve birbirleriyle rekabet etmeye gerek duymaksızın rızasını dükkanının eşliğinde bekleyen ve kanaatkarlığı çerçevesinde de bulabilen lonca esnafı göz önüne getirilirse, günlük gereksinimlerin karşılanması dışındaki iktisadi çabanın olumsuzlanması da anlaşılır bir olgu haline gelir. Bu koşullarda, bakmakla yükümlü olduklarını geçindirmeye yetecek kadar emek ve çaba gerekli, onun üzerindeki ise sakıncalıdır. Yaşam, hadsiz, hesapsız gâileler peşinde harcanıp tüketilmemelidir. Kazanç gayretinde mütevazî ölçüleri aşmaya teşebbüs edilmemelidir, sonu hüsrana olabilir. Bu mütevazî ölçüde de Aristo'nun "doğru orta"sına benzer ve antik ahlak anlayışının mirasından kaynaklanıyor olmalıdır. (Gerek Platon gerekse Aristo'nun da çabaları değişimi durdurmak ve içinde bulundukları polise düzenini daim kılmak idi.) Mütevazî ölçülerin dışında, bir şeyi zamanından önce elde etmeye de çalışılmamalıdır. Bu durum Marifetname adlı eserde, "acele kalbi muztarip eder bir bela-i azim ve bar-ı girandır ki sıfat-ı şeytan"dır şeklinde ifade buluyordu. Biz hala "acele işe şeytan karışır" diyoruz. Oysa kalvinist, püriten zihniyete göre: "vakit nakittir". Acaba, iktisadi faaliyetlerde ölçüsüzlüğe düşme korkusu hala bilinaltında etkili olmayı sürdürüyor olabilir mi?

Eğer anlayış, yukarıda belirtildiği gibi iktisadi faaliyetlerden ziyade, dinî ve manevî değerlere vakit ayırmak gerektiği doğrultusunda ise, ahlakçı düşüncelerin işe olabildiğinde geç gidilip, erken dönülmesi yolundaki telkinlerine de şaşırılmamak gerekir. Bu yönlendirmenin, ayrıca pratik bir nedeni de vardır: rekabeti ve dolayısıyla esnaf arasındaki toplumsal farklılaşma tehlikesini önlemek. Böylesine durağan ve de-

"Türedi unsurlar" engellenip, kapitalizme giden yol tıkanınca (eve iş veren tüccarın, manifaktürcü adaylarının hesabı görülünce), mütevazî ölçüleri aşıp kazanç elde etme tutkusu büsbütün normal dışı yollara sapmak zorunda kalmıştır. Üst sınıflar (siyasi güç ve nüfuz sahipleri, ayan, eşraf) bir şekilde kendilerini Osmanlı etiğinden sıyrarak, mal mülk edinmeyi meşru kılmanın yollarını bulmuşlardır.

ğişimi engellemeyi hedefleyen bir iş ahlakının önemli unsurlarından biri de, bulunduğu meslekte kal anlayışıdır. İş değiştirmeye kalkmak istikrar unsurunu zedeleyebileceğinden, sebatsız bir ruh perişanlığı olarak kabul edilir. Meslek erbabı, ölene dek babadan, ustadan kalma lonca faaliyetleri çerçevesinde çalışmaya devam etmelidir. İş yaşamından alınacak tad manevîdir. Zanaatçı, mazisi ve gelenekleriyle şerefli bir meslek topluluğunun üyesi olmakla gururlanabilir. Ürettikleri bakımdan mesleğin yüzünü ağartacak mükemmellikte olmalıdır. Bir ipekli dokuma, bir halı, bir çini ya da bir kitap cildi; fabrika üretimi gibi standartlaşmış ürün özellikleri gösteremez. Her biri adeta bir sanat eseri kıvamına ulaşmış olmalıdır. İşte bu yüzden bir zanaatçı aynı zamanda bir sanatçıdır da. Bunun ön koşulu aşağıdan yukarı tüm basamakların sabırla çıkılması ve aynı sabrın üretim sürecinde de gösterilmesidir. Evliya Çelebi, bir ustadan söz ederken, yılda ancak iki tüfek yapabiliyordu diyor.

Böylesi bir anlayış, her türlü değişim ve yeniliğe kapalı bir üretim süreci ve tekniğini gerekli kılar. Lonca standartlarından ufak bir sapış dahi koğuşturmaya neden olabilir. Öte yandan zanaat ancak bir pir yani ustadan öğrenilebilir. Bu süreç de son derece otoriter ve hiyerarşiktir. Nasıl ki şeyh, mürid olmadan hakka ve hakikate varmak olanaksız ise, zanaatda olgunlaşmak da pir ve ustaya bağlanmadan mümkün değildir. Zanaatın sırrına ancak böyle erilir ve bu sır dışarıya karşı kıskançlıkla saklanır. O halde, öğrenim süreci akıl ve zekayı kullanarak rasyonel yollarla değil, bir pirin denetiminde ve asla onun sözünden çıkmayarak uzun yıllar çalışarak peştemal kuşanmaya hak kazanacak seviyeye ulaşmakla olur. Kişisel irade bu derece törpülenince, bir üste boyun eğmeye hazır bir insan malzemesi ile karşı karşıya olduğumuz düşünülebilir. Görüldüğü gibi; cemaat ruhu sürmektedir. Ahilikte siyasi çalkantılara karşı korunma içgüdüsel, loncada yerini iktisadi rekabet kaygısına bırakmıştır. Amaç bu kez, iş yaşamının kurulu düzenini türedi unsurlara ve daha sonra da yeniçeri ve benzerlerine karşı koruyarak, zanaat erbabının geçim olanaklarını kesintiye uğratmamaktır. Bildiğimiz gibi banda söz konusu "türedi unsurlar" loncanın katılmışı değerle-

rini yıkmış, kar ve girişim anlayışını hayata geçirmişti.

"Türedi unsurlar" engellenip, kapitalizme giden yol tıkanınca (eve iş veren tüccarın, manifaktürcü adaylarının hesabı görüldünce), mütevazı ölçüleri aşırıp kazanç elde etme tutkusunu büsbütün normal dışı yollara sapmak zorunda kalmıştır. Üst sınıflar (siyasi güç ve nüfuz sahipleri, ayan, eşraf) bir şekilde kendilerini Osmanlı etiğinden sıyrarak, mal mülk edinmeyi meşru kılmak için yollarını bulmuşlardır. (Nabi: Mülk durmaz eğer olmazsa rical / Lazım amma ki rical emval) Hatta bu kategoriye tasavvuf erbabının üst kademelelerini de dahil edebiliriz. (Ankaravi: "kamile lokma ve nükte helal.") B u durumda mütevazı ölçü, yani kanaatkârlık tevazu, teslimiyet orta / alt sınıfların uymaları gereken ahlaki normlar haline dönüştürülüyordu. Asıl ana gövdeyi oluşturan bu sınıfların da, dönemin ahlak kurallarını aynen benimseyip, uyguladıklarını düşünemeyiz. (Günümüzde de rüşvet şiddetle kınanır, ama toplumda rüşvetin yaygınlığı da açık bir gerçektir. Belki de en şiddetle karşı çıkılan davranış normları, toplumda en yaygın olanlardır. Aksi halde o kadar ısrarla karşı olunmasına gerek kalmazdı.) Kapitalizme uzanan ana yollar kapalı olunca, Sadî'nin amaçlarını "acıyı görmek, garip işitmek, memleketler seyrine çıkmak" şeklinde açıkladığı geniş ufuklu tüccarlar ortadan kalkınca, sapılan dar arka sokaklarda gerçekleştirilmeye çalışılanların da esnaf harcı şeyler olarak kalması normaldi: fırsat buldukça narh yükseltmek, eldeki malı istif etmek, eksik tartmak, hileli satmak... Bugün de yabancı olmadığı küçük hesaplar.

Görüldüğü gibi gelişmeler batıdaki gibi hiç benzememektedir. Üç maddeyle özetlemeye çalışırsak: 1) Batıda ticaret ve sanayi gelişiyor, yaygınlaşıyordu. 2) Ona uygun bir devlet yapısı, hukuksal çerçeve iktisadi politikalar (merkantilizm ve giderek liberalizm) oluşuyordu. 3) Kapitalist zihniyetin doğmasıyla iktisadi çabalar, manevi / dini açıdan da destekleniyordu. Osmanlı'da ise ticaret yollarının değişmesiyle birlikte; iktisadi faaliyetlerde gözle görülür bir daralma, devletin olumsuz politikaları ve zihniyetin de ortaçağ değerlerine sıkı sıkıya sarılarak oynadığı olumsuz rol açıkça gözlemlenebilir. Ünvan, asalet, gösteriş düşkünlüğü, çalışma kavramına da aristokratça yani olumsuz yaklaşım (Fransızca çalışma yani "travailler" başlangıçta işkence kökeninden gelirken giderek zahmet anlamına gelmeye başlamış, kapitalizmin gelişimi ve Rönesansla birlikte yavaş yavaş itibar kazanmaya başlamıştır. Feodal dönemde çalışmaya iyi gözle bakılmadığının somut örneği, eline saban alıp tarla işi yapan soylunun, soyluluğunu kaybetmesiydi.) ve bu

yaklaşım doğrultusunda iktisadi alanın azınlıklara bırakılması. Paradoksal olarak, tüm bunlar gerçekleşirken idari / askerî genişlemenin sürmesi.

Hedeflerini daha yükselme dönemlerinde dar sokaklarda aramak zorunda kalan kazanç ve zenginlik peşindeki unsurlar, çözülme döneminde büsbütün siğ, irrasyonel ve etik açıdan sorunlu yollara saptıkları geri kalmamışlardı. Öncelikle üst sınıfların yarı meşru kazanç yollarına bakalım. Tımarın yerini iltizam sisteminin alması sonucu tefeciliğin kırsal bölgelerde de yaygınlaşarak, reaya üzerindeki sömürüyü arttırması (ancak artı ürünün kapitalist işletme sermayesine dönüşmeyip, tefeci ve mütezimin eline geçmesi.) Mali-kane uygulamasıyla birlikte ayanların merkeze karşı güçlenmeleri, ancak üretim yöntemlerini geliştirmek yerine devletin artı ürün çekme mekanizmalarında yer alarak kendilerine düşen payı arttırmaya çalışmaları, reaya üzerindeki sömürü haddinin yükselmesi. Devlet mansıplarının para ile alınıp satılması. Yeniçerilerin lonca esnafı üzerinde türlü yollarla kurdukları baskı. Bunları bir yana bırakırsak, ancak karakter düşüklüğüyle birlikte yol alabilecek şekilde, servet ve ikbale konak ve saraylar etrafında kapılanarak varabileceğini düşünenlerin çabaları. Yani "yüz suyu dökenler", "eğilip el etek öpenler". Yarı hayali kazanç peşinde koşanlar: Servetlerin iddihar amacıyla toprağa gömüldüğünü biliyoruz. İşte bu servetleri bulmak amacındaki define meraklıları. (Yarı hayali dememizin nedeni arada bir de olsa toprak altında gömülü olan altının bir kısmının bulunabilmesi). Bir üçkağıtlılık türü olarak simyacılık, yani madenleri ya da toprağı altına çevireceği iddiası ve başka yollarla dolancılık. (Cevdet Paşa bir Mağriplinin İstanbul sarraflarına hem de 19. yüzyılda oynadığı oyunu anlatır "...kimyagerlik fenninde maharet-i tammesi olmak" iddiasıyla Ermeni sarraflara yanaşmış, sonunda hepsini iflas ettirip kendisi de kayıplara karışmış. Sarraflar hala sözkonusu kişinin kendilerine nice 100 binlik altın gösterdiğini belirtip, "...hiç böyle bir zatın bizim akçemize ne ihtiyacı olabilir" derlermiş. Werner Sombart, bu tip çabaların batıda ortadan kalkış nedeni olarak, dedelerinin toprak altından veya sihirden umduğunu, torunların tüccar defterlerinin rantabilite hesabında aramalarını gösteriyor.

Osmanlılarda ise ayrıntılara inen ciddi rantabilite hesapları değil, kanaatkârlık ve tokgözlülük gibi ortaçağ zihniyetini simgeleyen götürü hesap geçerliydi: Nazar eyle ileri / Pazar eyle götürü.) Benzeri zenginleşme yollarından bir diğeri de, kerameti kendinden menkul şeyh ve dervişlerin dua ve benzeri hizmetlerden kazanç elde etmeleriyle gerçekleşiyordu. Kısa bir

zaman önce bir yandan cep telefonuyla konuşup, diğer yandan zikre devam eden şeyhin ekranlardaki görüntüsü bu tipin geçmişten günümüze postmodern bir yansıması olsa gerek (Daha da ilginç, şeyhin yanibaşında ağlayacak derecede kendinden geçen mlridin, sonradan tarikatla bir ilgisi olmadığını, kaset yapmak üzere olan bir şarkıcı olduğunu, orada da para karşılığında yani profesyonelce bulunduğunu açıklamasıydı.) Bu tür yadırganması gereken kazançlar, bir zaman sonra kendi örf ve kurallarını yaratarak bir nevi meşruiyet kazanabiliyorlardı. (Günümüzde cin çıkaran, insanları "şifa"ya kavuşturan medyumlar ve hatta medyum Keto'nun vergi ödemeye başlaması. Bunun yanısıra, bankerzede ve Titanzedelere de yeni simyacı

Osmanlı toplumunun Fugger ya da Medici'leri yoktur. Servetler yoktan var edilmez, el değiştirir. Ona sahip olmanın en kestirme yolu, devlete kapılanmak yani siyasi nüfuz ve iktidar kademelerinden birine intisap etmektir. Siyasi yoldan elde edilen bu servet, bekleneceği gibi iktisadi bir yatırıma yönlendirilmez; bunun doğal bir uzantısı olarak da iktisadi süreçlerde kaybedilmez.

çılık kurbanları olarak bakılabilir. Zira onlara da, bir şekilde yoktan para yaratılacağı vaadedilmiştir.)

Çözülme devri servetinin asıl önemli kısmının, politik bir kategori olduğunun da altı çizilmelidir. Özellikle yüksek dereceli devlet erkânının elindeki servet, kar ve girişimcilik sonucu biriktirilip nesilden nesile aktarılmış değildir. Bir başka ifadeyle, Osmanlı toplumunun Fugger ya da Medici'leri yoktur. Servetler yoktan var edilmez, el değiştirir. Ona sahip olma-

nın en kestirme yolu, devlete kapılanmak yani siyasi nüfuz ve iktidar kademelerinden birine intisap etmektir. Siyasi yoldan elde edilen bu servet, bekleneceği gibi iktisadi bir yatırıma yönlendirilmez; bunun doğal bir uzantısı olarak da iktisadi süreçlerde kaybedilmez, örneğin ticarete batırılmaz. Siyasi kökenli servet yine siyasi nedenlerle kaybedilme riskini taşır. Bu nedenle, bir defada ele geçen servet, müsadere edilmedikçe, zevk ve zühur içinde azar azar, fakat yine bir defada (sahibinin ömrüyle sınırlı) tüketilecek bir istihlak fonudur. İstihlakın helak etme anlamına geldiğini bilen kişi konağında ailesi ve maiyetiyle birlikte debdebe

içinde saltanat sürmekte bir sakınca görmez. 19. yüzyılda, devletin fakirleşmesine rağmen tüketimin azalması bir yana, Osmanlı yöneticileri batıda bile benzeri sık görülmeyen bir lüks ve refah içinde yüzmüşlerdir. Örneğin, Mustafa Reşit Paşa Avrupa'da Rotschild'lerden de büyük bir servete sahip olarak şöhrat yapmıştır. Boğaz'ı süsleyen yalılar, saraylar hep bu yüzyılda yapılmıştır. Bu durum biraz da müsaderecinin kalkması ve batılılaşmanın sığ ve yüzeysel biçimde algılanmasıyla ilgili olmalıdır. Tüketim artarken, üretim tekniği ve ilişkilerinde önemli bir değişiklik yoktur.

Üretmeden tüketme alışkanlığı ve anlayışı 19. yüzyılda artarak sürmüş ve toplumun içsel dokusuna nüfuz ederek günümüze kadar ulaşmıştır. Günümüzde bir de buna tüketim toplumu kalıplarının ithali eklenmiştir. Son yirmi yıldır, yüzde ortalama 4-5 oranında kalkındığımızı söylüyoruz. Nüfus artışının bunun yarısını götürdüğü düşünülürse, geri kalanıyla kalkınmaktan ziyade tüketim toplumuna döndüğümüz ileri sürülebilir. Çünkü sağlıklı kalkınma, üretim ve tüketimin dengeli biçimde geliştirilmesiyle olanaklıdır. Son yıllarda ülkemizde övünçle tekrarlanır: "Avrupa'da ne varsa bizde de var." Doğru ama, toplumun büyük çoğunluğunun gelir düzeyine göre ulaşamayacak fiyatlarla. Nasıl gidilemeyen yer senin değilse, satın alınamayan mal da toplumun varlığı, ulusal refahın ölçüsü olarak kabul edilemez. Tüketimde küçük bir azınlık sayesinde batıya yaklaşıyorsak da, üretim ve verimlilikte çok gerilerdeyiz.

Sürekli olarak tüketimin üretimden hızlı artması, toplumsal yapıda değer erozyonuyla birlikte sinsi ve toplumsal bağları çözücü bir iç gerilim yaratmaktadır. Ülkemizin insanları, bu tüketim baskısı altında, geçmişten günümüze taşıyabildikleri değerleri de yitirmekte, ani tüketim şokları ve reklam bombardımanları sonucu sağlıksız ve hızlı bir biçimde birey olamadan bireyci olmaktadır. Yapılan bir araştırmada, teknolojinin de tüketim baskısının bir boyutu olarak işlev görmeye başladığı ortaya çıkmış. Niye bu kadar yoğun teknoloji kullanıyorsunuz sorusuna verilen üç yanıtın ikisi, hiç değilse ilk bakışta rasyonel görünüyor: zamandan ve emekten tasarruf. Üçüncüsü ise bir o kadar irrasyonel: komşudan geri kalmamak. Aslında, konuya biraz daha yakından bakılınca, ilk iki yanıtın da rasyonelliğinden şüphe duyulabilir. Zamandan ve emekten yapılan tasarruf, sağlıklı bir biçimde kullanılabiliyorsa, bu durumun insan yaşantısına katkısının olumlu olduğu açıktır. Ancak, diyelimki bulaşık, çamaşır veya herhangi bir ev işinden tasarruf edilen zaman, sürekli olarak ekran karşısında son derece sığ programlar seyredilerek ge-

çiriliyorsa, insanın teknoloji keşke bu katkısı yapmasaydı diyeceği geliyor. Sözlerini bağlarken birkaygımı belirtmeden geçemeyeceğim. Gençlerimizin, geleceklerini belirlerken, hedeflerinin öncelikle bol tüketimle yönelik bir yaşam olmasını, günümüz açısından olduğu gibi, geleceğimiz açısından da düşündürücü bulmaktayım.

Başkan - Sayın Murat Özyüksel'e teşekkür ediyoruz. Benim söyleyeceklerim Murat Beyin sözleriyle ilgili. Bana verilen nüshada şöyle bir şey vardı: 19 uncu Yüzyılda devletin fakirleşmesine rağmen, tüketimin azalması bir yana, Osmanlı yöneticileri, Batı'da bile benzeri sık görülmemeyen bir lüks ve refah içinde yaşamışlardır. Bu durum, biraz da müsaderecinin kalkması ve Batılılaşmanın sığ ve yüzeysel biçimde algılanmasıyla ilgili olmasıdır.

Murat Bey birçok kaynaktan yararlanmış; ama, bence, Türk Edebiyatı, bu konuda, epey malzeme sağlayacak durumda. Mesela, bunu, galiba, İktisat Fakültesinden ilk atfeden Prof. Sabri Ülgener oldu. Divan Şairi Nabi'nin şiirlerini inceleyerek, o dönemin iktisadi zihniyet meselesini çözmeye bir açıdan yaklaşmış oldu. Halbuki, romanlarımız bu konuda çok daha zengindir. Mesela, bu dediğiniz şeyi, Tanzimat edebiyatçıları, Tanzimat romancıları Ahmet Mithat Efendi "Felatun Bey ve Rakım" adlı eserinde, Recaizade Ekrem "Araba Sevdası" adlı eserinde enine boyuna incelemişlerdir. Batılılaşmaların ilk yansımaları, nasıl etkilendiği ve o züppe tipinin nasıl ortaya çıktığı, bunlar enine boyuna incelenmiştir. Bu konularla, insan ve zihniyet konularıyla uğraşan iktisatçı arkadaşlara Türk romanını incelemelerini salık veririm. Şimdi sorulara geçelim.

Murat Özyüksel - Ben o kitabınızdan (Türkiye'de Roman ve Toplumsal Değişme) büyük ölçüde yararlandım. Fakat zamanım yetmediği için Tanzimat tiplerine giremedim. Girebilseydim, Ahmet Mithat'ın Felatun bey'i ile Recaizade Ekrem'in Bihruz Bey'i ilginç örnekler olacaktı gerçekten.

Mahmut Aslan - Sencer Bey'e bir soru sormak istiyorum.

Bize, Osmanlı İmparatorluğu'nun âdeta bir ihtilaflar sistemine dayandığını söyledi; yani, Osmanlı tarihi, âdeta, bir tabakalar, sınıflar, zümreler ihtilaflarının tarihi. Bu doğru; ama, bir başka açıdan bakıldığında zaman, Osmanlı İmparatorluğunda uzlaşmalar tarihi de var; yani, birisi de çıkıp dese, Osmanlı İmparatorluğu bir uzlaşmalar tarihidir dese, o da doğru; çünkü, 657 yıl yaşamış; acaba, realite nerede?

Sencer Divitçioğlu - Bu soru aşağı yukarı doğru; ama, doğru olmayan bazı şeyler var, o da şu; onu hep atlıyoruz galiba. İletişimsiz herhangi bir oyunda, bu hale düşersiniz, ihtilafların, eğer, varsayım olarak sebebi iletişimsizlikse, buraya düşmeniz kaçınılmaz olur. Sorun, benim, size değil, kendime: Neden dolayı, Osmanlı'da iletişim yoktu? İletişim devletle reaya arasındaki iletişimin az çok olduğunu sanıyoruz, sanıyoruz; ama, kimler tarafından, ulema, ilmiye daha doğrusu ve seyfiye sınıflarıyla. Sorun, iletişim bu değildir, bu emirdir; yani, gelir size bir şeyler, geldiği doğrudur; ama, buradan gitmez; yani, bir kişilik oyun gibidir. Böyle olunca, iletişimsizlik sizi ister istemez nereye götürür, ihtilaflar varsa, bir de iletişimsizlik varsa, ister istemez işbirlikçisiz oyuna götürür, söylemek istediğim bu, anlatabiliyor muyum.

Peki, bütüncül devlette bu böyledir diyorsunuz; ama, bir sorunuz şu: Peki, Batı'da niye böyle olmuyor; iletişimsizlik sorunu yok Batı'da da ondan. Yani, 9 uncu Yüzyıldan beri, daha doğrusu, daha eskiye gidelim, Yunan ve Roma'dan beri, Hint Avrupa toplumlarına gidelim, Hint Avrupa toplumlarının hepsinde, ufak şeyler, örgütlenmeler her vakit vardır, Yunan'da da vardır, Roma'da vardır, 9 uncu Yüzyıldan sonra çok iyi biliyoruz, Avrupa'da haydi haydi vardır. Birden bire, üçlü fonksiyon diye bir şey çıkar karşımıza. Üçlü fonksiyon, kendi aralarında iletişim içerisinde olmalıdır; yani, seyfiye, ilmiye ve reaya sınıfları arasında iletişim olmalıdır, dahiliye adliyeye bakın, iletişim var mı; hiç yok. Yukarıdan bir adalet diye bir şey bastırılmış. Onun içindir ki, birisinde, şunlar, bunlar ortaya çıkarken, bunları saymaya gerek yok, insanlar o vakitte mahkemeyi kendileri yargılıyorlardı insanları, kadı gelmiyordu, kadı tayinle, kadı değil. Mantıklı geldi mi?

Hayati Şener - Osmanlı'dan bahsettiniz de, acaba, bir kısmıyla, Türkiye'de bu anlayış halen devam etmiyor mu?

Sencer Divitçioğlu - Ona hepimiz karar verelim, lütfen. Evet, evet, benziyor, çok. Demin söylediğim gibi ihtilafları şimdi bir sayın bakalım, ne kadar varmış; bence, N tane var, N tane, şu anda, iletişimsizlik, o zaten var, kültürümüzden dolayı var. Yani, benim anladığım var, yok... Tabii bir şey söyleyeyim, yeni Türkiye, bugünkü günümüzde Osmanlı demek değildir, zinhar. Bir defa, o söylediğim üçlü fonksiyonlar var ya, üçlü fonksiyonların hepsi kopmaya başladı devletten, artık, devletten değil, iktisat işlemi devlette değil, din işlemi kopmak üzere, koparmıyorlar, yani, bırakın, yarın kopar, anlatabiliyor muyum. Yani, Tür-

kiye Cumhuriyetinin biraz bu işten farklılıkları var, hiç olmazsa, Demokrat Parti zamanından beri, yani, 1950'lerin sonundan beri. Öyle diyorum, bana öyle geliyor.

Yıldız Özen - Murat Bey'in bir görüşüne katılmıyorum; düşüncemi belirtmek isterim.

Osmanlı'nın Avrupa'yla karşılaştırılmasında neden kaybettiğini, ne taraftan bakarsak bakalım, sonuçta kaybettiğini ve nedenlerini gördükten sonra, günümüze gelip, kalkınmayı gerçekleştirdik mi, tüketim toplumu muyuz, yoksa, gerçekten kalkındık mı sorusunu incelerken, teknoloji konusuna geldiniz ve zamandan tasarruf için teknolojiye katılmadığınızı belirttiniz. Şimdi, ben, teknolojiyi transfer etmek zorunda olduğumuzu savunuyorum. Şimdi, o zamandan bu yana baktığımızda, yani, bireye geçişte toplumun dinamiklerini değiştirmek için yapılan devrimleri de düşündüğümüz zaman, Kurtuluş Savaşımızdan sonraki askerî alandaki başarıların, Mustafa Kemal Atatürk ve diğer devrimi gerçekleştiren kadro tarafından, diğer alanlara taşınması için, yani, bireye taşınması için bazı atılımlar yapılmış, savaşta, kadın erkek el ele giderken, bunun sonucunda da, kadını geride bırakmamak için bazı düzenlemeler yapılmış. Şimdi, diyorsunuz ki, çamaşırdan, bulaşıktan arta kalan zamanı değerlendirecek mi, yani, bunu, o zamanı, kadının o zamanını çalışma hayatına, üretim hayatına, üretimden de idarî hayata dönüştürülebilirse zaten, toplum, bir taraf yükselmiş, bir taraf geri kalmış olmaz, birlikte, kadını, atıl kapasiteden çıkarırsanız, yani, oradaki zihniyet hem dinî anlamda da kendisini gösterecek farklılık. O yüzden, ben, teknolojiyi transfer etmekten yana olduğumuzu düşünüyorum.

Murat Özyüksel : Sanırım teknolojiyle ilgili sözlerim yanlış anlaşıldı. Teknoloji transferine karşı olmam elbette ki söz konusu değil. Kaldı ki, bulaşık ya da çamaşır makinesinin kullanılmasıyla kadının üretken yaşama katılabileceğinin savunulması, bence anti feminist bir yaklaşım. Zira, bu yaklaşım üretken hiç bir boyutu olmayan ev işlerinin, kadınların doğal görevleri olduğu varsayımına dayanıyor. Oysa ben

teknolojinin zaman ve emekten sağlayacağı tasarruftan söz ederken, bundan yararlanacak kişiyi kadın ya da erkek olarak düşünmemiştim. Cinsiyetinden bağımsız olarak insanların nasıl bir tüketim baskısı altında olduklarını vurgulamak istemiştim Yani, (kendî ifadeleriyle), komşudan geri kalmamak için değer erozyonuna kadar varabilecek bir teknoloji tüketim isteğinin gereksizliğini anlatmak istedim Reklam sektörünün başarıyla yönlendirdiği tüketim hevesinin sorgulanması gerekir diye düşünüyorum. Örnek bulaşık ya da çamaşır makinesi değil de, otomobilinizin camlarının otomatik ya da manuel açılması ya da direksiyonunuzun hidrolik olup olmamasıyla da ilgili olabilir. Kim bilir, belki bu kadar teknoloji sonucu insanlar, (büyük çoğunluk spor da yapmadığına göre) iyice

hareketsiz kalıyor ve bu kullanım onlara zarar da veriyor olabilir. Emek ve zamandan yaptığınız tasarruf sonucu, artan vaktinizi üretken biçimde kullanıyorsanız; örneğin okuyor, yazıyor, spor yapıyor, iyi bir film seyretmek üzere sinemaya gidiyor, resim yapıyor ya da insan hakları ihlallerine karşı bir çaba gösteriyorsanız, teknoloji kullanımının mükemmelliğinden söz edebilirim. Bir de aksini düşünelim; teknolojik donanımınız mü-

kemmel, adeta parmağınızı oynatarak her işinizi görüyorsunuz. Buna karşılık spor da yapmadığınız gibi, elinizde zapping aleti, Allah ne verdiyse seyredivorsunuz. Bunu yaparken de sağlığınıza zararlı ve bol kalorili ürünler tüketiyorsunuz. Ardından kilolardan şikâyet, hantallık, kas ağrıları, moral bozukluğu ve benzeri bir dizi olumsuzluk. (Eğer bir Marşlı, prime time saatlerinde evlerimizin içini gözetlese, gördüklerine kesinlikle bir anlam veremez İnsanların çoğu parıldayan bir kutunun önünde oturmuş, sabit bir noktaya bakmaktadır.) Kısaca, olumlu değerlendirildikten sonra, zaman ve emek tasarrufunun önemi ortada. Buna karşı, kazanılan zaman bilinçsizce televizyon karşısında ya da bir kahvehane köşesinde geçirilecekse, o zamanın hiç kazanılmamış olması daha hayırlı olurdu diye düşünüyorum.

Mübeccel Kıray - Bundan bir 15 sene kadar evvel de Ankara'da bir sosyal bilimler kongresi vardı. Oturduk işte her zamanki gibi plancılar konuşuyor. Hiç ilgisi yok, isim de verebilirim, halen Orta Doğu'da

öğretim üyesi meslektaşlarımdan birisi, genç, tabii, yoksa bulaşamam, genç olanlara bulaşılır yalnız. Hem geldi ve bu misali verdi. İşte, ne olacak yani, hem çamaşır makinesi, bilmem ne, bir hafta duruyor orada bomboş, ondan sonra çamaşır makinesi kullanılıyor falan, o şeyi söylüyordu, israf edilen teknolojik meseleler. Yahu ne diyor bu delikanlı böyle diyor baktım gözümle, tam o sırada da, Sayın Özal da, her köye çamaşır makinesi, buzdolabı getirdik bilmem ne diye. Bir tarafı sakat bu işin, ne tarafı sakat, birden uyandım. Yahu dedim, niye kadınlarla uğraşıyorsunuz. Şimdi, delikanlı veya orta yaşlı, arabayı alıyor, o zaman güzelim yeni otomobiller çıkıyordu, sabah alıyor 8'de evden, götürüyor bilmem nereye park ediyor, akşama kadar o araba orada duruyor, bu israf edilen teknoloji değil mi, yani, haftanın sekiz günü o araba orada duruyor. Kadınlara bulaşırken, bütün delikanlılara sözüm, dikkatli olun, hepsinin bir cevabı vardır. Öyle, en zor değişen değerler sistemi ve bizi Batı'dan ayıran en çetrefil sorun, katiyyen sermaye dönüşümü, emeğin iyi kullanımı falan değil, kadın erkek hakkındaki karşılıklı değerler. O kadar derine işlemiş ve o kadar inanılmayacak yerlerde işliyor ki, inanılmaz bir şey kadın. En moderniniz bile, bilmem kaç kuşaktır gelen kadın erkek farklılığını pat diye getiriyor. Otomobilin bütün bir hafta, sadece 20 dakika, Ankara'da mesafeler ne ki, 20 dakika, 20 dakika arabayı kullanıyor, o teknoloji israf değil, kadın, çamaşırını bilmem neyle yıkamadı diye israf, emeğini kullanmıyor, dikkat edin delikanlılar, birgün başınıza yıkılacak bu dünya.

Ayşe Atabay - Benim sorum Murat Bey'e olacak.

12'nci Yüzyılın Anadolu şartları bireyi gerçekten topluluklar halinde ancak yaşamaya mecbur bırakıyor, daha sonra, işte, loncalar ve güçlü devlet ve Avrupa'nın gelişmesinden farklı bir ortaçağdan bugüne geliş olayı. Bunu söyledi Murat Bey, tabii ki, bunların hepsini güzel, memnuniyetle dinleyip, öğrendim, teşekkür ediyorum. Ben, bir şeyi, çerçeve içerisinde şöyle düşünüyorum, onun da etkisi var mı, bunların üzerine. Anadolu insanı, kendi anadilinde yazmıyor, kendi coğrafyası üzerinde yazan eski kültürlerle bağı kopuyor, Arap kültürüyle düşünüyor ve İslam dininde insanları korkutan bir taraf da var, düşünmeyi engelliyor, düşünemeyen insanlar bireyleşemiyorlar, benliklerinin farkında olamıyorlar. Bu da, birey olup, toplumla birleşip, geleceğe açılmak yerine, kul olan insanlar topluluğunu yaratmıyor mu; yani, İslamiyetin de, burada, sadece bizim hareketli geçmiş 12'nci Yüzyıl coğrafyamızın değil, almış olduğumuz bu dinin de

bir katkısı yok mu bugüne gelişlerimizde diye bir soru soruyorum.

Murat Özyüksel : Benim 12. ve 13. yüzyıllar üzerinde durma nedenim, biraz da acaba günümüzdeki yeniden hız kazanan Cemaatlaşma olgusunu açıklamaya yönelik bazı ip uçları bulabilirmiyiz düşüncesi-ne dayanıyordu. Gerçi bugün savaşlar, isyanlar, istilalar, göçebe saldırıları biçiminde bir kaos olmasa da, farklı hatta bazen bir ölçüde benzeri nedenlerle yerinden yurdundan olmuş perişan kitlelerin varlığını görmemezlikten gelemeyiz. Toprağından zorla koparılan, ya da Anadolu'dan okumaya gelip de, büyük kentin acımasız koşullarına ne ekonomik ne de sosyal anlamda ayak uyduramayan insanların, hem kimlik sorunlarını hem de sözkonusu sosyoekonomik problemlerini, bir şekilde cemaat yapılarına dayanarak çözmeye yatkın olmaları, (diyelim ki bir tarikate girip yatacak yer yiyecek yemek bulup, üstelik kent atmosferinin verdiği eziklik ve yalnızlık duygusundan bir ölçüde de olsa kurtulmaya çalışmaları) anlaşılır bir olgudur. Sorunza gelince; Anadolu insanının dili ileri sürdüğünüz gibi Arapça değil Türkçe'dir, kültürü Arapça ya da Farsça'ya değil Türkçe'ye dayanır. Örneğin Yunuslar, Pir Sultanlar, Karacaoğlanlar, Dadaloğulları hep Türkçe üretmiştir. Arapça ve Farsça'ya dayalı Osmanlı dilini kullananlar yönetici sınıflardır. Bir başka ifadeyle; Saray'ın ve ulema da dahil yönetici seçkinlerin kültürü Arapça ve Farsça'ya dayanırken, halkın dili ise sade Türkçe idi.

Sorunuzun ikinci bölümüne gelince; batıda özellikle 16. yüzyılda ekonomik devrimle birlikte siyasal, entellektüel ve dinsel devrimin de hızla ilerlediğini gördük. Karşılıklı etki ve tepkiyle ilerleyen bu bütünsel süreç, hristiyanlığı da dönüştürüyordu. Püritenizm kapitalist gelişmeyle iç içe yürürken, katolik kilisesi de kendini bu gelişmenin bir parçası olarak yenilemek zorunda kaldı. Başlangıçta, gelişmelerin engeli konumunda olan hristiyanlık, giderek, kitlelerin kapitalizme muhalefetlerini yumuşatacak bir işlev görmeye bile başladı. Hristiyanlığın bu esnekliği göstermesi, bizzatihi hristiyanlığın özelliklerinden kaynaklanmadı. Bu durumda, islamiyetin de apriori olarak iktisadi ve toplumsal gelişmeyi engelleyici işlev göreceğini söyleyemeyiz. Ayrıntılı olarak aktarmaya çalıştığım gibi, tıkanıklık iktisadi / sosyal yapılarda karşımıza çıktı. Bu tıkanıklıkların aşılma süreci kesintiye uğramasaydı, islamiyetin de önce diğer dinler gibi direneceğini, ancak giderek gelişmelere ayak uyduracak esnekliği gösterebileceğini düşünüyorum. Bu direnişin bizzatihi islamiyetin özelliklerinden kaynaklanacak boyutlarının da, hristiyanlığındakinden fazla olacağını zannet-

miyorum. Hatta İslamiyetin, kentli bir din olduğunu; ticari ilişkilerin yoğun olarak yaşandığı bir bölgede ortaya çıktığını Kuran'da ticaret, kar, alışveriş gibi temalar üzerine sureler (Bakara) bulunduğunu dikkate alırsak, uyum yeteneğinin Hristiyanlığa göre daha yüksek olma olasılığı bile ileri sürülebilir. Kaldı ki, melamilik gibi bazı tarikatlarda, koşullar el verdiğinde püritenizm benzeri dönüşümlere kaynaklık etmeye son derece uygun düşüncelerin bulunduğu dair örnekler verebilirim. İşte melami büyüklerinin sözleri: "...her gün akşama dek halkın beğendiği işde olasin ve her gece sabaha dek Hakk'ın beğendiği amelde olasin", bir diğeri "hiç bıkarak ademden edna (işsiz güçsüzden aşağılık) kimse yoktur", "bir merd-i bıkarak yüz merd-i öderken kardan alıkor" (bir işsiz güçsüz yüz iş-güç sahibini işten alıkor). Anlaşılabilecek üzere çalışma, sadece göz yumulan mecburen katlanılan bir durum değil, nerdeyse ibadet derecesinde yüceltilmiş bir kavram olarak karşımıza çıkıyor. Söyledikleriyle tutarlı olarak melami büyükleri, ekmeklerini çalışarak alınırları ile kazanırlardı. Örneğin, Şeyh Ali Rumi (İdris-i Muhtefi) terzilik yaparak geçinirdi. Mevlana da çevresindekilerin mutlaka ellerinin emeğiyle geçinmelerini isterdi. Şeyh Ebubekir Seleba (Mevlana'nın en yakın dostu Şems'in şeyhi) sepet örerek yaşamını sürdürürdü. Mevlana'nın çevresi de babağlar, berberler dülgerler ve benzeri işlerde bilfiil çalışanlardan oluşmuştu. Mevlevilik, diğer İslam tarikatları gibi, dervişlerini tekkelere kapayarak, "bir lokma bir hırka" sloganı ile tevekküle bağlı, kadercı, içine kapalı bir tarikat değildi. Kapıları da herkese açıktı. Titizlikle uygulanan kuralları arasında, "Dilenen ve başkasının sırtından geçinen bizden değildir", "Ancak bir meslek sahibi olana, ürettiğinden helal kazanç sağlayana kapımız açıktır" gibi ilkeler vardı. Mevlevilik "hiç ölme-yecekmiş gibi çalış, yarın ölecekmiş gibi ahrete hazırlıklı ol" hadisini benimseyen, emeği kutsayan bir tarikatı. Bu örneklerden çıkaracağımız sonuç, Osmanlı'nın devraldığı miras içinde, Calvinizm benzeri öğretilere evrilebilecek düşünsel bir birikimin de olduğudur. Eğer sosyal ve ekonomik olaylar batıdaki gibi gelişseydi, bir tür Osmanlı / İslam püritenizmi ortaya çıkabilirdi. Ancak Osmanlı toplumunun sosyal, ekonomik ve siyasal örgütlenmesinden kaynaklanan tikanlıklar, tabanını esnaf loncaları ve yeniçeri ortalarında bulan, tasavvufun kendi içinde dönük tevekkül anlayışını ön plana çıkaran tutucu tarikatları kitleselleştirdi. Diğerleri, örneğin melamilik, ancak büyük kentlerin kültürel merkezlerinde, sınırlı bir azınlığa seslenmekten kurtulamadı. Kendi iç dinamiğiyle kapitalistleşemeyen Osmanlı toplumu, bu süreci dış zorlamalar ve yukardan aşağı

baskılarla yaşayınca, İslam dini de anti - kapitalist bir görünüm kazandı. Bir başka ifadeyle, kapitalistleşme "batıllaşma" adı ve perdelemesiyle yaşanınca, din de "Hristiyan batıllaşmaya" cephe almak zorunda kalıyordu.

Sencer Divitçioğlu - Aydınlatma babında bir şey söyleyeyim; 14'üncü yüzyıl tuhaf bir dönem aslında, bir defa, Osmanlı kurulmuş; ama, insanlar bazı şeyler düşünüyor. Yani, ticaret hakkında söylenenler, Murat Bey'in, yahut sanayi hakkında söylenenler veya tarım kesimi hakkında söylenenler nakseten bir şey var. Risalet-ül İslamda karaside çıkmış, 14'üncü yüzyıl, aşağı yukarı 1243 filan olması lazım, orada yazar diyor ki, kimse, adı belli değil, iktisat meslekleri, böyle demiyor ama, meslekler genellikle dörde ayrılır ve bunların içinde en yegreği ve herarrakı olan savaştır diyor, gaziliktir diyor, sonra ticaret gelir, sonra ziraat gelir, en sonunda ahilerin yaptığı zanaat gelir diyor. Şimdi, bu tuhaf bir düşüncedir. Yani, böyle bir, Osmanlı toplumunun bu şekilde betimlenmesi için ciddi bir kafa olması lazım o adamda. Yani, şimdi, gazanın, sadece, malın gazayla üretildiği, tırnak içerisinde, bir toplumda, toplum düşünün, ticareti ikinciye koyuyor; çünkü, aynı olarak alıyor gazayla, ulcayı, ulcayı, aynı nakdiye çevirmesi lazım, bilmem ne parası olması lazım ki, onunla da, başka bir şey olması lazım. Onun için, Osman Bey, unutmayın, ilk defa Eskişehir'e pazar kurdurur. Çok ciddi şeyler vardır, daha iktisatta elenmedi bu konular. Yani, iktisadi düşünce var mıdır, alası vardır; ama, geliştirilmedi maalesef. Bunu, sadece bilgi vermek için söylüyorum ve beni heyecana gark etmişti bu fikir, yani, orayı okuduğumda, gerçekten; çünkü, sistematığı vardı.

Soru - Birincisi, Mübaccel Kıray Hocamıza, konuştuğu konuyu açmasını isteyecektim. Türkiye toplumunun bugün içinde bulunduğu durumu, işte, alçak tavan, duvara çarpma gibi metaforlarla açıkladı veya bu benzetmelerle ortaya koydu. Bir sosyolog olarak bunu nasıl gördüğünü, duvara çarpma olgusunu, biraz daha açmasını isteyeceğim.

İkincisi "birileri bir şey yapmazsa, Türkiye'nin başına çok kötü şeyler gelecek" dedi. Bunu, bir toplumsal mühendislik olarak mı görüyorsunuz, yoksa, Türk toplumunda bir uyum süreci hiç olmazsa, bazı iyimserlik noktaları var mı, bunları açmanızı rica ediyorum.

İkinci sorum da Sencer Hoca'ya, Osmanlı toplumuna baktığımızda, toplam ürünün artırılması için bir baskının olmadığını, bu toplam ürünü artırmak için talebin aşağıdan gelmediğini ya da herhangi bir çözüm

aranmadığı konusunda böyle bir teşhise katılır mısınız?

İkincisi, sizin ortaya koyduğunuz işbiriksiz oyun teorisi çerçevesinde ya da senaryosu çerçevesinde bu toplam ürünün artımayışını açıklamayı düşünebilir misiniz?

Sencer Divitçioğlu - Hiç düşünmedim; bu olmasaydı nasıl olurdu diye düşünmedim; çünkü, olmaya-
cağını zannediyordum; ama, toplam ürünün, bazı dönemlerde, 15'inci Yüzyıldan sonra özellikle azaldığını, yani, gümüş akımlarının, altın akımlarının Avrupa'daki toplam ürünü azalttığını biliyoruz, hatta, o kadar ki, çünkü, fiyatlar yükseldi, fiyatlar yükselince, tımar sahipleri daha fazla sattılar fakat, en sonunda bitince bu iş fakirleştirdi ve reayı zorladılar; böyle bir olgu var. Bu fakirleştirdi; ama, hangi döneme kadar, nereye kadar, toplam ürünün ne kadar arttığını, gayri safi, safi, neyse, ne kadar arttığını bilmiyorum, bilgim yok doğrusunu isterseniz; ama, bu dönemin böyle gümüş akımıyla büyük bir kriz geçirdiğini biliyoruz. İnalçık'a bakın, İnalçık'ta vardır. Bu sizi tatmin etmedi, beni de etmedi; ama, İnalçık'a bakarsanız, belki bir şeyler çıkarırsınız.

Mübeccel Kıray - Tekrar aynı terminolojiye dönmek istiyorum; fiilen işgal edilen grup içindeki rolle, üyelik rolleriyle, referans grubuna, yani, umdu-
ğu, oraya gelmek istediği, kendisini onun gibi yapmak istediği grup arasındaki farklılık yeni zamanlarda ortaya çıktı, eski düzende yoktu. Köylü, esnaf her neyse, onlar yerini bilir ve düşünmez bile bunlar öyle miydi diye. Fakat, rekabetçi bir toplum düzenine geçildiğinde, yani, kapitalist, liberal düzende, iki, büyük yapı değişikliklerinin yer aldığı düzenlerde, herkesin, olduğu yerle, olmak istediği yer bir çalkantıya uğruyor, temel fikir buydu, söyledimde, hatırlıyorsanız. Türkiye'nin bu aşamasında, özellikle, kırsal yöreden, topraktan kopmuş diye tarif ediyorum ben, yani, yeni teknolojiye, pazara dönük üretime geçip de, kırsal yöreden şehirlere gelmiş grupların nerede duracakları halen belli değil, köylülük bitiyor, fakat, bir türlü, tam anlamıyla işçileşemiyorlar, memurlaşamıyorlar, çalışamıyorlar, bir düzen içerisinde çalışamıyorlar, modern kapitalist düzene has bir yerde. O zaman yan meseleler çıkıyor, marjinal sektörler çıkıyor, küçük üre-

timler çıkıyor; ama, bunlar 50 sene sürünce de, 1950'lerde başlamıştır bu süreç, 1990'lara geldiğiniz zaman, artık, arada, bazı çıkanlar, parlayanlar, vesaire oluyor ve ama halen şehirdekiler kendi yerlerini kabul etmiş değiller, başka bir yere ait olmak istiyorlar, onların çalkantısı çok önemli sorunla çıkıyor. Ben başka bir yerde de söylediğim gibi, bir kaosa doğru gidiyoruz. İşin, aslında, geçen seneki kış aylarında ortaya çıkan mesele, tam bu kaosun, yani, hem politik hem ekonomik bir çalkantının, kaosun tam gürültüsüydü. Ama, tabii, tek boyutlu değildir dinamikler, başka dinamikler işin içerisine geldi, Türkiye tarihinde bu dinamiklerde, işte, ordunun da yeri var, başka büyük iş adamlarının da yeri var, vesaire, yeniden bir çalkalandı, belirli bir yere geldi; ama, halen kaosa gitme ihtimali var.

Bu kaosun bir parçasını da kayıt dışı ekonomi, yine aynı şey... Nereden çıkıyor bu, kimse, nerede olduğunu görmüyor. Onun misalini vermiştik. Kayıtdışı ekonomide holdingleşmeye kadar giden; ama, emek bakımından, emeğin karşılığı olan ücreti, piyasa şartlarında teşekkül etmiş bir miktar olarak ödemek-

se, Allah rızası için çalıştırıyoruz diye inanılmaz para biriktiren, bunun da vergisini vermeyen gruplar teşekkül etti Türkiye'de. Bunların hepsi kaostur ve bunlar, işin, aslında felakete doğru gidiştir.

Gider mi sorusu geliyor. Gider mi; bir anlamda gider, bir anlamda gitmez. Ne oluyor, başka bir dinamikler işin içine giriyor ve çıkıyor. Yalım Erez ne demişti, suflörlük yapmayın, konuşun demiş, bak, bu doğru bir hikaye. Başka zamanlarda yaptılar; ama, o zaman kaosu artırmak için yaptılar o suflörler müdahaleyi, bugünlerde yaparlarsa, biraz düzen getirmek için yaparlar; ama, hangi düzen? Eski köylü bey ilişkisi, eski esnaf köylü kul ilişkisi içerisinde değil, kapitalist modern düzen, sanayi toplumu içerisinde gelecek ve bu gelecek imkânı yok gelecek. Bugünkü gazetelerde vardı, biz böyle yaşadık 25 yıldır, şimdi, niye vergi veriyoruz sanki, niye hata yaptık... Hata olan bugünkü değil, o 25 yıl; ama, 25 yıl burası gözünü kapattı. Dediğim gibi Vietnam harbiyle başlayıp, Nikson döneminin, Reagan, Bush döneminin empoze ettiği dış dinamiklerle içeride beliren şeydir ve bilhassa söyledim, Özal zamanı, bu kaosu teşvik eden en temel düzenlendendir. Ekonomide paranın paritesini ge-

tirmek büyük değişimdir; ama, toplumun yapısını değiştirmek bakımından, köylüyü toprakta tutmak, bu memleketin yapılacak en büyük kötülüktür ve halen oradayız. Türkiye'de yüzde 45'i kırsal yörede, Suriye'de bile yüzde 45'i orada değil, niçin yüzde 45'i orada kaldı. Aman şehre gelmesin, ne olur şehre gelirse, gecekondular orta yere iner. Hiçbir yere inmez. Burada başka terimler de kullanıldı, görelî yoksulluk, görelî vasıllık diye bir gözlem vardır sosyolojide. Kırdan göçen kuşak, şehirde kendisini görelî olarak varıl sayar; çünkü, mutlaka, en kötü şartlarda bile kazandığı para köyden iyidir. Üçüncü, dördüncü kuşaklar kendisini görelî olarak yoksul hisseder, varıl hissetmez; ama, müsaade edin de, bunlar, 50 senedir bir örgütlü işe girmiş olsun, bunu, ne kadar dışında tutarsanız, başınıza felaket gelir. Peki, söyleyeyim kelimeyi, bugünkü düzen de aynı şeydir, biraz daha giderseniz, hiç olmadık şeyler olur.

Bugün, tarikatlar dediğim gibi, dinsel şeyler, siyasi İslam, bir de onu ayıralım. Dinsel kitaplar her şeye açıktır, hiç şüphe yoktur, ararsanız, her şeyi bulursunuz; önemli olan kısıtlanmalar. Köylü bey ilişkilerinin kısıtlanması halidir, ben, bey diye bütünü içrisine koyuyorum kontrol edenler grubunu. Şimdi, bunun çözüleceği bir aşamada, bunun çözülmesine izin vermezseniz, kötü şeyler olur. Siyasi İslam İslamı kullanmıyor. Siyasi İslam, yeni gelişmelerin düzensiz olmasını istediği için kuvvetleniyor, artı, patronaj ilişkileri diyor ben onlara, bizden olanlara şans tanımaz ifadesi altında bir grubu bir tarafa getiriyor, bir grubu bastırıyor ve üstelik de, eğitimde, özellikle, yeni düzene uyum yapacak insan yetiştirmiyor.

Bunu biraz açalım, siyasi İslamın en büyük meselesi, istikbalde bir İslamî devlet kurmak. İstikbalde gelecek düzen, sanayi toplumu düzeni olacaktır, sanayi toplumu düzeni, rekabete dayanan, bugünkü şartlar altında, hiç değilse, değişmediği kadar, mutlak meslek eğitimi isteyen yaratıcı kişilerden oluşur. Yani, bir düzene değiştirmeye doğru hareket edecek kimselerden.

Peki, geçen seneki siyasi İslamdan bahsedelim biraz. Bir elinde bilgisayar, bir elinde Kur'an. Peki, bilgisayar ne yapar, siz benden iyi biliyorsunuz, ben, bilgisayar kullanmıyorum, yaratıcı düşüncesi yoktur bilgisayarın, insan içine ne koyarsa, onu verir, ha kalem tutmuş, ha yazı makinesi koymuş, o bir alettir, aletin yaratıcılığı yoktur, ondan sonra çıkar bu. Bir elinde bilgisayar olan dindar böyle sallana sallana öğrenmiş adam yeni bir şey getirmeye namzet değildir, eğitiminizi buna teslim ederseniz, Allah'tan değişmeye doğru gitmeye başladık, başka dinamikler var, size

yenilik getirmez. Bilgisayarı onlar mı buldu; hayır. Bu anlamda, siyasi İslamın Türkiye'ye geçen sene getirmek istediği şey, tekrar vurguluyorum onu, son derece durağan bir toplumda, kendi biçimlerinde bir toplum yaratmak. Bu toplum, katıyen, yaratıcı, girişimci, isterseniz, iktisatçı olarak, üretici değildir; ama, kendilerine rağmen, kendi üyeleri üretimci olmaya başladı, hani, şu Anadolu hikayeleri, Anadolu kaplanları ama, bir de baktılar ki, çok hızlı gidiyorlar, holdingleşiyorlar, holding olunca ne olacak, mecbur iki yere girmeye, bir, kayıtlı dünya ekonomisine girmeye, iki işçi işveren ayırımı gibi, pazara dönmek gibi, pazarda rekabetle yer kazanmak gibi. Bu siyasi İslam mı; değil, bitti. Bugünkü siyasi İslam partisi neyin peşinde, uzlaşım, değişelim, kolay konuşalım; yaparlar, yapmazlar, bu başka; ama, politika olarak benimseseler de, benimsemeseler de bu olacak. Eğer, olmazsa, büyük kaos yaşar Türkiye. Ne olur; kan bile dökülür isterseniz, bilmiyorum. Benim söylediklerimi dikkate alın. Bunların hepsinin tarihi kökeni vardır, iki meslektaşım burada bunu uzun uzun anlattı. Ama, bugünkü tablo, o tarihsel kökenlerin tek sonucu değildir, yepyeni faktörler vardır, yepyeni oluşumlar vardır ve siz bunları görmezseniz, hakikaten, çuvallarsınız. Benim burada iki günlük ömrüm kaldı, ben size söylüyorum, ben, kanser tedavisi görmekte olan bir sosyologum, eğer, görmeden ölürsem çok yazık olacak, şu siyasi İslamın tam liberal ekonomik rekabetçi düzene geldiğini, biraz gayret ederseniz göreceğiz, etmezseniz. Fatih Bey Mercedes'e oturur, kapıyı kapatırlar, gider. Fatih Bey kim; Erbakan'ın oğlu. Onlar çalışmayacak Murat Beyin dediği gibi, çalışmak kötü şey, ya ne olacak; kafalarına vurup yaptırarak. Dünya son derece süratle değişiyor, dünya konjonktüründe bu yok. İnşallah, beş sene daha yaşayacağım bu tedaviyle ve göreceğim bunu. Yalnız, siz gençler aklınızı başınıza toplayın. Yok demokrat olalım, ne zamandan beri demokrat olabildi ki, ne zaman oldu? Tıpkı, protestanlığı anlattığı gibi, çağrı meselesi, katı prensip olmaktan çok çalışalım, kazanalım, iyi yaşayalım döndüğü zaman her şey değişti. Bizde de, bütün bu bir hırka, bir lokma temel felsefeydi bundan 25 sene evvel. Bugün temel felsefe mi? Takım elbise giyenlerin hepsi siyasal İslamcı; bunun ne demek olduğunu düşünün.

Her şey değişir, ilk prensip budur. Her şey değiştiğine göre, İslam da değişecek, İslamın tefsiri de değişecek, İslamın içindekiler yeniden tefsir edilecek, en başta da siyasal İslam değişecek.

İKİNCİ OTURUM

4. Gün

16 Mayıs 1998 Öğleden Sonra

Saat: 14.00

Başkan : Fethi NACI

Panelistler : Aynur İLYASOĞLU

İsmet ÖZEL

Taylan AKKAYAN

Şirin TEKELİ

Ergun TÜRKCAN

Taylan Akkayan - Bir konuyu bilen en iyi şekilde anlatır. Ben çok iyi bilmiyorum insanı, daha yetkili bilenler olabilir, belki daha kısa anlatırdı, o bakımdan, elimden geldiği kadar anlatmaya çalışacağım. Ancak, insanın o kadar çok, değişik yönü var ki, hepsini birden ortaya koymamız çok zor, ondan sonra da, konuyu, yavaş yavaş Türkiye'ye getireceğiz.

Ben, biraz kristalize olsun diye birkaç şekil göstermek istiyorum. Dünyanın 4,5 milyarlık bir yaşı var. 1 milyar yıl canlı yok, 3,5 milyar yıldır canlı var dünyanın üzerinde ve adım adım memeliler 180 milyon yıl ve biz, homosapiyen dediğimiz modern insan sadece 45 bin yıldır var; yani, dünya var olup, canlılık var olduktan sonra, son dakikayı konuşuyoruz, böyle bir kısmı var işin.

İkincisi, şimdi, insan var olduğu andan itibaren bugün yaşadığımız düzeni tutturmuş mu, böyle bir şeyimiz de yok. Buna baktığımız zaman, görünen manzara şöyle; 45 bin yılın, biz, aşağı yukarı dörtte üçünü, avcı, toplayıcı olarak, yani, doğadaki bize sunulanlarla hayata tutunmaya çalışmışız ve başarmışız, böyle bir görünümü var. Ondan sonra, son on bin yılda neolitik dediğimiz, yavaş yavaş, toprakla haşır neşir olup yerleşik hayata geçmişiz ve arkasından da, biz, doğanın verdiklerinin yanında, onunla koopere edip, yeni imkânlar üretmeye başlamışız, buradaki deneyimimiz insanlık olarak 10 bin yıl.

Arkasından, 5 bin yıla geldiğimiz zaman klasik kenti görüyoruz; köy yetmiyor, kentleşiyoruz; ama, bugün yaşadığımız, klasik kent değil, modern kent. Yani, 200 yıl geriye gidiyoruz.

Bundan önceki oturumlarda konuşulanlara dikkat

ettim, kentten mi bahsediliyordu, köyden mi; ama, bahsedilen yer kentti ve modern kentti. Yani, son 200 yılı tartışıyoruz sistem itibarıyla.

Nasıl oldu, nasıl buraya geldik hikayesine başladığımız zaman, diğer canlılardan farklıyız, o farkımızı yaratan kültür. Kültürün şöyle bir boyutu var, kısaca tarif edersek: İnsanın yaptıkları ve yarattıklarının tümü, bir başka ifadeyle yaşam tarzı. Bir başka ifadeyle zihinsel programlama ve konuşulanların önemli bir kısmı, bu zihinsel programlama kısmında, bunun altına başka başlıklar koymamız mümkün.

Bu zihinsel programlamamız, bir zamanlar, avcı toplayıcı merkezli oldu, ondan sonra, onun yanına bir köy düşüncesi ekledik, bugün de, modern kent düşüncesi ekliyoruz ve bunların hepsinin yaşam tarzı ve genel karakteristikleri birbirinden farklı. Köy ile kenti, bugünkü kenti bir miktar açmaya kalkarsan, mesela, başkın sosyal ilişkiler yönünden bakarsak, köyde akrabalık ön planda, mahallilik ön planda, kente geldiğiniz zaman, ticaret, rasyonel hesaplama önplana çıkmaya başlıyor. Bir başka unsur olarak bakarsak, sosyal ku-

rumları sıraladığımız zaman aile çok ön planda, arkasından köy geliyor. Kente baktığınız zaman, kent geliyor, uluslararası ilişki gelmeye başlıyor. Zenginlik açısından bakarsak, köyde toprak mutlaka çok önemli bir faktör, kentte para olmaya başlıyor ve bu sözleri, bu de-

ğişkenleri artırarak gittiğimiz zaman, statüler açısından bakarsak, köy için verilen statüler ağırlıklı, kente kazanılan statüler karşımıza çıkmaya başlıyor. Hızlı bir değişim var ve değişimin kaynağında kent var. Bütün dünyadaki toplumların hepsinde, kente bir akış var, insanlar koşuyorlar ve ondan sonra da oradan ayrıca şikayet ediyorlar. Böyle bir akışın, günümüzde, yani, 2000'lerdeki görünümü, yaklaşık yüzde 50 civarında dünya ortalaması olarak; ama, bazı yerler, yüzde 70'lere, yüzde 80'lere çıkmış durumda, bazı kıtalar, bazı ülkeler. Bazılarında da, mesela, bizde olduğu gibi yüzde 65'ler civarında bir tempomuz var; ama, yaşanan hayat ve üzerinde durmamız gereken kısım, kentli olmak, kentli prensiplerine uygun yaşam tarzını geliştirmek. Kentin oluşmasını sağlayan temel faktör ne;

Kentin oluşmasını sağlayan temel faktör ne; göç. İnsanlar hızla akıyorlar hem dünyada hem Türkiye'de ve bu göçün hızlı akmasını kentler bir yerde ayarlayıp, aksamadan yürütmesini sağlayabiliyor mu; çok kolay değil.

göç. İnsanlar hızla akıyorlar hem dünyada hem Türkiye'de ve bu göçün hızlı akmasını kentler bir yerde ayarlayıp, aksamadan yürütmesini sağlayabiliyor mu; çok kolay değil. Mesela, içinde bulunduğumuz İstanbul'dan bir şeyler söylersek, 1990 itibarıyla, normalde her yıl, sadece, başka illerden buraya göçenlerin sayısı 160 bin, İstanbul'un yıllık artışı 250 bin civarında; yani, bir yeni kent ekleniyor her yıl. Hızla gidersek, ayda, bunun sayısı 21 bin, günde bin, saatte de 45. Yani, 50 kişi, burada, yaşamak, yatmak, kalkmak, vesaire için ortam bekliyor ve bu göçün modeline baktığımız zaman, Türkiye'nin bütün illerinde ve bütün dünyada da hızla yaşanan bir ortam.

Buradaki bu hızlı değişmeyi, insanlar tolere edebilecekler mi veya ne yapıyoruz bir örnek getirelim. Bir başka açıdan buna biraz cevap vermeye çalışayım. İnsan olarak, bizim, birtakım temel sorunlarımız var ve bunlara da verdiğimiz kültürel cevaplarımız var. Ne olursak olalım, hangi şartlar altında olursa, bir kere, hayata tutunmamız lazım, hayatta kalabilmemiz lazım, bunun için minimum şartlara ihtiyacımız var. Arkasından hayata tutunursanız, mutlaka güvenlik sorunu gelir. Güvenliği hallederseniz, mutlaka, istikrar istersiniz, istikrar isterseniz, arkasından refaha ulaşmak gelir ve bu kendi içine dönük bir sistemdir. Bizim hayatta kalabilmemiz için birinci yapmamız gereken, beslenmeliyiz, enerji elde etmeliyiz; hayatta kalabilmenizin birinci şartı bu ve bunun için kültürel cevaplarımız var, ekmek parası kazanmak şehir için veya ekmeğini elde etmek için, köy için. Bunun için, işte, konar göçer olmuşuz, ziraatçı olmuşuz, sanayi toplumu olmuşuz veya sanayi sonrası toplum olmuşuz. Bütün buradaki ilişkiler, sadece, beslenmemizi karşılamak için yapılan üniteler.

Hemen buraya bir parantez açmak istiyorum; sosyal olaylarda tekli faktörler gündeme gelip, bunlarla çözüm söylemek çok zor bir şeydir, onu bir kere kenara koyup düşünmeliyiz; yani, ben, çok kristalize ettim, çok kristalize edince, birazcık, iş karikatürize oluyor, o bakımdan, eleştiriler bu bazda yapılmalı. Eğer, enerjinizi alırsanız, mutlaka, arkasından dinlenme ihtiyacınız vardır; yani, bizim makine, sonuna kadar yorulmadan, hiç durmadan çalışmıyor, çalışsa bile bir rölanti dönemi var, dinlenmek istiyoruz, buna verdiğimiz çok genel cevap barınma ihtiyacı. Arkasından, eğer, siz birey olarak bunları yapmışsanız, toplumu yürütmek istiyorsanız, üretmek mecburiyetindeyiz. İşte, onun arkasından, akrabalık ilişkileri, evlilik vesaire gibi kurumlar eklenmeye başlıyor. Bunları da hallediyorsanız, toplum uzun süre kalsın istiyorsanız, mutlaka, sağlık sorunlarına cevap vermeniz lazım. Bunlar, iyi

kötü, en azından, yüzde 50 olumlu tarafta işliyorsa, toplum, yavaş yavaş yürüyor. Arkasından bu hallolur olmaz, mutlaka, bu istikrarı bir güven içerisinde elde etmek istersiniz. Güvenlik için siyasal organizasyon geliştirirsiniz, savunma sistemi geliştirirsiniz ve sosyal kontrol mekanizmaları geliştirirsiniz. En hafifinden siyasal organizasyon savunma sistemi, bugünkü anlamda, belki, devletin organizasyonları; ama, diğer, ilkel gruplarda da var. Sosyal organizasyon diyelim ki, o sosyal kontrol mekanizmaları içinde dedikodu var, bu bile güvenli yürümenizi sağlayan yollardan biri.

Sonra, bunları da hallederseniz, istikrar gelir. İstikrar çok zor anlaşılması gereken bir konu. Değişme, insanın temel arzu ettiği yönlerden ve hayatının bir parçası, değişmeye rağmen, istikrar çok zor bir iştir; ama, biz, değişmeye karşı istikrarı, tampon kurumlarla da çözmeye çalışırız.

O da hallolduktan sonra, değişmeyle beraber gelecek modellerle, benim esasında, sonunda geleceğim yer, bir değişme ahlakına ulaşmam lazım, sabahtan beri yapılan konuşmalarda da buna ait pek çok atıf vardı. Yani, hızla, birileri çok zengin oluyor, birileri başkalarını istismar ediyor. O değişimin problemini yaratan ne, esasında değişme ahlakına erişememek, yani, bir çalkantı var.

Sonunda da, her şeye rağmen, bir refaha erişmek istiyoruz, bunu da, eğitimle sağlamamız mümkün. Bu, kendi içinde döner, birbirlerine hep cevap veren bir yapı içerisinde gider.

Bu başlıklardan bazılarına ait birkaç örnek vereceğim; Türkiye ile alakalı olsun, İstanbul'la alakalı olsun istedim ve neler yaptık, tartışmalarda da bunlara belki biraz açılım katabiliriz.

Beslenme: Herkesin yaptığı şey, kentteyiz, kentte yaşanan kısmı, sabahleyin biraz hanımlar açısından dikkat edin denildi, ondan paralel gideyim. İstanbul'da en iyi yaşam ortamı olan ilçelerden biri Beşiktaş'tır, yapılan çalışmalar buna işaret ediyor. Beşiktaş'ta yapılmış bir gıda araştırması var, o bölgede oturan insanların gelirlerinin yüzde 40'ı gıdalanmaya gidiyor. Birinci kıstasımız bu; yani, siz, gelirinizin yüzde 40'ını ancak enerjinizi elde etmeye ayırmak mecburiyetindeyiz ve bunu kim yönetir, yani, erkek kazanır, gelir getirir ve onun eline verir. Eğer, kiracıysanız, yüzde 40'ı da kiraya gider, yüzde 20'lik payınız var, başka şeyler yapmak için ve bunları yöneten hanımdır. Fakat, iktisadi açıdan baktığımız zaman hep üretim gündemde, tüketim gündemde değil. Hatta, tersine,

bazı ilginç mesajlar da var, kazanmak zordur, harcamak çok kolay; ama, bu kadar ciddi bir ortamda, yüzde 40'lık bir payla, sadece geçimimizi ayarlayan bir toplum içerisinde, bu başarıyı elde eden hanımlar, sanıyorum ki, hanımlara iktisadi sormak çok önemli diye düşünüyorum. Yani, orada çok başarılı bir manzara var mı, yok mu, bunu sonra tartışma şansımız olur; beslenmemiz kentli olarak bunu gösteriyor.

Barınmaya getireceğim sözü; barınmada, biliyorsunuz, başımızı sokacak bir ev halen önemli. Kentte, esasında, evsahibi olmak çok önemli değildir, gerçek çağdaş kentten bahsediyorsanız, kiracılık esastır; ama, bizde, halen, insanların yüzde 60'ı İstanbul'da kendi evlerinde otururlar, yüzde 40'ı kiracıdır, bu pay büyüyebilir. Fakat, o kadar bir darboğazdan geçerken, biliyorsunuz, bir gecekondu olgusu var ve bugünkü büyük kentlerin aşağı yukarı yüzde 60'ı, yüzde 70'i bu konumda, bir de, üstelik, Türkiye'nin bütün kentlerinde gecekondu olgusu artık yerleşti, bu olay ne zaman başladı; 1950'lerde, yani, 50 yıl oldu. İlk gecekondu başladığı zaman kanunsuz bölgelerdi, halen kanunsuz bölgeler; yani, imara uygun yapılaşma yok, başkasının arazisine ev kurmak var, falan falan gidiyor bunlar ve şimdi nerede iş? İki araştırmadan küçük bir alıntı. Zeytinburnu Türkiye'nin ilk gecekondu bölgesidir ve bu gecekondu bölgesi 1946 yılında ilk evini yapmıştır ve oradan difüzyonla bütün her yere yayılmıştır. Zeytinburnu bölgesi, 1962'de bir araştırmanın sonuçları, yüzde 70 oranıyla, halk, kendi evini yaptığı araziye işgal etmiştir; yani, kendi arsasını kendi temin etmiştir. Devlet Planlamanın 1991'de yaptığı çalışmada, İstanbul örneği itibarıyla, sadece ve sadece yüzde 17 işgal, yani, kendisinin çevirdiği bir arazide ev yapma söz konusu. Yani, yüzde 80 satın alıyor; ama, tapulu bir yer almıyor; yani, kayıtdışı ekonominin son derece ciddi işlediği bir sektör. Birileri kontrol ediyor, çeviriyor, parselliyor, satıyor; ama, hiç kimse, bunun, böyle bir satış olduğunu da kabul etmiyor. Biz, 50 yılda, barınma için hiçbir adım atmadık; beslenmenin yanına bunu da koyuyorum.

Üreme konusunda; evet, kentlerin bir ilginç tarafı var. Gerçekten, kentli, kırsala nazaran daha az çocuk sahibi oluyor. Ortalama çocuk sayısı ailede de düşüyor, üretim açısından da düşüyor. Fakat, kentlerde bir patlama var, kentte ne kadar çarpık olursa olsun, daha fazla bir sağlık hizmetinden yararlanmak söz konusu. Dolayısıyla, kente gelen köylü, ki, temelinde kentleşmenin köy var dedim, iyi kötü biraz sağlık hizmetine kavuştuğu için çocuklarından, dünyaya gelen çocuklarından çok azını kaybediyor. Köyde bu oran çok ciddi, her üç çocuktan bir tanesi muflaka ölüyor. Ortalama

ailede üç dört çocuk var; yani, her anne bir çocuk acısıyla karşılaşılıyor. Şimdi, kent bunu biraz önüyor. Tabii, bu yönüyle biraz insancıl; ama, öbür yönüyle baktığımız zaman, kentte, çocuk sayısı azalmakla beraber, kent nüfusuna katkısı, ölümler önlendiği için hızla artıyor, böyle bir tekrar geçiş dönemindeki gelişkimiz var.

Sağlığa geldiğimiz zaman görünüm nasıl? Şimdi, sağlık ilginç, nasıl ölçülebilir diye bakıldığı zaman, bizim yaptığımız bir çalışmanın birkaç mesajını verip, sözü toparlamaya çalışacağım. Şimdi, kentte, bir uzun zamandır yaşayanlar var bir de yeni göç edip yeni kentli olmuş olanlar var. Bunların ikisinin değişik açılardan karşılaşmasını yaptığımız zaman, görünüm, son derece ilginç. Normalde, hep, birtakım doğru olmayan öğretilerimiz var sistem itibarıyla. Bu öğretiler içerisinde, işte, köy, açık hava, bol gıda, temiz su, fakat, sonuçta, insanlar orada uzun yaşar diye farz edilir, öyle bir şey yok. Kent, uzun yaşayan yer. İnsan cinsiyeti açısından baktığımız zaman, kadınlar, erkeklerden de biraz daha fazla uzun yaşıyorlar, bu biyolojik olarak böyle, ortalama beş yıl bu. İnsanlar daha uzun yaşamak için, sadece bunun için kente aksalar, hakları bence ve geliyorlar, bunu yakalamaya çalışıyorlar. Ancak, yeni kentlilerle, kentliler arasında bir fark var. Mesela, ne gibi farklar söyleyebiliriz; boy farkı var. Aynı grubun insanlarıyız, kentliler, hem erkek hem kadın olarak yeni kentlilerden biraz daha uzun boylu. Tabii, erkekler hanımlardan biraz daha uzun, o, biyolojik bir programlamanın sonucu; ama, aynı cinsiyet grubu olarak baktığınız zaman, kentliler daha uzun boylu. Yani, boyumuz, kentli oldukça uzuyor. Yeni kentli hanım, kentli hanımdan daha kilolu. Kilo ve boyu bunun için söyledim; boyu değiştirme şansınız çok zordur; ama, kiloyu çok çabuk değiştirebilirsiniz. Boyun şöyle bir boyutu vardır, eğer, iyi beslenirseniz, bir iki santimlik ortalamalara ulaşmanız mümkün, istatistik olarak; ama, kiloda, çok fazla zamanlama önemli değil, hemen artı, eksilere doğru gitmeniz mümkün.

Fazla kilolu yeni kentli hanımdan bahsettiğimiz zaman, karşımıza şöyle bir şey çıkıyor sağlık açısından, risk faktörü çok yüksek bir grup ve dönüyorum, aynı grupların tansiyonla ilgili özelliklerine. Yeni kentli hanımlarda tansiyon daha yüksek, kentli hanımlarda tansiyon daha düşük. Kilo, tansiyon, vesaireyi eklediğiniz zaman, sağlık kendiliğinden problem olmaya başlıyor ve kronik olarak hastalıklar çok daha önplanda.

Başka bir bakış açısıyla eğer değerlendirme yapacak olursak, mesela, hastalıkta geçen süre. Ortalama

yeni kentli grupta, iki üç günde hastalık atlatılıyor, kentli gruplar bir hafta yatıyor. Yani, aşağı yukarı bir misli daha fazla sağlık için dinlenme süresi ayırıyor-sunuz. Bakın, demek ki, köy kökenli olan daha fazla sağlıklı gibi bir görünüm veriyor; ama, öyle değil, ne kadar sık hasta oluyorsa baktığınız zaman, bir tanesi yılda bir defa hasta oluyor bir hafta yatıyor veya bir hafta dinlenip, tamamen iyileşiyor, diğeri, her ay üç gün hastalanıyor.

Bu çerçevede baktığımız zaman, kişiler, normal şartlar altında bu hızla yaşadıkları zaman, kentli olma-

ya pek çok hakları var. Şimdi, buraya, bizim bir şeyler eklememiz lazım. İnsanlar geliyor ve burada da, bu tür problemleri yaşıyorlar ve tıpkı, burada yaşadığımız gibi, zaman açısından her şeyi de anlatmamız lazım. Ulaşım problemleri var, eğitim problemleri var, o yönlerde pek fazla girmeyeceğim, böy-

Bireyler arası mutlaka huzuru sağlamak için benzeşmeliyiz; yani, birbirimize yakın olmalıyız. Bireyler arası benzeşmeyi artırdıktan sonra aramızdaki bağımlılığı yükseltmeliyiz.

le bir problemimiz var,

Peki, sonuç olarak neler yapmalıyız diye bir şeylerle toplamaya çalışayım ve sadece başlıklarını gözden geçireyim. Kültür açısından baktığımız zaman, eğer, insanlar için, biz, bir uzun vadede, orta vadede ve kısa vadede kültürel olarak gelecekleri seviyeleri, bir öneri içinde hedefler şekline getirir ve ondan sonra, onun peşinde; ama, iktisatımızla, hukukumuzla, mühendisimizle, yöneticimizle, öğretmenimizle hedeflersek, çözebiliriz. Bir kere, bireyler arası mutlaka huzuru sağlamak için benzeşmeliyiz; yani, birbirimize yakın olmalıyız. Bireyler arası benzeşmeyi artırdıktan sonra aramızdaki bağımlılığı yükseltmeliyiz. Yani, biz, birbirimizle dirsek temasında olduğumuz zaman güçlü olabiliriz, birbirimizin ayağına basıkça çok fazla bir şey yapma şansımız yok. Eğitimde mutlaka gerçekler öğretilmeli. Toplum ve insan açısından mutlaka inisiyatif kullanılmalı ve olumlu inisiyatif kullanılmalı. İyi ve doğruyu sadece ve sadece yasalar belirlemeli. Eğer, bunları, sosyal yasaya erişmedik; ama, sosyal yasalar bazına getirirsek, bir başka boyut. Her düzeyde ve zeminde, mutlaka ve mutlaka danışarak birtakım işlerim çözümlerini ayarlamalıyız ve öğrenmenin esas olduğunu öğrenmeliyiz. Bunları yapmak çok ko-

lay değil, bunlar, uzun vadeli işler; yani, toplumun hayat stili değişmeli, kentli olacaksak, başka şekilde yok. Ancak, kısa vadeli bir şeyler söyleyeyim bizim toplumun kültürel derinlikleri olarak, biz, teşekkür etmeyi biliyor muyuz, ben, sanıyorum ki, hayır. Bunları yapabiliriz ama, bugünden itibaren teşekkür etmeyi ön plana çıkarıp, özür dilemesini bilen ve mutlaka güler yüzlü olmaya çalışan bir toplum yaratmak, çok fazla maliyeti olan bir şey değil. Şiddetten uzak durabiliyor muyuz, durmaya çalışalım, mümkünse önleyelim. Bir başka şey, kendimizi önce sevelim, arkasından, başkasına saygı duyalım, canlıyı da korumaya çalışalım. Bunları yaparsak, sanıyorum, Türkiye biraz daha farklı olacak.

Teşekkür ediyorum.

Başkan - Sayın Aynur İlyasoğlu.

Aynur İlyasoğlu - Teşekkür ediyorum. Ben, önce toplantının başlığının Türkiye'de insan olmasının, benim için çok önemli olduğunu belirtiyor ve bu başlık üzerine bir iki söz söyleyerek başlamayı tercih ediyorum; çünkü belki de hem günlük dilde, hem sosyal bilimciler arasında hem de daha geniş bir eğitimli kesim içinde olsun çoğunlukla, birey sözcüğünü daha çok kullanıyoruz. Biraz daha bilimsel konuşmak istersek yahut yine bu toplumun tarihiyle ilgili konuşmak istediğimizde, Osmanlı tebasında kuldand diye söz ediyoruz, sabah oturumunda söz edildiği gibi. Yahut, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna kaynaklık eden siyasi, kültürel ve düşünsel tasarım içerisindeki kişiden söz ediyorsak, vatandaş diyoruz. Bugün, sosyal bilimlerin yahut topluma ilişkin genel tartışmaların içerisinde birey daha çok kullandığımız bir kelime; ama en azından ben gözlem olarak, çevremde insan yahut insanlar veya insanla ilişki, insanlık hali gibi sözcüklerin giderek daha az telaffuz edildiğini izliyorum, belki bu benim için böyle; ama yine de bugün burada Türkiye'de insanı konuşuyor olmak ve belki de, bu birey, vatandaş gibi bu tür sosyal bilimlerin getirdikleri kurgular, kavramlardan belki biraz arındırarak bakmaya başlamanın ben önemli olduğunu düşünüyorum.

Birkaç ay önce, benzer bir biçimde Tarih Vakfı'nın Cumhuriyetin 75. yılı etkinliklerinin atölye toplantısında insandan söz edildiğini duyduğum zaman da aynı şeyi düşündüm. Zafer Toprak -gerçi şu an bu projenin yöneticiliğini yürütmüyor- ama o gün atölye çalışmalarının genel başlığını sunarken söze, "konumuz insan, bu ülkede insanın 75 yıldır yaşadığı, üç kuşakta diyelebilirsiniz bu 75 yıla" diyerek başlamıştı ve bu bağlam içerisinde işte çağdaşlık denilen neyse

bugün hep sözünü ettiğimiz değişik yanlardan bakarak bunun ne ölçüde gerçekleştiğini sorgulamasının bu projenin konusu diye devam etmişti sözlerine.

Aslında, benim bir sosyolog olarak bu birey, toplum gibi kurguların biraz dışına çıkmayı denemem bir farklılık; çünkü genel sosyolojinin kategorileri içerisinde bildiğimiz gibi, toplum, birey bu tür kurgular, kavramsal yapılar, çok uzun zamandır kullanılıyor; ama eğer insan diyorsak, o zaman bence, hayat içinde insanın var oluşu, deneyimleri, yaşantıladıkları, kadınlar ve erkekler olarak insanın bütün bunları zaman zaman farklı ama aynı toplumun içerisinde değişik karnallardan akarak yaşantılamaları ön plana çıkıyor.

Dolayısıyla, Mübaccel Kıray gibi, ben de iki temel alanın içinden konuşmak istiyorum; yani değişimin temposunun yüksekliğini ve karmaşıklığını Türk toplumunun özel ve önemli bir ayırt edici özelliği olması bir yanda, bunun toplumsal gruplar içinde farklılaşan etkileri ve bunun yanı sıra değiştiği gibi kadınların ve erkeklerin bu toplumsala ekonomik bir dizi süreci farklı deneyimlemeleri gibi ayrıca nüfusun bu ülkede çoğunlukla genç nüfustan oluştuğu gibi bir faktörül de katarak başlamak ve sonunda da, belki de odağına insanı alan en yeni belki de aynı zaman da en eski araştırma yönetiminin getirdiklerine, sözlü tarih çalışmalarına biraz değinerek bitirmek istiyorum.

Bugün Türkiye'de ekonomik gelişmenin insani ve toplumsal gelişmenin zeminini yaratmakta çok sınırlı imkanlar yarattığını biliyoruz. Aynı zamanda siyasetin alanında da temsiliyetin, kamu çıkarlarını savunmanın gündemden iyice kalkmasının yerini çürütmenin ve tükenişin aldığını izliyoruz. Sabah oturumunda da değinildiği gibi ekonomik, siyasi ve ideolojik cemaatleşmelerden oluşan bir toplum yapısı içinde, sabah Kıray Hoca'nın söylediği gibi, her grubun, kendi dinamikleriyle bir şekilde yol aldığını görüyoruz. Burada esas vurgulamak istediğim şey, ne devletin ne ekonominin ne de başka bir etmenin toplumsal gelişme politikalarını birlikte geliştirdiğinden söz edemeyeceğimiz için insani ve gelişmenin önünü açan bu türden politikaların üretilmediğini, gelişmediğini burada bu anlamda bir gelişme zemini olmadığını biliyoruz.

Ancak her şeye rağmen Türkiye toplumu, bir noktadan diğerine kendini taşıyorsa bu durumun büyük ölçüde insan dinamiklerinin incelenmesiyle çözümlenebileceğini düşünüyorum. Yani, Türkiye'de, insanların bir toplum taşıyıcılığı gibi bir misyonu olduğunu, bunu sosyolojik olarak çözümlemenin gerektiğini düşünüyorum. Bütün bunlardan yola çıkarak daha ayrıştırarak bakarsak soyut bir insan kurgusu yer-

ne kadınlar, erkekler, çocuklar, yaşlılar ve benzeri başlıklar altında toplumsal, ekonomik, cinsiyet gibi farklı varoluş durumlarından yola çıkmak gerektiğini söylemek mümkün olur. Sabah oturumunda Murat Özyüksel'in değindiği gibi, bu toplumda bireyden değil bir bireycilikten söz edebiliyorsak, birey nasıl bir toplumsal soyutlama kategorisiyse, bireycilik dediğimiz zaman bu bir diğer hükmü içeriyor. Bu doğru ve anlattığı tüketim eğilimleri sabah değinilen bütün bu tüketim furıyası içerisinde bireyciliğe eşlik eden bu değerler erozyonunun olumsuz olarak nitelendirebileceği doğru; ama bir diğer yandan da eğer bu toplumda birey, niye böyle olduğundan, insanların toplum içindeki yaşantılarında farklılaşan süreçler içinde kadınların, erkeklerin, çocukların ve yaşlıların birey olmama durumunu etkileyen dinamiklere değinmek gerektiğini düşünüyorum.

Dolayısıyla, biz çok tarihsel bir tartışmadan sabah oturumundaki gibi birden çamaşır, bulaşık makinesine geliyorsak, yahut Taylan Bey'in dediği gibi hanımların bu başarının skorunu nasıl tayin edeceğimizi konuşalım gibi öneriler hala geliyorsa, bunlar aslında tesadüfi değil; çünkü hayat bunların içinde yer aldığı hane içinde sürüyor. Buna ev ya da aile demiyorum, hane diyorum; çünkü bunun sadece aynı tencerede pişen aş paylaşmak temelinde tanımlanabileceğini görüyoruz. Bildiğiniz gibi kentin eteklerinde gecekondu ve gecekonduca gelişen bölgelerde insanlar öncelikle haneler içinde belirle dayanışma ağları içerisinde yaşıyorlar ve buna az gelişmiş ülkelerde döndü bakan Batılı sosyalebilimciler, yaşamda kalma stratejileri diyorlar. Bu, gerçekten önemli ve benim insanların, toplumun taşıyıcılığını yaptığını söylediğim süreçlerle bağlantısı olabileceğini ve böyle bir kavramın, Türkiye özelinde de değerlendirilip yeniden düşünülüp analitik hale getirilmesinin önemine inanıyorum.

Hep kayıt-dışı ekonomiden söz ediyoruz sabah-tan beri, bir hayattan söz eder gibi, kayıt-dışı ekonomik faaliyetlerin bir ülkedeki ekonomik faaliyetin toplamının yarısı olduğunu biliyoruz, ama bu kayıt-dışı ekonomi, sadece dinsel cemaatleşmelerin kayıt-dışı ekonomi üzerinden yükselmesi ile etkilemiyor, geriye götürmüyor Türkiye toplumu. Başka tür cemaatleşmelerin, dinsel veya ideolojik temelli olanlar dışında da, ekonomik güç biriktirmelerinin de önemli toplumsal sonuçları olduğunu düşünüyorum. Kayıt-dışı ekonomi derken aslında, aynı zamanda bununla birlikte çözümlenebilecek kadınların görünmeyen emeğinden, kadınların ücretlendirilmeyen emeğinden, tanınmayan, görülmeyen, Taylan Bey'in halen tartışmayı gerektirir diye düşündüğü fiili durumundan belki biraz söz et-

mek lazım. Bu hane dinamikleri içerisinde gene bu hane içerisindeki insanlar bir araya gelip kentte var olmak, sadece ekmek bulmak değil, ekonomik durumlarını da geliştirmek, belki de giderek daha yukarı güç ilişkilerine tımanıp, ilişkiler geliştirebilmek gibi salt ekonomik olmayan süreçlerde söz konusu.

Öğrencilerim ve ben geçen sene Ümraniye'de bir sözlü tarih araştırması yaptık, daha sonra İstanbul Dergisi'nde yayınlandı bu proje. Bir grup kadın ve erkekle yaşam tarihlerini içeren uzun sözlü tarih görüşmeleri yaptık. Kadınlar, genç kadınlardı, oradaki bir tekstil atölyesinde çalışan; erkekler daha tesadüfi ulaştıklarımızda bir sözlü tarih çalışmasıydı. Bu görüşmede şimdilerde feminist çalışmalar içerisinde yer alan bir soruyu sorduk, erkeklerde kadınlara da bir günü nasıl geçirdikleri konusuna ve çok ilginç bir şey, bu bir sayısal veri değil, bir genelleme değil; ama bunlar çok verimli görüşmeler uzun hayat anlatıları, bu kişiler ile kaydettiğimiz bunların bütünü içerisinde önemli anlamlar kazandığını düşünüyorum. Örneğin, 26 yaşındaki bir çocuklu bir konfeksiyon işçisi haftanın 6 günü çalışıyor, bize pazarı ayrı olmak üzere neredeyse dakika dakika sabah 6'ya çeyrek kala başlayan, geceyarısı biten bir günlük program verdi, yani çocuk bakımı için, evin bakımı için, atölyede, işe giderken ve ailesine bazı şeylerden destek olurken, çocuğunu ailesine bırakırken, alırken, bunların hepsinin dakik zamanlarını verdi.

Bir çoğumuzun geleneksel diye nitelendirdiği bu kesimin kadınlarının günlerini diğer anlatılarda da ne denli programlı yaşadıklarını gördükçe kapitalizm ve zaman kullanımı ilişkisini bu örnekle bir kez daha hatırlayabiliriz. Kıray Hoca'nın çok önem verdiği bu modern yaşamı kapitalizm ve zaman ayarlaması arasındaki ilişkinin burada bir örneğini daha bulabiliyoruz. Bu, aynı zamanda geleneksellik türü kodlamaların yüzeyselliğine işaret ediyor. Bu proje kapsamında konfeksiyon işçisi 14 yaşında bir genç kızın içinde yaşadığı fiili şartların darlığıyla dile getirdiği beklentileri, hayalleri arasındaki devasa mesafe çok ilginçti. Bir yanıyla da ürktüğüydü ne kadar az gerçekleştirebilirliği imkanının olduğunu düşündüğümüz vakit.

Bir örnek vermek istiyorum bu sözlü tarih çalışmasından, belki, daha sonra düşüncelerimi derli toplu ifade ederim. Yine bir kaynak kişi bir erkek çok zor şartlarda ailesinden kaçarak 12 yaşında köyden gelerek inşaatlarda amelelik yapıp, zor yıllar geçirdikten sonra 25 yaşlarında, daha önce evlenmiş ve bir çocuğu olan dul bir hanımla bir evlilik yaptığını anlatıyor. "Ben karımı seviyorum; ama bir de önemli olan şeydi ki, karımın babasının Ümraniye'de bir apartmanı var,

orada bir kat çıkma ihtimali vardı" dedi. burada epeyce rasyonel bir yaşamda kalma stratejisi örneği görüyorsunuz ve yine aynı insanın ağzından mesele, o katı çıkmak için para bulmaya çalışırken, tabii izinsiz bir girişim bu, bunu nasıl yapabileceğini halledebileceğini düşünürken Refah Partisi'ne kayıt olduğunu ama kendisinin aslında bu partinin görüşlerine katılmadığını, sadece belki bir destek bulurum diye o zaman üye olduğunu ve böyle bir destek ihtimali vardı biraz üye olurken, ama sonra inşaatı sıra geldiğinde nakit toplu para istediğinde alamadığını, işte böyle, kendisinin ortada bırakıldığını söylüyor. Ama daha sonra ilginç bir şekilde mesela ben ara sıra demedim, karım başını örtün istedim, ama kendisi örtmedi. Ben de aldırmiyorum diyor. Burada bir muhafazakar eğilimden söz edebilirsiniz ama bir yerde de karısının başını örtmemesi istediği kabullenmeden ve öyle yaşamasının söz gelimi bir karşılıklı anlaşma içerisinde kabullenmesini izleyebilirsiniz. Belki bu örnekle birlikte dinsel cemaat üyeliği konusundaki kalıp yargılamaların ne denli tartışılabilirliğini ve karmaşık boyutları kapsadığını gündeme getirebiliriz. Dikkat çektiğim bu hususlara insanlar açısından farklı hayat pratiklerinin ortaya çıkaracağı ayrıştırmaların bilgisine inanmam ve sözlü tarihin de insan yaşantıları, deneyim, bellek ve bunların aktarılması temelinde ve araştırmacının kendisinin bunlara tanıklığının önemine inanmamla ilgili.

Başkan – Sayın İlyasoğlu'na teşekkür ediyoruz.

Söz sırası Sayın İsmet Özel'de; buyurun.

İsmet Özel – Ergun Bey benden önce konuşacak diye kendimi çok rahat hissediyordum, şimdi, birden yakalandım.

Türkiye'de insan üzerinde konuşurken bu ismin kafamızda bir karşılığı var. Yani, Türkiye'deki insan derken, bir bakıma, Avrupa'da olan insandan farklı bir insandan bahsediyor olduğumuzu gizlice düşünüyoruz. Avrupa ve Avrupa'nın yavrusu olan Amerika, Avustralya gibi ülkelerde yaşayan insan değil bu. Türkiye'de insandan bahsederken, genellikle, tarihi bir farktan bahsediliyor, aydınlanma çağını yaşamamış, burjuva sınıfı oluşmamış gibi temel farklılıklar ortaya çıkıyor. Bunlarda da, gizli bir belirlenme var kafamızda. Sanki, Türkiye'deki insan, birçok bakımdan noksanmış gibi bir fikir var. Yani, Türkiye'deki insandan bahsettiğim zaman, eğer ilerlemeci bir görüşe rağbet edersek, henüz problemlerini çözmemiş bir insandan bahsediyoruz. Yine, gizlice, Avrupa'daki insanların bu problemleri çözdüğünü varsayıyoruz ve yine, gizlice, kafamızda, ne yapsak da, Avrupa'daki modele uygun bir insan Türkiye'de olsa gibi bir görüş

sahibiyiz. Yani, Türkiye'de, genellikle, Avrupa'dan farklıyız; ama, ne yazık ki farklıyız diye düşünen insanlar var. Ben, bu insanlardan birisi değilim, ben de, Avrupa'daki insandan farklıyız diye düşünüyorum; ama, ne iyi ki farklıyız diye düşünüyorum.

Türkiye'nin problemleri olmadığı görüşünde değilim, Türkiye'nin problemlerinin çözülmesi gerektiğini ben de düşünüyorum; ama, bu problemlerin ne olduğu konusunda, sanıyorum ki, biraz değişik bir görüşe sahibim, bu, Avrupa'yla olan farkımıza bağlı. Avrupa neresi, Türkiye neresi, bunu teşhis edebilmemiz lazım ki, böylece, Avrupa'daki insanla, Türkiye'deki insan farkını anlayalım. Avrupa'yı, bir bakıma modernlikle özdeşleştiriyoruz; çünkü, Avrupa'nın, Avrupa olarak dünyada üstünlüğünü belirgin kılması, modern çağın bir ürünü; dolayısıyla, Avrupa'nın doğuşuyla, modernliğin doğuşunu da bir bakıma örtüşür kabul edebiliriz.

Ben, Türkiye'deki insan ile Avrupa'daki insan arasındaki farkları, bütün toplumlarda yeri bulduğuna inandığım iki temel kavramla kavramaya çalışıyorum. Bunlardan birisi toprağın ruhu, diğeri de insanın kavli. Yani, ben, öyle anlıyorum ki, her toprağın bir ruhu vardır ve her toprak üzerinde yaşayan insanın da bir kavli vardır. Bu kelimeyi seçişimin sebebi, kavil, bazen, kavil de derler; ama, kavil kelimesini seçiş sebebim, kavil kelimesinin hem söz anlamına gelmesi hem söz verme anlamına gelmesi "kavil yerine niye gelmedin" diye türküde söylediği gibi, belli bir anlaşmayı, sözleşmeyi dile getirmesi yüzünden. Kes-tirmeden söylemek istiyorum; bir toprağın ruhu var, bir de insanın kavli var. Toprağın ruhu öyle bir şey ki, mesela, İngiltere'de çingenelerin bile diğer çingenelere oranla daha soğuk kanlı olduğunu söylüyorlar. Yani, her toprağın bir ruhu var ve o toprağın üzerinde yaşayan insanlar, o ruha, az veya çok uyuyorlar. Bu, tarihi bir oluşum sonucunda ortaya çıkmış bir şey olabilir; ama, daha çok, fizikî şartlarla alakalı bir şey; yani, yüzey şekilleri bakımından düzlük alanlarda, uzun havanın yaygın olması gibi.

Bu, Türkiye'de nasıl, Avrupa'da nasıl, bunu belirlememiz bizi bilgi sahibi kılabilir ya da bir anlayışa kavuşturabilir diye düşünüyorum. Bir kere, Avrupa

dediğimiz şey veya modernlik dediğimiz şey, yalıtılmış bir toplumda doğmuştur. Akdeniz havzasını Müslümanlar Avrupa'ya kapattıkları için, daha doğrusu, Avrupa'yı sınırladıkları için böyle bir belirlenme doğmuştur. Roma İmparatorluğu yıkıldıktan sonra doğan şartlarda, Avrupa, bir kere, kısıtlanmış bir alan olarak kalmıştır. Buna mukabil, biz, eğer, imparatorluğun mirasçısıysak, tam tersi olanın mirasçısıyız; sahibiyiz, genişleyen ya da en azından sınırlarını koruyan, serhaddi koruyan ve onun içinde rahatlığını sağlamaya çalışan bir toplumun devamıyız. Avrupa sıkıştırılmış, bu bir. Bundan başka, feodalizmi yaşamış Avrupa; yani, yalnız dışarıdan kuşatılmış, yalıtılmış bir toplum değil, kendi içinde, küçük birimlerde yalıtılmış, feodal unsurlar olarak yalıtılmış bir geçmişe sahip. Buna kar-

şılık, üzerinde yaşadığımız topraklar ve üzerinde yaşayan bizler, feodal geçmiş olmayan bir geçmişin, tarihin devamıyız. İşte, bildiğiniz gibi, oluşmakta olan Bizans feodalitesini gaza ile yıkan Türkler var, akabinde, Timur, dolayısıyla bir barbar aş daha yapıyor ve yaşadığımız topraklar üzerinde bir feodal oluşum gerçekleşmiyor. Bu manada da,

bir yalıtma, bir küçük birimler halinde yaşama diye bir anlayış bize yabancı.

Avrupa, korkuların ülkesi. Kadınlardan korkmuş Avrupalılar, büyücülerden korkmuşlar, Müslümanlardan korkmuşlar, bilim adamlarından korkmuşlar, Murat Bey'in söylediği gibi, kazanmaktan bile korkmuşlar; yani, zengin olmaktan bile korkan, korku üzerine bina edilmiş bir kültür, Avrupalıların kültürü; ama, bizim öyle değil. Şiddet, yıldırma, katliam, bunlar yaşanmış bizim yaşadığımız toplumda, fakat, en uzak geçmişimizden itibaren, ama özellikle Bizans'tan sonra, bizim topraklarımız, bir ortodoksiye sığınarak, güvenlik ve dayanışma ortamı elde etme toplumu doğmuştur. Ortodoksi dediğimiz zaman, mutlaka, bir dinsel dogmaların takipçisi olmayı ya da bir sekte tavrın devamcısı olmayı anlamamak lazım. Böyle anlıyoruz çoğu zaman ve bugün de, Türkiye'de, işte, şeriat özlemcilerinden falan filan bahsediyor. Böyle birtakım insanlar yok. Türkiye'de bir ortodoksi var tarihten beri. Burada hemen bir parantez açayım; Türkiye'de şeriatı İslamcılar istemiyor; yani, daha doğrusu şeriat istemiyorlar. Cumhuriyetle gelen görüşleri canı gönül-

den benimsemiş bir İslamî tavır, siyasal İslam dedikleri şey var aslında; ama, o problemler şeriat devleti özelemlerinden tamamen ayrı, en azından bunu bilmek lazım. Miras hukukunu sürdürmemiş; yani, İslam'daki miras ilişkilerini sürdürmemiş Müslümanların yürüttükleri bir siyasal İslam var Türkiye'de. Türkiye'de, insanlar, diyelim ki, Cumhuriyet kurulduktan ve devrim kanunları uygulanmaya başladıktan sonra, işlerine geldiği zaman müftüye, işlerine geldiği zaman yargıca

***Türkiye'deki insan
dünyadaki oluşumdan,
dünyadaki kapitalist
oluşumdan kendini
salim kılmış insandır.***

gittiler. Yani, böyle bir İslamî birikimle ya da siyasal İslamla yüz yüzeyiz Türkiye'de.

Ortodoksiden bahsedeceğim. Bizim ülkemizde yaşayan şekliyle ortodoksi

dediğimiz şey, aslında, merkezi otoritenin sağladığı güvence içerisinde rahatlık aramak gibi bir anlam taşıyor. Bunu da, tabii, mümkün olsa, ayrıntılarıyla konuşabilirsek; ama, ben, başka şeylerden bahsedebilmek için geçiyorum.

Türkiye'de, toprağın ruhu, büyük ölçüde bu ortodoksiyle oluşmuş halde, yani, biz, hepimiz, aslında, birbirlerimizle problemlerimiz olsa bile bir bütüne ait olmanın, bir bütün içinde kendimizi konuşabilir kılmanın tarafını savunuyoruz. Yani, hepimiz, bir bakıma, ortodoksi içerisindeyiz. Toplumun temel işleyiş formunun böyle olmasından yanayız.

İnsanın kavli dediğimiz zaman, başka bir şey devreye giriyor, o da, dünyanın haline gösterdiğimiz tepki.

Konuşmalarda köylülüğün bahsedildi, bu köylülük meselesinin evrensel bir karakteri olduğu görüşünde değilim ben. Avrupa'daki köylülükle, Endonezya'daki köylülükle, Türkiye'deki köylülük çok farklı. Türkiye'deki köylülük, birçok işgaller görmüş bu topraklardaki insanların dağılmasıyla doğmuş bir köylülüktür; yani, bir geri çekilme ve hücumu üzerine çekme köylülüğüdür; dünyanın başka yerlerindeki köylülüklere benzemez; ama, Avrupa'daki köylülük, doğrudan doğruya serflerin hayat tarzının ürettiği bir köylülüktü.

Dünya şartlarının bizi ne şekle soktuğu meselesinin de, insanın kavliyle alakalı olduğunu söyledim. Türkiye, eğer, mirasçısı olduğumuz, geçmiş Osmanlı ise, dünyada, kapitalizmin, yani, İtalyan site devletlerinin uyguladığı iktisadî imkânların, yararlandığı

iktisadî mekanizmanın doğmaya başladığı zamanda doğan bir ülke; yani, bir tarafta kapitalizm henüz çiçeklenirken, burada da bir devlet kuruluyordu. Bu bakımdan bir önemli fark var, kapitalizm Avrupa'da çeşitli aşamalar geçirdi, diyelim ki, eğer, bugün, bir dünya sistemi olduğundan bahsediyorsak, İtalyan site devletlerinin gücünü Amsterdam devraldı, onu Londra devraldı ve bugün, halen Wall Street devam ettiriyor diyebiliriz. Dünyada bir sistem var ve bu dünya sistemi kurulurken, bu dünya sistemi işlerken, içinde yaşadığımız toplum ve üzerinde bulunduğumuz topraklar, bu kapitalist oluşumdan büyük ölçüde bağımsız kalmıştı. Daha sonra, 16'ncı yüzyıldan itibaren, dünya sisteminin, tabii ki, Türkiye'yi etkilemesi söz konusu, onun uydusu olmaya doğru çeşitli aşamalar yaşamamız söz konusu; ama, burada vurgulamak istediğim şu: Madem Avrupa ve Türkiye arasındaki fark, Avrupa'daki insan ve Türkiye'deki insan arasındaki fark belirgin kılınmak isteniyor, o halde, şunu söylemek mümkündür diye düşünüyorum: Türkiye'deki insan dünyadaki oluşumdan, dünyadaki kapitalist oluşumdan kendini salim kılmış insandır. Birçokları, bunları, eksiklik, nakısa gibi görebilir ve üretilen tezlerin hemen hemen hepsi de budur, ahlânıp, vahlanılan şey budur: Neden bir türlü kapitalist olmadık şu veya bu sebeple Kapitalist olmadık. Akademik alanlarda bunlar tartışılabilir, ben, öyle bir alanın adamı değilim. Türkiye, kapitalist oluşumdan kendini salim kılmış bir ülkedir ve bunu bir güvenlik vesilesi kılmış bir ülkedir, insanlar da böyledir. Şimdi, insanın kavli, Türkiye'de, şu anda yaşadığımız 780 bin metrekare toprak üzerinde bir kurtarılmış alan elde etmemizle alakalıdır. Biz, dünya sisteminin, Birinci Dünya Savaşı sonucunda kopardığı kafalardan birinin ülkesindeyiz. Dünya sistemi, Birinci Dünya Savaşı sonunda, Rus Çar'ının, (tabii, orada bir devrim oldu) Alman İmparatorunun, Avusturya Macaristan İmparatorunu ve Türkiye'nin de sultanının ortadan kalkmasını sağladı. Türkiye, bu bakımdan, bir koparılmış kafa sonucunda kalan bir bedeninin yeridir. Biz, burada yaşadığımız problemleri, büyük ölçüde, bedenimize bir türlü kafa uyduramamış olmakla alakalı problemler olarak yaşıyoruz. Ortada, bir kurtarılmış alan var ve Türkiye'nin, aslında, nüfusunu da, bu kurtarılmış alanı esas sayan insanlar oluşturuyor.

Bosna-Hersek olayları başladığı zaman, hepimizin dikkatini şu çekti: Bosna'dan daha çok Boşnak burada Türkiye'de yaşıyor. Bunu, birçok başka alana teşmil etmemiz mümkün. Türkiye'de yaşayan insan, burada yaşamayı seçmiş olan ve burada bir dayanışma alanı arayan insandır. Bu dayanışmanın nelerden oluş-

ması gerektiği konusunu aramızda konuşuyoruz ve bazen de, bu yüzden dövüşüyoruz; ama, iyi de yapıyoruz; yani, aramızda hangi sebeplerden ötürü dayanışmalıyız meselesi var. Bazıları, şu sebepten ötürü dayanışmalıyız diyor, bazıları da, hayır, bu sebepten ötürü dayanışmalıyız diyor. Dayanışmalıyız diyen insanlar, vay, senin dediğin olmasın diye birbirlerini öldürüyorlar; ama, istedikleri şey dayanışmak, sonuçta, tabii, ölüm çıkıyor.

Teşekkür ederim.

Başkan - Sayın İsmet Özel'e teşekkür ediyoruz.

Sıra, Sayın Şirin Tekeli'de.

Şirin Tekeli - Çok teşekkür ederim Sayın Başkan.

Türkiye'de insanın ele alındığı İktisatçıları Haftasının son oturumunda, ben, olaya, toplumun yarısını oluşturan kadınların açısından bakmaya çalışacağım.

Kabaca, 30 milyon insandan ve onların ortak özelliklerinden söz ediyoruz. Aynur, her ne kadar, böyle, bütünsel bakmayalım diyorsa da, 15 dakikalık bir konuşmada, bunu yapmak meşru olabilir diye düşünüyorum.

Bu yaklaşımı, hem 1978 yılında İktisat Fakültesinde savunduğum "Kadınlar ve Siyasete Katılım" konulu doçentlik tezimin hazırlık aşamasından bu yana, aşağı yukarı, hayatımın 25 yılını bu konular üzerinde çalışarak geçirdiğim için, hem de insana bir de kadın bakış açısından bakmanın, 1998 Türkiye'sinde insanın nerede durduğunu anlama bakımından ilginç bir açılım getirebileceğini düşündüğüm için benimsedim.

Şimdi, hemen, provakatif olduğunu bile bile bir soru sorayım: Kadınlar insan mıdır? Dünyaya bakarsanız evet. Ve 1995 Ekim ayında Pekin'de toplanan Birleşmiş Milletlerin Dünya Kadın Kongresinin ana teması, "kadınların insan haklarıydı." Tabii, baştan belirtmek lazım ki, kadınların insan haklarından eşitçe yararlanmasında karşılaşılan zorluklar, dünyanın ekonomik ve demokratik yönlerden en gelişmiş ülkelerinde bile sürüyor, hiçbir yerde bütünüyle sorun halledilmiş değil; ama, ülkeler arasında ciddi derece farkları var.

Ben, konuşmamın ilk bölümünde bazı seçilmiş istatistiklerden yola çıkarak, kadınların durumuyla ilgili bir tablo çizmeye çalışacağım ve tabii, süre kısa olduğu için, ayrıntıya girmememi bağışlayacağınızı umuyorum.

1995 tarihli insanî gelişme Türkiye raporu,

(UNDP, Ankara) bu, konuya açıklık getiriyor. Bu rapora göre, Türkiye, yaşam umudu, eğitim düzeyi ve gelir ölçütlerine dayandırılan İnsanî Gelişme İndeksi İGE sıralamasında ele alınan 130 ülke arasında 45'inci sırada idi. 1996'da aynı rapora, cins güçlendirme ölçütüne yeni bir değişkenin, seçilmiş meclislerde ve kamu özel sektörde yönetici konumunda yer alan kadınların oranının eklenmesi sonucu, Türkiye'nin, dünya ülkeleri arasındaki sıralaması 45'ten 98'e düştü. Bu saptamadan hemen anlaşılacağı gibi, Türkiye'de, kadınların en güçsüz oldukları alan, siyasi iktidarın paylaşımıdır. Hepinizin bildiği gibi, Türkiye Büyük Millet Meclisinde yalnız 13 kadın milletvekili var, oranları, yüzde 2,4 ve bu demokratik ülkeler arasındaki en düşük oranlardan biri. 1995 verilerine göre, Türkiye ile aynı dilimde olan birkaç ülke; Mısır yüzde 2,2, Lübnan yüzde 2,3, Japonya yüzde 2,7, Kenya yüzde 3, Nijerya yüzde 3,6; buna karşılık, başka bazı ülkelerde ciddi birtakım ilerlemeler sağlandı. Gerçekten de, kadınların, seçilmiş meclislerde temsil oranı, İsveç'te yüzde 40'ı, Norveç'te yüzde 39'u bulmaktadır.

Almanya'da %26'yı, Mozambik'te %25'i, İspanya'da %16'yı, Meksika'da %14'ü, Polonya'da %13'ü, Macaristan'da %11'i aşmıştı. Polonya ve Macaristan, bildiğiniz gibi, sadece son 4-5 yıldır demokratik bir sürece girmiş ülkeler.

1997'de de, aslında, bu oranların hayli düşük olduğu, iki köklü liberal demokraside, İngiltere ve Fransa'da peş peşe yapılan seçimlerde, kadın adaylar yüzde 100'lük sıçramalar gerçekleştirdiler ve bu oranlar, sırasıyla, yüzde 20 ve yüzde 12'ye ulaştı.

Öte yandan, bütün bu sözünü ettiğimiz ülkelerde, özellikle, gelişmiş Batı demokrasilerinde, kadınların yerel yönetimlerdeki payı, çok uzun zamandan beri, hayli ilerlemiş durumda, genellikle, yüzde 40'lara yaklaştığını söyleyebiliyoruz, Türkiye'de ise, bu oran, yüzde 1'in altında kalmakta ve vahim bir istisna oluşturmaktadır. Kısacası, Türkiye'de, kadınların en başta gelen ortak özellikleri, siyasi iktidardan tümüyle dışlanmış ya da iktidarsız olmalarıdır, kamu alanında en azından.

Bu gösterge, kadınların toplum içindeki konumunu belirlemekte en ayrıcalıklı gösterge olmakla birlikte tek değildir ve insanî gelişmeyi tayin eden diğer göstergelerle de doğrulanmaktadır. Son yıllarda yükseköğrenim görmüş kadınların güç ve prestij sağlayan mesleklerde şaşırtıcı bazı başarılar elde ettikleri görüldü; hukuk, tıp, mimarlık, üniversite öğretim üyeliği, bankacılık, sigortacılık gibi mesleklerde, kadınlar, 1/3'ü aşan oranlarda temsil ediliyorlar. Diş hekimliği,

eczacılık, öğretmenlik gibi mesleklerde yüzde 50'ye yaklaşıyorlar. Genellikle erkek mesleği kabul edilen mühendislik dallarında bile yüzde 10'ları zorluyorlar. Bu oranlar, 1990'ların ortalarında, kadınlar arasında, on onbeş yıl öncesine göre, çok önemli bir zihniyet değişikliğinin meydana geldiğini gösteriyor. Gerçekten, 1970'lerde üniversitelerde okuyan genç kadınlar, genellikle kültürlü ve çocuklarına daha iyi eğitim verebilecek anneler olma arzusuyla okuduklarını söylüyorlardı; yapılmış çeşitli öğrenci anketlerinde. Oysa, 1995'te, üniversite diploması almış kadınların yüzde 83'ü meslek hayatına girmiş durumdadır. Ne var ki, bu kadınlar, toplam kadın nüfusunun ancak yüzde 2,5'liğini oluşturuyorlar ve kadın nüfusunun ezici çoğunluğu, örgün eğitimden yeterince pay alamıyor. Örgün eğitimde kadın erkek eşitliğinin görece sağlanabildiği tek düzey, yakın zamana dek, sadece, beş yıl olan ilköğretimdi. Türkiye'de halen okur yazar olmayan nüfusun çoğunluğunu kadınlar oluşturdukları gibi, toplam kadın nüfusun yaklaşık 1/3'ü okur yazar değil. Kısacası, kadınların çoğunluğunun eğitim açısından yetersiz donanımda olduğu açıktır.

Kısmen eğitim düzeyiyle bağlantılı olarak, kadınlar, aktif nüfusun da ancak 1/3'ünü oluşturuyorlar. Çalışan kadınların büyük çoğunluğu tarımda ücretsiz aile yardımcısı konumunda yer alıyor. Sanayide çalışan kadınların oranı, çalışan kadınların yüzde 12'si gibi oldukça düşük bir oranda takılıp kalmış durumda yıllardır. İstatistiklerde görülmeyen enformel sektörde,

marjinal sektörde yahut kayıtdışı ekonomi dediğimiz sektörde çalışan kadınlar hakkındaki bilgimiz, hemen hemen hiç düzeyinde. Kadınların taşınır ve taşınmaz mallar üzerindeki mülkiyet hakları konusundaki bilgimiz de sınırlı; ama, mülkiyetten alınan payın kentlerde bile yüzde 10'un altında olduğunu biliyoruz. Bu veriler ışığında, güçlenmenin en temel kaynaklarından bi-

ri olan bağımsız bir gelire sahip olma açısından, kadınların ezici çoğunluğunun güçsüz olduğu açıktır.

İnsani gelişme endeksinin üçüncü ayağı, yaşam umudu açısından, kadınlar erkeklere göre doğal bir üstünlüğe sahiptirler, Taylan Bey, sizin de belirttiğiniz gibi. Kadınlar, erkeklerden 4,6 yıl daha uzun yaşıyorlar ve bu değer, dünya ortalaması olan 4 yılın bile üzerinde. Ancak, son yıllarda, 1993'te yüzde 2,4'ten, 1997 yılında yüzde 1,9'a, herhalde, kadınların gayretiyle çok ciddi bir düşme gösterse de, doğurganlık artışı ve çocuk ölümleriyle ifade edilen olumsuz sağlık göstergeleri, Türkiye'nin ekonomik gelişme düzeyiyle bağdaştırılamayacak derecede yüksektir ve daha uzun yaşasalar da, çok çocuk doğurmak, sağlıksız ortamlarda doğum yapmak gibi ağır sağlık koşullarının bedeli, kadın bedenleri tarafından ödenmektedir.

Sonuç olarak, kadınların insani gelişme endeksi (0,648) ile erkeklerin (0,824) arasında, kadınlar aleyhine, yüzde 20 oranında önemli bir cins farkı vardır. Bilindiği gibi, kırsal ve kentsel kesimler ve bölgesel alanında İGE önemli değişiklik göstermektedir. Bu açıdan, İstanbul ve İzmir'in dahil olduğu Marmara ve Ege Bölgesi, kadınlar ve erkekler arasındaki cins farkının en aza inip, görece eşitliğe yaklaştığı tek bölgedir. Buna karşılık, Güneydoğu Anadolu kadın erkek farkının en üst düzeyine çıktığı bir bölgedir. Bu bölgede cinsler arasında aşağı yukarı yarı yarıya bir değer farkı var. Bu tablodan anlaşılabileceği üzere, Türkiye, hiç de, bundan onbeş, yirmi yıl önce, çoğu entellektü-

elin düşündüğü ve kararlı bir biçimde savunduğu gibi kadın erkek eşitliğinin sağlandığı bir toplum değildir. Kaldı ki, bu verilere herkesin bildiği; ama, kol kırılır, yen içinde kalır anlayışıyla görmezden geldiği, kutsal aile ortamında kadınlara neler olduğuna ilişkin, öncekiler kadar nesnel sayılmayan bazı istatistikler de eklenmelidir. Kadınlara yönelik şiddetin tanımı ve türleri, henüz, herkes tarafından tam kabul görmüyor ve boyutlar da araştırmadan araştırmaya değişiyor. Enstest ve evlilikte tecavüz kavramları henüz kabul görmüyor, fakat, aile içi dayak aşağı yukarı tanımı yapılmış bir konu. Bu konuda da araştırmaların sonuçları değişiyor, 1/3 ile 1/2 arasında. Buna göre evli kadınların önemli bir bölümü, evlilik yaşamı içerisinde en az bir kere koca dayadığını tatmış durumdadır.

Şimdi, bence, bu istatistik verileri, bir de, kadınların hukuktaki durumuna bakarak bir ek getirmek gerekir. Anayasanın onuncu maddesi, insanları yasa önünde eşit sayarken, cins üzerinde de duruluyor, bu faktörü de ele alıyor. Ancak, insanların bir toplum içindeki statüleri, asıl, Medeni Kanun tarafından belirlenir. Biz, Türkiye'de, çok yakın zamana kadar 1926 yılında kabul edilen Medeni Kanunun eskiye göre sağladığı iyileşme ya da kopuş üzerinde durduk ve kanunun, sadece, kadın erkek eşitliğini öngören şahsın hukuku bölümünü kale aldık. Dolayısıyla, kadın yurttaşın haklarını önemli ölçüde kısıtlayan, aile hukukunun temel maddelerini gözardı ettik. Medeni Kanun, 1920'lerin dünyasında en son kabul edilen, en modern kanun olan İsviçre Kanunundan iktibas yoluyla alınmıştı; ama, zaman içerisinde dünya değişti, kadınlar ile erkekler arasındaki güç dengelerinde ciddi değişimler oldu ve İsviçre'de bile ki, İsviçre muhafazakar bir ülkedir, karı koca eşitliğini öngören maddeler, eski, patriarkal düzenlemenin yerini aldı. Buna karşılık, Türkiye'de, Medeni Kanunun 152 ile 160 numaralı maddeleri arasında, kadını, kocaya bağımlı ve eşitsiz konuma getiren düzenlemeler yapılmaktadır. Gerçekten, çoğumuzun bildiği gibi, koca, aile birliğinin reisiydi, dolayısıyla, kadın onun soyadını almak, onun seçtiği evde yaşamak zorundadır, onun muaviniydi, yasa böyle tanımlıyor ve ev işlerini yapmakla görevlendirilmişti.

Kısacası, Medeni Kanunumuz da, aslında, daha önce anlatmış olduğum eşitsizlik konumunu tamamlıyor.

yan ve buna meşruluk kazandıran bir yasa ve yıllardır bunun değiştirilmesi için verilmiş çabalar da pek fazla sonuç vermedi. Bir tek, kadının ev dışında çalışabilmesi için kocasından izin almasını öngören 159'uncu maddeyi iptal ettirebildik diye düşünüyorum.

Şimdi, çok az vaktim kaldığına göre, ben bu tabloyu bu sabahki konuşmalarla bağlantılandırarak kısaca yorumlamak istiyorum. O kadar uzun detayına inemeyeceğim, fakat, iki şey söylemek isterim. Murat'ın sabahki sunuşu, gerçekten, bana öyle geliyor ki, bu tablonun niye böyle devam edip gittiğine önemli bir açıklama getiriyor, ipucu sağlıyor. O da, ahlaki değerler, normlar, zihniyetler -

buna Mübaccel Hoca da sabahleyin değindi- diremiyorlar, çok zor değişiyorlar. Bugün, 75 yıllık cumhuriyet ideali olan kadın erkek eşitliğini gerçekleştirememiş olmamızın nedeni, çok daha önceden gelen ve niçin, nasıl oluştuğunu, Murat'ın sabah çok ayrıntılı bir şekilde anlattığı zihniyet dünyasının etkisinden kurtulamadığımız içindir diye düşünüyorum.

nın etkisinden kurtulamadığımız içindir diye düşünüyorum.

Gerçekten 100 yıldır yaşadığımız önemli kurumsal değişikliklere ve bugün de toplumu altüst eden çeşitli toplumsal dinamiklere rağmen değişmeyen şey, kadına biçilen temel rol, ona atfedilen temel görev ve onu kuşatan ahlaki değerlerdir. Okusa ve meslek hayatına girse bile, kadın, esas olarak doğurgan, doğurganlığı erkek tarafından denetlenmesi şart görülen, onun için evlenmesi, bir erkeğe karılık, çocuklarına bakıcılık etmesi, bu asli görevini hiç bir durumda ihmal etmemesi gereken bir insandır. Her ne yaparsa yapsın yaşamının odağında "aile" kurumu ve "aile değerleri" yer almalıdır. Onun için yalnız bir birey olarak yaşamayı seçmesi bu normlar sistemine yönelim en büyük tehdittir.

Son günlerde İstanbul'da meydana gelen ve kadın kamuoyunun vicdanını sarsan, 7 kabadayının tecavüzüne uğrayan 3 genç kadının başına gelenler, simgesel bir önem taşımaktadır. Büyük bir şehirde yalnız yaşayan, hayatlarını iyi-kötü çalışarak kazanan ama erkeksiz, dolayısıyla sahipsiz görülen bu kadınlara tecavüz edilmesi, erkek egemen değerlere bağlı halkın bir bölümünce olağan görülmeyle kalmamış, bu egemen bakışın taşıyıcısı bazı medya mensupları tarafından

aklanmaya, meşru gösterilmeye çalışılmıştır. O anlamda, en ileri teknolojiyle çalışan en modern kurumlar bile en gelenekçi zihniyetin bekçiliğini yapmaktadırlar.

Çözüm ise Sencer Hoca bunu duysa herhalde çok şaşırır; ama, bence Sencer Hoca'nın bildirisinden çıkıyor. O da şu: Bana öyle geliyor ki, işbiriksiz eylemlerle, işbiriksiz durumlarda bu sorunun çözülmesi mümkün değil. Sencer Hoca, Osmanlı tarihinden beri süren geleneklere göre, kolektif eylem sürecinde birey, öbek, zümre ve sınıfların işbiriksiz oyun oynadıklarını, bunun da kolektif eylemin irrasyonel sonuçlar vermesine yol açtığını savunuyor. Haklıdır. Kadınlar özelinde bu irrasyonelite, birkaç istisna bir yana bırakılırsa 30 milyon insanın akıl dışı baskılar altında tutulmasına yol açmaktadır. Şimdi, kadınlar, her şeyden önce, kendi ortak çıkarları etrafında bir ittifak kurmak zorundalar ve bu yavaş yavaş oluşuyor. 1980'lerdeki kadın hareketi, çok yönlü eylemleri, çok çeşitli örgütleriyle, böyle bir genel ittifakın oluşmasına doğru bir başlangıçtır diye düşünüyorum; ama, bu yetmez, bu değişimin sağlanabilmesi için bir çoğunluk ittifakına ihtiyaç vardır. Dolayısıyla cinsiyetçiliğe karşı kavgaya varmakta olan kadınları, da kesinlikle bir bölüm erkeğin desteklemesi gerekiyor, onlarla ittifaka girmesi gerekiyor. Yani, kendi cinslerine baktıkları zaman maço, kabadayı kültürü diyebileceğimiz kültürü benimsemeyen, bundan rahatsızlık duyan, kadınlara karşı şiddet uygulamasını benimsemeyen erkeklerin, bugüne kadar yaptıkları gibi, cinsiyetçilik tartışması açıldığında ya uzaktan bakıp bu beni hiç ilgilendirmiyor tavrına bürünmekten ya da daha kötüsü, kadınların bu konuda verdikleri kavgayı alaya almak ya da küçümsemek tavrından kesinlikle çıkmaları gerekiyor diye düşünüyorum. Çünkü, bu, bence, yalnız kadınlar üzerindeki baskıyı kaldırmasıyla Türkiye'nin yeni ufuklara açılmasıyla kalmayacak, aynı zamanda, kadınlar üzerindeki, eviçi şiddetin yaygınlaşmış biçimi olan toplumsal şiddetin de sonlandırılması için bir olanak sağlayacak.

Teşekkür ederim.

Başkan – Sayın Şirin Tekeli'ye teşekkür ediyorum.

Söz, Sayın Ergun Türkcan'da.

Ergun Türkcan – Sayın Başkan, değerli dinleyiciler; Burada, bir bildiri vermek değil de, sabahki konuşmalar ışığında bazı problemleri ortaya koymak istiyorum. Yalnız, görüyorum ki, mesele yöntemdir; çünkü, bilimin temeli yöntemdir.

İktisatçı açısından, bu insan nedir diye tanımlarsak, neoklasik iktisatta, bugün cari olan iktisatta insan yoktur o sadece bir tüketim birimidir. Hatta, o insan da değil, hane halkı diye tanımlanan istatistiksel bir kavramdır. Klasik iktisatta da, insan, yani, Ricardo'nun, Malthus'un Adam Smith'lerin döneminde de, bir sınıf içerisindeydi: kapitalist vardır, toprak sahibi vardır ve işte, işçiler vardır. Bunlar da kendi sınıflarının iktisadi işlevlerini görürler.

Marx'ın insanı nasıl bir insandır? Yani, Marx'ın iktisadı da, Ricardo iktisadının başka bir yorumu olduğu için, neticede, iktisatçı Marx'ın insanı da, basit bir işlemcidir. Sosyolojik olarak, onu, üretim ilişkileri içerisinde, üretim biçimleri çerçevesinde, bir sosyal formasyon içinde, tanımlar ve bunun evrimleştiğini kabul eder. Şimdi, bakınız, burada insanın evrimleşmesi, Marx'la giriyor tarih sahnesine, tabii, felsefeden bahsetmiyorum, iktisat konteksi içerisinde kalmaya gayret ediyorum. İktisat Fakültesi Mezunları Dergisinin, bundan önceki sayısında genç bir meslektaşımız, Boğaziçi'nden, iktisatta tarihin ne kadar gereksiz olduğunu, hatta, iktisat ya da sosyal bilim diye bir bilimin dahi olmadığını, matematikle ifade edilebilen bir bilim olduğunu ve bu yüzden de bütün bu tarihî safsataların müfredattan çıkarılması gerektiği konusunda bir fetva vermişti, saygı göstermemiz lazım. Bu da tabii bir yaklaşım ve umumiyetle de neoklasik iktisat yaklaşımı; çünkü, orada, insan evrimselleşmez, eğer, bilimse, atomlar vardır; yani, milattan önceki hidrojen atomuyla, ta uzayın bilmem neresindeki atom fark etmez. Zaman içerisinde ve mekan içerisinde hiç değişmezler. Bu hidrojen atomu ya da helyum atomu, kendisinin fizik ya da kimyasal özellikleriyle tanımlanır. İşte, bir çekirdek, bir elektron, iki elektron vesaire bu değişmez. O zaman, normal olarak, neoklasik iktisadın da insan tanımı, bir cins "insan atomu" dur, hiç değişmez, bunun üzerine tartışma yapılmaz; sadece, bunların hareketleri, fizik kanunları gibi bitirir veya kestirilir. Yani, nerede, ne zaman enerji, bırakacak, harekete dönüşecek; ne zaman tüketim yapacak ne zaman yatırım kararı alacak vesaire... Bu istatistik, kimine göre prediktiftir, kimine göre probablistiktir vesaire, bu teoriye girmek istemiyorum. Şimdi bu filmi başka türlü sarmamız lazım. İnsanın niteliğini araştırmamız gerekir. On yedinci yüzyıl İngiliz düşünürünü Thomas Hobbes siyasi olarak, insanın kötü bir varlık olduğunu, Hristiyan kültürüne ya da o geleneğe bağlı olarak cennetten kovulmuş bir yaratık olduğu için devamlı devlet denilen bir müesseseye kontrol edilmesi gerektiğini; onun bütün hareketlerinin bir şekilde izlenmesini ve böylece ancak iyi bir yola sokulabilece-

ğini düşünür. Adam Smith, ahlak hocası olmakla beraber, insanların iyisi, kötüsü gibi böyle normatif konular girmez: piyasa mekanizmaları ahlak ve ahlaksızlık meselesini çözmüştür; "özel kötülüğün bir kamu yararı meşhur private vice, public benefit" o da Mandiville'in cümlesidir. Daha sonra, bu insan atomlaşmıştır o sınıfsal analiz, klasik iktisatın, onun belli bir yorumu olan Marksist iktisat, Walras genel dengesine, terketmiştir: insanlar birtakım atomlardır, birbirlerine bağlı olmadan, üreticiler, tüketiciler, o piyasa mekanizması içerisinde, bir maksimizasyon içerisinde dengeye gelirler-gelmezler, burada devlet yoktur, mezar vardı yani.

Şimdi, bu mantıkla insanları istatistik bir şekilde tanımlıyoruz. Eğer böyleyse, insanların hiçbir evrimi yoktur; yani, atom atomdur. Bu teoriyi bir kenara bıraktığımız takdirde, evrimi kabul eden teorilerin de kendi içinde birtakım sınıflamalara ayrıldığını göreceğiz. Klasik iktisatta, Ricardo'yu alıyorum, klasik iktisadın en gelişmiş şeması olarak, o da insanın hiç geçişini, geleceğini düşünmez, olduğu gibi bir kesit alır, insan veya topluma, 19'uncu yüzyıl başındaki İngiliz toplum modelidir; onun geçmişi veya evrimi yoktur. Marx bunu çevirmiştir; ama, nasıl çevirmiştir. Marx, bir doğrusal tarih programı üzerinde 19'uncu yüzyılın verileriyle bir model kurmuştur: insanlar, ilkel komünizm, köleci, feodal, kapitalist, böyle bir doğrusal model içinde gelişecektir, sadece, toplumlar, bunların gelişme düzeylerine göre, bu aşamalardan bir şekilde, kimisi daha yavaş kimisi daha hızlı; ama, bir şekilde geçecektir. O zaman da, insanın niteliğiyle ilgili çok fazla bir problem çıkmıyor. İnsanlar, bu en son aşamada hür, çok müreffeh, kendilerini üretim ve sermayenin bağlarından kurtarmış bir cennete buluyorlar. Bu cennet, teorik olarak, dinlerin, tek Tanrılı dinlerin insanlara vaat ettiği cennetin dünya yüzünde kurulmuş bir modelidir. Fakat, Marx'ın bile o tarihlerde yazarken, bu modeli kurup, üzerinde çalışırken şüpheleri var; acaba, "tamamen eurosantrik model, Avrupa-merkezli model içinde kalıyoruz, dışında başka toplumlar olabilir mi, başka insanlar olabilir mi", diye soruyor. Daha sonra, bu elyazmalarının, içinden ortaya çıkacak olan Asya Üretim Tarzı; yani, daha farklı toplumların araştırılması, Asya toplumdan, despotik toplumlar, hidrolik toplum vesaire başlamıştır.

Bu tartışmalar, 1960'larda, 70'lerde çok önem kazandı; Marksizmin kendi içinde de oldu, ortodoks iktisatta da oldu. Birtakım toplumlar, hızla bağımsızlığa kavuşan toplumların sosyalist model içinde mi kalkınacağı, yoksa piyasa ekonomileri içerisinde mi kalkınacağı tartışması yapılıyordu. Eğer, klasik-Marksist

şema içinde kalırsanız, o zaman, bu toplumların henüz bir kısmı, kabile düzeninde yaşayan, feodalizmi değil, belki, en ilkel durumda, hatta, kölecilik durumunda yaşayanlara, taş döneminde yaşayanların, feodalizmi ve kapitalizmi yaşamadan, doğrudan doğruya sosyalizme geçme imkânı, olabilir miydi? Tartışmaların pratik anlamı buydu.

Başka deyişle bütün mesele şudur: Kapitalizm, kendi içinde homojen kapitalizme geçiş yahut da bir piyasa ekonomisine, piyasa ekonomisi geçiş içinde sanayileşme ve şehirleşme süreci, homojen, belirli bir süreç midir? Her toplum aynı şekilde, aynı yerden geçecek midir?

Bir başka sorun, kapitalizm, yapısıdır. Kapitalizm kendi içinde, kendi dinamikleri icabı, zaten, eşitsiz bir gelişim sürecidir. Arkadaşlarımız, daha ilk dakikadan itibaren, Türkiye'nin krizi Dünya krizi hep krizden söz ettiler. Ben kendimi bildim bileli, hep Türkiye, ne olacak bu memleketin hali diye ağlarız. Kapitalizme girdiğimizden beri, hep kurtuluş modelleriyle uğraşıyoruz, hep bir kriz var, kafamızda hep bir değişim var. Bu, sanki, günün birinde, bir yerde düze çıkılacak bir akıllı adam bir formül yazacak, onu uygulayacağız: kimisi bunu Anayasada bulur, kimisi bunu siyasi sistemin çarklarında... Kapitalizm, kendi içinde, zaten, kriz üreten, bizzatihi krizin kendisi bir rejimse, krizi çözmek diye bir şey söz konusu değildir kapitalizmden vazgeçmediğiniz takdirde. Bununla uğraşmaya gerek yoktur, hep kriz. Schumpeterizm anlamında, "yaratıcı bir tahrip süreci" vardır yahut başka anlamda; Marx anlamında düşünürseniz, nihai krizinde, bu sermaye emek çelişkisiyle başka bir rejime intikal eder.

Şimdi, bütün bunlara bakarak, yani, konuşmalar sırasında, burada bildiri verenler ya da konuşan arkadaşlarımız hangi çerçeveye ya da hangi konteks içinde kapitalizmi; hangi konteks içinde insanı aldığını ve onu Türk toplumuna nasıl uyguladığını bir referans noktası olarak bize bildirmiş olsaydı daha rahat konuşabilirdik.

Türkler, ayrı bir yaratık, kendine özgü garip yaratıklar mıdır teşhisini yapmamız lazım. Eğer, böyle bir çerçeveyi belirlersek, çok aydınlatıcı olur. Genel çizgiyle, kendi özel çizgimizi telif eden daha ayrıntılı analizler yapmamız lazım.

Türkiye'nin, şu son 75 yılında, hiç olmazsa, üç tane dönüşüm görüyorum. Bir tanesi, 1920'ler, Cumhuriyet kuruluyor ve Türkleri, bir Jacoben iktidar, kendi geleneğinden ve kendi tarih çizgisinden, iradi bir şekilde koparıyor. Bunu, başka bir şekilde de yorumla-

yabilirsiniz. Türkler, kendilerini, tarihte, büyük dalga-
nın bir kenarına atıp, ayrı bir dalga boyutuna girdiler,
diye de düşünebilirsiniz; ama, ben, bunu, Jacoben bir
siyasî elitin gerçekleştirdiğini düşünüyorum; 1950'lere
kadar gidiyor. Bu, bence, içsel dinamiklerin yarattığı
ve içsel dinamiklerinin o zamanki dünya şartlarında,
mümkün kıldığı bir modeldi. 1950'lerde başka bir mo-
del geliyor: Demokrasi demeyelim, demokrasi çok ay-
rı bir kavramdır, demokrasi, seçim mekanizması de-
ğildir; yani, seçim mekanizması demokrasinin içinde
vardır, demokrasinin kendisi değildir. İngiltere'de bi-
zimkine benzeyen tek dereceli ve herkesin kadın er-
kek katıldığı tek dereceli seçim tarihi 1928'dir, Türki-
ye'de 1946'dır. Aramızdaki gelişme farkı bu kadar kı-
sa değil. 1950'de İsmet Paşa, kendi iradesiyle, canı sı-
kılıp, bir gece rüyasında görüp, seçimi koymadı; Tarı-
ma büyük bir teknoloji transferi vardı; traktörler gel-
mişti. Tarım topraklarından binlerce köylünün, sökül-
mesi, başta traktörün ülkeye girmesiyle, Tür-
kiye'deki tarım topraklarının artması, verimin artması
ama bütün köylülerin şehre dökülmesine bu dönem-
dedir. Türkiye'de Roma Hukuku anlamında bir özel
mülkiyet kavramının olmaması dolayısıyla, şehir
toprakların çok farklı ayrı bir şekilde kullanılması
gecekondu sistemini doğurdu. Türkiye'deki 1980'lerde
yani her 30 yılda bir, her nesilde bir başka aşamaya
girişiyor; 1980'lerde ise, bizi, Dünyaya bağlayan, bir
gelişme var; bunu Turgut Özal yapıyor görünse de,
Turgut Bey değildi, Turgut Bey, sadece bu işin
gerçekleştirilmesini kolaylaştırmak için, belki, sis-
temin böyle bir şeyi yapması için görevlendirdiği
insanlardan biri olabilir; ama, biz, bir şekilde dış dün-
yaya bağlandık. Mülkiyetin büyük bir gecekondu sını-
fı yani mülkiyet açlığı duyan bu gecekondu sınıfı üze-
rine, gecekonduya dayanan, "gecekondu partisi" de-
miyorum, partilerin gecekondu üzerine binmesini
sağlayan bir siyasî sistem kuruldu. Bu, rant dağılım
sistemi. Bu sistemi, bu gecekondu olgusunu marjinal
bir olay gibi düşünür de, partilere, bunun sadece mar-
jinal bir etki yaptığını düşünürseniz ki, hem ortodoks
iktisatta böyle bir gecekondu kavramı yok, hem de
Marksist kuramda. Marksistler fakir, zavallı köylüler,
mülksüzler, diye bakarlar, ötekiler de marjinal bir sını-
f olarak, çünkü, Batı'da böyle insanların gelip de,
bir nesil içinde mülk sahibi olması, belediyeleri ele
geçirip, oralara altyapı yapıtırıp, üzerine de bilmem
beş kat verdirip de, gökten zengin yağdırması görül-
mez; onu da, ortodoks teoriye anlatamazsınız; ama,
bizim bunu anlamamız lazım. İşte, bu rant ve buna da-
yanan partiler, Türkiye'nin dünyadaki en direkt
demokrasi olmasını sağladılar: Köylünün köylülüğü yö-
netmesi.

Aynur İlyasoğlu - Ben tam süremde kestiğim
için, toparlanmama gereken cümleleri şimdi kullan-
mak istiyorum. Belki böylece bu bizim her zaman ek-
silen haklarımızı kadınlar olarak talep ettiğimiz bir
örneği olabilir. Şimdi İktisatçılar, dikkat ediyorum sa-
bahtan beri hep iktisadi süreçlerle siyasî karar verme
mekanizmalarının birlikteliği üzerinde duruluyor. Bu-
nanla birlikte çatışan çıkarların üzerinde, Hobbes'dan
yola çıkarak devletin meşruiyetinden söz ediyorlar.

Herkesin herkese karşı çatışmasına karşı devletin
meşruiyetinden söz ediyoruz ama Hobbes aynı za-
manda toplumun kendisi sürdürülebilirliğinin de ikin-
ci önemli konu olarak ele aldığını hatırlayabiliriz. Biz
sosyologları da bu tarafı daha çok ilgilendiriyor ve da-
ha önce anlatmak istediklerim aslında hep bu yeniden
üretim konusu ile ilgili. Hane içindeki insanların farklı
yaşam pratikleri, bunların sonucunda yaratılan getiriler
toplamıyla sürdürülen varlık alanları yoluyla top-
lumun sürdürülebilirliği arasındaki ilişki nasıl ve ne
yönde gelişiyor?

Şirin'in konuşmasında verdiği kadınlarla ilgili
bilgiler, istatistikler önemli, kadınların bugün çok kü-
çük bir kesimi yüksek eğitim yapabilmiş ve uzman
mesleklerde ise, bunun yanı sıra eğer, kadınlar içinde
okur yazarlığı olmayanların oranı hala üçte bir ise bu
çok önemli bir paradoks. Tam da bu nedenle, ben bir
çok analizde, belki de bunlarla bağlantılı politikalar
geliştirmede ve değişik katılım biçimlerinin kadınlar
için geliştirmede bu farkların önemli olduğunu düşün-
düğüm için toplumun kendini sürdürebilmesinin ko-
şullarından söz ederken farklı kadın yaşantılarını araş-
tırarak bakmanın önemine inanıyorum. Ama öncelikle
kadınları görünür kılmak gerek. Yakın dönemle ilgili
bir Ümraniye çalışması var, Sema Erder'in. Gerçekten
de bölgeye ilişki ağlarının nasıl geliştiğine devingen-
liklere işte, oradaki küçük yerel yöneticilere, muhtar-
lara ilişkin çok sayıda bilgi var bu çalışmada, ama bü-
tün örneklem içinde iki kadınla konuşulmuş bunu an-
lamak zor. Kamusal alandaki yerleriyle Erder'in ör-
nekleme giren erkekler dışında kalan kadınları kap-
samayan bir araştırmayla bölgenin bütünü hakkında
nasıl konuşulabilir?

Eğer kadınlar nüfusun yarısıysa Taylan Bey'e ce-
vabım çok daha net. Bu kadar küçük bütçelerle aileler
yürüyor, çocuklar okuyorlarsa, burada hakikaten gö-
rüp, görmek istemeyeceğimiz ama biraz daha yalın
gözle baktığımızda, benim görmememin çok mümkün
olduğunu düşündüğüm bir kadın katkısı var, kadın
emeğinin kadınların toplumu hakikaten bir yerden bir
yere taşımaktaki önemli katkısını görebiliriz. Kayıt-

dışı ekonomik faaliyette kadınlar çok yoğun olarak bildiğiniz gibi örneğin tekstil atölyelerinde işgücünün önemli bir kısmını oluşturuyorlar. Bugünlerde 12-14 yaşlarındaki kız çocuklarının kapatılıp gizli olarak kilit altında çalıştırıldığı atölyeler yaygınlaşıyor bir çok bölgede. Bir antropolog Belkis Kümbetoğlu Marmara Üniversitesi'nden, bu alanda bir araştırma sürdürüyor bugünlerde. Ulaşmak bile zor bu atölyelere çünkü gizli ve çocuk yaşta kızların metropolün göbeğinde köleleştirilmesinin bir örneği bu. Yani kayıt-dışı ekonominin olumsuz bedeli sadece dini cemaatlerin sermaye birikimine yol açması bakımından değil, bu ve buna benzer insanlık dışı durumların kapsamıyla da önem kazanıyor.

Son bir şey söyleyeceğim; biliyorsunuz bu Manisa davasında genç insanlar 13-17 yaşlarında örselendiler ve biz medyanın bu olayı aktarması ölçüsünde duyarlılık hissettik, etkilendik, izledik. Benim ilgimi çekti bu gençlerden bir tanesi serbest bırakıldıkları günün ertesi günü, çünkü bir de askerlik yapmadıkları için bir kaç tanesi Şube'de bir gece daha geçirmişti, ikinci gün askerlik şubesinden çıkarken 26 Mart günüydü, Erhan Erel adlı öğrenciye çıkışta mikrofonu uzattılar, yani bir program değildi bu bir televizyon stüdyosu çekimi değildi, televizyon muhabiri sordu: "Bu olayları nasıl değerlendiriyorsunuz?" Erhan Erel bu soruya aynen "eh işte sanırım yaşadıklarımız, insanlara Türkiye'de insan olmanın ne demek olduğunu anımsattı." diye cevap verdi. Bu cevap çok netti ve ben tam Türkiye'de insan olmak üzerine düşünürken bu sözleri duydum. Hakikaten eğer bu toplumun insanları yaşatabilmek için sağlığa bugün bütçede yüzde iki buçukluk bir oranın yer aldığını düşünürsek, ben biraz da bilerek imtina ediyorum teoriden ve teorik lafları tekrarlamaktan ve bu 2.5 üzerinde düşünmek istiyorum. Başka çok büyük kalemler, milli üretim, ekonomik değerlerin aktarıldığı büyük, çok büyük kalemlerle bunlar arasındaki ilişkiyi düşünmek istiyorum. Bu basit istatistik yani yüzde 3.5'luk oran bir payın sağlığa ayrılması, insanları yaşatmak, biyolojik olarak yaşatmaya verdiğimiz önemi gösteriyor; öte yandan ise bütçenin dörtte birinden fazlasının silahlanma harcamalarına ayrıldığını biliyoruz. Ümraniye'deki erkek kaynak kişiyle görüşmemizden daha önce söz ederken bu örnek yoluyla insanı oluşturan süreçlerin çok karmaşık olduğunu aynı zamanda içinde yaşadığımız toplumsal gerçekliğinde çok karmaşık olduğunu, dolayısıyla, zaten bunları burada bir sürü sosyo-ekonomik terimle, kategoriyle tartışmaya çalışıyorsak öyle bir etiket veya kalıp kavramlar yoluyla bazıları için bir tehdit başları, bir umut ikilemi dışında

bir bakış açısına sahip olmamız gerektiğini düşünüyorum. Ben aynı vicdanımızın o 12-14 yaşındaki kız çocuklarının kayıt-dışı ekonomik faaliyet alanlarında, kapatıldıkları atölyelerde, bu köleleştirme uygulamaları karşısında da benzer bir rahatsızlığı hissetmesi gerektiğini düşünüyorum. Özyüksel'in sabah bildirisini dinlerken hatırladım. 19. yüzyılda Osmanlı döneminde çırak mektepleri var bu topraklarda. Bugünkü durumla karşılaştırıldığında bu olumlu bir şey, çocukları belli bir zaman içinde olsa üretimden ayırıp biraz bir şeyler öğretilip bir yerde ekonomik çabanın ve yıpranmanın dışına almak için. Dün ve bugün ile ilgili karşılaştırmaların bugünün sorgulanmasında önemli olduğunu düşünüyorum.

Başkan - Sayın Ergun Türkcan'a ve Sayın İlyasoğlu'na teşekkür ediyorum.

Evet, konuşma sırası sizde; sorular.

Nail Satlıgan- Sayın Başkan, izninize sığınacağım, tam soru sayılmaz.

Ergun Türkcan'ın konuşması, soyadından ötürü, başta olsaydı ya da ortalarda bir yerde olsaydı, söz almaya belki gerek duymazdım; ama, sonuna kadar içimde bir hissiyat tırmandı, tırmandı, Ergun Türkcan'ın konuşması bunu büyük ölçüde yatıştırdıysa da, o sırada hissettiklerimin bir bölümünü sizinle paylaşmak istedim, izninizle.

Ergun Türkcan'a kadar, ben, bu panelistlerle aynı ülkede hatta aynı gezegende mi yaşıyoruz gibi bir soru sordum kendime. Çıkan genel mesaj şuydu; herhalde, biz, imtiyazsız, sınıfsız, kaynaşmış bir kitleyiz. Paradoksu bir biçimde, bunu, İsmet Özel Beyefendi söylemiş oldu, yani, konuşmasının özü buydu, sevgili arkadaşlarım Aynur ve Şirin, biz, sınıfsız bir kitleyiz; ama, imtiyazsız bir kitle değiliz demeye getirdiler; yani, toplumsal analizin cinsiyetlendirilmesi gerektiğini, yani, anglo-sakson moda deyimle, ben, şunu sormak isterim, cinsiyetlendirelim toplumsal tahlili; ama, aynı zamanda sınıflandırmayalım, sınıflaştırmayalım.

Türkiye insanını tamamen boş olan ideolojik olan, gerçeği anlamamızı zorlaştıran birey gibi, yani, boş kategorilerle anlayamayız, o bireyi, cinsiyeti olan bir birey olarak anlamak durumundayız; ama, o bire-

**"Eh işte sanırım
yaşadıklarımız,
insanlara Türkiye'de
insan olmanın ne
demek olduğunu
anımsattı."**

yin sınıfı önemli değil. Türkiye'de yaşadığımız, yani, çok büyük felaketler, eşitsizlikler, rezaletler, ne derse-
niz deyin, bütün bunların çok önemli belirleyicilerin-
den bir tanesi sınıf farklılığı değil midir, cinsiyetler
arası farklılığın yanı sıra. Ben bunu bir soru olarak
sormak isterim.

Bunun somut bir örneği de var, şimdi, Aynur,
çok yerinde olarak, bugün, tımak içinde global bir gö-
rüngü olan bu çocuk emeğinin köleştirilerek çalıştırıl-
ması, sweet shoplar, terhane olgusundan bahsetti,
bu, global bir şey, New York'ta da var Tayland'da var,
hakikaten, üzerine kapıyı kilitliyorlar, yangın çıkıyor,
insanlar, cayır cayır yanarak ölüyor; fakat, şunu da
göz önünde bulundurmak zorundayız. Burada, bu mu-
ameleye maruz kalan insanların, çocuk yaştaki insan-
ların büyük çoğunluğu erkektir. Yani, bu terhane ya
da sweet shop saldırısı, bu esnek çalışma saldırısı, ka-
pitalizmin emeğe karşı bir saldırısıdır, erkeğin, kadına
karşı bir saldırısı değildir. Erkeğin, kadın karşısındaki
tahakkümünü pekiştiren yönleri vardır; ama, esas ol-
gu, esas tetiklendirici benim söylediğim şeydir.

Bu kadın erkek meselesiyle bağlantılı olarak Şi-
rin'in söylediklerine değineyim. O, Sencer Hoca'nın
söylediklerine atıfta bulundu, işbirlikli oyun veya de-
ğil. Şimdi, Şirin dedi ki, bu kadın erkek arasındaki ez-
me ezilme ilişkisini ortadan kaldırmak için, işbirliğine
dayanmayan, çatışmalı oyunu ortadan kaldırmak gere-
kir. Bu referans, bu terminoloji ne derece uygun, bil-
miyorum; ama, şunu sormak isterim. Kadının erkek
karşısında özgürleşmesi yolunda dünya tarihinin en
büyük atılımı nerede oldu? Bence Sovyetlerde oldu.
Bu atılım aynı zamanda neydi? Bu emeğin sermayeye
karşı özgürleşmesi yolunda, dünya tarihinin en büyük,
en ciddi ve en cüretli atılımıydı. O bakımdan, senin
söylediğine katılıyorum; ama, bunu, şu şekilde tashih
etme ihtiyacını duyuyorum. Evet, kadın ile erkek ara-
sındaki eşitsizlik, çatışmanın olmadığı bir toplumda
ancak mümkündür ya da çatışmanın olmadığı bir top-
lumun kurulması, kadınla erkek arasındaki çelişkinin
ortadan kaldırılmasının ön koşuludur, gerekli koşulu-
dur, yeterli koşulu değildir.

Ergun Türkcan'ın söyledikleri, söylediğim gibi
içimi ferahlattı, ancak, ona da bir iki itirazda bulun-
madan geçemeyeceğim. Şimdi, şunu söyleyeyim, en
doğrudan demokrasi bizde var dedi, oh, sonunda böy-
le bir anticlaynaks oldu benim için. Bu doğrudan de-
mokrasi, Türkiye'deki sisteme, yani, rant dağıtma va-
atleriyle oy elde etme... Şimdi, buna, bence, yanlış
olarak popülizm diyenler var, buna benzer bir sisteme
İtalyan Marksisti Antonio Gramsci, Transförmizibil

demistir, buna, yandaşmacılık denilebilir; ama, doğru-
dan demokrasi demek, biraz, böyle, İngilizce bir deyi-
mi Türkçeye çevirmeme müsaade ederseniz, doğrudan
demokrasi kavramını biraz şiddet uygulamaktır.
Marx'ın burjuva siyasetine yönelttiği genel eleştiriden
beri, doğrudan demokrasiye, eğer, anlamlı bir içerik
verebilecekseniz, bunun, tek bir şeyi şudur: İşyerinde,
insanların hayatlarının önemli bir kısmını geçirdikleri
yerde yönetime katılmaları, eğer, temsilci seçmeleri
gerekliyorsa, o temsilcileri kendi istedikleri zaman az-
ledebilmeleri ya da geri çağırılmaları. Yani, bu ufak iti-
razi da zikretmiş olmakla yetineyim.

Kumtay Özkan – Türkiye'nin sorunlarına de-
ğiniyoruz, Türkiye'nin sorunları, genelde, dünyadaki ge-
lişmekte olan ülkelerin sorunlarına kanımca çok ben-
ziyor. Sayın Hocalarımın söylediklerine yüzde 100
katılıyorum; ama, hareket noktam, sizden biraz daha
farklı olacak; acaba, doğru mu, yoksa yanlış mı diye
bir soru yöneltmek istiyorum.

Hızlı bir demokrasiye geçiş süreci yaşıyor Türki-
ye, fakat, burada, kurumsallaşmasını tamamlamamış
bir cumhuriyetin veya kurumsallaşması kökleşmemiş,
sağlanmamış bir cumhuriyetin, dünya toplumuna
ayak uydurmakta oluşmuş sorunlar var, bunları da,
toplum, kendi yöntemleriyle çözmeye çalışıyor, yani,
kurumlar çalışmıyor, toplum, bireyler veya kurumlar
içerisindeki kişiler, bunları birtakım müşteriçilik
ilişkileriyle çözmeye çalışıyorlar. İşte, Sayın Hocam
dedi, doğrudan doğruya demokrasi; ama, bu, kanımca,
doğrudan doğruya demokrasi değil, kurumların oluş-
mamış olmasından veya kurumların fonksiyonlarını ye-
rine getirmemiş olmasından, hatta, daha da ileri gide-
rek şunu söyleme cesaretini gösteriyorum, kurumlar-
daki, kurumları kurum yapan bireylerin, görevlerine
layık olmamaları nedeniyle, fonksiyonlarını yerine ge-
tirmemelerinden dolayı, toplumda, âdetâ mantar gibi
ilerleyen bir müşteriçilik ağının doğurduğu sonuçları
tartışıyoruz biz burada. Yani, toplumda bir mantar
var, bütün gelişmekte olan toplumlarda olduğu gibi,
biz, mantar ilacı kullanmak, yani, kurumları güçlen-
dirmek yerine, sorunların çıktığı noktaları tespit edip,
onları bir şekilde çözmeye çalışıyoruz. Kadın hakları,
toplumumuzdaki kadın erkek eşitsizliği, gelir dağılı-
mındaki bozukluklar, çocukların kullanımı, bugün,
Taksim'de, burada adımızın attığınızda yüzlerce ufa-
cık çocuk, buna da örnek, yani, illa atölyelere kapatıl-
ıp, gece gündüz, hakları verilmeden, sigortaları yapılmadan
çalışmaları değil...

Sorum, kısaca, acaba, bu müşteriçilik ilişkisini
topyekûn ortadan kaldırılması için, kurumların daha

güçlendirilmesi ve kurumlara alınacak olan kişilerin, fonksiyonları yerine getirecek olan kişilerin daha nasıl desem, daha ince elenerek, daha kalifikasyonlarının olup olmadığına bakılmadan seçilmeleri gerekmiyor mu, acaba, sorunun temelinde bu yatmıyor mu?

Şirin Tekeli - Sizin ortaya koyduğunuz kapsamlılık çerçevesinde bir şey söylemem mümkün değil; ama, şöyle bir şey söyleyebilirim; bugün, Türkiye'deki en önemli sorunlardan bir tanesi, zannediyorum, özellikle, kurumların, siyasi temsil organlarının bu temsiliyeti yeterince yerine getirmemeleridir. Temsil mekanizmasının işletilmesiyle, ben, demokrasinin hakikaten daha işler hale geleceğini düşünüyorum. Bunun için de, kurumu sağlamlaştırıcı yönde yapılması gereken reformlar vardır, siyasî partiler yasası değişikliğinden, seçim yasası değişikliğine kadar, ne bileyim, mesela, barajların indirilmesi herhalde bu temsiliyeti artırmak yönünde gerekli ilk akla gelen önlemlerden bir tanesi.

Bir başka şey, benim, bir yıldır üzerinde en çok çalıştığım konu. Ben, artık, teorisyen değilim, dolayısıyla kapsamlı ve teorik bir cevap veremem diye düşünüyorum size; ama, bir alanda, doğru veya yanlış, bir çalışmanın içerisine girdik, bir grup kadın arkadaşımızla. Bildirimin ilk bölümünde, ısrarla üzerinde durduğum konu, kadınların siyasetle temsil edilmiyor olmasıydı. Beyefendi, biz buna çözüm aramak üzere KADER'i kurduk birtakım örnekler verdi. Eğitim sorunlarını kim biliyor Türkiye'de, gerçekte kadınlar biliyorlar. Sağlık sorunlarını kim biliyor, yaşlıların sorunlarını kim biliyor, gerçekte, bunları bilenler kadınlar, bilgi birikimi onlarda toplanmış; ama, bu, hiçbir şekilde siyasal kararın alınmasına yansıtılmıyor. Dolayısıyla, mesela, biz, bir çalışma başlattık, ne kadar başarılı oluruz, onu bilemiyorum; ama, kadınların temsiliyetinin sağlanması için, siyasi partiler üzerinde birtakım baskılar uygulamamız gerektiğini düşünüyoruz; çünkü, bu baskıyı uygulamadığınız takdirde, bunca zamandır hiç bir şekilde etkilenmiyorlar, umursamıyorlar. Oysa, kadınların toplumsal sorunların çözümü için getirebilecekleri çözümler vardır ve bunun için de karar organlarına girebilmeleri gerekir.

Bunlar, temsili, yalnız kadınlar açısından değil, başka kesimlerin de temsiliyetini artırıcı reformlar yapıldığı takdirde, bence, kliyantalist ilişkilerin de geriletilmesi sağlanacaktır.

Taylan Akkayan - Ben bir şey ekleyebilir miyim?

Birinci konuşmacımızın, soru sormuyorum dedi; ama, sınıfsız, tabakasız bir toplum muyuz diye sordu. Dünyada, bugüne kadar, hiçbir toplum sınıfsız ve tabakasız olarak tespit edilememiş; eğer, bulursak, sanıyorum ki, en büyük icatlardan birini yapmış olacağız, öyle bir şey yok.

Kentleşmeden bahsettim, kentleşme, zaten, hem sınıf sayısını hem tabaka sayısını artıran bir yöntem; yani, gittikçe daha fazla tabakadan oluşan bir yapıya dönüşüyor. Çatışmasız bir toplum yok, çatışmalar halledilebilir; ama, yeni çatışmalara yol açacak, bu yönde işaret etmeliyim.

Bugün, Türkiye'deki en önemli sorunlardan bir tanesi, zannediyorum, özellikle, kurumların, siyasi temsil organlarının bu temsiliyeti yeterince yerine getirmemeleridir.

Demin genç arkadaşımın sorduğu sorulara da şöyle bir cevap, hiç olmazsa, üzerinde konuşalım diye verebilirim. Şimdi, bilirsiniz, iki gün sonra 19 Mayıs, orada da insandan bir kule yapılır genellikle, halen sürüyor. Şimdi, toplu-

mun bir çatısı vardır, toplumsal yapı dediğiniz yer, insanlar birbirlerinin üzerine çıkıyorlar. Fakat, o, nasıl birbirlerinin tutulacağını sağlayansa kültüredir. Yani, siz, ayaklarınızla omuzlarına basabilirsiniz, herkesin ayaklarıyla omuza basmaz, oturabilir, bellerine sarılabilir birbirinin, o tutulacak tarzını kültür oluşturur. Şimdi, buradaki konuşmalarda bu yön biraz karıştı; sosyal yapıyı siz kurum olarak koyabilirsiniz, fakat, onu işletecek olan kültür. Mesele, bundan önceki oturma tarzında şöyle bir laf geçti veya bir örnek geçti, rüşvet. Evet böyle bir şey vardır, kurum değildir rüşvet, kurumlaşmadı, yani, kurumlaşması için böyle bir devlet kaydına geçmesi lazım, böyle bir yanı yok; ancak, rüşvetin iki tarafı var, bir veren var, bir alan var, ikisi de memnun, kültür bunu işletiyorsa, yapacak hiçbir şey yok. Aynı şekilde, olaya bakmamız için eğitime dönük örnek vermeye çalışacağım. Bugün, hepimiz YÖK'e karşı değişik şeyler söylüyoruz, bütün baskılara rağmen, Türkiye nüfusunun yüzde 5'i üniversite mezunu; yani, buradaki arkadaşlarımızın geldiği kaynağı görebilmiş bir rapor, yüzde 95'i böyle bir şans elde etmedi, bu yüzde 5 yönlendirecek o ülkeyi ve yönlendirirken de, kendisi kurumu koyacak, en iyi şekilde de yönlendirecek. Mesela, bunu Parlamentoda yapacak, Parlamentodaki insanların yüzde 99'u üniversite mezunu. Yani, toplumda birtakım dişiler sıkışıyorsa, hepimizin görevi var ve birtakım aksaklıklarımız var, ar-

tı, bunun kaynağında da kültür var. Yani, siz, bahçenizde, bugün bir petrol kuyusu çıkarsa, bütün ekonomik sorunlarınızı çözerseniz, yaşantınızı değiştiremezsiniz. Böyle bir değişik açıyla da yorumlamak lazım insan yapısını, o bakımdan, çok ciddi problemlerimiz var; çünkü, dünya platformunda koşmak için onlar kadar bir nefes açmamız gerekiyor, açmadığımız zaman, problemlerimiz hep olacak.

Ayşe Atabay - Sorumu veya karşı birkaç fikrimi İsmet Bey'le tartışmak istiyorum.

İsmet Bey'in görüşüne göre, benim anladığım kadarıyla, kapitalizmden salim kalmayı bu topraklar başaramadı, yani, bu olumlu bir şey. Bence, bu topraklar, 1700, 1800 yıllarından bu tarafa, kapitalizmden öyle pek salim kalamadı ve bu gövde kendi kafasını 1920'lerde buldu; ama, 1940'larda da kendi kafasını büyük çapta kaptırmadıysa da, kendi iradesinin kontrolünü büyük çapta kaptırdığı için, salim kalmak bir tarafa, büyük çapta iç dinamiklerini kaybeder bir şekilde bugünlere geldi. Avrupa, evet, kadından, şiddetten ortaçağı kaynaklanıyor; ama, bütün ortaçağlar öyledir ve bugün bizim ortaçağımız, bugün yaşadığımız ortaçağ örnekleri ülkede, son yıllarda, tabii ki, çürüyen kapitalizmden, ırkçılığı ve şeriatı desteklediği için kaynaklanıyor; ama, yine de Arap çöllerinin kültüründen kaynaklanıyor biraz da otellerde insanları yakmak diye düşünüyorum.

İsmet Özel - Bana soru sorulmadı, karşı görüş olduğunu ifade eden bir beyanda bulunuldu, onun için cevap vermeyeceğim; ama ne yapacağım? Şunu söyleyeceğim sadece; insanlar, karşılıklı konuşurken birbirlerini nasıl dinlemezler, bunu belirteceğim. Birisi konuşurken, diğeri, bu sustuğu zaman ne söyleyeceğim diye düşünüyorsa, onu dinleme şansı yoktur. Onun için, ben, Osmanlı toplumunun kapitalizmden salim kaldığını söylerken, bir not da ilettim onunla birlikte, ilıstırdım oraya. 16'ncı yüzyıldan itibaren dünya sisteminin Osmanlı toplumuna hakim olma süreci de başlamıştır gibi bir şey söyledim. Dolayısıyla, Osmanlı toplumunun iç işleyişiyle, kapitalizmle olan münasebetleri bir süreçtir, bunu, hepimiz, biraz kitap okuduktan sonra anlayabiliriz.

Türkiye, kafasını kaybetti, buldu meselesi de, sadece Türkiye'ye mahsus olarak değil, toplumların, daha doğrusu bütün ulus devletlerin dünya sistemiyle olan ilişkisi göz önüne alınarak tespit edilebilecek bir şeydir. Mesela, Ernest Jünger diye bir Alman düşünürü şöyle dedi: "1945'te Almanlar savaşı kaybettikleri zaman, bütün milletler savaşı kaybetti." Bunun, Hitler rejiminin aklanmasıyla alakası olmayacağını anla-

cak kadar bir seviye tutturmak lazım. Yani, Almanya, İkinci Dünya Savaşı kaybettiği zaman, bunu, uluslararası örgütler karşısında kaybetti. İkinci Dünya Savaşı'nın belki görünürdeki gerçek galibi Amerika Birleşik Devletleriydi; ama, görünürdeki galibinin Amerika Birleşik Devletleri olmasının nedeni, dünya sisteminin merkezinin Amerika Birleşik Devletlerinde olmasını yüzündendi. Yani, 1945'ten bu yana, biz, dünyada yaşayan insanlar, uluslararası finans, kontrol mekanizmalarının başımıza saldırdığı belalarla uğraşıyoruz. Yok, hayır, öyle olmamıştır, bizim canımızı yakan Müslümanlıktır diyenler var, biliyorum, Türkiye'de özellikle, desinler, buna cevap vermeme lüzum yok; ben, Müslümanlığın Türkiye'de bize bir vatan temin eden ideoloji olduğunu düşünüyorum; çünkü, eğer, bu topraklardan bahsediyorsak, bir Hristiyan, bu toprakların Hristiyanlığın anavatanı olduğunu söyleyecektir ve gayet de haklı olacaktır. Dünyada ilk defa Hristiyanlar kendilerine Hatay'da Hristiyan demişlerdir. İncili açıp bakarsanız işte Efes'teki kiliseye mektup vardır, efendim, Kapadokya diyorsunuz Göreme işte, dünyada Hristiyanların ilk merkezi örgütlenmeyi sağladıkları ve oradan Roma'yı etki altında tuttukları...Merkez orası.

Yani, burası, aslında, Hristiyanların memleketidir, eğer, Müslüman değilsek, bizim burada işimiz yok. Mesela, benim böyle bir görüşüm var; tabii, bunu kimseye beğendirmek zorunda değilim.

Ayşegül Alatlı - Biraz arka arkaya olacak; ama, Sayın İsmet Özel'e bir sorum var.

Demin, konuşmasının arasında Avrupa'nın korkaklığından bahsetti, ben, Avrupalı değilim, çok ilgilendirmiyor beni o korkaklığı; ama, bir Türkiyeli olarak, etrafımda, yani, belki benim kendi görüşüm, yüzde 99'u Müslüman olan diye konuşulan, söz, dile getirerek yüzde 99'u Türkiye'nin korkak olarak görüyorum, hatta, insan hakları ve demokrasinin de bu kadar gecikmesine, bu kadar yerleşmemesine bu korkaklık ve yasakçılık üzerine kurulmuş bir kültüre bağlıyorum. Sizce, bu görüş doğru mu, değil mi diye sorumu soruyorum?

İsmet Özel - Teşekkür ederim, yine bir dinleme durumuyla karşı karşıyayım. Yani, ben, Avrupalıların korkak olduğu cümlesini bir kez bile telaffuz etmedim, Avrupa kültürünün temelinde korku vardır dedim. Avrupalılar bu korkularını yenerek Avrupalı oldular, yani, bu korkuyla yüzleştiler, gavurca "fo face" lâfzını yüzleşmek diye tercüme ettiğimiz zaman, Şimdi, Türkiye'de, insanların yüzde 99'u korkak olabilir, korku duymadan korkak olabilir; çünkü, Türki-

ye'de bir merkezi otorite vardır ve gerisi atomize bireylerdir. Yani, ortodoks olduğunu söyledim Türkiye'nin, yani, Türkiye'de, ancak, ortaklaşa irade için, ortaklaşa kabuller içinde, güvenlik aranır. Yoksa, insanlar komşularından korkarlar, yani, ihbar edilmekten de korkarlar, gasp edilmekten de korkarlar. Yani, bunun tek çözümü olarak da, herkesin, bir müşterek anlayış alanı oluşturulması diye bir çözüm bulmaya çalıştılar. Bunu, şu günlerde, ideolojiler yardımıyla da olsa, aşiretleşmeler usulüyle buluyorlar, böyle, bazı fikri aşiretler oluşturuyorlar, bu aşiretlerde, herkes, birazcık güvenlik sağlıyor; ama, toplum olarak, halen bizim ortak anlayış alanımızın ne olduğunu saptayabilmiş değiliz, böyle bir kabule doğru eğilimimiz de yok.

Özgür Günel - Sorum Sayın Şirin Tekeli Hocamıza.

Kadın erkek ya da insanlar arasındaki eşitsizliğin temeli olarak ekonomik etkenleri görüyorum, neden insanlara ekonomik özgürlük ya da eşitlik tanınması yerine, yüzeysel çözümlemelere gidiliyor. Temel olarak ekonomik eşitliğin sağlanabilmesi için ne yapılabilir?

Şirin Tekeli - Şimdi, kadınların erkeklere göre güçsüz bir cins olmasına yol açan çeşitli faktörleri saydım. Aslında, bu çok da ayrıntılı bir şekilde ele alınmalı. Benim yaptığım kaba bir anlatım, 30 milyon düzeyindeki kaba göstergelere bakmaktan ibaret ve bu güçsüzlük kaynaklarından bir tanesi de, kadınların ekonomiyle olan ilişkileri. Sermaye sınıfına dahil değiller, yeterince ücret karşılığı çalışan emekçi sınıfına dahil değiller. Çalıştıkları zaman, kadınlar, daha çok, aile içerisinde, çalıştıkları üretim yapan; ama, bunun karşılığında ücret almayan, bunu evlilik bağı çerçevesinde, bir tür evlilik ilişkisinin uzantısı olarak yapan kişiler durumunda ve dolayısıyla da, bu başka güçsüz konumdaki, ekonomik zorluk içerisindeki kesimlerle karşılaştığı zaman, çok özel bir kategori oluşturuyor. Çocukları da katabiliriz, doğrudur ve yaygınlaşan bir fenomen de; ama, kadınların statüsü erkeklerle olan özel ilişkilerinden kaynaklanıyor, özgür emek olamamalarından kaynaklanıyor.

Bunun dışında, tabii, çeşitli sınıflar, var. Ben, hiçbir şekilde, Türkiye'nin sınıfsız bir toplum olduğu

gibi bir varsayımdan yola çıktığımı zannetmiyorum, burada, hiç kimse öyle bir varsayımdan yola çıkmıyordu. O yüzden, ben, Nail'in, deminki yorumlarını pek anlamadım; çok daha uzun vaktimiz olsa, belki, farklı sınıflardaki, farklı zümrelerdeki kadınların durumlarının ayrıntısına inmek mümkün.

Dolayısıyla, sizin sorunuza cevap veririm, sınıf sorununun çözümüyle, cins sorununun çözümü, bence, Nail'in söylediği kadar birebir değildir, sorunlar, ayrı noktalardan kaynaklandığı için, çözümlerin de farklı olması gerekir diye düşünüyorum.

Sovyet devrimi başlangıçta çok büyük umutlar yaratmıştır kadınlar açısından ve gerçekten o dönemde yasal eşitliklerin ilk tanındığı, tümüyle tanındığı ülkelerden bir tanesidir; ama, Sovyetler Birliği'nin bilançosunu çıkardığınız zaman yani, 80 yıllık bir olaya baktığınızda da, aslında, kadınların, vaat edildiği kadar özgürleştirilmediği ortadadır. Tersine, ekonomik

kalkınma adına araçsallaştırıldıkları, o anlamda da, bir tür sömürüldükleri ortaya çıkmaktadır; tarihi olarak, bunu, artık söyleyebiliyoruz. Dolayısıyla, bence, kadınların cins grubu olarak sorunları muhakkak ekonomiyle irtibatlıdır, o yönüyle de çözüm getirilmesi gerekir; ama, sınıfsal sorunları çözdüğünüz takdirde, yoksulluk sorununu çözüyo-

ruz dediğiniz takdirde, muhakkak, kadınların sorunlarını çözmemiş olabilirsiniz.

Taylan Akkayan - Bir iki de ben ekleme yapayım.

Şimdi, buradaki noktaya, kadınlara destek vermeye ben candan katılacağım. Şimdi, doğa kanunu olarak doğumda bir oran vardır, yüzde 49 kadın doğar, yüzde 51 erkek doğar, erkekler biraz fazla ölür ve 21 yaşlarında, evlenme yaşlarında bir denge yaşı vardır; yani, tam üreyebilecekleri dönemde iki cins eşittir, ondan sonra, tekrar kadınlar lehine bu makas açılır ve ileri yaşlarda da kadınlar daha baskındır; birincisi bu saptamayı yapalım.

İkincisi, kadınlara mutlaka destek verilmesi lazım, ben, elmanın bir tarafıysam, öbür tarafın çürük olmasını istemiyorum. O bakımdan, bir karşıt görüş değil kesinlikle.

Daha önce de, kadınların beş yıl daha uzun yaşadığını dile getirdik, konuştuk burada, beş yaşta genç hanım alıyoruz evliliklerde, aradaki fark 10 yıl, 10 yıl hanım daha fazla yaşayacak. Şimdi, iktisatçılara konuştüğümüz için, ben iktisatçı değilim, sosyal bilimciyim; ama, onun yanında ister erkek çalışsın, ister kadın çalışsın, sonuçta, hanım, 10 yıl yalnız yaşayacak ve ona miras yoluyla bir kapital kalacak, on yıl kadın bunu yönlendirecek. İktisatçıların bakacağı, galiba, böyle, ilginç, görünmeyen noktalar var.

Soru - Benim sorum, yine peş peşe geldi, Şirin Tekeli'ye olacak.

Ben, gerçekten Şirin Tekeli'nin bu yaklaşımını mekanik bulduğumu söyleyeyim, biraz daha derinlemesine analiz yapacağını ummuştuk. Özellikle, şiddetten bahsedildi, sadece şiddete kadar gidip, şiddetin arkasında, neyin şiddeti doğurduğu safhasına girilmezse, meselenin yarısından başlanılır diye düşünüyorum. Bir de, bütün bu tartışmalar esnasında, insanın ne olduğu konusu tartışılırken, yaklaşılacak şey, belki de, bu cemiyetin şeyinden doğuyor, yani, bakış açısı hep iktisadi, iktisat bakış açısı. İnsanın biyolojik bir yaratık olduğu hiç akla gelmiyor. Yani, biz, iktisat diyerek, aslında, belki de, olmayan, bizim tarif edemeyeceğimiz yahut da değiştiremeyeceğimiz bir şeyi kendi normlarımıza uydurmaya çalışıyoruz, onu, keyfimize göre bir yerlere çekmeye çalışıyoruz. Belki, bir defa değinildi; ama, insanın bu natru ile sizin iktisat olarak yapmak istediğiniz insan arasındaki açıklık nasıl kapatılacak, yani, bu biraz keyfilik değil midir diye buraya ilave etmek istiyorum. Biyolojiye ve insanın biyolojisinin, insan tarifinde gözden kaçırılmaması lazım diye düşünüyorum.

Şirin Hanım bu kadınların durumundan bahsederken, kültürel, sosyolojik, antropolojik birtakım haklar, yahut oralardan kaynaklanan birtakım şeyler isteseydi, kadınların şu yok, bu yok falan gibi şeyler yerine, işte şu olsun, bu olsun diye isteseydiniz daha iyi yaklaşırdı meseleye diye. Erkeklerle eşit olma meselesini de, biraz, ben bir şeyi oyunu olarak görüyorum, belki komik bulacaksınız; ama, insan iyi olan bir şeyle eşit olur, yani, erkeklerin durumu iyi değil ki, siz eşitlik istiyorsunuz, yani, orada bir oyun olabilir.

Şirin Tekeli - Aslında, kadınlar üzerine, son on onbeş yıldır, gerçekten, çok derinliğine birtakım çalışmalar yapıldı. Aslında, Aynur, hâlsâ akademisyen olduğu için, belki, bu açılımları benden daha fazla getirebilir. Ben, üniversitede değilim ve bu tür derinliğine tahlilleri yapma olanaklarım çok daha kısıtlı. Aslında, ben, hayatımın son 15 yılını militan olarak geçirdim,

kadın haklarının militanlığını yaparak geçirdim. Ancak, benim görebildiğim kadarıyla, eşitlikçi feminizmi yetersiz bulabilirsiniz, bir başlangıç noktası olarak görebilirsiniz; ama, daha yeterli tahlilleri araştırmaya başladığınız zaman bunların, aslında, çok daha sarsıcı olduğunu görürsünüz, çok daha radikal feminist öneriler getiriliyor. Hatta, onların arasında, doğal eğilimlerin durdurulması önerileri de getiriliyor. Mesela, eski bir tahlildir; ama, Firestone'un, radikal feminizmin öncülerinden bir kadının tahliline göre, aslında, kadınların ezilmesinin kökeninde doğurgan olmaları yatar. Dolayısıyla madem ki, tıp bu kadar gelişiyor ve artık, tüp bebekler üretme imkânı var, kadınların gerçekten özgürleştirilmesini sağlamak için, bu doğurganlık işlevinin onlardan alınması gerekir tezini ortaya atıyor. O yüzden, ben, belki bu kadar sarsıcı olmamak için bu tür tezlerle de girmedim. Bana öyle geliyor ki, şu veya bu şekilde doğa kullanılıyor. Bütün toplumsal kurum ve kurallarla, doğal olanı şekillendiriyoruz ve kültür dediğimiz de o aslında. Yani, doğa, pür halinde kalmıyor ve başka türlü de zaten mümkün değil diye düşünüyorum. Onun için de, hakikaten kültür düzeyini katmakta yarar var, Orada da, zaten, kimlik sorunları ortaya çıkıyor; ama, onun da temelinde, birtakım hukukî nedenler var ve iktisadi nedenler var. Dolayısıyla, bunları görmeden sadece kültür düzeyinde ve hele hele biyoloji düzeyinde bir açıklama getirmek mümkün değil kadın meselesine.

Nazmi Zulfikar - Başta, panelistler kendilerinin hangi görevden geldiklerini veya buna benzer bir açılım yapmadıkları için, sorumu, en fazla yaklaşımı olan, sanıyorum, Taylan Bey'e soracağım.

Şöyle ki, insanların normal konut sorunlarından bahsettiniz. Bunların içerisinde, Türkiye'de yüzde 60 kendi evinde oturanlar, yüzde 40 kirada oturanlar gibi bir açılım yaptınız. Bunun, daha gelişmiş ülkelerde tersine oranlarda ve daha düşük oranlarda olduğundan bahsettiniz. Bu, tabii ki, herhalde bir kültür olayı, bir sosyal altyapı olayı olsa gerek. Ayrıca, benim esas soracağım soru şu ki, bir gecekondulaşma olayından da bahsettiniz, bu gecekondulaşma olayında, insanların, koşarak geldikleri büyük şehirlerde, kendilerine yerler tahsis ediliyor, evler veriliyor, arsalar veriliyor, onlar, üç beş günde bu evleri yapıp oturuyorlar, belediye elektrik veriyor, koşa koşa sularını veriyor, hemen tabelalar dikiliyor, artı, yanlarına, sokakların tabelalarına kadar asılıyor, aradan bir süre geçtikten sonra, aynı insanlar, gelip, bunları yıkmak için insanların çatılara çıkmasına sebep oluyor, yıkılmasına neden oluyor ve yıkıyorlar. Böyle bir toplumda, sizce, başka ne yapmak gerekir, bu insanları, başında, bu türdeki bir ola-

ya yaklaştırdı, daha sonra, mutazar etmek doğru mu; daha iyi bir olay söz konusu olabilir mi?

Taylan Akkayan - Teşekkür ediyorum, soru güzel ve kapsamlı, çok değişik şekillerde cevaplamak mümkün. Ben, çok genel bir cevap vereyim baştan, ondan sonra da örneklemeye çalışayım.

Kültür, esasında insan eliyle yapılan her şey; yani, bilim de kültür, teknoloji aracıyla ürettiğimiz, elimizi kullandığımız her şey de kültür. Yani, biz, etrafımızı saran bir kültür içinde, gün geçtikçe biraz kalınlaşan kültür içerisinde yoğruluyoruz, gidiyoruz ve bundan da memnunuz. Şimdi, insan evreleri içinde bu birikimi yaparken, bir köylüleştiği ve orada bir yeni devrim yaptı dedim, bu köylüleşmenin devrimi teknolojik bir devrimdir, ondan sonra organizasyon gelir. Sonra bir kent aşaması ki, bugün, modern kentin temelinde bu zaten çok kendini belli

edecek şekilde var, organizasyonel bir devrimdir, ondan sonra teknoloji gelir. Bugün, Batı'dan farkımız, bizim, kafamızı programlarken, yeteri kadar iyi organizasyonlar kurmak üzere yapamadığımız için problemler çıkıyor. İşte, temel ihtiyaçlarımızı da, ister beslenme olsun, ister mesken olsun, ister kadın erkek ilişkisindeki ortaya koyduğumuz manzara olsun, hepsi, bu organizasyondaki kolay yolları denememiz veya eskiden çok fazla ümit içinde bir şeyler bulur muyuz diye beklememiz. Halbuki, oralarda yeni bir şeylere ihtiyaç var. Şimdi, konut problemi, iktisatçılar benden daha fazla bilecekler, çok büyük bir toprak rantı var ve topraklarla oynamak çok önemli, çok büyük paraları oradan kazanırsınız, özellikle gelişen ülkelerde. Şimdi, bir, hızlı nüfusumuz artıyor, bu kesin, hızlı nüfus artışının karşılığında insanlar bir yerde yaşayacaklar, oturacaklar, kentlerde kiracı olunur, sorun değil, eğer, gelirinizi siz ona göre indekslerseniz, işleyişine ayarlarsanız, kiracılık, çok öyle aranmayacak bir olay değil. Paranızı verirsiniz, istediğiniz güzellikteki yerde yaşarsınız; ama, yoksa, tabii problem çıkıyor, işte, gecekondu öyle başladı şeklinde. Bizim artan nüfusumuza karşılık, iskan alanı olarak açılması gereken toprakları açmıyoruz. Devletin elinde biliyoruz ki, Milli Emlakın ve belediyelerin elinde büyük topraklar var, bunu açmadığımız için insanlar bir yerde yaşayacaklar. Bizim toplumumuzdaki gelenek, köyde, kendi bahçesinde, kendi tarlasının kenarında evi yapar, kim-

seye sormaz evi yaparken, ne kadar büyük yapacağım, ne yapacağım, kaç katlı çıkacağım, oradaki gelenekler onu ayarlar. Kente geldiği zaman, açılmış bir yer yok ve yol gösteren de yok. O zaman, kendi kendine bir yol bulmaya başlıyor, başta, bu yol, kişilerin kendi çevirdikleri arazi. Sonunda başka birileri diyor ki, buradan, bunlar kendi başlarına iş yapıyorlar, ben pay almıyım, birileri çıkıyor, pay almaya başlıyor, onlara satıyor; ama, olay değişmiyor, biraz daha sirtına binen, orada, farklı bir şekilde geçinen bir insan var. Kurumsal olarak esasında, insanların ihtiyacı olan temel noktaları belirleyip, onlara bir servis vereceğimiz ortam hazırlamamız lazım. Bu, parlamentodan başlıyor, aşağıya kadar geliyor.

Bence, Batılı insanlarla diğerleri arasında önemli farklardan bir tanesi, birinin kendi kaderine hakim olduğuna inanması ve gerçekten hakim olmasıdır, hem felsefe anlamında hem bilim ve teknoloji anlamında kendisine hakim olmasıdır.

1962'de ilk gecekondu araştırmasını yapan birim biziz ve o araştırma sırasındaki elde ettiğimiz sonuçları da Parlamente'ye bildirmiş durumda o zamanki bölüm başkanı bir Amerikalı profesör ve orada söylediği şu, o zaman, İstanbul'da sadece Zeytinburnu gecekondu ve yavaş yavaş başlamış kıpırtılar, işte, karşı tarafta da var, Kadıköy kısmında da var. Yeni potansiyel gecekondu bölgelerini işaret ediyor, bunları bunları şimdiden parselleyin, hiç olmazsa yolların üzerinde evler yapılmasın. Hiç kimse aldırış etmiyor, tabii, sonuçta, belediye yıkmak üzere geliyor, bir yol açacak yıkmak üzere geliyor, devletin yaptığı okul çıkıyor karşısına. Şimdi, böyle çelişkiler yaşayan bir yeriz. O açıdan, organizasyonel problemlerimiz var, eğer, genç olarak farklı bir toplum yaratmak ve orada yaşamak istiyorsak, yapmamız gereken tek şey var. Kafamızı programlarken, nasıl iyi işleyecek bir programı bizim kültür kaldırır, bunun cevaplarını aramanız lazım.

Levent İlder - Ben, sabah ki bildiride bir noktaya takıldım, gerçi Mübeccel Hocam yok burada; ama, belki, Ergun Hocamız yardımcı olabilir. Dedi ki, Türkiye'nin bugün gelişmemesinin veya birtakım dinsel yönlerle kaymasının sebebi, Reagan'dan beri gelen birtakım politikalar ve köylü olarak kalmasının sağlanması yanlış hatırlamıyorsam; yani, Türkiye toplumundaki köylü kesiminin aslında ortadan kaldırılması, belki, gelişmesine yardımcı olacaktır dedi yanlış hatırlamıyorsam. Günümüzde, sanayi geliyor, buna karşılık, tarım sektörü de git gide yok oluyor; yani, Türkiye'nin kendine yeter bir gıda maddeleri üretiminden

artık ithal eden bir üretime geçiyoruz, onun da ötesinde, dünyanın gelişmiş ülkeleri sanayi ötesi bir topluma geçiyorlar, belki, kendi sermayelerini az gelişmiş ülkelere aktararak, sanayi ve fabrika ve çevre kirlenmesini az gelişmiş ülkelerde yatırım yaparak, üretimini o ülkelerde artırıyorlar; ama, aslında, onun gelirini kendileri sağlıyorlar. Bu kapsamda, acaba, köylü kesiminin ortadan kaldırılması, hem tarımsal ekonomi açısından hem de sanayi ötesi toplumlar açısından mantıklı mıdır? Türk insanının yapısı sanayi ötesi toplumlarındaki üretim tarzına uygun mudur?

Ergun Türkcan - Bence, Batılı insanlarla diğerleri arasında önemli farklardan bir tanesi, birinin kendi kaderine hakim olduğuna inanması ve gerçekten hakim olmasıdır, hem felsefe anlamında hem bilim ve teknoloji anlamında kendisine hakim olmasıdır. Hiçbir Batılı ya da medeni bir insan ya da fert, bakınız, insan, biyolojik olarak, antropolojik olarak tanımladığınız insanla fert arasındaki farkı, lütfen, burada, bu parantez içinde göz önünde tutmaya çalışın; fert başkadır, biyolojik insan başkadır. Weberyen anlamda, cemaat, cemiyet meselesini söylemiyorum, ferdin ortaya çıkışı, bütün meseleyi aydınlayabilecek noktadır. Batılı olmayan yahut da kendi kaderine hakim olmayan toplumlarda, bütün başa gelenler ve her şey, yukarıdan, yani, Tanrısal bir izahla ya yukarıdan Tanrısal izah yoksa, başkası tarafından yapılmıştır, hiç kendisinde kabahat yoktur, sınıfta çakarsa hoca çaktırmıştır, işten atılırsa patron attırmıştır; bütün bunları, toplumsal olmaktan ziyade, kader belirler... Bu tabii, çok kritik bir şey; çünkü, bilim ve teknolojiye de sahip değiliz. Zaten, iki toplumu ayırt eden en önemli şey budur. Bir zamanlar, 1960'larda, geri bırakılmış Türkiye modeli" vardı. Bu geri bırakılmış Türkiye'nin, solcusu, sağcısı yoktur geri bir toplumda, hiç fark etmez: Sağcılar, gavurdan, solcular emperyalizmden hınçlarını alırlar. Birisine göre, gavurlar gelmiştir, gavurların temsilcisi olan Mustafa Reşit Paşa, gavur Padişah II. Mahmut, ondan sonra Tanzimat, arkasından meşhur 1838 İngiliz Ticaret Anlaşması, bitti, Osmanlı sömürge haline geldi, ekonomisi gitti, her şey gitti. Biraz daha insafı olanlar, 16 ncı, 17 nci Yüzyılda merkantilizmi yaşayamadığımız için, yaşatmadılar, kapitülasyonları verdik, diye izah ederler. Hiç kimse filmi daha geriye almıyor. Peki, 14 üncü Yüzyılın başında Osmanlı kurulurken, İngiltere neredeydi? Portekiz neredeydi? İspanya neredeydi? esas, kopuş noktaları orada. Osmanlı, İslamdaki bilimin bittiği noktada devlet kuruyor. İslamın durgunluk noktası ile Roma İmparatorluğu arasında büyük bir benzerlik var. Biliyorsunuz ki, Roma'nın en büyük özelliği, bilim ve tek-

nolojiyi geliştirmemiştir. Yunan'daki bilimle idare etmiştir. Osmanlı da Müslümanlığın statik haline gelmiş sistemini, başka devlet sistemleriyle birleştirerek bir devleti 600 yıl götürmüştür; ama, bir bilim ve teknoloji yoktur. Bütün mesele, Batı'da o ferdin, niçin bilim ve teknolojiyi üretecek bir noktaya geldiğidir. Kozmik tartışma budur;

Osmanlı, 1492'de, kendisine Atlantik kapısı kaptığı zaman, başka bir çabası var. Eğer, haritayı göz önünde tutarsanız, bize anlatılan şeyleri başka bir şekilde yorumlayın. Niçin Yavuz Sultan Selim, 16'ncı Yüzyılın ikinci on yılında Safevi İmparatorluğu ile savaştı? Selim niçin o tarafa doğru gitmiştir? Çok açık bana kalırsa; çünkü, Hindistan'a, Portekiz'in Afrika'dan dolanarak gittiği yolun en kestirme orasıdır; Safeviyi geçememiştir. Peki, ondan sonra düşünün, niçin. Selim aşağıya, Güneye inmiştir, cihad yolu değildir, Müslüman olan bir yerdir, niçin Mısır'a inmiştir, bu Kızıldeniz'i ele geçirmek ve Hindistan'a bir de buradan gitmektir. Buradaki başarısızlığın sebebi, Osmanlı deniz teknolojisinin ve top teknolojisinin, Portekiz karaklarıyla başa çıkamamasıdır; onun için, Kızıldeniz'de ya da Hint Okyanusunda hakimiyeti tamamen sona ermiş ve Osmanlı Akdeniz'in doğusuna hapsedilmiştir. Çünkü, Osmanlı hiçbir zaman denizci. Şimdi, bizim merkantilizmi niçin yaşayamadığımız, niçin bir fert üretemediğimiz ve niçin kapitalizme geçemediğimiz, böyle, başka araştırmalara, başka modellere ihtiyacımız var. Bu modellerin belki en önemli elemanlarından bir tanesi de, ferdin Türkiye'de halen ortaya çıkmamasıdır.

Başkan - Teşekkür ederiz.

Bugünkü toplantı, değerli bilim adamı İdris Küçükömer'in anısına düzenlenmişti, çalışmalarımız sona erdi.

DEBANT'TAN İHRACATÇIYA BÜYÜK DESTEK

ENDÜSTRİYEL AMBALAJ MALZEMELERİ

SLING/SLING BAG

(Yükleme sapanı-Torbalı yükleme sapanı)

- Torbalanmış ürünler için
- Yükleme, boşaltma, kaldırmada tek seferlik kullanım
- Güvenli taşıma yükü:
1.000 kg'dan 2.500 kg'a kadar
- Güvenlik faktörü 5.1'den 7.1'e kadar
- Uluslararası standartlarda test sertifikalı

BIG BAG

- Polipropilen kumaş
- Güvenli taşıma yükü:
300 kg'dan 2.000 kg'a kadar
- Güvenlik faktörü: 5.1'den 8.1'e kadar
- Uluslararası standartlarda test sertifikalı

DEBANT
G R U P

Debant, çimentodan gübreye, madencilikten tarıma, gıdadan metalurjiye kadar pek çok alanda kullanılan her türlü endüstriyel ambalaj ve taşıma malzemesi üretir, ihtiyaçlarınıza mükemmel ürünlerle cevap verir. Değişen ihtiyaçlarınız için yeni çözümler geliştirir. Debant'ın geniş ürün çeşitleri beş kıtada onlarca ülkede her gün yeniden kullanılmakta ve her gün Debant'ın endüstriyel ambalaj sanayiine getirdiği yaratıcılığı tekrar tekrar kanıtlamaktadır. Çünkü Debant'ta çözümler sonsuzdur.

POLİPROPİLEN ÇUVAL

- Ventilli ya da açık ağızlı
- Polietilen astarlı ya da astarsız
- İstenirse bir ya da iki yüzü baskılı
- Çeşitli boyut ve ağırlıkta

a member of

a member of

Esbank Artı Hesap: Artıları çok hesap.

Esbank Artı Hesap, **vadesiz tasarruf** ve ticari mevduat hesabınıza çok zengin olanaklar sunuyor.

Artı Hesap elektrik, su, telefon faturalarınızdan taksitlerinize kadar tüm **düzenli ödemelerinizi** otomatik olarak gerçekleştiriyor.

Kredi kartı ve garantili çek hizmeti veriyor.

Artı Hesap, **kredilendirilebiliyor**.

Artı Hesap, **sigorta hizmetlerinde avantaj** sağlıyor.

Siz de Esbank Artı Hesap açtığınız, avantajlarından, artılarından yararlanın.

Ayrıntılı bilgi: ESBANK GENEL MÜDÜRLÜĞÜ (0-212) 251 72 70 (19 hat) ve tüm Esbank şubelerinde.